HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Fjortende Bind.

Kjøbenhavn.
P. G. Philipsens Forlag.
1885.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Anna af Bretagne og Louise af Savoyen.*)

I den Egn, der ligger mellem Seinefloden og Loire, stod det gamle Frankrigs Vugge. Naturen er her smilende og skjøn; store, klare Floder, fiskerige Aaer og talrige Bække ile mod Havet; skyggefulde Skove, rige paa Vildt, frugtbare Kornmarker, Enge og Frugthaver strække sig saa langt, Øjet kan naa; lave Bjærge begrænse Horisonten med deres bølgende Linjer, og mægtige Borge knejse paa Toppen af Højdedragene og minde om henfarne Tiders Glans og Hæder.

Paa Loires venstre Bred ligger Slottet Amboise paa en Klippe, som behersker Floden, Byen og Sletten. I en Krønnike, skreven henimod Midten af det 12te Aarhundrede af Munken Jean de Marmoutier, fortælles, at da Cæsar efter Belejringen af Bourges slog Lejr oven for Amboise, blev han slaaet af Stedets strategiske Beliggenhed og byggede paa Klippen et Taarn, prydet med en Statue af Guden Mars. I senere Tider styrtede Statuen ned i et Uvejr, som den hellige Martin mentes at have opvakt, da han forkyndte Hedenskabets Undergang.

Slottet Amboise tilhørte først de frankiske Konger, men blev i Slutningen af det 9ende Aarhundrede skjænket

*) C. Coignet: Revue politique et littéraire, Mai 1885.

til Greven af Anjou af Ludvig den stammende. I det 15de Aarhundrede blev det imidlertid konfiskeret af Karl VII., da dets Ejer, Grev Ludvig, havde taget Parti for Englænderne, og siden den Tid har det tilhørt Kronen. Ludvig XI. oprettede dér Skt. Michaelsordenen, og der hen forviste han sin Hustru, den ulykkelige Charlotte af Savoyen, som levede her ensom, forladt og ræd, omgiven af Kongens Spioner.

Karl VII. havde befæstet Slottet; Karl VIII. forskjønnede det; det var hans Fødested, og Mindet om hans Barndom, som han havde tilbragt ligesom i Fangenskab med at betragte Loires hurtigglidende Vande og læse Ridderromaner, var ham dyrebart. Da han fulgte sin Fader paa Tronen, hidkaldte han Frankrigs og Italiens første Kunstnere for at udvide og forskjønne Amboise og lod bygge et Kapel og to store Taarne. Ludvig XII. anlagde Haven og det smukke Galleri, der begrænser den ud til Floden.

To Kvinder have fremfor alle andre indtegnet deres Navne i Slottets Historie; det er Anna af Bretagne og Louise af Savoyen.

I.

Anna af Bretagne, en af hin Tids mest originale Skikkelser, blev født paa Slottet i Nantes, den 26nde Januar 1477. Hun nedstammede fra den berømte Slægt Montfort, hvis Stridigheder med Huset Blois i det 14de Aarhundrede ere bekjendte; gjennem en Sidegren var hun beslægtet med det franske Kongehus. Hendes Fader var Hertug Frants II. af Bretagne og hendes Moder Margrete af Foix, hvis Forfædre havde hersket over Navarra. Da Hertuginden døde efter at have bragt endnu en Datter til Verden, blev de to Søstres Opdragelse ledet af Grevinde de Laval, »en meget dygtig og begavet Dame«, siger Brantôme. Da

Anna var Arving til Hertugdømmet, bejlede alle Evropas Fyrster til hendes Haand, lige fra hun blev født, og de to vigtigste af hendes Friere vare Maximilian og Karl VIII.

Hertug Frants, der havde en svag Karakter og en indskrænket Forstand og altid lod sig lede af en eller anden Yndling, var aldeles ude af Stand til at holde Orden i en saa urolig Provins som Bretagne. Under hele Ludvig XI.'s Regering havde Adelen i Bretagne drevet ham til at krige mod sin Overherre, uden at han vidste hvorfor, og Karl VIII.'s Tronbestigelse forøgede kun Anarkiet.

Da Karl VIII. ved sin Faders Død kun var 13 Aar, overtog hans Søster, Anna de Beaujeu Regeringen, som det var bestemt i Ludvig XI.'s Testament. Hendes Mand, en Bourbon af den ældre Gren, deltog vel af Navn i Rigets Styrelse; men da han efter Brantômes Udsagn var meget dum, spurgte hans Hustru ikke synderlig om hans Mening. Anna de Beaujeu var desuden vel skikket til selv at styre sine Anliggender; hun var Ludvig XI.'s ægte Datter og lignede ham meget, skjønt hun havde et ædlere Ydre og et stoltere Blik; men det var den samme Pande, som forstod at skjule Tankerne inden for, de samme tætsluttede Læber, det samme dulgte, spottende Smil, der røbede en Blanding af Dristighed og Forsigtighed.

I Betragtning af hendes Kjøn og hendes unge Alder, hun var kun 23 Aar, troede Adelen, at det vilde være let at faa Bugt med hende. Som første Prins af Blodet forlangte Hertugen af Orleans Regentskabet, og da hun ikke vilde afstaa det, gjorde han Oprør, og en hel Hær af Adelsmænd fulgte hans Exempel. Hertugen af Bretagne støttede dem, de søgte Forbundsfæller i Udlandet og ophidsede Evropa mod Frankrig.

Anna lod sig imidlertid ikke kue; efter at have vakt Borgerkrig i England ved at begunstige Henrik Tudor mod Richard III. og ophidset Flandern til Oprør for at beskæftige Maximilian, vendte hun sig mod det indre Oprør. Da flere

Slag ikke havde bragt noget Resultat, samlede hun hele den kongelige Hær under Anførsel af La Trémouille, sluttede sig til den med den unge Konge og marcherede lige ind i Bretagne for at angribe den feudale Liga i dens sidste Forskansninger. Hertugen af Orleans med sin Hær paa 12000 Bretagnere, Tyskere og Englændere blev slaaet ved Saint-Aubin-du-Cormier, tagen til Fange og sendt til Bourges som den simpleste Undersaat. Hertug Frants maatte slutte Fred og underskrive Traktaten i Sablé, efter hvilken Franskmændene skulde beholde fire befæstede Stæder i Bretagne, og desuden maatte han forpligte sig til ikke at bortgifte sin Datter uden Kongens Samtykke, hvilket for øvrigt stemte med Lensherrens Ret. Kort efter døde han, man siger af Sorg og Skam (1488).

Herrerne i Bretagne paastode imidlertid, at »fra Arilds Tid havde deres Konger, Hertuger og Fyrster kun anerkjendt den almægtige Gud som deres Overherre,« og de tænkte kun paa at unddrage sig de ydmygende Fredsbetingelser, tage Fæstningerne tilbage og gifte deres unge Fyrstinde med en Fyrste, der var svag nok til, at de kunde vedblive at raade. Hertil havde de udset Jean d'Albret, som havde været paa deres Side fra Urolighedernes Begyndelse, og hvis Ubetydelighed de kjendte: Hertugen havde, medens han levede, skriftlig bekræftet deres Valg.

Marskalk de Rieux, hvem Hertugen i sit Testament havde udnævnt til Formynder for sine Døtre og Administrator for Hertugdømmet, begav sig altsaa til den unge Hertuginde Anna og opfordrede hende ærbødig til at opfylde sin Faders Vilje ved at ægte Jean d'Albret.

Anna var endnu kun tolv Aar gammel, men hun var langt mere udviklet baade paa Legeme og Aand end andre Piger i hendes Alder. Hun var allerede meget smuk og tegnede til at blive endnu smukkere, dog var hendes ene Ben lidt kortere end det andet; men det var saa lidt, og hun forstod saa behændig at skjule det, at det varede

længe, før man opdagede denne Mangel. Hendes stolte Holdning og rolige, værdige Væsen røbede en alvorlig, bestemt Karakter, som Følelsen af hendes ansvarsfulde Stilling og de urolige Tider, hvori hun levede, havde modnet før Tiden.

Anna var en ægte Bretagnerinde, besjælet af al den Stolthed, Haardnakkethed og Mistænksomhed, der udmærke denne Nation. Hun var en helstøbt Natur med en energisk Vilje, men et indskrænket Syn; derfor viste hun ogsaa ofte en ubøjelig Stolthed, en overdreven Vrede og et sejgt Had; men paa den Tid vare disse Egenskaber endnu uudviklede, og hendes barnlige Uskyld og Ynde gjorde, at hun viste sig fra sin mest tiltalende Side. Desuden var hun ærlig og modig, trofast i sit Venskab, ren i Sæder og oprigtig troende. Aldrig svigtede hun sit Ord eller sveg sine Venner. Fra sin stærke Slægt havde hun arvet Lyst til at herske og Begjær efter Magt; men hun forstod ogsaa at bære sin Stands Byrder og besad den naturlige Myndighed, der indgyder Respekt. Lige fra sin tidligste Ungdom havde hun en forbavsende Forstand paa Politik og Statssager; de største Statsmænd fandt Fornøjelse i at tale med hende og beundrede hendes skarpe Blik. Hendes Folk vare hende hengivne og underdanige.

En saadan Prinsesse, hvis Karakter allerede i Barndommen var saa udpræget, var ikke synderlig tilbøjelig til at lade sig bortgifte for sine Undersaatters Bekvemmeligheds Skyld, og det fik de snart at mærke. Efter taalmodig at have hørt paa Marskalkens Tale til Gunst for Jean d'Albret vidste Anna meget godt at svare for sig.

Dersom hendes Fader, sagde hun, havde lovet hende bort, var det kun, fordi hans Forstand, som enhver vidste, i den sidste Tid af hans Liv havde været meget svækket, saa at han havde ladet sig lede af andre, især af Grevinde de Laval. Skjønt hun agtede den faderlige Myndighed, havde hun stadig protesteret imod, at han saaledes raadede

over hendes Person, og det forekom hende desuden at være baade upassende og stridende mod Bretagnes Fordel, at den rigeste Arving i Kristenheden skulde ægte en gammel, grim Enkemand, der havde mange Børn og endogsaa Børnebørn.

Annas Ærgjerrighed stilede mod en Trone; men da hun delte sine Undersaatters Had til Frankrig, udtalte hun sig aabent for Maximilian. Maximilian var ganske vist ogsaa Enkemand, men var kun 30 Aar; desuden var han »den mest velskabte Fyrste paa sin Tid«, havde et behageligt Væsen og vilde engang komme til at bære den kejserlige Krone.

Marskalken gjorde ganske vist nogle Vanskeligheder; men Anna lod sig ikke bevæge, og han blev nødt til at sende et Gesandtskab til Kejser Frederik og formelde ham, at Hertuginden vilde skjænke sin Haand til hans Søn paa den Betingelse, at Maximilian, naar han kom for at ægte hende, skulde medføre en Hær fra Tyskland for at forsvare Bretagne mod de franskes Angreb.

Til alt Uheld for disse Planer var Maximilian, der paa den ene Side havde en gjerrig Fader og paa den anden Stænderne i Nederlandene, som han kun styrede i sine Børns Navn, den fattigste og mest afhængige Fyrste i hele Kristenheden. Han var bleven Enkemand i en Alder af 23 Aar, og hans Temperament var saaledes, siger Varillas, at det ikke tillod ham at tilbringe sit øvrige Liv i ensom Stand; men det kunde Stænderne i Flandern ikke begribe. De bevarede Maria af Burgund i trofast Minde og vare uden Tvivl strængt afholdende, og saa snart de hørte Tale om et andet Ægteskab, bleve de i den Grad forargede, at man skulde tro, Fyrsten havde aflagt Munkeløfte, da hans Hustru døde. Da de imidlertid mærkede, at han ikke tog Hensyn til deres Indvendinger, forjoge de ham fra Nederlandene og udleverede hans egen Datter Margrete, der den Gang var fire Aar, til hans Fjende Ludvig XI., for at hun kunde blive opdragen ved det franske Hof og senere ægte Dau-

phinen. Nogle mene, at Stænderne i Nederlandene snarere handlede saaledes af Lyst til at faa Magten i deres Hænder end paa Grund af deres strænge Moralitet; men vi tro ikke et Ord deraf.

Saaledes stode Sagerne, da den unge Hertugindes Sendemænd kom til Tyskland og overbragte deres Forslag. Det var en slem Forlegenhed for Maximilian, som uden Penge og uden Land ikke kunde stille en Hær paa Benene til at forsvare Bretagne. En Helt vilde have reddet sig ud af Forlegenheden ved et eller andet Vovestykke, som for Exempel ved ganske alene at stille sig i Spidsen for Bretagnes Adel, kæmpe med sit Navn og sine Vaaben og vinde sin Brud med sit Sværd; men selv om Maximilian var den smukkeste Fyrste paa sin Tid, var han ingen Helt. Han nøjedes derfor med at sende en tarvelig tysk Adelsmand, Greven af Nassau, til Bretagne som sin Repræsentant ved Brylluppet.

Brylluppet blev holdt i al Hemmelighed i Domkirken i Rennes; efter Højtideligheden lagde Maximilians Afsending efter Skik og Brug sit bare Ben i Sengen hos den unge Hertuginde; men Fru Anna var ikke tilfreds. Dette platoniske Ægteskab, fulgt af en lige saa platonisk Alliance med England, Spanien og Kejserdømmet, forbedrede aldeles ikke Tilstanden i Bretagne. Frankrig vedblev at beholde de befæstede Stæder, at true Landet og forlange Hertuginden til Ægte; Adelen vedblev at kives og ofte slaas lige for Øjnene af deres Herskerinde, og hun sad med bundne Hænder, uden Hær og uden Penge, fordømt til en afmægtig og tvetydig Stilling.

For en saa stolt og virksom Natur som Annas var denne Tilstand utaalelig. Dage, Maaneder og Aar gik, uden at den blev forandret. Da der var gaaet tre Aar, siden hendes Fader døde, kunde Anna ikke længer holde det ud. En skjøn Dag opgav hun al Forstillelse, bekjendt-

gjorde sit Ægteskab og antog Titel af Dronning af Rom, trodsende Evropas Forbavselse og Frankrigs Trusler.

Det var herpaa, Regentinden havde ventet; Freden i Sablé var brudt, og hun rykkede ind i Bretagne, bemægtigede sig Nantes og truede Rennes.

Anna var i stor Forlegenhed; hendes ungdommelige Bedrift havde aldeles ikke sat Evropa i Bevægelse; hendes Forbundsfæller, der havde nok at gjøre hjemme, forholdt sig fuldkommen rolige, og hendes Ægteherre førte med stor Sindsro Krig i Ungarn uden at bryde sig mere om hende, end om Greven af Nassau aldrig havde lagt sit bare Ben i hendes Seng. Hun vidste ikke, hvad hun skulde gribe til, da en uventet Begivenhed pludselig forandrede Sagernes Stilling.

Den Gang Hertugen af Orleans gjorde Oprør, havde han tilbragt lang Tid ved Hoffet i Bretagne, og skjønt Anna endnu kun var et Barn, havde han fattet et Venskab for hende, der var saa stærkt, at det havde megen Lighed med en varmere Følelse, og hun havde gjengjældt det med at foretrække ham for alle andre og skjænke ham sin fuldkomne Tillid. Deres Interesser vare de samme, og denne lille Pige forstod allerede at begejstre dem, der gjorde fælles Sag med hendes Hus; de underholdt sig stadig sammen om politiske Spørgsmaal, og da Hertugen efter sit Nederlag blev sat i Fængsel i Taarnet i Bourges, hvor han blev holdt meget strængt, var Anna utrøstelig. Det er ikke usandsynligt, at Ønsket om at befri ham havde megen Del i hendes Drømme om at bestige en Trone.

Regentinden vidste alt dette, og da den unge Kong Karl VIII. i et Anfald af Ædelmodighed havde aabnet Fængslet for Hertugen af Orleans, lovede hun denne, at han skulde tilbagevinde hele sin tabte Gunst, hvis han vilde paa Æresord begive sig til Bretagne og formaa Hertuginden til at ægte Kongen, og Hertugen paatog sig dette vanskelige Hverv.

For Anna var Gjensynet af hendes Ven i et saa kritisk Øjeblik dobbelt glædeligt, og Hertugen havde ingen Vanskelighed ved at gjøre hende forstaaeligt, hvor megen Ulykke hendes Ægteskab med Maximilian vilde bringe over Bretagne; han opflammede hendes Vrede over hendes Ægtefælles Kulde, og da hun heller ikke var ligegyldig for Tanken om at blive Dronning i Frankrig, lod hun sig overtale.

Vel havde hun endnu nogle religiøse Skrupler, men Kirken paatog sig velvillig at løse et Ægteskab, hvori Ægtefællerne vare forblevne fuldstændig fremmede for hinanden. Regentinden sendte hurtig den lille Margrete af Østerrige tilbage til Flandern, og den 6te December 1492 blev Hertuginden af Bretagne Frankrigs Dronning.

Anna var næsten 16 Aar, Kongen 22. Kroningen i Saint-Denis og Indtoget i Paris fulgte lige efter, og Hoffet indrettede sig derpaa paa Amboise. Anna vidste strax at hævde sin Plads; Fru de Beaujeu, som var vant til at regere, troede først at kunne tiltage sig nogen Myndighed over hende, men »hun maatte trække det korteste Straa«, siger Brantôme. Anna tillod aldrig nogen at glemme, at hun var Dronning i Frankrig og Hertuginde over en af de bedste Provinser; desuden begyndte Karl VIII. at længes efter at afkaste sin Søsters Aag; han var romantisk og krigslysten uden nogen Forstand paa Politik, og sammen med sine unge Hoffolk lagde han Planer til det urimelige Tog til Italien. Fru de Beaujeu satte sig derimod, og da hendes Klogskab trykkede dem, vendte hele Hoffet sig til den unge Dronning og hævede hende paa hendes Forgængerindes Bekostning, saa at Fru de Beaujeu blev det første Offer for det Ægteskab, hun selv med patriotisk Uegennyttighed havde stiftet. Dog Anna de Beaujeu havde efter sin Fader arvet en mandig Karakter; i Steden for at hengive sig til unyttige Klager over Menneskers Utaknemmelighed, morede hun sig derover, tav, veg rolig

Pladsen og forlod Hoffet efter i syv Aar at have styret Riget med lige saa megen Forstand som Kraft. Da hun efter sin Svogers Død var bleven Hertuginde af Bourbon, trak hun sig med sin Mand og sin Datter Susanne tilbage til deres store Ejendomme i Bourbonnais, hvor de vedbleve at leve med fyrstelig Pragt.

Man kjender Karl VIII.'s tidlige og pludselige Død i en Alder af 28 Aar, nogen Tid efter at han var vendt hjem fra sit Tog til Italien. Den 7ende April 1498, Dagen før Palmesøndag, gik han tillige med Dronningen ud for at se paa Boldspillet i Voldgravene om Slottet Amboise. Da de gik ind i et Galleri, som førte ud dertil, stødte Kongen Panden mod Døren, »skjønt han var meget lille«. Først brød han sig ikke derom og vedblev at tale med sine Omgivelser og se paa Boldspillerne, men pludselig udbrød han, at han haabede aldrig at have begaaet nogen Dødssynd, faldt bag over og mistede Mælet. Det var omtrent Kl. 2 om Eftermiddagen; han blev lagt paa en ussel Halmmatras, som tilfældigvis fandtes dér, da man ikke vovede at bære ham tilbage til Slottet, og henimod Kl. 9 om Aftenen opgav han Aanden efter tre Gange at have faaet Mælet igjen.

Anna veg ikke fra hans Side lige til det sidste; skjønt hun ikke elskede Karl VIII., da hun ægtede ham, havde hun dog været ham en trofast og kjærlig Hustru; thi hun var et af de Mennesker, der kunne elske af Pligt, og hun sørgede dybt over hans Død. Hun var den første Dronning, der bar en sort Sørgedragt; hidtil havde de sørget i hvidt, hvoraf deres Tilnavn »de hvide Dronninger« skrev sig.

Hertugen af Orleans, som opholdt sig i Blois, blev saa bevæget, da han fik denne Efterretning, at han udgød Taarer. Han begav sig øjeblikkelig til Amboise, gik ind i det Værelse, hvor den døde hvilede, knælede ved Sengen og stænkede fromt Vievand paa Liget. Der fra gik han til Dronningens Værelser og søgte forgjæves at trøste hende.

Hun holdt sig indelukket og vilde hverken se Dagens Lys eller tale med nogen før efter den yderst pragtfulde Begravelse, der blev foretagen paa den nye Konges Bekostning, da Skatkammeret var tomt. Derefter rejste hun tilbage til Bretagne; thi hun havde ingen levende Børn.

II.

Anna havde i sin Ægteskabskontrakt forpligtet sig til at ægte Karl VIII.'s Efterfølger, hvis Kongen døde uden Børn. Et inderligt Venskab forbandt hende jo desuden, som vi vide, med Hertugen af Orleans, der nu besteg Tronen under Navn af Ludvig XII., og han havde paa sin Side bevaret al sin tidligere Ømhed for hende; men han var gift, var bleven tvungen dertil, paastod han. Da Anna havde lovet ham sin Haand i det Tilfælde, at Kirken kunde løse ham fra hans Ægteskab med Ludvig XI.'s Datter Johanna, indledede han strax Skilsmisseproces. Dertil behøvedes Pavens Hjælp; Alexander VI. beklædte den pavelige Stol, og han blev kjøbt, ved at man gav hans Søn Cæsar en Prinsesse af Huset d'Albret til Ægte, som bragte ham Hertugdømmet Valentinois i Medgift. Ludvig XII.'s Ægteskab blev opløst, og medens den ulykkelige Johanna søgte Tilflugt i et Kloster i Bourges, ægtede Ludvig XII. Anna af Bretagne den 7nde Januar 1499, ni Maaneder efter Karl VIII.'s Død. Vielsen foregik i Saint-Denis og fulgtes af Kroningen og de prægtigste Fester. Da de derefter skulde holde deres Indtog paa Amboise, holdt Ludvig XII. sig tilbage i den Tanke, at det muligvis kunde være pinligt for Dronningen at mindes om sin første Mand ved den andens Side; Anna holdt sit Indtog alene, og Kongen ankom først nogle Dage senere.

Denne ridderlige, fintfølende, ærbødige Hyldest prægede gjennemgaaende Kongens Forhold til Dronningen i de femten

Aar, de vare gifte. »Han forlangte,« siger Brantôme, »at der i alle Retninger skulde vises den samme Ærbødighed mod hende som mod ham, ofte endog mere.«

Engang, da nogle Skrivere og Studenter havde opført Farcer, hvor de havde indblandet Kongen og Hoffet, dog uden at tale ondt om dem, lovede Ludvig XII. at lukke Øjnene derfor, hvis de ikke nævnte Dronningens Navn deri, ellers vilde han lade dem hænge. Paa Slottet var Anna den eneraadende; der kom aldrig en Sendemand eller fremmed Fyrste til Hoffet, uden at han sendte dem hen at hilse paa Dronningen, da han kjendte hendes Evne til at underholde dem og vidste, at hun fandt Fornøjelse deri. Naar Udlændinge besøgte hende, morede det hende i sin Tale at blande fremmede Ord, som hun lærte af sin Hofkavaler, Hr. de Grignaux. Engang, da hun havde bedt Grignaux lære hende nogle spanske Ord, som hun vilde sige til den spanske Ambassadør, lærte han hende for Løjer nogle upassende Talemaader og fortalte det derpaa til Kongen, som fandt Spøgen meget god. Dog underrettede han med stor Latter Dronningen derom, før Ambassadøren kom; men hun tog det meget ilde op, blev overmaade vred og vilde absolut afskedige Grignaux. I flere Dage vilde hun ikke se ham og lod sig kun til sidst formilde ved Kongens Forbøn og Hofkavalerens ydmyge Undskyldninger; han forsikrede, at han kun havde gjort det for at more Kongen og i ethvert Fald vilde have sagt hende det i Tide.

Naar Ludvig XII. drog til Italien, overlod han Rigets Styrelse til Dronningen, og hun gjorde det meget godt. Ganske vist laa Pavens Fordel hende næsten endnu mere paa Hjærte end Rigets, hvilket ingenlunde var Tilfældet hos den franske Gejstlighed, der den Gang var meget patriotisk, især Kardinalen af Amboise; men hun havde en saa stærk Følelse for Kongens Pligter, hun styrede Finanserne saa godt og dømte saa retfærdig, at alle beundrede hende. Da hun til Dels havde beholdt Styrelsen og Ind-

tægterne af Bretagne, kunde hun ofte komme Kongen til Hjælp. naar Krigen havde tømt hans Skatkammer. Ordentlig og sparsommelig, som hun var, havde hun altid Penge tilovers og brugte dem gavmildt. Enhver Officer, som udmærkede sig, han være høj eller ringe, gav hun Pension eller Pengegaver og tykke Guldkjæder. Det glædede hende ogsaa at bidrage til Rigets Glans, som den Gang hun lod bygge det store smukke Skib, »der kaldtes la Cordellière, som saa rasende angreb la Régente d'Angleterre, at de begge to brændte op og gik under med Top og Tavl, hvilket Dronningen tog sig meget nær« (Brantôme). Heller ikke glemte hun de fattige, men efterlod sig store Stiftelser.

Dronning Anna, der holdt meget af at føre et stort og kongeligt Hus, fandt snart Amboise alt for indskrænket og flyttede til Blois. Hun var den første, som omgav sig med et Hof af Damer og indførte større Selskabelighed; hun forhørte sig om, hvilke Adelsmænd af hendes Hus der havde Døtre, og bad dem sende dem til hende, for at hun kunde opdrage dem og beholde dem hos sig. Disse unge Piger levede for sig under Guvernanter, som opdroge dem meget fornuftig efter Dronningens Mønster til dydige og forstandige Jomfruer. De beskæftigede sig med kvindelige Haandarbejder og gik kun ud for at gaa i Kirke eller spasere i Haven. Ved festlige Lejligheder satte de sig tillige med Damerne i en Kreds omkring Dronningen.

Anna vilde have sin Garde ligesom Kongen og oprettede et Kompagni af hundrede Adelsmænd, næsten alle Bretagnere. Det var smukke Folk, klædte efter deres Lands Skik, og naar Dronningen forlod sine Værelser for at gaa til Messen eller spasere, ventede de hende paa den lille Terrasse ved Blois, der endnu kaldes la Perche aux Bretons.

Der paastaas ganske vist, at den smukke Garde ikke altid holdt sine Øjne fra de unge Jomfruer, og at disse ikke toge det ilde op; men det var kun paa Afstand; under

Dronning Annas strænge Regimente herskede Dyd og Ærbarhed ved Hoffet, og hvo der forsøgte paa andet, kom det dyrt til at staa, som vi skulle faa at se.

Blandt Dronningens Damer var en Tante til Brantôme, Frøken de Bourdeille, Kongens Guddatter. Hun var saa smuk og saa vittig, at Kongen ofte lod Barnet tage Plads ved Bordet, naar han spiste med Dronningen; han morede sig over hendes Indfald og kaldte hende »sin lille Papegøje.« Disse Friheder ophørte imidlertid naturligvis, da hun blev voxen.

Nu hændtes det imidlertid, at en Fransiskanermunk, der plejede at præke for Dronningen, blev saa forelsket i den unge Pige, at han gik rent fra Sans og Samling. Snart udbredte han sig i sine Prækener over de kristne Jomfruers Skjønhed, i det han stadig holdt Blikket fæstet paa hende, snart nærmede han sig til hende for at tale om Religion og betragtede hende paa samme Maade.

Frøken de Bourdeille, som ingenlunde ønskede at begunstige denne Opførsel, talte derom til sin Guvernante, og Rygtet naaede Dronningen, der næppe vilde tro sine Øren paa Grund af Mandens Stand og Ry for Hellighed. Imidlertid forstilte hun sig indtil Langfredag, da han efter Sædvane skulde præke for hende over Lidelseshistorien.

Dagen kom; Hoffet tog Plads, Damerne og de unge Piger lige over for Munken. Fransiskaneren begyndte saaledes: »For dig, du skjønne, menneskelige Natur er det, at jeg i Dag gjennemgaar saa store Lidelser, siger vor Herre Jesus Kristus;« og i det han gik ud fra disse Ord, anvendte han alle de Smerter og Pinsler, Jesus led ved sin Død af Kjærlighed til Mennesker, paa hvad han selv led for Frøken de Bourdeille. Det hjalp ikke, at Hensigten skjultes af fromme Ord, Dronning Anna havde et skarpt Blik og en klar Dømmekraft, hun begreb det strax, saa meget mere som Tilhørernes Smil og Hvisken vare vel skikkede til at oplyse hende derom. Hun blev meget vred, erklærede

Prækenen for forargelig og Fransiskaneren for strafværdig; efter hendes Befaling blev han ubarmhjærtig pisket, sat i Fængsel og derpaa jagen bort fra Hoffet.

Saaledes behandlede hin Tids Dronninger de Munke, der gjorde sig skyldige i syndige Tanker.

Anna var en meget kjærlig Moder, hvilket for hende blev en Kilde til store Sorger. Hun mistede sex Børn: fire med Karl VIII. og to med Ludvig XII. Commines beskriver rørende hendes Fortvivlelse, da hun i Lyon, hvor hen hun var rejst for at modtage Karl VIII. ved hans Tilbagekomst fra Italien, fik Budskab om Dauphinens Død, et smukt Barn paa tre Aar, hvem hun havde forladt frisk og sund i Amboise. Hun blev endogsaa meget vred over, at hendes Mand tog Sagen temmelig let.

Af Ludvig XII.'s Børn bleve kun to Døtre i Live, Claude og Renée. Dronningen var meget stolt af dem, tog sig selv af deres Opdragelse og omgav dem med Lærere. Altid kaldte hun dem ved deres Navne: »Min Datter Claude, min Datter Renée,« og foretrak saaledes den moderlige Benævnelse for den, der angav deres Rang.

Prinsesse Claude, den ældste, som var god, elskværdig, barmhjærtig og aldrig gjorde nogen imod, var tilbedt af hele Hoffet og især af sine Forældre, som ogsaa gave hende Bevis derpaa, siger Brantôme; thi de udnævnte hende i Pariser-Parlamentet til Hertuginde over Kristenhedens to smukkeste Hertugdømmer, Milano og Bretagne. Claude havde imidlertid ikke megen Smag for Læsning og overlod Bøgerne til sin Søster, der var »en meget dygtig Prinsesse, veltænkende og veltalende med en stærk og skarpsindig Aand.« Renée havde studeret saa meget, at hun kunde tale om alle Videnskaber, endogsaa om Astronomien; hun kjendte til Punkt og Prikke Stjærnernes Stilling og Egenskaber, og en Dag holdt hun et saa lærd Foredrag derom for sin Moder Dronningen, at hun erklærede, »at den største Filosof kunde ikke have gjort det bedre.«

Dog om end Anna beundrede og elskede sine Døtre nok saa meget, var det dog kun Døtre, og de kunde ikke arve Frankrigs Trone. Ludvig XII., der var ældet før Tiden, blev svagere Dag for Dag. Hvem skulde Kronen gaa over til efter ham? Denne Tanke nagede Dronningen Dag og Nat.

III.

Der var ved Hoffet en Kvinde, som altid havde indgydt Dronningen en stærk Aversion baade paa Grund af sin Stilling og af sin Person, og det var Prinsesse Louise af Savoyen.

Louise var født paa Slottet Pont-d'Ain i Aaret 1476, et Aar før Dronningen, og var Datter af Philip, Greve af Bresse og Hertug af Savoyen og af Margrete af Bourbon, Søster til Herren af Beaujeu. Louise havde ikke, saaledes som Anna, i Vuggen faaet et Hertugdømme, der var saa godt som et Kongerige; hendes Forældre vare fattige og havde ondt ved at forsvare deres ubeskyttede Besiddelser mod de to mægtige Naboer, der altid laa i Krig med hinanden, Kongen af Frankrig og Kejseren. Fjorten Aar gammel ægtede Louise Grev Karl af Angoulème, der var næsten lige saa fattig som hun, og bragte ham en tarvelig Medgift paa 35000 Daler. Greven var et Barnebarnsbarn af Karl V., et Barnebarn af Valentine Visconti og en Neveu af Karl af Orleans; men han slægtede ikke sine Forfædre paa. Han var en god Ægtefælle, Digter og meget ridderlig, men ingen stor Politiker og lignede sin Fader Johan, en from Mand, der aldrig havde gjort Opsigt i Verden. I de fem Aar, hans Forbindelse med Louise varede, levede de fredelig enten paa Châteauneuf, Chinon eller Cognac, hvor deres to Børn, Marguerite og Frants, bleve fødte. Saint-Gelais fortæller, at i 1494 var Greven tagen fra Cognac for

at begive sig til Hoffet; men paa Vejen forkølede han sig og maatte gaa til Sengs i Châteauneuf, hvor hans Sygdom hurtig forværredes. »Hans Fru Gemalinde, der var atten Aar gammel, blev saa forfærdet derover, som nogen kunde være det. Hun sendte hurtig Bud efter de bedste Læger og veg ikke fra hans Værelse under hele hans Sygdom; hun var altid fuldt paaklædt, sov hverken Nat eller Dag og plejede ham saa blidt og kjærlig, som hun havde været den fattigste Kone.« Efter en Maaneds Forløb døde Greven, overlod hende i sit Testament Formynderskabet over Børnene og Styrelsen af deres Ejendomme og anbefalede hende til sin Fætter, Hertug Ludvig af Orléans. Hertugen viste Louise den største Godhed; han modtog hende saa blidt og elskværdig, som om hun var hans Søster, udspurgte hende fortrolig om alle hendes Anliggender og trøstede hende paa bedste Maade.« Efter at han havde besteget Tronen, kaldte han og Anna hende ofte til Hoffet og gav hende Foræringer. Da Hoffet flyttede til Blois, gave de hende Amboise til at bo paa med sine Børn og opdrage dem sammen med jævnaldrende Kammerater. Til Befalingsmand paa Slottet og Hovmester for Frans af Angoulème udnævnte Ludvig XII. først Marskalk de Gié, og da han faldt i Unaade, Hr. de Boissy.

Man skulde synes, at Anna som Dronning maatte være Louise langt overlegen; men der var dog ét Punkt, et meget vigtigt Punkt, der gjenoprettede Ligevægten imellem dem. Medens Dronningen saae alle sine Sønner dø den ene efter den anden, Ludvig XII.'s lige saa vel som Karl VIII.'s, voxede Louises til; hun vaagede over ham fuld af Haab og saae ham blive større og smukkere Dag for Dag; og denne kraftige, støjende Dreng, om hvem Ludvig XII. allerede sagde, at han engang vilde ødelægge alt, skulde en Dag bestige Tronen i Steden for hendes svage Afkom. Kan man undre sig over, at Anna, der var gjennemtrængt af Slægtstolthed og Moderfølelse, ikke kunde taale at se ham?

Hvorledes var hun desuden, denne Louise af Savoyen, der i hendes Nærværelse var saa tavs og ydmyg? Anna vidste, hvor megen Ærgjerrighed, Hovmod og Raahed der gjemte sig under hendes paatagne Ydmyghed og Tilbageholdenhed. Det hjalp kun lidt, at hun søgte at undgaa Dronningens mistænksomme Blik, trak sig tilbage til Amboise og kun víste sig ved Hoffet, naar hun blev kaldet; det kunde dog ikke skjules, at hun levede lystig med Slottets Befalingsmand og de unge Officerer i sin Garde. Hendes stærke og raa Natur, der i hendes første Ungdom havde været uudviklet og tilsløret, brød nu ud i hemmelige Udskejelser, og da víste hun sig fra sin sande Side, fræk i Tale, udsvævende og begjærlig efter Penge, Magt og Fornøjelser.

For den religiøse, strænge og værdige Anna var Louise en stadig Kilde til Forargelse, og da dertil kom hendes Skinsyge paa den lykkelige Moder, blev hendes Uvilje til et sandt Had, som hemmelig forgiftede hendes Liv. Ofte havde hun talt til Ludvig XII. om Louises skjændige Opførsel; men det stærke Kjøn er i Almindelighed meget overbærende med Kjærlighedsforvildelser, og den godmodige Konge fandt alle Slags Undskyldninger for hende; hun var Enke, hendes Ensomhed trykkede hende, og desuden var hun jo Moder til Tronarvingen, saa man maatte skaane hende. Han bad derfor Dronningen have Taalmodighed med hende, men Taalmodighed var ikke Annas Sag; hun holdt haardnakket fast ved sin Vrede, og da det Øjeblik endelig kom, hvor hun haabede at kunne ramme Louise, betænkte hun sig ikke.

I Aaret 1504 blev Kongen meget syg, saa syg, at man troede, han maatte dø. Dronningen, der allerede saae sig som Enke, vendte Blikket mod sit kjære Bretagne, og gav Ordre til, at hendes kostbareste Møbler, Smykker og Sølvtøj skulde bringes om Bord i tre eller fire Skibe og føres til Nantes. Skibene skulde forbi Amboise. Pierre de Rohan, Marskalk de Gié, Slottets Befalingsmand, stod

den Gang, siger man, paa en meget intim Fod med Louise; begge ventede de Kongens Død uden at sørge synderlig derover; Frans af Angouléme skulde følge ham paa Tronen, han var kun ni Aar, altsaa maatte Louise blive Regentinde.

Forblindet af disse Drømme lod Marskalken, der delte Louises Had til Dronningen, Skibene standse og erklærede det for ulovligt, stridende mod Kronens Rettigheder at bortføre dette Gods.

Efter en saadan Handling maatte de hellere have taget Livet af Ludvig XII. end at tillade ham at leve op igjen; men de toge ikke Livet af ham, og han kom sig. Man forestille sig Dronningens Vrede, og hun var ikke den, der opsatte sin Hævn.

For det første blev Marskalken forvíst fra Hoffet; derpaa indledede Anna en Proces imod ham og beskyldte ham for Majestætsforbrydelse. Hun valgte selv Parlamentet i Toulouse til at føre Processen, da det endnu dømte efter den romerske Ret, som ubetinget var den strængeste. Forgjæves søgte Ludvig XII., der gjorde meget af Marskalken, at opnaa Tilgivelse for ham; forgjæves vilde Kansleren, Guy de Rochefort, trække Sagen i Langdrag; intet kunde bevæge Dronningen, og hun tog det saa lidenskabelig, at han maatte adlyde.

Anna, siger Brantôme, vilde ikke straffe Marskalken med »Døden, som kun varer et Øjeblik«; hun ønskede, at han, der havde krænket hende, skulde leve ødelagt, elendig og ussel. Fremfor alt ønskede hun at ramme hans medskyldige, og da hun ikke direkte kunde anklage Grevinden af Angoulème, stævnede hun hende som Vidne i det Haab, at hun skulde vanære sig ved at forsvare sin Elsker.

Dagen kom; Louise mødte for Skranken, rolig og sikker med løftet Pande og Uskyldighedens Frejdighed. Uden mindste Forlegenhed aflagde hun sit Vidnesbyrd, anklagede Marskalken og bidrog til, at han blev dømt. Det

paastaaes, at Louise handlede saaledes, ikke blot af Omsorg for sit Rygte, men tillige af Hævnlyst. Marskalken, der var heftig og skinsyg, havde ikke undset sig ved at bruge sin Magt som Slotsbefalingsmand til at lukke Døren for de unge Officerer, som Louise var gode Venner med, og en af dem, Surgère, havde han endogsaa ladet kaste i Fængsel. Det huskede Louise.

Efter denne Begivenhed gik Livet sin vante Gang; men Louise var bleven klog af Skade, og praktisk og snild, som hun var, fordoblede hun sin Forsigtighed og koncentrerede alle sine Tanker og Forhaabninger paa sin Søn; han skulde engang gjengjælde hende al hendes Møje. I de korte Memoirer, hun har efterladt, omtaler hun næsten aldrig sin Datter, sin førstefødte, den elskværdige, muntre Marguerite; men alle hendes Tanker dreje sig om ham, som alt hendes Haab staar til.

»Det var den tolvte Dag i December omtrent Kl. ti om Aftenen, at min fredelige Cæsar brød det moderlige Fængsel og for første Gang saae Verdens Lys paa Slottet Congnac. Dronningen havde ogsaa en Søn; men han kunde ikke forhindre min Cæsars Ophøjelse; han manglede Liv.«

Sex Aar senere:

»Den 25nde Januar 1501, paa Skt. Pauli Omvendelsesdag Kl. to om Eftermiddagen, løb en rasende Hest løbsk med min Konge, min Herre, min Cæsar, min Søn. Faren var saa stor, at de, som vare til Stede, troede, det var umuligt at redde ham; dog Gud, som kjender de tilkommende Ting, vilde ikke berøve mig min Skat, da han saae, at jeg vilde blive alt for ulykkelig.«

En anden Gang, da Frans legede med sine Kammerater, fik han et Slag, som bragte hans Liv i Fare. »Hvis han var død,« udbrød hun, »vilde jeg være fortabt.«

Da Ludvig XII. havde mistet sine Sønner, foreslog han, at Frans af Angoulême skulde ægte hans Datter Claude, for at Hertugdømmet Bretagne kunde blive bevaret for

Frankrig. Det var en patriotisk Tanke; men Dronningen! Hun skulde give sin Datter til Sønnen af hin forhadte Kvinde? Aldrig! Hvad vedkom Frankrigs Interesser denne ægte Bretagnerinde! Hun vilde langt hellere give Claude til en Søn af sin første platoniske Ægtefælle, for hvem hun til Trods for hans Ligegyldighed havde bevaret en vis Forkjærlighed. Saaledes skulde det være: Claude skulde ægte Karl af Østerrige, den senere Karl V.

Det var at give Fjenden Indpas i Hjærtet af Riget; dog modsatte Ludvig XII. sig ikke Dronningens Ønske, dertil kjendte han hende for godt; men man maatte først raadspørge Stænderne. De bleve samlede i Tours og forlangte enstemmig, at Claude skulde ægte Frans af Angoulême.

Dronningen bøjede sig for Folkets Vilje; hun samtykkede endogsaa i Forlovelsen, men ogsaa kun deri. Børnene vare endnu alt for unge til at holde Bryllup, og desuden kunde Anna, som kun var 32 Aar, godt faa en Søn endnu.

Dog det gaar sjælden retfærdigt til i denne Verden; Skæbnen vilde, at Dronningen skulde bukke under for sin Medbejlerske, ramt af Døden. Efter faa Dages Sygdom udaandede hun paa Slottet Blois, den 9nde Januar 1514, kun 37 Aar gammel. Hun efterlod ingen Søn.

Det er haardt at dø i sin fulde Livskraft, især naar man føler, at man efterlader ikke blot et sørgeligt Savn, men tillige triumferende Fjender. Kampen var haard, men Troen vandt Sejr; den havde altid levet paa Bunden af denne dybe, modige Sjæl, selv under Lidenskabernes Kampe, og nu i Dødens Øjeblik tog den hele Magten. Den egenraadige, haardnakkede, stolte, heftige Anna bøjede sig for Gud og kastede alle sine Lidenskaber, sit Hovmod, sin Vrede, sit Had og sin Skinsyge paa Alteret. Hun trykkede Korset til sit Bryst og samtykkede i det forhadte Ægteskab, og som et Bevis paa sin fuldkomne Forsagelse overlod

hun Styrelsen af de Ejendomme, hendes Datter Claude skulde arve, til hendes tilkommende Svigermoder.

Annas Død var et haardt Slag for Kongen. Da han var ældre end sin Hustru og ældet før Tiden, havde han aldrig tænkt at skulle overleve hende. Han sørgede inderlig og ledsagede selv Dronningens Lig først til Saint-Sauveur i Blois, derpaa til Saint-Denis, klædt i den dybeste Sorg og fulgt af hele Hoffet. Han lod gjøre til hende et Gravsted af hvidt Marmor, det prægtigste, der nogen Sinde var set. Hele Hoffet bar Sorg og beholdt den endnu ved Frans af Angoulêmes og Claudes Bryllup, der blev holdt nogle Maaneder efter i Maj. Brudgommen, Bruden og alle de tilstedeværende vare sortklædte, og Alteret dækket med sort Klæde.

S. M.

Sicilien i Oldtiden.*)

(Slutn.)

IV. Doriske Kolonistæder.

Sex Mil sønden for Catania skyder et lidet, med de indre Bjærge sammenhængende Kalkplateau sin østre Halvdel ud i Havet; ved dets sydøstlige Skrænt, der gaar over i en lille Strandflade, ligger den ²/₃ Fjerdingvej lange Holm Ortygia; mellem denne og det sønden for langt fremstikkende Næs Plemmyrion**) fører et Sund af en halv Fjerdingvejs Bredde ind i en rummelig Vig, som med indtil to Kvartmils Vidde gaar vest over mod en sumpig Slette, hvor to Bjærgaaer forene sig og løbe ud i Vigens Bund.

Denne Slettes Sumpe (»Syrako«) og Laguner gjorde Egnen noget usund (»gravitas loci«, hos Livius), saa at kun den, der var akklimatiseret (»caelo aquisque assuetus«, Livius), kunde haabe at undgaa Sumpfeberen, der iblandt rasede som en hel Farsot (pestilentia)***).

---

*) Jfr. Hist. Arkiv. XIII., 321 og flg.

**) Paa dette Forbjærg, mod hvis Ydersider der i uroligt Vejr gaar en svær Brænding („undosum", hos Virgil), havde Athenæerne tre Skanser under det sidste Afsnit af Siciliefærden. At disse, tillige med de der oplagte Forraad, toges af Gylippos, var et haardt Stød for Athenæerne, som derved ogsaa bleve afskaarne fra Havet.

***) Syrakus's Anlægger havde valgt Rigdom af Orakelgudens Haand, hed det, — Krotons derimod Sundhed (Strabon).

Det ældste Syrakus blev i Aaret 734 grundet af korinthiske Dorer paa Øen Ortygia, der tidligere maa antages at have været Sæde for et punisk Faktori. Denne Urstad, der senere i Modsætning til de yngre Bydele gjærne gik under det blotte Navn »Øen« (*Νᾶσος*), blev først ved en Dæmning, senere ved en Bro sat i Forbindelse med Siciliens Fastland.

Ved Sydvestsiden af Øen vældede Kilden Arethusa op af Havvandet, hvorfra den sondredes ved et Murhegn; den existerer endnu, men dens Vand skal kun benyttes til Vask, da den ved et Jordskjælv i tolvte Aarhundrede er bleven saltholdig. I Oldtiden holdt man Arethusa for et »Opvæld« af den eliske Flod Alfeios*).

Nordvestligst paa Øen, ved Sundet, der forbandt den store Vig (nu: porto maggiore) med den mindre, halvt kunstige Havn paa Ortygias Nordside (»Marmorhavnen« eller portus Laccius), opførte den ældre Dionysios († 367) sin prægtige og stærke Borg. Ved begge Havne**) var der Værfter (*νεώρια*) med saakaldte »Skibshuse« (*νεώσοικοι*), der tjente saa vel til Bygning som til Reparation og Opbevaring af Krigsfartøjer; Dionysios I. skal have ladet indrette sexti saadanne ved den mindre og et Hundrede og sexti ved den større Havn.

Inde paa Øen laa et Artemis- og et Athenetempel, af hvilke navnlig det sidste skal have været prægtigt; paa Ciceros Tid var dets indre Vægge prydede med herlige Malerier: Agathokles i Rytterkamp og syv og tyve Billeder af Syrakus's Konger og Tyranner (Tal. mod Verres IV. 55);

---

*) *Ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεοῦ* hos Pindar; smlgn. Virgils Vers (Æneid. III., 694 flg.):

— — — „Rygtet fortæller, Alfeus, den eliske Flodgud,
Vej har sig banet i Løn under Hav, og nu sine Bølger
Blander han her i dit Væld, Arethusa, med sikulisk Saltsø.“

**) Paa „Peloponneserkrigens“ Tid dog kun ved portus Laccius (*Λάκκιος*).

Templets Døre vare et Kunstværk af Guld- og Elfenbens-Arbejde. Artemis's Helligdom skal have staaet i Nærheden af Arethusa-Kilden. Ogsaa Kong Hierons Palads, hvor senere de romerske Prætorer residerede, laa paa »Nasos«.

Den ved sit frugtbare Opland og navnlig ved sin ypperlige Havn rask opblomstrende Stad begyndte vistnok snart at brede sig op over Kalkplateauets Østparti; men det var dog først under Gelon (c. 480 f. Kr.), den egentlige Begrunder af Syrakus's Storstadsrang, at dette sidste Strøg, »Achradina«, der blev Byens Hoveddel og egentlige Akropolis, blev fuldt bebygget og droges inden for Befæstningerne. Det stærke Achradina var ved en Dal skilt fra de vestre Højdestrøg og forsvaredes her af et vældigt Murværn; paa de tre andre Sider dækkede. foruden en Ringmur, ogsaa Havet dets stejle Strand, der, som før antydet, kun ned mod »Øen« sænkede sig til en liden Slette. Her befandt sig (syd paa) et overmaade stort Torv (*'Αγορά*), de skjønneste Søjlegange (*στοαί*), et prægtigt »Prytaneion« (Ældste-Hal med Statens hellige Arne), hvor der stod en skjøn Sapfo-Statue, en rummelig Kurie og et herligt Zeustempel. Gjennem hele Bydelen gik en bred Hovedgade, hvori mange Tværgader udmundede. — Foran Achradinas Mure rejste Gelon efter Sejren ved Himera et Pragttempel for Demeter og Persefone.

Dette var Byens Udstrækning paa »Peloponneserkrigens« Tid; alene Achradina havde en Omkreds af vel halvanden Mil, saa Syrakus allerede da var en meget betydelig Stad.

Under den mægtige Dionysios d. ældre (405—367) kom hertil de vide vestlige Højdestrøg, der dannede Kvarterer af Byers Størrelse (»instar urbium«, Livius), adskilte ved aabne Mellemrum; Marcellus kunde saaledes (212 f. Kr.) slaa Lejr mellem de to østlige »Nybyer«: Neapolis (el. »Temenites«, efter en »*τέμενος*« — Helligdom —, der var viet Apollon) i Syd og Tycha i Nord. I Neapolis's Syd-

skrænt var Siciliens største og skjønneste Theater (fra femte Aarhundrede) indhulet; man havde her fra en herlig Udsigt over By, Land og Vig. Af andre Seværdigheder i denne Bydel mærkes et prægtigt Demetertempel (bygget af Gelon, smlgn. oven for) og en meget stor og skjøn Apollostatue.

Det vestligste Kvarter, Epipolæ, strakte sig til Akropolisfortet Euryalos, der dannede Stadens højeste Punkt og afsluttede de sammenhængende Befæstninger; noget vestligere laa det isolerede Fort Labdalon*). Euryalos dækkede navnlig den Vej, der gik vest over gjennem Indlandet til Gela (nu: Terranuova). I dets Nærhed var der, fra den indre Bjærgegn, gjennem Tunneler og Render i Klippegrunden ført en Vandledning ind i Byen, hvis Rør Athenæerne overskare i »Peloponneserkrigen« (Thukyd. VI., 100); en Gren af Ledningen gik under Søen til Ortygia; ogsaa en Arm af Sletteaaen var ved en Kanal ledet hen til Staden. En Del af Syrakus's gamle Vandrender skulle endnu gjøre Tjeneste.

Paa Nordsiden af det folkerige Tycha, der havde sit Navn af et Tempel for Lykkens Gudinde og besad et stort Gymnasium, førte Vejen fra Katana og Leontinoi gjennem en stærkt befæstet sexdobbelt Port (»Hexapylon«); her var det, at Romerne i 212 trængte ind i Staden. Hvor Brovejen fra Ortygia gik ind i Achradina, var der rejst et lignende Portværn (»Pentapylon«).

Stadens Omfang i denne dens største Udstrækning angives af Strabon til halvfemte Mil, men synes dog næppe at kunne have overskredet tre Mil. Folkemængden maa mindst antages at have beløbet sig til en halv Million**).

---

*) Euryalos og Labdalon vare paa „Peloponneserkrigens" Tid ubefæstede Højder; paa den sidstnævnte anlagde Athenæerne en befæstet Depot- og Vagtstation.

**) Kiepert mener: vel en Million; 300000, som enkelte have ment, tør sikkert anses for en Undervurdering.

Cicero (Tal. mod Ver. IV., 52—57), der roser Syrakus's skjønne og stærke Beliggenhed og udtaler sig med Beundring om dens forbundne Dobbelthavn, som strakte sig lige ind i Byen, kalder det »den største og skjønneste af alle græske Byer«. Livius taler om dets uhyre Udstrækning (»urbs vastæ magnitudinis«) og mener, at det vel har været den anseligste og smukkeste Stad paa den anden puniske Krigs Tid.

Syrakus var vistnok ogsaa den største græske By, før den hellenistiske Periodes kolossale Orientstæder (Alexandria, Antiochia, Seleukia) gjorde den Rangen stridig. Om Stadens Styrke vidner Athenæernes frugtesløse Angreb i Slutn. af det 5te, to karthagiske Anfalds uheldige Udgang i det 4de og endelig den lange romerske Belejring mod Enden af det 3dje Aarhundrede.

Paa en Høj ved den Vej, som fra Achradinas Sydvesthjørne førte ned over til Strøget om Pachynumnæsset, laa der, vel en Fjerdingvej fra Byen, sønden for Slettens Moser og Aaløb, et anset Tempel for den olympiske Zeus (»Olympieion«). En Kvartmil i Sydøst for Helligdommen laa Landingspladsen Daskon ved den store Vig; her gik Athenæerne i Land, før de vandt den første Sejr nær Olympieion, som de undlod at plyndre. — En knap Mil Nord for Syrakus laa Havnen Thapsos, hvor Athenæerne lagde deres Flaade, da de det følgende Aar anfaldt Staden fra Nordvestsiden.

Syrakus's Omraade indbefattede i dets Glansperiode hele Sydøstsicilien og strakte sig kileformig ind over til Henna*). Under den ældre Dionysios beherskede det ogsaa

*) Henna („Siciliens Navle") var en gammel Sikulerby, som var bygget paa en brat Højde med stadig rindende Kilder, om hvilken der laa Søer, Lunde, Hvedeagre („frugtbar med veldyrket Jord," Ovid) og evigblomstrende Marker. Sagnet om Persefones Rov blev tidlig stedfæstet her (Ovid: Fasti IV., 419 flg.); hun kaldes derfor af Lukan „Hennæa", af Juvenal

flere Punkter paa Nordkysten. Fra 241 til 212 før Kr. udgjorde næsten hele Østsicilien et syrakusansk Rige, rigtignok i et Slags Vasalforhold til Rom.

Stadens vexlende Skæbne under aristokratisk, tyrannisk, demokratisk og atter tyrannisk Vælde er det her ikke Stedet at gaa ind paa. Da den i 212 efter en toaarig Belejring, til Dels ved Forræderi, blev indtagen af Marcellus, blev vistnok privat Gods plyndret og en Del Kunstværker som Trofæer opstillede i romerske Templer*); men Byen fik dog i det hele en skaansom Behandling, »for at den«, siger Cicero, »paa engang kunde være et Minde om Sejr, Mildhed og Maadehold.« Værre fór Verres frem, der (c. 70 f. Kr.) plyndrede Stadens Gudeboliger for at smykke sit Privathus og sine Villaer.

Syrakus skal have lidt under Sextus Pompejus's siciliske Kampe, men blev styrket og restavreret af August. Strabon fandt dog kun »Øen« og det nærmest tilstødende Strøg beboede.

Berømte Mænd fra Syrakus vare navnlig Mathematikeren Archimedes (ὁ μηχανικός) og Theokrit, den berømte Skaber af den bukoliske Kunstpoesi (εἰδύλλια); de levede begge i det tredje Aarh. før Kr.; ogsaa Siciliens Oldhistoriker Antiochos (c. 450) var en Syrakusaner.

Det moderne »Siracusa« er indskrænket til Øen og har kun en 20000 Indbyggere. Omegnen er usund, men leverer

---

„Plutons sikuliske Ægtefælle." Efter Sejren ved Himera (s. XIII., 334) lod Gelon rejse et Demetertempel i Henna. Under Slavekrigen (134—32) holdt Eunus sig længe paa denne Naturborg. Egnen om Nutidens „Castrojanni" er en øde Steppe (smlgn. Hist. Arkiv XIII., 325).

*) Livius (XXV., 40) fælder dog om dette Rov følgende Dom: „Herved lagdes Grunden til Beundringen for græske Kunstværker, men ogsaa til den Formastelighed at plyndre alt, enten det tilhører Guder eller Mennesker."

en ret anset Vin. Havnen skal være noget tilgrundet. I Stadens Domkirke ere Levninger af Athenetemplet bevarede, ligesom dens Musæum indeholder adskillige interessante Oldsager. *)

Paa den »kontinentale« Ruintomt ser man i »Neapolis's« Sydskrænt Levninger af det oven for nævnte Theater, nær hvilket der ogsaa findes Rester af et Amfitheater fra Romertiden. I »Achradinas's« sydlige Skrænt vække de mægtige Stenbrud, »latomiæ«, hvor de fangne Athenæer maatte arbejde, Beundring; et af disse Brud var det bekjendte »Dionysios's Øre« (Cicero, in Ver. V., 55); ogsaa betydelige »Katakomber« med Grave fra 300 før Kr. til den byzantinske Tid ere opdagede her. Hvad der for øvrigt er levnet af den omfangsrige Oldtidsstad, indskrænker sig til en Thermeruin, et stort Zeusalter samt nogle Vandbeholdere, Søjlebrokker og Murrester. Det af Hieron II. byggede Zeusalter, der ligger mellem Theatret og Amfitheatret, er dels udhulet i Klippen, dels opmuret.

En elleve Mils Vej vest for Syrakus bredte der sig ved Sydkysten en liden, men frugtbar Slette, som navnlig gav en rig Hvedehøst (»*πυροφόρος*«; »campi Geloi« hos Virgil). Sletten gjennemskares af en Bjærgaa, hvis Løb i Regntiden var fuldt af rivende Stryg og Hvirvler. Nær Mundingen anlagde Kretenser og Rhodier i Forening (c. 700 f. Kr.) det snart blomstrende Gela. Staden blev i Aaret 405 ødelagt af Karthagerne og Aar 280 atter af Agrigentinerne; senere var den uden Betydning. Baade »Redderen og Velgjøreren« Gelon, der c. 480 ogsaa var Herre i Syrakus, hvis fordrevne Storborgere havde søgt Tilflugt hos ham, og hvor han endog fik Kongenavn, — og hans

---

*) En særlig og vigtig Plads blandt Oldtidslevningerne fra Syrakus, som fra de siciliske Grækerstæder i det hele, indtage de kunstnerisk udførte Mønter, der til Dels ere forsynede med aandrige Symbol-Emblemer.

Efterfølger, Broderen Hieron († 467), hvem Pindar, Æschylos og Simonides besøgte, vare Gelamænd, der havde begyndt med at tilrive sig Magten i deres Fødeby. Æschylos døde og blev bisat her. En enkelt dorisk Tempelsøjle samt en Gravplads ere de eneste Levninger af Gela.

En otte, ni Mil i Nordvest grundede (c. 580 f. Kr.) Udvandrere fra Gela det vigtige Akragas (lat. Agrigentum; nu: Girgenti), der naaede et Omfang af to Mil (»maxima moenia« hos Virgil). Her mødtes — foruden Kystvejene paa begge Sider — ogsaa Færdselslinjerne fra Himeraegnen i Nord og fra Katana (over Henna) i Øst*). Stadens Akropolis og Hovedkvarterer laa paa Terrasser (til c. 1100 Fod; »det stejle Akragas«, hedder det hos Virgil) mellem tvende sammenløbende Aaer, ved hvis Munding den havde sin lidet gunstige, men ved Moloanlæg forbedrede Havneplads**).

Kalkhøjene og Dalene om Akragas bar en rig Grøde af Druer, Oliven og Korn, ligesom Strøget var anset for sine fortrinlige Heste, der oftere vandt Sejerskranse i Olympia. I Byens Omegn gave de mellem Gibs- og Kalklagene liggende Svovllejer Anledning til en livlig Drift. Agrigentinernes Handel skal have strakt sig lige til Afrika*), deres Gebet — i alt Fald til en Tid — ind over Øen helt op til Nordkysten; Byens Folkemængde har man anslaaet til omkring 300000.

Staden var smykket med mange, til Dels meget stor-

---

*) Til de to sidstnævnte Ruter svare moderne Jærnveje.

**) Det nuværende Girgenti (c. 20000 Indb.), der blot dækker en Del af Højderne, har sin Havn, porto Empedocle, en halv Mil vestligere.

***) Her tiltuskede de sig for Olje og Vin Elfenben, som de anvendte til forskjellige Luxusartikler, saaledes til prægtige Løjbænke. Blødagtig Yppighed var i det hele et fremherskende Træk i Akragas, der synes at have været et sicilisk Sybaris.

artede Templer (se neden for) og havde ikke faa pragtfulde Magnatpaladser, fortræffelige Vandledninger, dannede ved Tunneler og Render i Klippebunden, og svanebærende Fiskedamme. Disse Værker i Forbindelse med Beliggenhedens Naturskjønhed skaffede Stedet Navn af »Siciliens Perle« (*ὄμμα Σικελίας*).

Blandt Akragas's Herskere i dets Glanstid mærkes Phalaris (c. 560) og Theron (c. 480); ingen Agrigentiner har dog naaet det Verdensry som Filosofen Empedokles, der ogsaa var en Statsmand og Taler af Rang og i Midten af 4de Aarhundrede gav sin Fødeby en demokratisk Forfatning; Sagnet vilde, som bekjendt, vide, at han søgte Døden ved at styrte sig i Ætnas Krater (»koldblodig han sprang i det brændende Ætna«, siger Horats).

Akragas blev i Aaret 406 taget af Karthagerne efter otte Maaneders Belejring; det gjenrejstes et Par Menneskealdre senere (Timoleon) og naaede atter en høj Blomstring. Aar 262 faldt det, efter Kamp med Karthagerne, i Romernes Hænder, men blev nogle Aar senere atter taget og ødelagt af den puniske Arvefjende. Da Romerne endelig bleve Herrer over Vestsicilien, rejste Staden sig paa ny og fik Forbundskaar. Cicero roser dens talrige Befolkning for Kjækhed og Velvilje mod Romerne. Scipio d. yngre skaffede dem ved Karthagos Indtagelse »Phalaris's Kobbertyr« tilbage, som et Minde, siger Cicero, om deres hjemlige Herskeres Grusomhed og om Romernes Mildhed.

Paa Girgentis maleriske Terrasser ser man endnu en hel Gruppe af Tempelruiner. Navnlig er det saakaldte Concordia-Tempel (sydligst paa Plateauet) vel bevaret, medens det nærliggende kolossale Tempel for den olympiske Zeus*),

---

*) Denne c. 350 Fod lange og omtrent halvt saa brede Helligdom, hvis Højde har været over dobbelt saa stor som Parthenons, havde over „cella'ens“ nedre Søjlerad en Række Gigantskikkelser, hvis Arme og bøjede Hoveder støttede Taget. Materialet er, som i Regelen paa Sicilien, hjemlig Kalksten.

der for øvrigt aldrig skal være bleven fuldendt, har maattet levere Materiale til Havnemoloen.

Paa den øverste Skrænt laa bl. a. et Tempel for Zeus Atabyrios, en rhodisk Guddom (af semitisk Rod), hvis Dyrkelse var indført over den til Dels rhodiske Plantestad Gela; denne Zeus dyrkedes i Tyreskikkelse, oprindelig med Menneskeofre, hvorfor man har sat »Phalaris's Tyr« i Forbindelse med hans Kultus. Af de ovenfor nævnte Vandledninger ses endnu Rester. Her, som ved Gela, har man fundet ikke faa Vaser af skjønt Arbejde.

Ogsaa Selinus*), der c. 630 f. Kr. blev anlagt (fra det »hyblæiske« Megara ved Syrakus) paa Strandhøjder en ti Mils Vej længer i Nordvest, hævede sig til en ikke ringe Betydning; dets Distrikt frembragte Hvede og havde Kridtlejer og Saltkilder; ogsaa Palmer trivedes her (»palmosa«, kalder Virgil Byen). Egnens Sundhed blev forbedret ved Tørlæggelse af en sumpig Aaslette; om dette Foretagende, der skal være sket efter Empedokles's Raad, minder endnu en Mønt med en bortflyvende Sumpfugl (Curtius, Griech. Gesch. II., 498; 2te Aufl.)

Selinus blev i Aaret 409 erobret af Karthagerne og hørte fra den Tid til deres Kolonidistrikt; halvandet Aarhundrede senere blev det ødelagt under den 1ste puniske Krig. Tre betydelige »doriske« Templer**), opførte af Kalksten fra nærliggende Brud, vidne ved deres mægtige Rester om den forsvundne Stads Glans; archaiske Metopreliefer fra disse Helligdomme opbevares nu i Palermos Museum. Disse djærve og karakteristiske Skulpturer, der bleve fundne 1822, fremstille Herakles i Kamp med Gi-

---

*) Af σέλινον: vild Silleri, der voxede i Egnen og optoges som Møntemblem.

**) Tre andre Tempelruiner ses paa en Nabohøj; bl. disse den c. 360 Fod lange Apollo-Helligdom, det længste af alle helleniske Templer, man kjender.

ganter og Amazoner, Perseus og Athene stridende mod Giganter, Zeus, Hera, Aktaions Død og andre mythiske Æmner.

V. Det puniske Vestsicilien.

I de vestligste Strøg af Øen, der til 241 f. Kr. tilhørte Karthago, laa ved en Vig paa Nordsiden af det yderste Næs det stærkt befæstede Lilybæum (nu: Marsâla, et arabisk Navn), som i Aaret 276 modstod Pyrrhus's og i Aar 250 Romernes Angreb. Byen var anlagt et Aarhundrede tidligere som Stedfortræder for en ældre, lidt norden for liggende Østad (Motye)*), der var bleven ødelagt af Syrakusanerne (Aar 400). I Romertiden blev Lilybæum Vestsiciliens Hovedstad (»splendissima civitas«, Cicero). Omegnen, der nu leverer den ansete Marsâlavin, var ogsaa i Oldtiden druerig.

Halvfjerde Mil nordligere hæver det isolerede Kystbjærg Eryx (nu: monte S. Giuliano) sig til henved 2200 Fods Højde; paa og om dette Fjæld og i den tre Mil østligere liggende By Segesta boede en egen Stamme, Elymerne, som sagde sig at være indvandrede fra Troas og derfor ogsaa af Romerne anerkjendtes som stambeslægtede.

Paa Eryx**) laa en Stad med et berømt Tempel for

---

*) Paa denne Punerstads Tomt ses endnu Levninger af Molo, Landdæmning, Ringmur, Porte og Cisterner samt Grave med Sarkofager og billedløse Vaser.

**) En gammel, af Stràbon citeret Geograf nævner som „Siciliens tre Akropoler“: „Syrakus, Eryx og i Midten det over Bjærgsletterne ragende Henna“; — han kunde som den fjerde have tilføjet Bjærget Eirkte (Hercte) ved Palermo. Paa Eryx ligger nu Byen S. Giuliano eller „Trapani del monte“; af den gamle Stad staar der kun enkelte Murrester. Bjærget

Afrodite (ɔ: Venus Erycina, for hvilken Guddom der ogsaa rejstes et Tempel uden for Roms porta Collina); det stod paa Strabons Tid øde, da Byen i Begyndelsen af den 1ste puniske Krig var bleven tagen af Karthagerne og Indbyggere forflyttede til den vigtige, af et sigdformet Næs dannede Havn Drepana (nu: Trápani), der ligger lidt i Sydvest for Bjærget i en noget gold Egn. I denne Havn vandt Karthagerne Aar 249 en betydelig Søsejr over Romerne.

Det ældgamle Segesta (»urbs pervetus«, Cicero), der laa vel halvanden Mil fra Kysten*), hvor det havde en Havn ved Castellamare di Golfo, besad mineralske Kilder og synes ikke at have været uden en vis Betydning; herom vidne endnu Ruinerne af et stort, men ufuldendt Tempel og et vel bevaret Theater. Romerne mente, at Byen var anlagt af Æneas (»Acesta«, Æneid. V., 718), ligesom Virgil kalder »Eryx« denne Sagnhelts Broder.

Segestas Strid med Selinus gav, som bekjendt, Anledning til det for Athen saa uheldsvangre Sicilietog. I den 1ste puniske Krig sluttede den sig først af alle siciliske Stæder til sine formentlige Stambrødre Romerne, der indrømmede den en skattefri Forbundsfælles begunstigede Stilling.

Det betydelige Panormos (nu: Palermo, Øens Hovedstad fra Arabertiden), der laa ved en malerisk Golf paa Nordkysten, omtrent midtvejs mellem Segesta og Himera, havde et herligt Klima og en paradisisk Omegn. Lige norden for Byen hæver sig det vel 2000 Fod høje Bjærg Eirkte (Hercte; — nu: monte Pellegrino), der skilte en

---

omsværmes endnu af vilde Duer, Afrodites Fugle. Afroditedyrkelsen paa Eryx var rimeligvis udviklet under Indflydelse af fønikiske Søfareres Astarte-Kultus. Elymerne have muligvis virkelig været anatoliske Dardaner, der i „Pelasgertiden" have søgt et nyt Hjem i Vesten (smlg. Etruriens „Tyrrhener.")

*) Smlgn. Cære, Tarquinii og andre etruskiske Kyststæder.

yppig Dalslette (nu: den orangerige »Conca d'Oro« ɔ: »Guldbækkenet«) fra Golfens Veststrand.

Staden var grundet af Føniker, men har vistnok tidlig faaet en overvejende hellenisk Befolkning; herom vidner bl. a. dens græske Navn; dens puniske Benævnelse, som man har ment at finde paa Mønter, var en ganske anden, men kom tidlig af Brug. Væveri og Farvning synes at have været Hovedsysler i Panormos.

Da Byen i Aaret 254 f. Kr. var falden i Romernes Hænder, fik den Skattefrihed; senere sendtes der en Koloni der hen.

Nutidens Palermo besidder et paa siciliske Oldsager rigt Museum. Nylig har man ved Vandlednings-Gravninger stødt paa en græsk-romersk Nekropol med Sarkofager, Vaser og Amforer.

Eirkte dannede et temmelig udstrakt, stejlt Plateau med Græsgange, dyrkbar Jord og frisk Søluft, hvor til kun tre Adgange førte op (i Nord og Syd og fra Stranden i Øst); syd paa hævede der sig en til Borg og Udkigsvarde skikket Tinde. Paa denne naturlige Akropolis holdt den karthagiske Helt Hamilkar Barkas Romerne Stangen i næsten tre Aar under den 1ste puniske Krig (smlgn. Polyb. I., 56).

Hovedaarerne i Siciliens gamle Vejnet, der navnlig blev forbedret af Romerne, bestode af en Strandvej rundt Kysterne, Linjer fra Catania til Gela og til Henna, hvor fra der gik Ruter mod Sydvest til Akragas og mod Nordvest til Himera-Thermæ, — samt Veje fra Syrakus til Gela, og fra Himera til Agrigent.

VI. Smaaøer om Sicilien.

Nordvest for Mylæ (se Hist. Ark. XIII., 333) laa de lipariske Øer, efter hvilke den bekjendte romerske Søsejr i Aaret 260 er bleven benævnt.

Strongyle (nu: Stromboli), den nordligste af Holmene, der har en endnu virksom Vulkan*), skal have været Vindbeherskeren Æolos's Bolig (Strabon).

Den største Ø, Lipara (nu: Lipari), blev noget efter Aar 600 besat af Dorer fra Rhodos og Knidos, der snart gjorde sig til Herrer over den hele Øflok. Den var frugtbar og havde varme Kilder og Alunværker, hvis Produkt benyttedes i Panormos's Farverier. Ogsaa her fra sendtes der, fortælle Diodor og Strabon, Tempelgaver til Delfi, navnlig efter heldige Kampe med Tyrrhenerne. Disse Øer faldt i Romernes Hænder under den 1ste puniske Krig.

Vest for Drepana (Side 34) laa de ægatiske Øer, der navnlig have vundet Navnkundighed ved Karthagernes følgerige Nederlag i Aaret 241 f. Kr.

Tolv Mil sydvest for Pachynumpynten laa Melita (fønik. ɔ: »Tilflugtssted«?**) — nu: Malta) med en By af samme Navn (nu: Città Vecchia, ɔ: Gamle-Byen) og en fortrinlig Havnebugt (ved det nuværende Valetta). Øen har Grotter, der have tjent de forhistoriske Urindbyggere til Boliger, og Levninger af kyklopisk Murværk.

Den blev ombyggelig dyrket af Fønikerne, som tidlig sloge sig ned her, og frembragte navnlig Bomuld, hvoraf der tilvirkedes fine Tøjer og Tæpper (vestes melitenses, melitensia ɔ: vestimenta; Cicero, Lucrets), der til Dels vare gjennemsigtige (pulvinar perlucidum; Cic.). Ogsaa Honning hørte til Melitas Udførselsvarer. Melitensiske Hunde nævnes som en anset Race.

Efter Mønter og Indskrifter at dømme har Øen en Tid været hellenisk. Paa et Næs laa et gammelt og højt æret Hera-

---

*) Øerne kaldtes ogsaa „de vulkanske“ eller de „æoliske“.

**) Smlgn. „Ὠκεανοῦ καταφυγή“ hos Diodor.

tempel med Skatte af Elfenben, til Dels i Form af Statuer (Cicero).

Melita blev romersk i Begyndelsen af den 2den puniske Krig. Diodor, der besøgte Øen paa Cæsars Tid, roser dens Velstand, Industri og anselige, med Gesimser og Stukprydelser smykkede Huse.

Axel Ludvigsen.

Engelske Landeveje og Landevejsliv i Middelalderen*).

(Forts.)

Vi have nu gjort Bekjendtskab med de engelske Landeveje i Almindelighed**) og skulle nu kaste et Blik paa de forskjellige Typer for de omflakkende Klasser og se, hvilket Liv denne nomadiserende Stamme da førte, hvilken Vigtighed den havde for Samfundet.

De Nomader, som hørte til Lægstanden, vare i første Række Forhandlerne af Lægemidler, Bajadserne, Jongløerne, de omvankende Musikanter og Sangere, dernæst, som en Række, der havde større Betydning fra et socialt Synspunkt, de fredløse (outlaws), Gavtyvene af enhver Art og de omflakkende stavnsbundne. — Til den gejstlige Stand hørte Prædikebrødrene, Tiggermunkene og Afladskræmmerne, denne saa højst besynderlige Race. — Sluttelig var der Pilegrimmene, i hvis Rækker Klerke og Lægmænd blandedes sammen, som Chaucers Bog udviser.

Visse af disse Individer, særlig Tiggermunkene, havde ganske vist et fast Tilhold, men deres Liv henrandt for Størstedelen paa Landevejene; de havde intet fast Maal,

*) Efter J. J. Jusserand: La vie nomade au XIVe siècle. Paris 1884.

**) Jfr. Historisk Arkiv XIII., 432 og flg.

søgte Æventyret, havde efterhaanden antaget Skikke og Udtryksmaader efter de egentlige Nomader og blandes i den offentlige Bevidsthed ofte med dem; det var til denne Klasse Væsener, de knyttede sig.

Hvad endelig angaar den besynderlige Race, vi nu til Dags endnu se vanke om i Landet, og som i sidste Instans repræsenterer Nomadekasten blandt os, havde den endnu ikke holdt sit Indtog i den britiske Øverden, og vi have derfor ikke her at beskæftige os med den; Zigeunerne eller gispies vare lige til det femtende Aarhundrede fuldstændig ukjendte i England.

IV. Kvaksalveren. — Den omvankende Sanger og Minstrelen.

Blandt de nomadiserende Klasser vare de mest muntre eller de. der gjaldt for de største Velgjørere, naturligvis mest velkomne. Blandt de sidste høre altsaa Forhandlerne af Universallægemidler; de vare meget talrige hele Middelalderen igjennem, gjennemstrejfede alle Egne og bød Sundhed til Fals. Paa Hviledagene sloge de sig ned paa Landsbyernes aabne Pladser, bredte et Tæppe eller en Stump Tøj paa Jorden, udstillede deres Lægemidler og begyndte at tiltale Publikum. Man kan nu til Dags i England, Frankrig og Italien endnu høre de samme Markskrigerier som i det fjortende Aarhundrede; deres Haandtering er en af dem, som har skiftet mindst Karakter. I det trettende Aarhundrede talte Rutebeufs Urtehandler (herbier) ganske som Ben Jonsons Markskriger i det sextende Aarhundrede og som Kvaksalveren, der den Dag i Dag lige for vor Dør lokker Skaren til sin Fjælebod. Store Ord, vidunderlige Fortællinger, Lovtaler over deres ædle fjærne Herkomst, Opramsning af de overordentlige Kure, de have udøvet,

beskeden Fremhævelse af deres ubegrænsede Opofrelse for det offentlige Vel og deres fuldstændige Uegennytte i Pengespørgsmaalet, alt dette gjenfinder man og vil altid gjenfinde i disse indsmigrende Markskrigeres Taler.

»Smukke Folk!« saaledes talte sex Aarhundreder tilbage Rutebeufs Forhandler af Lægeplanter, »Smukke Folk! jeg hører ikke til disse fattige Prædikebrødre eller disse stakkels Urtehandlere, som udgaa fra Klostrene med deres fattige, slet syede Kutter, som bære Daaser og Kryddérposer og udbrede et Tæppe . . . Forstaa mig vel! jeg er ikke af deres Tal, men staar i Tjeneste hos en Frue, som hedder Trote af Salerno, som bruger sine Øren til Hovedbedækning, og fra hvis Øjenbryn der dingler lange Sølvkjæder ned over Skuldrene. Forstaa nu vel! hun er den klogeste Frue i alle fire Verdenshjørner. Min Frue sender os ud i forskjellige Lande og Egne, til Apulien og til Calabrien, til Burgund og til Ardennerne for at dræbe vilde Dyr og uddrage Salver af dem, for at give Lægemidler til dem, som have Sygdomme i Kroppen. Og da jeg drog bort, lod hun mig sværge ved alle Helgene, at jeg skulde lære eder at kurere for Orm, hvis I da ville høre paa mig. Ville I høre det?«

»Tag Hatten af, spidser Øren, betragter mine Urter, som min Frue sender til dette Land og denne Egn. Og da hun vil, at de fattige skulle nyde lige saa godt heraf som de rige, sagde hun mig, at jeg skulde sælge dem i Smaaportioner; thi mangen har en Hvid i sin Pung, som ikke har fem Daler, og hun sagde og befalede mig at tage en Hvid af den Mønt, der var gængse i den Egn og det Land, hvor jeg kom hen.«

»Disse Urter, dem skulle I nu ikke spise; thi der er ingen Oxe i dette Land eller en Stridsganger saa stærk, at den jo vilde krepere, hvis den fik saa meget som en Ært heraf paa Tungen; saa stærke og bitre ere de . . . I skal lade dem staa i tre Dage paa god, hvid Vin; hvis I ikke

have en hvid Vin, kunne I ogsaa godt tage klart Vand; thi mangen har en Brønd foran sin Hytte, som ikke har en Tønde Vin i sin Kjælder. Naar I nu tage dem tretten Morgener i Træk paa fastende Hjærte, ville I komme eder af forskjellige Sygdomme; thi hvis min Fader og Moder vare stedte i Dødsfare, og de bade om den bedste Urt, jeg kunde give dem, vilde jeg give dem denne her.«

»Paa slig Vis sælger jeg mine Urter og mine Salver. Ville I nu ha' dem, saa ta' dem; hvis ikke, lad være!«

Denne Urtehandler hørte til dem, de kongelige Ordonnancer i Frankrig og England forfulgte for ulovlig Udøvelse af Lægekunsten. Filip den smukke og Johan den gode have begge udstedt strænge Edikter mod dem; man bebrejdede dem, at »de ikke kjendte Menneskenes Temperamenter, Tiden eller Maaden, der var passende til at praktisere paa, heller ikke Lægemidlernes Egenskaber, særlig da ikke Laxativerne, som kunde være forbundne med Dødsfare.« Disse Folk komme hyppig fra Udlandet, »gjennemstrejfe Byer og Flækker og tillade sig at give alt for tillidsfulde syge »clisteria multum laxativa et alia eis illicita«, noget, den kongelige Myndighed tog dem meget ilde op.

I England nøde disse omstrejfende Kvaksalvere intet bedre Ry i Viserne, og de folkelige Satirer vise os dem altid drive om paa Værtshusene i det sletteste Selskab. For imidlertid at gjøre sig et Begreb om deres Recepter maa man mindes, hvorledes den Lægevidenskab var beskaffen, som beskyttedes af Kongerigets Love. Man betænke blot, at Johan Gaddesden, Hoflægen under Edvard II., fik Sporene af Børnekopper til at forsvinde ved at hylle den syge i rødt Klæde; saaledes havde han behandlet selve Tronarvingen. Længe havde han ogsaa været tvivlraadig om, hvorledes han skulde helbrede for Sten: »Endelig«, fortæller han i sin Rosa Anglica, »fandt jeg paa at samle en god Mængde af de Torbister, man om Sommeren finder i Oxemøg, og af de Cikader, som synge paa Markerne; jeg skar

Hovederne og Vingerne af Cikaderne og kom dem samt Torbisterne i en Krukke med almindelig Olje; jeg dækkede den til og lod den staa en Dag og en Nat i en Bagerovn. Jeg tog Krukken ud og varmede den ved en jævn Ild; jeg knuste det ganske, gned de syge Dele dermed og efter tre Dage var Smerten forsvunden«; ved Hjælp af Torbisterne og Cikaderne var Stenen smulret i Stykker. Det var næsten altid gjennem en pludselig Indskydelse, at denne Læge opdagede sine mest virksomme Lægemidler; Fru Trote fra Salerno betroede vist næppe sine Agenter i Verdens forskjellige Egne mere vidunderlige, hemmelighedsfulde Recepter.

Dog lige meget, Loven skjelnede meget skarpt mellem en Hoflæge og en Kvaksalver fra Gaden. Til Støtte for sine mærkelige Lægemidler havde en Gaddesden et grundfæstet Ry, og han havde en Garanti i sin høje Stilling. Han havde studeret i Oxford, og han var en Avtoritet; en alvorlig Læge, som Chaucers Doktor, der havde beriget sig saa meget under Pesten, undlod ikke at læse og gruble over hans Skrifter. Skjønt den omvankende Urtehandler vel næppe var i Besiddelse af mindre Videnskab, især ikke af mindre Sindrighed, var han dog mindre fordelagtig bekjendt; han kunde ikke som Kongens Læge støtte sig til sit gode Ry og herved faa sine Patienter til at sluge St. Hansorme, gnide dem med Torbister og Cikader eller give dem et Lægemiddel af »syv fede Flaggermus-Hoveder*)«; Lovgiveren traf altsaa sine Forsigtighedsregler. Paa Landet kunde den uprivilegerede Kvaksalver, saa godt som Størsteparten af de øvrige Nomader, næsten altid unddrage sig Lovens Strænghed; men ve ham, hvis han vovede at prøve sine Kure offentlig i Byen. Den ulyksalige Roger Clerk havde saaledes villet helbrede en Kone ved at lade hende bære et Stykke Pergament paa Brystet og blev i 1381

*) Efter Rosa Anglica et Lægemiddel mod Miltsygdomme.

anklaget for ulovlig Lægepraxis i London. »Under Instrumenters Lyd blev han ført gjennem Byen« til Gabestokken; han maatte ride paa en usadlet Hest, med sit Stykke Pergament om Halsen, og end yderligere fik han om Halsen en Natpotte og en Slibesten til Tegn paa, at han havde løjet, og en anden Natpotte hang ned ad hans Ryg.

Urolig over den voxende Misbrug udstedte Henrik V. endelig 1421 en »Ordonnance mod Udøvere af Fysik og Trolddom for at udrydde Ugjerninger og Farer, der saa længe ere gaaede i Svang mellem Folk i Kongeriget af dem, som have øvet og praktiseret Fysik og Trolddom, i det de paastaa at have vel og grundig lært Videnskaben, men i Virkeligheden ikke have gjort dette.« Fremtidig skal der være strænge Straffe for alle Læger, som ikke ere blevne prøvede i deres Kunst, nemlig i Fysik ved Universiteterne, og ikke optagne som Medlemmer mellem Mestrene i denne Videnskab.« Uordnerne fortsattes dog omtrent i samme Omfang, og for at give den af Staten privilegerede Lægekunst større Avtoritet oprettede Edvard IV. i sin Regerings første Aar et Barberlag i London.

Renaissancen indtræder og finder Barberer, Kvaksalvere, Empirikere og Troldkarle i samme Trivsel paa Bretlands Jordbund. Henrik VIII. fastslaar med Sorg denne Kjendsgjerning og offentliggjør nye Reglementer: »Medicinens og Kirurgiens Videnskab og Kunst, som paa engang kræver dybe Studier og moden Erfaring, bliver daglig i dette Kongerige udøvet af en Masse Klodrianer. Mange af dem have ingen som helst Indsigt i Videnskaberne eller Kundskaber af nogen Art; der gives endog dem, som ikke kunne læse, og saalunde ser man almindelige Haandværkere, Grovsmedde, Vævere, Kvinder stadig og med Frækhed foretage vigtige Kure og Ting af største Vigtighed. Til Udøvelse heraf anvende de dels Trolddom og Manen, dels saa modbydelige Lægemidler, at Sygdommen øges til Guds store Fortørnelse.« Følgelig skal hver Person, som vil praktisere

Medicin i London eller sex Miles Omkreds, først underkaste sig en Examen for Hovedstadens Biskop eller Dekanen ved Sankt Paul, assisterede af fire »Doktorer i Fysik«; i Provinserne skal samme Examen finde Sted for Stiftsbiskoppen eller hans Generalvikarius. I 1540 sammensmelter samme Konge Barberernes og Kirurgernes Lag og indrømmer det nye Lag hvert Aar Ligene af fire Forbrydere til Studiet af Anatomien.

Næppe vare dog disse Privilegier givne, før der indtræder et pludseligt Omslag i Lovgiverens Aand, og hvad beklager man nu? Netop disse selv samme uprivilegerede Læger, disse Ihændehavere af ufejlbare Hemmeligheder, disse Landsby-Praktikere, som bleve saa slemt medtagne i Statutet af 1511. En ny Ordonnance udstedes, der fra Ende til anden kun er en lang Anklage mod de avtoriserede Læger: Disse berettigede Læger forgive deres Klienter lige saa godt som de gamle Kvaksalvere; men de ere blot dyrere. »Alene optagne af egen Fordel og ingenlunde bekymrede for de syges Vel have de forfulgt, plaget og drillet forskjellige hæderlige Personer, Mænd og Kvinder, hvem Gud havde forlenet Indsigt i Naturen og i Virkningerne af visse Urter, Rødder og Vande; paagjældende Personer tage imidlertid ingen Belønning for deres Kundskab og Dygtighed, men give som gode Naboer og af Kjærlighed til Gud, af Medynk og Barmhjærtighed deres Lægemidler til fattige. Man véd for øvrigt omvendt noksom, at de privilegerede Læger ikke ville helbrede nogen uden at have sikret sig en langt større Erkjendtlighed, end Kuren fortjener; thi hvis de samtykkede i at behandle de syge for intet, vilde man ikke se et saa stort Tal hentæres og forsmægte til Døden af Mangel paa Lægedom, som man kan se det hver Dag.« For øvrigt, trods alle Examiner for Bispen af London, »have Størsteparten af dette Kalds Udøvere saare ringe Kundskab«, hvorfor alle Kongens Undersaatter, der »enten gjennem Granskning eller Praxis« have Kjendskab til Plan-

ters, Rødders og Vandes Dyder, skulle som tidligere og uden Hensyn til modsatte Edikter kunne helbrede alle Slags udvortes Sygdomme ved Hjælp af Plastre, Omslag og Salver, og dette »i hele Kongeriget England og enhver anden af Kongens Besiddelser.«

Omslaget var, som man ser, radikalt: Landbefolkningens Hemmeligheder våre ikke længere Trolddomskunster, men kostelige Recepter, Gud selv havde givet dem Forstand paa; de fattige, som havde været udsatte for at dø uden Medicin, kunde glæde sig, og Markskrigerne aandede atter frit. Ben Jonson, denne utrættelige Fodgænger, der for sin Fornøjelses Skyld gik til Fods med Stok i Haand fra London til Skotland, og som var saa vel fortrolig med de landlige Fester i England, har efterladt os et levende Portræt af en datidig Kvaksalver; Portrætet er tegnet efter en Venetianer fra syttende Aarhundrede; men det er korrekt endnu den Dag i Dag og vil vedblive at være det i alle Lande og til alle Tider; thi den Slags Karakterer ere næsten uforanderlige; Jonsons Helt er den samme Fyr, hvis Tale Rutebeuf gav os halvfjerde Aarhundrede tidligere. Paa sine Besøg i Smithfield i Markedstiden maa Dramaturgen sikkert mangen Gang have hørt den listige Krabat udraabe med rørt Stemme og himmelvendte Øjne: »O Sundhed, Sundhed! du. den riges Velsignelse og den fattiges Rigdom! Hvo kan kjøbe dig for dyrt, siden der uden dig ikke er nogen Fornøjelse i Verden?« Derpaa gjør Jonsons Taler Nar ad sine Kolleger, roser sit uforlignelige Universalmiddel, hvori der er kommet en Smule Menneskefedt, der er tusende Kroner værdt, men som han vil overlade for otte Kroner, nej for sex, kort og godt for sex pence. Tusende Kroner, det har Kardinalerne Montaldo og Farnese og hans Ven, Storhertugen af Toscana betalt ham; men han foragter Pengene, og for Folket vil han gjøre store Ofre. Han har ligeledes en Smule Pudder, som har gjort Venus og Helene saa smukke; en af hans Venner, en stor rejsende, har fundet dette Pudder i

Trojas Ruiner og sendt ham en Del. Samme Ven har i øvrigt ogsaa sendt en Smule til det franske Hof; men denne Del var blandet, og de Damer, som benytte den franske Pudder, faa ikke gode Virkninger*).

En Englænder, der ikke kjendte noget til Ben Jonsons Komedie, opholdt sig tre Aar senere i Venezia, forundrede sig højlig over de italienske Kvaksalveres Veltalenhed, og da han tror at kunne give sine Landsmænd nye Enkeltheder om denne Race, der blomstrede mere frodig paa den italienske Halvø end i noget andet evropæisk Land, tegner han efter Naturen et Portræt, der ganske ligner det, Shakespeares Ven havde udkastet. »Jeg har ofte i Sandhed beundret disse improviserende Talere; de fremsige deres Fortællinger saa mærkværdig flydende, med en saa behagelig Ynde, selv naar de tale ex tempore, med et Vid, krydret med den mest morsomme Spøg og pikante Træk, at den fremmede, som er uvant med deres Markskrigerier, bliver slaaet af Overraskelse.« De sælge »Oljer, vellugtende Vande, trykte Elskovssange, Lægemidler og en Bunke andre Smaating. Jeg har set en slig Markskriger tage en Hugorm i Haanden og lege et helt Kvarter i Træk med dens Brod uden at blive stukket . . . Han vilde faa os til at tro, at bemeldte Hugorm i lige Linje nedstammede fra det Krybdyr, som paa Øen Melita, den vi nu kalde Malta, sprang ud fra Ilden mod Sankt Pauls Haand.«

Ved Gammelenglands landlige Fester gjenfandt man vel næppe ganske den samme Veltalenhed, den samme Tungefærdighed, den samme indsmigrende Tone og lette, bevingede Munterhed, som hos Sydens Kvaksalvere; men Festerne vare dog lige fuldt muntre, de vare stærkt besøgte, og man kunde her let træffe mangen snedig, spottesyg og morsom Person, som hin Autolykus, Shakespeare har indlemmet i sit Galleri af Udødeligheder. Landboerne droge

*) The Fox, 2den Akt, 1ste Scene (1605).

massevis til slige Mødesteder for at høre paa disse Løjer, der morede dem, og kjøbe de Salver, som gjorde dem godt. Man kan se det samme den Dag i Dag, i Frankrig som i England; Mængden flokkes altid omkring disse Markskrigere, som ufejlbarlig kunne helbrede dem for Tandpine og udrydde andre Sygdomme af mindre Vigtighed. Vidnesbyrd hænge massevis omkring paa Boden; det ser ud til, at al Verdens berømte Personligheder allerede have nydt godt af Universalmidlet, og nu henvender Sælgeren sig til Resten. Han gestikulerer, bliver ivrig, læner sig fremad, slaar ind i en alvorlig Tone og hæver sin stærke Røst. Bønderne trænge sammen om ham, med gabende Mund og usikkert Øje, uvisse om de skulle le eller blive bange, men sluttelig fatte de dog Tillid. Med kejtet Haand trække de Pungen op, deres Næver famle rystende omkring i deres nye Klæder, de række Pengestykker frem og modtage Medicinen, deres Øje glimrer, og de usikre Miner røbe, at deres sædvanlige praktiske Sans og List her have slaaet fejl, at disse Mennesker, der ere saa snedige og sikre paa deres egen Domæne, blive Ofre for alle, naar de komme ind paa fremmed Omraade. Sælgeren bliver ivrigere og ivrigere, og her, som allesteds, faar han ved direkte Tiltale sluttelig Bugt med Ubestemtheden.

I England maa man fortrinsvis søge disse Scener paa det uforlignelige Gaasemarked i Nottingham. Her glimre de i alle deres uendelige Variationer; man kan her fastslaa, at Nutidens Kvaksalvere ikke have mistet synderlig af deres nedarvede Livlighed; man vil ogsaa her kunne faa Syn for Sagn, at det engelske Folk ikke altid er vrantent og optaget af sine Interesser; paa denne Daarskabens og den uforlignelige Friheds Dag vil man kunne se de hollandske Kermesser fuldt levendegjorte.

Endnu talrigere end Kvaksalverne vare i Middelalderens Tider de Nomader, som strømmede sammen ikke for at helbrede, men simpelthen for at adsprede Mængden; bragte

de ikke Lægedom for Sot, bragte de i det mindste Forglemmelse af Sorg og Savn: det var Minstrelerne, Taskenspillerne, Jonglørerne og Sangerne. Minstrelerne og Jonglørerne ere blot forskjellige Navne paa en Klasse Mennesker, der øvede samme Profession, det vil sige de reciterede Romaner og Sange til Akkompagnement af deres Instrumenter. Paa en Tid, da Bøger vare sjældne og egentlige Theatre aldeles ikke existerede, rejste Poesien og Musikken med disse Personer; slige Gjæster vare overalt velkomne. Man fandt disse Nomader ved alle Fester, ved alle Gjæstebud, overalt hvor man vilde more sig; man forlangte af dem, hvad man krævede af Øllet og Vinen, at de skulde dysse Bekymringerne i Slummer og vække Fryd og Glæde. De bare sig herved ad paa forskjellig Vis; den mest hæderlige bestod i at synge og fremsige de gamle Heltes Bedrifter paa det franske eller engelske Sprog.

Det Kald var nobelt og blev holdt i stor Anseelse; Jonglørerne eller Minstrelerne, der indfandt sig paa Borgen, med Hovederne fulde af krigerske Historier, Elskovskvad eller raske Sange, hvor der blot var noget at le af, bleve modtagne med største Yndest. Deres Ankomst meldte de uden for ved muntre Melodier, som vakte Gjenlyd i Salene; snart indløb der Ordre til at indlade dem, man stillede dem op i Hallens Baggrund og laante Øren. De spillede et Præludium paa deres Instrumenter og begyndte snart deres Foredrag. Ligesom Taillefer i Slaget ved Hastings sang de om Karl den stores og Rolands Bedrifter, eller ogsaa fortalte de om Arthur og Heltene fra Trojanerkrigen, disse de engelske Briters formentlig uomtvistelige Forfædre. I fjortende Aarhundrede bleve alle disse gamle, heroiske, raa, mægtige eller rørende Historier omarbejdede og moderniserede; man tilføjede blomstrende Beskrivelser, indviklede Æventyr og overordentlige Vidundere; mange bleve omsatte paa Prosa, og i Steden for at synge, læste man dem

nu op*). Herren lyttede til med Velbehag, og hans mere og mere blaserede Smag lod ham finde Glæde i de besynderlige Forviklinger, hver Begivenhed nu var hildet i; han levede et Liv, der var mere sammensat end tidligere; eftersom han var mere civiliseret, havde han flere Fornødenheder, og de simple, helstøbte Malerier i Digte som Rolandskvadet egnede sig ikke til at smigre hans Indbildningskraft; Romanheltene saae sig tvungne til mere og mere vanskelige Bedrifter og maatte besejre de mest mærkværdige Fortryllelser. Desuden, jo mindre tung Haanden blev, desto mere raffineret malede den; man fandt Behag i disse Elskovsæventyr og gav dem, saa vidt muligt, den paa én Gang mystiske og sanselige Ynde, Skulpturarbejderne fra det fjortende Aarhundrede have bevaret saa fremtrædende Spor af. Forfatteren til Sir Gawayne finder et overordentligt Behag i at beskrive de Besøg, hans Ridder modtager, og i at afmale hans Dame saa smuk, saa blid, med saa yndefulde Bevægelser og et saa glad Smil; han anvender herpaa hele sin Omhu, hele sin Sjæl, finder paa Ord, som ligne Kjærtegn, og enkelte af hans Vers glimre med en Guldglans som de Parfumer, der anvendes.

Disse Udmalinger, der alt vare hyppige i det trettende Aarhundrede, bleve endnu mere værdsatte i det fjortende; men mod Slutningen af sidstnævnte Aarhundrede forflyttes de og gaa fra Romanen over i Fortællingen eller i de Digte, der halvt ere Fortællinger, halvt Romaner, f. Ex. Chaucers Troilus. Efter mangfoldige Omformninger var Romanen virkelig paa Nippet til at blive stillet i Skyggen af nye Genrer, som mere passede for Tidens Retning. Hundrede Aar tidligere havde en Mand som Chaucer utvivlsomt grebet tilbage til Legenderne om Kong Arthur og skrevet en eller

*) Man havde vænnet sig til at oplæse Versene med høj Røst i Steden for at synge dem; Chaucer forudsætter t. Ex., at hans Digt om Troilus kan blive læst eller sunget skjødesløst.

anden prægtig Roman for Minstrelerne; nu efterlod han Fortællinger og lyriske Digte, fordi han indsaa, at Smagen havde forandret sig, at man nok endnu var nysgjerrig efter, men ikke mere sværmede for de gamle Fortællinger, at man ikke længere fulgte dem med Iver til Slutningen, og at man snarere pyntede sine Bibliotheker*) med dem, end deri søgte Æmner for daglige Betragtninger. Det Pust af Lyrik og den Sum af Reflexioner, man fordum fandt samlet i Romanerne, vilde man nu hellere se spredte i Ballader og Fortællinger. Romanerne derimod hjemfaldt til Landevejenes mindre øvede Rimsmedde, forvandledes til kluntede Kopier af de gamle Originaler og bleve saaledes til Spot for Folk af Smag og sund Sans.

Saaledes saae man de store franske Heltedigte omskrevne og forkortede paa tarvelige, haltende engelske Vers; den gode Tid var forbi, og da Chaucer paa sin Pilegrimsfærd med forstilt Højtidelighed begynder at fortælle om Sir Thopas's Bedrifter, oprøres den sunde Sans, der repræsenteres i Værtens Personlighed, og Fortællingen afbrydes brat. Der er imidlertid kun ringe Afstand mellem Sir Thopas og de mangfoldige Romaner, som vare sunkne ned til Landevejspoesi og gjentoges af Sangerne fra By til By, og den Parodi, der morer os, er næsten en korrekt Kopi. I den første Halvdel af det femtende Aarhundrede tog

*) De prægtig illuminerede Manuskripter forøges, man søger og betaler dem dyrt. Edvard III. kjøber af Isabella fra Lancaster, en Nonne i Aumbresbury, en Bog med Romaner, hvorfor han betalte hende den uhyre Sum 66 Pund, 13 Shillings og 4 Pence; da Kongen havde faaet Bogen, beholdte han den i sit Værelse. Hans Sønnesøn Rikard II. kjøbte for 28 Pund en fransk Bibel, en Roman om Rosen og en anden om Perceval. For at gjøre sig en Forestilling om disse Priser behøver man kun at mindes, at Aaret før Edvard kjøbte sin Roman, opførte Londons Borgere i deres Regnskabsbøger 7 Pund og 10 Shillings for ti Oxer, de have foræret Kongen, 4 Pund for 20 Svin og 6 Pund for 24 Svaner.

Robert Tornton sig for at afkopiere et godt Antal af de gamle Texter til disse Romaner, og ved at gjennemgaa dem føler man sig slaaet over Chaucers fortræffelige Spøg og korrekte Parodi. Alle disse Digte aflires i samme Gangart, uden Tankeflugt eller Tankefylde; Strofe følger paa Strofe uden Ende og Afvexling, man lukker en Bog op og lukker den atter til, uden Spænding, uden just ligefrem at kjede sig, men ogsaa uden ovendreven Rørelse. Og hvis man hændelsesvis slumper over fra den ene Roman i en anden, synes det at være den selv samme. Tag en eller anden, ligegyldig hvilken, t. Ex. Sir Isumbras; efter en Bøn, der fremsiges for en Forms Skyld, roser Rimsmedden os Heltens Dygtighed, dernæst en kostelig Dyd, han var i Besiddelse af: Hans Kjærlighed til Minstrelerne og hans Rundhaandethed mod dem. Isumbras udfolder kun enestaaende Egenskaber, hans Hustru og Sønner ligervis; han er den tapreste af alle Riddersmænd, hans Hustru den skjønneste af alle Kvinder; dette er imidlertid ikke til Hinder for, at Sir Degrevant ogsaa er den tapreste, og Sir Eglamour af Artois ligervis. Minstrelen aflirer os Stykker, der vel ere en Smule forskjellige, men alle gaa paa samme Melodi, og deres hule Lyd giver alle disse Sange et og samme Familiepræg.

Adelsmanden havde imidlertid ikke synderlig bedre Adspredelser; Theatret existerede endnu ikke, og kun fra Tid til anden, paa Aarets store Fester kunde Ridderne og den almindelige Hob se Pilatus og Jesus figurere paa Brædderne; Resten af Aaret var han lykkelig, naar han i sit Hjem kunde huse Mænd med god Hukommelse, der mindedes flere Vers og forstod mere Musik, end man kunde høre paa én Dag. Den Gang kunde man ikke tænke sig Fornøjelser uden Minstreler; ved Prinsesse Margretes Bryllup (en Datter af Edvard I.) optraadte der fire Hundrede sex og tyve Musikanter eller Sangere, og Edvard III. skjænkede hundrede Pund til dem, som assisterede ved hans Datter Isabellas Bryllup; han lod dem ogsaa figurere ved sine Turneringer.

Paa Biskoppernes Hyrderejser førte man ofte Minstreler frem for at adsprede dem; det var undertiden Folk fra Egnen og meget tarvelige Musikanter. Paa en af sine Rundrejser giver Biskop Swinfield en Penny pr. Hoved til tvende Minstreler, som have spillet for ham; men ved en anden Lejlighed er han stegen til tolv Pence pr. Hoved. Man har kun tvende Adspredelser ved Taffelet, siger Langland i sin store Satire: at lytte til Minstrelerne og, naar de tie stille, at tale om Religionen og diskutere Mysterierne. Det Maaltid, Ridder Gauvain nyder hos sin Vært, den grønne Ridder, krydres af Sange og Musik; den næste Dag forlænges Adspredelsen ud over Maaltidet: »man hørte under og efter Middagen mange ædle Digte saa vel som Julesange og nye Sange, midt under den mest optænkelige Lystighed.« I Væbnerens Fortælling hos Chaucer giver Kong Cambynskan »en Fest saa smuk, at Verden aldrig har opvist dens Lige«, og vi se Fyrsten, »efter den tredje Anretning sidde mellem sine Jævninger og høre Minstrelerne synge kostelige Ting for ham ved Taffelet.« Under dette Maaltid blev Lyrens Lyd, Sangernes Stemme og Minstrelernes »kostelige Ting«, sandt nok, ofte afbrudte ved Knagen af de Ben, Hundene gnavede under Bordene, eller ved det skærende Skrig af en eller anden slet oplært Falk; thi mange af Herrerne havde under Maaltidet deres Yndlingsfugle siddende bag sig paa Stænger; Kongen, der var glad over sine Mænds Nærværelse, var imidlertid overbærende mod disse Friheder.

Cambynskans Minstreler ere tænkte knyttede til hans Person; Kongen af England havde virkelig faste Sangere, som han nødig skiltes fra, og som endog ledsagede ham til Udlandet; Henrik V. antog t. Ex. atten, som skulde følge ham til Guienne og andensteds. Deres Anfører kaldes Minstrelernes Konge eller Marskalk; den 2den Maj 1387 udsteder Rikard II. et Pas til Johan Caumz »rex ministrallorum nostrorum«, som skal paa en Rejse hinsides Havet.

Den 19de Januar 1464 tilstaar Edvard IV. en Pension paa 10 Mark »dilecto nobis Waltero Haliday, marescallo ministrallorum nostrorum.« Edvard III.'s Skattemester, Thomas Brantinghams Regnskabsbøger omtale hyppig de kongelige Minstreler, som fik syv en halv Pence daglig i Løn.

De rigeste Adelsmænd efterlignede naturligvis Kongen og havde deres Trop, som undertiden, naar Lejligheden tilbød sig, ogsaa optraadte andensteds. Regnskaberne fra Winchesterkollegiet udvise under Edvard IV., at Kollegiet havde lønnet Minstreler, som stode i Tjeneste hos Kongen, Grev Arundell, Lord Ware, Hertugen af Glouchester, Hertugen af Northumberland og Biskoppen af Winchester; de sidste figurere hyppigst. I samme Regnskabsbøger, fra Henrik IV.'s Tider, finder man omtalt Udgifter, forvoldte ved Grevinden af Westmorelands Besøg; hun rejste med Følge, hendes Minstreler udgjorde en Del heraf, og man forærer dem en Sum Penge.

Deres Tjeneste var meget skatteret, og de bleve vel lønnede; thi deres omarbejdede, mishandlede, ukjendelige Digte stødte nok Folk af Smag, men ikke Massen af disse byttelystne Kamphaner, som kunde lønne Minstrelen for hans Rejse og indrømme ham betydelige Gunstbevisninger. De omflakkende Sangere indfandt sig sjælden for et Slot, uden at man skjænkede dem Kapper, Pelsværkskjortler, god Mad og Penge. Langland kommer ofte tilbage til denne Rundhaandethed, hvilket beviser, at den var betydelig, og han beklager, at man ikke uddeler alt dette Guld til de fattige, der ligesom disse Nomader gaa fra Dør til Dør og ere »Guds Minstreler«; men man laante ikke Øren til hans gode Raad; saa længe man paa Borgene fandt den gamle Hal, hvor alle Maaltider indtoges i Fællesskab, fik Minstrelerne Adgang. Naar Arkitekten byggede disse Sale, tog han Hensyn til Nødvendigheden af deres Nærværelse, og oven over Indgangsdøren, lige over for Højsædet, hvor

Herrernes Taffel var anbragt, byggede han et Galleri, hvor Musikanterne toge Sæde for at spille deres Instrumenter.

Minstrelens klassiske Instrument var Liren, en Slags Violin med Bue, temmelig lig med vore; den var vanskelig at traktere og krævede megen Kunst; efterhaanden som Kunsten sank, blev en dygtig Lirespiller ogsaa sjældnere, den simple Tamburin, som den første den bedste kunde lære at traktere i kort Tid, erstattede Liren, og de sande Artister beklagede sig over Musikken og Dagens Smag. Minstrelen spillede i øvrigt ogsaa andre Instrumenter, Harpen, Luten, Gitaren, Sækkepiben, Roten, en Slags lille Harpe, de keltiske Folks gamle Instrument o. s. v.

Stormændenes Gunst og Gaver gjorde Minstrelernes Lag meget misundelsesværdig, deres Tal øgedes da ogsaa, og Konkurrencen var stor. Kongens Minstreler, der vare kyndige og dygtige Folk, nedlagde derfor i femtende Aarhundrede Protest hos deres Herre mod den voxende Dristighed hos disse falske Minstreler, som tydelig nok mindskede deres Indtægter, og Kongen gaar ind paa deres Klage: »Bønder uden Dannelse og Haandværksfolk af forskjellige Haandteringer udgive sig for Minstreler; enkelte have dristet sig til at bære vort Livré, og vi have ikke tilladt dem det, og de have givet sig ud for vore egne Minstreler.« Ved slig brødefuld Adfærd have de fravendt Kongens Undersaatter mange Penge, og skjønt de ikke have nogen Forstand eller Erfaring i Kunsten, drage de fra Sted til Sted og høste paa Festdagene de Fordele, de sande Artister burde have, de, som helt have viet sig til deres Kald og ikke øve nogen daarlig Kunst.

For at hæve sine Minstreler over deres Kaldsbrødre bemyndiger Kongen dem til at gjenforny og konsolidere Minstrelernes gamle Gilde, og fremtidig maa ingen, hvor stort hans Talent end monne være, øve dette Kald, med mindre han er optagen i Gildet. Fremdeles indrømmes der

Gildets Medlemmer en inkvisitorisk Myndighed, og de have Ret til at drage alle falske Minstreler til Ansvar.

Man gjenkjender i dette Reglement de radikale Bestemmelser, hvorved den kongelige Myndighed i Middelalderen troede at kunne stoppe alle Strømninger, der kom dens Tendenser paa tværs, og at tilintetgjøre alle Misbrug. Paa tilsvarende Vis og med lige saa ringe Held søgte man ogsaa ved Dekreter at nedsætte Brødpriserne og den daglige Arbejdstid.

Myndighederne havde i øvrigt ogsaa andre Grunde til at passe paa de omvankende Sangere og Musikanter; naar de viste sig overbærende mod de Bander, som vare knyttede til Stormændenes Personligheder, frygtede de andre Bander og syslede undertiden med de Tanker, disse udsaaede under Paaskud af, at det var Sange: Disse Doktriner vare meget liberale og skyndede undertiden ligefrem til Revolter. Saaledes se vi t. Ex. ved Begyndelsen af femtende Aarhundrede, midt under Walliserkrigen, at Underhuset anklagede Minstreler af dette Folk for Kongen og beskyldte dem for at begunstige Forvirringer, ja endog selv være Aarsag til Rebellion. Deres politiske Sange opmuntrede aabenbart Insurgenterne til Modstand, og Parlamentet. som skærer dem og de almindelige Vagabonder over én Kam, véd meget vel, at naar det vil lade dem arrestere paa Vejene, er det ingenlunde almindelige Stratenrøvere, man vil sende i Fængsel.

De store folkelige Bevægelser vare fremkaldte ved satiriske Sange mod Stormændene, Sange, som Minstrelerne affattede, og Massen kunde udenad. Det var en Folkesang, man uden Tvivl ofte havde gjentaget i Landsbyerne, som leverede John Ball Texten til hans store Tale i Blackheath under Oprøret 1381: »Da Adam grov og Eva spandt, hvem var da vel Adelsmand?« Ligeledes da Bønderne i Kent rejste sig under Henrik VI. og deres allierede, Sømændene, paa aaben Sø fangede og halshuggede Hertugen af Suffolk, lavede man derom en satirisk Sang, som var

meget populær og har holdt sig til vore Dage. Lige som man nemlig havde spillet en Farceproces mod Kongens Yndling, før man dræbte ham, saaledes giver Sangen os en Komedie ved hans Ligfærd. Adel og Prælater indbydes til at komme her hen og synge deres Responsorier, og i denne foregivne Begravelsessang, der er en Glædes- og Triumfshymne, nedkalder Sangeren Himlens Velsignelse over Morderne. Underhuset fremstilles sluttelig som kommende for efter sin Tur at synge, under Hentydning til alt Forræderi i England, et »Requiescant in pace.«

Det tolvte Aarhundredes populære Oprørsmand, den fredløse Robin Hood, voxer naturligvis i Ry. Man besynger hans Dyder; man fortæller, hvorledes denne fromme Mand, som under den største Fare altid hørte en Messe til Ende, inden han søgte at redde sig, modig plyndrede de store Herrer og de høje Prælater, men var barmhjærtig mod de fattige, hvilket var en indirekte Antydning til Røverne om paa deres Farter at skjelne mellem Klinten og Hveden.*)

Minstrelernes Sympathi for Emancipationens Ideer, der i det fjortende Aarhundrede havde gjort saa store Fremskridt, kommer ikke blot frem i Sangene; man gjenfinder disse Ideer selv i de omarbejdede Romaner, som de reciterede i Herrernes Overværelse, og som nu ere fulde af pompøse Erklæringer om Menneskenes Lighed; Digtere af en højere Rang, det højeste Samfunds Yndlinge, ja Kongerne selv havde i deres officielle Akter fundet Behag i at proklamere liberale Sandheder, hvis praktiske Realisation man ikke synderlig troede paa, og Sindene vare saaledes vante hertil. Saaledes kan Chaucer i de mest veltalende Vers prise den, i hans Øjne eneste sande Adel, Hjærtets Adel; saaledes

---

*) Den store Mængde Sange, som ere komne til os om Robin Hood, skriver sig uheldigvis fra sextende Aarhundrede, dog ere enkelte noget ældre; hans Popularitet var meget stor i det fjortende Aarhundrede.

kan Kong Edvard I., da han 1295 sammenkalder det første virkelige Parlament, erklære, at han handler saalunde, fordi han er gjennemtrængt af den gamle Grundsætning, som vil, at hvad der vedrører alles Rettigheder, ogsaa skal billiges af alle; han proklamerer hermed et Princip, hvorfra senere de mest radikale Samfundsreformer ere udledede.

Man kunde altsaa nok lade Minstrelerne efter Kongens Exempel gjentage disse vel bekjendte Grundsandheder, som dog formentlig havde saa ringe Sandsynlighed for at blive bragte til Anvendelse. Dog Ideerne saa lidt som Sædekornet falde til Jorden for at gaa til Spilde, og Adelsmanden, som er dysset i Slummer ved Jonglørens monotone Vers, vækkes en Dag pludselig ved Larmen fra Skarerne, der strømme sammen foran London, og ved Præsten John Balls Omkvæd (1381), og da maa han drage Kaarden og ved et Blodbad gjøre Masserne begribelige, at Tiden endnu ikke var kommen til at realisere disse Grundsætninger, at det kun var Sange, blot og bare.

Digterne og Folkesangerne havde altsaa en Indflydelse paa den sociale Bevægelse, mindre ved de Grundsætninger, som ere spredte i deres store Værker, end ved disse, dristig udkastede og voldsomme Smaadigte, som de mindre betydelige af dem forfattede og sang for Folket, paa Gader og Korsveje under urolige Tider, i Straahytterne under almindelige Forhold og til Gjengjæld for udvist Gjæstfrihed.

Minstrelerne maatte imidlertid forsvinde. Først og fremmest begyndte en Tidsalder at frembryde, hvor Bøger og Kunsten at læse udbredte sig blandt Befolkningen, en Brønd, hvoraf enhver kunde øse, uden at man mere trængte til Recitationer; dernæst skulde de offentlige Theatre snart tilbyde en Adspredelse, som stod langt over den, disse smaa Bander af Musikanter og omvankende Sangere kunde præstere; Theatrene skulde rejse en Konkurrence, som var ganske anderledes farlig end den, der skrev sig fra disse

»rudes agricolæ et artifices diversorum misterorum«, hvis Frækhed havde vakt Edvard IV.'s Uvilje. Endelig skulde den voxende Foragt først trænge Minstrelerne langt bort fra den højere Klasses Blikke og sluttelig lade dem tabe sig i de sidste Rækker blandt de Personer, som sørgede for den offentlige Lystighed, og her forsvinde.

De Tider, hvor en Taillefer lod sig fælde, medens han besang Karl den store, vare, naar alt kommer til alt, kun kortvarige; Jonglørerne og Truvererne i det tolvte og trettende Aarhundrede indskrænkede sig til at recitere deres Digte; men den Glans, de havde kastet over deres Levevej, spredtes, efterhaanden som de sluttede sig nøjere til de tøjlesløse Bander af Taskenspillere og løse Fugle (les ribauds) af enhver Art. Disse Bander havde altid existeret; men Sangeren havde ikke altid blandet sig med dem. Paa Borgene og Markedspladserne havde man altid kunnet finde Gjøglere, hvis plumpe Løjer henreve og fortryllede Tilskuerne. De nøjagtige Enkeltheder, de samtidige enstemmig meddele om deres Kunster, vise, at deres plumpe Spøg nu til Dags ikke blot ikke vilde blive taalt af de rige, men der vilde næppe findes den fjærneste Landsby, hvis Bønder en Festdag vilde finde sig i dem uden Væmmelse. Hvor uhyggelig denne Tanke end er, maa man dog indrømme, at det var Tidens Skik og Brug, at Stormændene fandt Behag deri, og at der blandt Gjøglerne og Mimespillerne, som strejfede omkring overalt, hvor Glæden trivedes, altid fandtes dem, som vakte Latter ved upassende Midler. To Aarhundreder senere var der tvende gudsforgaaende Præster, som for at haane Ærkebiskoppen af York hengave sig til usædelige Gjøglerier i selve Domkirken, og det biskoppelige Brev, der beretter Faktum, tilføjer, at de bleve begaaede »more ribaldorum«; Skikken og Brugen holdt sig altsaa ved den almindelige Gunst og var bleven populær. Langland viser i denne Periode, at en af disse Personer ikke er en sand Minstrel, ikke blot fordi han ikke

er Musiker, men ogsaa fordi han ikke er dygtig i nogen af disse plumpe og besynderlige Øvelser.

Paa Vinduesruderne eller i middelalderlige Manuskripter kan man ved Fremstillingerne af Herodes's Danse se, hvad Slags Lege der efter Kunstnernes Mening kunde more Folk ved Taffelet; ved at danse paa Hænderne med Hovedet nedad vinder den unge Kvinde Herodes's Gunst. Da man nu umulig har kunnet faa denne Opfattelse ud af Bibelen, maa man antage, at den skriver sig fra Tidens Skik og Brug. I Clermont-Ferrand kan man i Domkirkens Vinduer (fra 13de Aarhundrede) se Herodias hoppe over Knive, hvoraf hun holder en i hver Haand, og hun har ogsaa her Hovedet nedad. I Verona ser man hende afbilledet paa den ældste af St. Zenos Broncedøre (fra 9de Aarhundrede), men her slaar hun en Kolbøtte baglængs og rører Hovedet med Fødderne; de tilstedeværende synes grebne af Overraskelse og Beundring; en af dem fører Haanden til Kinden, en anden til Munden som et uvilkaarligt Udtryk for hans Forbavselse. Regnskabsbøgerne for det kongelige Skatkammer omtale undertiden Summer, der ere udbetalte tilrejsende Dansere, og de maa utvivlsomt have udført slige overraskende Præstationer, thi det er betydelige Udbetalinger, her er Tale om; i sit tredje Regeringsaar udbetaler Rikard II. saaledes Johan Katerine, Danser fra Venedig, sex Pund tretten Shillings og fire Pence for at have spillet og danset for ham.

I Orienten overraskes man undertiden paa sine Rejser ved at gjenfinde Sæder og Skikke, vi hos os kun kunne studere i Bøger, og saaledes have da ogsaa hine Gjøglere og Mimekunstnere holdt sig her lyslevende. Den nys afdøde Bej af Tunis søgte saaledes en Adspredelse om Aftenen ved at lytte til sine Gjøgleres næsvise Uforskammetheder; Modsætningen mellem deres Frækhed og hans reelle Magt afgav det fornødne Krydderi. De rige tunesiske Kvinder, som næppe engang kunne læse, og hvis hele Liv hensvinder

ensformig bag de samme Mure, inden for de samme Vinduesgitre, holde ligeledes til deres Moro, Gjøglersker, hvis eneste Rolle er at adsprede Haremet med de mest kyniske Ytringer. Det fjortende Aarhundredes Evropæere vare nok i Stand til at goutere slige Fornøjelser.

Det er saaledes ikke besynderligt, naar den offentlige Mening som Følge af Moralisternes Angreb samtidig fordømte baade Minstrelerne og Gjøglerne og sammenblandede de første med hine omstrejfende Landstrygere, der forekom Parlamentet saa farlige. Efterhaanden som Tiden gaar, forringes deres Anseelse mere og mere; i det sextende Aarhundrede betragter Filip Stubbes dem som Personifikationen af alle Laster og retfærdiggjør i voldsomme Udtryk sin Foragt for disse »Drukkenbolte, som strejfe om i hele Landet, rimende og syngende deres urene, smudsige og letfærdige Poesier paa Værtshuse, Kroer, Gjæstgiversteder og offentlige Møder.« Deres Liv svarer til de skamløse Sange, deres Hoveder ere fulde af, og de ere Mønstre for alle hine Afskyligheder. De ere ydermere utallige:

»Hver By, Stad eller Egn er opfyldt af disse Minstreler, som akkompagnere deres djævelske Danse med deres Melodier; medens der er saa faa Theologer, at man næppe kan faa Kig paa nogen.

»Imidlertid er der nogle, som sige til os: Ja min Herre! vi have Fredsdommernes Tilladelse til at øve vore Talenter som Minstreler til vor Fordel. — Forbandede være disse Tilladelser, som sætte en Mand i Stand til at tjene sit Brød ved at fordærve Tusender af sine Lige! Have I ogsaa en Tilladelse fra Fredsfyrsten Jesus Kristus? Hvis I have det, værer lykkelige; hvis I ikke have det, ville I vorde anholdte af Jesus, den store Dommer, som ynkelige Landstrygere og Vagabonder i det himmelske Land og straffede med en evig Død til Trods for alle eders foregivne Tilladelser, som ere udstedte i denne Verden.«

Man ser, i hvilket yderst Forfald de gamle Minstrelers ædle Kald var nedsunket, og i hvor ringe en Grad en Øvrigheds Tilladelse eller Indtrædelsen i et Gilde, som Edvard IV. havde ønsket det, havde hemmet deres Uskejelser. Med Opfindelserne og de nye Sæder svandt deres Berettigelse, og den virkelig ædle Del af deres Kunst udviskedes. Efter at de gamle Deklamatorer havde blandet sig med de lidet agtværdige Bander, som tjente blot til Lyst, maatte de nu se disse Bander overleve dem selv, og paa Landevejene fandtes kun tilbage disse plumpe Gjøglere og simple Musikanter, som alvorlige Folk behandlede med saa stor Foragt.

V. De fredløse og de omstrejfende Arbejdere.

Med Gjøglerne, Musikanterne og deres Fæller standsede vi paa Korsvejene og Borggaardene. Med de ulykkelige fredløse, med »outlaws«, maa vi forlade Landevejene for at slaa ind paa de næppe banede Stier og trænge ind i Skovtykningerne. England var i hin Periode endnu ikke den umaadelige Slette, som nu til Dags i alle Retninger krydses af Jærnbaner; der fandtes endnu mange af hine Skove, Cæsar omtaler i sine Kommentarer, og hvor Huset Plantagenets kongelige Forfædre med saa stor Skinsyge havde hævdet deres Jagtrettigheder. Politiet var ikke den Gang saa nøjeseende som nu til Dags i den Smule Skov, der er bleven tilbage; her fandt Banditterne og de flygtende domfældte vidtstrakte Tilflugtssteder, og Folkemeningen havde vænnet sig til at omfatte med samme Sympathi den høje susende Skov og Tanken om det frie Liv, de forviste her førte. Ved Siden af de gamle Heltedigte besang man derfor ogsaa Skovenes Helte, de tapre fredløse, en Hereward, Foulke Fitz-Waurin og Robin Hood, hvem man tænkte sig

som ufortrødne Forkæmpere for de offentlige Friheder, snart under Forfølgelse, snart paa Vejen til Skoven; det var lettere at naa her hen, man var mindre langt borte fra sine kjære og lige saa sikker som paa Fastlandet.

Gavtyve, Banditter, Krybskytter og Riddere kunde saaledes mødes som Kammerater i Skovenes Ly. Det er paa Skoven, at den forviste Væbner tænker i den berømte Ballade »Pigen med de brune Haar«, dette Mesterværk af det femtende Aarhundredes engelske Folkepoesi, en musikalsk Elskovsduet, der svulmer af Skovenes vilde Ynde, med vel akcentuerede Tonefald og hyppig ørefaldende Rim; man kunde fristes til at kalde det en ren, men lidt svag Melodi fra en gammel rørende Yndlingssang. Paa Nippet til at blive greben maa den stakkels Væbner vælge mellem en skjændselsfuld Død og Flugten til »den grønnende Skov.« Hans forlovede, der er intet mindre end Datteren af en Baron, vil følge ham, og for at prøve hende viser Elskeren hende i hver Kuplet Rædslerne og Farerne ved dette Flygtningenes Liv; hun vil kunne faa ham se greben og dø Tyvenes Død; »thi for den fredløse er Loven saa; man griber ham, man binder ham, man klynger ham uden Naade op, og hans Lig gynger for Vinden.« Derpaa følger et gribende Maleri af Livet under Træerne, mellem Brombærkrattet, i Sneen, Frosten og Regnen; ingen lækre Spiser, ingen blød Seng, kun Bladene som eneste Læ.

Prøven bliver haardere, den unge Pige maa afskære sine smukke Haar, Livet i Skoven tillader intet sligt Smykke. Endelig, og det er Toppunktet, jeg har allerede i Skoven en anden Veninde, som jeg foretrækker, og som er smukkere; dog som en anden Griseldis svarer Bruden i Resignation: Jeg vil alligevel gaa til Skoven, jeg vil være god mod din Veninde, jeg vil adlyde hende; »thi i hele Verden er ingen mig saa kjær som du.« Da kan Elskerens Glæde give sig Luft: Jeg er ikke fredløs, jeg vil ikke ty til Skovene, jeg

er ingen ukjendt Væbner, jeg er Greyen af Westmorelands Søn, og vor Bryllupstime er nu kommen.

Alle Skovens Flygtninge vare dog ingenlunde forelskede Riddere, der fulgtes af taalmodige Kvinder som Griseldis eller modige som Bradamante. For at gaa fra Poesien til Prosaen, det var for største Parten frygtelige Landstrygere, de samme Folk, mod hvem Edvard I. og III. udstedte de strænge Love mod »de mistænkte«. Denne Klasse bestod først og fremmest af organiserede Røverbander, som bemeldte Lov kalder Hærgningsmænd, Robertsfolk, Køllesvingere (Wastours, Roberdesmen, Drawlatches); dernæst af tilfældige Tyve og Gavtyve og Ugjerningsmænd af enhver Art, endelig af enkelte fredløse, hvem Loven havde idømt den borgerlige Død, hvortil Brudgommen hentyder i Sangen om »Pigen med de brune Haar.« Fredløsheds-Kjendelsen var i største Delen af Tiden Overgangen til et omflakkende Liv, der nødtvunget medførte et Røverliv. Den, der blev erklæret fredløs, maatte have begaaet en kriminel Forbrydelse, en civil Retsforfølgelse var ikke tilstrækkelig; men man behøvede just ikke at have gjort sig skyldig i en enorm Forbrydelse for at have fortjent Galgen, og herfra skrev sig det store Antal fredløse. I en kriminel Retssag fra Edvard I.'s Tid udvikler Dommeren fra sit Dommersæde, at Loven er følgende: Hvis Tyven har taget en Gjenstand, som har større Værdi end tolv Pence, eller hvis han gjentagne Gange er bleven dømt for smaat Tyveri, og hele Beløbet naar tolv Pence eller mere, skal han hænges: »Lex vult quod pendeatur per collum.« Og dog gjør Dommeren yderligere den Bemærkning (foranlediget ved at en Kvinde har begaaet et Tyveri af otte Pences Værdi), at Loven nu er mildere end paa Henrik III.'s Tider; thi den Gang var et Tyveri paa fire Pences Værdi strafbart med Galgen.

Manden blev fredløs og Kvinden weyve, det vil sige prisgiven alles Forgodtbefindende og kunde ikke paakalde

Lovenes Beskyttelse. Forfatteren til Fleta betegner ogsaa med frygtelig Kraft slige Folks Stilling; de have Ulvehoveder, man ustraffet kan afskære: »Est enim weyvium quod nullus advocat, et utlagariæ æquipollet quoad pænam. Utlagatus et Weyviata capita gerunt lupina, quæ ab omnibus impune poterunt amputari; merito enim sine lege perire debent qui secundum legem vivere recusant.« Den fredløse mistede alle sine Godser og alle sine Rettigheder; alle de Kontrakter, hvori han havde Del, vare ophævede; han var ikke mere forpligtet over for nogen, og ingen var forpligtet over for ham. Hans Godser vare forbrudte: »catalla quidem utlagata erunt domini regis«; hvis han besad Jordejendomme, havde Kongen Brugs- og Benyttelsesretten for Aar og Dag, hvorpaa han udleverede dem til den lovmæssige Ejer. Og selv i denne Retning vare Lovens Bestemmelser meget haarde: en Mand, der var anklaget for Mord, men frikjendtes, fik dog sine Godser konfiskerede, hvis han først havde grebet Flugten af Frygt for Dommen. Man kan forstaa, at slige Reglementers drakoniske Strænghed ikke egnede sig til at formindske Dristigheden hos dem, som saaledes ramtes, og at den overordentlige Haardhed i slige Straffe let kunde forvandle en ubesindig Flygtning, som blot havde betvivlet sin Dommers Kløgt, til en professionel Tyv og Landevejsrøver.

Jævnsides med disse Folk var der endnu alle de Vagabonder, som vel ikke vare ramte af et Fredløshedsdekret, men som havde forladt den Landsby eller det Gods, hvor til de vare stavnsbundne. Den vornede, som uden Fribrev forlod sin Herres Gods, kunde ikke vende tilbage til det kommunale Liv, før han havde givet sig sin Herre i Vold, med mindre han havde tilbragt Aar og Dag i en fri By, uden at forlade den, og uden at Herren havde tænkt paa at afbryde denne Præskription; i dette Tilfælde blev han en fri Mand, og de Baand, som knyttede ham til Føde-

stavnet, vare brudte*); men havde han indskrænket sig til at flakke om fra Sted til Sted, kunde han altid gribes den Dag, han vendte tilbage til sin Arne**). Vi have et Exempel herpaa i en kuriøs Proces fra Edvard I.'s Tid, hvoraf et Uddrag er kommet til os: A. kommer frem med et Arrestdekret mod B. — Heiham, B.'s Advokat, siger: Vi behøve ikke at forsvare os; A. er vor vorned, hans Dekret kan ikke have nogen Betydning for os. Man undersøger Sagen og finder, at A. er en Søn af en af B.'s vornede, at han er flygtet bort og flere Aar senere vendt tilbage til sin Arne, »til sin Rede«, hvor han er bleven greben som vorned. Dommeren erklærer, at denne Bemægtigelse er lovlig, og at en vorned kan flakke om sex, syv Aar eller mere, og hvis man efter denne Tids Forløb »gjenfinder ham i hans Bolig og ved hans Arne«, kan man bemægtige sig ham og hans Gods; Tilbagekomsten hensætter ham i samme Tilstand som før Flugten. Ved at høre denne Afgjørelse udbryder den henrykte Advokat med Hentydning til den hellige Skrift: »Cecidit in foveam quam fecit«, han er falden i den Grav, han selv har gravet.

Disse flygtende Bønder skaffede den nomadiserende Klasse sine talrigste Rekrutter. I England havde en Række Aarsager, først og fremmest Pesten 1349***), vendt op og ned paa Forbindelserne mellem Arbejdsklassen og den bemidlede Befolkning og forrykket Forholdet mellem Arbejdslønnen og Prisen paa de Gjenstande, der vare nødvendige til Livets Underhold. Lige over for denne Trang til

---

*) Sammenlign Danske Lov, III—14—13, som fordrer, at han skal have „boet utiltalt paa ti Aars Tid“ udi Kjøbstad.

**) Her er danske Lov dog lidt humanere: „End haver vorned været bosat paa Landsbyen uden sin Husbonds Grund i tyve Aar uden Tiltale, da bør han være fri for sin Fødestavn“ (III.—14—14).

***) Efter Seebohm døde mere end Halvdelen af Befolkningen i Aaret 1348—49.

en Frigjørelse, som Dag for Dag gjorde sig stærkere gjældende, udstedte Parlamentet, Underhuset saa godt som Kongen, haarde Dekreter, som foreskrev Opretholdelsen af »statu quo ante pestem«. Herfra skrev sig nu hos Bønderne denne uendelige Lyst til at skifte Ophold og se sig om andensteds: hjemme var Lønnen før Pestens Udbrud latterlig ringe; men i andre Grevskaber betalte man maaske bedre; hvorfor skulde man i øvrigt ikke blande sig i de frie Arbejderes Klasse? Den var talrig og voxede trods alle Statuter uophørlig. Det lykkedes vel ikke alle at skjule deres Fortid, og naar Faren voxede for at blive »lagt i Stokken« og sendt hjem til deres Herrer, flygtede de paa ny, vexlede Grevskab og bleve Nomader. Andre, der med eller uden Grund vare misfornøjede, forlode kun deres Rønner for strax at blive hjemløse Vagabonder af værste Art. Westminster-Paladset, Abbediets Kapitelsal, hvor Underhuset havde sit Sæde, gjenlød da ogsaa af idelige Klager mod den voxende Mangel paa Disciplin. Underhuset, der for Landets Vedkommende i Regelen repræsenterede Grundejerne, for Byernes Vedkommende et Borgerskab med temmelig aristokratiske Tendenser, rejste sig da ogsaa mod disse Emancipations-Lyster hos en Klasse Arbejdere, med hvem man ingenlunde følte sig solidarisk; det kræver Gjenoprettelsen af alle Love, af alle gamle Sædvaner og den energiske Undertrykkelse af nye Uordener, men Strømningen var alt for stærk og kæntrede Lovene; man ser dem uophørlig gjenfornyede, men uden Nytte.

I 1350, umiddelbart efter Pesten, rettes et første Reglement mod »Ondskab hos Tjenestefolk«, der alt have en temmelig stor Uafhængighed og vil have en endnu større. De ville have anden Løn end tidligere og ogsaa andre Fæstekontrakter, de ville ikke mere arbejde uden at »komme med alt for stødende Forudbestemmelser.« Fordum fæstede de sig ud for et Aar; nu ville de selv være Herrer og leje sig ud dagsvis: Statutet udsteder Forbud mod at give Arbejde

paa disse Betingelser. Fire Aar senere lyde nye Klager: Kornet staar lavt i Pris, og Arbejderne nægte at modtage det som Betaling; de vedblive ogsaa med kun at fæste sig bort dagsvis. Alle disse Sædvaner domfældes paa ny. Kjævlet fortsættes, og Sindene forbitres. I sit fire og tredivte Regeringsaar truer Edvard III. de skyldige med at lade dem indbrænde i Panden et F*). I 1372 konstaterer Parlamentet, at »Arbejdere og Tjenestefolk flygte fra det ene Grevskab til det andet; nogle gaa til de store Byer og blive Haandværkere, andre til fremmed Stavn (Land) for at arbejde, formedelst den overdreven høje Løn, i det de vægre sig ved at blive paa noget som helst Sted, hvorfor Statutens Ordlydende ikke kan udføres mod dem.« Det gode Parlament i 1376 erholder en Bekræftelse af alle ældre Love. Man fornyer Forbudene mod at flytte bort fra sit »eget Land.« Bonden skal blive og tjene enhver, der har Brug for ham, ikke blot hvis han er Træl eller »neif«, men ogsaa hvis han hører til »Arbejdernes, Haandværkernes og andre Tjenestetyendes Klasse.«

Dog de indtrufne økonomiske Forandringer havde muliggjort, hvad ikke tidligere kunde finde Sted; man trængte til Arbejdere, og der var ingen Mangel paa Grundejere, som trods Lovene gave Arbejderne Sysselsættelse, selv dagvis og til andre Lønningssatser end Tarifens. Parlamentets Petitioner bekræfte dette til fulde; men Ejerne, som manglede Arbejdskraft, og hvis Høst ventede paa Roden, vare alt for lykkelige ved at finde »Tjenestefolk og Arbejdere«, hvem de end monne være, og i Steden for at lade dem bringe til »nærmeste Fængsel« betale de dem og give dem Arbejde. Arbejderne selv vare ikke uvidende herom, og deres egentlige Herrer vare nødte til at tage dette i Betragtning og vise sig mindre strænge; thi over

---

*) Vel som Tegn paa, at de ere vornede Høstfolk, af det franske faux (paa Latin falx) en Le.

for en alt for haard Fordring og alt for stræng Revselse lystrede Arbejderen ikke som før, protesterede ikke engang, men tav stille og gik sin Vej: »Saa snart deres Herrer tugte dem for slet Tjeneste eller ville betale dem for bemeldte Arbejde efter de omtalte Statuter, flygte de og løbe pludselig bort fra deres Tjeneste og fra deres egen Stavn, fra Grevskab til Grevskab, fra Herred til Herred, fra By til By, til fremmede Egne, der ere ukjendte for deres Herrer.«

Hvad der imidlertid var langt værre og nødvendigvis maatte indtræde, var, at mange blandt dem, som ikke kunde eller vilde arbejde, forvandledes til Tiggere eller Tyve af Profession. Man maatte gribe energiske Forholdsregler: Forbud udstedes mod at give Almisser til Folk af denne Slags; de skulle lægges i Stokken og føres til nærmeste Fængsel for derpaa at sendes hjem. Edvard III. havde allerede 1349 dømt Folk til Fængsel, fordi de af formentlig Barmhjærtighed understøttede Tiggere; disse Vagabonder strejfe om i Landet, »hengive sig til Dovenskab og Laster og begaa undertiden Tyverier og andre Afskyligheder.« Samme Klager lyde paa Rikard II.'s Tid; næppe er han kommen paa Tronen, før de gjentages Aar for Aar, saaledes i 1377, 1378 og 1379.

Forgjæves gjentages og mangfoldiggjøres hine Reglementer; Kongen maa i Ordonnancen af 1383 erkjende, at »Ugjerningsmænd og Vagabonder« gjennemstrejfe Landet »langt hyppigere, end de plejede i tidligere Tider«. I 1388 fornyer han alle sine Forgængeres Bestemmelser og minder Sognefogeder, Amtmænd, Sheriffer og Konstabler om deres Pligter; særlig skulle de forny »Stokkene« og stadig holde nogle af dem i Beredskab for heri at kunne hensætte de Individer, som høre til den omflakkende Klasse.

Dette var ingenlunde tomme Trusler, og her var ikke tale om Smaastraffe. Datidens Fængsler lignede ingenlunde disse lyse, venlige Bygninger, man nu til Dags ser i

flere af Englands Byer, i York for Exempel, hvor Halvdelen af Fangerne vistnok finde mere Renlighed og Hygge, end de ere vante til i deres egne Hjem. Det var oftest stinkende Arrester, hvor Murenes Fugtighed og den Ubevægelighed, Stokken tvang Fangen til, fordærvede Blodet og avlede hæslige Sygdomme. Disse Pinselsredskaber, som i Følge Rikard II.'s Love altid skulde holdes i god og brugelig Stand, bestod af tvende, oven paa hinanden lagte Bjælker; fra Sted til andet var der anbragt Huller, hvor Bjælkerne berørte hinanden; man løftede den øverste Bjælke op og lod Fangerne stikke deres Ben ind i disse Huller. Undertiden var der en tredje Bjælke, i hvis Huller man oven i Kjøbet puttede de ulykkeliges Hænder; Kroppen hvilede snart paa en Skammel, snart paa den bare Jord. I visse Tilfælde vare Stokkene anbragte temmelig højt oppe; man stak Fangens Ben der ind, og saaledes maatte han blive liggende i Fugtigheden med Kroppen paa Jorden og Hovedet lavere end Fødderne; men denne raffinerede Grusomhed var ikke almindelig.

Mangen Arbejder, der var vant til et virksomt Liv i fri Luft, kunde saaledes, takket være Kongens og Parlamentets uophørlige Ordonnancer, i Mørket angre sin Frækhed og begræde sin Frihed, sin Familie, sin »Rede« gjennem Dage og Nætter, der ganske lignede hverandre. Man kan let gætte sig til den Virkning, slig Behandling maatte øve paa Ofrenes fysiske Konstitution; Retsprotokollerne vise det i øvrigt tydelig nok; man læse f. Ex. følgende, der findes i Protokollerne »Coram rege« (»Kongens Ting«) fra Henrik III.'s Tid.

»Retsmøderne i Ludinglond.«

»Nævnet forklarer, at Vilhelm den vilde tog tvende fremmede og en Kvinde, fængslede dem og holdt dem i Fængsel, til den ene døde dér, den anden mistede en Fod, og Kvinden begge Fødder, fordi de vare raadnede bort.

Vilhelm førte yderligere disse Folk for vor Naade Kongens Ting i Ludinglond for at lade dem dømme af bemeldte Ting. Og da Tinget saae dem, nægtede det at dømme dem, fordi de ikke vare arresterede for noget Tyveri eller Forbrydelse, hvorfor de kunde lide nogen Dom. Derfor tillod man dem at fjærne sig i Frihed.«

Hvorledes de stakkels Mennesker i dette Tilfælde »fjærnede sig«, og hvad der blev af dem, derom sige Retsprotokollerne intet; men man gav dem sikkerlig ingen Skadeserstatning for at hjælpe dem til at redde sig ud af deres gruelige Stilling. Vore Fædres Justits gik ikke i det smaalige.

Dog Truslen med saa usunde Fængsler og saa frygtelige Stokke kunde ikke tilbageholde og standse Arbejderne, som vare kjede af at være bundne til Stavns. Alle Paaskud vare gode nok for at slippe bort fra deres Egn; de dristede sig endog til at paaskyde Bodsrejser, droge afsted med Stav i Haand og kom ikke mere igjen. Dog en ny Tømme skulde snart blive bragt til Anvendelse for at tæmme disse urolige Hoveder; man paalagde dem den Forpligtelse at forsyne sig med rigtige Vandrebreve eller Passer for at kunne drage fra det ene Grevskab til det andet. Ingen vil kunne forlade sin Landsby, uden at medføre »et Patent, som indeholder Aarsagen til hans Bortrejse og Tiden til hans Hjemkomst, hvis han bør vende tilbage.« Disse Breve skulle være forseglede af en forstandig Mand (»prodhomme«), som Fredsdommerne have at udnævne i hver Stad, Flække, Herred o. s. v., og der skal forfærdiges særlige Segl, som i Følge Ordonnancen i Midten skulle føre Kongens Vaaben, uden om samme Grevskabets Navn, og paa tværs Herredets, Byens eller Flækkens. Man forudsaa endog de Tilfælde, at der skulde blive fabrikeret falske Passer, hvilket til fulde viser den brændende Lyst, den hele Klasse Mennesker havde til at forlade deres Stavn.

Ethvert Individ, som blev grebet uden at have sine Papirer i Orden, skulde foreløbig puttes i Fængsel.

Tiggerne skulde behandles som »Tjenestefolk, der ikke have deres Skudsmaalsbreve«. Hvad man tilstræber, er at beholde de flest mulige Mennesker paa Stedet og at hindre alle disse Vagabonders foruroligende Omstrejferier. Hvad angaar de Tiggere, som ikke vare istand til at arbejde, skulle de ogsaa høre op med strejfe om paa Hovedvejene; de skulle ende deres Liv i den Stad, hvor man træffer dem ved Lovens Bekjendtgjørelse, eller i det højeste i en nærliggende By eller deres Fødestavn; dér skulde de transporteres hen inden fyretyve Dage, og »dér skulle de blive stadig for Resten af deres Liv.«

Besynderlig nok ere Studenterne ogsaa indbefattede under samme Kategori, hvilket selv i Mangel af andre Beviser tilstrækkelig vilde godtgjøre, hvad Slags Klasse de den Gang hørte til; naar de vendte hjem til deres Stavn eller vare paa Pilegrimstog eller rejste til Universitetet, plejede de at række Haanden ud mod de forbidragende og at banke paa Dørene. De skulle slaas sammen med Tiggerne og lægges i Lænker, hvis de ikke have de reglementerede Breve; den eneste Forskjel var, at de skulde have dette Dokument af Kansleren: »Og skulle Universitetets Klerke, der gaa at tigge, under samme Straf have deres Vidnesbyrd fra Kansleren.«

Det følgende Aar (1389) kommer et nyt Statut, som dadler den Sædvane, at »Haandværkere, Arbejdere, Tjenestefolk« o. s. v. til eget Brug holde Mynder og andre Hunde og »paa Festdagene, naar gode Kristne gaa til Kirke for at overvære Gudstjenesten«, bryde ind i Herrernes Parker og Fredskove og ødelægge alt Vildet. End videre benytte de disse Lejligheder, naar de uden Fare for at blive forstyrrede ere samlede under Vaaben, til at holde »deres Forsamlinger, Aftaler og Sammensværgelser for at bryde deres Forpligtelser og Lydighedsbaand.« De tætte Kratskove have vistnok

mere end én Gang under Gudstjenesten maattet afgive Skuepladser for den Slags Sammenkomster, som gik forud for den store Rejsning 1381, og her fødtes visselig nogle af disse Omvæltningstanker, som forplantedes fra Egn til Egn af den nomadiserende Befolkning og gjorde Befolkningen i de forskjellige Grevskaber klar paa det solidariske Baand, som forbandt dem alle.

Ved slige Omvæltninger spiller den nomadiserende Klasse en betydelig Rolle, og det er af Interesse for Historikerne ikke at overse denne. Naar man ikke tager Hensyn til dette Element, er det umuligt at fatte Vigtigheden og Udstrækningen af en Bevægelse, der nær havde faaet samme Følger som den franske Revolution. »Jeg havde mistet min Arv og Kongeriget England«, sagde Rikard II. Aftenen efter den Dag, hvor hans Aandsnærværelse frelste ham, og han havde Ret. Hvorfor var det franske Bondeoprør, Jacqueriet, et simpelt afmægtigt Opløb i Sammenligning med den engelske Rejsning? Der er mangfoldige Aarsager hertil, men Hovedgrunden var Manglen paa en saa talrig og stærk nomadiserende Klasse som den engelske. Denne Klasse bidrog til at samle Folket, den sagde til dem fra Nord, hvad Mændene fra Syd tænkte, hvad begge Parter led og ønskede; deres Lidelser og Ønsker vare ikke identiske, men det var nok at vide, at de alle havde Reformer at begjære. Da man dernæst erfor, at Rejsningen var begyndt, rejste man sig paa alle Hold, og det blev nu vel tydeligt, at enhver ønskede et forskjelligt Gode, og at de samlede Hobe forfulgte forskjellige Formaal; dog Hovedgrundene til Klagerne vare ens, og da alle krævede mere Uafhængighed, gik de frem i Enighed uden at kjende noget til hverandre undtagen gjennem de nomadiserende Klassers Mellemkomst. De engelske Konger havde nok lagt Mærke til denne Fare og gjentagne Gange offentliggjort Dekreter, som særlig toge Sigte paa Taler, der vare holdte af Nomaderne angaaende Grever, Prælater,

Dommere og alle Ihændehavere af en offentlig Myndighed. Edvard I. havde t. Ex. sagt i en af sine Love: »Eftersom der i Grevskaberne oftere har fundet Forsamlinger Sted, hvoraf der enten kan rejse sig eller har rejst sig Uenighed mellem Konge og Folk eller nogle af hans Riges Stormænd, forbydes det formedelst den Fare, som har rejst sig og endnu kan rejses, fremtidig nogen at være saa dristig at fortælle nogen falsk Nyhed eller holde nogen Drøftelse, hvoraf kan rejse sig nogen Uenighed eller Tvist mellem Kongen og hans Folk eller Rigets Stormænd; og hvem der gjør det, vil blive fangen og holdt i Fængsel, til han er bleven tiltalt paa Tinge, fordi Folket er blevet bragt i Uro.«

Faren ved slige Samtaler, som berøre Handlinger, ja endog Tanker hos Kongerigets Stormænd, bliver paa ny truende under Rikard II., og i hans første Regeringsaar offentliggjøres tilsvarende og endnu strængere Love, men lige fuldt forgjæves; ti Aar senere bryder Bøndernes Rejsning dog løs.

I Frankrig tilhøre Landevejene, baade under og efter Krigene, ene og alene de plyndrende Røverbander, ligegyldigt om de bestaa af fødte Riddere eller simple Folk. Soldater, som repræsentere Bærmen af de højeste og laveste Klasser, slutte sig sammen til Udplyndring af det øvrige Samfund. Vejen gjenlyder af Vaabengny, og Bonden skjuler sig. De Skarer, som ere udrustede til Landets Forsvar, angribe uden Betænkning alt, hvad der er mindre stærkt end de selv og godt at plyndre. Naar man hører til den Slags Folk, giver man sig efter Froissards Udsagn ud for Franskmand eller Engelskmand, alt efter Øjeblikkets Interesse. De omvankende Skarer, den engelske Lov truer med Stokken, høre til en anden Klasse; Antallet af Røvere kan nok være stort iblandt dem, men de ere ikke i Majoriteten, og de øvrige Bønder sympathisere med dem i Steden for at frygte dem. Den engelske Revolution var

heller ikke et Fortvivlelsens Skridt; den blev ledet med Koldblodighed og en overordentlig Grad af sund Sans. Insurgenterne lægge en rolig Følelse af deres Styrke for Dagen; det slaar os, og det maa endnu mere have slaaet de Riddere, som opholdt sig i London; det var Folk, som gik frem med aabne Øjne, som vel rev meget ned, men ogsaa vilde reformere. Med den Slags Folk kan man underhandle og se at komme til Enighed; man vil utvivlsomt bryde Overenskomsten, og Rejsningen vil ende med blodige Straffedomme; men hvad saa end Under- og Overhuset i Westminster siger, ville de nye Lænker ikke have den gamle Fasthed, og et stort Skridt vil være gjort fremad mod den virkelige Frihed. I Frankrig vil det slet nærede, slet behandlede og under sin Byrde stønnende Lastdyr tumle fremad med ludende Hoved, sløvt Øje og slæbende Gang; det slaar bag ud i Raseri; men herved lægges blot en ny Vægt til de Byrder, som knuge det; det bliver hele Resultatet; Aarhundreder skulde henrinde, før Bonden skulde komme videre.

VI. De omvankende Prædikebrødre og Tiggermunkene.

Følelsen af fælles Trang og Ønsker udbredte sig altsaa væsentlig ved den Skare Arbejdere, som vi saae uafladelig strejfe omkring i England til Trods for alle Statuter; derimod blev alt, hvad man kunde kalde Ideer, populariseret ved en anden Klasse Nomader, Prædikebrødrene. Det var ogsaa Mænd af Folket; de havde studeret; thi det var jo, som vi have set, ingenlunde nødvendigt at være rig for at kunne høre Forelæsninger i Oxford; Bønderne selv sendte deres Børn her hen, og Underhuset, der, som vi have set, just ikke var saa særlig liberalt anlagt, protesterede mod denne nye Art Emancipation, dette *Avancement* gjennem

den gejstlige Stand; men det protesterede forgjæves, og Kongen svarede (1391) paa dets Andragende, at »han vilde tage det under Overvejelse«, hvilket var og endnu er Formularen for den kongelige Vægring. Hvorledes Befolkningens Tilstand var, det vidste disse gejstlige; de kjendte den fattiges Trang; det var jo deres Faders, deres Moders, deres egen Elendighed, her var Tale om, og deres Studier satte dem i Stand til at omforme Arbejdernes taagede Ønsker i bestemt formulerede Ideer.

De omvankende Prædikebrødre havde et godt Snakketøj og vare meget talrige. De, hvem Wicliffe udsendte for at popularisere sine Tanker, disse »simple Præster«, gjorde ene og alene, hvad andre havde gjort før dem; de efterlignede deres Forgængere og indskrænkede sig ikke alene til at udvikle deres Mesters lidet demokratiske Ideer, saa lidt som Tiggermunkene, disse Revolutionens Venner, udelukkende holdt sig til Evangeliets Forskrifter. Deres Sympathier vare for Folket, og det lagde de for Dagen i deres Taler. Wicliffe bidrog til at forøge Tallet paa disse Nomader; hans Prædikanter skilte sig ikke stort fra de andre, og naar han lettelig kunde finde gejstlige til at udfylde den Rolle, han ønskede, var Grunden ene og alene, at mange allerede vare forberedte paa en slig Mission og kun ventede en Lejlighed dertil.

Alle fyldestgjøre de nemlig en lignende Trang; paa deres Vandringer flokkes de fattige om dem, hiddragne ved Taler, hvori Prædikanterne udbredte sig over, hvad de ulykkelige kunde ønske at høre. Man havde vel lagt Mærke hertil under den store Rejsning, og de udstedte Ordonnancer udtale tydelig, hvilken frygtelig Indflydelse disse omflakkende Prædikanter øvede; deres Sædvaner og deres Taler beskrives endogsaa: disse misfornøjede have et strængt Udseende; de drage »fra Grevskab til Grevskab, fra By til By, i særlige Klæder og under Skin af stor Hellighed.« De vare naturligvis ikke i Besiddelse af gejstlige Papirer,

som regelmæssige Prædikebrødre burde være forsynede med; »de ere uden Tilladelse fra hans Hellighed Paven eller Stiftsbiskopperne eller anden passende Myndighed.« De prædike ikke blot i Kirkerne, de søge offentlige Steder, Torve, Korsveje, hvor Massen samler sig, og det er just ikke Theologi, de gjærne tale om; det er tvært imod det sociale Spørgsmaal, som dybest beskæftiger dem; paa deres Læber forvandles den religiøse Prædiken til en politisk Tanke. Man stævner dem for de gejstlige Myndigheder, for Biskopperne; men de vogte sig vel for at lystre og vægre sig ved »at følge deres Opfordring og Stævninger.« Sherifferne og de øvrige kongelige Embedsmænd skulle derfor fremtidig nøje vaage over disse omflakkende Prædikebrødre og kaste dem i Fængsel, som ikke høre til de regelrette Ordener.

Man kan gjøre sig et Begreb om deres Fremtræden ved at mindes den berømte Tale, som blev holdt af Præsten John Ball, denne Type for omvankende Prædikebrødre*). I den »engelske Krønnike« have hans Tanker ganske vist faaet en alt for højtidelig og korrekt Form ved at omsættes i latinske Fraser; men alt, hvad man kjender til Mængdens Stemninger, passer saa godt til den egentlige Kjærne, at Talen i Hovedsagen ikke kan have afveget meget fra den, Krønnikeskriveren har berettet os. Det er et folkeligt Ordsprog, John Ball anvender som Text, og han udvikler denne paa følgende Maade:

»Fra første Færd vare vi alle skabte lige; det er slette Menneskers Tyranni, som har indført Trældommen til Trods for Guds Lov; hvis Gud havde villet, at der skulde være

*) Man har ofte betragtet ham som en Tilhænger af Wicliffe; men som saa mange af sine lige delte han ikke alle Mesterens Tanker, og han havde paa sin Side andre Tanker, der vare ejendommelige for ham; efter hans Mening kunde t. Ex. uægte Børn ikke blive salige.

livegne, havde han sagt ved Verdens Begyndelse, hvem der skulde være Træl, hvem der skulde være Herre.«

Hvad der gjør ham stærk, er, at han kan øse sine bedste Argumenter i Bibelen; fra den appellerer han til de gode Følelser hos Folkets Mænd, til deres Dyd, til deres Forstand; han viser, at det guddommelige Ord stemmer med deres egen Interesse; de skulle »vorde lig den gode Familiefader, som dyrker sin Mark og udrydder de skadelige Frugter.« Den begejstrede Mængde lovede at gjøre ham til Ærkebiskop og Kansler i det Kongerige, hvor han haabede at se for dem alle »lige Frihed, lige Storhed, lige Magt«; men han blev fangen, slæbt til Retterstedet, hængt, halshugget og parteret.

Imidlertid, bortset fra Politiken, kunde man endnu i det fjortende Aarhundrede finde Guds udvalgte, der fyldtes med Forfærdelse over Verdens Forbrydelser og den syndefulde Tilstand, hvori Menneskene levede, forlode deres Celler eller den fædrene Arne og gjennemstrejfede Landsbyer og Flækker for at prædike Omvendelse. Der fandtes slige Mænd, men de vare sjældne. I Modsætning til de øvrige talte disse Prædikebrødre ikke om offentlige Anliggender, men om den evige Sag; de havde ikke altid modtaget Kirkens hellige Indvielse; de fremtraadte som frivillige ved den himmelske Hær. En saadan Mand var i England den Rikard Rolle fra Hampole, der førte et Liv, halvt som Eremit, halvt som omvankende Prædikebroder. Han var hverken Munk, Doktor eller Præst; som ganske ung havde han forladt sin Faders Hus for at føre et beskuende Liv paa Landet, i Udørkener. Her grublede og bad han, her spægede han sit Kjød; man kom skarevis til hans Celle, man lyttede til hans Opfordringer, og han havde Extaser; hans Venner fratoge ham hans sønderrevne Kappe, udbedrede den og lagde den atter over hans Skuldre, uden at han lagde Mærke hertil. For at øge hans Pine fristede Djæ-

velen ham i »Form af en Kvinde, — det fortæller Eneboeren selv — hvem han tidligere havde set, og som havde næret en overdreven Kjærlighed til ham;« han besejrede med Nød og næppe denne Fristelse. Han forlader sit Tilflugtssted og strejfer længe omkring over hele England, »stadig forandrende Opholdssted« og prædikende for at bringe Menneskene tilbage paa en bedre Vej. Sluttelig slog han sig ned i Hampole, og her endte han sit Liv (1349), stadig skrivende med uhyre Flid, og i det han opbyggede hele Nabolaget ved sin Gudsfrygt. Næppe var han død, før hans Grav blev et Maal for Pilegrimsvandringer, fromme Mennesker medbragte Gaver, og der skete Mirakler. Det nærliggende Nonnekloster i Hampole høstede stor Fordel heraf, og man skyndte sig med at skrive en »Messe til den hellige Rikard«, Eremiten, bestemt til at afholdes, »naar han blev kanoniseret«; dog til Dato er denne Messe til den gamle Eremits Ære ikke bleven afholdt.

De omvankende Prædikebrødre, man mødte i Landsbyen, vare dog ikke alle sammen Lollarder, udsendte af Wicliffe, eller inspirerede som Rolle af Hampole, der havde deres Mission fra Gud; det var ofte Medlemmer af en udbredt og mægtig Kaste, Tiggermunkene, der atter deltes i flere Ordener. De tvende fornemste Ordener vare Dominikanerne, Prædikebrødrene eller Sortebrødrene og Franciskanerne, Minoriterne eller Graabrødrene, der begge fik Indpas i England i det trettende Aarhundrede. Chaucers morsomme Satirer maa ikke lukke vore Øjne for den Fortjeneste, disse Ordener kunne have haft, eller i disse Tiggermunke blot lade os se uforskammede og udsvævende, overtroiske og havesyge Vagabonder. Man kjender dette berømte Portræt.

»Det var den højt elskede fortrolige hos alle Landets Fribønder — og hos Kvinderne af Stand i Byen . . . .

Hans Skriftemethode var fuld af Overbærenhed — og hans Syndsforladelse fuld af Ynde. — Man fandt ham føjelig i Kapitlet om Bodsøvelse, — over alt hvor han vidste, at Kosten vilde blive god; — thi Foræringer til en fattig Orden — ere Beviser paa fuldkommen Anger. — Alle Kroer i alle Byer var han bekjendt med saa godt som med alle Gjæstgiversker og muntre Tjenestepiger.«

Paa Chaucers Tid vare mange Brødre saaledes, men der gaves Undtagelser. Jeg sigter her ikke blot til de, for det fjortende Aarhundredes Vedkommende i øvrigt meget faa, som overholdt deres Ordens Traditioner og levede blandt de fattige, fattige som disse og derhos prøvede, opofrende og menneskekjærlige, ganske i Modsætning til Chaucers Tiggermunk, der er bange for at besøge en spedalsk eller Tigger og ikke vil have noget at bestille »med sligt Pak«; men blandt dem, som levede uden for Regelen, fandtes ogsaa Medlemmer, hvis Tanker, hvor farlige de end i og for sig maatte være, dog vare mindre lave. Jeg taler om dem, man nok kunde sammenblande med deres Fjende Wicliffes Prædikebrødre, og som sikkerlig vare medindbefattede under Statutet af 1382. Det er sikkert nok, at mange Brødre paa deres omflakkende Gang ligesom Præsten John Ball prædikede de nye Emancipationsideer paa Korsveje og Markeder. Af hele Kleresiet vare de ogsaa de eneste, som under Oprøret beholdt en vis Popularitet, og Klostrenes Krønnikeskrivere, deres naturlige Fjender, dvæle i deres Fortællinger med et vist Velbehag ved denne nye Klagegrund. Langland, som forbander Revolutionen, forbander ogsaa Brødrene, fordi de have taget Del i den. Det er Misundelsen, som har hvisket dem i Ørene: Studer Logiken, Juraen og Filosofernes hule Drømme og drag fra By til By og bevis, at al Ejendom bør være fælles:

. . . . and prouen hit by Seneca
That alle thyng under heuene ouhte to beo in comune.

Altid udrustet med sund Sans erklærer Langland ligefrem, at Ophavsmanden til disse forkastelige Theorier er en Løgner: »Du skal ikke begjære din Næstes Gods«, siger Bibelen. Fordum var Brødrenes Levned exemplarisk, Barmhjærtigheden boede iblandt dem; men det var paa den hellige Franciskus's Tider.

(Sluttes).

Reformatoren Johannes Bugenhagen,

(født 24de Juni 1485).*)

II.

Det var i de første Dage af April 1521, at Luther adlød Stævningen til at indfinde sig ved Rigsdagen i Worms — »om der end er lige saa mange Djævle i Worms, som Tagsten paa Husene, vil jeg dog der til«, var jo hans bekjendte Ytring. Nogle Uger i Forvejen var Bugenhagen kommen til Wittenberg og havde lært Luther personlig at kjende, og skjønt disses Omgang kort efter blev afbrudt ved Luthers Fraværelse, først i Worms og derefter paa Wartburg, var der dog blevet stiftet et Venskab, som varede Livet igjennem, og vel endog blev fastere med Aarene; thi medens Melankton senere hen gjorde nogle Svingninger fra Luther og nærmede sig mere til den kalvinske Opfattelse af Nadverlæren, blev Bugenhagen staaende, saa vidt vi kunne skjønne, paa det samme Standpunkt han kom til at indtage strax, da han blev vunden for Reformationens Sag. Bugenhagen følte sig altid som den underordnede over for Luther, hvem han i Følelsen af, hvor meget han skyldte ham, kaldte sin »kjære Herre og Fader«; til Gjengjæld satte Luther megen Pris paa Bugenhagen baade som den

*) Hist. Arkiv XIII, 419 og flg.

lærde Theolog og grundige Skriftfortolker, og for hans udmærkede Talent til at administrere og organisere. Skjønt Bugenhagen var blid og besindig, Luther mere heftig og opbrusende, synes Bugenhagen at have været den af de wittenbergske Reformatorer, der i Natur og Karakter har lignet Luther mest, — ikke saa aandrig eller højtflyvende som den sachsiske Svane, men dog støbt af samme Malm. En pommersk Historieskriver har sammenlignet Luther med en Basun, der ved sin høje gjennemtrængende Tone opfordrer til Kamp, medens han har lignet Bugenhagen ved en Fløjte, ved hvis melodiske, blide Toner Hjærtet aabnes ogsaa for blødere Følelser og stemmes til Mildhed og Fred. Hvor højt Luther satte ham, se vi bedst deraf, at han snart valgte Bugenhagen til sin særlige Skriftefader og Sjælesørger, et Hverv, han udførte i fuldeste Maal til Tilfredshed for Luther, denne mærkelige Mand, der med den stærkeste Livsglæde forenede den dybeste Livsalvor, — paa hvem i særdeles Grad det senere saa bekjendte Ord kom til at passe: »Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt«. Af Luthers Levnedsbeskrivelse se vi ofte, hvorledes Bugenhagen var den, som forstod at trøste ham i de mørke og bange Anfægtelsens Timer, at holde ham oprejst, naar han var ved at segne under Byrden, der laa paa ham, og var ved at mistvivle om sit Kald og sin Gjerning; men vi finde ham ogsaa ofte som Luthers Deltager i det festlige Maaltid i Hjemmet, hvor »Alvor og Gammen saa godt kunde sammen«. En Gang da Luther. Melankton og Bugenhagen vare samlede, kom de til at tale om, hvem der vel kunde holde den korteste og dog den mest udtømmende Bordbøn; Melankton vandt Sejren ved at sige: »Benedictus benedicat« (den velsignede velsigne); Luther havde sagt: »Dominus Jesus sit potus et esus«; Bugenhagen brugte sit plattyske, pommerske Landskabsmaal og sagde: »Dit und dat, drocken und natt (ɔ: trocken und nass), gesegen uns Gott!« — Bugenhagens plattyske Dialekt, som han aldrig

helt formaaede at aflægge, gav ofte Anledning til godmodig Skjæmt blandt Vennerne; en Gang ved Bordet faldt Samtalen paa Ejendommelighederne ved Plattysken, og Bugenhagen mente at kunne fastslaa som Hovedregelen, at det højtyske »s« paa Plattysk ombyttedes med »t«; Melankton vilde strax gjøre praktisk Anvendelse af Regelen og vise, hvor hurtig han kunde tilegne sig den Færdighed at tale Plattysk; han løftede sit Bæger og drak Bugenhagen til med de Ord: »Et gelt euch dat Glat«, hvortil Bugenhagen smilende bemærkede: »Ja, der er jo ingen Regel uden Undtagelse«. — At Reformatorerne søgte at befordre Musiken og Sangen, er en bekjendt Sag; Luther var jo en mægtig Salmedigter; det var Bugenhagen ganske vist ikke, han var mere prosaisk anlagt; men han virkede for Musiken, for derved, som han sagde, »at opdrage glade og muntre Mennesker.« Det var ligesom hans Ven og Discipel Palladius, der giver det Raad: »Ikke alene i Kirken skal man synge, men ogsaa i Mark og Skov, naar Lejlighed gives; det er bedre, naar Konen ved sin Væv og Pigen ved sin Spinderok synger aandelige Sange end utugtige Viser og bagtaler andre; det giver et glad Sind og er den Helligaands Gave.«

Bugenhagen var kommen til Wittenberg for som Discipel at sætte sig ved Luthers Fødder og lytte til hans Ord; men det viste sig snart, at en anden Plads end Lærlingens passede bedre for ham; han havde i Wittenberg truffet nogle unge Studenter fra Pommern, og for at virke paa dem, hvad han kunde, begyndte han at samle dem i sit Logis, hvor han aldeles privat udlagde Salmerne for disse faa Tilhørere; men det gik, som det tidligere var gaaet i Pommern: Rygtet om hans Foredrag kom snart videre ud; der strømmede andre Tilhørere til, saa de ikke kunde faa Plads i den private Lejlighed; han fik gjentagne Opfordringer til at holde sine Forelæsninger offentlig og lod sig især ved indtrængende Anmodninger fra Melankton

overtale til det; der var Trang dertil i Wittenberg, hvor man savnede Luther, om hvem kun faa uden for den nærmeste Kreds af Venner vidste, enten han var død eller levende; man haabede det sidste, men frygtede det første, og man havde Grund til Frygten. For en stedse voxende Tilhørerkreds, i hvilken undertiden endog Melankton fandtes, holdt Bugenhagen da sine Forelæsninger; og skjønt hans Plads var ulønnet, var det dog tydeligt nok, at han fra nu af tænkte at gjøre Wittenberg til sit andet Hjem; det saae man i Pommern, og da Abbed Boldewan nødig saae hans Plads ved Klosterkollegiet staa ledig, formaaede han den oven omtalte (XIII., 430) unge Pommeraner Peder Svave til at overtage Pladsen, men han blev der ikke ret længe; thi allerede i 1524 var han indtraadt i den danske Statstjeneste.

Det viste sig snart, at man var vel tjent med at beholde Bugenhagen i Wittenberg; ingen har maaske saa godt som han formaaet at dæmpe det hensynsløse Raseri mod alt overleveret, som var blevet vakt ved den radikale fanatiske Karlstadt, der med Magt vilde bortfjærne alt, hvad der endog blot mindede om Katholicismen, bandlyse Billederne fra Kirken, men derimod indføre den mosaiske Retspleje; Karlstadt var en af de Fanatikere, der opstaa i enhver aandelig bevæget Tidsalder, der ikke ville standse, førend alt er reformeret efter deres Tankesæt, men netop derved i højeste Grad skade deres Sag, fordi en Reaktion maa blive den naturlige Følge deraf; den rolige, sindige Bugenhagen var Manden, som formaaede at tage Kampen op imod disse Sværmere, indtil Luther forlod sit Wartburg for at slaa sit Tordenslag midt i den vildledte Mængde; Bugenhagen paaviste klart og besindig, at Billederne og Relikvierne uden at betragtes som særegne Gjenstande for Tilbedelse, dog gjærne kunde forblive urørte paa deres Plads i Kirkerne for at tjene som Prydelse og befordre en an-

skuelig Kjendskab til de bibelske Fortællinger, og det saa meget mere, som de fleste af Almuen ikke kunde læse; det jødiske Rettergangsvæsen erklærede han som en fuldstændig Anakronisme i en kristelig Stat. — Da Luther vendte tilbage til Wittenberg, havde han al Grund til at være taknemmelig mod Bugenhagen, hvem han kun saa lidet havde kjendt, og de sluttede sig fra nu af fast til hinanden; Luther, som omtrent formaaede alt hos Kurfyrsten, skaffede ham Løn som Professor, og det var efter Luthers særlige Anbefaling, at Bugenhagen i 1523 enstemmig valgtes til Sognepræst ved Hovedkirken i Wittenberg, altsaa den højeste gejstlige Værdighed i den By, paa hvilken hele Evropas Øjne hvilede; vel undskyldte han sig i Begyndelsen med sin pommerske Dialekt, som han mente kke passede ret i det højtyske Sachsen, og han bad om, at en værdigere end han maatte faa Posten; men den, Luther havde udpeget som den værdigste, gjaldt naturligvis for det i den almindelige Bevidsthed, og Kurfyrsten vilde heller ikke vide af Undskyldninger, men stadfæstede Valget.

At Bugenhagen fuldt ud havde sluttet sig til de reformatoriske Grundsætninger, se vi det bedste Tegn paa derved, at han den 13de Oktober 1522 var indtraadt i Ægtestanden; thi det blev jo næsten anset for et ret Kjendetegn paa en Præsts Oprigtighed over for Reformationen, at han fulgte Apostlens Formaning at »en Biskop (Præst) skal være én Kvindes Mand«; de, der af en eller anden Grund ikke ønskede at gifte sig, betragtedes med mer end mistænksomme Blikke. Luther havde leveret et glimrende Indlæg for Præsternes Giftermaal, og da Bugenhagen havde læst Bogen, udbrød han efter nogen Tids Tavshed: »Denne Sag vil virke Forandring i hele den offentlige Tilstand; Læren, som forud er forkyndt, vilde ikke være i Stand til frembringe en saadan Forandring.« Hans Hustru hed Walpurga (Valborg) og var en Søster til Georg Røhrer, der var Diakon i Wittenberg og Reformationen oprigtig hen-

given. Luther overværede Bryllupsfesten, men hvad der maaske har været til særlig Forhøjelse af den festlige Stemning, var at Kurfyrsten selv hædrede Brudeparret ved en Gave, bestaaende af Dyrevildt til Festen, samt et Guldstykke. Ægteskabet var lykkeligt, saa vidt vi kjende det; om der ved dets Indgaaelse har været dybere Følelser og inderligere Kjærlighed, eller om han maaske snarere har betragtet sit Ægteskab som en Pligt mod sit Kald — lige i Modsætning til Katholikerne — er ikke let at vide. Der fødtes adskillige Børn, af hvilke dog de fleste døde i en ung Alder; hans Hustru overlevede ham paa tolvte Aar. — Bugenhagen var en af de første af de mere fremragende Reformatorer, som i Gjerningen viste, at de hyldede Luthers Grundsætninger om Præsternes Ægteskab; muligvis har han af nogle maattet høre ilde derfor, siden han ansaa det for nødvendigt kort efter sit Giftermaal at udgive et Par Skrifter, der skulde forsvare Retmæssigheden af de gejstliges Ægteskaber; at det var Bugenhagen, som viede Luther til hans Katarina af Bora, er en bekjendt Sag.

I sex og tredive Aar virkede Bugenhagen nu i sit dobbelte Kald som Professor ved Universitetet og som Sognepræst ved Hovedkirken i Wittenberg; i sin Egenskab af Professor udgav han, der jo fra sin tidligste Ungdom af fortrinsvis havde syslet med Studiet af Bibelen, adskillige exegetiske Arbejder, der bleve satte højt af hans Samtid, ligesom han ogsaa selvfølgelig havde sin betydelige Del i den første plattyske Bibeloversættelse, som ogsaa i Luthers højtyske; i hvor høj Grad han glædede sig over denne, se vi det bedste Bevis paa derved, at han hvert Aar, saa længe han levede, paa St. Matthæi Dag (21de September) i sit Hus holdt en Fest til Minde om denne betydningsfulde Begivenhed. Som Præst var han en ivrig Prædikant, prædikede flere Gange om Ugen, men, som oven for bemærket, var han for bred og for vidtløftig. En Gang, da han skulde prædike, var han inde i Kirkens Sakristi saaledes hensunken

i Bøn, at han helt glemte, han skulde ind i Kirken; Menigheden undrede sig over hans Udebliven og sendte en Kirketjener ind for at faa ham ud; han kom da ogsaa og begyndte sin Prædiken med følgende Ord: »Undrer eder ikke! jeg er bleven opholdt af Gud; jeg var kommen i en Samtale med ham om Kirken, Universitetet, Staden og den hele Kristenhed; han har længe opholdt mig, og jeg har maattet aftale store Ting med ham.« Bugenhagens Nidkjærhed som Sjælesørger se vi det bedste Bevis paa, den Gang Pesten i Efteraaret 1527 rasede i Wittenberg; Universitetet blev, saa længe Pesten varede, flyttet til Jena, og alle, der kunde forlade Byen, gjorde det; af Gejstligheden bleve kun Luther og Bugenhagen samt to Diakoner tilbage; Luther blev af Kurfyrsten udtrykkelig opfordret til at sørge for sin Sikkerhed, ved at drage bort; men han gav efter Skriften det frejdige Svar: »Den gode Hyrde sætter sit Liv til for Faarene, men Lejesvenden flyr, naar han ser Ulven komme.« Bugenhagen gjorde disse Ord til sine: han blev og stod sin Menighed bi i Nødens Tid og i Dødens Fare, og han skrev en Bog til Beroligelse og Trøst for de lidende; da nogle bleve angrebne i hans Hjem, flyttede han ind i Luthers Hus, der snart ogsaa blev saa opfyldt med syge, at det lignede et Hospital; men paa en ubetydelig Upasselighed nær forblev Bugenhagen, hvor lidet han end skaanede sig selv, dog rask i hele denne Trængsels Tid.

Wittenberg var den By, mod hvilken alles Øjne i den Tid vare rettede, man kan vel uden Overdrivelse sige endnu mere end mod selve Rom; Katholikerne saae med en Blanding af Harme, Had og Forundring — til Dels maaske endogsaa med Beundring — hen til dette Reformationens Arnested; og i de Lande, hvor Reformationen var bleven forkyndt, saae man hen til Wittenberg med Ønsket om ret at danne Kirkeforfatningen efter det sachsiske Mønster; de Udskejelser, som Brushovedet Karlstadt var henfalden til, ligesom andre, hvis Lys var blevet tændt i Witten-

berg, men bag efter var blevet en Brandfakkel, mægtede ikke at dæmpe den almindelige Tillid. Intet Under derfor, at man alle Vegne stræbte at faa Mænd der fra omkring til Tysklands forskjellige Egne for dels at grundlægge, dels at befæste den lutherske Reformation; allerede tidlig var Opmærksomheden henledet paa Bugenhagen: 1524 fik han det ærefulde Tilbud at overtage Pladsen som øverste gejstlig i Erfurt; men han afslog baade dette og en lignende Opfordring samme Aar fra Danzig, hvilken Ansættelse var saa fristende, at selv Luther erklærede, at han ikke vilde have kunnet modstaa, dersom det havde været til ham, at Opfordringen var bleven rettet. Aaret efter blev Bugenhagen kaldet af Raadet og Borgerskabet i Hamburg til Præst ved Nikolaj Kirke; her synes han at have været i Tvivl, om han dog ikke skulde modtage dette tilbudte Kald; han meddelte Sagen til sine Tilhørere; men disse vilde ikke give deres Minde til, at han forlod dem; de vilde kun give ham Lov til at rejse for et halvt Aar for i den Tid at ordne de kirkelige Forhold i Hamburg; men inden han kom bort, sendtes der Afbud fra Hamburgerne, som vare — lader det til — blevne fornærmede over, at han ikke strax og uden Forbehold tog mod deres Tilbud, ligesom adskillige havde forarget sig over, at han havde giftet sig. Skjønt Bugenhagen nok kunde have Grund til at føle sig krænket over denne Hamburgernes Adfærd, viste han dog sit venlige og fredelige Sindelag imod dem, i det han sendte dem et Skrift, hvori han udviklede Grundtrækkene af en god Kirkeforfatning.

I 1528 begynder Bugenhagens egentlige Virksomhed som Reformatoren, eller rettere Organisatoren, i de forskjellige Dele af Tyskland; vi skulle kun ganske løselig betragte denne hans Gjerning, for saa vidt den vedkommer Tyskland; hans Virksomhed i Danmark har større Interesse for os, ligesom den ogsaa var langt mere omfattende og gjennemgribende. Dog hvor langt han end kom bort, og

hvor længe han end blev borte, vedblev han dog stadig at være og betragte sig som Sognepræsten i Wittenberg; det tager sig helt underlig ud, at de Fyrster eller Stæder, der ønskede i nogen Tid at knytte ham til sig, bestandig ansøge Kurfyrsten og Menigheden om at maatte »laane« ham. Den, der gjorde det muligt for ham at paatage sig disse Hverv, var Luther, som i Erkjendelsen af, hvor vigtigt det var, at Kirkeforfatningen blev godt ordnet, og ordnet saa ensartet som muligt omkring i Landene, paatog sig at besørge Bugenhagens Embede i Wittenberg; men naar saa Luther syntes, at Fraværelsen varede for længe, saa hans Visitatser og andre Embedspligter forsømtes derved, formaaede han Kurfyrsten til at forlange ham tilbage, skjønt han undertiden lod sig bevæge til at give nogen Henstand; i Regelen var det kun for et halvt Aar ad Gangen, at Bugenhagen fik Orlov.

Det vil mindes, at Pesten rasede i Wittenberg i 1527; i det nævnte Foraar havde Bugenhagen den Sorg at miste to Sønner, saa det har maaske været til Trøst og Adspredelse for ham i Sorgen at kunne komme ud i andre Forhold, hvilket skete derved, at han fik og modtog Indbydelse til at komme til Brunsvig for der at ordne og fæstne Kirkeforholdene. Dagen efter sin Ankomst holdt han sin første Prædiken i Franciskanerkirken, der var overfyldt indtil Trængsel, og i de fire Maaneder, han var i Brunsvig, prædikede han tre Gange hver Uge, og daglig holdt han desuden offentlige Bibellæsninger; en Del af de overflødige Altere, og hvad der ellers mindede for meget om den katholske Kultus, lod han borttage, og skjønt dette vakte nogen Uro i Byen, hvor der endnu var et ikke ubetydeligt katholsk-sindet Parti, naaede han dog frem til sit Maal; og i de fire Maaneder, han var i Brunsvig, lykkedes det ham ved sin Venlighed mod høje og lave, lige saa vel som ved sin Nidkjærhed i Gjerningen at vinde de flestes Kjærlighed, som gav sig til Kjende ved de Festmaaltider,

der stundum gaves til hans Ære, og i hvilke han deltog paa en fri, utvungen Maade — thi Bugenhagen var lige saa lidt som Luther nogen Foragter af et godt Maaltid Mad eller et godt Bæger Vin; og hans Skjemt, som der kjendes flere Prøver paa, og som vor Tid maaske ikke vilde nøjes med at kalde djærv og drøj, men vel snarere vilde betegne som lovlig saftig, er sikkert falden i en god Jordbund hos de gode Brunsvigere ved det kraftige »Brunsviger-Mumme«.

Da han havde virket der i fire Maaneder, og Luther mente ikke længere at kunne undvære ham ved Reformationsværket der hjemme (»Et Wittenberg er mere værdt end Brunsvig tre Gange«, skriver Luther med en vistnok berettiget Selvfølelse), fik han Kurfyrstens Ordre til at vende hjem; men inden han havde kunnet bryde op, var der kommen Begjæring, om de maatte »laane« ham til Hamburg, hvor der var sket et Omslag i Stemningen, og hvor man ikke længere forargedes over hans Giftermaal; han fik Tilladelse til at tage der til og kom did den niende Oktober 1528, ledsaget af sin Hustru og med et Følge, som Hertugen af Lüneburg havde medgivet ham, dels til hans Ære, dels til Beskyttelse. Beboerne gjorde alt for at faa ham til at glemme den Uhøflighed, de tilforn havde víst imod ham: strax samme Aften, han var kommen, gjorde flere Raadsherrer og deres Hustruer et Gilde for ham i den Bolig, der var anvist ham; »vi vare glade og spiste stegt og kogt, Dyresteg, Oxesteg og andre kostelige Kjød- og Fiskeretter«. Den næste Dag blev han i Raadets Navn ønsket til Lykke til sin Ankomst af tre Borgmestre, der paa Byens Vegne skjænkede ham en Amme Vin, en fed Oxe og to Tønder Øl. Det var jo en meget lovende Begyndelse; men langt bedre var det dog, at han fik Lykke til at udføre det, hvorfor man havde haft Bud efter ham, nemlig at ordne Kirkeforfatningen; Forholdene vare større og vistnok vanskeligere i Hansestaden Hamburg end i

Brunsvig; der maatte da tages Hensyn dertil, men i mange Henseender ere disse Kirkeforfatninger ordlydende ens, og man træffer ogsaa i de senere Ordninger, Bugenhagen fik at gjøre med, den samme Mildhedens og Maadeholdets Aand som i disse tidligste; hans Kirkeordninger bestode ikke af blotte liturgiske Regler, fremsatte i en befalende Tone; tvært imod fremstilles i dem, formanende og belærende, den evangeliske Læres Hovedsandheder i en simpel, almenforstaaelig Form, hvortil der knyttes Anvisninger for den offentlige Gudsdyrkelse, Forskrifter for Præsterne og Skolerne, ligesom Menighedernes Pengevæsen ordnes. Ingen Sag af Vigtighed undgik Bugenhagens skarpe Blik; men han lod sig ikke lede af sine egne Ønsker, hvorimod den hellige Skrift var ham den stadige Rettesnor for Anordningerne. Af Ceremonierne beholdt han flere, end det maaske for en Del Lutheranere syntes nødvendigt eller endog tilraadeligt; men han betragtede dem kun som Midler til Menighedens Forbedring.

Hamburgerne erkjendte nu til fulde, hvor meget de skyldte Bugenhagen, og de søgte at vinde ham til fast Præst; skjønt han maaske ikke har været helt uvillig til at føje deres Ønske, i det han understøttede deres Begjæring om et forlænget Ophold blandt dem, kunde han dog til sidst ikke bringe det over sit Hjærte at svigte Vennerne i Wittenberg; men inden han rejste tilbage, fik han en Anmodning, som han ikke mente at kunne afslaa, og som hans Venner heller ikke have villet nægte deres Samtykke til.

Allerede før Kristian den anden blev afsat, havde Reformationen begyndt at vinde Indgang inden for Danmarks Grænser, og den fandt her en vel beredt og villig Jordbund; Befolkningen i Danmark havde aldrig, end ikke i de mest katholske Perioder af Middelalderen, været synderlig paveligsindet. Den første, der prædikede den lutherske Lære, var Herman Tast, som snart fik Fodfæste i Husum; og det

viste sig hurtig, at den ny Konge Frederik den første og hans Søn Prins Kristian, der var Statholder i Hertugdømmerne, i høj Grad begunstigede Reformationen. Dog det gik her som alle andre Steder: ved Siden af den rensede Lære groede Udskejelserne frem; en Buntmager fra Schwaben, Melkior Hofmann, havde først sluttet sig til Luther, men kunde ikke lade sig nøje dermed; han gik langt videre i alle Retninger; baade rettede han sine Angreb mod Sakramenterne — det er Sekterere i Regelen tilbøjelige til —, saa han endog havde hildet sig i gjendøberske Vildfarelser, og mente, at Daaben var ikke alene unyttig, men endogsaa skadelig, og i en anden Henseende viser sig hans nære Slægtskab med alskens Sværmere, i det han mente, at Dommedag var nær forestaaende, saa han endog havde udregnet dens Komme til Aaret 1534; denne Hofmann havde i nogle Aar slaaet sig ned i Kiel, hvor han virkede som selvbeskikket Præst og øvede sin Propaganda, saa endog et Par sydslesvigske Præster havde sluttet sig til hans Vildfarelse. I Tyskland var det Rygte udspredt, at Kongen havde valgt Hofmann til sin Hofprædikant; derfor blev der i 1529 skrevet til den oven omtalte Peter Svave, der siden 1524 havde opholdt sig i Danmark og nød stor Gunst ved Hoffet, at han dog endelig maatte sørge for, at Hofmanns Vildfarelser ikke grebe om sig. Det blev da bestemt, at der skulde holdes en Religionssamtale i Flensborg; Hofmann og hans Tilhængere bleve indvarslede til at give Møde Torsdagen den 8de April; en Del lutherske Præster, blandt hvilke Herman Tast, bleve ligeledes tilsagte, dels for i Disputatsen at tage Kampen op mod Sværmeren, dels for som Sekretærer at føre Protokollen. Det er vel rimeligt nok, at Peter Svave, der vidste, at hans Ven Bugenhagen ikke var langt borte, nemlig i Hamburg, har henledet Opmærksomheden paa det ønskelige i at faa denne anerkjendt dygtige lutherske Theolog til Flensborg; sagtens har Meningen været, at dersom det i Religionssamtalen

skulde begynde at knibe for de lutherske Theologer af mindre Anseelse, skulde Bugenhagen ved sine vægtige Ord ligesom slaa Hovedet paa Sømmet; det blev nu ikke nødvendigt, da Herman Tast og de andre selv kunde klare for sig, saa Udfaldet blev, at Hofmann og hans Meningsfæller bleve forviste fra den danske Konges Riger og Lande; Bugenhagens Virksomhed ved Mødet indskrænkede sig til, at han indledede Forhandlingerne med en Tale, og at han endte med at rekapitulere de Argumenter, der vare anførte imod Vildfarelserne; men hans Nærværelse havde den Betydning, at Prins Kristian, der var til Stede ved Disputatsen, og endogsaa nogle Gange tog Ordet under Forhandlingerne, personlig lærte at kjende Bugenhagen, med hvem han som Konge senere skulde faa meget at skaffe; thi om de end tidligere under Prinsens Ophold i Tyskland have truffet hinanden, havde dog hidtil Bekjendtskabet kun været meget flygtigt.

Et Par Maaneder efter dette Kirkemøde i Flensborg, ved hvilket Bugenhagen havde indlagt sig Ære og Berømmelse, drog han hjem til Wittenberg; Hamburg, som han gjæstede paa Hjemvejen, mægtede ikke at holde ham længere tilbage; Luthers Opfordringer i Breve til sin kjære »Pommer«, om dog endelig ikke at svigte den Gjerning, han havde i Wittenberg, kunde han ikke modstaa; at man med Glæde hilsede ham igjen i Wittenberg, skjønt nogle maaske have syntes, han havde været for længe borte, se vi af, at Raadet sendte ham en Velkomstgave, bestaaende af en Kande Vin, da han paa sin Fødselsdag, 24de Juni 1529, var kommen tilbage til Staden. Og han fik nok at gjøre, da han i det næste Aar maatte drage det meste af Læsset i Wittenberg; Luther og de andre fremragende Reformatorer vare den største Del af Tiden borte i forskjellige Anliggender; men det vilde føre os for langt, naar vi nærmere skulde betragte Reformationens Gang og Fremgang — stundum Tilbagegang — i disse Aar, da Sværdet

ligesom hang truende over Hovedet, medens det dog endnu mest var med Munden og Pennen, at man søgte at hævde de forskjellige Anskuelser; og saadanne fremkom jo ikke alene rigelig mellem Lutheranere og Katholiker; men selv inden for den lutherske Kreds viste der sig Uoverensstemmelser; i Regelen stod Bugenhagen fast ved Luthers Side som hans trofaste Meningsfælle; men netop i dette Aar 1529 finde vi dog, at de to Venner i et Punkt vare af modsat Mening: det Spørgsmaal frembød sig saare naturligt under de truende Forhold, om det var tilladt med Sværdet at skjærme Evangeliet mod Kejseren; Bugenhagen var ene til Stede i Wittenberg, da hans Erklæring afæskedes ham; han mente Ja, lige som han ogsaa havde erklæret sig paa samme Maade allerede i 1523; men han afgav dette Svar med det Forbehold, at det blev holdt hemmeligt, indtil andre Theologer vare blevne raadspurgte, da han, fredelskende som han af Naturen var, ikke kunde dølge for sig selv, at denne hans Erklæring kunde blive misbrugt til Oprør mod Øvrigheden; nogle Dage efter vendte Luther tilbage, og ved en Sammenkomst mellem Luther og hans Medarbejdere lykkedes det ham at overbevise Bugenhagen om, at hans Mening ikke var rigtig; og efter alt, hvad vi kjende til ham, har han vist været gladest ved at kunne tage sit Votum tilbage.

Det var jo især i Nordtysklands Byer og Lande, at Nordtyskeren Bugenhagen virkede; Beboerne have paa en Maade syntes, at han var nærmere i Slægt med dem, end de andre Reformatorer vare; nu ønskede den gamle Hansestad Lübeck hans Nærværelse, der nok kunde gjøres nødvendig, da Forholdene dér vare langt vanskeligere end de fleste andre Steder; Kløften mellem det konservative, katholske Raad og Borgerskabet, der væsentlig var luthersksindet, var bred og dyb og syntes uoverstigelig. Og ingen af Reformatorerne vilde vel være bedre skikket til dette vanskelige Hverv end Bugenhagen, der paa samme Tid var

mild og dog fast. I Oktober 1530, nogle Dage efter at Luther var kommen hjem fra Rigsdagen i Augsburg, kom der to Sendebud til Wittenberg for at ledsage Bugenhagen til Lübeck; ved sin milde Optræden lykkedes det ham at overvinde den gjensidige Forbitrelse, der herskede mellem Raadet og Borgerne; og efter at begge Parter Pinselørdag næste Aar havde vedtaget den af Bugenhagen forfattede Kirkeordning, der blev offentlig kundgjort Trinitatis Søndag, kunde han vende tilbage til Wittenberg; men næppe havde han dér gjenoptaget sine Forretninger, baade Prædikener og Forelæsninger, før han igjen nødtes til at tage til Lübeck; det synes, som om Enigheden kun har varet saa længe, som Bugenhagen var til Stede, men at de gamle Religionsstridigheder ere udbrudte strax efter hans Bortrejse; han blev der nu næsten et Aar og naaede da virkelig at faa Reformationen grundfæstet, saa den kunde holde sig.

Efter atter at være kommen til Wittenberg tog han den theologiske Doktorgrad, efter særlig Anmodning fra Kurfyrsten, som i Juni 1533 netop var kommen til Wittenberg, hvor han hørte, at to Mænd, der hørte til Reformatorernes nærmeste Venner, vilde tage Doktorgraden; han ytrede det Ønske, at Bugenhagen, der mærkværdig nok endnu ikke havde Graden, vilde gjøre ligesaa, i det han lovede, at han vilde udrede alle af Disputatsen flydende Udgifter for dem alle tre; men saa maatte det ske i Løbet af tre Dage, da den Tid, han kunde opholde sig i Wittenberg, var knap. Bugenhagen undskyldte sig først med, at han var for gammel, og han var jo rigtignok ogsaa henved et halvt Hundrede Aar, samt at hans Helbred ikke længere var stærk; men da Kurfyrsten trængte yderligere ind paa ham, gav han efter, og Disputatsen foregik d. 16de Juni 1533 paa Universitetet i Overværelse af Kurfyrsten og en stor Skare Hoffolk og fyrstelige Gjæster; hans Disputats handlede om »Forskjellen mellem det evangeliske Embede og den politiske Magt«, altsaa det samme, som

endnu er et brændende Spørgsmaal, Forholdet mellem Stat og Kirke; af de tre Disputatser var Bugenhagens den, Kurfyrsten, som nok forstod sig paa de Dele, syntes bedst om; han udviklede, hvorledes Stat og Kirke ere nøje forbundne med hinanden; og medens man i vore Dage har villet paastaa, at Aanden i Reformationen fordrede en Adskillelse mellem Stat og Kirke, da er dette faktisk saare langt fra at være Tilfældet; Reformatorerne selv vare aldeles ikke stemte for nogen saadan Adskillelse, og Bugenhagen maaske mindst af dem alle. Næste Dag bleve Insignierne paa Doktorværdigheden højtidelig overrakte de tre Mænd, og bag efter gjorde Kurfyrsten et glimrende, ligefrem fyrsteligt Maaltid paa sit Slot, hvor der var dækket ved en hel Snes Borde for hans Hoffolk og for alle Stadens Professorer, Doktorer og Magistre.

Nu var han da altsaa bleven »Doktor Pommer«; det er det Navn, under hvilket han senere næsten altid nævnes, og som Doktor Pommer kom han til det Land, som han i snævrere Betydning kaldte sit Fædreland, til Pommern, da hans Nærværelse der udkrævedes. Den oven for oftere omtalte Hertug Bugislav den tiende havde været en Modstander af Reformationen, skjønt ikke saa fanatisk, at han forbød Prædikener af anderledestroende; kort før hans Død havde Katholikerne henvendt sig til ham med Anmodning om, at han vilde landsforvise Paulus von Rode, der i Stettin prædikede Luthers Lære; Hertugen vilde dog ikke dømme ham uhørt, og efter at have hørt ham prædike en Gang, gav han det Svar, som Katholikerne vel næppe havde ventet: »Denne Mand, hvem alle mine Prælater udraabe som en Kjætter, hører jeg aldeles ikke føre onde Ord; dersom det, han lærer, er det nye Evangelium, indser jeg ikke, hvorledes jeg kan fordømme ham; jeg maa endnu en Gang høre ham«. Dog kort efter døde Hertug Bugislav, og hans Hertugdømme tilfaldt hans to Sønner, Georg og Barnim, af hvilke den første som den ældste skulde have Forrangen;

han var fanatisk-katholsk, medens Barnim, hvem vi kjende fra hans Ophold i Wittenberg, var luthersksindet, men hans Mening tillagdes der ikke megen Vægt; i 1531 døde Hertug Georg, og hans Søn og Efterfølger Filip enedes med sin Onkel og Medregent Barnim om Indførelsen af Reformationen ad en læmpelig Vej, og ingen kunde bedre udrette denne Gjerning i Pommern end Dr. Pommer; han »kom, saae og sejrede«, kunde han næsten sige med Cæsar, saa det viste sig, at en Profet dog ogsaa kan være agtet i sit Fædreland; ja endnu mere viste det sig, at Hertug Filip virkelig af Hjærtet hyldede Reformationen, i det han snart indgik Ægteskab med en Datter af den afdøde Kurfyrste af Sachsen, Frederik den vise, og altsaa Søster til hans Søn og Eftermand Johan Frederik den bestandige; det var et Ægteskab, som blev indgaaet, vistnok ikke blot paa Politikens, men langt mere paa Religionens Vegne. Hvor taknemmelig man var over Bugenhagens Virksomhed i Pommern, faar man det bedste Bevis paa ved et stort, kunstnerisk udført, broderet Tapet, som senere er blevet skjænket af den pommerske Fyrsteslægt til Universitetet i Greifswalde; det forestiller Luther paa Prædikestolen, paa den ene Side ses Medlemmer af det sachsiske Fyrstehus samt Melankton, og oven over den Indskrift: Anno 1517 har den ærværdige Morten Luther begyndt at prædike Guds Ord purt og rent; — paa den anden Side findes Medlemmer af det pommerske Hertughus samt Bugenhagen, og oven over: Aar 1535 efter Kristi Fødsel er i Pommerland Naadens Lys, det guddommelige Ord, antændt og prædiket ved Dr. Johannes Bugenhagen. (Fortsættes).

Vilhelm Bang.

Engelske Landeveje og Landevejsliv i Middelalderen.

(Slutn.)

VI. De omvankende Prædikebrødre og Tiggermunkene.

Fordum var altsaa Tiggermunkenes Levned exemplarisk, Barmhjærtigheden boede iblandt dem; men det var paa den hellige Franciskus's Tider. Det var i Sandhed ogsaa en hellig Mission, denne Orden havde faaet af sin Stifter; i grove Klæder, barbenede og daarlig klædte skulde de i Flækker og Landsbyer opsøge de fattige og forladte; al Ulykke og al smudsig Hæslighed skulde være en Gjenstand for deres Medynk, og den lave Befolkning vilde til Gjengjæld elske og ære dem som Helgener. Eccleston fortæller, at en Minorit engang uden Tilladelse tog sine Sandaler paa for at gaa til Morgengudstjeneste; derpaa drømte han, at han blev greben af Tyve, som brølte: »Til Døden, til Døden med ham!« — »Jeg er en Minorit!« udbrød han, sikker paa at blive respekteret. — »Du lyver, du har jo ikke bare Ben!« Den første af deres Pligter var at forblive fattig, for at de uden Frygt kunde have deres Frisprog over for de rige og Verdens mægtige; den lærde og modige Robert Grosseteste, Biskop af Lincoln,

mindede dem herom paa sin Dødsseng (1253) og citerede i dette Øjemed efterfølgende Vers af Juvenal:

Cantabit vacuus coram latrone viator.

Brødrene skulde være som den fattige Vandringsmand, hvis Sjælero ikke forstyrres ved Sammenstød med Tyvene.

St. Franciscus vilde ikke have, at hans Munke skulde være videnskabelig dannede; man har med urette bebrejdet ham dette; det var med klog Forudseenhed, at han afviste disse spidsfindige, theologiske og metafysiske Undersøgelser, som uden Nytte lagde Beslag paa den højere Gejstligheds Liv; der fandtes tilstrækkelig mange, som hengave sig hertil; hvad han ønskede, var et Folkefærd af Missionærer, som materielt, fysisk skulde ofre sig for de forladtes legemlige og sjælelige Vel; saaledes opfattet var deres Uegennyttighed endnu mere ubetinget, deres Fornægtelse endnu stærkere, og Virkningen paa Masserne endnu større. De havde ingen Brug for Doktorernes Finesser, og det slaaende Exempel, de fattige saae i deres Trøstermands egen Fattigdom og hans Ringeagt for egne Savn, var den bedst mulige Trøst. Fremfor alt skulde man kue det præstelige Hovmod og Tro paa egne Fortjenester; de skulde være synlige for Gud alene. Naar Hjærtet var renset i den Grad, vidste Munken noksom, hvor Livet og Frelsen var at finde; da vilde han ogsaa finde den rette Veltalenhed, og Studiet af de mest berømte Systemer var her til ingen Nytte. »Kejser Karl den store«, sagde den hellige Stifter, »Roland, Holger Danske og de øvrige Jævninge og alle stærke Kæmper have forfulgt de vantro til Døden og have vundet deres berømmelige Sejre med stort Besvær og Møje; de hellige Martyrer ere døde i Kamp for Troen; men i vore Dage findes Folk, som ved simpelthen at fortælle om Heltenes Bedrifter søge Hæder og Ære blandt Menneskene. Saaledes findes der ogsaa blandt eder nogle, som finde større Behag i at skrive og prædike om Helgenes Fortjenester end i at efterligne deres Handlinger.«

Sankt Franciskus gav dette Svar til en Novice, som vilde have en Psalter, og han tilføjede med bidende Vid: »Naar du har faaet en Psalter, vil du ogsaa have en Breviar, og naar du har faaet Breviaren, vil du sætte dig i en Stol som en stor Prælat og sige til din Broder: Broder, bring mig min Breviar!«

Brødrenes Popularitet var umaadelig, de havde snart bemægtiget sig England og trængt sig ind paa hele det religiøse Omraade. Ved en besynderlig Modsigelse havde deres Fattigdom tilført dem Rigdomme, og deres Fornægtelse skaffet dem Magt; de Rønner, de først beboede, vare afløste af prægtige Klostre med Kapeller, store som Kathedraler; de rige lode sig her begrave i Grave, der vare udstyrede med den gothiske Kunsts hele Pragt. Deres Historikere fra femtende Aarhundrede fortælle med Beundring, at der i deres smukke Bibliothek i London fandtes en Gravsten med fire Ærkeengle, at deres Kirke, som var paabegyndt 1306, havde en Længde af 300 Fod, en Bredde af fem og halvfemsindstyve og en Højde af fire og tresindstyve Fod, at alle Søjlerne vare af Marmor og Gulvfliserne ligesaa. Konger og Fyrster have beriget denne Bygning; nogle have skjænket Altre, andre Korstole. »Til Sjælebod for sin højt berømmelige Dronning Isabella, der er begraven i Koret«, lader Edvard III. istandsætte det store Midtervindue, som var knust af Vinden; Gilbert Clare, Greven af Gloucester skjænker tyve Træstammer fra sin Skov i Tunbridge; de rige Kjøbmænd, Lord-Mayor og Aldermen følge Exemplet. Man indskrev Givernes Navne i Vinduesruderne, og Langland forarges herover og minder om Evangeliets Forskrift: du skal ikke lade din venstre Haand vide, hvad din højre gjør. Ikke desto mindre faa vi at vide, at den tredje Rude fra Vest var skjænket af Gautier Mordon, Kjøbmand med Klipfisk, stokefyschmonger, og Mayor i London; det andet Vindue fra Syd skyldes Ridder Johan af Charlton og hans Hustru, og deres Vaaben findes anbragt der; det fjerde

skyldes Gautier fra Gorst, en rig Londoner-Pelsværkshandler, det femtende Greven af Lancaster; det fjerde i Vest hidrører fra »Indtægten af flere Kollekter og bærer følgelig intet Navn.« En af Giverne betegnes som Fader og ganske særlig Ven af Franciskanerne; man kan tænke sig, hvilken Triumf det maatte være for Wicliffes Tilhængere at kunne bebrejde Brødrene hele denne verdslige Bram. Wicliffe selv vender idelig tilbage hertil:

»Brødrene bygge mange, store Kirker og vidtløftige og kostbare Klostre som hele Slotte og alt dette uden Nytte. . . . De store Klostre skabe ikke hellige Mænd, og det er blot ved Hellighed, at man kan tjene Gud.«

Man opstiller ogsaa uendelige Lister over Kardinaler, Bisper og Konger, som have hørt til Ordenen selv uden at forglemme »personæ quædam valentes in sæculo«, hvad der er en meget verdslig Forfængelighed. Endelig angives de døde, som i Dødens Stund have iført sig Brødrenes Kutte: »Broder, Sir Roger Bourne, Ridder, begraven i Norwich 1334 i Brødrenes Klædemon.«

Dominikanernes Hovmod og Rigdomme vare lige saa store. Forfatteren til »Peres the Ploughman's crede« beskriver mod Slutningen af fjortende Aarhundrede med Nøjagtighed, men uden Overdrivelse et af deres Klostre, de prægtige Søjler, man her ser, de Billedhuggerarbejder, Malerier og Forgyldninger, som smykke Kapellet, de prægtige Ruder, som ere udstyrede med de adelige Giveres Vaabenskjolde og Kjøbmændenes Navnetræk, og Riddernes og de skjønne Damers imponerende Gravstene, hvor de døde ere afbildede i glimrende Pynt, udhævet med Guld.

Man ser, at der er vendt op og ned paa Forholdene; lige saa megen Beskedenhed Helgenen havde krævet, lige saa stort Hovmod finder man nu; de Fejl, Chaucer bebrejder dem, snige sig ind blandt dem; de blive egennyttige, begjærlige, havesyge; Tiggeriet bliver for dem et Haandværk, som nogle øve godt, andre endnu bedre; man kræver af

dem Fornægtelsens Mirakler og finder tvært imod den mest fremtrædende Egenkjærlighed. Det er ikke længere Religionen, det er deres Orden, de maa beskytte; vi have set flere blande sig i de sociale Spørgsmaal; andre prædike ikke mere for Kristus's Skyld, de prædike til egen Fordel; Omslaget er fuldstændigt; alle øse med fulde Hænder af det Skatkammer af gode Gjerninger, deres første Apostle have opsamlet, og uddele dem blindt hen. Mængdens Respekt mindskes, deres Ry for Hellighed svækkes; i den ene Vægtskaal kastes saa mange Fejl og Uordener, at den tynger den anden op. Og hvad bliver der nu tilbage? Overtroen erstatter de hellige Skikke, de have lært Metafysik, og en plump Materialisme skjuler Frans af Assisis overmenneskelige Ideal; Forkjærlighed for deres Kutte opvejer en god Gjerning; man ifører sig den paa Dødslejet, og Dæmonerne fly; det er en ufejlbar Rustning; talløse Syner, de have haft, aabenbare dem alle disse nye Trosartikler.

Selve Institutionens Hellighed og et stort Antal Repræsentanters Uværdighed bevirker, at man paa én Gang ærer og afskyer dem; hvor foragtelig Manden end er, man er dog ikke sikker paa, om han ikke desuagtet skulde have Himmerigets Nøgler, og i den Følelse, man nærer for ham, blander sig Respekt og Frygt. Digterne spotte Brødrene, de folkelige Fortællere udgrine dem, og Miniaturmalerne, der have faaet det Paalæg at illustrere et imponerende Bind Dekretaler, ere ikke bange for at fremstille, hvorledes de i Slotskøkkenet glemme Kosten og Karret med Vievand; Broderen griber sin Kost, bestænker Herskabet ved Taffelet og vender derpaa tilbage til sin Kokkepige. Folket ser i Oprørstider sine Beskyttere og allierede i Brødrene, til andre Tider forfølges de i Gaderne med Stenkast. Opbragt over Dominikanernes »overmodige Færd« gjør man Jagt paa dem, mishandler dem og kræver deres Udjagelse; man bærer sig ikke bedre ad mod Franciskanerne; »ansporede af den onde Aand« afriver man deres Klæder og plyndrer deres

Huse; det gaar for sig paa flere Steder i Riget, og i 1385 udkræves en kongelig Proklamation til deres Beskyttelse.

Underhuset vredes over det store Antal Udlændinge, man finder blandt Brødrene, og som ere en stadig Fare for Staten; det forlanger, »at alle fremmede Brødre, hvad Klædning de end bære, skulle forlade Kongeriget inden Mikkelsdag, og dersom de oversidde denne Dag, skulle de tiltales efter almindelig Lov.«

Brødrene bevare imidlertid deres tillidsfulde Holdning; i deres gode Tid velsignede man dem; nu tale de med Selvtillid og gjøre sig frygtede; de afhænge ene og alene af Paven, de kunne skride frem uden at bøje Hovedet, deres Magt er uafhængig, de udgjøre en Kirke i Kirken. Ved Siden af Sognepræsten, som prædiker og hører Skriftemaal i sit Sogn, finder man den omvankende Broder, som prædiker og skrifter overalt; hans Nærværelse overalt afgiver en stadig Kilde til Konflikter: Sognepræsten ser sig forladt, den nomadiserende Munk bringer det ukjendte, det usædvanlige, og til ham strømmer Alverden. Han lægger sin Tiggerpose og Stav og begynder at tale; hans Sprog er Folkets, hele Sognet er tilstede, han giver sig af med de himmelske Goder, men ogsaa med de jordiske; thi han er fuldstændig fortrolig med det verdslige Liv og kan give hensigtsmæssige Raad. Hans Lærdomme ere undertiden dog mistænkelige. »Disse falske Profeter« — det er ikke Wicliffe, men Konciliet i Straszburg (1386), som taler — »disse falske Profeter forføre ved deres Taler, som ere fulde af Fabler, ofte deres Tilhøreres Sjæle; de drive Spot med Sognepræsternes Myndighed.« Hvilken Magt kunde her rejse Modstand? Floden stiger og vælter Digerne; det fortrinlige forvandles til det værre, corruptio optimi pessima, det gamle Mundheld stadfæstes bogstavelig. Alle Samfundets Klasser have Klager at fremføre, Herrerne, Bisperne, Munkene, de reformerte af Wicliffes Skole og Folkets Masse; Munkene hævde imidlertid desuagtet deres Plads, man finder dem overalt, i

Hytten og paa Slottet, logrende for den rige, men ogsaa bankende paa Fattigmands Dør; de sætte sig ved Herrens Bord, og han behandler dem med Agtelse; hos ham spille de Rollen som Modepræst; de ere interessante, de spøge; Wicliffe fremstiller, hvorledes de holde af at tale »for Lorder og sætte sig ved deres Bord . . . . at blive Lorders og Ladiernes Skriftefædre.« De minde saaledes om en senere Tids Hofabbeder. Omvendt ser man dem ogsaa holde deres Rundrejser i Landsbyerne og her øve de mest forskjellige Forretninger; i deres Tiggerposer have de Forraad af Garn, Naale og Salver, hvormed de drive Handel; man synger derom, de fortsætte hermed, og Alverden ler:

»De strejfe om, snart hist, snart her, al Slags Smaakram sælge de som rene Bissekræmmere; de sælge Punge, Naale, Knive, men ogsaa Bælter og Handsker til Piger og Koner.«

Forfatteren til dette Brudstykke, en samtidig af Chaucer, tilføjer: »Jeg har selv været Tiggermunk, og ingen ringe Stund; jeg kjender altsaa nok Sandheden; men da jeg saae, at deres Levned ingenlunde svarede til deres Tale, kastede jeg min Munkekutte.«

Imellem Tidens Skepsis og blinde Lettroenhed blomstrer Overtroen. Brødrene have hittet paa at drive en Detailhandel med deres Ordens gode, fortjenstfulde Gjerninger; Ordenen er saa talrig og beder saa andægtig, at den har et Overskud af Bønner og tror at gjøre en god Gjerning ved at lade andre faa Part i dette Gode. Brødrene gjennemstrejfe nu Landsbyerne, drive Diskonto med denne usynlige Rigdom og sælge under Navn af »Broderskabs-Breve« fromme Sjæle en Part i Himlens Goder. Hvad due disse Pergamenter til? spurgte man Brødrene. — De give Part i den hellige Franciskanerordens Fortjenester. — Hvad due de til? spurgte man Wicliffe. »Mange Folk tænke, at de ere gode nok til at binde over Sennepskrukker.«

Hvor ringeagtede Tiggermunkene end ere ved Aarhundredets Slutning, havde de dog ikke tabt al Indflydelse paa Folket, og da Henrik IV. af Huset Lancaster usurperer Tronen, finder han snart, at han maa tage Hensyn til Franciskanerne. En god Part af denne Orden harmes over hans Adfærd og prædiker omkring i Landet, under hans første Regeringsaar, at Rikard II. endnu lever, og at han er den sande Konge. Henrik IV. lader dem fængsle; en af disse Munke, der føres frem for ham, bebrejder ham med Voldsomhed Rikards Afsættelse. »Jeg har jo ikke usurperet Kronen, jeg er bleven valgt,« siger Kongen. — »Valget er ugyldigt, naar den lovlige Konge lever; hvis han er død, er han død ved dig; er han død ved dig, kan du ikke have nogen Adkomst til Kronen!« — »Ved mit Hoved!« udbrød Fyrsten, »jeg skal kappe dit.«

Man gav de fængslede det Raad at paakalde Kongens Mildhed. De afsloge dette og forlangte at dømmes paa lovlig Vis ved en Nævningeret. Man kunde imidlertid hverken i Hovedstaden eller Holburn finde Personer, som vilde tage Sæde som Nævningsmænd, og maatte ty til Beboerne i Highgate og Islington. Dette Nævn erklærede virkelig Munkene skyldige, og de ulykkelige slæbtes til Tyburn, bleve hængte og halshuggede, og Hovederne udstilledes paa Londonerbroen (1402). Klosteret fik Tilladelse til at borttage de sørgelige Rester af de henrettede og lade dem begrave i Kirken, og Nævningerne fra Islington og Highgate kom grædende til Franciskanerne og anraabte om deres Tilgivelse for en Kjendelse, de nu angrede. Til Trods for disse Straffe vedbleve Brødrene i flere Aar ude paa Landet at prædike til Gunst for Rikard II. og at paastaa, at han endnu levede, skjønt Henrik IV. i London foranstaltede en offentlig Fremstilling af Fyrstens Lig.

I femtende Aarhundrede sank Munkenes Ry mere og mere, og de Misbrug, hvoraf de vare en levende Personifikation, vare en væsentlig Aarsag til at skaffe Luther saa

mange Tilhængere. Ganske vist findes endnu i deres Rækker Mænd, der forstaa at dø, som den ulykkelige Broder Forest, der 1538 blev hængt i Kjæder over et Baal og saaledes langsomt stegt til Døde, medens den reformerte Biskop Latimer rettede »fromme Opmuntringer« til ham for at fremkalde hans Anger*); men Massen af disse Ordener vedblev at være Gjenstand for almindelig Foragt. Det er et af de faa Punkter, hvor Katholiker og Protestanter mødes i fuld Enighed; Sir Thomas Morus, der blev halshugget for sin katholske Tro, talte i selv samme Tone som hans Modstander Tyndal, der blev hængt for sin protestantiske Tro; de ere i hans Øjne kun farlige Vagabonder. I sin »Utopia« berører han en Disput mellem en Tiggermunk og en Gjøgler angaaende Pauperismen. »I ville aldrig faa Bugt med Tiggerne«, udbryder Broderen, »med mindre I ogsaa udstede et Edikt mod os Brødre.« — »Naa, hvad det angaar«, svarer Gjøgleren, »er det jo allerede gjort; Kardinalen har udstedt et meget net Dekret mod eder, da han befalede, at alle Vagabonder skulde gribes og tvinges til at arbejde; thi I høre til Verdens frækkeste Vagabonder.« Spøgen er just ikke let, og trods sit store Ry hæver Thomas Morus sig i Regelen ikke højere; men det Punkt, der skal fremhæves, er deres Rygte, som bliver slettere og slettere og væsentlig skyldes disse egennyttige, idelig gjentagne Rundrejser til Forpagtergaarde og Landsbyer, ikke for at hjælpe Fattigfolk, men tvært imod for at faa en Del af deres Eje; sluttelig maa endnu engang fremhæves den fuldstændige Sammensmeltning, der i Kanslerens Øjne finder Sted mellem Tiggermunkene og den hjemløse simple Vagabond.

---

*) Han havde vægret sig ved at aflægge Suprematseden, d. v. s. at anerkjende Henrik VIII. som Kirkens Overhoved.

VII. Afladskræmmerne.

Fra første Færd betød Indulgens eller Aflad simpelthen en Ændring af Bodsøvelserne. De Bodsøvelser, som paalagdes for begaaede Synder, vare meget langvarige; man maatte faste og spæge sig i Maaneder og Aar; men man tillod de troende at omsætte disse uendelige Tugtelser til mere kortvarige Udsonelser. Saaledes kunde t. Ex. en gejstlig faa et Aars Bod omsat til tre Tusende Svøbeslag med Fremsigelse af en Salme for hvert Hundrede Slag. Lægfolk, som fik Valget, foretrak hyppig en Pengebetaling, og disse Summer bleve i Regelen vel anvendte; vi have set dem anvendte til Broer og Veje; man nyttede dem ogsaa til Opførelse af Kirker, til Underhold for de syge i et Hospital og til Bestridelse af Omkostningerne ved talrige andre Foretagender af offentlig Interesse. Samtlige Bodsøvelser kunde hæves ved et almindeligt Aflad; ved Kirkeforsamlingen i Clermont lovede t. Ex. Urban II. fuldstændig Syndsforladelse til alle dem, der af ren Trosiver og ikke for at vinde Hæder og Bytte droge til det hellige Land og bekæmpede de vantro. Senere uddelte man slig Aflad med mindre Indskrænkning, og Afladskræmmerne paatoge sig at forhandle denne Aflad vidt og bredt.

Disse mærkværdige Personligheder ere karakteristiske for Middelalderen i endnu højere Grad end Tiggermunkene; ved at høre deres Navn hvem mindes saa ikke Chaucers kaade Latter, og rinder hans morsomme Maleri os da ikke i Hu? Hans Afladskræmmer beskriver sig selv saalunde:

»Mine Herrer!« saaledes taler han, »naar jeg prædiker i Kirkerne, søger jeg at aflevere majestætiske Fraser, og jeg slynger dem ud med fuld Kraft, lydelig som Klokkeklang; thi jeg véd udenad alt, hvad jeg har at sige; mit Thema er altid og har altid været: Roden til alle Onder er Gjerrighed.«

Paa Prædikestolen hælder han sig snart til Højre, snart

til Venstre; han gestikulerer, han snakker op, og hans Arme ere i lige saa stærk Bevægelse som hans Tunge; det er vidunderligt at skue, vidunderligt at høre.

Man har ikke lagt synderlig Vægt paa at undersøge, om denne Digterens Type dog ikke var lidt lavet, om Udøvelsen af dette Hverv virkelig har været avtoriseret af Kirken og underkastet Reglementer. En Undersøgelse af de herhen hørende Texter vil dog yderligere godtgjøre den vidunderlige Nøjagtighed i Chaucers Skildringer; hvor ondskabsfulde, hvor bidende de end ere, naar der er Tale om Afladskræmmerne, indeholde de dog ikke et eneste Træk, som ikke lader sig retfærdiggjøre ved Breve, hidrørende fra et paveligt eller biskoppeligt Kansleri. Disse »quæstores« eller »quæstiarii« vare — det er Bonifacius IX., der taler saalunde, paa selv samme Tid som Digteren skriver sine Fortællinger — snart Verdenspræster, snart Munke, men i begge Tilfælde udfolde de en umaadelig Uforskammethed; de sætte sig ud over den gejstlige Tilladelse og drage fra Flække til Flække som virkelige Bissekræmmere, fremvisende deres Relikvier og sælgende deres Aflad. Det var en indbringende Forretning, og Konkurrencen var stor; de avtoriserede Afladskræmmeres Held havde løssluppet fra Skolen eller Prioriet en hel Flok egennyttige, begjærlige Afladshandlere, sande Vagabonder og Landstrygere, som ikke havde noget Hensyn at tage og derfor dristig udøvede deres bedrageriske Erhverv. De paabøde over alt Tavshed, talte meget og løsnede uden Betænkning her nede paa Jorden alt, hvad der kunde være bundet i Himlen. Det gik ikke for sig uden stor Profit; Chaucers Afladskræmmer tjener hundrede Mark om Aaret, og det er ganske naturligt, siden han ikke har forlangt Avtorisation af nogen, følgelig heller ikke aflagde Regnskab for nogen og beholdt hele Fortjenesten selv. I sit værdige Sprog beretter Paven os sligt lige saa omstændelig som Digteren, og det synes næsten, som om han Træk for Træk har villet gjentage den gamle

Fortællers Skildring. Først og fremmest siger det pavelige Brev, at disse Afladskræmmere sværge paa at være udsendte af Hoffet i Rom:

»Visse Munke, der endogsaa høre til forskjellige Tiggerordener, og nogle Verdenspræster, undertiden endogsaa af højere Grad, paastaa, at de ere udsendte af os eller af den hellige Stols Legater eller Nuncier, og at have faaet den Mission at afgjøre visse Forretninger, at modtage Penge for os og den romerske Kirke, og gjennemstrejfe under dette Paaskud Landet.« Chaucers Person kommer virkelig ogsaa fra Rom, og det er mod Gjerrigheden, at han stadig taler:

»En net Afladskræmmer . . . kommen lige fra Rom . . . med sin Sæk foran sig paa Knæet . . . lige til Randen fyldt af Afladsbreve, ganske frisk hjembragte fra Rom . . . Hvad for noget! medens jeg kan diskutere og tjene nogle Penge ved mine Taler . . . skulde jeg af fri Vilje leve i Fattigdom? . . . Jeg prædiker og tigger saaledes fra Land til Land . . . jeg vil ikke arbejde med mine Hænder . . . jeg vil ikke efterabe Apostlene, jeg trænger til Penge, Uld, Ost, Korn . . .«

»Saaledes fremføre de for det tro Folk«, — det er Paven, som fortsætter — »der ikke er paa sin Post, virkelige eller eftergjorte Bemyndigelser, som de skulle have faaet meddelte; og i det de uden Ærefrygt og af skammelig Vindelyst misbruge de ægte, gjøre de Maalet fuldt ved at tildele sig den Slags falske og imaginære Bemyndigelser.«

Hvad fortæller Digteren os nu? Charlatanen har altid smukke Ting at vise frem, som han véd blænder simple Folk; han har sin Pose fuld af Pergamenter med respektable Segl, sande eller falske mellem hverandre; Folket betragter og beundrer ham, medens Sognepræsten er opbragt, men maa tie:

»Jeg fortæller først, hvor jeg kommer fra; derpaa ud-

stiller jeg alle mine Buller, en for en. — Vor Herre Pavens Segl paa mit Patent, det viser jeg først frem til Værn for min Person, at ingen Mand, Præst eller Klærk skal have den Frækhed at forstyrre mig i min hellige, kristelige Mission. — Derpaa fortæller jeg mine Historier. — Jeg siger ogsaa nogle latinske Ord, for at give min Prædiken passende Præg og for at vække den brændende Iver.«

Og nu denne »turpem et infamem quæstum«, som Paven omtaler, er heller ikke glemt:

»Nu, mine Venner, Gud tilgive eders Fejl og bevare eder for Gjerrighedens Last; mine hellige Afladsbreve ville rense eder alle, hvis I komme med Tilbud om Rosenobler eller Pund Sterling — eller ogsaa Sølvskeer, Brocher og Ringe. — Bøjer nu Hovedet for denne hellige Bulle!«

Det apostoliske Brev fortsætter: »For en hvilken som helst ubetydelig Pengesum brede de et løgnagtigt Syndsforladelsens Slør, ikke over de bodfærdige, men over dem, som med forhærdet Samvittighed holde fast ved deres Uretfærdighed, og de tilgive, for at tale som de selv, de grueligste Forbrydelser, uden at der bliver Tale om nogen Anger eller Opfyldelse af foreskrevne Former.« Det samme indrømmer ogsaa Chaucers Afladskræmmer:

»Jeg absolverer eder af fuld Myndighed, dersom I give Gaver, og jeg gjør eder hvide og rene som ved eders Fødsel. Jeg kan tænke, at det er vor Vært, som vil gjøre Begyndelsen; thi han er mere end nogen anden nedsunken i Forbrydelsen. Fremad, Hr. Vært! kom du først frem med din Gave; du skal faa Lov til at kysse alle Relikvierne, ja for en Groat. Naa, fremad! op med Pungen!«

Man kan forstaa, at den Slags lejlighedsvise Afladskræmmere havde faa Samvittighedsskrupler og forstode at drage Fordel fremfor andre. De fritoge deres Klienter for alle mulige Løfter og eftergave alle Bodsstraffe for Penge. Jo flere Interdikter, Bandsættelser og strænge Bodsøvelser der vare paalagte, desto bedre gik deres Forretning; de til-

bragte deres Liv med at gjøre om, hvad den rette Sognepræst havde udrettet, og ene og alene til egen Fordel. Det er atter selve Paven, som fortæller os dette: »For en ringe Pengeafgift løse de fra Kyskheds- og Afholdenhedsløfter, fra Pilegrimsfarter hinsides Havet eller til St. Peter og St. Paul i Rom eller til St. Jago de Compostella samt hvilke som helst andre Løfter. De lade Kjættere vende tilbage til Kirkens Skjød og lade uægte Børn modtage gejstlig Indvielse; de ophæve Kirkeband og Interdikter; kort sagt, ligesom deres Magt blot kommer fra dem selv, er der heller intet, som tvinger dem til Begrænsning, de give fuldstændig og uindskrænket Aflad; de erkjende ingen Overmænd og eftergive saaledes baade store og smaa Synder. Endelig paastaa de, at »det er i det apostoliske Kammers Navn, at de oppebære alle disse Penge, og dog ser man dem aldrig gjøre Rede herover for nogen som helst Personlighed: Horret et merito indignatur animus talia reminisci.«

De gik endnu yderligere; de havde dannet ligefremme Foreninger for at kunne regelmæssig bearbejde den folkelige Lettroenhed. Bonifacius IX. befaler derfor ogsaa Bisperne at anstille en Undersøgelse angaaende alt, hvad der angaar disse »Munke og verdensgejstlige, deres Folk, medskyldige og Foreninger«, at de skulle fængsle dem, »uden nogen som helst proceslige Former, de plano ac sine strepitu et figura judicii,« lade dem aflægge Regnskab, konfiskere deres Indtægter, og hvis deres Papirer ikke ere i Orden, holde dem i god Forvaring og derom gjøre Indberetning til den pavelige Stol.

Der fandtes virkelig priviligerede Afladskræmmere, som indbetalte Overskudet af deres Indtægter til det romerske Hofs Skatkammer. Den lærde Rikard af Angerville eller Bury, Biskop af Durham, taler i et Cirkulære af 8de December 1340 om biskoppelige og apostoliske Breve, som de virkelige Afladskræmmere vare forsynede med, og som skulde underkastes et strængt Eftersyn; men mange

vare i Besiddelse af slige Dokumenter, og Bispen fremhæver Punkt for Punkt de samme Besværinger som Paven. »Meget levende Klager ere komne os for Øren over denne Slags Afladskræmmere, der med stor og fræk Dristighed, af egen Myndighed og til stort Fordærv for de Sjæle, som ere os betroede, aabenlyst drive Spot med vor Myndighed, i det de uddele Afladsbreve til Folket, løse fra Opfyldelse af Løfter, give Syndsforladelse til Menedere, Manddrabere, Aagerkarle og andre Syndere, der skrifte for dem, for en Smule Penge indrømme Eftergivelse for slet udsonede Forbrydelser og i øvrigt hengive sig til en Skare andre Misbrug.« Fremtidig skulle derfor alle Sognepræster og Kapellaner nægte disse Afladskræmmere at prædike eller sælge Aflad (ad prædicandum aut indulgentias aliquas insinuandum clero aut populo) i Kirkerne eller noget som helst andet Sted, uden at de ere forsynede med selve Biskoppens Breve og særlige Tilladelse; thi med slige Buller, stammende langsvejs fra og forsynede med ukjendte Segl, »of popes and of cardynales, of patriarkes and of bisshops«, er det let at fremkalde den Overbevisning, at alt er i god Orden. Som Følge heraf skal man ransage alle dem, der for Tiden vanke om i Landet, og bemægtige sig »deres Penge eller hvilke som helst andre Gjenstande, der ere indsamlede af dem eller for deres Regning.« Simple Folk havde nemlig ikke altid Penge, og Chaucers Afladskræmmer nøjes jo virkelig ogsaa med »Sølvskeer, Brocher eller Ringe«. Bispens nys citerede Ytringer giver os en ny Antydning af disse saa højst skadelige Foreninger af Afladskræmmere. De anvendte underordnede Agenter; den almindelige Lettroenhed og den herskende Lyst til at frigjøre sig for de religiøse Baand, man enten selv frivillig havde paataget sig, eller som vare blevne paalagte paa Grund af særlige Synder, vare for den gudsforgaaende Bande en Guldmine, hvis Gange de omhyggelig bearbejdede. Ved Hjælp af disse underordnede Mellemmænd udstrakte

de let deres Operationsfelt, og de indviklede Traade i deres Væv omspændte hele Kongeriget, snart alt for stærke til at kunne sprænges, snart for fine til at kunne opdages.

For øvrigt kom det slette Exempel højt oppe fra; thi ikke alle vare i Besiddelse af Biskoppen af Durhams Dyd. Walsingham fortæller med Harme om en Kardinal, der opholdt sig i England for at mægle et Ægteskab mellem Rikard II. og Kejserens Søster. For Penge hævede denne Prælat, akurat som en Afladskræmmer, Kirkebandsættelser, løste for Pilegrimsfarter til St. Peter, St. Jago eller Jerusalem og lod sig efter et Skjøn udbetale den Sum, som rimeligvis vilde være gaaet med, hvis man havde foretaget Rejsen. Det er af flere Gruude højst kjedeligt, at dette interessante Overslag over Rejseudgifterne ikke er kommet ned til os.

Samtidig med at disse entreprenante Fyre dreve Afladshandel, holdt de ogsaa Udstillinger af Relikvier; de vare dragne paa Pilegrimsfærd og havde herfra efter eget Udsagn medbragt smaa Ben og Relikvier af enhver Art; var der imidlertid end lettroende nok blandt Folkets Masse, kunde den mere oplyste Klasse til Gjengjæld opvise vantro, som uden Barmhjærtighed haanede disse uforskammede Bedragere. Chaucer's og Boccaccio's, i det sextende Aarhundrede Heywoods og Lyndsays Afladskræmmere havde de mest morsomme Relikvier paa Lager. Chaucers Munk, der ejede en Stump Sejl fra St. Peters Fiskebaad, bliver sat i Skyggen af Boccaccios Frater Cipolla, der i Jerusalem havde indsamlet de mest overordentlige Relikvier: »Af særdeles Naade skal jeg vise eder en meget hellig og meget smuk Relikvie, som jeg selv har medbragt fra det hellige Land, og som hverken er mer eller mindre end en Fjeder af Engelen Gabriels Vinge; den blev tilbage i Jomfru Marias Kammer, da han udførte Bebudelsen i Nasaret!« Fjederen, una penna di quelle della coda d'un papagallo, var ved en eller anden Spøg i den hellige Mands Skrin

bleven ombyttet med nogle Stumper Kul; da han bemærkede Forvandlingen, tabte han ikke Fatningen; han begynder paa ny Fortællingen om sine store Rejser og forklarer, hvorledes man i Steden for Fjederen vil faa at se i hans Skrin nogle af de Stykker Kul, hvormed man stegte den hellige Lavrentius. Han har modtaget dem af »Messer Non-mi-blasmete-se-voi-piace«, den værdige Patriark af Jerusalem, der ogsaa har víst ham en Finger af den Hellige-Aand, i et og alt hel og fuldstændig . . . og en Negl af en Kerub . . . og nogle Straaler af den Stjærne, som lyste for de tre vise af Østerland, og en Flaske med Sved fra den hellige Mikael, den Gang han kæmpede mod Satan«, og han har ogsaa foræret ham »paa en lille Flaske en Smule Lyd fra Salomons Klokker« *).

Dette er naturligvis Spøg af Digterne; men den er dog ikke saa overdreven, som man kunde fristes til at tro. I Exester viste man jo t. Ex. Pilegrimmene en Stump »af det Lys, Herrens Engel tændte paa Kristi Grav«. Det var en af de Relikvier, der til denne ærværdige Domkirke vare indsamlede af Athelstan, »den meget berømmelige og sejrrige Konge«, som med store Bekostninger sendte Bud til Fastlandet for at indsamle disse kostbare Levninger. Listen over deres Fund, som er bevaret i en Missale fra ellevte Aarhundrede, omfatter fremdeles en Stump af »den Busk, hvor fra Herren talte til Moses«, og en Masse lignende Mærkværdigheder.

Matthieu Paris fortæller, at paa hans Tid forærede Dominikanerne Henrik III. en Stump hvidt Marmor, hvori man fandt Spor af en Menneskefod; efter Vidnesbyrd fra Indbyggere i det hellige Land var det hverken mer eller mindre end Sporet af en af Frelserens Fødder, som han ved sin Himmelfart efterlod sine Apostle til Minde. »Vor Naade Kongen lod dette Marmor opstille i Westminster

---

*) Decamerone VI. Dag, 10de Novelle.

Kirke, hvortil han tidligere ogsaa havde skjænket lidt af Jesu Kristi Blod.«

I det fjortende Aarhundrede vedbleve Kongerne at give Almuen et Exempel ved at indkjøbe Relikvier af tvivlsom Ægthed. Af Kong Edvard III.'s Regnskabsbøger ser man, at han i sit sex og tredivte Regeringsaar betalte hundrede Shillings for at faa en Klædning, som havde tilhørt St. Peter. Det var ikke synderlig dyrt, og baade Sælger og Kjøber have muligvis næret nogen Tvivl om Ægtheden af bemeldte Relikvie; thi man ser virkelig, at samme Konge gav det tidobbelte Beløb, nemlig halvtredsindstyve Pund, for en rødbrun Hest, Bayard, med hvide Bagfødder, og tresindstyve Pund for en graablommet Hest, Labryt.

I Frankrig fik ved samme Tid den vise Kong Karl V. en Dag det Indfald at undersøge det Skab i Saint-Chapelle, hvor man forvarede Lidelsesrelikvierne. Her fandt han en Flaske med latinsk og græsk Indskrift, der angav, at Indholdet var en Smule af Jesu Kristi Blod. »Da nu nogle Doktorer havde udsagt, at hin Dag, vor Herre stod op, efterlod han ikke paa Jorden nogen Rest af sit hellige Legeme, men at alt vendte tilbage til ham selv, vilde Kongen vide og erfare sine Vismænds, nogle Naturfilosofers og Theologers Mening, om der paa denne Jord kunde findes noget af Jesu Kristi rene Blod; bemeldte Flaske blev nu med stor Ærbødighed set og undersøgt ved en højtidelig Belysning, og naar man hældte og vendte op og ned paa Flasken, kunde man tydelig se det højrøde Blod strømme saa frisk, som var det kun tre, fire Dage, siden det blev udgydt. Og dette véd jeg nu med Sikkerhed«, siger den hellige Christine af Pisa, »fra en Beretning af min Fader, der som Filosof og Raadsherre hos bemeldte Fyrste var tilstede ved denne Drøftelse.« — Efter denne Undersøgelse erklærede de lærde Doktorer sig for Miraklets Ægthed, og dog er det ikke en Smule mere overraskende end det Under, man flere Gange aarlig kan blive Vidne til i Neapels Dom-

kirke, hvor Blodet af Byens Skytspatron, den hellige Januarius, bliver flydende.

Afladskræmmerne levede et lystigt Liv, efter et vel udført Dagværk vare de muntre Gjæster i Værtshusene. Tanken om den Masse Synder, de havde eftergivet, de Bandlysninger, de havde hævet, de Straffe, de havde mildnet, saadanne simple Vagabonder, der truedes med Galgen, Visheden om Strafløshed, det triumferende Udfald af disse taabelige Taler, hvori de tilegnede sig Himmerigets Nøgler, alt dette maatte fylde deres Hjærter med ustyrlige Anfald af brutal Glæde. Deres Hoveder, der vare fulde af Anekdoter, leverede Stof til uudtømmelig Prat, hvor det hellige og verdslige, den oprindelige Enfold og den maskerede Andægtighed, det virkelige og det fremkunstlede Menneske mødtes under Larmen af de Kander og Krus, hvormed man støjende hamrede i Bordene. I Randen af en gammel Psalter kan man se Reinecke Fuchs's magre Ansigt, med Krumstaven i Kløerne og Bispehuen paa Hovedet; han holder en Tale til Hønsegaardens forbavsede Gaase- og Andeflok; hans Gestus ere fulde af Salvelse, men Øjet, som skyttes af det rødbrune Haar, har en grusom Glans, der maatte kunne vække en Anelse om Slutningen. Dog nej, Hønsegaarden kagler andægtig og aner intet; ve Ænderne, naar Huen falder! »et tu Domine deridebis eos«, siger Psalmisten netop paa dette Sted. Hvilken særlig Kundskab til Menneskehjærtet maatte slige Individer ikke have, og hvilke mærkelige Erfaringer maatte de ikke hver Dag gjøre. Aldrig havde saa uværdige Skabninger udrustet sig selv med saa stor overnaturlig Magt. Han ler, dette vanskabte Uhyre, der klynger sig fast til Domkirkens Tag; han gjør hæslige Grimacer paa sit luftige Fodstykke. Og imidlertid hæve Kirkens Buer sig mod Lyset, de fine Spir tegne sig som Kniplinger mod Himmelen, Helgenerne under Forhallen forrette deres evige Bønner, Klokkernes Klang lyder gjennem Luften, og Sjælene føle sig gjennemtrængte af den

hemmelighedsfulde Bæven, det ophøjede kan vække; dog Uhyret ler; Hjærterne tro sig rensede; men han har set deres hæslige Saar, som en mægtig Haand vil uddybe; Tagrygningen naar Skyerne; men han kiger ned gjennem Tagvinduerne, han ser en Bjælke, der giver efter, de ormstukne Planker, som knage, og en Skare mørke Væsener, som i Bygningens Tag fortsætter sit hundredaarige Ødelæggelsens Værk. Han ler og gjør modbydelige Grimacer.

Afladskræmmeren sidder stadig væk i Værtshusets indre Rum. Chaucer træder ind, og med ham Ridderen, Væbneren, Munken, Værten, lutter gamle Bekjendtskaber. Vi ere mellem gode Venner, man kan tale frit, det skummende Øl gjør Hjærterne meddelsomme, og hver hemmelig Fold i denne listige Sjæl udfolder sig nu for Tilhørerne; det er et helt Livsløb, han giver, Theorien om hans Existens, Nøglen til alle hans Hemmeligheder. Hvad Vægt ligger der paa hans Frimodighed? Han véd, at den ikke kan skade ham; Bispen har Snese Gange blottet hans Adfærd, og desuagtet flokkes Massen stadig om ham. Og nu hans Fæller, hvo véd, om disse hans mere oplyste Fæller, hvem han lader se de skjulte Traade i sin Avtomat, hvo véd, om de virkelig ville tro, at hans Dukke er uden Liv? Deres Hukommelse, deres Forstand vil sige det, og dog vil deres Hjærte tvivle. Vanen skaber jo den halve Tro, og naar deres Tro er saa fast, hvorledes maa det da ikke staa til med Massens? Og nu selve Afladskræmmeren, tror De, at han altid ser klart, hvad han er? tror De, at hans Skepsis er absolut? Han selv, for hvem intet er helligt, og hvis hele Liv er en stadig Spot med de hellige Ting, han selv har ogsaa sine Timer af Frygt og Rædsel; han skjælver over for denne frygtelige Magt, han paastaar at have i sine Hænder, og som han har forvandlet til et latterligt Legetøj; han ejer ganske vist ikke denne Magt,

men andre kunne maaske have den, tænker han, og han tvivler: Uhyret betragter sig selv og nærer Frygt.

Det var let at lede den folkelige Tro i Retning mod det vidunderlige. Reglementerne forbyde at mane Spøgelser eller Gjengangere under de lange Nattevagter, man tilbringer om Ligene, og man forsøger at være ulydig, man tror at kunne mane frem. Lige over for det rædselsfulde fuldbyrdes der i Hjærterne en besynderlig Reaktion; man føler ligesom et Pust af Daarskab, som gjør en modtagelig for at se alt og tro alt; en nervøs, djævelsk Glæde bemestrer sig Menneskene, og udskejende Danse og Lege komme i Stand; man dansede paa Kirkegaardene i de Sørgenætter, der gik forud for de store Kirkefester, og man dansede endog under Nattevagterne over de døde. Kirkeforsamlingen i York 1367 forbyder »disse forbryderske Lege, disse Daarskaber og alle disse forkerte Skikke . . . ., der forvandle et Sørge- og Bedehus til et Hus, fuldt af Latter og Ustyr.« Kirkeforsamlingen i London 1342 forbød paa samme Maade »de overtroiske Vaner, som lede til at forsømme Bønnen og til at holde utilladte og usømmelige Møder sammesteds.« Pilegrimmenes Gilde i Ludlow tillader sine Medlemmer at gaa til Nattevagter over de døde, forudsat at de afholde sig fra at mane Syner og alle Slags uhæderlige Lege. Hvad professionelle Hexe angaar, gik de paa denne Tid til Baalet — saaledes som Tilfældet var med Petronella fra Meath — overbeviste om at have forfærdiget Pulver »med Edderkopper og sorte Orme som Skorpioner, hvori var blandet en vis Urt, kaldet Røllike, og andre Urter og afskylige Orme«. Hun havde ogsaa istemt saadanne Besværgelsesformularer, at »visse Kvinders Ansigter syntes forsynede med Horn som Bukkehoveder;« hun fik da ogsaa sin fortjente Straf: »man brændte hende med alle sædvanlige Skikke i en umaadelig Menneskemasses Overværelse.« Slige Fakta ere i og for sig tilstrækkelige til at forklare Afladskræmmernes Existens.

Hertil kan man nu føje, at mange højt ansete Doktorer stadig syslede med at finde de Vises Sten; det var ikke alle, som havde denne klare, sunde Fornuft, dette lette Lune, dette mægtige gode Humør og denne saa gjennemtrængende Aand, der lader Chaucer med Spot afsløre Alkymistens Hemmeligheder; han ryster alle Destillerkolberne og alle Retorter, og i alle disse besynderlig formede Apparater, der skræmme Indbildningskraften, lader han os se, ikke den pure, nylig frembragte Metalbarre, men den af Bedrageren forud beredte Blanding. Man tilskrev Planterne og Stenene overnaturlige Egenskaber; Samtiden søgte her tilbage til og opfriskede Oldtidens Paahit. Gower tror t. Ex. at handle saa meget vel, naar han i et Kjærlighedsdigt indfletter alt, hvad han véd om Verdens Bygning og Tingenes Egenskaber; hos de virkelig lærde fylde Masser af fabelagtige Angivelser hele Bind. Bartholomæus af Glanville, hvis Værk er en Encyklopædi af det fjortende Aarhundredes videnskabelige Kundskab, minder t. Ex. om Diamanten, der ødelægger Virkningen af Gift og Tryllesange og røber Frygten hos enhver, som bærer den; Topasen hindrer pludseligt Dødsfald, o. s. v.

Over for denne og al anden Slags Overtro bliver det let forstaaeligt, at det hele Uvejr, Chaucer, Langland og Wicliffe vakte mod Afladskræmmerne, maatte gaa op i Røg.

VIII. Pilegrimsfarter og Pilegrimme.

Trods al Talent hos Læger, ja selv hos Troldmænd og Hexe var der dog Sygdomme, der modstode den bedste Lægedom, og i saa Fald lovede man at gjøre en Pilegrimsfærd eller lod sig bringe der hen for at bede om Helbredelse. Pilegrimsfarterne vare uendelige; man begav sig afsted for at opfylde et Ønske, i Sygdomstilfælde eller

simpelthen for at udsone sine Synder. Man drog til St. Thomas i Canterbury eller Vor Frue i Walsingham for at forrette sin Bøn. Man drog ogsaa til den egenkjærlige Greve af Lancasters Grav;*) thi Folkets Lidenskab forvandlede ham til en Martyr. I Følge sin Modsigelsesaand skaredes Mængden om Pontefract, hvor Rebellen var halshugget, og Pilegrimmene bleve hver Dag talrigere til stor Forargelse for Ærkebiskoppen af York. Et Brev fra denne Prælat paaviser det unyttige i at prøve Forhindringer; den blotte Tanke om et Skin af Forfølgelse, organiseret af en Ærkebiskop, ægger de troendes Iver og Andragt; man tror at behage Martyren ved at lade sig selv en Smule martyrisere. I Forventning om den henrettedes Kanonisation samler der sig om hans Grav saa talrige og støjende Forsamlinger, at man noterer »Manddrab og dødelige Saar . . ., og at endnu større og utvivlsomt meget overhængende Farer kunne befrygtes.« Dette forefaldt Aaret efter Grevens Henrettelse; det indskærpes Dommerne for den gejstlige Ret for enhver Pris at hindre disse Forsamlinger og at sprænge dem, indtil Paven træffer sin Afgjørelse; men Forsamlingerne vedblive, og i 1327 skriver Henrik af Lancaster til Ærkebiskoppen af York for at bede ham gjøre Indberetning derom til hans Hellighed og »bevidne Rygtet om de Mirakler, som Gud aabenbarer for vor meget kjære Herre og Broder.« I 1338 sælger en Urtekræmmer i London en Træpokal, smykket med et Billede af den hellige Thomas af Lancaster. Humfrey Bohun, Greve af Hereford og Essex, testamenterer ved sin Død 1361 Penge til fromme Folk, der paa hans Vegne skulle forrette forskjellige Pilegrimsfarter, og navnlig anbefaler han, at man skal leje »en brav og ærlig Mand« med det Paalæg at drage til »Pontefract og dér nedlægge 40 Shillings paa den salige Grev Thomas af Lancasters Grav.« At forvandle en Rebel

*) En Fætter til Edvard II., henrettet 1322.

til Helgen var unægteligt den mest energiske Maade at rejse en Protest paa mod Kongen, og Folket undlod aldrig at gribe denne Lejlighed, naar det regeredes af visse Konger. I 1266 var Henrik III. nødt til at forbyde, at Simon af Montfort skulde betragtes som Helgen; nu var Simon af Montfort død i Band — baade Bisperne og Baronerne, der vare Ophavsmænd til de Petitioner, som indbefattes i »Dictum de Kenilworth«, gjøre Kongen Forestillinger i denne Retning —, og der var saaledes kun ringe Rimelighed for, at han skulde blive kanoniseret; men dette hindrede ikke, at man til hans Ære affattede latinske Hymner som til enhver anden Helgen.

Rebellen var næppe død, før den folkelige Følelse, der ofte var Helten ugunstig i levende Live, nu i ham kun saae en Oprører mod deres fælles Fjende og af Sympathi anviste ham Plads i Himmelen. Det aabenlyse Oprør, der pludselig var stoppet ved en Henrettelse, fortsattes saaledes ad hemmelige Veje, og Alverden drog did for at se Gud selv tage Parti for de undertrykte og aabent paapege Kongens Uretfærdighed ved at forrette Mirakler paa den domfældtes Grav. Monarken værgede sig herimod, saa godt han kunde; han spredte Forsamlingerne og hindrede Miraklerne. Saaledes skrev Edvard II. i 1323 »til sine tro Mænd, Johan Stonore og Johan Bousser«, og paabød en Undersøgelse, der skulde følges af strængere Forholdsregler; han minder dem om, at »for kort Tid siden ere Henrik af Montfort og Henrik af Wylynton, Kongens Fjender og Rebeller, blevne slidte ihjel og hængte i Bristol, og han havde paabudt, at deres Kroppe skulde fastgjøres til Galgen, saa længe der var nogen Rest tilbage, for at andre kunde afholde sig fra lignende Forbrydelser og Misgjerninger mod Kongen.« Disse blodige og lemlæstede Levninger har Folket ved en voldsom Protest forvandlet til Relikvier og viser dem Ærbødighed. Reginald af Montfort, Vilhelm af Clyf, Vilhelm Courtois og hans Broder Johan og mange

andre have paa de Steder, hvor disse Fjenders og Rebellers Lig endnu hænge, organiseret falske Mirakler i det Øjemed at gjøre Kongen forhadt for Folket.

Han maatte rette sin Vrede ad mange Hold paa én Gang; medens man i Bristol ærede de henrettedes Lig, drog Grev Thomas af Lancasters blotte Billede en Skare Pilegrimme til Domkirken i London og gjorde ogsaa her Mirakler. Det samme Aar 1323 skrev Edvard II. i stor Harme følgende Brev til Biskoppen:

»Det er kommet os for Øren — og det er os meget ubehageligt, at mange Personer af det Folk, Gud har betroet dig, ere blevne Ofre for et djævelsk Paafund og i deres Taabelighed henvende sig til en Tavle, som er anbragt i den Kirke St. Paul, hvor der findes Statuer og malede Billeder, og det et Billede af Thomas, den forhenværende Greve af Lancaster, en Oprører, vor Fjende. Uden nogen som helst Bemyndigelse fra den romerske Kirke ære og tilbede disse Folk dette Billede og paastaa, at der her forefalder Mirakler, hvilket er en Skjændsel mod hele Kirken, en Haan mod os og eder, en aabenlys Fare for bemeldte Folks Sjæle og et farligt Exempel.«

Bispen véd det, fortsætter Kongen, og opmuntrer hemmelig slig Adfærd uden anden Bevæggrund end at nyde Offergaverne, »hvorover vi ere dybt bedrøvede.« Herpaa følge de sædvanlige Forbud.

Dette var mere extraordinære Pilegrimsfærd. Der gaves andre Steder, som en Stund kom i Ry for en afdøds Skyld, ikke af politiske Hensyn, men som Følge af hans Hellighed. I Aaringer besøgte man saaledes Rikard Rolles, Eremiten fra Hampoles Grav, vel forstaaet uden at afvente hans Kanonisation, thi den paafulgte aldrig*). Klostre, der hverken havde Relikvier eller berømte Helgeners Lig for at hidkalde Pilegrimme, ikke heller nogen under-

---

*) Se oven for S. 77—78.

gjørende Hvidtjørn, som t. Ex. Glastonbury, lode undertiden en eller anden from Kunstner forfærdige et Billede, der var Opmærksomhed værd; det indviedes med Højtidelighed, og man søgte dernæst at bringe det i Ry med alle tilladte Midler. I den Krønnike, Thomas Burton, Abbed over Meaux, nær Beverly, forfattede mod Slutningen af fjortende Aarhundrede, fortæller han de Begivenheder, som vedrøre hans rige Kloster, og berører saaledes et af de mærkeligste Fakta af denne Art. En af hans Forgængere, Abbed Hugo af Leven, havde i Aarhundredets første Halvdel bestilt et nyt Krucifix til Kapellets Kor. »Og Kunstneren arbejdede ikke paa nogen smuk og vigtig Del af sit Arbejde undtagen om Fredagen og nød da kun Vand og Brød. Og i al den Tid havde han stadig en nøgen Mand for Øje, og han lagde Vægt paa at give sit Krucifix Modellens Skjønhed. Ved Hjælp af dette Krucifix forrettede den almægtige Gud Mirakler til Stadighed. Man tænkte da, at den almindelige Andægtighed vilde voxe, hvis ogsaa Kvinder fik Adgang til dette Krucifix, og at der som Følge heraf vilde tilflyde vort Kloster store Fordele. Paa vor Anmodning indrømmede Abbeden af Citeaux ogsaa baade hæderlige Mænd og Kvinder Adgang til bemeldte Krucifix, dog under den Forudsætning, at Kvinderne ikke maatte betræde Klosterets Sovesale og andre Rum. Dog til vort Uheld benyttede Kvinderne sig nok af denne Tilladelse og kom i Hobetal til dette Krucifix, men deres Andagt var kun ringe, og de indfandt sig kun for at betragte Kirken. De bidroge saaledes kun til at øge vore Omkostninger ved den Forpligtelse, vi havde til at modtage dem.«

Denne naive Klage er fra flere Synspunkter meget interessant; den viser aldeles utilsløret, hvorledes man bar sig ad med at bringe en eller anden Helligdom i Ry hos Pilegrimmene; i foreliggende Tilfælde lykkedes Anstrængelsen nu ikke, Miraklerne synes ikke at have svaret til Forventningen, og man besøger kun Klosterkirken af Nysgjerrighed.

Fra et kunstnerisk Synspunkt er Beretningen endnu mere interessant; thi det er det ældste Exempel, man i England har paa et Skulpturarbejde efter den levende, den nøgne Model.

Et lignende Forsøg paa at vække Opmærksomhed for et Kapel prøvede man i Sognekirken i Foston (1313); men Ærkebiskoppen af York, William Grenefeld, forargedes over et sligt Misbrug, og i et smukt Brev, fuldt af sund Fornuft, gjorde han Ende paa denne »store Sammenstimling af simple Folk, der kom for at besøge et vist Billede af den hellige Jomfru, der nylig var anbragt i Kirken, ret som om dette Billede havde noget mere guddommeligt ved sig end et hvilket som helst andet af dets Lige.«

Almindelige Pilegrimsfærd gik i rolige Tider snart til Vor-Frue i Walsingham, snart lejede man Heste i Southwark med nyt Forspænd i Rochester og drog til den hellige Thomas i Canterbury. Dette var den store Hovedvej til Fastlandet, og langs Linjen var der af denne Grund indrettet et regelmæssigt Skifte af Lejeheste; man betalte tolv Pence fra Southwark (London) til Rochester, tolv Pence fra Rochester til Canterbury, sex Pence fra Canterbury til Dower. Hestene vare indbrændte med et meget tydeligt Mærke, for at en mindre samvittighedsfuld rejsende ikke skulde føle sig fristet til at forlade Alfarvej og tilegne sig sin Ganger. Det allerhelligste i Vor-Frue i Walsingham og i St. Thomas nød et evropæisk Ry*); rige og fattige

*) Udlændinge havde lige saa fuldt som Englænderne stor Ærbødighed for den hellige Thomas af Canterbury og overrakte Gaver ved hans Helgenskrin, naar de formaaede det. Den 3dje Avg. 1402 bemyndigede et Senatsdekret Lorenzo Contarini, Kaptejn for de venetianske Galejer, til paa sin flanderske Rejse efter Ønske at besøge dette Relikvieskrin; han skulde aflægge sit Besøg, medens Flaaden laa i Greenwich, og drage bort og komme tilbage paa én Dag, efter som han ikke maatte sove uden for sit Skib.

indfandt sig her skarevis. Chaucer, der viser os alle Samfundets Klasser blandede sammen under en slig Pilegrimsfærd, maa ikke sigtes for Usandsynligheder. Den store Majoritet af disse Pilegrimme var fuld af god Tro; de havde aflagt et Løfte og vare nu paa Veje til at opfylde det; under slige Forhold var Ridderen, der paa sin Vej fandt en Pilegrim som han selv, mindre end nogen Sinde ellers oplagt til at behandle ham med Overmod; for øvrigt, var Afstanden i hine Tider stor mellem de forskjellige Klasser, var Fortroligheden endnu større. I vore Tider er Afstanden nok svunden ind, men til Gjengjæld er den fortrolige Omgang ogsaa tagen af. Datidens store Herre følte sig staaende saa langt over Mænd af Folket, at han lejlighedsvis ikke var bange for at stille sig paa en jovial, fortrolig Fod med dem; nu til Dags har Overlegenhed i Rang langt mindre at sige; men til Gjengjæld giver enhver mere Agt paa sig selv og vogter sig for at overskride en vis Grænse.

Naar man havde naaet Rejsens Maal, forrettede man sin Bøn, bad man med Andagt i den mest ydmyge Stilling. En religiøs Bevægelse fyldte Pilegrimmens Sjæl, naar han fra Baggrunden af den majestætiske Række store Piller, i Skibenes halvdunkle Lys snarere med Hjærtet anede, end han endnu med Øjnene skimtede den hemmelighedsfulde Gjenstand, han var kommen at hædre saa langvejs fra og efter saa mange Anstrængelser. Den praktiske Mand, der var ilet hid i Galop for at slaa en Handel af med Helgenen om Guds Naade, den Sendemand, der i sin Herres Navn skulde overrække en Gave, han beholdt vistnok Øjet tørt og glimtende; men Taarerne strømmede omvendt ned ad Kinden paa den fattige og jævne troende; han nød af fuldt Hjærte den fromme Bevægelse, han var kommen for at søge. Himmelens Fred sænkede sig over ham, han følte sig trøstet.

Wicliffes Tilhængere, de ikke troende, fandtes kun i

ringe Tal; de bleve strængt forfulgte, og ved den højtidelige Afsværgelse af deres Kjætterier aftvang man dem sædvanligvis en udtrykkelig Vedkjendelse af de hellige Pilegrimsfærd; dette fremgaar af Lollarden, William Dynet fra Nottinghams Afsværgelsesed; den 1ste December 1395 maatte han i Ærkebiskoppen af Yorks Overværelse forpligtige sig til »fra denne Dag fremtidig at hædre Billederne, at forrette Bønner og yde Gaver til Ære for de Helgene, hvem de forestille, og aldrig at foragte Pilegrimsfærdene«. Først paa Reformationstiden blev Tvivlen almindelig, og fra Bonden til Baronen tilegnede Folket sig de Ræssonnementer, man t. Ex. træffer hos Latimer:

»Hvad tænker De vel om disse Billeder, af hvilke nogle staa i bedre Ry end andre, til hvilke man begiver sig med saa stor legemlig Møje og Anstrængelse, som man besøger med saa store Bekostninger, som man søger og atter søger med saa stor Tillid? Hvad siger De til disse berømte og ædle Billeder, hvoraf der i England findes saa megen Afvexling og saa stort et Tal? Tænker De, at dette Fortrin af det ene Maleri for det andet, af den ene Statue for den anden, ikke er et Misbrug, men den Maade, hvorpaa man passende bør optræde over for slige Billeder?«

Til denne Tvivlens Stund kommer, beder man imidlertid med Andagt; og naar Bønnen er endt, kommer enhver i Forhold til sin Formue frem med en Gave til Helgenen. Naar Kongen paa sin stadige Omflakken gjorde en Afstikker for at besøge et anset Relikvieskrin, skjænkede han efter Skik og Brug syv Shillings; Edvard II.'s Ordonnancer for hans Hofholdning nævne udtrykkelig denne Summa. Dernæst kjøbte man, den Gang, som nu til Dags, Medailler til Minde om Stedet. De vare af Tin eller Bly og i Smag omtrent med tilsvarende fra vor Tid, men mere plumpe. I Canterbury fremstillede de St. Thomas, i St. Jago Muslingeskaller, i Amiens Johannes den Døbers Hoved, i Rom den hellige Svededug, man kaldte Veronika. Antikvitets-

samlingerne have endnu bevaret enkelte Prøver af disse Mindetegn, som man bar meget synlige, fastsyede paa Brystet eller Hatten. Ludvig XI.'s Hat var helt forsynet med dem; denne Fyrste drev, som bekjendt, sin Ærefrygt for Relikvier, Medailler og Billeder meget vidt. Hans samtidige, Claudius fra Seyssel, skriver: »Hans Andagt lignede langt mere Overtro end Religiøsitet; thi hvilket som helst Billede af vor Frelser, Helgenerne eller vor Frue, som han hørte, at Folket havde Ærefrygt for, eller som gjorde Mirakler, der til drog han hen og ydede sine Gaver eller sendte særlige Bud der hen. Han havde yderligere sin Hat aldeles fuld af Billeder, for største Delen af Tin eller Bly, hvilke han kyssede, naar han modtog en eller anden god eller slet Nyhed, eller han fik det Indfald, og saa kastede han sig paa Knæ, hvor som helst han befandt sig, og saa pludselig, at man snarere skulde tro ham angreben paa Forstanden end holde ham for et forstandigt Menneske.«

Paa samme Vis som Ludvig XI. bare Pilegrimme af Profession Billeder og Medailler i stort Tal paa deres Klæder. Ved Siden af de lejlighedsvise Pilegrimme, som forrettede deres Andagt ved et eller andet Helgenskrin til Opfyldelse af et Løfte og derpaa vendte tilbage til deres daglige Dont, fandtes der Pilegrimme af Profession, Palmer'en, hvis hele Liv gik hen med Rejser fra det ene Helgenskrin til det andet, stadig paa Farten og stadig tiggende. Tiggermunken, Afladskræmmeren og Palmer'en eller den tiggende Pilegrim ere de tre mærkeligste Typer af den omstrejfende religiøse Race; thi de have i vore Dage ikke længere noget tilsvarende. De førte ikke alle et lige omstrejfende Liv; Tigger-Pilegrimmen, der stadig skiftede Egn og Land, overgik i denne Henseende de andre. Ligesom Afladskræmmeren havde han stor Livserfaring; han havde set meget; men en Hob Indbildninger, der existerede i hans egen Hjærne, blandede sig med hans Erfaringer og Minder. Ogsaa han skulde opbygge Mængden, hvem han

tiggede hos; han maatte ikke have Mangel paa smukke Historier, hvori han selv var Helten, saafremt han ikke vilde dø af Sult; det var hans Livserhverv, ved stadig at gjentage sine Fortællinger troede han dem selv, først halvt, sluttelig ganske, og hans Stemme antog nu det Sandhedens Præg, som alene kunde vække Tiltro hos hans Tilhørerkreds. For øvrigt kom han saa langt borte fra, at han nok kunde have set mange Vidundere; i vore Omgivelser, tænkte man, henrinder Livet i flov Ensformighed, uden Vidundere og næsten uden Hændelser; men i fjærnere Lande véd man nok, at det er helt anderledes*). Det bedste Bevis er, at ingen af dem, som have foretaget Rejser, indrømmer, at han er bleven skuffet, tvært imod; ydermere er Fornøjelsen ved at fæste Lid til disse Historier meget uskyldig, og vi vilde gjøre Uret ved at nægte os den.

Saaledes ræsonnerede mekanisk den lyttende Skare; undertiden ler man, men som oftest hensynker man i andægtige Tanker og bliver opmærksom. Pilegrimmen var agtet nok til at leve, og ved Fortællingerne om sine Savn søgte han at gjøre sig endnu mere respekteret. De Blymedailler, som i stort Tal vare syede fast til hans Klæder, talte højt til hans Gunst, og man modtog saare vel en Mand, der havde været i Rom og Jerusalem og kunde fortælle Nyheder om Muhameds »Tilbedere«. Han havde en Ransel med Levnedsmidler hængende ved sin Side og en Stav i Haanden; øverst paa Staven var anbragt et Stykke Metal med passende Indskrift, som f. E. den Broncering, der er funden i Hitchin, og som har et Kors og disse Ord: »Hæc in tute dirigat iter«, lad dette lede og beskytte dig paa din Vej.

---

*) Chaucer maa mangen Gang have hørt disse Pilegrimmenes og de rejsendes Historier, men langt fra at tro paa dem driver han Spot med dem; Pilegrimme, Matroser og Sendebud kappedes paa hans Tid om at aflevere de mest mærkværdige Fortællinger.

Som vi have set, var den hele nomadiserende Race slet anset hos Kongens Embedsmænd; deres Kommen og Færden foruroligede Sheriffen. Som vi have hørt, forlode de Arbejdere, der vare kjede af deres Herre, ham uden videre under Paaskud af en Pilegrimsfærd til Udlandet, og man lagde uden Betænkning Pilegrimsstaven for den første, den bedste nye Herres Dør, naar han betalte bedre. De falske Pilegrimme vare ikke sjældnere end de falske Afladskræmmere og de falske Eremiter; de samme Statuter dømme da ogsaa dem lige saa godt som Tiggerne og de omstrejfende Arbejdere til et roligt Liv, til at tage fast Bo, under Straf af Fængsel. Nu skulde de alle til Hobe, saaledes som Rikard II.'s Statut af 1388 byder*), have Vandrebreve med særlige Segl, der ere betroede hæderlige Mænd. I modsat Fald arresterer man dem, med mindre de ere svage og uduelige til Arbejde; thi i saa Fald er det tydeligt nok, at de ikke drage til Walsingham af Lyst til Landstrygeri, og at deres Rejse har et alvorligt Maal. Samme Strænghed kommer til Anvendelse, naar der er Tale om at passere Havet; man maa forsyne sig med regelmæssige Passer, og Buddet gjælder »alle Slags Folk, saa vel Klærke som andre« under Straf af alle Ejendeles Konfiskation. De Forbehold, Kongen tager, vise noksom, at det blot er den nomadiserende Klasse, han vil til Livs; thi han gjør en Undtagelse med »Lorderne og andre store Mænd i Kongeriget«, samt med de »virkelige og hæderlige Kjøbmænd« og endelig »Kongens Soldknægte.«

Dette Pas eller »Tilladelse«, dette »Kongens ganske særlige Orlov« udleveredes kun i ganske enkelte, forud fastslaaede Havne, nemlig: London, Sandwich, Dower, Southampton, Plymouth, Dartmouth, Bristol, Yarmouth, Saint-Budolfe, Kingston-upon-Hull, Newcastle-upon-Tyne og Havnestæderne over for Irland. Meget strænge Straffe ere

*) Se oven for S. 70 og flg.

foreskrevne for alle Havnevogtere, Inspektører, Skibskaptejner o. s. v., der vise sig forsømmelige eller vel endog bære over med Nomaderne. Det følgende Aar 1389 tillader Kongen ikke Pilegrimmene, som drage til Fastlandet, at indskibe sig andensteds end i Dower og Plymouth; for at kunne gaa om Bord i andre Havne maa man have en ganske særlig Rejsetilladelse, »egenhændig fra Kongen selv.«

Dog Lysten til fjærne Pilegrimsfarter var stor; med eller uden Breve gik man over Kanalen, man kom til Calais og standsede her nogen Tid i et »Gudshus» (Pilegrimshjem), der var opført af fromme Sjæle og udstyret med Indtægter »til Underhold for Pilegrimme og andre fattige Folk paa Rejse gjennem bemeldte By for at tjene dem til Hvile og Forplejning.« Man tog afsted og drog til Boulogne for at paakalde et undergjørende Mariebillede, hvis ene Haand endnu forvares i et Relikviegjemme; selve Statuen kastede Protestanterne 1567 i en Brønd; efter 1627 at være gjenopstillet paa Alteret blev den under Revolutionen paa ny nedreven og brændt; men en troende frelste Haanden, som nu til Dags forvares i Vor-Frue Kirke. Den rejsende Sladremo'r hos Chaucer havde blandt andre Pilegrimsfærd foretaget en Tur til Boulogne. Man drog ogsaa til Amiens for at ære et Hoved af Johannes den Døber*); til Rocamadour for at bede til en berømt Madonna, og til St. Jakob i Spanien. Undertiden begav man sig direkte til Søs til Spanien fra Sandwich, Bristol eller en anden Havn. At dømme efter den Klage fra en Pilegrim, der er naaet ned

*) Den Rejseskribent, som er bekjendt under Navnet „Mandevilles Rejser“, havde set Hovedet i Amiens og blev meget overrasket ved at finde et andet i Konstantinopel. „Hvilket er det rigtige?“ spørger han sig selv. „Jeg véd det ikke, men Gud véd det; dog paa hvilken Vis dette nu end er gaaet for sig, den hellige Johannes være højlovet.“

til os, kunde man ikke vente sig stor Bekvemmelighed paa Skibene. »Man maa ikke tænke paa at le, naar man tager til Søs til St. Jago«, skriver denne Pilegrim; man har Søsyge; man bliver puffet omkring af Matroserne under det Paaskud, at man generer Manøvrerne; Søfolkenes spottende Bemærkninger ere kjedsommelige at høre paa. »Jeg tror nok, at visse Folk ville komme til at hoste og flæbe — før Midnat«, bemærker Kaptejnen, og i det han henvender sig til Kokken: »Kok, anret vor Middagsmad; hvad Pilegrimmene angaar, have de ikke Lyst til at spise.« De stakkels Passagerer kjede sig meget; de prøve at læse en Bog paa deres Knæ; men i Længden se de kun meget utydelig paa Grund af Skibets Bevægelser. De syge forlange varm Malvasiervin for at styrke sig. »O! mit Hoved springer«, brøler en af dem, og nu kommer netop en spøgefuld Matros og tuder ham i Ørene: »Fat Mod! om et Øjeblik ere vi midt i Stormen.« Kort sagt, de vare meget ulykkelige, og som Fortælleren sagde i Begyndelsen, de havde ikke synderlig Lyst til at le.

Overalt i de ansete Helligdomme var der ophængt Votivbilleder; hvis man udsatte en Persons Voxbillede for særlige Tryllesange, kunde man tilføje paagjældende meget ondt; hvis man derimod anbragte sit Billede i en Helgens Kapel, kunde man vinde særlige Naadesbevisninger og navnlig opnaa Helbredelse i Sygdomstilfælde. I Rocamadour saae man kvindelige Haarlokker; efter Ridder Latour Landrys Fortælling skreve de sig fra »Fruer og Frøkner, som havde vasket sig i Vin eller andre Ting end ren Lud, og som af denne Grund ikke kunde betræde Kirken, før de havde afskaaret deres Lokker, som endnu findes der.« Hvad der dog øvede den største Tiltrækning, var Syndsforladelsen.

Den tilstaaede Aflad var betydelig, og den folkelige Indbildning forøgede end yderligere dens Udstrækning; den

Pilegrim, som kom tilbage fra Rom og naaede hjem, overdrev Tallet herpaa i lige saa høj Grad som paa de Mærkværdigheder, han havde set eller troet at se. En Pilegrim af denne Klasse har i et kort Digt meddelt os sine Rejseindtryk; det er en Englænder fra det fjortende Aarhundrede, som er vendt tilbage fra Italien, blændet af sine Erindringer. Hans poetiske Aare er ikke synderlig stor; men det maa man holde ham til gode, da hans Hensigt blot er at samle nøjagtige Tal; uden at sinke sig med maleriske Beskrivelser giver han os da ogsaa bestemte Oplysninger. Hans stærke, men begrænsede Andagt lader ham ikke se andet end Lig af Martyrer i Tusendvis, og han opregner dem med vedholdende Iver. I Tusender opregner han ogsaa de Aar, hvorfor man modtager Aflad, og som han lokkende afspejler for sine Landsmænds Øjne; men først giver han os dog et kort Udtog af Roms Historie; det er en Stad, hvor Hertuginden af Troia tog Ophold med sine tvende Sønner, Romulus og Romulon, som derpaa grundlagde Byen. Bemeldte Hertuginde synes saaledes at have valgt til sit Opholdssted en By, som endnu ikke var til, en Uagtsomhed, man maa tilgive Fortælleren. Indbyggerne vare i Begyndelsen Hedninger; men Petrus og Paulus »forløste dem, ikke for Guld og Sølv eller jordiske Goder, men med deres Legeme og Blod.«

Opregningen af Kirkerne begynder strax, og ved hver af dem faa vi uforanderlig at vide, hvilken Mængde Relikvier den rummer, og hvor megen Aflad der er knyttet til samme. Velgjerningerne ere afmaalte efter Fortjenesten, t. Ex., naar man ser Veronikaen, det vil sige den hellige Svededug, som bærer vor Frelsers Ansigt, tjener man tre Tusende Aars Aflad, hvis man er fra Rom, ni Tusende, naar man kommer fra et Naboland; men »for dig, der kommer fra den anden Side Havet, ere tolv Tusende Aar forbeholdte.« Naar man betræder S. S. Vitus og Modestus,

faar man en Tredjedel af sine Synder eftergivne; man tænder et Lys og stiger ned i Katakomberne*):

»Du maa tage et tændt Lys, — ellers vil du være som i Nattens Mørke; — thi under Jorden maa man stige ned; — du ser ikke længere tydelig, hverken for eller bag dig. — Her ere mangfoldige Mennesker tyede hen — i Døds Fare for at frelse sig, — og de have lidt haarde og gruelige Kvaler — for til evige Tider at kunne bo i Himlene.«

Martyrernes Lig ere utallige; der findes fire Tusende i Santa Pudenziana, tretten Hundrede i San Prassede, syv Tusende i S. S. Vitus og Modestus. Nu og da giver et berømt Navn Anledning til en historisk Bemærkning, t. Ex. Fortællingen om Roms Grundlæggelse eller Konstantins kortfattede Levnedsbeskrivelse:

»In Mahoun was al his thouht,«

han havde kun Muhammed i Hovedet. Som Hedning og spedalsk blev Konstantin omvendt og helbredet af Pave Silvester. Kirken Santa Maria la Rotonda bar tidligere et andet Navn: »Agrippa lod den bygge til Ære for Sibyla og Neptun — . . . han kaldte den Pantheon.« Han anbragte øverst oppe et prægtigt gyldent Afgudsbillede af en ganske særlig Form: »det havde Skikkelse som en Kat, — han kaldte det Neptun**)«.

---

*) William Wey fra det femtende Aarhundrede omtaler ogsaa Katakomberne: „Ligervis er der en Hule, kaldet Sankt Kalixtus's Kirkegaard, og naar man skrider herigjennem med Andagt, faar man alle sine Synder eftergivne. Og der findes mange Lig af Martyrer, hvis Tal intet Menneske mægter at opregne, men kun Gud alene. Wey omtaler ogsaa andensteds det vidunderlige Antal af Helgenlig; i Kirken kaldet Scala Celi (St. Maria Ara Celi?) findes Ben af Helgener, ti Tusende af Tusender; i en eneste Del af St. Peter findes „Petronella et XIII millia sanctorum martirum."

**) I en anden Text af samme Digt finder man yderligere Enkeltheder om samme Afgudsbillede; det havde en Hat eller Hovedbedækning af Kobber, som Vinden afrev og bortførte til St. Peters Basilika.

Dog Pave Bonifacius bad Kejser Julian at skjænke ham Pantheon, hvori denne ogsaa samtykkede, og den første November et vist Aar indviede Paven Bygningen og kaldte den Santa Maria la Rotonda. Hvad nu Relikvierne angaar, gives der ikke den Gjenstand, som er omtalt i Evangelierne, uden at den jo er gjenfunden, og som man ikke kan tilbede i Rom*). Saaledes ser man Nadverbordet, Aarons Stav, Smuler af de Brød og Fisk, hvormed Kristus bespiste de fem Tusende, et af Jesu Barnesvøb, Straa fra Krybben og mangfoldige andre Gjenstande, hvoraf en og anden i det mindste er meget besynderlig. Enkelte af disse Relikvier findes endnu i samme Kirke, t. Ex. St. Lukas's Portræt af den hellige Jomfru i Santa Maria Maggiore (i Kapellet Borghese); for øvrigt er det efter Pilegrimmens Beretning egentlig ikke et Maleri af St. Lukas; han vilde til at udføre det og havde endog lavet alle Farverne i Stand, da han pludselig for sig saae det færdige Portræt, malet af Englenes Haand.

Saaledes fortalte altsaa den rejsende sine Erindringer, og dette lille Digt er et Uddrag af de Samtaler, han førte herover med sine Landsmænd. De fik nu ogsaa selv Lyst til at tage afsted, og de, som bleve tilbage i Landsbyen, toge af Hjærtet Del i Pilegrimmens Værk, men ogsaa i Gjerningen ved at række ham en Skjærv. Paa Vejen behandledes han paa lignende Vis af fromme Personer, og ved slig Skik og Brug kunde selv Fattigfolk fuldbyrde

*) William Wey fortæller om Kirken Santa Croce (in Gerusalemme): „ligervis findes her tvende Flasker, den ene fuld af Jesu Kristi Blod, den anden af den benaadede Jomfru Marias Mælk. De, som drikke af de tre Spring, der sprudlede frem ved den hellige Pauls Død, helbredes for alle Sygdomme; de, som besøge Kirken Santa Maria Annunciata, ville aldrig blive ramte af Lynet; i Kirken Santa Viviana findes en Urt, hun selv har plantet, og som har Kraft mod faldende Syge."

fjærne Pilegrimsfærder. Mange Gildeskraaer forudsaa det Tilfælde, at et Medlem af Broderskabet vilde drage afsted for at fuldbyrde et Løfte. For at nyde Part i hans gode Gjerninger skulde alle »Brødre og Søstre« ledsage ham uden for Byen, og naar de sagde ham Farvel, give ham lidt Penge; de saae deres Ven fjærne sig med afmaalte Skridt, i det han paabegyndte en Rejse, der skulde føre ham gjennem mangt et Land og trække ud i Maaneder, undertiden i Aar. Man vendte tilbage til Byen, og de ældste, der havde Verdenserfaring, talte utvivlsomt om de mange besynderlige Ting, deres Kammerat vilde faa at se i fjærne Lande. og hvilke Æmner til stadig Opbyggelse han vilde møde paa sin Vej. Opstandelsesgildet i Lincoln (stiftet 1374) har følgende Bestemmelse: »Hvis en Broder eller Søster ønsker at gjøre en Pilegrimsfærd til Rom, til St. Jago i Galicien eller til det hellige Land, skal han underrette Gildet derom, og alle Brodre og Søstre skulle følge ham til Byens Porte, og enhver skal give ham mindst en halv Penny.« Samme Bud findes i Valkernes Gildeskraa, stiftet 1297 i London; man følger Pilegrimmen, der gaar til Rom, til Queens Cross, uden for Byen, hvis han da drager afsted en Søn- eller Helligdag; hvis han forud kan melde sin Tilbagekomst, og den ogsaa indtræffer paa en Dag, hvor man ikke arbejder, skal man drage ham i Møde til samme Sted og ledsage ham til Klosteret. Ligervis skjænke ogsaa Skrædderne en halv Penny til den af deres Fæller, som drager til Rom eller Sant Jago, og en Penny til den, som drager til det hellige Land. Skraaen for den hellige Jomfrus Gilde i Hull (stiftet 1357) indeholder: »Hvis nogen Broder eller Søster af Gildet hændelsesvis beslutter at gjøre en Pilegrimsfærd til det hellige Land, skal han til sin Hjemkomst være fritagen for sit aarlige Bidrag, for at Gildet ogsaa kan faa Part i hans Pilegrimsgang.«

Der fandtes ogsaa Gilder, som holdt aabent Hus for at

modtage Pilegrimme, stadig med samme Formaal at faa Part i den rejsendes gode Gjerninger. Saaledes underholder Kjøbmandsgildet i Coventry, stiftet 1340, »et fælles Herberge med tretten Senge« for at modtage de fattige rejsende, der drage gjennem Landet paa Pilegrimsfærd eller af andre fromme Bevæggrunde. Dette Gjæstehjem bestyredes af en Mand, understøttet af en Kvinde, som vasker de rejsendes Ben og drager Omsorg for dem. Den aarlige Udgift ved denne Stiftelse var 10 Pund Sterling.

Naar en af Kongens Tjenere havde i Sinde at foretage en Pilegrimsfærd, og Kongen havde faaet Rede paa Aarsagen, gav han ham med Velvilje Orlov til at drage afsted og hjalp ham vel ogsaa med nogle Penge. Edvard III. giver Vilhelm Clerk, et af sine Sendebud, et Pund, sex Shillings og otte Pence »for at hjælpe ham til Bestridelse af Omkostningerne ved en Pilegrimsrejse, han foretager til Jerusalem og Sinai Bjærg.«

Som vi have set, var det fjortende Aarhundrede just ikke en Tidsalder fuld af alvorlig og virkelig Andagt. Paverne bo i Avignon; deres Ry blegner, og særlig i England vise selv Prælaterne undertiden meget ringe Respekt for det romerske Hof. Ingensteds, ikke engang hos Wicliffe, finder man saa voldsomme Anklager eller skandaløse Anekdoter som hos Abbed Thomas Burton*). Den Maade, hvorpaa han omtaler Afladen, er ogsaa meget fritænkerisk. Af særlig Gunst mod de troende, der døde paa en Pilegrimsfærd til Rom, »befalede Clemens VI. Paradisets Engle at føre Sjælene lige til Himmerigets Porte uden at lade dem passere Skjærsilden.« Samme Pave indrømmede fremdeles, hvad vor ovennævnte Pilegrim synes at have været uvidende om, at enhver, der saae den hellige Svededug, skulde ind-

*) Abbeden af Meaux paastaar, at Clemens VI. paa Skriftefaderens Bebrejdelser over hans slette Sæder svarede: „Quod facimus, modo facimus consilio medicorum."

træde i sin Daabstilstand. Endelig »bekræftede han al den Aflad, to Hundrede pavelige Suveræner, hans Forgængere, havde tilstaaet, og den er uendelig.«

Paa en Tid, da Klostrenes Krønnikeskrivere uden Betænkning i deres Bøger meddelte Anekdoter om Romerhoffet, der svare til Thomas Burtons, er den almindelige Andagt ikke blot aftagen, den er desorganiseret, forstyrret. Krønnikeskriverne vise virkelig, hvorledes overvættes Ugudelighed støder an mod udskejende Trosiver; saaledes mødtes t. Ex. den falske Afladskræmmer, Detailhandleren med Helgenernes gode Gjerninger, paa Landevejen med den blod-dryppende Flagellant.*) Pavedømmet udviser forgjæves god, sund Fornuft ved de Domfældelser, det udslynger mod begge Parter**); dets Edikter ere ikke tilstrækkelige til at gjenoprette Sindsligevægten, og Forstandens Grænser overskrides stadig; i den brændende Fromhed som i den oprørske Ugudelighed gaar man lige til Galskaben; man kan med Nød og næppe læse de obscøne Gudsbespottelser, Biskoppen af Durhams Tilhængere begaa i York Domkirke, og dog ere disse Beretninger reelle, det er selve Ærkebiskoppen, som indberetter dem til Paven***).

Troen forvandles eller forsvinder; man bliver paa én Gang intolerant og skeptisk; her er naturligvis ikke Tale om den moderne Skepsis med dens kolde, urokkelige Strin-

---

*) „Quo quidem anno (Pestens Aar, 1350) venerunt in Angliam poenitentes, viri nobiles et alienigenæ, qui sua corpora nuda usque ad effusionem sanguinis nunc flendo, nunc canendo, acerrime flagellabant; tamen ut dicebatur, nimis hoc faciebant inconsulte, quia sine licentia sedis apostolicæ.“ — Flagellanterne piskede sig med Reb, forsynede med Knuder, hvori der var anbragt Søm; de kastede sig syngende og med korslagte Arme paa Jorden.

**) Clemens VI. domfældte 1350 Flagellanterne og befalede Ærkebisper, Bisper o. s. v. at lade dem fængsle.

***) De skyldige vare ikke betydningsløse Vagabonder, en har Titel af Magister, en anden er Lærer i Romerretten.

gens; det er en voldsom Væsensforandring; man føler sig greben af Lyst til at brænde, hvad man tilbeder; men Mennesket er usikkert i sin Tvivl, og dets Skoggerlatter kvæles; det har ligesom gjennemlevet et Orgie, og naar det blege Dagslys bryder frem, kommer et Anfald af Fortvivlelse, en dyb Sønderknuselse med Taarer og muligvis Løfte om en Pilegrimsfærd og en opsigtvækkende Omvendelse. Walsingham ser en af Grundene til Bøndernes Oprør i Baronernes Ugudelighed. »Nogle af dem troede, siger man, at der ikke var nogen Gud, de nægtede Nadverens Sakramente og Opstandelsen efter Døden, og tænkte, at som Lastdyrets saaledes var ogsaa selve Menneskets Endeligt« *).

Dog denne Vantro var ikke endelig og hindrede ikke overtroiske Skikke. Man forstod ikke at følge den lige Vej; i Steden for at aabne Himmerigets Porte med egne Hænder, troede man at kunne lade andres Hænder aabne dem for sig; ligervis som man lod sine Skyldnere dyrke sine Jorder, saaledes lod man ogsaa Naboklosteret vinde Paradiset for sig; de evige Goder ere blevne Handelsgjenstande ved Tiggermunkenes Broderskabsbreve og Afladskræmmernes løgnagtige Afladsbreve. Man lever i Ro og Mag, man beroliger sig og indskriver fromme Gaver i sit Testament, ret som om man, for at bruge en fransk Renaissanceforfatter, Claudius fra Seyssels Ord: »kunde bestikke og for Gaver vinde Gud og Helgene, hvem vi bør forsone ved gode Gjerninger og Forbedring i vor Levned.« En Gjennemlæsning af alle disse sidste Viljestilkjendegivelser fra det fjortende Aarhundredes rige Stormænd er meget belærende. Legater af religiøse Motiver fylde hele Pagina; man giver til alle Relikvieskrin, til alle Klostre, Kapeller

*) Ogsaa Langland klager over Adelsmændenes Skepsis, der lader dem debattere Mysterierne og gjøre disse alvorlige Materier til lette Samtaleæmner efter Bordet.

og Eremiter, og ved at betale er man saa lykkelig at kunne forrette Pilegrimsfærd efter sin Død, per procura. Den samme Humfrey Bohun, Greve af Hereford og Essex, der sendte »en brav og ærlig Mand« til Thomas af Lancasters Grav, befaler ogsaa, at man efter hans dødelige Afgang skal lade en Præst drage til Jerusalem, »først og fornemmelig for min Fru Moders og min Hr. Faders . . . og for min egen Skyld« med Forpligtelse til under Rejsen at holde Messer i alle Kapeller, hvor det er ham muligt.

Hvad Korstogene angaar, taler man stadig derom, ja mere end nogen Sinde. men man foretager blot intet. Midt under deres Krige bebrejde Kongerne hinanden, at de ere den eneste Hindring for de kristnes Afmarche; der findes altid et beldigt Tilfælde, som holder dem tilbage. Filip af Valois og Edvard III. erklære højtidelig, at uden deres Modstander vilde de drage afsted og bekæmpe Saracenerne. Det er Englændernes Skyld, skriver Filip, at »jeg er bleven hindret i den hellige Rejse hinsides Havet«; det er den franske Konges Brøde, erklærer paa sin Side Edvard III. i et højtideligt Manifest, der har afvendt mig fra »sancto passagio transmarino.« Den hellige Ludvigs Tid ligger ganske vist ikke saa fjærnt, at man allerede har kunnet miste Sansen for denne store Pligt, Krigen mod de vantro, og man tænker stadig, at har en Vandring til St. Jago eller Vor-Frue end noget at betyde, gaar den sande Vej til Himmerig dog over Jerusalem. Og dog selv paa dette Punkt se vi nogle af de Ideer bryde frem, som synes at stamme fra den moderne Tids praktiske Synsmaade, men som i det fjortende Aarhundrede dog ikke ere saa sjældne. Vi knuse den vantro, hvorfor ikke hellere omvende ham? Er det ikke mere klogt, mere forstandigt, ja selv mere stemmende med Kristi Religion? De Apostle, han sendte til os, til vore hedenske Forfædre, vare de klædte i Rustninger og forsynede med Sværd? Slige Reflexioner bleve ikke blot anstillede af Reformatorer som Wicliffe og Lang-

land*), men af Folk med et i Regelen roligt Sind og af stor Fromhed, t. Ex. Gower:

»De prædike, at vi skulle bekæmpe og nedsable — dem, der efter Evangeliets Ord skulde — omvendes til Kristi Tro. — Dog jeg undrer mig saare — over, at de prædike denne Rejse for mig: — Hvis jeg dræber en Saracener, — dræber jeg hans Sjæl med hans Legeme. — Og det har Kristus aldrig villet.«

Man finder det dog passende at tale om Korstog, og enkelte gjøre virkelig Regning paa, at man vil foretage et. Saaledes ønsker Elisabet Burgh, Lady Clare, at fem Riddere skulle kæmpe i hendes Navn, saafremt der skulde indtræffe en »fælles Rejse« i de nærmest følgende syv Aar efter hendes Død*). Det fortjenstlige i deres Bedrift vil da tilfalde hende, og hver af dem vil faa hundrede Mark. Dog den fælles Rejse blev stadig blot et Projekt, og de eneste Expeditioner, der kom paa Benene, vare særlige Tog. I dette Tilfælde var den religiøse Begejstring ingenlunde den eneste Bevæggrund; de ridderlige og urolige Instinkter, som opfylde dette Kampens Aarhundrede, havde den halve Part i den Andagt, som drev disse smaa Flokke til at drage afsted. Der kom en god Part fra England; Englænderne vare allerede paa denne Tid og selv tidligere ligesom nu til Dags store rejsende. Man traf dem overalt, og som den Dag i Dag maatte deres Kjendskab til Fransk gjøre dem lidt Tjeneste overalt i alle Fastlandets Lande. Det var, som Mandeville beretter, den højere Klasses Sprog; det var ogsaa det samme Sprog, Evropæeren, Franken,

*) Langland taler om Saracenerne uden at forbande dem: de kunde have været frelste; det er Muhamed, som har bedraget dem af Vrede over ikke at være bleven Pave; man burde omvende dem, Paven udnævner nok Bisper over Nazaret, Ninive o. s. v.; men de vogte sig vel for at besøge deres ulærvillige Faar.

**) Hun døde den 4de November 1360.

talte i Orienten. I det Trevisa slaar fast, at Englænderne glemme dette Sprog, beklager han det: hvorledes ville de bære sig ad, naar de drage til Udlandet? »That is harme for hem and they schulle passe the see and trauaille in straunge landes and in many other places.« Om Englænderne imidlertid ikke længere kunde tale flydende Fransk, kunde de vel gjøre sig rede for Nytten ved det franske Sprog, og før de begive sig paa Vejen søge de at erhverve sig lidt Kjendskab heri. De lade kompetente Folk skrive Haandbøger i Konversation for at lære »at tale, at betone ret og skrive rigtig dette bløde Fransk, der næst Skolens Latin er det smukkeste og yndigste Sprog og noblest at tale af alle Sprog i Verden, og af alle Mennesker mere afholdt end noget som helst andet; thi Gud skabte det saa blødt og behageligt særlig til sin egen Ros og Ære. Og for at det vel kunde egne sig til at tales af Himmelens Engle for dets store Blødhed og Skjønhed« *). Englændere droge meget til Udlandet, alle Forfattere, der udkaste et Portræt af dem, fastslaa denne deres Smag for Uro og store Lyst til fjærne Rejser; saaledes giver man dem ogsaa Maanen til Planet. Efter Gower er den Skyld i, at de besøge saa fjærne Lande. Wicliffe stiller dem ogsaa under samme Stjærnes Beskyttelse, men drager rigtignok en forskjellig Slutning heraf**), og Krønnikeskriveren Ranulf Higden udtrykker sig i Vendinger, der synes profetiske, i den Grad have de víst sig nøjagtige: »Denne engelske Race krydser

---

*) Haandlexikon, Texten meddelt af Paul Meyer i „Revue critique“, 10de Bind p. 373. Denne Haandbog er forfattet af en Englænder. Fortalen er dateret 29de Maj 1396.

**) „Og derfor have de i Følge Astronomerne Maanen som særlig Planet, fordi den er meget ustadig i Bevægelse og Lys.“ Ogsaa Caxton, der lever paa Renaissancetiden, betragter Maanen som Englændernes ganske særlige Planet. „For we englysshe men ben borne under the domynacyon of the mone, whiche is neuer stedfaste but euer wauerynge.“

alle Lande og trives endog bedre i fjærne Lande end paa egen Grund . . . Derfor spreder den sig i det fjærne over den hele Jord og betragter enhver Egn, den bebor, som sin egen. Det er en Race, der ogsaa er dygtig i al Art Industri.« Han fortæller ogsaa, at hans Tids Englændere holdt af Bordets Glæder mere end noget andet Folk, og at de gave mange Penge ud til Føde og Klæder. Dog det Punkt, som her blot vedkommer os, er den saa stærkt fremtrædende Smag for Rejser. Deres smaa Flokke med det hellige Land som Bestemmelsessted hilste under Forbifarten paa Kongen af Cypern og droge dernæst paa Æventyr i Lilleasien.

Man drog ikke fra England paa en saa fjærn Tur uden at have forsynet sig med Breve fra sin Suveræn, der i fornødent Fald kunde tjene som Pas og Anbefalingsbrev. Ordlyden af disse Breve var omtrent overensstemmende med følgende Brev, Edvard III udstedte 1354: . . . »Vide alle, at den ædle Johan Meyngre, Ridder, kaldet Bussigaud*), vor Fange, med tolv Riddere maa begive sig til St. Jago og der fra drage mod Kristi Fjender i det hellige Land, og at han drager afsted med vort Samtykke; at vi af denne Grund tage ham, hans tolv Riddere, deres Tjenere, Heste o. s. v. under vor Beskyttelse og Lejde«**). Man blev vel modtagen af Kongen over Cypern, hvem man hjalp under

*) Jean le Maingre, kaldet Boucicaut, senere Marskalk af Frankrig.

**) Disse Breve maa være blevne udstedte meget hyppig, thi man finder dem næsten alle redigerede efter en enslydende Formular, ligesom vore Passer. I Novbr. 1392 opholdt Greven af Derby (den senere Henrik IV.) sig i Venedig og drog her fra til det hellige Land. Han havde til Republiken Anbefalingsbreve fra Albrecht IV., Hertug af Østerrige, og Stadens store Raad laante ham en Galej til Rejsen. Det var ogsaa fra Venedig, at Thomas Mowbrey, Hertugen af Norfolk, i Febr. 1398—99 indskibede sig til det hellige Land; han havde fremstillet sig for Senatet, forsynet med et Brev fra Rikard II.

hans talrige Forlegenheder. Kongen viste sig meget fornøjet over disse Besøg og giver undertiden denne sin Glæde Luft i Breve, som tydelig vise, at det er hans Hjærtens Mening. I 1393 skrev han saaledes fra Nikosia til Rikard II. og sagde ham, at en Ridder ikke behøvede nogen personlig Anbefaling hos ham for altid at være velkommen paa Øen: alle Kongen af Englands Undersaatter ere for ham lige saa mange Venner; han er lykkelig over Henry Percys Nærværelse; han vil være ham meget til Nytte.

Med Lysten til Pilegrimsfærden forbandt sig imidlertid for en stor Del ogsaa Tanken om de Æventyr, man vilde komme til at bestaa paa ommeldte Steder og undervejs; i fornødent Fald skabte man selv slige Æventyr, og det fromme Formaal forsvandt i slige Tilfælde aldeles under Mængden af verdslige Mellemspil. I 1402 bekjendtgjør t. Ex. Werchin, Seneskalk af Hennegau, sin Plan om en Pilegrimsfærd til St. Jago i Spanien og sin Hensigt at modtage en Dyst i ridderlig Færd med enhver Ridder, naar denne blot ikke drager ham tyve Mil bort fra hans Vej. Han angiver forud sin Rejseplan, for at man kan være underrettet og holde sig rede.

Omtrent med lignende Ideer drog i den første Halvdel af det fjortende Aarhundrede den berømte Ridder Johan af Mandeville afsted, eller hvad nu den rejsende ellers monne hedde, der har efterladt os de Fortællinger, der tillægges denne Ridder*). Denne interessante Skribent var dragen til Palæstina, halvt for at helliggjøre sig, halvt for at kjende Verden og dens Mærkværdigheder og kunne tale derom; thi mangfoldige Mennesker, siger han, finde megen For-

---

*) De saakaldte „Mandevilles Rejser" ere sikkerlig skrevne paa Fransk i det fjortende Aarhundrede, senere ere de blevne oversatte paa Latin og Engelsk. Kun det Parti, der refererer sig til Ægypten, Syrien og Palæstina, synes at have en virkelig Rejse til Grund.

nøjelse i at høre Beskrivelser om forskjellige Landes Mærkværdigheder. Naar han offentliggjør sine Rejseindtryk, er Aarsagen først og fremmest, at mangfoldige Personligheder holde af Fortællinger om det hellige Land og deri finde stor Trøst og Hygge; men han vil ogsaa forfatte en Rejsehaandbog, for at smaa Karavaner i Smag med hans og den ovennævnte Boucicauts kunne drage Fordel af hans Erfaring. Han har nu ganske vist ikke de moderne Bøgers Nøjagtighed; men man maa ikke tro, at hans Tanker om den Vej, der maa følges, ere saa ufornuftige endda. Saaledes »for at drage den lige Vej« fra England til Palæstina tilraader han følgende Rejseplan: Frankrig, Burgund, Lombardiet, Venedig, Famagusta paa Cypern, Jaffa, Jerusalem. Foruden Fortællingen om en Rejse til Palæstina, som han synes virkelig at have foretaget, giver han ogsaa en Beskrivelse af en Skare Lande, befolkede med indbildte Uhyrer. Denne fantastiske Del af hans Værk formindskede ikke dets Held, tvært imod; men vi, der ere langt mindre godtroende end vore Fædre, optage nu til Dags ikke mere med samme Velvilje Fortællingen om saa mange Vidundere, ja vi finde ikke engang den Undskyldning, Forfatteren giver os, tilstrækkelig som Garanti for hans Godtroenhed: »Sager, der ere forefaldne for saa lange Tider siden, gaa i Glemme, og Mands Hukommelse kan ikke holde alt tilbage eller forstaa alt.«

Mange Bøger fulgte efter hans, endnu mere i det enkelte gaaende og mere praktiske. Medens en Fornyelse af Korstogene syntes mindre og mindre rimelig, var Tallet af de enkelte Pilegrimme i stadig Tilvæxt. Præstens Ord kunde ikke mere løsrive hele Nationer fra deres Jord; nu løsnedes blot stedvis enkelte Grupper fromme Mænd eller æventyrlige Lykkeriddere, som droge Fordel af Saracenernes tolerante Aand og besøgte de hellige Steder. Man drog virkelig ikke længere afsted for at bekæmpe den vantro, men for at bede ham om Tilladelse til at se Jerusalem. I

det femtende Aarhundrede finder man i Venedig en hel Overfartsentreprise organiseret til Pilegrimmenes Fordel; der er forud bestemte Priser, og man sælger ved sin Tilbagekomst sit Sengested og sine Matratser*); der var, kort sagt, fastslaaet en Række Sædvaner, som vise Rejsernes Hyppighed. Om alle disse Enkeltheder havde Englænderen ved sin Bortrejse blot at raadføre sig med den fortræffelige Haandbog af sin Landsmand William Wey**), den bedste, noget Land kan opvise fra det femtende Aarhundrede, og den mest praktiske.

William Wey viser allerede for den rejsende al den Omhu, vi nu til Dags ere vante til; han forfatter Huskesedler over Ord, man bør lære, en Ordfortegnelse over græske Ord, det er nyttigt at kunne, og han meddeler allerede til Mindelse de selv samme Spørgsmaal, vore Ordbøger gjentage i et mindre blandet Sprog:

»God Morgen. — Calomare.
Velkommen. — Calosertys.
Sig mig Vejen. — Diximo strata.
Giv mig det. — Doys me tutt.
Kvinde, har du god Vin? — Geneca esse calocrasse?
Hvor meget? — Posso?

*) Man kjøbte det i Nærheden af Markuskirken, og man havde det hele for 3 Dukater, deri indbefattet Lagner og Tæpper. Naar Rejsen er gjort, tager Sælgeren disse Sager tilbage for halvanden Dukat: „Also when ye com to Venyse ye schal by a bedde by seynt Markys cherche: ye schal have a fedyr bedde, a matres, too pylwys, to peyre schetis and a qwylt, and ye schal pay iij dokettis; and when ye com ayen, bryng the same bedde to the man that ye bowt hit of and ye schal haue a dokete and halfe ayen, thow hyt be broke and worne.“ („Itineraries of William Wey“).

**) The Itineraries of William Wey, fellow of Eton College; til Jerusalem, A. D. 1458 og A. D. 1462; til St. Jago di Compostella, A. D. 1456. Paa sin første Rejse drager Wey fra Venedig med en Flok paa 197 Pilegrimme, som indskibes paa 2 Galejer.

Han giver ogsaa en Fortegnelse over de vexlende Møntsystemer fra England til Grækenland og Syrien og et Program over Anvendelsen af Tiden, der ligesom i vore Dage er knapt afmaalt: han beregner saaledes kun tretten Dage for at se alt og drage afsted paa ny. Endelig meddeler han en fuldstændig Liste over alle de Byer, man har at passere med deres indbyrdes Afstande, et Kort over det hellige Land med Angivelse af alle mærkelige Steder og en betydelig Fortegnelse over den Aflad, man kan tjene.

Wey forudser alle de Ubehageligheder, Skibskaptejnens slette Vilje kan forvolde den rejsende; han anbefaler at tage Plads paa den højeste Del af Galejen; thi i den nederste Del kvæles man, og Stanken er utaalelig*); man skal ikke betale mere end fyrretyve Dukater fra Venedig til Jaffa, Kosten iberegnet. Kaptejnen maa forpligte sig til at lægge bi ved forskjellige Havne for at kjøbe friske Levnedsmidler. Han er pligtig at give varmt Kjød til Middag og Aften, god Vin, rent Vand og Beskøjter; men man gjør i øvrigt vel i at medføre Forraad for sit særlige Brug; thi selv »ved Kaptejnens Bord« er man meget udsat for at faa fordærvet Brød og Vin**). Man maa ogsaa have Lægemidler, »Laxativer« og »Restorativer«, Safran, Peber og Krydderier. Naar man kommer til en Havn, er det godt at hoppe i Land blandt de første for at blive opvartet før de andre

---

*) „For in the lawyst (Lastrummet) under hyt is ryght smolderyng hote and stynkynge.“

**) „For thow ye schal be at the tabyl wyth yowre patrone, notwythstondynge ye schal oft tyme haue nede to yowre vytelys, bred, chese, eggys, frute, and bakyn (bacon), wyne and other, to make yowre collasyvn: for sum tyme ye schal haue febyl bred, wyne and stynkyng water, meny tymes ye schal be ful fayne to ete of yowre owne.“ — Det er endogsaa forsigtigt at medtage et Bur med Kyllinger; man maa i saa Fald ikke glemme en halv Skjæppe Korn til deres Foder.

og ikke faa Resterne; dette egoistisk-praktiske Raad vender oftere tilbage. I Land bør man være varsom med Frugterne; »thi de ere ikke indrettede for ens Temperament og volde Blodgang, og naar en Englænder faar denne Sygdom, er det et Under, om han slipper fra den og ikke dør.« Naar man har naaet Palæstina, maa man give Agt paa Tyvene; naar man ikke tænker herpaa, kunne Saracenerne snakke fortrolig med den rejsende, og i Samtalens Løb stjæle de »ens Knive og andre Smaagjenstande, man har paa sig*).« I Jaffa maa man ikke glemme at løbe før alle andre og faa fat i det bedste Æsel; »thi man betaler ikke mere for det bedste end for det sletteste.« Karavanen giver sig paa Marche, og nu er det forsigtigst ikke at fjærne sig fra sine Fæller af Frygt for Ugjerningsmænd.

Til Trods for sidstnævnte Raad er den Tolerancens Aand, Saraceneren lægger for Dagen, overalt synlig i hele Bogen; han forbyder ikke Adgangen til Palæstina for alle disse Pilegrimme, der hyppig komme som Spioner og Fjender, og han lader disse Skarer handle efter eget Behag; man ser William Weys Fæller i det hele færdes, som de ville, komme tilbage, naar dem lyster, og forud træffe Aftale om Udflugter, ret som man kan gjøre den Dag i Dag. De finde evropæiske Kjøbmænd etablerede og drivende udstrakt Handel i de vantros Havne; de have kun alvorlig at befrygte lokale Krige og slemme Sammenstød paa Havet. Man ser dem derfor paa Hjemrejsen med megen Uro bringe i Erfaring, at en tyrkisk Flaade er beredt til at forlade Konstantinopel; — Tyrkerne havde ganske nylig erobret denne By, hvorimod Syrien endnu udgjorde et Rige sammen

---

*) „Also take goyd hede of yowre knyves and other smal thynges that ye ber opon yow, for the sarsenes wyl go talkyng wyth yow and make goyd chere, but the wyl stele fro yow that ye haue and they may.“

med Ægypten; til alt Held for Pilegrimmene stødte de ikke paa denne Flaade.

William Wey gjorde tvende Gange denne store Rejse, og ved sin Tilbagekomst til England testamenterede han et Kapel, der var bygget efter Gravkirkens Mønster, de Relikvier, han havde bragt med sig, nemlig en Sten fra Golgatha, en anden fra Kristi Grav, en fra Tabor Bjærg, en fjerde fra det Sted, hvor Korset fandtes, med mere.

IX. Slutningsbemærkninger.

Vi have fulgt den nomadiserende Race til mange Steder, paa Landevejen, til Kroen, til Kipperne, til Kirkerne; vi have set den øve en Skare forskjellige Haandteringer og forstaa de mest forskjellige Erhverv: Sangere, Gjøglere, Charlataner, Pilegrimme, Prædikebrødre, Tiggere, Tiggerbrødre, Vagabonder af forskjellig Art, flygtende vornede, Afladskræmmere, Riddere, der ynde lange Rejser. Vi have ledsaget dem hist og her paa Englands Hovedveje, ja vi have endog fulgt dem til Rom og det hellige Land, og her ville vi lade dem blive. Til den omvankende Klasse høre endnu Repræsentanter for mange Professioner, t. Ex. Skrivere, Kolportører, Forevisere af Dyr, saalunde Menageriejeren, til hvem Villard af Honnecourt en Dag traadte ind for at tegne en Løve efter »levende Model.« De Klasser, der i Virkeligheden ere af Vigtighed, have vi imidlertid studeret.

Den Livsstrøm, der repræsenteres ved Existensen af alle disse Nomader, er mægtig; vi have set, hvilken stor, om end ikke altid klart fremtrædende Rolle de have spillet i Staten. Arbejderen sprænger de Baand, som i Aarhundreder have bundet ham til Stavnet, og vil fremtidig være Herre over sin Person og sin Tjeneste, vil leje sig ud dagvis, som det tykkes ham selv, og for en Pris, der

svarer til den Trang, man har til at benytte ham. Det er en nødvendig Reform, han kræver, og som fuldbyrdes lidt efter lidt, til Trods for Lovene og fjærnt for alles Blik*). Den er ikke desto mindre af største Betydning, og det er paa Landevejene, man snarere maa studere den end paa Borgen. Man maa søge Oprindelsen til denne Reform i hine Kratskove, hvor bevæbnede Flokke samle sig under Gudstjenesten, og paa Bivejene, hvor den falske Pilegrim kaster sin Stav for atter at gribe sine Redskaber og søge Arbejde langt borte fra sin gamle Herre. — Disse Flokke prædike ved Exemplets Magt den Frigjørelse, de omvankende Klærke udvikle i deres Taler, de gjøre en umiddelbar og populær Brug af samme.

Det er til Dels paa Landevejen, til Dels under Nomadernes Indflydelse, at Aarhundredets store Spørgsmaal gaa deres Løsning i Møde, det sociale som det religiøse Spørgsmaal. Tiggermunkene gaa fra Dør til Dør, Afladskræmmerne berige sig, Pilegrimmene leve af Almisser og Fortællinger om deres Æventyr, stadig paa Farten og stadig ved deres Værk. Hvad er da dette Værk? Ved idelig at henvende sig til Mængden ende de med at blive dens fortrolige, med at gjøre den til Dommer over sig, at opklare dens Skuffelser betræffende sig, og nu blive Reformerne uundgaaelige. Saaledes vil ogsaa paa dette Led Middelalderens Rust svinde og et Skridt være gjort fremad mod den moderne Civilisation.

Endelig har hver af disse besynderlige Typer, for sig

*) Vi have hørt, hvorledes Almuens Krav paa Ophævelsen af Livegenskabet og Nedsættelsen af de trykkende Skatter vare Hovedaarsagerne til det store Oprør 1381; ganske vist blev det ved Forræderi slaaet til Jorden, og Parlamentet søgte at lægge Folket i de gamle Lænker; men dette lod sig trods alle Anstrængelser ihke gjøre. Livegenskabet forsvinder i England i Løbet af det femtende Aarhundrede.

betragtet, den Gavn at vise meget tydelig og ret personlig en karakteristisk Side ved Tidsalderens Smag, Tro og Tragten. Hver af disse Klasser svarer til en Trang, en Særhed eller national Lyde; gjennem dem kan man stykkevis undersøge Folkets Sjæle og rekonstruere dem helt og holden, som man af et Lands Flora kan gætte sig til Jordbundens Natur.

Det almene Indtryk er, at Englands Folk undergaar en af disse betydelige Forandringer, der for Historikerens Blik fremtræder som Svinget paa en Landevej. Ved Udgangen af Bjærgene og Kløfterne skifter Vejen pludselig Retning, og det er den rige, solklare, frugtbare Slette, man opdager i det fjærne. Vi ere endnu ikke komne der hen, megen Møje er endnu forbeholdt os; den vil momentvis paa ny forsvinde for vore Øjne; men vi have skimtet den, og Resultatet af vore Anstrængelser er, at vi da i det mindste vide, i hvad Retning vi maa gaa for at naa den. I den Tidsalder, der kommer, vil den frigjorte Bonde beriges til Trods for de Krige, Stormændene føre mod hverandre*), og Underhuset vil i sin Haand faa et Redskab, hvormed det kan kontrolere den kongelige Magt, som den i Tidernes Løb vil kunne gjøre et mer eller mindre godt Brug af, men som dog til Dato er det bedste, der er opfundet: det Parlament, der for Tiden har sit Sæde i Westminster, er i sin væsentligste Del identisk med det Parlament, som under de sidste Konger af Huset Plantagenet forberedte Kongerigets Grundlove. I det fjortende Aarhundrede har Mennesket altsaa dog ikke gjort noget Tilbageskridt, hvad saa end

*) I de langvarige røde og hvide Rose-Krige (1455—85) oprives de engelske Stormændsslægter næsten aldeles; men Bondestanden er bleven fri, og det er den engelske Selvejerbonde, som i det syttende Aarhundrede rejser sig mod Stuarternes tyranniske Lyster og danner Kjærnen i Parlamentets Hær og i Cromwells Jærnsider.

nogle Tænkere sige, der have ladet sig alt for stærkt blænde ved Simon af Montforts og den hellige Ludvigs Glans*). Der udkræves intet andet Bevis herfor end den Mængde i Sandhed moderne Ideer, som spredtes over hele Samfundet: blandt den højere Klasse under Indflydelse af en bedre Opdragelse og mere fremskreden Civilisation; blandt den lavere Klasse gjennem et langt Kjendskab til fælles Misbrug; Ideerne populariseres og gjøres praktiske af Nomaderne: uvidende Arbejdere, forvorpne Klærke. Alle disse Forstandsudskejelser, hele dette religiøse Aandsvanvid, disse uophørlige Rejsninger og disse Daarskaber, man har kunnet lægge Mærke til, ville vende Intelligenserne bort fra de falske og farlige Følelser, som nødvendigvis maatte drives ud i det yderlige, for at de kunde blive utaalelige og kastes til Side. Angaaende en Mængde slige Punkter vil Nomaden altid have meget, hvorom han kan oplyse den videbegjærlige, der udfritter ham; han vil maaske lære ham Hemmeligheden ved disse næsten ufattelige Anskuelser, der syntes at nødvendiggjøre en total Omvæltning, lig den, Frankrig saae oprinde ved Slutningen af forrige Aarhundrede, en ny eller snarere en første contrat social. England har af mange Grunde ikke haft sligt Behov; en af disse Grunde er Ind-

---

*) Stubbs, hvem vi skylde det bedste existerende Værk over Englands Forfatningshistorie (The constitutional history of England, 1880, 3 vol. 8°), udviser en alt for vidtgaaende Foragt for det fjortende Aarhundrede, som han idelig stiller i Modsætning til det trettende:

„We pass from the age of heroism to the age of chivalry, from an age ennobled by devotion and self sacrifice to one in which the gloss of superficial refinement fails to hide the reality of heartless selfishness and moral degradation, an age of luxury and cruelty" o. s. v. (II., 679). Slige Anskuelser, der have vundet stor Udbredelse ved den fortrinlige Historikers Avtoritet, bør dog ikke adopteres; i det mindste maa man blot henføre dem til en Del af Samfundets høje Klasse.

flydelsen fra disse Nomader, som samlede hele Folket og gjennem denne Enhed, der gjorde det stærkt, satte Folket i Stand til at fravriste Magthaverne de hver til sin Tid nødvendige Indrømmelser. Og da nu selv de roligste Forandringer ikke gaa for sig uden en Smule Forstyrrelse, og da ogsaa Englænderne i Aarhundredernes Løb have haft mere end ét blodigt Sammenstød, vil Nomaden muligvis ende sin Belæring med for den lyttende Tilhører at gjentage et Ordsprog af en vis, ikke helt fortærsket Kløgt: »Kroget Ved gjør det bedste Baal.«

En Episode af Herats Historie.*)

(Slutning).

IV.

Aarsagen til Schahens forandrede Holdning lige over for M'Neill, var, at den russiske Sendemand Grev Simonich, var ankommen til Lejren Morgenen efter den engelske Ministers Besøg i Herat, og han forblev ikke et Øjeblik uvirksom Tilskuer ved Begivenhederne. Han begyndte strax at opmuntre Schahen til at fortsætte Kampen, og Soldaterne, der længe ikke havde faaet Sold og begyndte at blive trætte af Belejringen, oplivedes ved en rigelig Uddeling af russiske Penge. Efter at have rekognosceret Fæstningen paaviste han, at de valgte Angrebspunkter vare for stærke, og at den Side, hvor fra Byen lettest kunde tages, var den østlige. Han lod ogsaa de Officerer, der ledsagede ham, vejlede Perserne med Hensyn til Anlægget af de virksomste Batterier.

Den engelske Sendemand, der nu blev behandlet med stor Kulde af Perserne, var rasende. Imidlertid forsøgte han endnu en Gang at hævde sin Indflydelse hos Schahen ved at sende ham en skarp og truende Note, men uden Virkning, da Schahen foruden den Opmuntring, han fik af

---

*) Se Hist. Arkiv XIII., 401.

Grev Simonich, hvis Tale var ham langt behageligere at lytte til end M'Neills, netop samme Dag fra Sultanen i Kandahar havde faaet Tilbud om Hjælp imod Herat, saa at han nu følte sig mere selvtillidsfuld.

Det var ikke alene til den persiske Lejr, at den russiske Indflydelse vidste at bane sig Vej. Ogsaa i Herat hvor russisk Guld heller ikke blev afvíst, begyndte man at overveje, om det ikke var det sikreste at kaste sig i Armene paa Russerne. Natten til den 23de Maj samledes de afghanske Høvdinger til en Raadslagning, ved hvilken det blev foreslaaet, at Herat igjennem den russiske Sendemand skulde hylde den russiske Czar som Overherre, da de mente, at saa vilde Perserne ikke vove at fortsætte Belejringen og Englænderne ikke at blande sig i deres Anliggender. Forslaget blev gunstig optaget; men da der indløb Efterretning om, at M'Neill havde truet Perserne med en engelsk Hær, betænkte man sig dog paa at vedtage det.

Mærkeligt nok fik Pottinger Lov til at overvære Forhandlingerne; men, efter som Stemningen vexlede, blev han, naar han søgte at vise, at det vilde være nedværdigende for Kamran at kaldes Persiens Vasal, det ene Øjeblik hørt med Høflighed og det andet afvist med krænkende Haan. Da han imidlertid ikke kunde udrette noget, gik han i sin Iver for at forhindre Byens Overgivelse saa vidt, at han gav Yar Mahomed bestemt Tilsagn om, at England strax vilde lægge sit Sværd i Vægtskaalen til Fordel for Herat. Herved lykkedes det ham virkelig ogsaa at faa Visiren til at tage en Del af de lige over for Persien gjorte Tilbud tilbage, saa at de nu kun lød paa, at Kamran skulde virke for Slavehandelens Ophævelse, søge at formaa Hezareherne til at tage Krigstjeneste hos Schahen af Persien, hvem han vilde overgive sin og sin Visirs Søn som Gisler og aarlig sende en Foræring, — alt imod at Belejringen strax blev hævet, Ghorian givet tilbage og den udhungrede Fæstning forsynet med Korn fra Persien.

Da Pottinger meddelte M'Neill, hvad han havde gjort, fik han en meget skarp Irettesættelse af denne, fordi han — i Steden for at anvende svævende Talemaader og halve Løfter — havde villet binde sin Regering ved et ligefremt Tilsagn om Hjælp. Han havde derved bragt sig selv i en yderst vanskelig Stilling, der var ikke andet for ham at gjøre, end at begive sig til Høvdingernes Forsamling og aabent tilstaa, at han i sin Iver havde lovet mere, end han kunde staa ved. Denne Tilstaaelse fremkaldte en sand Storm i Forsamlingen, Trusler og Bebrejdelser haglede ned over ham selv, over M'Neill og hele den britiske Nation, og strax bleve paa ny Forhandlingerne om at give sig ind under Ruslands Beskyttelse gjenoptagne, men — underligt nok — uden at Pottinger blev udstødt af Forsamlingen, endskjønt Forsvarerne jo nu maatte betragte ham som en meget tvivlsom Ven. Kort efter blev han af M'Neill officielt udnævnt til britisk Agent i Herat; medens Sendemanden selv, da hans Stilling i den persiske Lejr stadig blev vanskeligere og utaaleligere, endelig besluttede at forlade Persien. Den diplomatiske Forbindelse imellem de to Lande var dermed afbrudt, og Persien var ikke længere af Navn Storbritanniens allierede.

Medens alt dette gik for sig, havde Perserne, vejledede af Russerne, fuldstændig indesluttet Herat, hvor Indbyggernes Savn og Lidelser toge til fra Dag til Dag. Hestene vare for længst dræbte til Føde, en stor Del Huse nedbrudte for at skaffe Brændsel, og den store Sammenhoben af Mennesker inden for Voldene havde ikke alene begyndt at fremkalde Hungersnød; men ogsaa forskjellige pestagtige Sygdomme bortreve Beboerne i Hobetal. Og intet Under, at Pesten greb mere og mere om sig: Skarndyngerne vare voxede til en utrolig Størrelse; — nu var det ikke blot døde Katte og Hunde, der laa henslængte rundt omkring; — Luften blev forgiftet paa en endnu forfærdeligere Maade af de forraadnende menneskelige Legemer, der overalt henlaa ube-

gravede. For at fjærne nogle af de unyttige Spisere og lette Nøden for de tilbageblivende bleve en stor Del Kvinder, Børn og Oldinge jagne ud af Byen, og Visiren var saa meget mindre betænkelig derved, som den Skæbne, der kunde vente dem dér, næppe vilde være stort at foretrække for den, de grusomme og udsvævende Persere kunde berede dem.

Under den kyndigere Ledelse skrede Belejringsarbejderne rask frem. Vel blev et pludseligt Angreb, der blev forsøgt den 13de Juni, afslaaet; men kort efter vare Brecherne praktikable, paa sine Steder begyndte Perserne at slaa Bro over Graven eller at opfylde den, og Forsvarerne, der saae det afgjørende Øjeblik nærme sig, begyndte at blive forsagte.

Endelig — den 24de Juni efter en voldsom Beskydning — kom den afgjørende Storm, rettet imod fire forskjellige Punkter af Fæstningen. — Af nogle Papirer, der efter Kampen bleve fundne hos en falden persisk Officer, saas det, at de russiske Officerer i Lejren havde lagt Planen til Angrebet, og at Schahen strængt havde paalagt Anførerne nøje at følge Grev Simonichs Anvisninger derfor. Som sædvanlig forsømte de imidlertid af indbyrdes Misundelse og Skinsyge ret at støtte hinanden, og endskjønt alle fire Angrebskolonner naaede frem til den ydre Gravrand, bleve de tre af dem drevne tilbage af Afghanernes heftige Ild, efterladende en Mængde døde og saarede, hvilke sidste senere næsten alle bleve dræbte ved Skud fra Voldene eller af Ligrøvernes Knive.

Kun én af Angrebskolonnerne, hvis Officerer imod persisk Sædvane modig marcherede i Spidsen, lykkedes det at trænge over Grænsen og efter en kort blodig Kamp, under hvilken alle Forsvarerne faldt paa deres Post, at tage den nederste Faussebraie. Opmuntrede af deres Held, klatrede en Del af Angriberne derefter op ad Voldskraaningen, og endskjønt næsten alle Førerne faldt her, lykkedes det

dog ogsaa at tage den øvre Faussebraie, — ja en Del af de stormende naaede endogsaa det øverste af Brechen. Nu kom imidlertid Afghanernes Reserve til, og Forsvarerne, der herved fik nyt Mod, trængte Angriberne tilbage. Atter og atter søgte disse imidlertid med sandt Raseri at sætte sig fast i Brechen, dog kun for paa ny i Uorden at blive kastede tilbage imod deres bag fra fremtrængende Kammerater. I det ene Øjeblik vare de næsten Herrer over Brechen, i det andet styrtede et Modangreb dem atter ned i Faussebraien. Det var en spændende Time, i hvilken Herats Skæbne hang i et Haar!

Ved den første Efterretning om Stormen havde Yar Mahomed forladt sin Bolig for at ile ud til Fæstningsværkerne, og Pottinger sluttede sig til ham. Det kritiske Øjeblik udfordrede begge disse Jærnmænds hele Kraft og Mod. Den unge Englænder viste sig Øjeblikket voxen. Afghaneren derimod svigtede. Da de naaede hen imod Kamppladsen, mødte de mange Soldater, der vare i fuld Flugt, og det var tydeligt, at Besætningen var i Færd med at opgive Forsvaret. Greben ved dette Syn lammedes Visirens ellers saa stærke Nerver og kraftige Vilje: pludselig satte han sig ned og faldt fuldstændig sammen, tilsyneladende sløv og ligegyldig for, hvad der gik for sig. Højligen overrasket over denne hans ubetimelige og uværdige Forsagthed søgte Pottinger, der brændte af Iver efter at naa op til Brechen, ved alle Midler at mande ham op, og det lykkedes ham ogsaa at faa ham til at bestige Volden.

Perserne, der følte, at Modstanden blev svagere, angrebe netop med fornyet Kraft, og endskjønt Yar Mahomed formanede sine vigende Folk til for Allahs Skyld at standse og kæmpe, trykkede de sig ved paa ny at gaa frem, — og nu, da han saae, at han havde tabt Herredømmet over dem, svigtede hans eget Mod ham paa ny. Under Paaskud af at ville hente Forstærkning gik han tilbage og satte sig paa samme Sted som før, i det han saae om sig med et

usikkert, forvirret Blik; og forfærdede ved at se deres Anfører forlade Kamppladsen flygtede Soldaterne til alle Sider. Pottinger søgte at standse dem, i det han med kraftige Ord gjorde dem forstaaelig, at nu at svigte var den fuldstændige Ødelæggelse. Greben af Skamfuldhed rejste Visiren sig atter og gik frem, men vaklede paa ny, og for tredje Gang maatte den unge fremmede Officer med Ord og Exempel beskæmme den gamle Kriger. Da hans Bønner imidlertid bleve frugtesløse, og der ikke var et Øjeblik at tabe, greb han til bitter Haan og Bebrejdelser, og i sin Fortvivlelse tog han ham endogsaa til sidst ved Armen og trak ham hen til Brechen. Visiren maatte følge, og ihvorvel Pottingers Ord og Exempel ikke vare i Stand til at indgyde ham virkeligt Mod, bragte det ham dog til Raseri i det yderste Øjeblik, da næsten alle Forsvarerne havde forladt deres Post; et Minut senere — og Herat havde været Gjenstand for Persernes Plyndring og Ødelæggelse. Da Afghanerne trods Yar Mahomeds Tilraab om at standse vedbleve at vige for Persernes voldsomme Angreb, greb han opbragt en vældig Stang, slog med den som et vanvittigt Menneske løs paa de bageste Soldater og drev dem frem under en Hagl af knusende Slag. For at unddrage sig disse pressede Folkene, der ikke kunde vige ud til Siden i den snævre Tilgang til Brechen, bag fra paa deres Kammerater, og mange af dem styrtede hovedkulds ned ad Voldskraaningen, der var bedækket af de stormende Persere. Dette ufrivillige Modangreb virkede som et Trylleslag: Panik greb nu Angriberne; — i vild Flugt forlode de de tagne Stillinger og standsede først i Løbegravene; — Faren var overstaaet, og Herat var frelst!

V.

Afghanerne hilste imidlertid ikke Sejren med begejstret Jubel, men opførte sig, som om de havde lidt et afgjørende

Nederlag. Garnisonen var nedslaaet og modfalden, og et almindeligt Tungsind syntes at hvile over alle. Længe efter at Faren var overstaaet, gik Yar Mahomed om som halv forstyrret, og de fleste af Høvdingerne vare saaledes rystede af det kritiske Øjebliks Spænding, at de i flere Dage vare uskikkede til at varetage deres sædvanlige Pligter. Selv da de paa ny toge fat paa Arbejdet med at udbedre de sammenskudte Fæstningsværker, forsvandt Modløsheden ikke for Virksomheden. Med rette følte de, at om de end denne Gang havde afslaaet Stormen, vilde kun et Mirakel kunne sætte dem i Stand til at modstaa et saadant Angreb til. Deres Hjælpemidler vare næsten udtømte, Soldaternes Føde var knap, Indvaanerne lede den forfærdeligste Nød, og Pengene vare ved at slippe op, saa at Soldaterne ikke kunde faa deres Sold.

Heldigvis for Forsvarerne var Belejringshæren lige saa forknyt over den afslaaede Storm, der havde kostet den svære Tab (i sin Rapport til Lord Palmerston angav M'Neill Tabet til 17—1800 Mand); Soldaterne vare ikke at formaa til at forny Angrebet, og i flere Uger hvilede Belejringsarbejdet næsten ganske.

Imidlertid blev Tilstanden i Herat stadig sørgeligere, og med høje Raab forlangte Soldaterne Penge. Vel havde Kamran og Yar Mahomed som de fleste andre Høvdinger benyttet de urolige Tider til paa mange Maader at berige sig; men de lode, som om de intet ejede. Penge maatte der imidlertid skaffes til Veje, og Visiren lod da de mere velhavende af Indbyggerne udplyndre til sidste Skilling. Den svageste Mistanke om, at én muligvis skjulte Kostbarheder eller Levnedsmidler, var nok til, at han strax ved Trusler og Tortur blev tvungen til at udlevere sin Ejendom, og for den Mulighed, at han endnu kunde skjule mere, bleve Pinslerne drevne til det yderste, saa at Bødlen sjælden slap sit Offer, før det opgav Aanden. Medens de fattige døde af Sult, omkom saaledes de mere velstaaende paa

Pinebænken, for hvilken ikke engang Kvinderne bleve skaanede. Selv i Schah Kamrans Harem vidste disse sig ikke sikre for Visirens Udpresninger, et saadant Rædselsherredømme havde han indført; — og Pottinger, der jo tildels følte sig som skyldig i Folkets forlængede Lidelser og maatte høre meget ondt derfor, led meget ved daglig at se nye Beviser paa den styrendes hensynsløse Grusomhed og Befolkningens Elendighed.

Efter hans modige Optræden under Stormen var Pottingers Stilling i det hele bleven yderst ubehagelig. Den persiske Schah, der var i høj Grad opbragt over hans Virksomhed i Herat, fordrede, at han skulde udvises af Fæstningen. Ogsaa inden for Voldene ansaa mange ham som den væsentligste Hindring for Fredens Afslutning, og Yar Mahomed selv havde efter Stormen, under hvilken han følte sig ydmyget af den unge fremmede, fattet et dybt Nag til ham. Dog vilde han ikke opfordre ham til at forlade Byen, dels fordi mange af Forsvarerne i ham saae deres Redningsmand, og dels fordi Visiren selv muligen endnu kunde høste Gavn af ham og hans Regering.

Belejringen antog stadig mere Præget af en blot Indeslutning; men det forhindrede ikke Nøden i Byen fra at voxe i en forfærdelig Grad: Dødsfaldene af Sult og Sygdom bleve stedse talrigere, trods alle Udsugelser og Grusomheder kunde Visiren ikke inddrive flere Penge, og det var øjensynligt, at Overgivelsen ikke kunde lade vente længe paa sig. Dog søgte Visiren at trække Fredsunderhandlingerne ud, navnlig i Haab om Undsætning af en usbegisk Hær fra Turkestan, og Pottinger bestyrkede ham heri ved stadig at udtale sin Tro paa, at England paa ny vilde blande sig i Striden. I et Krigsraad, som Visiren sammenkaldte for at drøfte Tilstanden, blev det besluttet, at Byen trods de aabne Brecher og den rædselsslagne Befolkning skulde holde ud til det yderste; men Penge maatte der skaffes, og da Topschi-Baschi'en eller Chefen for Artilleriet,

sagde: »Hvor mange Penge end Schahen har, kunne vi dog ikke aftvinge ham dem; men hvis I ville give mig Lov til at bemægtige mig, hvem af Indbyggerne jeg vil, uden at nogen af eder blander sig deri, vil jeg paatage mig Soldaternes Underhold i to Maaneder«, gik Krigsraadet om end modstræbende ind derpaa. — Det gik nu ud over dem af Indbyggerne, der tidligere ved Bestikkelse eller paa anden Maade havde erhvervet sig Beskyttere blandt Høvdingerne og derfor vare gaaede fri for den almindelige Udpresning; men hvor mange der end atter udaandede paa Pinebænken, kom der dog kun lidt ind i Krigskassen, da Topschi-Baschi'en og Visiren i Hemmelighed delte de fleste af de plyndrede Juveler og andre Kostbarheder. I en af de fortrolige Samtaler, hvormed Visiren, naar han vilde, med uimodstaaelig Magt forstod at fjærne andres Vrede over lidte Krænkelser, beklagede han en Dag i Avgust Maaned lige over for Pottinger bittert, at han ikke vovede at lægge Haand paa de store Rigdomme, som Høvdingerne havde tilegnet sig, og dadlede i høje Toner deres Egenkjærlighed og Gjerrighed; — men han vogtede sig vel for at berøre, at han selv i saa Henseende langt overgik alle de andre.

Da Krigskassen vedblev at være tom, begyndte nu ogsaa Nøden at blive alvorlig imellem Soldaterne; Befolkningens sidste Midler vare udpressede, og da Anførerne paa ingen Maader vilde tage af deres egne Lommer, maatte Underhandlingerne om Byens Overgivelse igjen optages.

VI.

Imidlertid udviklede der sig langt borte fra Herats Volde Forhold, der skulde blive afgjørende for Fæstningens Skæbne. — Lord Auckland, Generalguvernøren i Indien, der med Uro erfarede, hvorledes Russernes Rænker atter fortrængte Englændernes Indflydelse i Persien, besluttede at

lægge et Lod i Vægtskaalen ved at sende et Expeditionskorps til den persiske Havbugt og stille det til M'Neills Raadighed. — Den i og for sig meget ubetydelige Styrke — en Marinebataillon og nogle Kompagnier af 15de, 23de og 24de Regiment*) — blev indskibet i Bombay i to større Dampere og et Par mindre Fartøjer, og uden at løsne et Skud besattes den ved Persiens Kyst liggende Ø Karrak, hvilken i og for sig intetsigende Demonstration kun fik Betydning derved, at den gav Anledning til, at de mest overdrevne Rygter om, at en stor engelsk Styrke havde besat og ødelagt de vigtigste Byer ved Kysten, naaede til Belejringshæren.

Paa Efterretningen om Karraks Besættelse sendte M'Neill, der netop var i Færd med at forlade Persien, Oberst Stoddart til Schahen i Lejren med et skriftligt Ultimatum, hvori han udtalte, at Erobringen af Herat eller nogen anden Del af Afghanistan vilde blive betragtet som en imod England fjendtlig Handling, og at Kongen vilde udsætte sit Land for de alvorligste Ulykker, hvis han ikke strax vilde hæve Belejringen og give Oprejsning for de Krænkelser, der vare tilføjede den britiske Sendemand. Den 11te Avgust naaede Oberst Stoddart Lejren, og i Troen paa Sandheden af de Rygter, der vare naaede her til, om en stor engelsk Styrkes Landgang modtog Schahen ham af Frygt med den største Høflighed og svarede paa det overrakte Ultimatum, at Persien paa ingen Maade vilde begynde en Krig med den britiske Regering, og for at bevare dens Velvilje var han rede til strax at ophæve Belejringen.

Samtidig med at Mahomed Schah saaledes gik ind paa at trække sin Hær bort fra Herat, begav imidlertid en til det russiske Gesandtskab hørende Officer, Goutte, der var bekjendt for sin Dygtighed som Diplomat, sig ind i Fæstningen, hvor man var uvidende om, hvad der var sket, og

*) De ostindiske Regimenter ere kun paa én Bataillon.

søgte dér at virke for en Ordning, der kunde faa Belejringens Ophævelse til at se ud som en Slags Sejr for Perserne. Det var ogsaa lige ved, at Kamran var gaaet ind paa at anerkjende Persiens Overhøjhed i den Tro, kun derved at kunne fremkalde Belejringens Ophævelse; men det lykkedes Pottinger, der i øvrigt i den sidste Tid var bleven behandlet med en meget krænkende Kulde, at faa Yar Mahomed til at forhale Afgjørelsen, og et Par Dage efter naaede Rygterne om Persernes Forberedelser til Opbrud inden for Voldene. Først troede Forsvarerne, at disse Rygter kun for at dysse dem i Søvn vare udspredte af Perserne, og at en ny Storm, som man imødesaa med stor Frygt, var nær forestaaende; men i Begyndelsen af September sendte »Kongernes Konge« endelig officiel Meddelelse til Kamran om, at han paa visse, temmelig intetsigende Betingelser vilde tilgive ham og hæve Belejringen.

Yar Mahomed havde netop kjøbt sig fri for at udbetale en Pengesum, som en af Høvdingerne nedsat financiel Kommission endnu havde faaet udpint af de ulykkelige Beboere, ved at tillade Soldaterne for egen Regning at fortsætte Plyndringen. Man kan derfor heller ikke undre sig over, at alle Indbyggerne, baade Schiiter og Sunniter, med Fortvivlelse hørte, at Perserne vilde drage bort, »da de«, som Pottinger selv siger, »maatte foretrække Fortsættelsen af alle Belejringens Rædsler med Udsigt til, at Perserne vilde storme og plyndre Byen, frem for Belejringens Ophævelse med Vished for at forblive under Kamrans og Yar Mahomeds faderlige Regimente.« — »Det eneste, som maa undre en«, tilføjer han, »er, at der ikke fandtes en Mand imellem dem, som havde Mod til at gjøre Ende paa Elendigheden, ved at myrde Tyrannerne«; — men enhver Ikke-Englænder maa endnu mere undre sig over, at han, den unge livsglade Mand, af egen fri Vilje bidrog til at forlænge og forøge de ulykkeliges Lidelser, og at Englænderne i det hele ikke undsaa sig ved at understøtte hine Tyranner, samt

at de senere under Krigen med Afghanistan i 1839—42 paa den mest nedværdigende Maade bejlede til deres Venskab, uagtet navnlig Visiren stadig behandlede dem paa en grænseløs uforskammet og svigagtig Maade.

Efter Pottingers Tilskyndelse gjorde Kamran vel Indsigelse imod enkelte af de af Schah Mahomed for Belejringens Ophævelse stillede Fordringer; men den 4de September lod han dog alle de persiske Fanger udlevere, og et Par Dage efter kunde det fra Voldene ses, at Belejrerne gjorde Alvor af Opbruddet. — Den 9de Septemher besteg Schahen sin Livhest »Emir« og vendte dens Hoved imod sin Hovedstad. — Efter 10 Maaneders Belejring var Herat frelst.

VII.

Krigens mislykkede Udfald krænkede i høj Grad Mahomed Schah; men han vovede ikke at ofre sit Lands Interesser for sin egen Ærgjerrighed. Ti Maaneder havde han spildt uden for Herats Volde, mange Soldater og store Pengesummer havde han ofret, uden at kunne indtage en Fæstning, der dog ikke gjaldt for meget stærk, og som en evropæisk Styrke paa 10000 Mand vilde have erobret i lige saa mange Dage, som han med sine 30000 forgjæves havde anvendt Maaneder derpaa. Hele Belejringen saa vel som det Udfald, den fik paa Grund af det engelske Ultimatum, var i Grunden kun et synligt Bevis for Persiens Afmagt. Hovedaarsagen til det uheldige Udfald var den manglende Enhed i Ledelsen og Demoralisationen imellem Førerne, der i Steden for at handle i Overensstemmelse med hinanden, paa orientalsk Vis hver for sig handlede efter sit Hoved, for egen Fordel og egen Ære. Kun undtagelsesvis som ved Hovedstormen, hvor Schahen selv særlig befalede sine Sirdarer nøje at rette sig efter den russiske

Ministers Raad, virkede de til en vis Grad i Fællesskab; ellers vare de mest tilbøjelige til at modvirke hinanden, og man var snarere tilfreds end nedtrykt derover, naar det gik en Kampfælle galt.

Det maa imidlertid indrømmes Perserne, der ellers gjælde for at være de fejgeste af alle Asiater, hvilket ikke vil sige lidt, at de ved denne Lejlighed viste sig lige saa modige som Afghanerne, der ellers, næst efter Turkomannerne, gjælde for at være de tapreste Folk i Orienten. Overmodige, saa snart de begunstigedes af et lille Held, tabte Forsvarerne Modet, saa snart Forholdene bleve alvorlige, ja, vi have jo endogsaa set, hvorledes den viljekraftige Visir faldt sammen i Farens Øjeblik; men da stod Pottinger, den unge uerfarne Englænder, der hidtil kun havde kjendt Krigen af Navn, ved hans Side og tvang ham til at gjøre sin Pligt og holde ud. — Vi kunne ganske vist ikke lade være at nære Uvilje imod den Sag, Pottinger her støttede; men dog kunne vi ikke unddrage ham vor Beundring som en helstøbt Mand og Soldat. Vi se atter i hans Virken i Herat et klart Bevis for, hvad en dygtig Evropæer ved sin overlegne Intelligens og Viljekraft formaar lige over for de i Regelen i høj Grad demoraliserede Orientalere.

Hovedinteressen ved Persiens Krig mod Herat knytter sig imidlertid til den diplomatiske Kamp, der, som vi have set, til Dels paa selve Krigsskuepladsen førtes imellem England og Rusland.

Allerede fra Begyndelsen af dette Aarhundrede saae England med skinsyge Blikke paa Russernes Fremgang i Asien, og efter Tilsit-Freden i 1807 bleve de for Alvor bange for, at en forenet fransk-russisk Hær igjennem Persien skulde rykke imod Indien, det Sted, hvor England er lettest saarligt. Denne Frygt var Aarsag til, at England med store pekuniære Ofre tilkjøbte sig Alliance med Persien; men da dette Land paa Grund deraf kom i Krig med Rusland, svigtede England aldeles sin allierede, for hvem

der ikke blev andet Valg end at kaste sig i Armene paa »sin store nordlige Nabo«, og Mahomed Schah, der i 1834 besteg Tronen, gjorde alt, for at den russiske Ørn skulde brede sine Vinger beskyttende over ham.

Allerede i mange Aar havde det været Persiens Yndlingstanke at bemægtige sig Herat, der tidligere havde hørt til Persien og endnu beboedes af schiitiske Persere, hvis afghanske Undertrykkere ikke alene plagede deres Undersaatter, men ogsaa deres persiske Naboer, i hvis Land de jævnlig gjorde røverske Indfald for ligesom Turkomannerne at plyndre og gjøre Fanger, der senere bleve solgte paa Centralasiens store Slavemarkeder. Perserne havde derfor god Grund til at bekrige Herats Herskere; men Mahomed Schahs Ærgjerrighed gik endogsaa ud paa at bringe det øvrige Afghanistan, navnlig Kabul og Kandahar, i Afhængighedsforhold til Persien; og da dette Land var under russisk Indflydelse, kunde en saadan Udvidelse af Schahens Magt hen imod Indiens Grænser kun være Rusland velkommen, hvorfor ogsaa den russiske Sendemand i Teheran opmuntrede hans ærgjerrige Planer. Da Englands stadige Stræben derimod netop gik ud paa at holde Russerne og russisk Indflydelse saa fjærn som mulig fra Indiens Grænser, stillede Toget til Herat fra Begyndelsen af de to Rivaler i den skarpeste Modsætning til hinanden:

»Den britiske Minister i Teheran var instrueret om i Schahens egen Interesse og af andre (!) vægtige Grunde at formaa ham til at afstaa fra sit Forehavende; men den russiske Minister gik i lige modsat Retning. Medens M'Neill appellerede til Schahens Forsigtighed og Klogskab, opflammede Grev Simonich netop hans Ærgjerrighed og Lidenskaber; medens den ene tilraadede Moderation og Fredsommelighed, opirrede den anden til Krig og Erobring; og medens den ene fremhævede Vanskelighederne og Bekosteligheden ved et saadant Forehavende, gav den anden Haab om Pengehjælp og anden Understøttelse.« Saaledes udtalte

den engelske Udenrigsminister sig kort efter Ophævelsen af Herats Belejring i en skarp Note til den russiske Udenrigsminister Grev Nesselrode; og saaledes var Forholdet i Virkeligheden. Da Lord Durham imidlertid i sin Note forlangte en Forklaring af Grev Simonichs Optræden, der stod i Modstrid med den russiske Regerings Forsikringer, svarede Grev Nesselrode, at hvis Ruslands Sendemand virkelig havde opmuntret Mahomed Schah til at angribe Herat, havde han derved handlet imod sine Instruktioner; men hvis dette imidlertid havde været Sandhed, vilde Sendemandens Opførsel have været meget egenmægtig, da han endogsaa forskudsvis havde udbetalt Schahen 50000 Tomaner (henved 400000 Kroner) og lovet, at Gjælden skulde blive eftergiven, hvis Herat blev erobret.

Den engelske Note fremhævede yderligere, hvorledes Grev Simonich senere var fulgt efter M'Neill til Lejren ved Herat, hvorledes han ogsaa her havde modvirket den britiske Sendemands Bestræbelser for at forlige de krigsførende Parter, uden at Herats Selvstændighed led derved, hvorledes Greven og de Officerer, der ledsagede ham, havde hjulpet med ved Belejringen, samt hvorledes en russisk Officer, Kaptajn Wikowitsch, i Kabul og Kandahar havde virket for en mod Englands Interesser stridende Alliance imellem disse to Khanater og Persien, hvilket havde foranlediget Kandahars Tilbud om Hjælp ved Belejringen. Til denne sidste Klage svarede den russiske Regering, at Wikowitsch's Sendelse kun havde et rent kommercielt Øjemed, og hvis han havde indladt sig paa Politik, var det ganske paa egen Haand; og virkelig blev den unge Mand, da han kort efter kom til Petersborg for, som han troede, at høste Løn for sin Iver, fuldstændig desavoueret af sin Regering og officielt afvist som en Æventyrer*).

*) Af krænket Æresfølelse gjorde Wikowitsch selv Ende paa sit Liv, og hans tragiske Skæbne vakte i sin Tid en vis Op-

I sin Svarnote fremhævede Grev Nesselrode desuden, at i Grunden havde Rusland mere Aarsag til at beklage sig over Englands Optræden i Orienten, end omvendt, da den britiske Regering optraadte, som om den havde Eneret til at handle og intrigere i Centralasien; men som de russiske Noter i Almindelighed var ogsaa denne holdt i en langt høfligere og venskabeligere Tone end den engelske. Den betonede stærkt, at Rusland aldrig med sin gode Vilje vilde tænke paa at udvide sin Magt i Asien, — og England svarede tilbage, som om det var tilfredsstillet ved de modtagne Oplysninger og Forsikringer.

Vi have dvælet saa længe ved disse Noter, fordi de give Karakteren af alle de Noter, der senere, hver Gang Rusland har foruroliget England ved at gjøre et Skridt fremad i Asien, have været vexlet mellem de to Landes Regeringer: England har i bitre og truende Toner beklaget sig over, at Rusland imod sit tidligere Tilsagn har krænket de britiske Interesser; — Rusland har høflig undskyldt sig med Forholdenes tvingende Magt og forsikret, at det ikke tænkte paa yderligere Erobringer; — England har erklæret sig for tilfredsstillet; — Rusland har rolig sat sig fast i de erobrede Positioner og i Stilhed forberedt det næste sikre Skridt fremad.

---

mærksomhed i Evropa. Af Fødsel Polak blev han, kun 14 Aar gammel, af politiske Aarsager forvist fra en Militærskole og dømt til for Livstid at gjøre Tjeneste i Sibirien som menig Kosak. Som saadan kom han i 1829, da Alexander Humboldt foretog sin sibiriske Rejse, til at eskortere den berømte rejsendes Vogn. Humboldt lagde Mærke til ham, hørte hans Historie og udvirkede senere hans Benaadning hos Kejseren. Han blev nu ansat ved Militærkommandoen i Orenburg, avancerede til Kaptejn, udførte som saadan en Sendelse til Bokhara og fik senere som Attachee ved det persiske Gesandtskab den oven for omtalte Sendelse til Kabul og Kandahar.

Hvad Udfaldet af Herats Belejring angaar, da var det tilsyneladende en Sejr for den engelske og et Nederlag for den russiske Politik; men her som saa ofte havde Rusland spillet sine Kort saa fint, at det maatte vinde, hvorledes end Sagens Udfald blev. Var Herat, som det i Begyndelsen syntes sandsynligst, bleven erobret af Perserne, vilde efter al Rimelighed Kabul og Kandahar have stillet sig under Persiens Overhøjhed, for derved at have en Modvægt imod Englænderne, der stadig mere truede deres Grænser, og Ruslands Indflydelse vilde da have strakt sig lige til disse Grænser mod Indien. Hvis Herat derimod, som det skete, blev frelst, kunde det ene ske ved Englands Mellemkomst, og det gode Forhold imellem Storbritannien og Persien vilde da for lange Tider være umuliggjort, og Ruslands Indflydelse i Schahens Land være sikret.

England opnaaede ikke engang, at hele den af Persien erobrede Del af Herat blev rømmet, i det Schahen først i 1841 tilbagegav Ghorian, samtidig med at Herat fik en Regent, der frivillig anerkjendte Persiens Overhøjhed. Vel rev hans Efterfølger sig paa ny løs derfra; men i 1856 erobrede Perserne virkelig Herat, og atter var det Englænderne, der forhindrede dem i at nyde Sejrens Frugter, i det de atter med Vaabenmagt, men uden Blodsudgydelse tvang Schahen til at rømme det erhvervede Land og til højtidelig at forpligte sig til, ikke senere at tilvende sig Herredømmet over det.

En Tid bestod Herat nu atter som selvstændig Stat, indtil Dost Muhamed i 1863 erobrede det og forenede det med det øvrige, imod England meget lidt venskabelig sindede Afghanistan. Hans Søn, Jakub Kahn, løsnede det vel igjen for en Tid fra det øvrige Afghanistan, men den nuværende Emir, Aburhaman Khan, har erobret det tilbage.

Det vil være Læserne i frisk Minde, hvorledes Englænderne for faa Aar siden paa ny førte en blodig Krig i Afghanistan, næsten en Gjentagelse af de her i Maaneds-

skriftet skildrede Begivenheder fra 1839—42, — kun at den britiske Regering nu fulgte den bekjendte militær-politiske Skribent Rawlinsons Raad, i det de, da de ellers rømmede Landet, beholdt Herredømmet over de til Indien førende Passer og navnlig holdt sig Bohlan-Passet aabent, ved at lægge en fast Garnison i Kota (Ketta eller Quettah, som Englænderne kalde Byen). Nødtvungen er Emiren af Afghanistan, der kan takke Englands Naade for sin Trone, nu dets allierede; men hvorledes Stemningen i hans Land er imod Briterne, ses klart af de nylig indløbne Efterretninger om, at Lord Dufferin som Englands Repræsentant i en engelsk-russisk Grænsekommission maatte lægge Vejen til Herat igjennem Persien, da han ikke vovede med sit militære Følge at rejse igjennem Afghanistan, det Land, som hvis Beskytter England nu optræder, for at bevare det som en Stødpude imod Rusland.

Nylig ere Russerne fra Sarakhs og Merv rykkede frem dels langs Heri-Rud til Zulfikarpasset, et Par Dagmarcher fra Herat, og dels langs Murghab til det frugtbare Pend-jeh, der ligger paa den nordlige Skraaning af de afghaniske Grænsebjærge ved Mundingen af den lille Flod Kuh eller Kusk, langs hvilken Fortsættelsen af Hovedkaravanevejen fra Merv til Herat gaar. Halvøen, der dannes ved de to Floders Sammenløb, og paa hvis nordligste Spids Byen eller Lejren Pend-jeh ligger, er beboet af en turkomannisk Stamme, der udmærker sig ved sin store Velstand, som vel til Dels skyldes Jordbundens Frugtbarhed, men for en langt overvejende Del de Plyndringstog, hvormed Stammen stadig har hjemsøgt sine persiske og afghaniske Naboer. Ved Russernes Fremtrængen skal Stammen have erklæret sig for afhængig af Afghanistan, endskjønt den hidtil har regnet sig til de frie Turkomanner og kun af og til, naar den har frygtet for, at Emiren af Afghanistan skulde tugte den for alt for grove Røverier, frivillig har sendt ham en Slags Tribut. Først ved Russernes Nærmelse og, som det synes,

tilskyndede dertil af Englænderne, have afghaniske Tropper besat en Del af Landskabet*).

Russerne, der ikke ville anerkjende Afghanistans Højhedsret over Pend-jeh, erklære ikke at have krænket dets Grænser, og »til Beroligelse« for England have de — som sædvanligt — paa de britiske Beklagelser over deres Fremrykning erklæret, at Besættelsen var nødtvungen og kun sket for at sikre Ruslands Undersaatter imod Grænsebeboernes Røverier, samt at de intet ønske hellere, end at leve i Fred med Afghanistan, naar dette Land blot vil lade være at krænke Ruslands Interesser, hvortil de bede England anvende sin Indflydelse hos Emiren. Efter Forlydende er Rusland ogsaa gaaet ind paa at tiltræde den af England foreslaaede Grænsereguleringskommission, hvis Hverv skal være at fastsætte Afghanistans Nordgrænse — eller rettere den Linje, ud over hvilken Russerne ikke skulle have Lov til at komme, uden at England (!) vil betragte det som en Krænkelse mod Afghanistan. At Rusland imidlertid ved Englands Trusler og Raslen med Sværdet skulde lade sig forlede til at rømme den besatte Stilling, er lidet rimeligt; men — i Bevidstheden om, at det der fra, hvad Øjeblik det vil, kan bemægtige sig Herat, er det vel ogsaa sandsynligst, at det for en Tid vil standse sin Fremrykning, indtil Jærnbanen fra det kaspiske Havs Kyst, hvis Forlængelse fra Kisil Arrat til Askabad er i fuldt Arbejde, kan blive fuldendt til Merv.

Naar Rusland vil anse Øjeblikket for modent til at besætte Herat og der fra for Alvor true Indien, hvor det næppe vilde være meget vanskeligt for det at rejse en alvorlig Opstand imod det forhadte engelske Herredømme, — dette Spørgsmaal er ikke godt at besvare. Jo mere truet England føler sig i Indien, desto medgjørligere vil det lige

*) Ovenstaaende er skrevet i Marts Maaned før de bekjendte Kampe imellem de russiske og afghaniske Tropper.

over for Rusland blive i Evropa, og hvis Rusland, den Gang dets Hære i den sidste tyrkiske Krig stode foran Konstantinopel, havde haft »Nøglen til Indien« i sin Haand, er det næppe rimeligt, at England havde vovet at forhindre det i at høste Sejrens Frugter i Tyrkiet, eller at Ruslands Hær var vegen tilbage for den engelske Flaadedemonstration. Det er vel heller ikke usandsynligt, at Hovedhensigten med Ruslands stadige og taalmodige Fremtrængen imod Indiens Grænser er den, derigjennem at blive Herre over Bosperos, og at Vejen til Konstantinopel — dets stadige Længslers Maal — gaar over Herat.

Frode Jürgensen.

Als's Erobring 1658*).

(Et Bidrag til „Svenskekrigens" Historie).

I.

Det var i Efteraaret 1658. Karl Gustav belejrede Kjøbenhavn, hans Hær var spredt over hele Danmark, i Fyn, i Jylland, i Holsten; han havde Besætninger i alle Fæstninger paa Halvøen, undtagen Rendsborg, og hele Landet undtagen Hovedstaden var i hans Magt. Som et glubende Rovdyr laa den svenske Hær over sit Bytte og havde slaaet sine Kløer i Landets bedste og fedeste Egne.

Aaret i Forvejen, da det kun gjaldt om at faa Karl Gustav ud af Tyskland, havde Polen, Brandenborg og den tyske Kejser lovet Danmark den kraftigste Understøttelse, hvis det vilde angribe Sverige, og til dette Forbund sluttede Holland sig, hvem det var af største Vigtighed, at Sverige ikke blev Enehersker over Østersøen; men alle disse Lande vare mere redebonne til at give end at holde Løfter. Først efter at Danmark var blevet tvunget til den for-

*) Foruden de i Texten anførte Kilder ere følgende benyttede: Droysen: Geschichte d. preuss. Politik. III. — Carlson: Sveriges historia u. pfalzika huset. I. — Döring: Die Eroberung Alsens. Sønderborg. 1873. — Bring (Lagerbring) R. von Aschebergs lefwerne. Lund 1741. — Theatrum europæum. VIII. — Hist. Tidsskr. 1 R. III. 3 R. Vl. o. a.

smædelige Fred i Roskilde, traadte det saa længe forberedte Forbund i Kraft, og først efter at Karl Gustav i Avgust Maaned 1658 paa ny havde begyndt Krigen imod det ulykkelige Land, traadte Forbundsfællerne handlende op paa Krigsskuepladsen.

Den svenske Konges fornyede Angreb paa Danmark vakte almindelig Forbavselse og Skræk i Evropa, der følte sin Ligevægt rystet. Mazarin skrev, at han »aldrig havde været saa urolig i sit Liv«, og Cromwell modtog paa Dødssengen Underretningen om Begivenheden. I Haag dannede der sig et Midtpunkt for Forhandlingerne mellem de nævnte Magter. Kurfyrsten af Brandenborg, »den store Kurfyrste«, som i Følge det her vedtagne Forbund skulde have Overbefalingen over de allierede Hære, havde været tvivlraadig, om han skulde angribe Svenskerne ved Weichselen eller i Holsten, men besluttede sig til sidst til at indbyde den polske General Czarniezki og den østerrigske Grev Montecuculi »zu einer guter Cavalcade nach Holstejn«, og alle tre Magter skyndte sig nu med at undsætte Danmark, besjælede af det Ønske saa længe som muligt at holde Svenskernes Angreb borte fra deres egne Lande. Den 17de Septbr. 1658 vare de tre allieredes Rytteri samlet ved Wittstock. Fodfolket fulgte langsommere efter.

Datidens Krigsførelse bestod mest i at besætte saa store Landstrækninger som muligt med vældige Ryttermasser for fuldstændig at udbytte disse Egne ved Udskrivninger, Hvervninger og Plyndringer og kun i værste Tilfælde atter at overlade dem aldeles udsugede til deres oprindelige Behersker. I den Henseende behandlede ogsaa vore allierede Danmark, som om det havde været et svensk Land.

De forenede Troppers Styrke bliver opgivet meget forskjelligt. I det hele var den c. 30000 Mand. Omtrent 14000 Brandenborgere under den store Kurfyrste selv, c. 13000 kejserlige under Montecuculi og 5000 Polakker under

Czarniezki. De svenske Tropper i Danmark bestode, foruden Hovedhæren foran Kjøbenhavn, af 3000 Ryttere paa Fyn, 4000 Mand i Frederiksodde og Besætningerne i alle Fæstningerne i Holsten og Slesvig. Paa Øen Als stod General Ascheberg med c. 2000 Mand.

Da Pfalzgreve Filip af Sulzbach, der førte Kommandoen over den svenske Hær i Holsten, erfór de allieredes Fremrykning i Lauenborg og Holsten, trak han hurtig de svenske Regimenter sammen om Rendsborg. Tønningen og Gottorp vare besatte af Svenskerne i Følge det Forbund, Hertug Frederik af Gottorp modstræbende havde indgaaet med Karl Gustav, der var hans Svigersøn. Danske og hollandske Skibe besatte Elbmundingen og afbrøde derved Svenskernes Forbindelse med deres Hær i Bremen og Verden.

De allierede rykkede hurtig frem. I Overensstemmelse med Datidens Krigsførelse plyndrede og hærgede de overalt, og der haves Beretninger i Massevis om de Ulykker, de afstedkom, og de storartede Lidelser, de paaførte Indbyggerne ved deres Rovgjerrighed og hensynsløse Grusomhed. Deres Tropper overgik i saa Henseende langt de svenske. Især vare Polakkerne umættelige og ustyrlige; paa Grund af deres Hærs Sammensætning herskede her en fuldstændig Mangel paa Disciplin. Kurfyrsten gjorde Czarniezki Bebrejdelser, og Kongen af Danmark besværede sig; men intet hjalp.

Da Pfalzgreven ikke kunde overvinde Rendsborg, der forsvarede sig med stor Standhaftighed og Tapperhed, og da de allieredes Fordækning under den østerrigske General Spork nærmede sig, adsplittende alle de svenske Tropper, han traf paa sin Vej, opgav han Belejringen. Han pressede i største Hast saa mange Udskrivninger og Rekrutter som muligt ud af det ulykkelige Land, efterlod en lille Besætning i Slottet Gottorp, et Regiment og sin Bagage i Tønningen og marcherede uden Rast til Lille-Bælt. Efter at have ødelagt Landet i en Omkreds af 10 Mil omkring

Frederiksodde (Fredericia) holdt han sig stærk nok til — støttet til denne Fæstning og Besætningen i Fyn — at vente de allierede. Disse lode sig ikke opholde ved Belejringen af Gottorp og Tønningen, men fulgte ham i Hælene. De polske Regimenter rede forbi Fredericia og naaede lige til Horsens.

Ascheberg alene blev staaende paa Als.

Imidlertid havde Karl Gustav fortsat Belejringen af Kjøbenhavn med sin Hovedhær. Kronborg var i Begyndelsen af September faldet i hans Hænder; men til Gjengjæld havde den hollandske Flaade i Slutningen af Oktober undsat Kjøbenhavn. Karl Gustav opgav for en Tid Belejringen, og samtidig hermed havde Kurfyrsten opslaaet sit Hovedkvarter i Flensborg. Det begyndte at lysne en Smule for Danmark.

Hertug Frederik III. af Holsten Gottorp erklærede sig nu efter Forhandlinger med Kurfyrsten for nevtral, efter at have rømmet sit Land med Undtagelse af Tønningen, som han forbeholdt sig og sin Familie til Opholdssted. Hertugens hele Holdning under Krigen var dog at anse som et aabent Brud paa hans Lensforhold og blev Anledning til blodige Krige i kommende Tider.

Den svenske Konges Stilling vilde paa dette Tidspunkt have været fortvivlet, hvis der havde været fuld Enighed imellem de allierede, saa at Hollænderne kunde have benyttet deres Held; men uagtet dette havde gjort den danske Flaade fri, blev der dog ikke gjort alvorligt Forsøg paa fuldstændig at beherske Østersøen, og uagtet Kong Frederik III. strax efter den hollandske Flaades Ankomst ivrig havde forhandlet om den heldigste Maade at anvende den paa*), blev der dog ikke sendt en tilstrækkelig Flaade til Hertugdømmerne for at overføre den allierede Hær til Sjælland eller Fyn.

---

*) D. Mag. 3 R. IV. p. 319 ff.

Det var Englands og til Dels ogsaa Frankrigs Forestillinger, der forhindrede Holland i at træde tilstrækkelig energisk op. Kurfyrsten i Spidsen for de 30000 allierede Tropper lammedes i sine Foretagender. Medens de danske arbejdede af al Magt paa at hverve Tropper i det ødelagte Sønderjylland og Holsten og virkelig sendte nogle Skibe afsted for at overføre Tropper, laa den hollandske Flaade, efter at have undsat Kjøbenhavn, ledig paa dens Réd*).

Endelig blev Ventetiden Kurfyrsten for lang.

I Følge et Krigsraad i Flensborg (11te Novbr.), hvor de danske, kejserlige og kurfyrstelige Feltmarskalker — Eberstein, Montecuculi og Sparr — vare til Stede, vedtoges det, at man skulde angribe Øen Als, hvor Ascheberg stod med en temmelig betydelig Styrke, og man skulde holde sig parat til ved første Lejlighed at afsende 1000 Mand til Kjøbenhavn**).

Det var let forstaaeligt, at Kurfyrsten havde sin Opmærksomhed rettet paa Als. Dens militære Betydning for en Hær, der rykker ind i Jylland, er noksom bekjendt. Den bestaar ikke alene deri, at den kan tjene som Udgangspunkt for større krigerske Foretagender, men mere i dens negative Vigtighed, i det den ikke godt kan være i fjendtlige Hænder, naar en Hær rykker op i Jylland, uden at denne Hærs militære Stillinger i Slesvig og Jylland ere truede i høj Grad. Dette viser sig ogsaa af Forholdene, saaledes som de vare i Slutningen af 1658. Als var allerede i Septbr. 1657 bleven besat af de svenske. Paa Sundeved-Siden havde de opkastet en Skanse lige over for Sønderborg Slot til Dækning af Indløbet til Als-Sund. Der stod for Øjeblikket paa Als under den fra den polske Krig

---

*) Vaupell: D. dansk-norske Hærs Hist. II. Aktstykker. — Garde: Den dansk-norske Sømagt. I.

**) Urkunden u. Actenstücke z. Gesch. d. Kurfürsten Friedrik Wilhelm. III.

og Slaget ved Warschau berømte Oberst Rutger Aschebergs Kommando foruden hans eget Regiment, Oberst Kundorfs Regiment. 4 Kompagnier af Oberst Gorgas Regiment og 4 Kompagnier af Oberst Weidenbach's Dragoner. Desuden havde han til Disposition et Krigsskib paa 13 Kanoner under Kaptejn Wrangel. Fra Fyn kunde dette Korps let formeres og foretage et Angreb, hvorved Kurfyrsten kunde blive tvungen til at give sine Tropper i Jylland til Pris og til at trække sig tilbage bag Ejderen.

Man besluttede altsaa at bemægtige sig denne Ø. Allerede i Oktober var der sendt Officerer til Sundeved for at rekognoscere Sønderborg. I Slutningen af November brøde 10—1100 Mand Infanteri, Artilleri og Rytteri af de allierede Tropper op fra Flensborg. Svenskerne trak sig over til det befæstede Sønderborg. Ved Sundeved-Siden var der samlet en stor Mængde smaa Fartøjer og desuden nogle danske Krigsskibe, som rimeligvis hørte til den lille Flaade, der var sendt afsted for at føre Tropper til Fyn. Kurfyrsten tog Kvarter hos Degnen i Satrup og lod med store Vanskeligheder, da Jorden var haardt frossen, opkaste en Skanse »paa Bjærget, som ligger lige over for Slottet Sønderborg, for at bombardere Slottet og Byen«*).

Den 12te December dikterede han sin Sekretær: »Disposition zur Attaque auf den $^4/_{14}$ December 1658 auf die Insel Alsen«, som her meddeles fuldstændig, da den frembyder mange Ting af Interesse:

1. Alt Fodfolk af begge Armeer med dets Bagage skal komme her hid til den nærmeste Landsby den Dag i Dag og i Morgen en Time før Daggry være ved Strandbredden.
2. Kavalleriet skal ligeledes være her en Time før Daggry.
3. Alle Skibene skulle i Aften Kl. 8 lette Anker og sejle til den Strandbred, hvor fra der skal sættes over; de

*) Duus: Topgr.-hist. Darstellung d. Halbinsel Sundewitt p. 42.

skulle endnu i Dag deles i to lige Dele, hvoraf den ene tilkommer de kejserlige og den anden de kurbrandenborgske Tropper.

4. Det store Skib, som er blevet indrettet for Rytteriet, skal ogsaa bruges til Fodfolkets Transport; af begge Vaabenarter skal den ene Kapetjn efter den anden gaa over med sine Folk paa dette Skib.
5. De smaa Stykker maa endnu i Dag bringes paa Skibene.
6. De to store Skibe med Stykker (af hvilke Oberst Raufft skal være paa det ene med 100 gode Musketerer eller lige saa mange, som der er Rum og Plads til, eller som Skibskaptejnen eller Løjtenanten finder for godt, saa at Skibsfolkene ikke forhindres) ville sejle forud og lægge sig saa nær de kunne ved Strandbredden og holde denne fri ved en vedholdende Ild, indtil de andre Baade, som skulle følge disse to store Skibe, kunne lande og udlade deres Tropper og kunne tage Stilling.
7. Første Gang skal 300 Mand af hver Armé sættes over, tilsammen 600 Mand, hvortil de kejserlige afgive Oberst Grev Strozzi, en Overvagtmester, tre Høvidsmænd og de behørige Officerer; men Brandenborgerne afgive Oberstløjtn. Zastrow, tre Høvedsmænd og de behørige Officerer, som skulle sørge for hurtig at faa nogle Fanger, samt at de hollandske (?) Skibe ere ved Haanden for strax at anbringe et stort Anker paa Strandbredden til Skibenes Fortøjning.
8. Med den anden Transport gaar igjen 600 Md. over, samt den brandenborgske Oberst Golz og den kejserlige Oberstløjtn. Tesson.
9. Med den tredje Transport gaar igjen 600 Md. over under den kurfyrstelige Generalmajor Goltzen.
10. Den 9de Transport skal sætte Generalitetet over.
11. Den første Transport skal borttage de spanske Ryttere, samt bemægtige sig Musketter, Skansetøj og Hakker

og skulle tillige først og fremmest sørge for at sikre sig imod Fjendens angribende Rytteri, bemægtige sig deres Løbegrave og forsvare sig ved Hjælp af det spanske Rytteri og ved at fælde Træer og holde Stillingen saa længe, til de andre komme efter; Oberst Strozzi vil vide at udføre dette paa det bedste.

12. De andre Transporter skulle formere Bataillon med deres Folk, forstærke Stillingerne og stadig søge at rykke frem, samt lade en Plads fri for Rytteriet.

13. Ved den 3dje Transport vil den kurbrandenborgske Generalmajor v. d. Golz vide at handle, som Forholdene og Fjendens Holdning tillade og fordre det.

14. Med Fodfolkets Bagdækning skal Regimentskanonerne overføres.

15. Det hele Artilleri skal om Natten ubemærket af Fjenden føres bort fra dets nuværende Stillinger og skal, for at narre Fjenden, føres ad en anden Vej end Tropperne til de bestemte Steder.

16. Den danske Vice-Admiral skal have et vaagent Øje med de svenske Skibe, at de ikke gjøre os noget Afbræk under Overgangen.

17. Den nødvendige Munition skal endnu i Dag uddeles til Soldaterne.

18. Rytterivagten, som fra Begyndelsen af har været her, skal igjen udstilles samme Sted og bevogte Adgangene.

19. Efter Fodfolket gaa 700 Dragoner til Fods over paa Resten af Baadene,

20. hvorefter de 80 Heste af den kejserlige Garde følge;

21. af Rytteriet oversættes 200 kurfyrstelige under Oberst Joseph og en Overvagtmester og 200 kejserlige under en Oberstløjtnant.

22. Derpaa følger det øvrige Rytteri eskadronvis efter den hidtil fulgte Orden, den ene efter den anden, dog saaledes at der efter de første 4 Eskadroner tyske Ryttere skal overføres 200 Polakker.

23. Det maa fremfor alt nøje iagttages, at der ved Ind- og Udskibningen ingen Uorden finder Sted hverken ved Fodfolket eller Rytteriet, saa og at alt holdes i god Orden og bliver i rimelig Afstand fra hinanden.
24. De Folk, som skulle være paa de store Skibe, skulle i Nat Kl. 2 indskibe sig ved Møllen; men de smaa Skibe forblive tomme ved Overfartsstedet, indtil man vil besætte dem.
25. »Avanturiererne« (die Avanturiers) skulle blive hos Generalerne*).
26. Løsen og Felttegn vil blive givet af hans kurfyrstelige Durchlaucht.

Der er al Sandsynlighed for, at Overgangen er gaaet for sig i Overensstemmelse med denne Disposition, uagtet de meget magre Beretninger, der haves om denne Begivenhed, i flere Henseender ere uoverensstemmende. Saaledes gjøre de tyske og polske Fremstillinger hver for sig Fordring paa, at deres Tropper have gjort Udslaget; det er jo næsten altid Tilfældet efter enhver allieret Armé's Kamp; men der kan dog nogenlunde ses, at de have understøttet hinanden godt og kun vanskelig have kunnet undvære hinanden.

Efter at det brandenborgske Artilleri paa Sundeved havde renset den alsiske Kyst for svenske Tropper, begyndte om Morgenen den 14de Decbr.**) mellem Kl. 7 og 8, altsaa lige i Daggryet, Brandenborgernes og de kejserliges Overgang under Anførsel af Fyrst Johan Georg af Anhalt,

---

*) Hvad der menes med disse, er ikke ret klart. I den franske Armé var „les Avanturiers" indtil ind i det 17de Aarh. Benævnelsen paa en Art udisciplineret Fodfolk, som ikke fik regelmæssig Sold, men levede af Plyndring.

Guignard. L'ecole de Mars. I. p. 584.

**) Mærkværdig nok sætte flere Forfattere, hvoriblandt Polakken Passek. der selv deltog i Felttoget, Overgangen til Als til Aaret 1659.

dækket af de danske Skibes Kanoner. Vejret var mildt, stille og uden Frost, i det der netop var indtraadt varmere Vejr, som strax efter blev afløst af en stærk Kulde. De første af Tropperne, c. 300 Mand, gik over paa 17 fladbundede Skibe tæt nord for Slottet, og efter at Ascheberg, som havde forsøgt at forhindre Landgangen, var kastet tilbage inden for Slottets Mure, satte de sig strax fast paa Kirkegaarden, hvis Mur de benyttede til Brystværn, og forskansede sig i Sønderborgs Gader. Derefter fulgte de andre Tropper.

Saa vidt man kan forstaa, gik samtidig hermed Polakkerne over Sundet noget mere mod Nord for at understøtte deres allierede, der lode til at have haft ondt ved at holde Stand imod de svenske Ryttere. Det, der især gjør Polakkernes Overgang mærkelig, er den Dristighed, hvormed den blev sat i Værk, i det de lode deres Heste svømme over Sundet. Under Anførsel af Wojvoden Czarniezki selv udgjorde Polakkerne 4 Faner (Eskadroner) Pancerner, nemlig Kongens, Markisen's, Leczinski's og Czarniezki's Pancer-Faner (efter nogle vare deres Antal: 100 Vallaker, 100 Semener og 200 Dragoner, efter andre 700 Mand)*).

*) Den polske Hær var i Tilblivelse, Udrustning og Kampmaade forskjellig fra Evropas andre Hære. I disse vare Ridderne ved Ildvaabnets Indførelse forsvundne; i Polen bestod Rytteriet endnu af Landets Adelsmænd. Det blev dog lønnet. Det svære Rytteri, Husarer og Pancerner, var Blomsten af Landets Adel; hver Ridder havde et Par Knægte, Haandheste og stor Bagage med sig, de havde alle Officersrang og maatte selv sørge for deres egen og deres Tjeneres Udrustning og Forplejning. Det lette Rytteri var dannet af Landets fattige Adel, som ikke havde Rang. Fanerne ɔ: Eskadronerne havde Navn efter dem, som for en vis Pengesum stillede dem i Marken, hvilket tit var Folk helt uden for Standen, selv gejstlige. Eliten af Rytteriet var Husarerne, hvis højst mærkelige Udrustning og Udstaffering med Tigerskind om Skuldrene og Ørnevinger paa Ryggen Pladsen ikke tillader os at dvæle ved; dernæst kom de oven for nævnte Pancerner. Disse vare

Sundets Bredde angives i de omtalte Beretninger meget forskjelligt, lige fra 20000 Fod, »saa langt som fra Warschau til Praga« til næppe et Bøsseskud. Polakkerne kunne dog ikke have haft en længere Strækning end allerhøjst 1200 Fod at komme over. De gik over eskadronsvis hver paa sit Sted. Knægtene fik Ordre til at lægge Fodersækkene paa Hestene, medens Isen, som laa meget tyk inde ved Land, blev huggen op med Øxer af Dragonerne, for at Hestene kunde komme i Vandet. Alt skete i stor Fart og i største Tavshed.

En Deltager har givet en livlig Beretning om Foretagendet*). Midt i Sundet var der et Sted, kun et halvt Spænd langt, hvor Hestene kunde staa paa Bunden og hvile. Wojvoden satte først ud i Vandet, efter at have slaaet et Kors for sig. Ham fulgte de tre (efter andre fire) Faner. Enhver stak Pistolerne bag Kraven og hængte Krudthornet om Halsen, for at det ikke skulde blive vaadt. Da de kom midt i Sundet, hvor Vandet, som sagt, var lavt, hvilede de sig en Stund, inden de svømmede videre. Hestene vare inden Overgangen blevne undersøgte, de som svømmede

---

udrustede med en lille Hjælm med Maskeværk til Dækning af Hals og Nakke, Panserskjorte, Underarmsskinner og svære Støvler, dertil kom et Skjold af Staal eller Rør, overtrukket af broderet Stof. Deres Vaaben vare en lang Stødkaarde, Stridsøxe og ved Bandoleret Pistoler eller en meget kort Karabin; mange foretrak den let haandterlige Bue, der saa blev baaren paa venstre Side, Pilekoggeret paa højre Side. Pancernerne vare udmærkede Tropper og brugelige til al mulig Tjeneste. Dragonerne hørte til det lette Rytteri og bestode mest af hvervede Folk af forskjellige Folkeslag. De vare bevæbnede som tyske Dragoner og brugte deres Heste mere til Transport end til Kamp. Fodfolk havde kun ringe Betydning i den polske Hær.

Organ d. milit.-wissenschaftl. Vereine XVII.
Oestr. milit. Zeitsschr. XXIV. Jahrg. 313.

*) Denkwürdigkeiten d. Johann Chrysostomus Passek. Breslau. 1838.

slet, vare blevne stillede imellem to stærke, for at de ikke skulde synke. Da de nærmede sig Als's Kyst, styrtede Svenskerne frem og begyndte at skyde; men saa snart en Afdeling fik Fodfæste paa Land, sprængte den strax løs paa Fjenden. Hestene, som efter at de vare komne ud af Vandet, frøs ind i en tyk Isskorpe, bleve tumlede dygtig omkring, for at de atter kunde blive varme, og da Svenskerne saae, at der blev givet Ild paa dem med Pistolerne, som syntes trukne op af Vandet, grebe de Flugten, andre, som ilede dem til Hjælp, bleve afskaarne, »saa at vi jagede Fjenden foran os som Støv, og Fangerne sagde: vi troede, at I ikke vare Mennesker, men Djævle.« Et Bevis for, at Czarniezki ved sin kjække Overgang og sit Angreb virkelig har bidraget meget til, at Foretagendet lykkedes, have vi ogsaa i Kong Frederik III.'s Taksigelsesbrev til ham, hvori han berømmer Wojvodens virtutem vere heroicam.

Polakkerne begyndte strax deres sædvanlige Plyndringsværk — »efter fuldbragt Arbejde søgte enhver af os at faa et varmt Værelse, og vi reve Skjorterne af Kroppen paa Mænd og Kvinder for at omklæde os.« Derefter blev Øen rekognosceret. (Sluttes).

P. F. Rist.

Fra den franske Restaurationstid.*)

I.

Ludvig XVIII.'s Tilbagekomst. — Ministeriet Talleyrand. — De politiske Forfølgelser. — Det hvide Rædselsregimente — »La Chambre introuvable«. — Ministeriets Fald.

Slaget ved Waterloo havde kastet det andet Kejserdømme i Støvet, Napoleon havde maattet vige for Deputeretkammerets Vilje og abdiceret til Fordel for sin Søn, en provisorisk Regering var dannet med Fouché i Spidsen, og denne indledede Underhandlinger med Wellington om en Vaabenhvile, der havde kunnet skaffe Tid til et fortsat Rænkespil. Dog Underhandlingerne sloge fejl, og den provisoriske Regering maatte nu drøfte det Spørgsmaal, om man skulde friste Udfaldet af en sidste Kamp eller med Resignation indgaa paa en Kapitulation. Flere Krigsraad bleve afholdte; men efter en omhyggelig Undersøgelse af de Forsvarsmidler, Paris raadede over, efter en Rapport fra Carnot, der paaviste deres Utilstrækkelighed, maatte man modtage det sidste Alternativ, og denne Bestemmelse gjorde Ludvig XVIII.'s Tilbagekomst uundgaaelig, da han alene virksomt

*) Efter Ernest Daudet: Histoire de la Restauration 1814—30.

kunde optræde som Mellemmand mellem det besejrede Land og den triumferende Invasion.

Kongen blev hemmelig underrettet om, at intet mere stod til Hinder for Restaurationen og nærmede sig Paris. Ved sit Indtog i Cambrai udsendte han en meget kløgtig Proklamation, hvori han først mindede om, at under de »hundrede Dage« havde ingen Prins af hans Familie víst sig i de fremmede Rækker, dernæst erkjendte, at hans Regering havde begaaet Fejl, og lovede at undgaa deres Gjentagelse; nye Garantier skulde indføres i Chartet, og Ministeriets Enhed skulde fremtidig være en Sandhed. Han forpligtede sig til at tilgive de forledte Franskmænd; men fra Amnestien undtog han Ophavsmændene og Tilskynderne til Forræderiet, der truedes med Lovens Straf. Proklamationen var inspireret af Talleyrand. Det havde maaske været bedre, om en fuldstændig Tilgivelse havde dækket alle dem, der havde svigtet den kongelige Sag; men Partier saa vel som Mennesker have deres Lidenskaber, Kongen maatte ogsaa unde sit Parti en Fyldestgjørelse, og Nødvendigheden af at tugte sine Fjender blev ham paalagt af Statsgrunde.

Den provisoriske Regering havde imidlertid den 3dje Juli i Neuilly undertegnet en Kapitulation, der ratificeredes af Kamrene, medens Hæren viste sig mere gjenstridig. Tropperne skulde trække sig tilbage bag Loire; men da denne Bestemmelse blev bekjendt, fremkom der voldsomme Protester, Soldaterne udstødte Trusler, erklærede ikke at ville lystre og forlangte at føres mod Fjenden. En Del af Befolkningen fra Forstæderne sluttede sig til denne unyttige Protest, der blot udsatte Paris for de forfærdeligste Farer, som General Drouot dog heldigvis besværgede; han øvede en almægtig Indflydelse over Garden, hvem det lykkedes ham at sætte i Marche til Orléans, Resten af Armeen fulgte efter, Nationalgarden spredte uden Blodsudgydelse de forskjellige Sammenløb i Paris, og den 7de Juli holdt

Blücher sit Indtog i Hovedstaden og sprængte samtidig baade Kamrene, der vare sammenkaldte af Kejseren, og den provisoriske Regering, hvis Magt nu var til Ende.

Fouché havde imidlertid udfoldet hele sit gamle Talent for Intriguer; han havde vidst at vinde baade Wellington og Talleyrand og saaledes paatvunget sig Kongen som Minister, skjønt han som Kongemorder baade indgød Ludvig XVIII. Rædsel og Foragt. I St. Denis dannede Kongen nu sit nye Ministerium; han føjede sig efter sine Raadgiveres Bønner og sendte sin Yndling Blacas som Sendemand til London; thi han skulde være Syndebukken for alle de Fejl, der vare begaaede under den første Restauration. Talleyrand blev Præsident for Statsraadet og overtog Udenrigs- og Indenrigsministerierne, og Fouché blev Politiminister. Politipræfekturet tilbød man Decazes, der ogsaa tog imod det. Det var en ung Overdommer, Kommandant for en Bataillon Nationalgardister, der under de hundrede Dage havde afslaaet at tjene Kejserdømmet og ofret sig for den kongelige Sag. Ingen af dem, som udnævnte ham til Præfekt, havde nogen Anelse om de Fremskridt, han snart skulde gjøre i Kongens Gunst, eller om den vigtige Rolle, det var ham forbeholdt at spille; Fouché alene havde en Forudfølelse af hans Styrke og nærede fra dette Øjeblik Mistillid til ham.

Samme Dag, den 7de Juli, undertegnede Kongen tvende Ordonnancer; den første erklærede alle de Udnævnelser, som vare skete efter den 20de Marts, for ugyldige, den anden gjenindsatte alle de Embedsmænd og Officerer, der vare blevne afsatte, i deres Embeder og Grader.

Om Morgenen den 8de Juli, i det Øjeblik Kongen beredte sig til at vende tilbage til Tuilerierne, søgte Fouché at paatvinge ham den Forfatning, Kammeret sluttelig havde vedtaget; han vilde ogsaa lade ham anlægge den trefarvede Kokarde og afholde ham fra et højtideligt Indtog i Paris ved at fremdrage det altid lurende Revolutionens Spøgelse;

Kongen afviste harmfuldt hans Forslag. Under Lyden af Kanonerne fra Invalidehotellet ankom han samme Dag til Barrièren ved Saint-Denis, omgiven af sin Broder og Brodersønner, af sine Musketairer, Marskalker og Nationalgarden. Alle de tilstedeværende havde anlagt den hvide Kokarde; Seinepræfekten Chabrol holdt en Tale til Kongen og anvendte her for første Gang det Udtryk »de hundrede Dage«, hvormed Historien fremtidig skulde betegne det andet, kortvarige Kejserdømme. Indtoget var i øvrigt bedrøveligt nok, og der blev ikke afsunget noget »Te Deum« i Notre-Dame; alt for mange Ulykker havde i tre Maaneder tynget paa Fædrelandet, alt for mange Franskmænd vare faldne ved Waterloo, og en dyb Angest knugede alt for stærkt Hjærterne ved Synet af disse Preussere, der bivuakerede i Paris's Gader.

Det var ikke tilstrækkeligt, at Ludvig XVIII. atter havde besteget Tronen, han maatte ogsaa søge at holde sig paa samme midt under de største Vanskeligheder, en Konge nogen Sinde har haft at kæmpe imod. Frankrig, ydmyget og hjemsøgt af Invasionen, et Bytte for de allieredes hovmodige Krav, Ultraroyalisterne, begjærlige efter Gjengjældelse og Hævn, Hæren, opbragt over sine Nederlag og hævnfnysende hinsides Loire, Faren for Borgerkrigen overhængende, Revolutionen, afvæbnet, men ikke besejret, Finanserne udtømte, dette er de væsentligste Træk, der karakterisere Situationen i Juli 1815.

Fra den Altan paa Tuilerierne, hvor fra Kongen maatte besvare Mængdens Tilraab, havde han kunnet se de preussiske Kanoner, rettede mod sit Palads. Næste Dag maatte han rejse Modstand mod Blücher, som vilde sprænge Austerlitz- og Jenabroerne og afpresse Paris en Brandskat paa hundrede Millioner. Der udkrævedes en energisk Fasthed for at modsætte sig Udførelsen af disse Planer, Hertugen af Wellingtons Mellemkomst forhalede deres Udførelse, og de allierede Suveræners snart paafølgende Ankomst (11te

Juli) medførte deres Opgivelse. Man gav Broerne nye Navne, og de bleve sparede; og hvad Brandskatten angik, blev den nedsat til otte Millioner.

Derimod var man ikke saa heldig med Hensyn til Museerne. Invasionen af 1814 havde skaanet dem; men Invasionen af 1815 lagde Beslag paa de Mesterværker, de franske Hære i Løbet af de sidste femten Aar havde erhvervet paa deres sejrrige Tog gjennem hele Evropa, og ingen Ydmygelse føltes mere dybt af Nationalforfængeligheden. Man maatte ogsaa permittere de Tropper, som vare lejrede bag Loire, og Krigsministeren, General Gouvion Saint-Cyr, løste heldig dette vanskelige Hverv, hvorpaa han kunde skride til Dannelsen af en ny Hær.

Samtidig udsugede de fremmede Tropper, særlig Preusserne og Østerrigerne, de Egne, de holdt besatte, udplyndrede de Byer, de passerede, eller som havde forsøgt Modstand, og belejrede andre som Longvy og Huningen, der havde faaet Kongens Ordre til at forsvare sig, og som forsvarede sig heltemodig. Regeringens Indsigelser vare forgjæves, og alt, hvad der kunde opnaas, var en Regularisering af denne Tingenes Tilstand, der ret egnede sig til at gjøre den upopulær. Hver Hær fik sine Kantonnementer anviste, Departementerne fik fremmede Guvernører ved Siden af de kongelige Myndigheder, og trods alle Ludvig XVIII.'s Anstrængelser maatte tre Fjerdedele af Territoriet i mange Maaneder finde sig i at være et erobret Land. Preussen og Østerrige talte om intet mindre end Gjenerhvervelsen af de Landskaber, som grænsede op til den tyske Grænse, og Ansvaret for Fjendens forhadte Opførsel faldt tilbage paa Bourbonerne, som vare ude af Stand til at hindre den.

En anden, sørgelig Pligt paahvilede Regeringen. I sin Proklamation fra Cambrai havde Ludvig XVIII. vel lovet de »forledte Franskmænd« Pardon, men ogsaa udtalt: »Men mine Børns Blod er blevet udgydt ved et Forræderi, Verdens Annaler ikke kunne opvise Exempel paa. Dette For-

ræderi har kaldet de fremmede til Frankrigs Indre; for min Trones Værdighed, for mit Folks Interesse og Evropas Freds Skyld maa jeg undtage Ophavsmændene og Tilskynderne til dette rædselsfulde Komplot fra den almindelige Pardon.« Denne Forpligtelse, Kongen ved disse Udtryk havde paataget sig, mindede de koalierede Magter ham om efter hans Tilbagekomst; de krævede Garantier mod en ny Revolutions Udbrud, og det var ikke muligt at afvente en Sammentrædelse af Kamrene, der i Følge Proklamationens Ordlyd skulde udpege de skyldige.

De skyldige udpegedes da ved en Kundgjørelse af 24de Juli; for Krigsdomstolene skulde stilles Marskalk Ney, Generalerne Lallemand den ældre og yngre, Drouet d'Erlon, Lefebvre-Desnouettes, Ameilh, Brayer, Gilly, Mouton-Duvernet, de Grouchy, Clauzel, Laborde, Debelle, Bertrand, Drouot, Cambronne, Hertugen af Rovigo og Grev La Valette; desuden skulde ni og tredive Personer, deriblandt Carnot, Marskalk Soult, Thibaudeau, Generalerne Exelmans, Vandamme og Lamarque forlade Paris inden trende Dage og paa bestemte Steder, der anvistes dem af Politiministeren, afvente Regeringens yderligere Skridt. Den kyniske Fouché havde selv affattet den sidstnævnte Liste, i hvis Spidse han selv passende burde have figureret. Carnot skrev til ham: »Hvor bør jeg begive mig hen, din Forræder?« »Hvor hen du vil, Dumrian«, svarede Fouché ret betegnende.

Kundgjørelsen af 24de Juli aftvang Marskalk Davoust en Protest; han hævdede offentlig den Ære selv at figurere paa disse Proskriptionslister, som indeholdt Navnene paa flere Mænd, der kun havde handlet efter hans Ordre. Man nøjedes med at modtage hans Afskedsbegjæring, og Hæren ved Loire, der endnu ikke var opløst, fik Marskalk Macdonald til øverstkommanderende.

Kundgjørelsen af 24de Juli blev ufortøvet bragt til Anvendelse. Den 3dje Avgust blev Marskalk Ney arresteret i Lot, og man begyndte hans Proces. Kort forud havde

man arresteret Grev La Valette, som den 20de Marts havde tiltaget sig Ledelsen af Postvæsenet, og Oberst Labédoyère, som ved Grenoble havde ført sit Regiment til Kejseren. Takket være sin Hustrus sindrige Opofrelse lykkedes det Grev La Valette at undslippe fra sit Fængsel, Dagen før han skulde have været henrettet. Oberst Labédoyère var ikke saa lykkelig, han blev stillet for en Krigsret og dømt til Døden. Skjønt han havde vundet sine Grader under Kejserdømmet, havde han i 1814 særlig været Gjenstand for Kongens Naade, han hørte ved sine Forbindelser hjemme i den kongeligsindede Adel, og det syntes derfor ikke muligt at benaade ham; den 19de Avgust blev han skudt paa Grenellesletten og gik modig i Døden.

Hvad de øvrige Generaler og Officerer angaar, hvis Arrestation var befalet, og hvis Tal senere yderligere var forøget ved suplerende Bestemmelser, lykkedes det nogle at undslippe, og med Tiden bleve de paa forskjellig Vis benaadede; andre mindre lykkelige bleve dømte af Militærkommissioner.

Generalerne Boyer, Debelle, Gruyer og Travot bleve dømte til Døden, men Straffen forandredes til Landsforvisning; General Bertrand, der fulgte Kejseren til St. Helena, blev dømt til Døden in contumaciam, og samme Straf ifaldt Lefebvre-Desnouettes, d'Erlon, Lallemand, Rigau, Gilly, Clauzel, Brayer, Morand, Ameilh og Rovigo; man frifandt Drouot Cambronne og Linois; Radet, som fordum havde arresteret Pius VII. i Kvirinalet, maatte vandre i Fængsel; Bonnaire blev deporteret, og Generalerne Chartran, Mouton-Duvernet og Brødrene Faucher henrettedes. Ogsaa Officerer af lavere Rang faldt som Ofre for den Bevægelse, der havde kastet dem i Kejserens Arme, og for den rasende Harme, deres Opførsel havde opflammet.

Der forefaldt saaledes Henrettelser paa forskjellige Steder af Territoriet og talrige Domfældelser til Forvisning, Deportation og Fængselsstraffe, som den kongelige Mildhed

vel senere eftergav, saafremt Døden ikke havde gjort det umuligt, men som dog have kastet en mørk Skygge over Restaurationens første Tider; de maa for største Delen betragtes som den kongeligsindede Reaktions Triumf; thi om det end var umuligt for den kongelige Regering at vise sig overbærende mod nogle af dem, som havde forraadt den, havde det dog været tilstrækkeligt at ramme Hovederne, og det havde været smukt at benaade saa mange brave Mænd, hvem Minderne om Fortiden og Kejserens Nimbus havde berøvet al Koldblodighed, og som kun bleve opdagede ved usle Angivelser.

Det værste var, at denne Restaurationsperiode paa den ene Side faldt sammen med Grenoble-Sammensværgelsen og de Exekutioner, den medførte, paa den anden Side med Urolighederne i Syden, som prægedes af de mest afskylige Repressalier, og Partiaanden maatte følgelig slaa alle disse Begivenheder i Hartkorn og kastede Ansvaret for det hele over paa Kongens Regering, der ikke havde gjort noget for at fremkalde dem og var ude af Stand til at besværge dem. Alle disse Begivenheder har Historien sammenfattet under Betegnelsen det »hvide Rædselsregimente«, og vi skulle nu fortælle nogle af Hovedtrækkene i dette.

Under de hundrede Dage havde Royalisterne i flere Departementer været Gjenstand for slem Medfart fra Tilhængere af det sejrrige Kejserdømme. I Departementet Gard vare de kongeligsindede frivillige blevne behandlede som Fjender til Trods for den Kapitulation, General Gilly havde afsluttet med Hertugen af Angoulême, og hvori han havde tilsagt dem Beskyttelse; flere af dem, som kom gjennem Landsbyen Arpaillargues, bleve dèr nedhuggede med den mest barbariske Grusomhed. Disse Udæskninger fulgtes af det haarde Tryk, som kom til at hvile paa hele Departementet, og af Udskrivningen, der medførte et stort Antal Desertationer. Disse ulykkelige Desertører maatte længe friste Livet under de haardeste Savn, alt medens de

afventede Kongens Gjenkomst; i deres Tal fandtes Arbejdsmænd uden Opdragelse, men besjælede af voldsomme Lidenskaber, t. Ex. Jacques Dupont, kaldet Trestaillons, en simpel Landbruger, hvem disse mørke Dage skulde forvandle til en grov Forbryder.

Da de kongelige Kommissarer indfandt sig i Departementet efter Nederlaget ved Waterloo, tænkte disse Flygtninge kun paa Hævn. De begave sig til Beaucaire, hvor de dannede en Troppestyrke, som marcherede mod Nîmes; thi her holdt General Gilly endnu Stand i Kejserens Navn. Da de imidlertid kom til denne By, var Generalen dragen afsted med sine Tropper. Ikke desto mindre trængte de i deres Raseri ind i Byen, hvor de mente at have at kæmpe mod talrige Batailloner, og affyrede overalt Bøsseskud; en stakkels Haandværker blev paa denne Maade hændelsesvis dræbt. De følgende Dage vare denne Bys Rædselsperiode. Trestaillons og andre lignende Banditter, som Truphemy og Servent, fremkaldte en blodig Reaktion; de angrebe de kejserlige Tropper, i det Øjeblik disse i Tiltro til Underhandlingerne forlode deres Kaserner, hvor fra de rigtignok Dagen forud havde fyret paa Befolkningen; en tredive Stykker faldt som Ofre. Prostestanternes Huse bleve udleverede til Plyndring. I de sidste Dage af Juli gik der ikke en Dag hen uden Ofre for denne kongelige Reaktion; paa en eneste Dag, den 1ste Avgust, talte man femten døde, og den 19de samme Maaned ti; de vare alle omkomne, ikke ved Sammenløb, men ved fejge Snigmord af Trestaillons Bande.

Samtidig øvede en anden Person, Jean Graffand, i Uzès tilsvarende Repressalier i den triumferende Royalismes Navn. Den 3dje Avgust benyttede han sig af Myndighedernes Magtesløshed og udplyndrede med sin Bande et stort Antal Huse; da Aftenen faldt paa, snigmyrdede hans Følgesvende otte Personer og i Aftenens Løb yderligere sex Individer, der holdtes arresterede i Byens Fængsler som

mistænkte for Bonapartisme. Avtoriteterne vovede ikke at røre Graffand, den 25de begav han sig til en Landsby i Omegnen af Uzès, tog her sex Nationalgardister til Fange og bragte dem tilbage til Byen, hvor han lod dem skyde.

Disse store Forbrydelser standsedes først ved de østerrigske Troppers Indmarche i Departementet Gard; de gjennemsøgte de Egne, hvor hen disse Bander havde forplantet Uordenen og Rædselen, fængslede de mest urolige Hoveder, uden dog at faa Fingre i Hovedophavsmændene, og lode en Snes Stykker skyde. Først paa denne Maade blev Freden her nogenlunde gjenoprettet. I det hele kan man anslaa Ofrene for den royalistiske Reaktion i dette Departement til hundrede og tredive Personer, og det værste var, at Morderne forbleve ustraffede; det var umuligt at indlede en Sag mod dem, da Rædselen slog Vidnerne med Stumhed. Trestaillons, der i Begyndelsen blev fængslet med en Del af sine medskyldige, blev sat i Frihed og vendte tilbage til Nîmes, hvor han levede i Foragt, men ustraffet. Hvad Jean Graffrand, Truphemy og Servent angaar, der sammen med ham havde terroriseret Departementet, blev deres Sag først paadømt fem Aar senere, i Aaret 1820; den første dømtes da in contumaciam til Døden, den anden kom paa Galejerne, og blot den sidste, der maaske var mindst skyldig, blev henrettet.

Det var ikke blot i Nîmes, at Ludvig XVIII.'s Tilbagekomst gav Anledning til blodige Repressalier. I Marseille, hvis lidenskabelige Befolkning med Nød var bleven holdt i Tømme under de hundrede Dage, kom det ligeledes til blodige Scener. Den lavere Befolkning havde vænnet sig til ikke længere at lystre, og Hæren mægtede ikke at holde den i Respekt for Myndighederne og Loven. Af Had til Kejserdømmet var det naaet saa vidt, at man ønskede de allierede Hæres Sejr og med høje Raab forlangte det gamle Regimentes Gjenoprettelse.

Da Pøbelen erfarede Kejserens Nederlag, spredtes den i Gaderne under Brøl om Mord, blandede med Leveraab for Kongen; de trefarvede Kokarder nedreves, og overalt hejsedes hvide Faner. Det var en Søndag; i nogle Øjeblikke vare Havnearbejderne paa Benene, og deres Rækker forøgedes af Omegnens Bønder, som opæggedes af de Desertører, de i tre Maaneder havde huset. General Verdier, som havde Kommandoen, optraadte med ringe Energi mod disse Meningstilkjendegivelser. Masserne styrtede løs paa en Vagtpost Nationalgardister, der hørte til den »hellige Bataillon«, som var formeret af pensionerede Officerer. En Geværild udviklede sig, en halv Snes Bonapartister omkom ved dette første Sammenstød, og Garnisonen rømmede Byen; men den bevæbnede Befolkning fulgte efter og dræbte henved hundrede Mand. Dette forefaldt den 25de Juni; den følgende Dag nedhuggede Oprørerne elleve Personer, der vare bekjendte for deres republikanske Sindelag, og plyndrede deres Huse; derpaa styrtede de sig over det Kvarter, som husede den ægyptiske Koloni, der udgjorde omtrent halvandet Hundrede Mennesker, som i femten Aar havde boet i Marseille; her dræbtes tretten Individer, hvem man beskyldte for oprørske Raab under de hundrede Dage; den næste Dag myrdedes endnu tre Politiagenter. Desforuden bleve endnu mange andre Personer saarede, mishandlede, fornærmede og udplyndrede; man plyndrede et stort Antal Ejendomme, hvis Ejere kun undgik Døden, fordi de vare flygtede.

I Marseille som i Nîmes øvedes disse Misgjerninger under Leveraab for Kongen; Ophavsmændene vare gamle royalistiske frivillige, Desertører, som lode sig lede af en Haandfuld Banditter, der saaledes hævnede de Mishandlinger, de havde været udsatte for i de hundrede Dage. De bleve for øvrigt aldrig retslig forfulgte, skjønt de først holdt op med at rase, da Udmattelsen hindrede dem i at gaa videre. Det var Ultraroyalismen, som rørte sig i deres Person. En kort Tid efter spredtes det Rygte, at Ludvig XVIII. havde

abdiceret til Fordel for sin Brodersøn, Hertugen af Angoulême, hvem man troede mindre liberal og mere velstemt for Gjenoprettelsen af det gamle Regimente, og dette Rygte hilsedes i flere af Provences Egne med Glædesblus. I nogen Tid befrygtede man en blodig Reaktion, og ene Tiden og Regeringens Fasthed kunde sprede denne Frygt uden dog at udslette Mindet om disse sørgelige og unyttige Ugjerninger.

De her fortalte Begivenheder havde ikke mindre oprørende Sidestykker i Avignon og Toulouse. I sidstnævnte By terroriseredes Befolkningen af Bander royalistiske frivillige, som Vitrolles hemmelig havde formeret ved den første Restaurations Fald, og hvis Organisation det var lykkedes at bevare under de hundrede Dage. De nægtede at anerkjende de Myndigheder, Kongen havde udnævnt, under det Paaskud, at de kun vilde respektere de Udnævnelser, Hertugen af Angoulême havde offentliggjort; efter Kejserens Fald havde Hertugen nemlig ilet med atter at tage Magten over Syden i Kongens Navn og havde indsat provisoriske Regeringer. Af denne Konflikt mellem de forskjellige Myndigheder benyttede de hemmelige Kompagnier sig nu; de kastede nogle Borgere i Fængsel, nødte andre til Flugt og hindrede ved deres Frækhed Udførelsen af de Ordrer, som indløbe fra Paris. Sluttelig drømte de om at løsne fire og tredive Departementer fra Frankrig og danne et særligt Kongerige Aquitanien, hvorover Greven af Artois skulde proklameres til Konge. Baade Mairen i Toulouse og Præfekten over Øvre-Garonne bleve nødsagne til at flygte; men særlig vendte Bandernes Harme sig mod General Ramel, Kommandant over den tiende Militærdivision, der laa i Garnison i Toulouse, og som havde vægret sig ved at lade de hemmelige Kompagnier passere Revue for sig. Fra dette Øjeblik var hans Død en afgjort Sag, og nogle Dage senere, den 15de Avgust, Mariæ Himmelfartsdag, blev han virkelig snigmyrdet af en Flok Banditter under de mest afskylige

Omstændigheder, og uden at de militære eller civile Myndigheder vovede at yde ham Hjælp. Mordet paa General Ramel staar i Historien som en af den royalistiske Reaktions store Ugjerninger.

Det samme kan man sige om Mordet paa Marskalk Brune, der paa sin Gjennemrejse i Avignon faldt som et Offer for Befolkningens Raseri; ogsaa i denne By herskede udisciplinerede Bander, hvem man uforsigtig havde væbnet i Kongens Navn, og som nu brugte deres Vaaben mod uskyldige Medborgere. Marskalken kom fra Toulon og begav sig til Paris for at staa til Ansvar for sin Opførsel, og han var derhos forsynet med Lejdebrev fra de kongelige Myndigheder. Brune var det mest uskyldige og mest berømte af Reaktionens Ofre, og hans Mordere blve lige saa lidt straffede som General Ramels.

I Følge en samtidigs Udtryk havde man ladet Befolkningen i Syden vade i Blod til Knæerne, og hverken Borgerne eller Myndighederne vovede at vidne mod de skyldige, ikke engang da de vare afvæbnede, i den Grad frygtede man for at finde en eller anden mægtig Beskytter bag dem.

Midt under alle disse Vanskeligheder fordoblede Kongens Regering sin Energi og Iver for at overvinde dem. Hertugen af Angoulême fik det Hverv at berolige Syden og hindre Spaniernes Invasion. Den sidste Del af hans Mission lykkedes bedre end den første; thi, som vi have hørt, vedblev Syden længe at være i Gjæring under Paavirkning af de royalistiske Komiteer, der havde dannet sig for at vaage over Regeringen og dens Embedsmænd. Disse Komiteer dadlede Kongens Maadehold og Valget af hans Agenter; de røbede idel Frygt, overvældede Myndighederne med Angivelser mod Mænd, som havde tjent under de hundrede Dage, og stræbte efter intet mindre end at skabe en hel Kategori mistænkte. At Fouché og Talleyrand holdt sig ved Statens Ror, æggede deres Mistillid; de betragtede dem som Kongens Fjender, rejste Modstand mod deres Kom-

misærers Ordrer, og disse saae sig nødsagede til de strængeste Forholdsregler for lidt efter lidt at kunne skaffe sig Lydighed.

Ogsaa Gejstligheden indtog en lidet beroligende Holdning; i ethvert Individ, der ikke var Bourbonernes Sag hengiven, saae den en Modstander af Religionen. »Tronen og Alteret!« saaledes lød dens Feltraab, og den søgte overalt at paavirke de politiske Beslutninger og Præfekternes og Mairernes Afgjørelser. Gejstligheden gjorde fælles Sag med Emigranterne og erklærede højt og lydelig fra Prædikestolene, at Konkordatet fra 1801 stred mod Kirkens Interesser, skjønt Pius VII. selv betragtede denne Overenskomst som sin mest berømmelige Regeringsakt.

Under denne støjende Iver fra det ultra-royalistiske Partis Side havde Regeringen større Vanskelighed med at forsvare sig mod sine Venner end mod sine Fjender. Valgene den 18de Avgust 1815 foregik under Indtrykket af denne Situation. I Syden herskede Reaktionen almægtig; den øvede en afgjørende Indflydelse over Vælgerne. Paa mange Steder vovede de moderate ikke at stemme eller hindredes i at afgive deres Stemmer, den royalistiske Iver rev alt med sig, og man gik til Stemmeurnen under Indtrykket af en rasende Harme mod de hundrede Dage, en Harme, der fandt sin Retfærdiggjørelse i de Ulykker, som fulgte efter Tilbagekomsten fra Elba: det besejrede, hærgede, udplyndrede Fædrelands Ydmygelser, de fremmedes Hovmod og Udskejelser og Frygten for en almindelig Sammensværgelse, der forberedte nye Forræderier, gjorde den royalistiske Stemning ubønhørlig. Saaledes fik yderste Højre Majoriteten i det nye Kammer.

Alle Historieskrivere have vexelvis talt om Kammeret af 1815, men faa have omtalt det med Upartiskhed; nogle have anklaget det alt for strængt, andre have alt for let givet det Syndsforladelse. Den Opfattelse, der efter vor Mening bedst stemmer med Sandheden, er følgende: Kam-

merets vanvittige Hidsighed, de Straffelove, det fremkaldte, skærpede og voterede, den tøjlesløse Lidenskabelighed, med ét Ord dets udskejende Royalisme, var Resultatet af dets Uerfaring og Rædsel samt en skæbnesvanger Følge af de Betingelser, hvorunder det var blevet valgt. Disse Lidenskaber delte hele Højre — det, man kaldte Højre i et Kammer, der fuldstændig var det legitime Monarki hengivent — i forskjellig Grad og for kun at citere tvende Navne: Villèle nærede samme Lidenskab som La Bourdonnaye, og om han end ikke lagde den for Dagen med samme Voldsomhed, var han dog overtydet om, »at man nødvendigvis, med gradvis afmaalte Straffe maatte ramme mange Rænkesmedde og meget farlige skyldige ude i Departementerne.« Det var Kammerets Ulykke, at det lod sig henrive af sine Lidenskaber i Steden for at holde dem i Tømme; at det ikke forstod, at Hævn, som blot spreder Rædsel og aldrig kan øves uden Overdrivelse og Uretfærdighed, ikke egner sig til at berolige et dybt rystet Land. En absolut Amnesti havde været en Uforsigtighed; men denne umaadelige og strænge Tugtelse, hvormed man vilde hjemsøge Hundreder af Medborgere, og som Sydens Befolkning paa enkelte Punkter havde begyndt at iværksætte paa egen Haand, vilde have været forbryderisk. Kammeret af 1815 vil aldrig kunne rense sig for den Fejl at have bifaldet og krævet dette, og det har saaledes bidraget til at øge Fremtidens indre Splidagtighed. Enkeltvis gave disse Deputerede et konstitutionelt Regimente fortrinlige Garantier; men samlede bleve de en national Fare, og Kongen selv var overtydet herom, i det han sagde om dem: »De ere forrykte!«

Da Valgene havde faaet dette voldsomme Præg, var Ministeriet Talleyrand-Fouché fældet, samme Dag som Resultatet blev kjendt. Kongen havde kun fundet sig i deres Ministerium ved sin Overtydning om, at de kunde paaskynde Ophøret af de offentlige Ulykker, den første ved sin

Indflydelse i Evropa, den anden ved sin Kløgt. Nu bleve de nødsagne til at vige for Magten, besejrede, som Guizot rigtig har udtrykt sig, ikke ved en eller anden uforudset Begivenhed, men ved deres falske Stilling, ved deres Udygtighed for den Rolle, de havde paataget sig at spille. Da det royalistiske Frankrig saae i Spidsen for Regeringen Kongemorderen Fouché, Forræderen mod alle Partier, han vexelvis havde gjort Kur til, og Talleyrand, den gifte Biskop, havde det ikke kunnet fatte de Motiver, som havde ledet Kongens Valg; det havde gjort Rebellion, og Valgene vare rettede mod dette Kabinet, som blot øste sin Styrke fra den Støtte, Ludvig XVIII. syntes at give det.

Det nye Kammer talte fire Hundrede og to Medlemmer, som paa et Halvthundrede nær ikke havde haft Sæde i Kejserdømmets lovgivende Forsamling, ja for største Delen aldrig havde været Medlemmer af nogen politisk Forsamling; de vare for en stor Del Adelsmænd. De mest bekjendte af disse mange ubekjendte Mænd vare Greven af Artois's Venner, som Grev Armand de Polignac, Vicomte Bruges og Baron Vitrolles; de skulde hurtig se sig overtrumfede i deres Meningstilkjendegivelser af Bonald, La Bourdonnaye og andre.

Ved Siden af dem talte yderste Højre flere mere maadeholdne, mere besindige Mænd, som dog ligeledes vare politiske Novicer, t. Ex. Villèle, Deputeret fra Toulouse, der skulde vinde en betydelig politisk Stilling, Corbière, Deputeret fra Rennes og fl.; det var Mænd af god, sund Forstand, som kun behøvede at afryste det gamle Regimentes Fordomme for værdig at kunne tjene en liberal Regering, og som snart vidste at danne et mægtigt Parti, der kunde føre dem til Magten.

Andre mere bekjendte Medlemmer vare Lainé, Royer-Collard, de Serre, Decazes og Pasquier; de havde besluttet at forsøge Grundlæggelsen af en moderat Regering. Uden for Kammeret talte deres Parti en allerede berømt Til-

hænger, Guizot, hvem man ikke bør forglemme ved at omtale dem. Endelig maa vi endnu nævne Voyer d'Argenson, som indtog en lidt isoleret Stilling til Venstre, hvor han repræsenterede Revolutionens Ideer.

Andre Navne, Læseren oftere møder under Restaurationsperioden, t. Ex. Chateaubriand, Hertugen af Richelieu, Grev Jules de Polignac, Talleyrand, Blacas og Dalberg, vare Medlemmer af Pairskammeret.

De nye Medlemmer ankom til Paris, opfyldte af Vrede, ivrige efter Repressalier, fulde af Anklager mod den første Restaurations Uforstand og Svaghed og fast bestemte paa at kræve en exemplarisk Afstraffelse af alle de Generaler og Embedsmænd, som havde svigtet eller forraadt Kronen. De grupperede sig for største Delen om Lainé, den tidligere Formand for Kejserens lovgivende Forsamling, hvem Rygtet allerede havde udpeget til Formand for det nye Kammer. De mest indflydelsesrige Deputerede begave sig med Lainé til Justitsministeren Pasquier og forlangte Fouchés Afsked. Dette Skridt gav Tegnet til Ministeriets Opløsning. Fouché lod Talleyrand skaffe sig Gesandtskabsposten i Dresden, skyndte sig med at indgive sin Afskedsbegjæring og flygtede hemmelig bort; han faldt uden Værdighed trods alle de Kunstgreb, hvormed han havde haabet at realisere den mest besynderlige Drøm, der er bleven fostret i en Statsmands Hjærne: at haandhæve Revolutionens Grundsætninger under en Bourbons Scepter.

Talleyrand følte sig truet af de samme Lidenskaber, som Valgene havde hjulpet til Sejr; men efter Fouchés Afrejse nærede han den Illusion at være frelst. Man fortæller, at han over for Kammeret vilde gjøre sig til af Fouchés Tilbagetrædelse og søge at styrke sin Stilling ved denne Begivenhed, som han i Virkeligheden var fremmed for; han sendte tvende af sine fortrolige Venner, Vitrolles og Bourrienne, til Biblioteket i Palais Bourbon, hvor de deputerede samledes og afventede Kamrenes Aabning. »Har

De hørt den store Nyhed? Fouché har faaet sin Afsked, og det er Talleyrands Skyld.« — »Saa meget desto bedre. Kongen har gjort vel i at afskedige Fouché; men naar vil han afskedige den anden?« — »Hvilken anden?« — »Talleyrand!«

Efter dette Svar kunde Ministeren umulig bevare noget stort Haab om sin Magts Varighed. Han søgte imidlertid at holde sig ved Kongens Hjælp og fik sine Kollegaer til at deltage i et Skridt, som skulde forpligte Ludvig XVIII. til at forsvare sit Kabinet, der nu var renset for Fouchés kompromitterende Personlighed. Dog Kongen lod sig ikke fange ved det Ultimatum, man forelagde ham. Da han hørte Talleyrand søge Kronens Bistand for at besejre de Hindringer, hvormed Ministeriet var omgivet, protesterede han med de Ord: »Dette er lidet konstitutionelt; det bliver mine Ministres Sag at klare Sagerne.« — »I saa Fald,« svarede Talleyrand, »ville vi se os nødsagede til at trække os tilbage.« — »Ja, hvis mine Ministre trække sig tilbage, vil jeg handle, som man gjør i England; jeg vil overdrage en anden at danne et Kabinet.«

Dette Ludvig XVIII.'s Svar, som Talleyrand langtfra havde ventet, var dikteret af flere Grunde: for det første af Hensyn til Kammerets Afsky for Talleyrand, en Følelse, man ikke kunde tage fejl af; dernæst paa Grund af den ringe Forkjærlighed, den russiske Czar nærede for den berømte Diplomat, og Alexander I. var blandt alle fremmede Suveræner endnu den, som viste sig mindst uvenlig over for Frankring. Talleyrand forlod Tuilerierne uden fuldstændig at kunne skjule sin Forvirring og betraadte ikke mere Slottet som Minister.

Dette forefaldt mod Slutningen af September; den 24de blev Hertugen af Richelieu udnævnt til Udenrigsminister, tvende Dage senere til Præsident for Statsraadet. Hans Udnævnelse fyldestgjorde de mest paatrængende Krav, og de Serre, der vel var en Novice i Politiken, men et tro

Udtryk for den almindelige Mening blandt sine Omgivelser, skrev med rette: »Ministeriets Chef lover os i det mindste en taalelig Fred.«

Hertugen af Richelieu indgød virkelig baade Fvropa og Frankrig Tillid. Han bar med Ære et berømt Navn, hans Hengivenhed for Bourbonerne var langt fra at gjøre ham til en Fanatiker som La Bourdonnaye eller blind som Polignac; hans Loyalisme mindskede ingenlunde hans liberale Overbevisning eller hans inderlige Ønske at forlige Monarkiet med Frankrig. Under Emigrationen havde han staaet i russisk Tjeneste og havde som Guvernør over Odessa ikke blot lagt stort Organisationstalent for Dagen, men ogsaa vakt en lige saa oprigtig som smigrende Venskabsfølelse hos Czarovitschen, der senere som Kejser Alexander var Herre over Frankrigs Skæbne; under de forhaandenværende Forhold var det Venskab, som herskede mellem ham og Czaren, særlig egnet til at lette Fredsværket. Til sin vigtigste Medarbejder tog han Decazes, hvis Opførsel under de hundrede Dage havde skaffet ham det royalistiske Partis Tillid, hvis fortrinlige Evner støttedes af den fineste Aand, og hvis virksomme Ungdom og gode Lykke syntes at spaa Medgang for alt, hvad han tog Del i. De øvrige Valg vare ikke alle lige gode, og navnlig beredte nogle af de nye Ministre Kabinettet alvorlige Forlegenheder ved deres Ønske om at imødekomme de deputerede i enhver Retning.

Kammeret havde saaledes vundet sin første Sejr, inden det endnu var traadt sammen. Dette Udfald var i øvrigt ikke kompromitterende; det stemmede med Nationens vel forstaaede Interesser, siden det bragte Ministre til Roret, der vare mere tro end dets Forgængere, mere moderate end Majoriteten og i Stand til at holde denne i Tømme; men Kammeret fik dog fra dette Øjeblik et overdrevent Begreb om sin Indflydelse, sin Magt og sine Ønsker, hvad der skulde bidrage meget til at skabe yderligere Vanskeligheder, saaledes som det følgende vil vise.

II.

De forebyggende Love. — Yderste Højre og Amnestilovene. — Marskalk Ney. — Kammerets Opløsning. — De nye Valg. — Nye Rejsninger. — Hertugen af Berrys Ægteskab.

Ministerskiftet havde forhalet Kamrenes Sammentræden; men den 7de Oktb. 1815 aabnede Kongen endelig Sessionen, og næsten øjeblikkelig forefaldt der smaa Sammenstød, som maatte gjøre det indlysende for Richelieu og Decazes, at de vel nok kunde gjøre Regning paa en Majoritet i Pairskammeret, men at det derimod ikke vilde falde dem saa let at erhverve Deputeretkammerets Sympathier. Den Modtagelse, det kongelige Budget fandt, bebudede den Uenighed, som snart skulde bryde løs mellem Kammeret og Ministeriet.

I Kongens Trontale fandtes følgende Sætning: »Med Glæde og fuld Tilfredshed ser jeg Dem altsaa samlede om mig i Forvisning om, at De aldrig ville tabe af Sigte Grundlaget for Statens Velfærd: en fri og loyal Samstemning mellem Kamrene og Kongen og Respekt for det konstitutionelle Charte (Grundloven). Dette Charte har jeg med Omhyggelighed overvejet, før jeg udstedte det, og den daglige Eftertanke lærer mig at sætte mere og mere Pris paa det. Dette Charte, som jeg selv har besvoret, og som I nu alle, min Familie indbefattet, skulle aflægge Ed paa, er sikkerlig ikke, saa lidt som andre menneskelige Institutioner, fuldkomment; men ingen af os bør forglemme, at den Fordel at kunne forbedre ligger nær ved Faren ved at omkalfatre.«

Dette Sted i Kongens Trontale mishagede Majoriteten, som havde gjort Regning paa en Revision af Chartet i indskrænkende Retning. Denne Ed, som Medlemmerne skulde aflægge paa en Forfatning, om hvis Udstedelse man ikke engang var bleven raadspurgt, vakte yderligere

Mishag, og Kammerets Adresse bar Spor af denne Misfornøjelse. Som Svar paa den Opfordring til Maadehold, der laa i Budskabet, fulgte følgende Passus: »Sire, det er vor Pligt at paakalde Deres Retfærdighed mod dem, som have bragt Kronen i Fare. Deres Mildhed har næsten været ubegrænset. Vi bønfalde Dem nu endelig at lade Retfærdigheden gaa sin Gang, hvor Mildheden er standset.«

Ministeriet troede at fyldestgjøre denne Paakaldelse i tilstrækkelig Grad ved at fremsætte flere Straffelove: én fastsatte Straffe for oprørske Raab og Udæskninger til Oprør, en anden foreskrev Forholdsregler til Opretholdelsen af den offentlige Sikkerhed; en tredje endelig oprettede Kriminaldomstole med hurtigere Retsforfølgning (cours prévôtales) mod politiske Forbrydelser. Diskussionen over disse Love foranledigede et Sammenstød mellem Ultraroyalisternes brændende Iver og de moderates Modstand.

Denne Uenighed traadte for Dagens Lys ved et Forslag, der tilsigtede at suspendere Dommerstandens Uafsættelighed under den Tid, som udkrævedes til dens Reform, men i Virkeligheden tillod at bortjage alle de Dommere, som havde bevaret deres Sæde under de hundrede Dage. Deputeretkammeret vedtog denne Lov, men den forkastedes af Pairskammeret. Saaledes begyndte de tvende Partier at danne sig, som skulde kæmpe om Magten; det ene, Ultra'erne, drømte kun om Repressalier og det gamle Regimentes Tilbagevendelse; det andet forsvarede paa monarkisk Grundlag det moderne Samfunds store Principer. Ministeriets Majoritet gik sammen med den sidste Retning; men tvende Ministre hældede dog til Ultra'erne, og denne Uenighed avlede hyppig Vanskeligheder for Regeringen.

Særlig brød Uenigheden frem under Debatten om Amnestiloven. Den oven omtalte Ordonnance af 24de Juli havde vel opstillet en Liste over de mistænkte Individer, men samtidig uforsigtigvis forbeholdt Kamrene at forøge denne Liste. Kundgjørelsen holdt følgelig Døren aaben for

nye Forfølgelser; men derhos gav den indirekte alle de Personer, som ikke vare indbefattede under disse Forfølgelser, en fuldstændig Amnesti for de Forseelser og Forbrydelser, som vare begaaede i de hundrede Dage. Henimod Slutningen af Oktober udbredtes det Rygte, at Richelieu vilde udtale denne Amnesti i en Lov, som tilsigtede at hindre nye Proskriptioner og at regulere den kongelige Kundgjørelse. Alle ophidsede og feberagtige Lidenskaber brøde nu løs.

Man diskuterede Navn for Navn de Lister, som vare vedføjede Ordonnancen; man spurgte, hvorfor Kongemorderen Fouché, hvorfor Lanjuinais, som havde været Formand for den lovgivende Forsamling, hvorfor saa mange andre ikke ogsaa vare opførte; man krævede strænge Foranstaltninger mod alle de Individer, som mer eller mindre havde taget Del i den napoleonske Æra; man ønskede, at alle Medlemmer af de kejserlige Kamre skulde stilles under Opsyn, og særlig skulde de, som havde stemt for Tillægsakten, udelukkes fra alle offentlige Hverv; man foreslog, at alle til Hobe skulde i et Tidsrum af fem Aar betale det dobbelte Skattebeløb, for at de kunde bære en større Part af de tunge Byrder, den anden Invasion havde paalagt Landet. Hele det Nag, Deputeretkammeret rummede, var sat i Bevægelse, og blandt de Royalister, hvoraf det bestod, var en stor Part bestemt paa at rejse Modstand mod Regeringen, saafremt den ved en alt for vidtgaaende Mildhed vilde gjøre op med Fortiden.

Disse Modstandstanker kom frem i fire Lovforslag, som udgik af det private Initiativ, og hvorved Majoriteten søgte at forekomme Regeringens Planer. Det var særlig La Bourdonnaye, som fremsatte det voldsomste, rent ud sagt det mest blodtørstige Lovforslag. Trods sin excentriske og støjende Royalisme udfoldede La Bourdonnaye lige fuldt, i det mindste efter Guizots Formening, baade Takt, Behændighed og en særlig Kraft for at sætte sine Ideer igjennem. Efter at have erklæret, at bemeldte Kundgjørelse var en Akt af

Svaghed og Troløshed, et ukonstitutionelt og uigjennemførligt Værk, foreslog han at udelukke fra Amnestien alle, der havde beklædt Kejserdømmets store militære og administrative Poster, alle Napoleons Generaler, Korps- og Pladskommandanter og Præfekter, sluttelig de gamle Konventsmedlemmer, som havde stemt for Ludvig XVI.'s Død. »Naar I styrte disse overmodige Mænd ned fra den Højde, hvortil deres Forbrydelser have hævet dem, ville I give Fremtiden en nyttig Lære i Maadehold og Dyd. Kunne slige Mænd vække nogen Interesse? Er det med Mildhed, at man vil føre dem tilbage? Nej! for at standse deres forbryderske Rænkespil kræves Jærn, Bødler, Straffe; Døden, Døden alene kan skræmme deres medskyldige og gjøre en Ende paa deres Komplotter.«

Kammeret billigede dog ikke dette Sprog, som endog overtraf dets egen Harme, og det sendte kun for et Syns Skyld La Bourdonnayes Plan til samme Udvalg, som fik det Hverv at forberede den endelige Lov. I dette Udvalg støttede Hertugen af Richelieu Regeringens Politik, som gik ud paa at henholde sig til Juli-Kundgjørelsen og ikke gjøre andre Undtagelser fra Amnestien end de alt forud udpegede Individer og Medlemmerne af Familien Bonaparte. Da Udvalgets Medlemmer undrede sig over, at Fouché ikke var indbefattet mellem de Mænd, som skulde forfølges, indvendte Hertugen, at Fouché dækkedes ved sin Karakter som forhenværende Minister og ved Hertugen af Wellingtons Beskyttelse; lignende Argumenter fremførte han for de øvrige Personligheder, Kammeret i sin lidenskabelige Harme Dag for Dag denuncerede. Det var under dette Forsvar for Amnestien, som Regeringen opfattede samme, at han fremførte de Ord, der bør staa som hans Æresminde: »I Sandhed, jeg forstaar eder ikke med eders Lidenskab, Had og Hævnfølelse, som kun kan hidføre nye Ulykker. Jeg gaar hver Dag forbi det Palais, som har tilhørt mine Fædre; jeg har set min Families umaadelige Jordejendomme paa nye

Ejeres Hænder; jeg ser i Museerne Malerier, som have tilhørt den; alt dette er bedrøveligt, men det opbringer mig ikke, det gjør mig ikke uforsonlig. Sandelig, I, som ere forblevne i Frankrig, synes mig undertiden vanvittige.« Denne heftige Henvendelse forblev ubesvaret; thi naar Villèle krævede »en mere beroligende Regeringsmaade« og saaledes gjorde sig til Tolk for det yderste Højre, hvis Offer han ogsaa engang skulde blive, kan man vel næppe kalde hans Ord for et Svar. Efter mange Debatter maatte man give Afkald paa at komme til Forstaaelse; Udvalget vilde, at Undtagelsen fra Loven skulde strække sig til Kongemorderne, til de forhenværende deputerede, som havde stemt for Tillægsakten, og til de groveste skyldige.

I fuld Enighed med Kongen og Kabinettet tilbageviste Richelieu disse Forslag, og den 27de December aabnedes Debatten, som blev livlig og lidenskabelig. Faa Dage forud var Grev La Valette, som omtalt, ved sin Hustrus Opofrelse undsluppen fra Fængslet og flygtet, og dette Mellemspil æggede yderligere Kammerets løsladte Lidenskaber; man fandt Behag i at betragte det som et Bevis paa en Sammensværgelse, hvorimod Regeringen ikke vilde forsvare sig; Debatten gav Gjenlyd af denne Ophidselse, og særlig fandt La Bourdonnaye Behag i at fremføre saa mørke og grusomme Ytringer, at de hverken kunne undskyldes med eller finde en Forklaring i hans dybe Hengivenhed for Kongehuset og for stedse ville plette hans Minde.

Under disse betydningsfulde Debatter besteg en endnu ukjendt Deputeret Talerstolen; det var de Serre, en gammel Emigrant, en af Kejserdømmets Embedsmænd, som imidlertid under de hundrede Dage havde afslaaet at slutte sig til Kejserdømmet. Han forsvarede Regeringens Plan, han talte for Nødvendigheden af Enighed mellem Kammeret og Kongen, udtrykte sin Sorg over at se Udvalget bryde denne Enighed og søgte at godtgjøre, at de Undtagelser, Loven gjorde fra Amnestien, vare tilstrækkelige; han mindede om,

at strænge Forholdsregler allerede vare vedtagne, at store skyldige alt vare ramte, og hævdede, at disse Exempler vare tilstrækkelige til at udsone Fortiden.

Kammeret hørte med dyb Opmærksomhed denne Debut af en Mand, som skulde blive en af de mest bekjendte Talere, den franske Talerstol nogen Sinde har kjendt. De Serre tog under Debattens Gang endnu trende Gange Ordet, hver Gang mod Udvalgets Ændringsforslag. Et af disse Forslag gik ud paa, at de skyldige skulde indbetale en Skadeserstatning til Skatkammeret. De Serre protesterede mod dette Forslag, der mindede om Rædselsperiodens blodigste Tider. »Mine Herrer!« sagde han, »Vort Skatkammer kan maaske være fattigt; men lad det dog være rent! Ved at bevare noble og ædelmodige Følelser i Nationens Barm ville I berige det paa en Maade, som er eder værdig. Ringeagt slige ynkelige Udplyndringer, lad vore Grundlove beholde et nobelt Præg, og lad Bourbonerne beholde Æren for en stor, moralsk og politisk Tanke, som vil sikre dem Nationens Erkjendtlighed og Efterverdenens Ærefrygt.«

Ministeriets Forslag gik igjennem med en enkelt Undtagelse, der mod Kongens Vilje føjede Kongemorderne til de Personer, som vare undtagne for Loven. Dette Ændringsforslag blev vedtaget under et næsten dramatisk Optrin, under Raabene »Kongen Leve!« og efter en ildfuld Tale af Bethisy, der kortelig sammenfattede alle de Lidenskaber og Ønsker og hele det Had, som rummedes i Kammeret og gjorde det forstaaeligt, hvorledes denne Forsamling trods al sin Hengivenhed for Kronen ved sine Overdrivelser skabte store Farer og nødsagede Regeringen til dens Opløsning.

Under Kammerets Debatter om Amnestiloven maatte Marskalk Ney ligesom Labédoyère med Livet bøde for den skæbnesvangre Følelsens Opbrusning, der havde drevet ham i Armene paa Napoleon, umiddelbart efter at han havde lovet Ludvig XVIII. at ville bringe ham »i et Jærnbur.« Den ulykkelige Soldat, som havde en Slags Anelse om de

Forfølgelser, hvorfor han vilde blive Gjenstand, havde forladt Paris i Forklædning under et falsk Navn i den Hensigt at tage til Schweiz; men da Østerrigerne holdt Grænsen besat, var det umuligt at passere samme, og han begav sig da til en af sine Slægtninge i Departementet Lot, levede her skjult i nogle Dage og ringeagtede venskabelige Advarsler, som vilde paaskynde hans Flugt. Hans Tilflugtssted blev uheldigvis opdaget, og han selv arresteret og ført til Paris.

Regeringen ønskede ikke at bemægtige sig hans Person; men da Ney havde ladet sig gribe, ansaa den det for en Umulighed at unddrage ham fra Retfærdighedens Haand. Af alle de Officerer, som vare bukkede under for Kejserens Tryllekraft, var der ingen, hvis Ansvarlighed laa tydeligere for Dagen end Marskalk Neys; han var stillet i Spidsen for de Tropper, som sendtes mod Kejseren, og hans Frafald havde haft de sørgeligste Følger. Naar en Officer af hans Rang blev skaanet, vilde man ikke mere kunne straffe nogen anden, og Skaansel maatte i dette Tilfælde ligefrem betragtes som en Opmuntring til Rebellion.

Disse Betragtninger maatte være afgjørende, og Marskalken blev først stillet for en Krigsret, hvis Kompetence han som Medlem af Pairskammeret bestred, derpaa for dette selv. Hans Forsvar var i det hele mat, og han protesterede kun med Kraft mod det lidet ædelmodige Vidnesbyrd af hans forhenværende Underanfører, General Bourmont, som vilde hævde, at Marskalkens Frafald havde været overlagt. Det faldt ikke Generalprokurøren vanskeligt at godtgjøre, at de Handlinger, Marskalken selv havde tilstaaet, maatte medføre den strængeste Straf, og efter en Forhandling, som varede femten Timer, faldt Pairskammerets Dom Natten mellem den 6te og 7de December; hundrede otte og tyve Medlemmer havde udtalt sig for Dødsstraffen, blot sytten for Landsforvisning, og fem havde afholdt sig fra at stemme. Dommen, der var inappellabel, skulde udføres uden Opsættelse, Regeringen erklærede sig mod Benaadningen,

og samme Formiddag faldt han i Luxemburgs Have for franske Soldaterkugler; han var kun sex og fyrretyve Aar.

Hans Straf vakte den Gang ingen Protest, i den Grad syntes den i alles Øjne retfærdiggjort af Omstændighedernes Magt. Først senere, da Marskalkens militære Løbebane og berømmelige Bedrifter vare bedre bekjendte, og da Bourbonernes Fjender overalt søgte Vaaben imod dem, forvandledes Neys Henrettelse til en Art politisk Mord, og han selv til en Art Martyr. Historien maa være mere retfærdig. Den kan beklage, at Tidens Ulykker og Statsgrunde gjorde det umuligt at lade Mildheden raade; men den maa nødvendigvis erkjende, uden at ville beskæmme en hæderlig Soldats Minde, at han sveg sine militære Pligter ved med sine Tropper at gaa over til Kejseren, hvem han havde lovet at ville bekæmpe; han blev et Offer for Hjærtets Stemme, for Minderne om Fortiden, om et Fostbroderskab, der var indgaaet paa Valpladsen. Eftertiden har været overbærende imod ham og til Ære for hans Minde anført det menneskelige i hans Opførsel; men det vilde være uretfærdigt at gjøre hans Død til en dødelig Forbrydelse af den kongelige Regering.

Vi maa endnu ganske kort omtale Kammerets Arbejder for at forstaa, hvorledes det maatte blive nødvendigt at opløse det og saaledes fri baade Kongen og Landet fra Ultraroyalismens Aag. Særlig Behandlingen af Statsbudgettet for 1816 gjorde denne Nødvendighed indlysende. Da Kejserdømmet ramlede sammen for anden Gang, efterlod det Frankrig med en knusende Statsgjæld, med en umaadelig svævende Gjæld, som skulde dækkes, Krigskontributioner, som skulde betales, en fremmed Hær, som skulde underholdes, og en fleraarig Okkupation. Navnlig var den svævende Gjæld Gjenstand for dyb Bekymring; skjønt den første Restauration alt havde anstrængt sig for at mindske den, beløb den sig den 20de Marts 1815 endnu til hundrede og to og tresindstyve Millioner; de hundrede Dage havde

hurtig forøget dette Beløb, og da Finansministeren Corvetto skulde til at opstille sit Budget, stod han alene paa dette Hold over for en Totalgjæld af sex Hundrede fem og halvfemsindstyve Milloner, heri ikke engang indbefattet Krigsskadeserstatningerne. Denne svævende Gjæld maatte man se at raade Bod paa, og det faldt ikke Kabinettet et Øjeblik ind, at de Statskreditorer, som vare yngre end den 20de Marts 1815, skulde behandles anderledes end de, som skreve sig fra Tiden før denne Dato, og hvis Forhold vare blevne ordnede paa billig Vis i 1814. Man gav altsaa de yngre som de ældre Valget mellem at lade deres Gjæld gaa over til fast Statsgjæld eller at modtage nye Obligationer til otte Procent og indløselige i tre Aar med Salgsudbyttet af tre Hundrede Tusende Hektarer Skov, hvortil man efter et nyt Forslag, der blev vedføjet Budgettet, endnu lagde yderligere hundrede Tusende Hektarer, i det man stipulerede, at Obligationerne med fire Femtedele af deres Beløb skulde betales med Skov eller kommunale Ejendomme. Paa lignende Vis sørgede man ogsaa for Budgettets øvrige Poster; men dette Projekt fandt ingen Naade for Majoriteten; den fattede ikke, at man vilde sælge Gejstlighedens og Kommuneskovene for fuldstændig at betale Revolutionens og Kejserdømmets Kreditorer.

Kammerets Udvalg ombyttede derfor Regeringens Forslag med et helt andet; Loven, der i 1814 havde ordnet de første Kreditorers Forhold, betragtede Udvalget som fremtidig ikke existerende, da den som alle andre Love kunde ophæves; Udvalget betænkte sig ikke paa at bryde den vedtagne Kontrakt og slaa de gamle og nye Kreditorer i Hartkorn sammen; det bestemte, at hele den svævende Gjæld skulde ombyttes til Pari med fem Procent rentebærende Obligationer, hvilket var enstydigt med at paalægge Kreditorerne et Tab, der løb op til Halvdelen af deres Tilgodehavende. Dette Forslag, som maatte fremkalde Tvivl om Statens Solvens, var i lige Grad uimodtageligt og

uhæderligt, og Ministeriet var bestemt paa at afvise det, men Udvalget fastholdt sine Forslag.

Debatten i Kammeret var i enhver Henseende heftig. Den drejede sig om det Spørgsmaal, hvor vidt Ultraroyalisternes politiske Had vilde gaa; om de vilde rejse Modstand mod Kongens Vilje, træde en kongelig Kundgjørelse under Fødder, rive de ubestemte med sig og saaledes faa Kammeret til at vedtage en Forholdsregel, baade Frankrig og Udlandet maatte betragte som stridende mod al Ærlighed og krænkende de mest grundede Rettigheder. Ved denne Lejlighed brød yderste Højres Lidenskaber løs med en Voldsomhed, som foruroligede Frankrig og fængslede Kabinetternes Opmærksomhed; det blev ved denne Lejlighed klart, at Regeringen var umulig med en Majoritet, hvis blinde Lidenskabelighed kunde henrive den til hine Resolutioner, den stod paa Nippet til at vedtage, og til Ytringer som dem, der virkelig faldt. Loven af 1814 blev erklæret for revolutionær, thi Skovene, hvorover den havde disponeret, tilhørte Gejstligheden; de tidligere Leverandører vare, naar alt kom til alt, da ikke mere interessante end Vendéerne; man maatte høre op med at sammenblande revolutionære med ikkerevolutionære og behandle dem paa samme Vis; man maatte ikke forberede en ny tyvende Marts og maatte skride til et aabent og fast Udrensningssystem.

Under Debattens Forløb greb de Serre Ordet og holdt en Tale, der i lige Grad udmærkede sig ved Fynd og Klarhed. »Naar I tale om Udrensninger, glemme I da helt, at alle Administrationens Grene ere blevne udrensede i Løbet af de sex sidste Maaneder? Ville I maaske, at man nu igjen skal behandle disse Mænd, som man har behandlet deres Forgængere? Vær lidt forsigtige! Alt lammes, enhver nøler, naar hvert Skridt kan medføre en Angivelse. Nationens Karakter forandres; Angiveriet, denne frygtelige Svøbe, begynder at smitte Frankrig... Det er paa Tide, at Besiddelsen af et Embede ophører at være en Forbrydelse,

og Kongens Tillid en Kilde til Mistanke.« Hans Tale kunde dog ikke rive Majoriteten med sig, og Ministeriet maatte indgaa et Kompromis, der udsatte den endelige Løsning til 1820.

Regeringen havde fremdeles forelagt Kamrene et Lovforslag, der tilsigtede en Forbedring af Gejstlighedens Kaar; Beløbet af de livsvarige gejstlige Pensioner skulde, efterhaanden som Ihændehaverne faldt bort, anvendes til Understøttelser for Standen. Den franske Gejstligheds Kaar krævede en slig Forbedring. Konkordatet havde fastslaaet halvtredsindstyve Tusende gejstlige Embeder som nødvendige for Landets religiøse Behov; men kun tre og tredive Tusende vare besatte, og i Steden for tredive Tusende Annexpræster fandtes kun to og tyve Tusende, hvilket utvivlsomt var for lidt. Præsternes slette Kaar holdt dernæst et stort Antal unge Mænd borte fra den gejstlige Stand. Kapellanerne, Forstanderne og Lærerne ved de smaa Seminarier fik intet Statstilskud, og Annexpræsternes Lønninger svarede ikke til Livets mest tarvelige materielle Krav. Saaledes rejste sig en stadig stigende Vanskelighed ved at rekrutere Gejstligheden, saa at man alt kunde forudse det Øjeblik, hvor Antallet af Præsterne stod langt under det Antal Pladser, man havde at besætte.

For at raade Bod paa en slig Tingenes Tilstand havde Regeringen fremført sit Forslag, der gav Gejstligheden et aarligt Tilskud, som gjorde det muligt at forøge Annexpræsternes Lønninger, at give Kapellanerne Gage og at forøge de smaa Seminariers Fond. Kammerets ultraroyalistiske Gruppe lagde i Begyndelsen ikke synderlig Vægt paa dette Lovforslag. Under Indtrykket af Bonalds Veltalenhed havde man ophævet Retten til Ægteskabsskilsmisse, nu drømte man om at gjenindføre Gejstlighedens Ejendomsret paa det bredeste Grundlag og var saaledes kun lidet oplagt til at standse ved en ren Nødhjælp. Da man imidlertid maatte indrømme, at hverken Kongen eller hans Ministre, der i

dette Punkt vare i Overensstemmelse med Folkets Flertal, i nogen som helst Grad vilde begunstige, men utvivlsomt bekæmpe en slig Tilbagevendelse til den gamle Tingenes Tilstand, skiftede Partiet Taktik og kastede sig over Regeringens Forslag i den Hensigt herpaa at basere sine Fordringer.

Udvalget, der var nedsat for at drøfte Forslaget, omændrede det fuldstændig; i Steden for en simpel Finanspost blev Forslaget nu en politisk Lov, der gjengav Gejstligheden en Del af dens Forrettigheder; under det Paaskud, at den konstituerende Nationalforsamling havde vedtaget firsindstyve Millioner til den katholske Kultus, foreslog Udvalget i Steden for Regeringens aarlige Finansbevilling at indskrive to og fyrretyve Millioner rentebærende Statsobligationer til Gejstlighedens Raadighed; det krævede fremdeles, at Gejstligheden skulde have alle sine tidligere Jordejendomme, saa vidt de endnu vare i Statens Besiddelse, at den skulde føre alle officielle Registre og Lister og vaage over den offentlige Undervisning, samt at Biskopperne efter eget Forgodtbefindende kunde forøge Tallet paa de smaa Seminarier.

Denne Gang var det et direkte Forsøg paa at vende tilbage til det gamle Regimente, et Spring tilbage, en Underordnelse af Staten under Kirken, en Gjenindførelse af de Privilegier, som Revolutionen havde tilintetgjort, og Frankrig ikke mere vilde vide noget af. Den Iver, Majoriteten udfoldede under Forsvaret for disse Meninger, der vare prægede af en svunden Tids Meninger, har især bidraget til at skaffe Deputeretkammeret fra 1815 Tilnavnet det »uforlignelige«, en Benævnelse, som skyldes Ludvig XVIII., og som Historien har beholdt.

De Serre maatte atter ofre sig for at bekæmpe disse ultra-royalistiske Lidenskaber, som skjulte sig bag Religionens Kappe. Han mindede om, at for fire Maaneder siden havde der kun været Tale om at raade Bod paa Gejstlighedens lovlige Krav; men at nu foreslog man intet mindre end en hel ny Konstitution for Gejstligheden. »Jeg véd

ikke,« tilføjede han dernæst, »om den Theori angaaende Ændringsforslag, der har dannet sig, har gjort nye Fremskridt, om Ministrenes Handlinger, Taler eller Tavshed virkelig have støttet denne Praxis, men hvad os angaar, der hidindtil have forsvaret det kongelige Prærogativ . . . .« Højre, der havde lyttet til Taleren med lige stor Utaalmodighed og Harme, kunde ved disse Ord ikke afholde sig fra støjende Afbrydelser, og flere af dets Medlemmer raabte, at man ikke havde angrebet dette Prærogativ og forlangte, at Taleren skulde holdes til Orden. Det lykkedes imidlertid Formanden Lainé at bevare Ordet for de Serre, som fortsatte: »Jeg har Ret til fra denne Talerstol at bekæmpe de Doktriner, som forekomme mig farlige. Og dette er Tilfældet med et Ændringsforslag, hvorved det mest simple Regeringsforslag kan blive til en Lov, der er uendelig vigtig i sit Æmne og af en uberegnelig Rækkevidde; den Lov, man tvinger Dem til at drøfte mod Samlingens Slutning ...« Mumlen lod sig høre. De Serre fortsatte uden at lade sig forstyrre: »Jeg er i det Tilfælde, at De skal høre mig; jeg kræver Diskussionsfrihed, denne Frihed, der saa ofte er bleven krænket og tilintetgjort paa dette Sted.«

Denne Allusion til sørgelige Tider opirrede Højre til det yderste; man saae et af dets Medlemmer, en Officer af Hestgarden, i Uniform styrte op paa Talerstolen og forgjæves søge at skaffe sig Ørelyd, medens hans Kolleger raabte til ham, at han skulde gaa hen og iføre sig Uniformen som Medlem af Deputeretkammeret. Da de Serre efter en lidenskabelig og voldsom Scene ikke kunde gjøre den støjende og ustyrlige Majoritet sine Forklaringer indlysende, udbrød han: »Jeg vil hellere lade mig kalde til Orden end tilbagekalde mine Ytringer mod min Overbevisning.«

Kammeret vedtog nu, at han skulde kaldes til Orden, og de Serre kunde derpaa fortsætte sin Tale; han udtalte sig mod Udvalgenes Misbrug af deres Ret, i det de ved

sukcessive Tilsnigelser usurperede Regeringens Rettigheder; han erklærede sig mod Doktrinerne i Lovudkastet, saaledes som Ordføreren fremsatte det for Kammeret; i det han vendte tilbage til den forløbne Del af Samlingen, paaviste han, hvorledes Udvalgene, begunstigede af Ministeriets Svaghed, gjennem Ændringsforslag havde modarbejdet alle Lovforslag, som hidrørte fra det kongelige Initiativ; han gav en Skitse af de Love, som vare forkastede, de Forslag, som vare omændrede, de Bestemmelser, der vare improviserede.

Til Trods for den Knurren, hans Ord fremkaldte fra Højres Bænke, gik han sluttelig over til en grundig Drøftelse af selve Udvalgets Forslag, stemplede det som ubetimeligt, vidtgaaende, ukonstitutionelt og farligt og foreslog, at Kammeret skulde forkaste det.

Denne Tale, der saa stærkt angreb Majoriteten, vakte en Følelse af Lindring og Tilfredshed hos de moderate Royalister og liberale; den sikrede de Serre en afgjørende Indflydelse og skaffede ham en Særstilling. Den fremkaldte end yderligere den Virkning, at den sprængte Majoriteten, som havde syntes stemt for Udvalgets Forslag, og Regeringens Udkast blev vedtaget, rigtignok med en Ændring, som gik ud paa at befale Tilbagegivelsen af Gejstlighedens usolgte Godser. Denne Ændring vandt dog ikke Kongens Bifald, og Samlingen blev afsluttet, før Pairskammeret kunde gjøre Ændringen til Æmne for en Resolution.

Samlingen, der afsluttedes den 23de April, havde til fulde godtgjort Kammerets Stemninger og Vanskeligheden ved at regere med det, og Ministeriet undlod ikke at lægge den bestemte Hensigt for Dagen, at det ikke vilde lade sig beherske ved dets Voldsomheder; Richelieu bad nemlig Kongen om at afskedige Indenrigsministeren de Vaublanc, der ved sin Uduelighed, sine Forbindelser med Greven af Artois og sin Holdning over for sine Kolleger var bleven en Kilde til Forlegenheder for dem; han afløstes af Lainé, Deputeretkammerets Formand, der allerede var bekjendt fra

sin modige Opposition mod Kejseren i 1813, og hvis Anseelse var voxet ved den nu afsluttede Samling.

Nu, da Samlingen var sluttet og Medlemmerne spredte til alle Kanter, havde man kunnet vente, at de Lidenskaber, Deputeretkammeret viste sig besjælet af, vilde beroliges; men saaledes gik det ikke. Største Parten af det yderste Højres Medlemmer æredes ved deres Hjemkomst med en larmende og begejstret Hyldest, som maatte forøge og retfærdiggjøre deres Iver, og Præfekternes Rapporter indberettede Enkeltheder om disse Demonstrationer, der maatte tage sig ud som Trusler mod Ministeriet. Ingen tænkte den Gang paa en Opløsning eller syntes at tænke herpaa; men man troede almindelig, at Parlamentet atter vilde blive sammenkaldt til paafølgende 1ste Oktober. Det havde Kongen lovet Greven af Artois, og denne havde skyndt sig med at gjentage dette Løfte for Majoritetens Førere; før disse skiltes ad, havde de taget forskjellige Beslutninger angaaende deres fremtidige Holdning. Ministeriets Fald var Maalet for deres Anstrængelser; de tilsigtede at lægge Magten i Hænderne paa yderste Højre, der efter deres Mening alene var værdigt hertil, og som vilde benytte den i udelukkende royalistisk Aand.

Der gaves kun ét Middel, Opløsning, mod denne tagne Beslutning; kun paa denne Maade kunde man forpurre de for Frankrigs Ro og Lykke saa farlige Planer; men det syntes saa alvorligt at gribe til dette Middel, at paa Grev Decazes nær vovede intet Medlem af Regeringen at fæstne sin Tanke herved eller at ønske noget mere end en delvis Fornyelse af Kammeret, en Fornyelse, der havde sin Hjemmel i Grundlovens Artikel 37, som ganske vist var suspenderet i 1815, men let kunde sættes i Kraft igjen. Hertugen af Richelieu, der bævede tilbage for at træde strængt op mod et Kammer, hvis Royalisme var utvivlsomt, men ogsaa følte sig foruroliget ved at fremtræde for det paa ny, tiltaltes særlig ved denne Plan om en delvis Fornyelse, overtydet

om, at en slig Forholdsregel vilde være tilstrækkelig til at besværge de Farer, hans Patriotisme ræddedes over. Grev Decazes nærede en hel modsat Overbevisning; alene i Opløsningen saae han en Redning for Monarkiet, der var kompromitteret ved sine mest ivrige Tilhængeres Overdrivelser.

Han alene foresatte sig at faa Bugt med Kongens Ubestemthed, med Emigrantpartiet, med den kongelige Families Indflydelse, der havde selve Tronarvingen til Fører, samt med sine Kolleger, Ministrenes Uvilje og Betænkeligheder. Han var ukjendt med en tilsvarende Stemning hos de Serre, Pasquier, Royer-Collard, Barante og Guizot; han skjulte endog sin Plan for dem uden at vide, at de allerede til Dels vare stemte for den Opløsning, han nu begyndte paa at vinde Kongen for.

Ludvig XVIII. havde mere end selve Ministrene lidt under Fejlene hos dette Deputeretkammer, hvis Majoritet var besjælet af hans Broders Aand og Følelser. For Deputeretkammerets Skyld havde han maattet finde sig i velvillige Raad fra det diplomatiske Korps's Side og følt sig saaret herover baade som Konge og Franskmand. I Februar 1816 havde han fra Kabinettet i St. Petersborg modtaget følgende Erklæring som Svar paa et Ønske, Hertugen af Richelieu havde udtalt om en Reduktion af Okkupationshæren: »For at Okkupationshæren skal kunne formindskes, maa nødvendigvis tvende Betingelser forud være tilstede: den franske Regerings Existens maa synes sikret, og Budgettet maa være ordnet paa en saadan Maade, at Frankrig kan opfylde sine Forpligtelser; under de nuværende Forhold ved Hoffet, i Ministeriet og Kamrene mangle begge Betingelser i lige høj Grad.«

Den evropæiske Konference, der havde sit Sæde i Paris, fattede næsten samtidig den Beslutning, at gjøre Kongen begribelig, hvor nødvendigt det var at støtte hans Ministerium mod et upopulært Partiregimentes Voldsomheder og,

uden at overtræde Forfatningen, at forberede Valget af en Forsamling, som bedre svarede til Frankrigs Interesser. Hertugen af Wellington, som havde faaet det Paalæg at meddele Ludvig XVIII. disse Raad, søgte at skaane hans berettigede Stolthed og skrev til ham i følgende Udtryk: »Sire! de Scener, der forefalde i Deputeretkammeret, ere almindelig bekjendte. Skjønt Deres Ministerium besidder og fortjener baade Deres Majestæts og hele Evropas Tillid, har det dog ingen Indflydelse i Forsamlingen, og det staar paa Nippet til enten at maatte forlade sin Post eller at opgive sit Budget, hvori hele Evropa har Interesse, og at frafalde Overenskomsterne fra det foregaaende Aar, som ere lovlig stadfæstede ved Deres Majestæts høje Underskrift. Sandheden, min Hengivenhed for Deres Majestæt og Bekymringen for Evropas Rolighed skylder jeg at underrette Deres Majestæt om, at Deres Familie og Medlemmer af Deres Majestæts og Prinsernes Hofpersonaler notorisk rejse en Opposition i Deputeretkammeret mod Deres Ministre og disses Opfattelse af Sagernes nødvendige Ordning. Jeg har tidligere grebet Lejligheden til mundtlig at lade Deres Majestæt vide, hvor skadelig denne Indflydelse har været for Sagernes Gang, ja endog for Deres gode Ry, og hvor let det maatte falde ikke blot at tilintetgjøre denne Opposition, men endog at vende den til Fordel for det Ministerium, hvorved Deres Majestæt har fundet for godt at regere Frankrig. Øjeblikket er nu kommet, hvor Deres Majestæt nødvendigvis maa udtale Dem med Fasthed og støtte Deres Ministerium med hele Hoffets Indflydelse, der til Dato kun har været skadelig for samme.« En kort Stund senere havde den preussiske Sendemand i Paris fra sin Regering modtaget en Depeche, som indtrængende fremhævede Nødvendigheden af at opløse Kammeret, der i lige høj Grad var i Modstrid med Kongens Politik som med Frankrigs Interesser.

Disse Skridt fra de fremmede Kabinetters Side havde

blot til Følge, at det »uforlignelige« Kammer en kort Stund syntes Ludvig XVIII. mindre utaaleligt; thi hans Patriotisme følte sig stødt over en Mellemkomst, der antog Karakteren af et Formynderskab. Hertugen af Richelieu værgede sig ogsaa mod den Støtte, de evropæiske Regeringer vilde yde hans Politik. »Jeg er mest bange for,« skrev han til Decazes, »at man skal tro, at det er Udlandet, som støtter os; . . . der gives intet, som er mig mere modbydeligt. Fremfor alt vil jeg ikke have nogen Støtte fra Udlandet. Hellere falde for Franskmændenes Hænder end kun at leve ved udenlandsk Beskyttelse.« Dette forefaldt i Marts Maaned. Paa et Forslag fra Preussens Side drøftede den evropæiske Konference en Maaned senere Nødvendigheden af at kræve Kammerets Opløsning af Kongen. Hertugen af Wellingtons Klogskab sparede Ludvig XVIII. for denne Ydmygelse; men Kongen bevarede ikke desto mindre et uudslukkeligt Minde om, at dette »uforlignelige« Kammer, der indadtil havde skabt saa alvorlige Vanskeligheder, ogsaa over for Udlandet havde staaet paa Nippet til at paadrage Frankrig ikke mindre frygtelige Farer.

Man har rettet den Sigtelse mod Decazes, at han selv har fremkaldt denne Indblanding fra de evropæiske Kabinetters Side for at gjøre Kongen den foruroligende Stilling begribelig; men dette er en ubevíst Anklage. Decazes, der urokkelig fulgte sin Vej, skulde vel vogte sig for at paakalde en Hjælp fra Udlandet, hvis Mellemkomst kun kunde støde Kongen uden at paaskynde Løsningen, og skjønt denne Hjælp kom meget belejlig for hans Planer, var den dog ikke nødvendig for deres Realisation. Kammeret havde undergravet sin Stilling og domfældt sig selv ved uafladelig at lade dette ultra-royalistiske Parti dominere, som tretten Aar senere skulde drive Karl X. i Landflygtighed, og som for Tiden søgte mod Landets Regering at rejse en hemmelighedsfuld Regering, der mod Kronens egen Vilje skulde værne den imod Kronens saakaldte Svaghed. Kam-

meret var blevet Landet forhadt, og for at bibringe det et dødeligt Slag trængte Decazes ikke til Udlandets Støtte; han behøvede kun at gjøre Ludvig XVIII. bekjendt med Existensen af denne offentlige Mening; han gik besindig og forstandig til Værks, men forstod at drage Fordel af Kongens Misfornøjelse, der navnlig gav sig Luft ved tvende Lejligheder.

Den første Gang var efter La Valettes Undvigelse; det opbragte Højre vilde i den Anledning sætte Justits- og Politiministrene under Anklage, ja talte endog om at sende Kongen en Adresse for at udtale, at de tvende Ministre ikke længere havde Landets Tillid. »Jeg skal raadspørge det,« svarede Kongen, og efter denne Ytring faldt Adresse-Projektet bort. Senere var Kongen gaaet ind paa en Underhandling, der havde til Maal at sikre Ministeriet Højres Bistand i det mindste til Samlingens Slutning mod forskjellige Indrømmelser, der kunne resumeres i den dobbelte Forpligtelse at lade Vaublanc beholde Indenrigsministeriet, og at opsætte Kammerets delvise Fornyelse til den følgende Samlings Afslutning. Denne Overenskomst blev imidlertid ikke ratificeret af Højres Ordførere, og de foretagne Forandringer i den forelagte Valglov fremkaldte et forøget Udbrud af den kongelige Misfornøjelse. »Hvor mange Stemmer har Majoriteten?« spurgte Kongen Decazes. — »To Hundrede og fem Stemmer, Sire! mod hundrede og sexten.« — »Godt, jeg skal knuse den«, udbrød Kongen.

Ved disse tvende Lejligheder havde Decazes haft den Forstand ikke at drage Fordel af den Uvilje, han havde været et fortroligt Vidne til; men fra dette Øjeblik begyndte han med Kraft det Felttog, han forstod at gjennemføre med Held. Lidt efter lidt fik han sine Kollegaer til at gaa ind paa sin Opfattelse, først Hertugen af Richelieu, dernæst Lainé, sluttelig Corvetto og de øvrige; de mest indflydelsesrige Medlemmer af Centrum, Pasquier, Royer-Collard og de Serre, indviede han ogsaa i sin Plan og sikrede sig fra

dette Øjeblik deres Bistand. Samtidig øvede han en tilsvarende Indflydelse paa Kongen og godtgjorde Nødvendigheden af at sætte en Skranke for hine hemmelighedsfulde Paavirkninger, der kom højt oppe fra og lagde Hindringer i Vejen for Ministeriets Handlinger. Han forelagde Kongen Politiets Rapporter og de politiske Korrespondancer og forlangte uafladelig, at han skulde vælge imellem det uforbederlige og umættelige Emigrantparti og Frankrig. Kongen, der lod sig paavirke af Ministrenes enige Optræden, gjorde sig snart fortrolig med Tanken om en Opløsning, og ved Slutningen af Statsraadet den 14de Avgust udtalte han sig i følgende Udtryk: »Mine Herrer! Øjeblikket er kommet, hvor vi bør tage en Beslutning over for Deputeretkammeret; for tre Maaneder siden var jeg stemt for at indkalde det paa ny; det var min Opfattelse endnu for en Maaned siden; men alt, hvad jeg har set, og hvad jeg daglig ser, godtgjør saa tydelig den Partiaand, som behersker dette Kammer; de Farer, hvormed det truer Frankrig og mig selv, ere saa iøjnefaldende, at jeg har skiftet fuldstændig Mening. Fra dette Øjeblik kunne De betragte Kammeret som opløst. Gaa ud herfra, mine Herrer; forbered Udførelsen af denne Forholdsregel, men bevar imedens den fuldstændigste Tavshed; det holder jeg absolut fast ved.«

Efter Kongens egen Tilstaaelse havde han skiftet Overbevisning meget hurtig; først havde han været bestemt paa ikke at opløse; men i Løbet af en Maaned var han naaet til den Erkjendelse, at Frankrigs Frelse og Kronens Værdighed bydende krævede en Opløsning; tvende Opsatser af Decazes, én fra Pasquier, én fra Lainé og én fra Guizot, der hver fra et særligt Standpunkt drøftede Spørgsmaalet, havde bibragt ham den nødvendige Klarhed. Frygten for at mishage Broderen og at skulle diskutere med ham Nødvendigheden af en saa vigtig Forholdsregel havde i Begyndelsen holdt ham tilbage; men denne Frygt forsvandt over for de saa klart fremhævede og saa tydelig indlysende

Farer. »Det er nødvendigt at opløse Kammeret,« skrev Decazes; »thi det lægger Snarer for Kongens Regering; det svækker dens Myndighed, usurperer dens Magt, søger at fornedre, at ydmyge den ... Uden Opløsning vil der hverken være nogen Fasthed, Fædreland, Trone eller Fremtid.« Kongen undertegnede den 5te September Kundgjørelsen om Opløsningen, og den næstfølgende Dag offentliggjordes den.

I Indledningen hedder det: »Lige fra vor Tilbagekomst til vore Stater har hver Dag godtgjort os den uomstødelige Sandhed, som vi ved en højtidelig Anledning have udtalt: Fordelen at kunne forbedre ligger nær ved Faren ved at omkalfatre. Vi have overtydet os om, at vore Undersaatters Trang og Ønsker samle sig om at bevare det konstitutionelle Charte uforandret som Grundlag for Frankrigs offentlige Ret og som Garanti for den offentlige Ro; vi have følgelig anset det for nødvendigt at reducere Deputeretkammeret til det Antal, der er fastsat i Chartet, og kun at tilstede Adgang for Mænd af en Alder paa fyrretyve Aar. For lovlig at gjennemføre denne Reduktion er det imidlertid uundgaaelig nødvendigt at sammenkalde nye Valgkollegier, som skulle skride til Valget af et nyt Deputeretkammer.« Derpaa fulgte Kundgjørelsen, hvis første Artikel udtalte: »ingen Artikel i Chartet skal blive revideret.«

Man maa ty til Datidens Aviser og Mindeskrifter for at kunne gjøre sig et Begreb om det Indtryk, Kundgjørelsen af 5te September fremkaldte. Medens det ultra-royalistiske Parti var forvirret og lamslaaet, fremkaldte den en dyb Glæde og uudsigelig Lindring hos alle maadeholdne Mænd, der vare Dynastiet oprigtig hengivne. Decazes's Navn blev i nogle Dage det mest populære i hele Frankrig; man forstod, at Restaurationens Regering ved dette dristige og heldige Slag traadte over i en fredelig og heldig Fase. Om Aftenen den 5te September havde Greven af Artois samlet et lille Antal hengivne Venner hos sig; Statsraadets Hemmelighed var bleven saa vel bevaret siden den 14de Avgust, at

Prinsen og hans fortrolige vare saa langt fra at ane den store Regeringsakt, der nylig var fuldbragt, at de tvært imod udvexlede deres Anskuelser om de Begivenheder, som efter deres Mening inden kort Frist maatte føre dem til Magten. Pludselig kom man og meldte »Monsieur«, at Hertugen af Richelieu ønskede at tale med ham fra Kongen. Monsieur gik ud og kom nogle Minutter senere tilbage for med bedrøvet og harmfuld Røst at meddele sine Venner, at det uforlignelige Kammer havde ophørt at existere. Han havde først ikke villet fæste Lid til, at en saa vigtig Beslutning havde kunnet tages uden hans Samtykke, ja endog uden at Kongen havde talt med ham derom. Da Hertugens Forsikringer imidlertid ikke mere tillode ham at tvivle om Sandheden, havde han villet begive sig til sin Broder; men Ministeriets Formand havde det Hverv at sige ham, at Kongen havde begivet sig til Hvile og givet udtrykkelig Ordre til at holde sin Dør fast lukket.

Evropa modtog Kundgjørelsen af 5te September med en Tilfredshed, som dets Sendemænd i Paris ikke søgte at lægge noget Dølgsmaal paa. I Kammerets Opløsning saae de alle som en Enden paa en frygtelig Krise. En af dem skrev: »Kammerets Opløsning er et kraftigt Skridt, som vil have de bedste Følger, og som har gjort det gunstigste Indtryk paa den offentlige Mening . . . Ultraroyalisterne ere for Tiden mere at frygte end de revolutionære.« En anden udtalte sig i følgende Udtryk: »Vi have med stor Interesse læst Kundgjørelsen af 5te September og have Grund til at antage, at den mægtig vil bidrage til at haandhæve Kongens Avtoritet og holde Partierne i Tømme.« Mundtlige Lykønskninger bleve desuden i stort Tal rettede til Kongen og hans Ministre, og snart blev den Bevægelse, som udtalte den offentlige Glæde, saa mægtig, at Prinserne, der under det første Indtryk af Vrede skulle have paatænkt — saa vidt man da kan fæste Lid til nogle af deres ivrigste Venners Udsagn — at trække sig tilbage til England og overlade

Kongen til sin Skæbne, opgave denne Plan, som for Resten en enkelt af dem, Hertugen af Berry, ikke godt havde kunnet slutte sig til uden at dementere sig selv, eftersom han ved den første Meddelelse om Opløsningen havde udbrudt: »Kongen har handlet rigtig; jeg har nok sagt det til disse Herrer Medlemmer af Kammeret; de have sikkerlig drevet det for vidt.« Greven af Artois tog nogle Dage paa Jagt, hvad han plejede at gjøre, naar han surmulede, og Ludvig XVIII., som navnlig var bange for sin Broders Klager, var beroliget i det mindste fra den Kant.

Opløsningen udgjorde dog kun en Del af det Hverv, Ministeriet havde paataget sig, man maatte skride til Valgene. Da den første Overraskelse havde lagt sig, organiserede Partierne sig til den afgjørende Styrkeprøve, som alle haabede at bestaa sejrrig, endogsaa de, mod hvem Opløsningen var rettet. Chauteaubriand udsendte sit Flyveskrift: Monarkiet efter Chartet. Denne Bog talte paa veltalende Vis det opløste Kammers Sag, i det den fremstillede det System, hvis lidenskabelige Organ Kammeret havde været, som det eneste, der lod sig forene med den kongelige Værdighed. Hans Skrift blev beslaglagt i samme Øjeblik, det skulde have været udbudt til Salgs; som Paaskud brugte man den Ulovlighed, hvori Udgiveren havde gjort sig skyldig, i det han med Forsæt havde undladt at tilstille Myndighederne Bogen af Frygt for, at den skulde blive forbudt, før den var udkommen. Den Virkning, Chateaubriand vilde gjøre, naaede han ikke desto mindre; thi den hele Sag gjorde stor Opsigt ved Forfatterens Tilstedeværelse hos Forlæggeren Michaud, den Gang Politiet udførte Beslaglæggelsen, og hans voldsomme Protester i denne Anledning. En royalistisk Komite, der for en stor Del bestod af Pavillon Marsans Husvenner, det vil sige Greven af Artois's fortrolige, dannedes for at øve en ultra-royalistisk Indflydelse paa Valgene, og denne Komite fandt sin naturlige Støtte hos Præfekterne, som paa tvende nær alle

havde beholdt deres Bestillinger, og som delte alle Kammer-majoritetens Lidenskaber og for største Delen vare valgte ved dens Gunst. Komiteen udfærdigede Cirkulærer og udsendte Agenter for at opildne Iveren hos Embedsmændene og de Personligheder, som provisorisk havde udøvet offentlige Hverv under den anden Restaurations første Dage. For efter sin Vis at karakterisere Kundgjørelsen af 5te September foregav Komiteen, at Kongen ved dens Underskrivelse havde givet efter for Magternes Anmodninger; men at han lige saa fuldt som Prinserne ivrig ønskede Gjenvælgelsen af den gamle Majoritet, »med hvem Ministeriet stod paa spændt Fod.« Ministeriet gav paa sin Side Præfekterne sine Instruxer og besvarede den Misbrug, dets Modstandere gjorde af Kongens Navn, ved over for Vælgerne at erklære, at Kongen med Sorg vilde se det yderlig gaaende royalistiske Parti modtage deres Stemmer. Valgene fandt Sted i Oktober. I største Parten af de store Byer beholdt Regeringen Overvægten, og Vælgerne forkastede de mest ivrige og yderliggaaende Medlemmer af Højre; derimod kom den gamle Minoritet tilbage paa et lille Antal Medlemmer nær, der ikke havde kunnet gjenvælges, fordi de ikke havde den lovbefalede Alder, fyrretyve Aar, heriblandt særlig Decazes. Regeringen vandt en Majoritet paa omtrent halvtredsindstyve Stemmer, og medens det ultraroyalistiske Parti havde faaet et dødeligt Stød, uden at dog det liberale Fremskridtsparti havde vundet en saa stærk Fremgang, at der heri laa nogen Fare, var derimod det royalistisk-konstitutionelle Partis Indflydelse styrket i betydelig Grad; tvært imod Chateaubriands Forudsigelser, der havde moret sig med at bebude, at det nye Kammer vilde blive »en Datter af Konventet«, talte Kammeret kun trende Konventsmedlemmer. Saaledes havde den maadeholdne Politik vundet Sejr og skulde fra nu i fire Aar styre Frankrig.

Parlamentets Aabning fandt Sted den 4de November. Trontalen indeholdt ingen Hentydning til den Sejr, Mini-

steriet nylig havde vundet, men endte med følgende Ord: »Mine Herrer! lad nu endelig alt dette Had høre op; lad Børnene af samme Fædreland, jeg vover at tilføje af samme Fader, i Sandhed være et Folk af Brødre, og lad os kun bevare et smerteligt, men nyttigt Minde om vore svundne Ulykker. Dette er mit Maal, og for at kunne naa det gjør jeg Regning paa deres Bistand og paa en frimodig og hjærtelig Tillid, det eneste faste Grundlag for det nødvendige Samarbejde mellem Lovgivningsmagtens trende Grene. De kan for mit Vedkommende gjøre Regning paa et tilsvarende Sindelag, og mit Folk kan være forvisset om min urokkelige Fasthed til at kue ethvert ulovligt Angreb og til at holde ethvert Udbrud af en alt for overdreven Iver i Tømme.«

De sidste Ord vare rettede mod yderste Højres Taabeligheder og fremkaldte i dets Rækker en levende Misfornøjelse, som man dog søgte at holde i Tømme. »Det har intet at sige!« udbrød Chateaubriand. »Kongen udleverer os selv sine Ministre«, tilføjede La Bourdonnaye; men disse Udbrud vare kun tomme Pralerier. Hovederne for yderste Højre havde muligvis ventet sig et voldsomt Skridt, der dog ingenlunde laa i Ludvig XVIII.'s Karakter; men Trontalen lagde kun for Dagen den faste Vilje, som besjælede Kongen og hans Ministerium, og enkelte Medlemmer af Minoriteten havde en saa sikker Fornemmelse heraf, at de paatænkte en Masseudtrædelse for at lægge en Hindring i Vejen for Kammerets Forhandlinger. De mere fornuftige Politikere blandt dem hindrede dog dette overilede Skridt.

Valgbrevenes Prøvelse medtog otte Dage; Valgene i Departementerne Pas-de-Calais og Lot bleve voldsomt anfægtede af Villèle og hans Venner, men forsvaredes af de Serre, Pasquier og andre; Højres Talere søgte at faa disse Valg erklærede ugyldige ved at afsløre de formentlige Manøvrer, som havde været forbundne med dem; men disse Misligheder, som Minoriteten nu beklagede sig at have

været Ofre for, medens den aldeles forglemte alle de Udskejelser, hvori den selv havde gjort sig skyldig, medens den udgjorde Majoriteten i det forrige Kammer, disse Misligheder kunde ikke rokke de deputeredes store Masse, og de bestridte Valg bekræftedes; men Ordskiftet medførte i det mindste ét Gode; det godtgjorde Nødvendigheden af en Valglov.

Før man gik videre i sine Arbejder, udpegede Kammeret de Kandidater, hvoraf dets Formand skulde tages. Pasquier blev valgt.

Vore Læsere vilde kun faa et meget ufuldstændigt Billede af Aaret 1816, hvis vi undlode at omtale forskjellige Begivenheder, som gik jævnsides med det alt fortalte. I Løbet af Maj brød en voldsom Rejsning løs i Lyon; den var sat i Scene af en Advokat Paul Didier, der forgjæves havde søgt at gjøre Lykke hos alle Partier og senere slog ind paa den revolutionære Bane og søgte Hjælp hos alle de pensionerede Officerer og Underofficerer, der i stort Tal beboede Departementet Isère. Da man behøvede et Banner til at samle sig om, opstillede man Napoleon II., og saaledes lykkedes det virkelig Didier i forskjellige Kantoner at danne Bander af paalidelige Mænd, der skulde rejse sig ved første Signal og under hans Ordre marchere mod Grenoble og overrumple Byen med Bistand af Officerer og Garnisonen.

General Donadieu, en ivrig Royalist, havde den militære Kommando i Isère, og der laa omtrent tusend Mand i Garnison i Byen. Præfekten Montlivault havde modtaget hemmelige Advarsler og befalede flere Arrestationer, og nogle Officerer, som vare Deltagere i Didiers Komplot, fik saaledes at vide, at Rygtet om samme havde udbredt sig, og forlode Grenoble for at slutte sig til deres Fører; denne kunde ikke mere stoppe Bevægelsen, stillede sig næste Dags Aften i Spidsen for fire Hundrede Mand og marcherede mod Samlingsstedet, medens der samtidig efter hans

Ordre paa Bjærgene tændtes Bavner, som skulde hidkalde alle de Personer, der vare indviede i Sammensværgelsen.

General Donadieu sendte Garnisonens Elitetropper mod Oprørerne, en Kamp udspandt sig ved Byens Porte, og Insurgenterne bleve hurtig besejrede, sprængte til alle Kanter og efterlode baade døde, saarede og Fanger paa Valpladsen. Didier havde faaet sin Hest skudt under sig; men det lykkedes ham dog at undslippe og at flygte ad Savoyen til. General Donadieu, som var beruset af sin hurtige og lette Sejr, sendte Regeringen en Depeche, der bar Præg af Overdrivelser, og hvori han anslog Oprørernes Tal til fire Tusende. Da Ministeriet modtog disse Efterretninger, troede det i hine Begivenheder at se Signalet til en almindelig Rejsning og sendte paa Stedet Myndighederne i Departementet udstrakte Fuldmagter samt Ordrer til at erklære Isère i Belejringstilstand; Præfekterne i Nabodepartementerne opfordredes derhos til ligeledes at tage de Forholdsregler, der tykkedes dem nødvendige for at lamslaa de Konspiratorer, som kunde føle sig fristede til at efterligne deres Fæller i Grenoble.

General Donadieu havde dog ikke afventet disse Ordrer for at aflægge Beviser paa sin Fasthed; den 7de Maj bleve tvende Individer, hvem den extraordinære Domstol havde dømt til Døden, henrettede; den 9de Maj dømte en Krigsret en og tyve Personer til Døden; fjorten bleve skudte samme Dag; syv, der forgjæves bleve anbefalede den kongelige Naade, lede nogle Dage senere samme Skæbne. Didier blev ligeledes paagreben, stillet for Retten, dømt til Døden og henrettet 8de Juni.

Den Ubarmhjærtighed, hvormed den kongelige Regering ved denne Lejlighed ramte de skyldige, vil man kun kunne fatte, naar man betænker, hvilke truende Farer den paa hin Tid troede at se rejse sig; paa alle Kanter truedes den af Sammensværgelser; notorisk er den saakaldte »patriotiske«,

hvis Formaal var at bortjage Bourbonerne; tre Individer, som vare Hovedmændene, bestege Skafottet, og sytten andre Deltagere deporteredes. Samtidig fulgte de politiske Processer Slag i Slag i forskjellige Egne af Territoriet. De extraordinære Domstole afsagde talrige Domfældelser; Sammensværgelsen i Grenoble udæskede paa ny hele Lovens Strænghed, i samme Øjeblik som den begyndte at mildnes lidt. Ved denne Tid henrettedes General Mouton-Duvernet, Løjtenant Mietton og fem Nationalgardister fra Montpellier paa Grund af Forbrydelser fra de hundrede Dages Tider. Der forefaldt ogsaa Exekutioner i Nîmes, Carcassone og Mans; Skafottet rejstes ligeledes i Orléans og Auxerre, og syv Individer maatte bestige det paa Grund af blodige Sammenstød, der vare forefaldne i Château-Thierry, Sens og Châtillon-sur-Seine som Følge af Dyrtiden. I den Afstand, hvori vi nu befinde os fra hine Begivenheder, kunne vi vel beklage de frygtelige Forholdsregler, som den kongelige Myndighed tyede til; den var et Maal for fjendtlige Angreb og forsvarede sig; men dels har den politiske Partiaand overdrevet hine Begivenheder, dels maa man erkjende, at Omsorgen for egen Sikkerhed maatte nødsage Regeringen til at lamme sine Fjender; dette forklarer ogsaa de talrige Pressesager, som forefaldt paa hin Tid.

Ved denne Tid, i Juni 1816, fejrede man i Paris Brylluppet mellem Greven af Artois's anden Søn, Hertugen af Berry, og Prinsesse Carolina, en Datter af Kongen af Neapel. Under Wienerkongressen havde Czar Alexander villet forbinde sig med det franske Regenthus, i det hans Søster, Storhertuginde Anna, efter hans Ønske skulde blive Hertuginde af Berry; Prinsessens Religion var den tilsyneladende Aarsag, der blev fremført som Hindring for dette Giftermaal; men den virkelige Grund var den Frygt, Kongen nærede for at se sin Familie blive hjemsøgt af Galskab, som flere Medlemmer af Huset Romanov vare

blevne Ofre for. Han forlangte og vandt Prinsesse Carolinas Haand for sin Brodersøn. Ved denne Lejlighed udnævntes fire Marskalker, Beurnonville, Coigny, Viomesnil og Hertugen af Feltre, lutter Valg, der vare meget upopulære; thi Frankrig kjendte i Virkeligheden kun Soldater, der i Napoleons Følge havde gjennemvandret Evropa.

(Forts.)

Als's Erobring 1658.

(Et Bidrag til „Svenskekrigens“ Historie).

(Slutn.)

II.

Efter at Overgangen saaledes var lykkedes, trak en Del af den svenske Styrke under Oberst Knust eller Knaust sig tilbage og besatte Nordborg. Ascheberg selv indesluttede sig med Resten i Sønderborgs faste Slot, hvis Belejring begyndte næste Dag. Slottet saae den Gang ganske anderledes ud end i vore Dage; det var stærkt befæstet og havde Taarne paa Hjørnerne af de mægtige Bygninger, hvis Mure vare indtil 7 Alen i Tykkelse. Som Fæstning betragtet var den dog ikke i nogen god Stand og kun slet forsynet; af Kanoner fandtes ved Svenskernes Komme Aaret i Forvejen kun syv gamle Stykker, som tilhørte Hertugen af Sønderborg. Aschebergs Skæbne var saaledes klar, og han gik kun ud paa at redde Besætningen. Det lykkedes ham at underrette sine Vaabenfæller paa Fyn om sin Stilling.

Om Morgenen den 15de December aabnede han imod Tropperne i Sønderborg By en stærk Ild, der blev afbrudt ved, at Hertugen af Anhalt ved Oberst Pölnitz lod ham indbyde til sig for at underhandle. Ascheberg afviste strax med stolte Ord ethvert Forslag om Kapitulation, men for-

langte dog endelig 30 Timers Betænkningstid. Denne Frist blev af de allierede benyttet til Anlæggelse af et Batteri paa Sundevedsiden lige over for Slottet, i det de mente, at de her fra med tre Mørsere og tre halve Kartover kunde beskyde dette fuldstændig. Aschebergs Stilling blev mere og mere fortvivlet, hans Mangel paa Ammunition og Fødevarer tog mere og mere Overhaand; men værst var dog Kulden. Der var intet Brændsel paa Slottet, og Frosten blev stærkere og stærkere, saa at Gravene, der isedes om Dagen, frøs saa stærkt til om Natten, at man kunde ride over dem.

Da Nøden var størst, var Hjælpen nærmest. Allerede d. 15de var en Flaade i Sigte, som de allierede mente var dansk eller hollandsk; men da den lille Flaade paa 14 Skibe under Admiral Clas Uggla kom nærmere og til sidst kastede Anker ganske tæt ved Slottet, kjendte de det svenske Flag, som vajede paa Toppen*). Dagen efter var Vaabenstilstanden forbi, og da Batteriet paa Sundeved var færdigt, aabnedes en voldsom Ild, som overdængede Slottet med Stenkugler og Granater; men da det imidlertid ikke lod til at gjøre nogen synlig Virkning paa de belejrede, blev der bragt svært Skyts over til Sønderborg, hvor man ivrig arbejdede paa at faa et Breche-Batteri færdigt umiddelbart foran Slottet, et Arbejde, som paa Grund af den haardt frosne Jord tog megen Tid.

Ascheberg havde imidlertid ikke været ledig. Det var lykkedes ham at træde i Forbindelse med den svenske Admiral, som efter et givet Tegn havde indfundet sig, nogle Timer efter at det var blevet mørkt, i en lille Baad inde under Slotsmuren, hvor denne vendte ud til Søen. Det

---

*) Den lille Flaade var egentlig udsendt for at møde den danske Transportflaade, som skulde overføre Hjælpetropper til Kjøbenhavn. Efter at have frelst Ascheberg løb den atter ud for at fuldføre sit første Hverv. Carlson. I. p. 388 n.

blev aftalt, at Admiralen den næste Nat — mellem d. 16de og 17de — skulde afsende saa mange Joller og Baade, som han havde paa Flaaden, til det samme Sted. Her skulde imidlertid Ascheberg bryde Hul paa Muren og der igjennem i al Hemmelighed liste sig ud med sine Folk. Han lod strax tage fat. Hele Natten til den næste Dags Eftermiddag Kl. 3 arbejdedes der paa at gjennembryde den paa dette Sted 3 Alen tykke Mur paa tre forskjellige Steder og gjøre hver Aabning saa stor, at tre Mand kunde slippe der igjennem ved Siden af hinanden. Samtidig gjordes der Udfald imod de allierede, der herved hindredes i Arbejdet paa Batteriet, indtil endelig Oberst Goltz med 500 Mand paa Kurfyrstens Ordre tog en Stilling saa nær ind til Slottet, at ethvert Udfald fra dette var umuligt. Samme Aften Kl. 7 roede Baadene fra den svenske Flaade i største Stilhed ind til Slottet. Besætningen gik uset af de allierede ud igjennem Aabningerne i Muren og ned i Baadene, først Kvinder og Børn og en Del af det andet Tros, derefter Rytterne med deres Sadler og Geværer og til sidst Dragonerne. De sidste vare Ascheberg med de øverste af hans Officerer og 30 af de flinkeste Dragoner. Denne Indskibning varede hele Natten, og for at de allierede intet skulde mærke, holdtes der en stadig voldsom Ild vedlige baade med Kanoner, Musketter. Karabiner og Pistoler, der indhyllede alt i Røg; desuden blev der for at overdøve enhver Larm fra Baadene uafladelig gjort Spektakel med Pavker og Trompeter. De 30 Dragoner, som stode paa Post, havde Ordre til, saa snart der blev givet svensk Løsen, at skynde sig igjennem Muren ned i Baadene. Henimod Daggry lagde de sidste Baade til, Dragonerne gik om Bord, og det var næsten lyst, da Ascheberg forlod Slottet i det sidste Fartøj.

Aftenen forud vare imidlertid de allierede blevne færdige med deres vanskelige Arbejde, og om Morgenen — d. 17de — skulde man begynde den endelige Afslutning paa Belejringen ved at skyde Breche i Muren før Stormen, da

den pludselige og store Stilhed, der herskede i Slottet, snart forkyndte, at det virkelig var lykkedes Svenskerne at komme bort. Man opdagede ogsaa nu de sidste Baade, som strax bleve beskudte, hvorved der dræbtes en Kornet og en Dragon.

Det Bytte, som faldt i Sejrherrernes Hænder, var ikke saa lille. Foruden Kanonerne fik de 12 á 1400 Heste, som ikke kunde medtages, samt alle Rustvognene med den største Del af Bagagen. Den svenske Flaade styrede til Fyn og landsatte Ascheberg og hans Folk ved Faaborg*).

Efter Sønderborgs Indtagelse rykkede nogle polske og tyske Afdelinger imod Nordborg, som ogsaa den Gang var befæstet og omgiven af Grave, men slet forsynet i enhver Henseende. Dens Besætning bestod af det Mandskab — 8 Kompagnier —, som efter Overgangen havde trukket sig der hen under Oberst Knaust. Paa Slottet boede Enkehertuginde Eleonore af Anhalt-Zerbst, hvis Mand, Hertug Frederik af Nordborg, var død samme Sommer. Om selve Slottets Belejring haves en kort polsk Beretning, der meddeler, at Polakkerne vare delte i tre Dele, som laa rolige i deres Kvarterer, indtil Stormen skulde begynde. Saa indtoge de de anviste Stillinger, hvor fra de ikke lode sig fordrive af Svenskerne. Tyskerne trængte derimod i Hobe ud paa Isen i Gravene, der brast under dem, saa at en Mængde druknede. Oberst Knaust gjorde ikke nogen synderlig Modstand, men overgav sig paa Naade og Unaade den 20de Decbr. »Man burde vel heller ikke have givet dem Løfter«, siger den polske Deltager, »uden af Hensyn til Fyrstinden, som frygtede den hende truende Plyndring« **). Den største

*) Sønderborg Slot og Fæstningsværker bleve ved denne Lejlighed i høj Grad ødelagte. I Aaret 1661 udtaler den berømte Ingeniør Henrik Ruse efter en tjenstlig Besigtelse: „Sønderborg er meget ubekvem og kan ikke befæstes uden med store Omkostninger.“ Milit. Repert. 2 R, V. p. 375.

**) Silfverstolpe. Hist. Bibl. IV. III.

Del af Besætningen tog Tjeneste hos de allierede, Obersten og de andre Officerer bleve derimod bragte til Gottorp som Krigsfanger.

Kirkebøgerne paa Als give gode Oplysninger om de Lidelser, Indbyggerne maatte udholde af de fremmede Krigsfolk, ikke mindst af de danske Hjælpetropper. Efterhaanden som de trængte frem i Hertugdømmerne, flygtede Indbyggerne nord paa, fra Haderslev og Aabenraa kom der saaledes mange Flygtninge til Als og søgte Tilflugt med deres Ejendele hos Præsterne og andre, som vilde tage imod dem. Nogle Uddrag af Kirkebogen for 1658 ville give et godt Billede af Tilstanden: »Maria Renselsesdag: var Offret meget ringe, fordi nogle af Sognefolket den Dag var ved Sønderborg til Skansearbejde (hos Svenskerne). Fastelavn: Blev der offret udi Tavlen for en ung Person, som af en svensk Rytter blev uforvarendes skudt i sin Lænd. 2 Adv.: Blev der ingen Gudstjeneste holdt paa Grund af de brandenborgske og polske Soldaters Indfald. Tirsdag kom de udi mit Hus og udplyndrede mig og bortførte alt det Gods og Formue, jeg havde baade inden og uden Døre, saa vel som hvad fremmed Gods de Udenlands Folk havde indsat udi mit Hus til at forvare, og fik jeg en ubodelig Skade. Gud bedre det, saa sandt jeg blev en fattig Mand og maatte forløbe Huset og retirerede mig udi Hofprædikerens Hus. 3 Adv.: Blev der heller ingen Prædiken, for Krigsfolket opbrød samme Dag. Juledag: Af Slotsfolkene og nogle Sognefolk, som vare faa, dels for Kirkens Ruins Skyld, dels af Armod, blev der ringe Offer.« I en senere Indberetning over den Skade, som i Krigstiden var tilføjet Als, hedder det om Kirken: »Antoni's Kirke i Norborg har lidt mest; thi under Belejringen af Norborg Slot havde Polakkerne deres Baal i Kirken og brændte alle Stolene. Deres Heste førte man ogsaa der ind, saa at Sognefolket, før man igjen kunde holde Gudstjeneste om Søndagen, maatte feje Dynger af Hestegødning ud og

maatte overvære Gudstjenesten staaende.« I Aaret 1659 hedder det: »Septuagesima: Denne Søndag gik man igjen til Guds Bord, efter at vi havde faaet Kalk og Disk igjen, som Jep Staldmester haver foræret til Kirken. Palmesøndag: Blev Prædiken afbrudt af den hastige Tidende, som kom ind i Kirken og sagde, at Svensken var i Landet; dermed løb de alle ud af Kirken. Dog Gud ske Lov, det var ikke saa. 2. Adv.: holdt en Taksigelsesprædiken for den gode Forløsning fra de polske og brandenburgske Krigsfolk forgangen Aar om disse Tider.«

Forfatteren af disse Noter, Provst Anders Christensen Brandt, blev i Følge Sagnet slemt mishandlet. Krigsfolkene flettede hans lange Skjæg og naglede ham ved dette i tre Dage til et Træ*).

Saaledes var Als altsaa erobret. Dagen før Juleaften sammenkaldte den store Kurfyrste et Krigsraad i Sønderborg, hvor han havde taget Hovedkvarter, for at tage Bestemmelser om de Foretagender, som nu skulde sættes i Værk. Efter at have takket alle og enhver for udvist Tapperhed og god Konduite o. s. v., forelagde han Raadet en Del Punkter til Besvarelse. Af disse er ét af særlig Interesse. Da Kurfyrsten spurgte, hvorledes man skulde svare Kongen af Danmark, der bad, om man vilde sende ham Hjælp til Forsvaret af Sjælland, og hvorledes man skulde forholde sig, naar han sendte Skibe for at afhente Tropper, svarede Generalerne — blandt hvilke Czarniezki ikke var til Stede — ham paa en Maade, som tydelig nok viser, at selv om der virkelig var blevet sendt en hollandsk-dansk Transportflaade for at hente Kurfyrstens Hær til Fyn eller Sjælland, var der dog i selve denne aldeles ingen Stemning for at forlade Jylland; de fremhævede nemlig i deres Svar: »at det ikke var tilraadeligt under de nuværende Forhold at skille en betydelig Del af Tropperne

*) Danske Saml. V, VI.

fra Armeen for at sende den til Sjælland eller anden Steds hen, inden man havde sikret sig Frederiksodde eller Fænø; kom der alligevel Skibe fra Danmark for at hente disse Hjælpetropper, maatte man opholde dem, indtil man havde befriet disse Lande fra Fjenden og derved naaet Hovedmaalet. For ikke at tale om, at Armeen ved Bortsendelsen af disse Hjælpetropper vilde blive meget svækket paa Mandskab, var man heller ikke sikker paa, at de kunde blive bragte til Kjøbenhavn, saa vel paa Grund af de svenske Skibe, som gjennemstrejfede Østersøen, som paa Grund af den farlige Aarstid. Man havde end videre ingen Vished for, at der paa Sjælland var tilstrækkelige Levnedsmidler for Tropperne, og desuden kunde den svenske Konge forstærke sig saaledes, at man ikke var ham tilstrækkelig voxen, i hvilket Tilfælde Folkene mere vilde falde Kongen af Danmark til Besvær end være ham til Nytte.«

Igjennem dette Svar og ved dette Indblik i den allierede Hær faar man ogsaa et Bidrag til Forklaringen af det Særsyn, at det varede næsten et Aar, inden den store Hær kom Danmark mere energisk til Hjælp, men i Steden derfor fuldførte Landets materielle Ødelæggelse ved oprørende Udsugelser og ved at bringe Befolkningen til Fortvivlelsens Rand ved sin røveriske Optræden.

Kort efter brød hele Hæren — efter at have efterladt en lille Besætning i Sønderborg — op for at drage højere op i Jylland. Forinden Afmarchen blev ved Trommer og Trompeter for alle Regimenter følgende Regler for Ordens Vedligeholdelse o. s. v. forkyndt; Regler, der bekræfte Beretningerne*) om, at der har hersket en mindre god Forstaaelse imellem de allieredes Armeer. »Ingen, hvem det end er, maa fremtidig, naar Armeerne marchere, søge at unddrage sig sine Ordrer, det være i Marche-Orden eller i Batailloner, og endnu mindre bryde ind imellem andre

*) Schiern. Hist. Studier. I.

Regimenter, enten i Armeerne eller ved Bagagen; men ethvert Regiment skal forblive paa den for det bestemte Plads og Sted. 2) Under Fægtningen maa ingen vægre sig ved at adlyde de kommanderende høje og lave Officerer, uden Hensyn til, af hvilken Armé de ere, ligesom de ogsaa uden for Fægtningen skal vise og yde dem samme Respekt og Ære som deres egne Officerer. 3) Alle Fornærmelser, Skjældsord og Forhaanelser, den ene mod den anden, ville hermed uden Forskjel være forbudte ved Straf paa Legem og Liv; men samtlige Soldater bør vedligeholde broderlig Enighed og god Forstaaelse.«

Als's Erobring havde ikke saa ringe Betydning endda. Atter løsnedes et af de haarde Tag, Rovdyrets Kløer havde slaaet i det arme Land. Ogsaa i Udlandet gjorde Indtagelsen stort Indtryk, skjønt det jo egentlig ikke var nogen stor Vaabenbedrift. Der blev f. Ex. skrevet fra Holland: »Eders kurfyrstelige Durchlauchts lykkelige Expedition til Øen Als har gjort et overordentlig behageligt Indtryk, og man venter en fremtidig Succes i øvrige Foretagender;« og fra Berlin fik Kurfyrsten i Anledning af Als's Erobring en Gratulationsskrivelse fra »den Unterthänigsten, treugehorsamsten hinterlassenen Stadthalter, Räthern und Dienern.« Vi have allerede omtalt Kongen af Danmarks Takskrivelse til Czarniezki, og da en Maaneds Tid efter Als's Erobring en Sendemand fra Kurfyrsten kom til Kjøbenhavn, blev der ogsaa víst ham megen stor Ære; der blev »paa Herpukker slagen til Bords, hvilket ikke tilforn var sket, siden Belejringens Anfang« *).

P. F. Rist.

---

*) Birkerod: Dagbøger. p. 17.

Reformatoren Johannes Bugenhagen,

(født 24. Juni 1485).

III.

Vi have hidtil kun fulgt Bugenhagen paa hans reformatoriske og organisatoriske Rejser i Tyskland — hans Ophold ved Religionssamtalen i Flensborg fraregnet —, og vi have maattet dvæle langt kortere derved, end hans Virksomhed egentlig fortjente; mange af hans mindre Rejser have vi selvfølgelig ikke kunnet medtage i denne Skildring. Han var allerede kommen ud over de halvtredsindstyve Aar, da han blev kaldet til den Gjerning, hvori han ligesom samlede al sin Manddoms Kraft og øvede den største Indflydelse — det kan vistnok med Sandhed siges; det er ikke, fordi vi se med danske Øjne paa de danske Forhold. Reformationen var i Kong Frederik den førstes Tid bleven godt grundlagt; »Grevens Fejde«, der efter hans Død udbrød, var paa en Maade ikke blot en politisk Krig, en Arvefølgekrig, men mindst i lige saa høj Grad en Religionskrig; det var med Taarer i Øjnene, at den værdige Aarhus Biskop Ove Bille satte sit Segl under det Valgbrev, hvorved de to privilegerede Stænder i Ry den fjerde Juli 1534 udvalgte Prins Kristian til Danmarks Konge; thi han følte, at han derved underskrev den katholske Kirkes Dødsdom; enhver vidste, at Katholikerne ikke kunde vente at finde

nogen Ven i Kristian, der allerede fra sin tidligste Ungdom paa utvetydig Maade havde ytret sin Forkjærlighed for Luthers Lære. Da endelig Kjøbenhavn i Juli 1536 var kommen i Kong Kristians Haand, og det sidste Bulværk imod ham saaledes var faldet, var da ogsaa hans første Tanke at faa Reformationen indført og sikret; det er bekjendt, at han begyndte med i Avgust at fængsle alle de katholske Biskopper; men mindre bekjendt turde det være, at Luther var meget utilfreds med denne Kongens radikale Fremgangsmaade; det har maaske ogsaa været Grunden til, at den Begjæring, han rettede til Wittenberg om at faa Bugenhagen til Danmark, for at han, der var kjendt med sligt, kunde organisere de forvirrede Kirkeforhold, i Begyndelsen blev afslaaet. Først Aaret efter, da Kong Kristian baade for Kurfyrsten og for Luther havde fremstillet Biskoppernes Fængsling som uundgaalig nødvendig for Reformationens Sag, bleve de begge blidere stemte, og Bugenhagen fik Lov til at rejse her til. Først havde Kongen ønsket, foruden Bugenhagen, tillige at faa Luther og Melanchthon til Danmark; men det kunde der naturligvis ikke være Tale om; i Sachsen kunde man selvfølgelig ikke undvære alle Reformationens Hovedstøtter, især da ikke Luther; og Melanchthon, hvis Hverv det nærmest skulde være at puste nyt Liv i Kjøbenhavns Universitet, var, om han endog kunde have faaet Tilladelse til Rejsen, selv ikke meget tilbøjelig dertil, — hans Grund hertil er underlig nok for os: Melanchthon nærede i sit hele Liv en ubegrænset Tillid, som hans Samtid jo for Resten delte med ham, til de astrologiske Spaadomme; da hans Fader en Gang i hans Barndom havde henvendt sig til en Astrolog for at faa denne til at stille Sønnens Horoskop, var der givet det Svar, at den unge Schwarzerd (det var jo hans egentlige Navn) skulde vogte sig for Østersøen, da en Rejse paa dette Vand vilde blive skæbnesvanger for hans Liv; Melanchthon blev da hjemme i Wittenberg, skjønt det rigtig-

nok ogsaa berettes, at han havde givet sig paa Rejsen og var naaet op til Østersøens Kyst, men at i sidste Øjeblik, før han skulde om Bord, blev han saa angest og betagen ved det for ham uvante Syn af det aabne Hav, at han ikke havde Mod til at begive sig ud paa de stormfulde Bølger. Hvordan det nu end har forholdt sig hermed, blev det i alt Fald en meget stormfuld og farefuld Sørejse, Bugenhagen kom til at foretage, da han fra Nordtyskland sejlede over til Danmark, ledsaget af Hustru og Børn, samt af sin Søstersøn Johan Lübbeke, en ung Mand, der senere blev nøjere knyttet til Danmark og i nogle Aar var Professor ved Kjøbenhavns Universitet, væsentlig ved sin Morbroders Indflydelse, ligesom Bugenhagen oftere benyttede ham som Mellemmand, naar han ønskede et eller andet udvirket hos Kong Kristian den tredje; 1552 opgav Lübbeke dog sit Professorembede, uvist af hvad Grund, og drog tilbage til Tyskland, hvor han døde i en høj Alder som Borgmester i den oven for oftere nævnte By Treptow. Nogle andre unge Mænd, baade nogle tyske og nogle danske, der havde sluttet sig nær til Bugenhagen under deres Studeringer i Wittenberg, og som han igjen med faderlig Omsorg havde taget sig af, benyttede Lejligheden til sammen med ham at drage til Danmark, hvor der snart aabnede sig ansete Stillinger for dem; den bekjendteste af disse unge danske var Peder Palladius, der havde været Gjenstand for særlig Velvilje fra Bugenhagen, som saae, hvad der boede i ham, og allerede tidligere havde anbefalet ham til Kong Kristian til Understøttelse, for at han kunde fortsætte sine Studier og afslutte dem med den theologiske Doktorgrad; betegnende for den fortrolige Tone, hvori Bugenhagen allerede da skrev til den danske Konge, er et Brev, dateret Wittenberg 3dje December 1536, i hvilket det hedder: »Hvad jeg har skrevet om Magister Petro Dano (ɔ: P. Palladius), skal med Guds Hjælp ikke fortryde mig. Jeg haaber ogsaa, at Eders Majestæt vil have Velbehag dermed. For at svare Eders

Majestæt, hvad det vil koste at tage Doktorgraden, da har jeg taget Filip Melanchthon paa Raad med; Doktoratet med de Grader, som høre dertil, vil medtage 100 Gylden; og efterdi det er raadeligt, at han bliver her endnu et Aar eller noget derover — man maa ogsaa vente paa belejlig Tid til at rejse —, og han trænger til Klæder og især til Bøger, og Hjemrejsen ogsaa fordrer Tærepenge, saa behøver han fuldt vel 100 Gylden til den Tid, og vi ville svare for, at han ikke skal bringe synderlig deraf tilbage til Danmark; derfor anse vi, som sagt, 200 Gylden for at være nødvendige for ham. Mere skal han ikke bede Ed. Maj. om, førend han kommer hjem; da vil Ed. Maj. for Fremtiden naadigst sørge for ham; thi han er en saadan Mand, at han med Tiden vel kan fortjene et godt Salarium«. At Palladius ikke skuffede Løfterne og Forventningerne, er bekjendt nok.

Den femte Juli 1537 kom Bugenhagen da med sit Følge efter den stormfulde Overrejse til Kjøbenhavn, hvor der var nok for ham at gjøre, og hvor der ogsaa strax blev lagt Beslag paa hans Virksomhed. Fra Wittenberg medbragte han rimeligvis det Forslag til en Kirkeordning, som i Foraaret 1537 var foreløbig udarbejdet paa Kirkeforsamlingen i Odense, hvilken senere blev fortsat i Haderslev; det var sendt til Wittenberg for at opnaa Billigelse af Mesteren Morten Luther. Bugenhagen fik sit Herberge anvist hos en Kannik Magister Mathias Pedersen, en ganske mærkelig Mand, der en Tid lang stod som Høvding for de sidste Rester af Katholiker i Kjøbenhavn; Tanken med at indkvartere Bugenhagen hos »gamle Mester Mats«, som han sædvanlig kaldtes, har naturligvis været, at den tyske Reformator skulde søge ved sine overtalende Argumenter at faa denne forstokkede Katholik omvendt fra Pavedømmets Vildfarelser; og tilsyneladende lykkedes det for Bugenhagen at overbevise ham, men ogsaa kun tilsyneladende; thi det varede ikke længe efter hans Hjemkomst til Tyskland, inden Mester Mads igjen viste sit rette Sindelag, der var lige

saa katholsk som nogen Sinde tilforn; da Rygtet om, at Bugenhagens Virksomhed i saa Henseende havde været forgjæves, naaede ham i Wittenberg, skrev han der fra til Kjøbenhavns Professorer en Redegjørelse for sin Virksomhed over for Mester Mads, »hvem hans Tilhængere«, siger Palladius, »gjærne vilde gjøre Kristus ud af, som Graamunkene ville gjøre af deres Franciscus«; »de Piller der i Kjøbenhavns Kirke og de Vægge i Skolen vide, hvad jeg har gjort mod Mester Mads,« skriver Bugenhagen.

Den første større og betydningsfulde Gjerning, Bugenhagen fik at udføre i Kjøbenhavn, var, da det blev ham overdraget at salve og krone Kong Kristian den tredje og hans Dronning Dorothea; den højtidelige Handling fandt Sted i Frue Kirke paa Kongens Fødselsdag den 12te Avgust 1537. Det har været en betydningsfuld Dag for Kongen, da han i den høje Adels og adskillige udenlandske Sendemænds Nærværelse modtog den kirkelige Indvielse til sit kongelige Kald; og betydningsfuld har den været for Folket, der fra nu af skulde leve i Fred efter den sønderrivende Borgerkrig. Bugenhagen var den, der havde mest at gjøre paa den Dag, og han skilte sig godt ved sit Hverv; Luther omtaler det i et Brev, hvor han skriver: »Pomeranus har kronet Kongen og Dronningen som en sand Biskop«; — skjønt »Pomeranus« var jo ikke Biskop, og en Del af de Ceremonier, Biskopperne tidligere havde brugt, naar de kronede Kongerne, af ham vare udeladte. Der var dog nok af Ceremonier alligevel, og det har vist været en, om end højtidelig, saa dog langvarig og — os maa det i alt Fald forekomme — temmelig trættende Handling; alene Bugenhagens Tale, som han holdt ved den Lejlighed, og som endnu existerer, maa have varet nogle Timer; den gjaldt i sin Tid som et Mesterstykke af Veltalenhed, en Dom, vi næppe i vore Dage ville underskrive, naar vi betragte baade dens langtrukne Bredde og de mindre smagfulde Udtryk, han hist og her brugte i Talen; men med

evangelisk, og man kan godt sige apostolisk, Frimodighed og Myndighed indskærpede han Kongeparret deres Pligter og Rettigheder, talte om deres Glæder og Sorger. Han indrømmede selv, at Talen egentlig rettest burde have været holdt paa Dansk; men den blev holdt paa Tysk, et Sprog, som han maatte antage, at alle de tilstedeværende forstode; Kongen selv og hans Dronning have naturligvis fundet sig bedre til rette ved en tysk end ved en dansk Tale; hun var jo tysk født, han i det mindste tysk opdragen, og Bugenhagen har selv ikke mægtet at tale Dansk, i alt Fald ikke en saadan længere Tale. Ligeledes var jo den samtidige Hans Vandal, den første lutherske Superintendent i Ribe, uheldigvis heller ikke det danske Sprog saa mægtig, at han kunde udtrykke sig i det, hvorfor han paa sine Visitatser maatte ledsages af Præster, der skulde fungere som Tolke.

Den næste vigtige Forretning, som overdroges Bugenhagen, var at ordinere de syv Mænd, der skulde være de første Superintendenter og paa en Maade træde i Steden for de et Aars Tid i Forvejen afsatte katholske Biskopper; det var den 2den September 1537, at den højtidelige Ordination, i Overværelse af Kongen, Dronningen og Rigsraadet, fandt Sted i Frue Kirke; det var en i adskillige Henseender mærkelig Bispevielse: mærkelig baade som den første Ordination efter luthersk Ritus og ved det store Antal*), der

*) Syv; det er en fuldstændig uhjemlet Fortælling, at ogsaa den første evangeliske Biskop i Bergen, Geble Pedersen, den Dag skulde være bleven ordineret af Bugenhagen; det fortælles som et Sagn, at da otte vare blevne ordinerede, var Normanden Geble den eneste, som betænkte Bugenhagen ved at sende ham en Gave, og at han da skal have citeret Ordene af Lukas Ev. 17, 17 og 18: „Bleve ikke de ti rensede; men hvor ere de ni? bleve ellers ingen fundne, som vendte tilbage at give Gud Ære uden denne fremmede!“ Men den hele Historie er fuldstændig ugrundet. Geble Pedersen havde været katholsk Biskop og var altsaa bleven ordineret tilforn;

samtidig ordineredes, men mærkeligst dog maaske især derved, at Bugenhagen, der foretog Ordinationen, ikke selv var viet til Biskop, men kun var Præst; det var altsaa et fuldstændigt Brud paa den gamle Tradition, og fra forskjellige Sider har man i Tidernes Løb ladet den danske Kirke høre ilde, fordi dens Biskopper saaledes mangle den apostoliske Succession; kunde det godtgjøres, at Biskop Geble Pedersen havde været til Stede og deltaget i Ordinationen, vilde den Anke falde bort. Ligesom ved Kongeparrets Kroning var ogsaa her en stor Del af de katholske Ceremonier bortkastet; alt gik mere tarvelig til, omtrent som nu: efter en Indledning med Salmesang og Messen samt en Tale fulgte Haandspaalæggelsen saa vel af de tilstedeværende Præster som af Kirkens ældste, under Bøn til Gud om Bistand og Velsignelse til Tjenestens Gjerning, hvorpaa Handlingen sluttede med den hellige Nadvers Nydelse.

Hvad der vel i nok saa høj Grad som Bispernes Vielse gjorde den anden September 1537 til en Mærkedag for den lutherske Kirke i Danmark, var, at Kongen paa den Dag udstedte den latinske Kirkeordinans, der paa en Maade er at betragte som Grundloven for Kirkeforfatningen, saa man egentlig først kan regne Reformationens Indførelse her i Landet fra den Dag. Vi skulle her ikke komme nærmere ind paa Kirkeordinansens Historie, men henvise dem, der ønske at sætte sig nærmere ind i dette Spørgsmaal, til den indgaaende Undersøgelse, det har været Gjenstand for*), og kun omhandle lidt af den Del, Bugenhagen har haft i dens Tilblivelse. Man har i tidligere Tid været tilbøjelig til den Antagelse, at Bugenhagen var Forfatter

---

et andet Spørgsmaal kunde være, om han ikke muligvis har været til Stede i Kjøbenhavn ved den store Bispeordination, og maaske har sendt Bugenhagen en Gave, hvilket kan have givet Anledning til Fortællingen.

*) Af Biskop C. T. Engelstoft i Ny kirkehist. Saml. 2. Bind, S. 1—110 og 366—442.

til den ligesom til adskillige af de Lovbestemmelser, hvorved i Tysklands protestantiske Stater Kirkevæsenet var blevet ordnet; men dette kan dog kun siges aldeles indirekte, i det nemlig ganske vist Grundlaget, paa hvilket den danske Ordinans hviler, er de tyske Ordinanser, i hvilke Bugenhagen havde mere eller mindre direkte Del, nemlig den brunsvigske, hamburgske, lübeckske og wittenbergske, hvorimod mærkelig nok den sidste af de tyske Ordinanser, nemlig den pommerske af 1535, først synes at være bleven benyttet ved en senere Omredaktion; rimeligvis er der fra Wittenberg i 1535 efter Kong Kristians Anmodning sendt Afskrifter af disse Ordinanser til Danmark; i Overensstemmelse med dem, men med særligt Hensyn til de noget forskjellige danske Forhold, er da den danske Ordinans bleven udarbejdet og sendt til Wittenbergernes Prøvelse og Godkjendelse, hvorpaa Udkastet enten er sendt tilbage, eller Bugenhagen har medbragt det, da han kom her til i Sommeren 1537, hvilket sidste er det rimeligste; det er da blevet gjennemgaaet af ham og en Del Præster (»lærde Mænd, Prædikanter etc., som vare hos os i Riget og ved Hoffet«), blandt hvilke Peder Palladius's Stemme sikkert allerede da har haft saare megen Vægt; i Avgust har dette Udkast været forelagt for Rigsraadets Medlemmer, og 2den September 1537 blev det stadfæstet af Kongen, der satte sit Navn under Fortalen, som rimeligvis er forfattet af Bugenhagen, hvorpaa det blev underskrevet af en Del Præster og Kanniker fra Landets forskjellige Egne. Bogen blev strax, efter Kongens Befaling, given i Trykken og udkom under Bugenhagens Tilsyn den 13de December, og samtidig blev den, rimeligvis af Palladius, oversat nøjagtig paa Dansk; men først i 1539 naaede denne danske Oversættelse at blive færdig fra Trykkeriet.

I nær Forbindelse med Ordningen af Kirkevæsenet stod Gjenoprettelsen af Kjøbenhavns Universitet, der efter at være stiftet i 1479 havde fristet en kummerlig Tilværelse

gjennem en Aarrække og i nogle Aar endog havde været helt ude af Virksomhed. Ottende Dagen efter Bispernes Vielse og Kirkeordinansens Udstedelse, altsaa Søndagen den 9de September 1537, var der igjen en stor og anselig Forsamling af Rigsraader og Borgmestre, Præster og Borgere til Stede i Frue Kirke; da erklærede Kongen højtidelig Universitetet for gjenoprettet, ligesom han skjænkede dets Lærere og Studenter adskillige Privilegier; den Mand, der har haft størst Del i denne Universitetets Fornyelse, var selvfølgelig Bugenhagen; det skete, siges der udtrykkelig, »efter Dr. Bugenhagens offentlige Begjæring og vore gode Mænds Raad«, ligesom Kongen kort efter i Roskilde »befalede Dr. Pomeranus skriftlig at opsætte de Friheder og Privilegier, han mundtlig havde tilsagt Universitetet, Kapitlerne og Klostrene.« To Aar senere bleve de optagne i Universitetets udførlige Ordinans og fik saaledes ny kongelig Stadfæstelse. Det er intet Under, at der findes mange Lighedspunkter mellem den kjøbenhavnske Læreplan og den, der gjaldt ved Universitetet i Wittenberg.*)

Skjønt man maatte antage, at Bugenhagen vilde være selvskreven som den første Rektor ved det gjenoprettede Kjøbenhavns Universitet, blev han det dog ikke; men med en rigtig Takt valgtes til denne Ærespost for det første Halvaar Kristian Torkildsen Morsing, Professor i Lægevidenskaben, men Doktor baade i Theologi, Medicin og Jura, den eneste tilbageværende af de Mænd, der havde virket som Professorer ved det gamle Universitet; han skulde danne Bindeleddet mellem det gamle og det ny. Der er ingen Tvivl om, at Kongen har gjort alt, hvad der stod i hans Magt, for at knytte Bugenhagen til Danmark for en længere

---

*) Heller ikke den kjøbenhavnske Universitets-Ordinans eller „Fundats", som den i Regelen er bleven kaldet, skulle vi nærmere behandle, men henvise i den Anledning til H. F. Rørdams Kbh. Univ. Hist. I, 75—115.

Aarrække, eller helst for hele hans Livstid; men det have hverken hans wittenbergske Kolleger eller Kurfysten af Sachsen paa nogen Maade villet gaa ind paa; det var allerede store Ting, at man i Danmark fik Lov til at »laane« ham et Par Aar; Erfaringen fra Lübeck nogle Aar tilforn viste jo, hvor uheldigt det var, naar Bugenhagen indskrænkede sit Ophold til nogle faa Maaneder; ogsaa her i Danmark have vistnok Tilhængerne af det gamle intet ønsket hellere, end at han snart igjen vilde forlade Landet, da hans Nærværelse jo lagde en Dæmper paa deres katholskreaktionære Tilbøjeligheder; thi for ham og hans Myndighed vare de mest bange; han gik dem for grundig til Værks. Selv om Bugenhagen maaske har haft Ret i, at det Træbillede af Roskilde Domkirkes Skytspatron Pave Lucius var saa gruligt, at »vilde man afmale den gamle Pave som den lede Djævel, kunde man ikke have gjort det bedre«, — saa maa vi dog i vor Tid højlig beklage, at de roskildske Borgeres og Domkapitlets Begjæring om at beholde dette Billede uskadt ikke blev taget til Følge, især vel paa Grund af Bugenhagens Erklæring, »at Domherrerne nok fandt sig deri, naar de fik et Par Læs Brænde til Erstatning, og det kunde Kongen saa meget lettere indlade sig paa, som Afguden var stor nok til at betale det redelig igjen i Kakkelovnen, hvis han da ikke var hul indvendig.«

Hans Virksomhed blev da af stor Vigtighed saa vel for Kirken som for Universitetet, i det der stadig byggedes videre paa den Grundvold, som var lagt; det er aabenbart, at han i disse Aar indtog et Slags overbiskoppelig Stilling; han gav de nye Superintendenter Formaninger og Anvisninger paa, hvorledes de skulde styre deres Embede; han var den, gjennem hvem Gejstligheden stadig henvendte sig med Begjæringer til Kongen, ligesom denne henviste flere Sager til Bugenhagens Afgjørelse; og da Kongen i 1538 var paa en længere Rejse i Tyskland, var det ligeledes Bugenhagen, der sendte ham Meddelelser om, hvorledes alt stod til her

hjemme. Strax ved Universitetets Gjenoprettelse maatte der sørges for dygtige Lærerkræfter som noget af det vigtigste, og Bugenhagen blev en af de første theologiske Professorer, sammen med Peder Palladius, der trods sin unge Alder — han var kun 34 Aar gammel — var kommen i den ansete Stilling som Sjællands Stifts Superintendent, og Tilemann af Hussen, hvem vi neden for ville komme til at omtale. Det synes, som om Bugenhagen ogsaa her i det fremmede Land har haft Talent til at knytte Studenterne nær til sig baade ved sin Personlighed og ved sine Forelæsninger; hans Nidkjærhed virkede gavnlig saa vel paa de andre Professorer som paa Studenterne, og han blev ikke træt af at indskærpe baade Kongen og Universitetets Kansler Johan Friis, at hvis det dansk-norske Riges Kirker, nogle Tusende i Tallet, skulde vedblive at høre Evangeliet til, kunde det kun ske derved, at man med Omhu tog sig af Universitetet; han sørgede for, at de nødvendige Bøger bleve samlede, saa der allerede blev lagt Grundvolden til et Universitetsbibliothek.

Den 26de September 1537, altsaa et Par Uger efter at Universitetet var erklæret for gjenoprettet, skrev Kongen til Bugenhagen, at han ønskede, Forelæsningerne kunde begynde snarest mulig, og at hvis han trængte til noget, kunde han blot sige Kongen til derom, saa skulde det manglende komme; men det var lettere sagt end gjort; thi den gamle Bispegaards Bygninger, der skulde yde Husly til Universitetet, vare i en saa ødelagt Stand, at de umulig kunde benyttes, før de vare grundig restavrerede, men hermed trak det i Langdrag; Forelæsningerne bleve da midlertidig holdte i Frue Kirke; dette se vi af et Brev, Bugenhagen d. 21de November skrev til Kongen, og hvori han paa sin sædvanlige humoristiske Maade fortæller: »Vi fra Universitetet ere med vore Forelæsninger krøbne ind i Kirken; dertil nøder Storm og Blæst os. Begge Borgmestrene give Glarmesteren Skylden; Tømmerfolkene arbejde

endnu paa Bænkene; det er mig en underlig Byggen den, men koste gjør den. Vil Eders Majestæt derfor lade bygge mere paa Universitetet, som haardt behøves, saa maa Skeen tages i en anden Haand; Haandværkerne her til Lands trænge til en, der kan drive paa dem.« (Naturligvis kunde alt ikke strax være i fuldstændig Orden, men saa hjalp man sig jo, som man bedst kunde). Efter at Kristian Torkildsen Morsing havde fratraadt Rektoratet, overdroges denne Værdighed for det næste halve Aar til Palladius, og efter ham kom Række til Bugenhagen, der fungerede fra Efteraaret 1538 til Marts 1539, da han nedlagde baade Rektoratet og Professoratet; thi nu syntes man i Sachsen, at hans Ophold i Danmark maatte have varet længe nok, og sin Landsherres Bud hverken kunde eller vilde han være ulydig. Luther havde altid varetaget hans Forretninger, naar han var fraværende — Luther kaldte sig derfor Bugenhagens »Lückenbüszer« (den, der skulde stoppe Hullerne); med Glæde erfarede Luther, at Reformationen i Danmark havde saa god Fremgang; »Alt trives, hvad Gud virker ved Pommer«, skrev han allerede i December 1537 til den straszburgske Reformator Bucer; men han savnede Bugenhagen, der da i Foraaret 1539 fik alvorligt Paalæg fra Kurfyrsten om at være tilbage i Wittenberg inden Paaske. Her i Danmark kunde han imidlertid heller ikke godt undværes, og det var med megen Møje, at Kongen udvirkede, at hans Orlov blev forlænget endnu nogle Maaneder, indtil Reformationsværket kunde blive endelig afsluttet; thi den endelige Revision af Kirkeordinansen stod endnu tilbage; den skulde finde Sted i Forsommeren 1539, og det skete da paa Herredagen i Odense i Dagene fra den tiende til den fjortende Juni 1539; i Forvejen havde der i April været holdt et Møde i Nyborg, til hvilket de syv Superintendenter vare indvarslede; men af dem mødte kun de fire, og disses Stemning synes at have været alt andet end fortrøstningsfuld, saa Bugenhagen havde Møje med at bero-

lige dem dels ved sine mundtlige Ytringer, dels ved det Sendebrev, han senere tilskikkede dem. — Kort efter aabnedes Herredagen i Odense, hvis Frugt var den saakaldte »rette Ordinans«, d. v. s. Kirke-Ordinansen og Universitets-Fundatsen ordnet og ændret, efter som Erfaringen i det Par mellemliggende Aar havde vist det ønskeligt.

Nu var altsaa Bugenhagens Hverv i Danmark endt, og han modtog, som det viser sig, Restbeløbet af den Løn, han skulde have for sin Virksomhed her, 388 Guldgylden; det har vel været af en, som er bleven misundelig over denne tilsyneladende saa store Sum, der skulde føres ud af Landet, at den Historie er bleven opspunden, at Bugenhagen ved Afrejsen skulde have brugt den stødende Ytring, at »nu kunde Danmark beholde hans Evangelium, nu havde han faaet sine Penge«. Hvor meget han tidligere havde faaet udbetalt af den danske Konge, vides ikke; men hvor meget det end har været, kan man nok sige, at det ikke har været for meget; en saadan Virksomhed er det jo baade vanskeligt og misligt at taxere i Penge. For sin Gjerning ved Universitetet fik han ingen særskilt Løn; han nægtede at modtage nogen Løn som Professor, for at ikke Universitetets andre Lærere derved muligvis skulde komme til at lide Afkortning i deres Honorar, og han mente, at hans Løn for Virksomheden ved Universitetet maatte antages at være indbefattet i, hvad han ellers fik, hvilket udrededes direkte af Kongen; men foruden Penge leveredes ham, efter Tidens Skik, ikke saa sjælden Fødemidler, Vildt, Fisk, Vin og lignende. Den niende Juni 1539, altsaa Dagen før Herredagen i Odense begyndte, skrev det danske Rigsraad til Kurfyrsten af Sachsen og takkede ham, fordi han havde tilstedet Bugenhagen, »denne store Mand«, saa længe at virke her i Danmark: »Han har«, hedder det i Brevet, »baade meddelt os sit Raad ved Fastsættelsen af Kirkeordinansen, noget vi haabe maa blive os og vore Efterkommere til Gavn og Lykke, og derhos

affattet Højskolens Fundats i en saa omhyggelig Form, at vi ikke kunne tænke andet, end at denne vor Skole maa blive fast og bestandig, om ellers noget kan kaldes saa under den store Ubestandighed, som hersker i alle Ting.« Nogle Dage efter sendte ogsaa Kongen sin hjærteligste Tak til Kurfyrsten for Laanet af Bugenhagen, der »baade ved at forkynde det guddommelige Ord og i Skolerne og i alt andet, hvad der hører til Guds Ære, ikke har sparet nogen Flid, Arbejde eller Møje, men stedse forholdt sig saaledes, at Kongen ej blot for sin egen Person blev ham allernaadigst Tak skyldig, men havde det stærke Haab til vor Frelser, den kjære Gud, at ved Hans guddommelige Opholdelse og Styrkelse skulde Rige, Land og Folk til evig Tid blive ved en saadan ret kristelig Reformation til deres Sjæles Trøst og Salighed.« I Slutningen af Juni forlod Bugenhagen Danmark, og fjerde Juli naaede han Wittenberg, hvis Byraad hilsede ham velkommen med en Æresgave, som Skik og Brug var i de Dage. Hans Fraværelse havde altsaa netop varet to Aar, og medens man i Danmark ikke havde opgivet Haabet om at faa ham tilbage her til, har han heller ikke tabt Danmark og de danske Forhold af Syne; han var i disse Aar bleven knyttet dertil med saa stærke Baand, at de ikke let kunde briste; han gav da ogsaa efter sin Tilbagekomst en god Skildring af de lykkelige Forhold i Danmark; »Universitetet har gode Professorer, der blive godt og rigelig lønnede«, meddeler han i sin Beretning til Kurfyrsten, og føjer til: »Jeg haaber, der vil komme meget godt ud deraf; det er allerede i god Fremgang. Evangeliet bliver i Danmark prædiket rent og kraftig; jeg har ingen Steder været, hvor man saa gjærne og saa meget hører prædike som i Danmark, ogsaa om Søgnedage og om Vinteren, ja selv før Solen staar op, og om Søndagene hele Dagen igjennem, og de ere flittige til Bønnen.« Han havde følt sig i alle Maader vel tilfreds i Danmark og mindedes, saa længe han levede, sit Ophold med Glæde;

han berigtigede sine Landsmænds højst fejlagtige Meninger om Danmark, som om det var et Land, hvor alt var Is og Sne; en Gang, da han sad til Bords med nogle af sine Venner, sagde en af dem, at Danmark dog vistnok maatte være et magert Land; »Tvært imod«, svarede Bugenhagen, »det er et fedt Land, hvor man lever fedt; selv de fattigste faa hver Dag »Oel und Schmeer«« (Øl og Smør; Olie og Schmeer = Flomme, Ister).

Det er tydeligt nok, at baade Kongen og Universitetet i høj Grad savnede Bugenhagen. I 1541 henvendte Professorerne sig til Kongen med Anmodning om, at han vilde beskikke »en lærd Mand og berømt Skribent« til deres »Hoved«, altsaa som Medhjælper for Kansleren; formodentlig have Professorerne tænkt paa Bugenhagen; i hvert Fald var det strax Kongens Tanke at tilbyde Bugenhagen denne hædrende Plads. Men allerede tidligere havde Kongen henvendt sig til ham i en anden Anledning: i Januar 1541 var den mere end halvt-katholske Biskop i Slesvig Godske Ahlefeld afgaaet ved Døden; Kongen rettede Anmodning til Bugenhagen om at overtage Embedet, men han gav her som altid, naar en saadan Opfordring stilledes til ham, det afslaaende Svar, han kunde ikke, fordi han ikke ønskede, at det skulde se ud, som om han havde været med til at jage Bisperne bort for selv at indtage deres Plads. Betegnende for det fortrolige Forhold, hvori disse to Mænd stode til hinanden, er det Brev, hvori Kongen 6te Januar 1542 anmodede Bugenhagen om at overtage Bestillingen ved Universitetet; »vi ville gjærne have saadan en gammel Pommer og Flæskeæder, der vel ogsaa kan taale Luften i disse Lande bedre end en anden; vi skulde ogsaa nok forsørge ham saaledes, at han skulde takke os for det«; det blev nu ikke til noget, Bugenhagen afslog at modtage det ærefulde Tilbud. Det er underligt — og sørgeligt — for os at se, hvorledes Kong Kristian nærede en stor Mistillid til de danskes Lærdom og Dygtighed og stadig vilde have Universitetet

forsynet med Lærere fra Tyskland, medens Bugenhagen derimod erklærede, at »de danske ere lige saa gode som nogen, vi kunne sende fra Tyskland«, og da Kongen i 1542 ønskede en Tysker til Hofprædikant, giver Bugenhagen det gode Raad at »lade en af de danske Theologer promovere til Doktor og bruge ham som Hofprædikant i Steden for at gaa paa Jagt efter tyske Theologer, som Kongen ellers plejede at gjøre«. Det varede nu dog ikke længe, før Bugenhagen alligevel kom paa sin sidste Rejse til Danmark; efter Godske Ahlefelds Død viste det sig aldeles nødvendigt at foretage en gjennemgribende Revision af Hertugdømmernes kirkelige Forhold; kunde man end ikke faa Bugenhagen paa Pladsen som Slesvigs Biskop, maatte jo dog han vist af alle anses for den mest skikkede til Ordningen ved sit omfattende Kjendskab til Forholdene baade nord og syd for Hertugdømmerne. Bugenhagen modtog Indbydelse af Kongen til at komme til den Herredag, som i den Anledning skulde holdes i Rendsborg i de første Maaneder af Aaret 1542; megen Indflydelse har han nu næppe haft paa Herredagens Beslutninger, selv om han har naaet at komme til Rendsborg nogle Dage før den niende Marts, da denne Kirkeordinans blev underskreven; men større Betydning har det haft, at Bugenhagen opholdt sig nogen Tid i Hertugdømmerne og da hjalp til at føre Rendsborg-Beslutningen ud i Livet.

Endnu længere mod Nord førtes Bugenhagen, nemlig til Ribe; her var den første lutherske Biskop, Tyskeren Hans Vandal, død i Avgust 1541, et Dødsfald, som Kongen, der tidlig havde lært ham at kjende, medens Vandal var Lektor i Haderslev, vistnok har taget sig saa meget mere nær, som det var paatænkt at give Vandal en Forrang over de andre Biskopper, saa han altsaa skulde komme til at indtage Pladsen som et Slags Ærkebiskop; man skulde ellers tænke, at Sjællands Biskop vilde have været nærmest til en saadan mere fremragende Stilling; men vi se her som saa ofte et

Tegn paa Kong Kristians Mangel paa Tillid til de danskes Dygtighed og hans deraf følgende Lyst til at trække Tyskere frem paa de danskes Bekostning. Muligvis har Bugenhagen fra Kongen faaet Tilbud om Ribe Bispestol, samtidig med at det blev ham tilbudt at blive Biskop i Slesvig; men i hvert Fald blev det ikke ham, men derimod Hans Tavsen, som i Oktober 1541 udnævntes til Vandals Eftermand; han var, mærkelig nok, men uvist af hvad Grund, bleven forbigaaet fire Aar i Forvejen ved den almindelige Bispeudnævnelse; nu blev til Gjengjæld hans Indvielse til Bispeembedet saa meget højtideligere, skjønt det varede et halvt Aar, inden den foretoges. I de Aar, der vare gaaede siden Reformationens Indførelse, havde Erfaringen víst, at der dog var noget at ændre og en Del at tilføje til »den rette Ordinans«; i den Anledning indvarslede Kongen sit Rigsraad og alle Rigets Superintendenter til at give Møde i Ribe i April 1542, og Bugenhagen kom der ligeledes; Resultatet af Forhandlingerne blev da et Tillæg til Kirkeordinansen, hvilket fik kongelig Stadfæstelse fjerde Maj, og som er bekjendt under Navnet »de sex og tyve Riber Artikler«. Medens Kirkemødet holdtes, foregik Hans Tavsens Indvielse til Ribe Stifts Biskop; det var Bugenhagen, som tredje Søndag efter Paaske (30te April) i Ribe Domkirkes Kor forrettede Ordinationen i Overværelse af Kongen og Dronningen, Landets øvrige Biskopper og mange Præster, Rigsraadet og mange andre Adelsmænd, samt af andre Lægfolk saa mange, som Kirken kunde rumme. Efter at Herredagen i Ribe var sluttet, drog Bugenhagen atter mod Syd; paa Vejen gjennem Hertugdømmerne benyttede han Lejligheden til at undersøge Forholdene nærmere, især om man rigtig rettede sig efter den ny Ordning. Mere Fasthed i Tilstanden kom der nu ogsaa, i det Bugenhagen i Slutningen af Maj indviede den første evangeliske Biskop for Slesvig, Tilemann af Hussen, en Tysker, som tidligere havde studeret i Wittenberg, hvor han samtidig med Palladius havde taget den

theologiske Doktorgrad; senere var han en af de Mænd, der ledsagede Bugenhagen paa hans Rejse til Danmark, hvor der snart blev Brug for ham, i det han ved Universitetets Gjenoprettelse blev beskikket til Læsemester i Theologi, ligesom han ogsaa var Lærer for Kongens lille Datter Prinsesse Anna, der senere blev gift med den sachsiske Kurfyrste August.

Denne Bispevielse var den sidste Lejlighed, ved hvilken Bugenhagen personlig virkede i de danske Lande; skjønt han senere i et Brev, da Kong Kristian den tredje havde indbudet ham til at være nærværende ved en Søns Daab, ytrede det Ønske, at han endnu en Gang inden sin Død maatte faa Danmark at se, skete det dog ikke; men saa længe han levede, vedblev han at omfatte Danmark og de danske Forhold med største Interesse; han stod i stadig Brevvexling med Kongen, der viste sin vedblivende Venlighed mod ham paa forskjellige Maader; saa længe han levede, fik han en Gave paa hundrede Daler aarlig tilsendt af Kong Kristian, der i det hele viste en rundhaandet Godgjørenhed mod de wittenbergske Reformatorer og deres efterladte; saaledes modtog Luthers Enke en aarlig Understøttelse fra ham; og da det kjendelig nok var mod Slutningen af Bugenhagens Liv, skrev Kongen, at hans Hustru ikke skulde være bekymret for det timelige Udkomme, da han nok skulde vedblive at sende hende det samme, som hendes Mand plejede at faa. Kongen opfordrede ham ofte til at ytre, hvad han muligvis kunde ønske sig som Gave; vi se, hvorledes den fortrolige Brevstil vedligeholdt sig i Aarenes Løb, af et Brev, hvormed Bugenhagen i 1554 besvarer en saadan Opfordring fra Kongen; han skriver: »Fordi Eders Majestæt naadig og gjærne vil have en Bøn fra mig, saa beder jeg underdanig, at Ed. kgl. Maj. naadig vil skjænke mig nogle gode svenske Ræve til Foder under en lang Kjole og under en Livkjole, for at jeg kan holde denne gamle Bugenhagen varm i Kristi Tjeneste, saa længe Gud

vil; det vil maaske blive min sidste Klædning i dette elendige Liv.« Det var naturligvis ogsaa Bugenhagen, som stadig holdt Kongen vel underrettet om Begivenhederne i Reformationens Hjemsted Wittenberg, hvor hen i de Aar en Mængde unge danske tyede for at fortsætte deres Studeringer, og hvor de især hos Bugenhagen kunde være visse paa at finde velvillig Modtagelse og at blive understøttede med Raad og Daad; men han dadler bestandig, naar danske Studenter viste saadan Ringeagt mod deres Fædreland og dets Højskole, at de droge til Wittenberg, førend de havde besøgt Kjøbenhavns Universitet; Kongen var meget rede til at understøtte de danske, der studerede i Wittenberg, og Bugenhagen maatte selvfølgelig være den, der gav Kongen Underretning om deres Flid og Fremgang; ja vi se endog, at Kongen i et Brev beklager sig over, at han i længere Tid ikke havde faaet nogen Opfordring til at hjælpe trængende Studenter; hvilket fremkaldte det karakteriske Svar fra Bugenhagen: »Eders Majestæt skriver ogsaa, at jeg længe ikke har skrevet for fattige Fyre (»Gesellen«), hvilke Ed. Maj. dog gjærne vil sende og give noget; er der noget forsømt, gode Konge, saa indhenter jeg det vel nok; den Vare har jeg altid nok af.« Naar der var noget, som det i særlig Grad laa ham paa Sinde at opnaa hos Kongen, søgte han at give sine Ord større Vægt ved ogsaa at faa Melanchthon til at skrive i samme Anledning.

Baade vedblev Bugenhagen at staa i et venligt Forhold til sine fordums Kolleger ved Kjøbenhavns Universitet — saaledes tilegnede han 1544 sin Oversættelse af Salmerne til dette, der til Tak for denne Opmærksomhed sendte ham en vægtig Sølvkande, — og ved de danske, der kom til ham i Wittenberg, fik han stadig Underretning om lærde og kirkelige Forhold i Kjøbenhavn; naar han da fandt, at der var noget, som fattedes, skrev han derom og søgte ved sin Indflydelse at faa raadet Bod derpaa; det var saaledes efter hans Raad, at Universitetet i 1545 indkaldte en sær-

egen Bogtrykker som nødvendig for et vel indrettet Universitet, og ligeledes mindede han Kongen om at indfri et Løfte, denne havde givet, men med hvis Opfyldelse det var trukket i Langdrag, nemlig at bygge et Hus til Bolig for Studenter.

Var Bugenhagen ikke kommen her ind i Landet, vilde sagtens den kirkelige Udvikling være bleven ledet ind i et andet Spor; muligvis vilde det have været mere nationalt, men da vilde vel heller ikke Enheden med de andre lutherske Kirker være saa tydelig; der vilde maaske lettere i den danske Kirke være opstaaet separatistiske Tilbøjeligheder; og den lutherske Kirke i Danmark vilde næppe have opnaaet saa gode ydre Vilkaar, som den fik, dersom han ikke ved sin højere Avtoritet til en vis Grad havde imponeret de ikke meget kirkeligsindede danske Adelsmænd og vel ogsaa havde bidraget til at oplive Kong Kristians kirkelige Iver. (Sluttes).

Vilhelm Bang.

Hertuginden af Marlborough*).

I.

Den 29nde Maj 1660 blev Sarah Jennings født paa Holywell i Nærheden af Saint Albans. Hun hørte til en Slægt, der havde været Stuarterne tro under Revolutionen, og i en Alder af blot elleve Aar blev hun ansat ved Hoffet; snart efter døde hendes tidligste Beskytterinde, Hertuginde Anna af York, og hendes Plads blev to Aar senere indtagen af den fortryllende femtenaarige Marie Beatrice af Este, som, bortgiftet mod sin Vilje af Ludvig XIV., paa Grund af sin sørgelige Skæbne fik Tilnavnet »Taarernes Dronning«; det overdaadige, nydelsesrige Liv, som den første Hertuginde havde indført, blev fortsat af hende, men forhøjedes ved hendes personlige Ynde. Den unge Prinsesse Anna (Hertuginden af Yorks Datter) nærede et ligefrem romantisk Venskab for Sarah Jennings, og denne tænkte kun paa at nyde Livet; smuk og aandrig, som hun var, blev hun almindelig beundret, og Grev Lindsay, hendes forsmaaede Tilbeder, erklærede, at hun var »Hoffets Stjærne og Prydelse«. En Aften fængslede hun paa et Bal en ung, udmærket smuk Officers Opmærksomhed; de dansede sammen, og det blev Begyndelsen til en Kjærlighed, som

*) Efter Marie Dronsart: Revue des deux mondes for 1882.

blev uforandret, til Døden skilte dem. Den unge Officer hed John Churchill, det var den tilkommende Hertug af Marlborough.

Alle Marlboroughs samtidige ere enige i at skildre ham som den Tids mest indtagende Mand. Chesterfield, som forstod sig godt derpaa, siger, at »han var uimodstaaelig for Mænd som for Kvinder; hans mandige Skjønhed var forbunden med stor Elskværdighed, men til Trods for hans sagtmodige Væsen var der ingen, som bedre forstod at hævde sin Værdighed, og aldrig vovede nogen at være uforskammet imod ham.« I hans Ungdom vare hans Kundskaber meget mangelfulde; men han indhentede med Tiden det forsømte, hvorpaa hans Korrespondance, der er skrevet paa Engelsk, Fransk og Latin, afgiver et Bevis. Han var syv og tyve Aar, da han blev forelsket i Sarah Jennings; fra sit sextende Aar havde han været udsat for Fristelserne ved det mer end letsindige Hof og søgt af Kvinder, der vare blottede for al Blufærdighed. Churchill var, som saa mange andre, bukket under for Fristelsen, og hans Forhold til Carl II.'s Maitresse, Hertuginden af Cleveland, har sat en Plet paa hans Ære. Datidens fordærvede Sæder saae intet ondt i, at en Mand modtog Penge af en Kvinde; men Historien har været en strængere Dommer og har aldrig tilgivet Churchill de 5000 Pund, Hertuginden af Cleveland gav ham. Hans Lidenskab for Soldaterlivet frelste ham; kun sexten Aar gammel havde han en Dag ved en Revue kastet sig paa Knæ for Hertugen af York, hos hvem han var Page, og bønfaldt ham om at give ham en Officersbestalling. Efter hans Æventyr med Hertuginden af Cleveland ansaa Kongen det for passende at fjærne ham.

Det var paa denne Tid, at England som Ludvig XIV.s Allierede sendte ham Hjælpetropper til den hollandske Hævnkrig. Ved et sælsomt Skæbnens Spil kom saaledes den Mand, der senere med saa megen Iver og Held skulde

kæmpe mod Frankrig, til at tjene sine første Sporer under Turenne og Vauban; hans Skjønhed og koldblodige Tapperhed tiltrak Turennes Opmærksomhed, han fik ham kjær og spaaede, at han vilde komme til at udrette store Ting. Han gav ham Tilnavnet »den smukke Englænder«, og der fortælles, at Marskalken engang, da en af hans egne Officerer havde tabt en temmelig vigtig Stilling, udbrød: »Jeg vil vædde paa, at min smukke Englænder kan tage Stillingen tilbage med halvt saa mange Mand!« Væddemaalet blev indgaaet og vundet. Ved Belejringen af Maastricht blev Churchill offentlig rost af Ludvig XIV., og da Monmouth, hvis Liv han havde frelst, og Hertugen af York, der var forelsket i hans Søster Arabella, beskyttede ham, blev han Oberst i en Alder af syv og tyve Aar. Churchill er bleven beskyldt for at have kjøbt Hertugen af Yorks Protektion med sin Søsters Ære; men man maa tage i Betænkning, at Hertugens Godhed for den Churchillske Familie skrev sig fra en tidligere Tid, da den unge Pige endnu ikke var kommen til Hoffet, og at hendes Broder var i Frankrig, da hun modtog Hertugens Tilnærmelser. Desuden maa man sætte sig tilbage i hin Tid; aldrig har Moraliteten i de højere Stænder været mere slap, og hvis alle Mænd havde efterlignet Montespan og baaret Sorg for deres Hustruers, Døtres eller Søstres Skrøbeligheder, maatte den ene Halvdel af Hoffet have gaaet i Sorg for den anden.

Ingen af Churchills Sejre kostede ham saa megen Møje og Tid som Erobringen af den skjønne Sarah. Stolt og lunefuld, som hun var, følte hun sig krænket over den Modstand, hendes Mangel paa Formue vakte hos Churchills Familie, og ængstelig over sin Tilbeders mange Erobringer blandt hendes eget Kjøn; hun betænkte sig længe, og hendes Brevvexling fra hin Tid, som hun omhyggelig har opbevaret, vidner om, at den dybe, stadige og selvfornægtende Kjærlighed har været mere paa hans Side end paa

hendes; engang fik hun at vide, at der var foreslaaet Churchill en Forbindelse med en ung Pige, som var langt mindre smuk end hun, men meget rigere; uden at forhøre sig om, hvor vidt han selv havde nogen Skyld deri, gav hun ham strax hans Afsked i det bidende Sprog, hun vidste at benytte, og erklærede, at hun vilde trække sig tilbage til Frankrig til sin Søster, Lady Hamilton. Den ulykkelige Elsker blev fortvivlet og bønfaldt om Naade, Hertuginden af York lagde sig imellem og fjærnede til Dels de pekuniære Vanskeligheder, og Brylluppet fandt Sted i Aaret 1678.

De første Aar af deres Ægteskab vare saa lykkelige, at Churchill, trods sit hurtige Avancement ved Hæren efter Monmouths Oprør, trods sin Ophøjelse i Adelsstanden og den Yndest, hvori han stod ved Hoffet, helst helt vilde have givet Afkald paa det offentlige Liv for ganske at ofre sig for sin huslige Lykke; men Prinsesse Anna kunde ikke undvære sin Veninde, og denne fandt paa sin Side stort Behag i sit Liv ved Hoffet, der endnu ikke formørkedes af politiske Bekymringer. Hertuginden siger i sine politiske Memoirer, at »Dronning Annas Venskabsforbindelser vare overdrevne, lidenskabelige Flammer, som udsluktes i Ligegyldighed eller Had.« I hvert Fald varede disse Flammer undertiden meget længe; thi der henløb syv og tyve Aar, før hendes Venskab for Hertuginden tabte sig; maaske bidrog deres store Forskjellighed til at nære dette Venskab; Prinsessen, hvis Forstand var indskrænket, og hvis Karakter paa engang var svag og stædig, trængte til en, som kunde lede og beherske hende. Hendes Veninde var meget villig baade til det ene og det andet, og lige fra Barndommen af havde hendes energiske Natur uvilkaarlig taget Herredømmet over Prinsessen; lige saa livlig, virksom, begavet, kjæk og bestemt Sarah var, lige saa langsom, ubestemt, indesluttet, gnaven og ved Lejlighed forborgen var Prinsessen. Hertuginden roser sig med Grund af aldrig at have smigret nogen; men netop denne Aabenhed og Ærlighed bidrog senere, da

deres Venskab begyndte at aftage, til at udvide Kløften imellem dem. Anna, hvis indskrænkede Aand aldrig var bleven uddannet, satte ikke Pris paa underholdende Samtale, hvori hun ikke kunde deltage, men lagde særdeles megen Vægt paa Etiketten, der hyppig blev brudt af den heftige Sarah, som fandt disse Formspørgsmaal utaalelige. »Jeg erklærer højtidelig«, skrev hun i sin Alderdom, »at jeg ikke vilde være Yndling ved Hoffet igjen, hvis det stod i min Magt at blive det — — men«, tilføjede hun, »jeg elskede Dronningen saa højt, at jeg vilde have ofret mit Liv i hendes Tjeneste.«

De Skildringer, Hertuginden har givet af sin fyrstelige Veninde, ere alle gjorte med stor Dygtighed; men man mærker Paavirkningen af de Følelser, der til forskjellige Tider besjælede hende i hendes Forhold til Dronningen; dog afvige de i det hele ikke meget fra den historiske Sandhed. Anna, der selv manglede alle en stor Dronnings Egenskaber, havde det Held at være omgiven af begavede, geniale Folk, som gjorde hendes Regering lykkelig og ærefuld, saa længe til hun lod sig besejre af en Indflydelse, der blev skæbnesvanger saa vel for Landet som for hendes egen Hæder. Kort efter Churchills og Sarahs Bryllup ægtede Prinsessen Prins Jørgen af Danmark, en brav, men meget ubetydelig Mand. »Jeg har prøvet ham, baade før og efter at han har drukket,« sagde Karl II., »og jeg har intet Indhold opdaget hos ham.« Anna var imidlertid tilfreds med ham, og aldrig har noget fyrsteligt Ægteskab været mere mønsterværdigt. Paa denne Tid skildrer Lady Marlborough Prinsessen som ret tiltalende; hendes høje Figur, der senere misklædtes af Fedme, var endnu kun majestætisk, hendes Væsen var nedladende, hendes Liv roligt, regelmæssigt og prunkløst; hendes kjæreste Adspredelser vare Jagt, Guitarspil og Kort. »Da hun fra Barndommen var vant til at stole paa mig med Hensyn til sin Morskab,« siger Hertuginden, »havde hun hurtig

víst mig stor Forkjærlighed, og da hun giftede sig, opnaaede hun at beholde mig hos sig som Hofdame. Hendes Højheds Hof var ogsaa saa besynderlig sammensat, at det ikke var nogen stor Kompliment, hverken for mig eller for hendes Smag, at hun foretrak mit Selskab for de andre Damers. — — Hvad hun mest ønskede sig, var en sand Veninde, og hun fordrede til Gjengjæld for det Venskab hvormed hun beærede mig, en Frihed i vor Omgang, som ellers plejer at være fremmed for fyrstelige Personers Forhold til deres Undersaatter. Saaledes foreslog hun mig en Dag, at vi, naar vi vare adskilte, skulde tilskrive hinanden under opdigtede Navne, der kunde udelukke enhver Standsforskjel. Hun gav mig Valget mellem Freeman og Morley; min aabne, frejdige Karakter bragte mig til at foretrække det første Navn, og Prinsessen tog det andet. Fra denne Dag begyndte Mrs. Freeman og Mrs. Morley at tale sammen som ligestillede, det havde vort ømme Venskab bevirket.« Stor var Prinsessens Glæde, da det lykkedes hende officielt at knytte sin Veninde til sig, og hun forkyndte hende det uden Tøven: »Min Fader, Hertugen kom lige efter, at De var gaaet; han lovede, at jeg skulde faa Dem, hvilket jeg anser for en stor Lykke. Jeg burde sige en hel Del om, hvor smukt det er af Dem at modtage denne Plads; men jeg er ikke stærk i Komplimenter, og jeg vil derfor nøjes med at sige, at jeg er Dem meget taknemmelig, og at jeg til enhver Tid vil være rede til at vise Dem alle de Tjenester, der staa i min Magt.« — »Ung, som jeg var, da jeg saaledes officielt blev udnævnt til Prinsessens Yndlingsdame«, siger Hertuginden i sine Memoirer, »besluttede jeg dog strax i min Opførsel altid at følge den Grundsætning aldrig at smigre hende, da det vilde være at skuffe min kjæreste Venindes Tillid og lønne hendes Kjærlighed med Utaknemmelighed, og jeg holdt mig altid denne Regel efterrettelig.«

Det Øjeblik var nær, da dette energiske, næsten mandige Venskab skulde blive til stor Støtte for den svage Prinsesse. Karl II.'s sidste Aar, der formørkedes af Monmouths Landsforvisning, Russells og Algernon Sidneys Henrettelse og det tiltagende Fjendskab mellem de politiske og religiøse Partier, havde intet til fælles med Begyndelsen af hans Regering, da den ene tøjlesløse Lystighed afløste den anden. Den Tid var forbi, da Kongen og hele Hoffet løb om i Byen, trængte ind i Husene til fredelige Borgerfolk og dansede rundt med dem, til de vare ganske aandeløse, og da Hofdamerne flakkede om i Gaderne, forklædte som Appelsinsælgersker. Dronningen selv deltog i disse Udskejelser for at behage Kongen, og man kunde se hende og Hertuginderne af Buckingham og Richmond, alle tre i Bondepigedragt, vise sig snart ved et Landsbymarked, snart i et Selskab; et Par Gange kom hun bort fra sine Portører og kom tilbage til Slottet, en Gang i Hyrevogn og en anden Gang bag paa Hesten hos en af sine Undersaatter. Alle disse Galskaber vare nu glemte; Karl II. savnede sin Søn og frygtede sin Broder, til hvem han sagde: »Jeg er alt for gammel til at begynde for fra paa mine Rejser; men din Tur kommer maaske.« Folket ængstedes for sin Frihed og sin Tro, og da Jakob II. besteg Tronen i 1685, hang Uvejret over Hovedet.

Jakob svigtede ikke sit Venskab for Churchill, men sendte ham til Frankrig for at melde Ludvig XIV. hans Tronbestigelse og udnævnte ham ved hans Tilbagekomst til Brigadegeneral i den engelske Hær. Hans unge Hustru levede imidlertid det ensformige, tomme Liv, som førtes ved Hoffet, hvor, som vi véd fra hende selv, en stor Del af Dagen tilbragtes ved Spillebordet, uden at der nogen Sinde blev aabnet en Bog; men samtidig iagttog hun alt, hvad der foregik, og forudsaa med Ængstelse de kommende Begivenheder. Kongens haardnakkede Bestræbelser for at indføre Katholicismen i Riget forberedte hans Fald, og den

Dag, da han forlangte, at den hellige Hostie skulde offentlig udstilles, gjorde han sin fremtidige Regering umulig. Desuden tiltog han sig visse Forrettigheder, som burde afhænge af Parlamentet. Churchills ærbødige Indvendinger og Trusel om at trække sig tilbage fra Tjenesten bleve upaaagtede; det vilde have været mere til Ære for ham, om han virkelig havde trukket sig tilbage, og han skyldte ikke sit Parti at ofre det sin Ære og sin Overbevisning. Hans Fjender have beskyldt ham for, at det var Ønsket om at bevare sin indbringende Stilling, der bestemte hans Handlemaade; men hans vigtigste Bevæggrund har sikkert været, at hans politiske Venner, der frygtede for, at Hæren skulde falde i Hænderne paa en Jakobit, bønfaldt ham om at blive. Man træffer kun sjælden Karakterer, der ere ædle nok til at gaa sejrrige ud af Kampen mellem Fordel og Overbevisning; Marlboroughs Karakter var ikke stor nok dertil, men han var endnu mindre en simpel Slyngel og Bedrager, saaledes som han er bleven skildret af voldsomme Pamfletskrivere som den store, ulykkelige Swift, eller af Macaulay, hvis glimrende Talent undertiden har manglet to for en Historiker meget vigtige Egenskaber: Ro og Upartiskhed.

Det engelske Folk satte sit Haab til Jakobs Døtre, der begge vare ivrige Protestanter. Marie, den ældste, var gift med sin Fætter, Vilhelm af Oranien, hvis Dygtighed og faste Karakter kunde beherske Situationen, og som desuden sikrede Englænderne Hollands vigtige Bistand; det blev derfor til ham, at Oprørerne henvendte sig.

Ophidselsen var paa sit Højdepunkt; Vilhelm blev holdt tilbage af Modvind, og der opsendtes Bønner for, at Østenvinden, »den protestantiske Vind«, maatte blæse op. Den 5te November 1688 gjorde Prinsen endelig Landgang; det var Aarsdagen for Krudtsammensværgelsens Opdagelse, hvilket syntes Folket et godt Varsel. Til Trods for adskillige Advarsler lod Jakob II. Churchill beholde Anførselen

for Tropperne og rykkede ud for at møde sin Svigersøn. Churchill, der ligeledes var bleven advaret om, at Kongens Mistanke var vakt, og som frygtede for at blive fængslet, flygtede og sluttede sig til Invasionshæren. Dagen efter fulgte Prins Jørgen af Danmark hans Exempel. Kongen, som havde givet ham Tilnavnet, »Hvad for noget?«, fordi han ved alle Lejligheder benyttede denne Talemaade, sagde kun: »Hvorledes! Ogsaa »Hvad for noget?« Et haardere Slag ventede ham; hans Datter Anna blev greben af en vanvittig Skræk og erklærede, at hun hellere vilde springe ud ad Vinduet end møde sin Fader. Hun kastede sig som altid i Armene paa Lady Churchill og bønfaldt hende om at frelse hende; deres Flugt blev aftalt med Biskoppen af London, Compton. Hertuginden skriver i sine Memoirer: »For at afvæbne al Mistanke trak Prinsessen sig om Aftenen til sædvanlig Tid tilbage til sine Værelser; jeg fulgte snart efter, og vi, hendes Højhed, Lady Fitz Hardinge, jeg og en eneste Tjener, gik ned ad Bagtrappen, hvor til et af Værelserne vendte ud, og stege i Vognen, hvor Biskoppen og Greven af Dorset ventede paa os. Den Nat tilbragte vi i Biskoppens Bolig i City, næste Dag bleve vi førte til Lord Dorsets Slot og derpaa til Nottingham, hvor hele Egnen samlede sig om Prinsessen; hun troede sig først sikker, da hun saae sig omgiven af Prinsen af Oraniens Venner.« En Æresvagt sluttede sig om hende under Befaling af den tapre Biskop, forhenværende Fanejunker, som paa Flugten red foran Damernes Vogn med dragen Kaarde og en Pistol ved Sadelknappen; saaledes ankom de til Hertugen af Devonshires prægtige Slot Chatsworth.

Blandt dem, som Hertugen hidkaldte til sine Gjæsters Opvartning og Adspredelse, var en ung Digter, Colley Cibber, som besang Lady Churchills Skjønhed, Ynde og Elskværdighed. Den unge Æresdame havde for første Gang spillet en Rolle i Dagens Begivenheder; det var forbi med den Fred

og forholdsvis ubemærkede Tilstand, hvori hun hidtil havde levet; nu begyndte det bevægede Liv, de lidenskabelige Kampe, som ikke sluttede før ved hendes Død. Da Prinsessens Flugt opdagedes, blev der stor Bestyrtelse. Som en anden Kong Lear udbrød Jakob II. i sin Fortvivlelse: »Gud staa mig bi! selv mine Børn forlade mig!« Folket troede først, at Prinsessen var bleven indespærret, beskyldte Kongen og især Dronningen derfor og truede med at nedrive White-Hall, hvis hun ikke blev given fri. Endelig kom Sandheden for Dagen, og Jakobiternes voldsomme Angreb paa Lady Churchill kjendte fra nu af ingen Grænser. Oprøret greb hurtig om sig, Jakob flygtede til Frankrig, hans kolde og forsigtige Datter Marie, der fuldstændig underordnede sig sin indesluttede, stolte og herskesyge Ægtefælle, erklærede, at hun ikke vilde regere uden ham, og Vilhelm paa sin Side sagde, at han agtede Maries Dyder og ikke vilde opponere mod hendes Rettigheder, men at han aldrig vilde modtage Regeringen, naar han skulde være afhængig af en Kvinde; de bleve derfor begge udraabte til Regenter.

Lady Churchill har beskrevet den nye Dronnings besynderlige Opførsel, da hun tog White-Hall i Besiddelse, det Slot, hvor fra hendes Fader nylig var bleven forjagen, og som hendes Farfader havde forladt for at bestige Skafottet. »Jeg havde den Ære,« skriver hun, »at være tjenstgjørende, da Dronningen skulde føres til sine Værelser; hun løb omkring alle Vegne, undersøgte Skabe og Alkover, vendte op og ned paa Tæpperne, som man gjør i en Gjæstgivergaard, og lod ikke til at skjænke Fortiden en Tanke.« Imidlertid afhandledes det Spørgsmaal, hvorledes og paa hvilke Betingelser Prinsesse Annas Afkald paa Tronen kunde opnaas, og alles Øjne vendte sig mod den, der plejede at tænke for hende. For at lette sit Ansvar raadførte Lady Churchill sig med Ærkebispen, Tillotson, og

med Lady Rachel Russell, som siden sin Mands Henrettelse var Gjenstand for hele Englands Ærbødighed og Agtelse. »Jeg tilstaar,« siger Lady Churchill, »at jeg i Begyndelsen ikke indsaa Nødvendigheden af, at Prinsessen frasagde sig al Fordring paa Tronen; men jeg opdagede snart, at det var alles Ønske, og man lige saa godt frivillig kunde give efter.« Hvad der især bestemte hende, var Annas vankelmodige Karakter, hendes egen Uvilje mod Katholicismen og hendes oprigtige Kjærlighed til Landets Frihed. Denne unge Kvinde, hvis Liv hidtil havde været opfyldt af tomme Fornøjelser, som ikke havde flere Kundskaber end de fleste andre Kvinder paa hendes Tid, det vil sige næsten ingen (hun havde ikke engang lært Fransk), og som først langt senere lærte at sætte Pris paa Læsning, viste sig pludselig at være i Besiddelse af en sjælden Forstand paa Politik og fattede klart sit Folks Stræben. Overbevist om, at hendes Sag var den rette, kastede hun sig med Lidenskab ind i Kampen og førte den med sin herskesyge Sjæl, med sit fyrige Sprog, med en Utaalmodighed, som ingen Modsigelse taalte, men ogsaa med Ærlighed og Aabenhed. Da Biskop Burnet senere spurgte hende, hvilken Plan hun havde haft, medens hun var ved Magten, svarede hun: »Jeg havde ingen undtagen den, at omgive Dronningen med hæderlige Folk, som ikke vilde forraade os til Frankrig. I Grunden foretrak jeg ikke Whigger for Toryer; men jeg ansaa Whiggernes Grundsætninger for at være mest gavnlige for England, og jeg sværger Dem til, at jeg, hellere end at raade Dronningen til at vende tilbage til Absolutismen, vilde have givet Afkald paa alt og levet af min lille Fædrenearv.« Ganske vist foragtede Hertuginden af Marlborough hverken Rang eller Rigdom; men hun var fremfor alt Frihedens Sag inderlig hengiven. Iblandt de »Tanker og Optegnelser«, som hun har skrevet i sin Alderdom, findes følgende Linjer: »Jeg har altid været af den

Anskuelse, at intet var saa saa meget værd at kæmpe for som Friheden, og mit Liv har været et Vidnesbyrd om, at al min Stræben gik ud paa at tjene den; jeg vil vedblive dermed, saa længe jeg lever; men des værre, hvad formaar en ubetydelig gammel Kone?«

(Fortsættes).

S. M.

Fra den franske Restaurationstid.

III.

Den nye Valglov. — Undtagelseslovene opretholdes. — Forholdet til Pavestolen. — Udskrivningsloven. — Tilnærmelser til det liberale Parti. — Kongressen i Aachen. — Krise i Ministeriet. — Richelieu tager sin Afsked. — Ministeriet Dessolles.

Det nye Kammer begyndte sine Arbejder med Drøftelsen af en Valglov. Enhver fransk Borger, der var tredive Aar gammel og betalte tre Hundrede Francs i direkte Skat, blev Vælger; Præfekten i hvert Departement havde det Hverv at affatte en Valgliste, som skulde trykkes og opslaas, og han skulde fremdeles træffe Bestemmelser om mulige Indsigelser; den endelige Afgjørelse tilkom Domstolene, naar der var Tale om Spørgsmaal angaaende borgerlige Rettigheders Nydelse, og Statsraadet ved Spørgsmaal angaaende Hjemstavn og Skatteydelser. Hvert Departement fik en Valgbestyrelse med en kongevalgt Formand, Byens Maire, tre Medlemmer, tagne blandt de tredive ældste Vælgere, og en Sekretær, valgt blandt de yngste; Stemmeafgivelsen foregik ved Stemmelisterne, og ved Omvalg var det tilstrækkeligt at faa Flertallet af Stemmerne; Præfekterne og de øverstbefalende Militære vare ikke valgbare i deres Distrikter.

Dette er Hovedtrækkene af Regeringsforslaget, hvortil Guizot efter Lainés Anmodning skrev Motiverne, siden han ikke kunde forsvare det i Kammeret, da han endnu ikke havde den lovbefalede Alder til at kunne blive Medlem. Man faar bedst et Begreb om Lainés Usikkerhed ved de Ord, han rettede til den unge Statsraad, da han fik betroet det omhandlede Hverv: »Jeg gaar ind paa Udkastets Hovedpunkter; jeg tror, at de ere gode i og for sig, men nærer dog nogen Tvivl om enkelte Spørgsmaal og har for lidt Tid til at sætte mig ind i Sagen; hjælp mig derfor med at udvikle Motiverne.« Man kan let forstaa de Betænkeligheder, Lainé hentydede til; efter Regeringsudkastet skulde Valgretten være et Privilegium for næppe hundrede Tusende Personer. Kunde et saa begrænset Tal med rette siges at repræsentere Frankrig? Vilde Ultraroyalisterne dernæst ikke se et tydeligt Angreb mod sig i den Overmagt, man indrømmede Middelklassen? Vare endelig direkte Valg virkelig det bedste System, eller burde man ikke hellere holde fast ved Chartets middelbare Valg? Dette var Spørgsmaal, som optoge de fleste Statsmænds Tanker og fremkaldte adskillige nye Projekter.

Første Behandling tog sin Begyndelse i Slutningen af December; man lagde hele Vægten paa Fortolkningen af Chartets 40de Artikel, som temmelig vilkaarlig havde fastslaaet de tre Hundrede Francs som Betingelsen for Valgretten; men hvad var nu Chartets virkelige Mening? Skulde hver Vælger nødvendigvis betale denne Sum i Skat for at kunne tage direkte eller indirekte Del i Valgene, eller havde Chartet ikke snarere givet de lavere skattepligtige Ret til at samle sig i Valgkollegier for at enes om at opstille en fælles Repræsentant? Ministeriet fastholdt den første af disse Fortolkninger, Højre opretholdt den anden. Højre talte dernæst meget om de Uroligheder, der muligvis kunde foraarsages i Departementernes Hovedstæder ved Sammenkomsten af et »saa stort Antal Vælgere«, en temmelig barnagtig Bekymring, naar

man betænker, at hver Valgforsamling ikke ret vel kunde tælle mere end sexten Hundrede Vælgere. Disse Spørgsmaal løstes efter Ministeriets Ønsker, efter lange Debatter satte det sin Mening igjennem i alle Punkter. Kammeret havde vexelvis lyttet til Royer-Collard, til den berømte Cuvier og Regeringens Kommissær Becquey, og af Højres Talere særlig til Labourdonnaye, der voldsomt angreb hele Udkastet, og til Villèle, som kritiserede det med mere Maadehold; han forlangte, at ikke alle Vælgere, der svarede tre Hundrede Francs, skulde stedes til de direkte Valg; men at ogsaa lavere skattepligtige samt særlige Udvalg, der repræsenterede Byraadene, Handelskamrene, Domstolene og Videnskaberne, skulde stedes til indirekte Valg, det vil sige, de skulde vælge Valgmænd.

Man maa gjennemlæse disse lange Debatter for at gjøre sig et klart Begreb om de Lidenskaber, som besjælede Sindene; mærkeligt nok vil man i øvrigt finde, at de mest korrekte og mest liberale Anskuelser fandt flere Forsvarere blandt Hojres end blandt Centrums Medlemmer. Et simpelt Træk vil klarlig godtgjøre dette. Villèle havde stillet et Ændringsforslag, som ikke gik ud paa noget absolut Forbud mod en Embedsmands Valg, men kun hævdede, at ethvert Medlem af Kammeret, der forfremmedes til et Embede eller en afsættelig Bestilling, skulde underkaste sig Gjenvalg; efter hans Opfattelse var dette et af de virksomste Midler til at sikre Frankrig en uafhængig Repræsentation. Han mødte imidlertid afgjorte Modstandere i Lainé, Royer-Collard og de Serre, og navnlig fastholdt sidstnævnte, at Regeringen havde alle de Midler nødige, der egnede sig til at øge dens Indflydelse, og at man rettede et Angreb paa Kronen og den franske Nationalkarakters Værdighed, naar man krævede, at en Mand, som hædredes med sin Konges Tillid, skulde raadspørge sine Medborgere for at faa at vide, om han endnu var i Besiddelse af den Tillid, de nylig havde víst ham. Villèles Forslag forkastedes ved Afstemningen, og den 8de Januar 1817 vedtoges med betydelig Majoritet den Lov,

som i tredive Aar dannede Grundlaget for den franske Valgret, til Februarrevolutionen fejede baade Kongedømmet og den begrænsede Valgret til Side. Faa Dage senere gik Valgloven ogsaa igjennem i Pairernes Kammer, dog ikke uden en lidenskabelig Debat, der fulgtes af Underhandlinger, som førte til, at Baron Pasquier indtraadte i Ministeriet som Justitsminister. Den ledige Formandsplads i Deputeretkammeret blev besat med de Serre.

Efter at Valgloven saaledes var gjennemført, forlangte Ministeriet, at Undtagelseslovene skulde opretholdes, det vil sige, den personlige Frihed skulde vedblivende suspenderes, Aviserne vedblivende censureres og ikke-periodiske Skrifter kunne undertrykkes. Disse Bestemmelser vare vedtagne i 1815, og Ministeriet forlangte nu deres Forlængelse til Aarets Udgang under Henvisning til den Uro, som herskede i Landet. Højre havde nylig støttet disse Love, men nu vilde det ikke give et Tillidsbevis til det Ministerium, som i deres Øjne var skyldigt, fordi det havde opløst det foregaaende Kammer. Trods Højres Modstand bleve alle disse Love vedtagne i Løbet af Januar og gik ligeledes igjennem i Pairernes Kammer efter ikke mindre levende Debatter end i Deputeretkammeret. Endelig kom Grev Corvetto frem med sit Budget, der overgik en Milliard, et Beløb, som hidindtil var ukjendt, og nødvendiggjorde Laan, som Regeringen bemyndigedes til at indgaa. Villèle fremsatte i denne Anledning et helt System af Besparelser, der skulde resultere ved Ophævelsen af et stort Antal Bestillingsmænd, Præfekter og Øvrighedspersoner, ja endog af selve Statsraadet, et System, der var fuldstændig upraktisk og da ogsaa forkastedes. Med alle disse Debatter forløb Samlingen 1816—17; i Slutningen af Marts hjemsendtes Kamrene.

Den franske Regering plejede ved denne Tid i Rom Underhandlinger, hvis Begyndelse gik op til 1814. I August dette Aar blev Monsignor Cortois de Pressigny, den forhenværende Biskop af Saint-Malo, udnævnt til Frankrigs

Ambassadeur hos Pius VII., der nylig var vendt tilbage til sin Hovedstad. Han havde det særlige Hverv at faa den hellige Stol til at fremkomme med Forslag om at afløse Konkordatet af 1801 med et nyt, da Regeringen betragtede det bestaaende som en Indrømmelse til Revolutionen. I Overensstemmelse med sine Instruxer ventede den franske Sendemand, at Pius VII. skulde fremkomme med Ønsker, der gik i samme Retning som den franske Regerings; men han ventede forgjæves. Man underholdt ham om ganske andre Ting, om Avignons Tilbagegivelse, om Undertrykkelsen af den frie Religionsudøvelse, om Dotationer til Gejstligheden og andre lignende Krav, hvis Opfyldelse Revolutionen havde gjort til en Umulighed. Hvad Konkordatet angik, var der ikke mere Tale om det, ret som det ikke var et Værk af »Usurpatoren«, et Attentat mod Religionen.

Cortois de Pressigny fik da Ordre til at rejse Spørgsmaalet og til at kræve en ny Overenskomst, som skulde regulere Forholdet mellem Frankrig og den hellige Stol; men skjønt Pius VII. var bleven haardt forfulgt af Napoleon, og skjønt han kun med Misbilligelse havde fundet sig i Førstekonsulens organiske Artikler, disse Tillæg til Konkordatet, betragtede han dog, som alt sagt, selve Konkordatet som sin vigtigste Regeringsakt og modtog derfor den franske Ambassadeurs Meddelelser meget ugunstig; der var kun tvende Ting, som laa ham paa Hjærtet: Forøgelsen af Bispestolenes Antal og Ophævelsen af de Punkter i de organiske Artikler, som i Følge hans Opfattelse stode i Modstrid med Kirkens Lære; han erklærede endog, at selv om han fik Medhold i disse tvende Punkter, vilde han dog ikke desavouere Akten af 1801.

Underhandlingerne stoppede paa dette Punkt og bleve først gjenoptagne næste Aar, efter de hundrede Dage, af den nye franske Ambassadeur, Grev Blacas, og Kardinal Consalvi, efter den sidstes Hjemkomst fra Wienerkongressen. Man underhandlede i mange Maaneder, og endelig undertegnedes

i Juni 1817 et Konkordat, der skulde erstatte Konkordatet af 1801, men var langt mere ufordelagtigt end det gamle og egentlig kun en Gjentagelse af det, som var kommet i Stand mellem Frans I. og Leo X. Den nye Aftale indeholdt, at Bispestolenes Antal skulde fordobles, en Bestemmelse, som allerede var tilstrækkelig til at gjøre Overenskomsten upopulær. Da Consalvi undertegnede dette Konkordat, som han havde ladet sig fravriste, dulgte han heller ikke for Blacas, at han nærede Bekymringer angaaende den Modtagelse, det vilde finde i Frankrig. Modtagelsen svarede da ogsaa ganske til den romerske Statssekretærs Forudfølelser; da Indenrigsministeren Lainé i November 1817 fremlagde Konkordatet i Kammeret, rejste der sig et enstemmigt Raab af Overraskelse og Misfornøjelse.

Det værste var imidlertid, at selve det Lovudkast, der ordnede Udførelsen af de nye Bestemmelser, fremkaldte Protester fra det romerske Hof, som heri saae et Angreb paa sine Rettigheder, et Attentat, der var værre end Bonapartes organiske Artikler. Før han stemmede over Loven havde en Deputeret, de Marcellus, ønsket at kjende Pavens Mening, skrev desangaaende til ham og fik saaledes at vide, at Paven holdt paa dens Forkastelse. Regeringens Udkast var saaledes forkastet, endog før det var kommet til en Drøftelse, og Ministeriet tog det tilbage.

Yderligere Underhandlinger udspandt sig nu mellem Rom og Paris for at omændre Konkordatet af 1817, der ansaas for uanvendeligt; de vare besværlige nok, vakte megen Bitterhed mellem de tvende Regeringer og endtes først i Avgust 1819 ved en ny Diplomat, Statsraad Portalis's Snildhed, understøttet af nogle Medlemmer af Episkopatet: man vendte simpelthen tilbage til Konkordatet af 1801, som Paven samtykkede i provisorisk at lade bestaa, og som til Dato er forblevet Rettesnoren for Forholdet mellem Frankrig og det romerske Hof.

De parlamentariske Drøftelser og de indledede Underhandlinger med Pavehoffet havde skærpet Uenighederne i Ministeriets Skjød, og tvende Medlemmer, Krigs- og Marineministrene, der fulgte Højres Politik, maatte udtræde af Kabinettet efter Decazes's Ønske, der vilde gjenoprette dettes Ensartethed. En Rejsning, som forefaldt i Lyon og bragte tolv skyldige paa Skafottet, stod i en vis Sammenhæng med disse Ændringer. Vi maa tilføje, at den fratrædende Krigsminister, Hertugen af Feltre, havde gjennemført Hærens Reorganisation med urimelig Langsomhed og i den udprægede Hensigt ikke at give Fortjenesten, men de royalistiske Anskuelser et uforsvarligt Fortrin, noget, der i øvrigt ogsaa fremgik ved Opretholdelsen af den kongelige Garde. Paa Decazes's Foranstaltning og trods Hertugen af Richelieus Modstand skilte Ministeriet sig saaledes mere og mere fra Højre; i Løbet af samme Aar bleve ogsaa flere Medlemmer af det doktrinære Parti som Camille Jordan, Guizot, Allent og Maine de Biran udnævnte til Medlemmer af Statsraadet, der allerede talte Royer-Collard og Barante i sin Midte.

I September 1817 foretoges Suppleringsvalgene til Deputeretkammerets fratrædende Femtedel. Man befrygtede i Begyndelsen, at Venstre skulde vinde glimrende Fremgang; dets mest berømte Kræfter, La Fayette, Manuel og Benjamin Constant, vare Kandidater i Paris, men ingen af dem blev valgt, og Partiet triumferede kun for saa vidt, som det satte tvende af sine mest maadeholdne Medlemmer, Benjamin Delessert og Casimir Périer, igjennem, i øvrigt beholdt Ministeriet overalt Majoriteten.

Yderste Højre var desuagtet ikke tilfreds, Udfaldet svarede ikke til dets Forventninger, og Partiet havde hellere set, at der var blevet valgt Republikanere end maadeholdne Royalister; Kampen rasede med større Bitterhed end nogen Sinde mellem Ultraroyalisterne og Ministeriet, skjønt dette, Partiet til Behag, søgte at give hyppige og slaaende Beviser paa sin Royalisme; Pressen sukkede under Vægten af

de forskjellige Processer, som gave de berømte Advokater Dupin, Berryer og flere en forønsket Lejlighed til at glimre, og disse Processer skaffede blot Bourbonerne talrige nye og forbitrede Fjender. Det gik saa vidt, at Kongen, der formente, at Hertugen af Orléans konspirerede med disse, forbød Prinserne af det kongelige Hus at møde i Pairskammeret; han kunde ikke finde noget bedre Middel til at hindre Overhovedet for den yngre kongelige Linje i at tage Sæde blandt Pairerne.

I næste Samling forelagde Regeringen et Forslag om Ophævelsen af de extraordinære Domstole, som vare blevne en Gjenstand for Afsky og Rædsel; fremdeles diskuterede Kammeret en Presse- og en Udskrivningslov. Den offentlige Mening interesserede sig med lidenskabelig Iver for disse Love, og Partierne rejste atter Hovederne; de beskyldte gjensidig hverandre for at forlænge den fremmede Okkupation, og de militære, der hyldede monarkiske Anskuelser, troede at beskytte Monarkiet mod slige Bebrejdelser ved at søge Kiv med Mænd, der gjorde sig til Organ for den modsatte Opfattelse; saaledes rejstes der Polemiker, Konflikter, Dueller og hyppige Demonstrationer, som blot egnede sig til at forstyrre den offentlige Ro.

Presseloven tilsigtede at undertrykke Avisernes Udskejelser; den begrænsede nøjere de forskjellige Forbrydelser og Forseelser, bestemte Ansvarligheden, Proceduren, o. s. v. Venstre og Højre, der svigtede Ministeriet, vare enige om at kræve Pressefrihed; Villèle hævdede, at man maatte give Afkald paa al Vilkaarlighed, de doktrinære med Understøttelse af Lafitte, Casimir Périer og Royer-Collard forlangte Nævningeretter i denne Art Sager, Højre støttede samme Fordring, og flere af dets Talere grebe Ordet mod Regeringens Udkast, der skyldtes Pasquier. Debatten blottede saaledes den mest beklagelige Uenighed, og man maatte sønderlemme Lovudkastet i flere Dele, hvoraf blot nogle naaede en Majoritet; man besluttede saaledes, at Censuren

over Aviserne skulde opretholdes endnu et Aar, og at Presseforseelser ikke skulde for Nævninger. I Pairskammeret gik det endnu værre, den ubegrænsede Trykkefrihed fandt her en veltalende Forsvarer i Chateaubriand, og det endelige Udfald blev, at Afgjørelsen opsattes til næste Aar. Den Hemsko, man søgte at paalægge den periodiske Presse, indgav enkelte Mænd den Tanke at omgaa Loven ved Udgivelsen af ikkeperiodiske Tidsskrifter, et snildt System, som skaffede de voldsomste Meninger en Mulighed til ustraffet at komme frem. Saaledes begyndte Benjamin Constant, Jay, Étienne og Jouy en stærk Opposition i Minerva, medens de ultraroyalistiske Doktriner tumlede sig i den konservative, hvor Abbed Lamennais tjente sine Sporer Side om Side med Chateaubriand.

Den nye Krigsminister, Marskalk Gouvion Saint-Cyr tog strax ivrig fat paa Reorganisationen af Hæren, der var bleven saa forsømt under hans Forgænger. Han kom frem med en Plan, der gjenindførte Udskrivningen som under Kejserdømmet og til en vis Grad skabte Ligheden under Fanerne ved at gjøre de højere Grader tilgængelige for Underofficererne; Avancementet forbeholdtes dernæst væsentlig Ancienniteten. Den aarlige Rekrutmasse skulde være fyrretyve Tusende Mand, og Hvervning opretholdtes kun for de specielle Vaaben og Elitekorpsene, ligesom man beholdt den kongelige Garde. Den aktive Tjeneste var fastslaaet til sex Aar, og Hæren havde saaledes paa Fredsfod en Styrke af to Hundrede og fyrretyve Tusende Mand; i Krigstilfælde kom hertil en Reserve af de udtjente Soldater, som skulde staa til Disposition endnu i fire Aar.

Chartet havde afskaffet Udskrivningen og givet Kongen Ret til alle Udnævnelser, og Højre trak sig ind bag denne Forskansning og bekæmpede herfra Loven; den fremførte, at Oprettelsen af Reserven vilde føre en stor Del af de kejserlige Hære tilbage under Fanerne til stor Fare for Landet; men Loven, der vel blev ændret i enkelte Retninger, gjennem-

førtes dog i sine væsentligste Punkter til Trods for Modstanden fra yderste Højre; under det Paaskud, at Hæren væsentlig burde være monarkisk, havde man søgt at skabe tvende Hære og tvende Nationer; nu fik man et virkelig nationalt System, der vel senere blev ændret i mere uvæsentlige Punkter, men i længere end et halvt Aarhundrede udgjorde Grundlaget for Frankrigs militære Organisation. Lovens første Resultat var, at den æggede Ultra'erne, ja Greven af Artois troede i den Anledning endog at maatte rette en Skrivelse til sin Broder; han beklagede sig heri over slig Overbærenhed med Revolutionens Grundsætninger, men Ludvig XVIII. besvarede disse Klager med Strænghed, beskyttede sine Ministre og gav Loven sin Underskrift. Behandlingen af Budgettet og Drøftelsen af det nye Konkordat optog Resten af Samlingen 1817—1818, der sluttedes i Maj uden at have ændret Partiernes indbyrdes Stilling.

Den 25de April, nogle Dage før Mødernes Slutning, havde Hertugen af Richelieu kunnet meddele Kammeret, at han havde endt Underhandlingerne angaaende Gjældsforpligtelserne til de fremmede Kreditorer, og forlangte i denne Anledning et Laan til et aarligt Rentebeløb af sexten Millioner; samtidig ansøgte han om en yderligere Kredit, eventuelt paa fire og tyve Millioner aarlig i Rente, for at han forud kunde klare Betalingen af de Krigsomkostninger, som forfaldt i 1819 og 20 og saaledes fri Frankrig for sine Forpligtelser. »Fredstraktaten af 20de November tilsteder, at Frankrigs militære Okkupation kan ophøre efter tre Aars Forløb; dette Tidspunkt nærmer sig, og ethvert fransk Hjærte banker ved Forventningen om snart kun at se det franske Banner vaje over Fædrelandets Jord.«

Samtidig med at Aarets parlamentariske Arbejder saaledes afsluttedes med disse trøsterige Ord, optog Hertugen af Richelieu virkelig Underhandlingerne med Evropa om Rømningen af det franske Territorium, og de Forhaabninger, han havde lagt for Dagen, skulde i Virkeligheden snart

realiseres. Den 25de Maj forkyndte de allierede Magter officielt, at der den paafølgende September vilde blive aabnet en Fyrstekongres i Aachen, at man her vilde træffe en Afgjørelse om Frankrigs Ønsker, og at Frankrig vilde komme til at deltage i Underhandlingerne. Det ultraroyalistiske Partis Førere troede her at finde en passende Lejlighed til at komme Ministeriet til Livs, og et af dets Medlemmer, Baron Vitrolles, affattede med Greven af Artois's Samtykke en hemmelig Note, der skulde godtgjøre, hvorledes den revolutionære Aand drev sine Rænker for at kunne beherske Regeringsmagten, ja selve Kongen; i Følge Notens Forfatter beherskede Revolutionen i Virkeligheden alt lige fra Ludvig XVIII.'s Kabinet og ned til Nationens laveste Klasser; for at fjærne dens sørgelige Indflydelse udkrævedes et Ministerskifte og en fuldstændig Forandring i Regeringssystemet.

Denne Note blev overrakt Fyrst Orloff, som skulde tilstille Kejseren af Rusland samme, men han gjorde de øvrige Magter og det franske Hof bekjendte med denne mærkelige Afhandling, og saaledes blev den offentliggjort. Hvis Evropa havde taget denne Note for gode Varer, vilde den have kunnet lamme Hertugen af Richelieus Anstrængelser og forhalet Rømningen, saaledes som Østerrige og Preussen tilraadede det; men heldigvis rokkede den ikke Kejseren af Ruslands velvillige Stemning; han havde lovet Hertugen af Richelieu at gjøre Ende paa Okkupationen, han vilde under enhver Omstændighed holde sit Ord, Hertugen af Wellington delte denne Stemning, og den hemmelige Skrivelse fik saaledes et ynkeligt Udfald; Forfatteren blev strøgen af Statsministrenes Tal, og Sagen medførte ikke yderligere Følger.

Nogle Dage tidligere vare flere Officerer blevne fængslede paa den Beskyldning at have konspireret mod Ministrene; de hørte samtlige til yderste Højre, og deres formentlige Fører, General Canuel, hvis Navn ogsaa havde været indblandet i det insurrektionelle Forsøg i Lyon, tog Flugten, men indstillede sig dog senere for Dommerne. I

sidste Instans bleve de anklagede frifundne af Mangel paa tilstrækkelige Beviser; men denne Sammensværgelse, som har faaet Navnet »Sammensværgelsen fra Havsbredden«, og som indtraf samtidig med den hemmelige Notes Offentliggjørelse, beviste end yderligere, at Ultraroyalisterne ikke vege tilbage for noget Skridt for at kunne naa deres Maal, Ministeriets Fald.

Som Følge af disse Begivenheder, for hvilke Greven af Artois ikke var fremmed, indsaa man Nødvendigheden af at ramme ham i hans Indflydelse, der truede med at blive fordærvelig. Siden Avgust 1814 var han Chef for Kongerigets samtlige Borgervæbninger, men nu blev denne Post inddragen; de aarlige Fornyelsesvalg af Deputeretkammerets Femtedel forestode, og Regeringen vilde godtgjøre sin faste Vilje til at bekæmpe Ultra'erne paa ethvert Punkt; det vilde give det liberale Parti et yderligere Pant paa Forsoning, og flere Personer, der vare indbefattede under Kundgjørelsen af 24de Juli 1815, fordi de havde sluttet sig til Napoleon under de hundrede Dage, bleve benaadede og fik Tilladelse til at vende tilbage til Frankrig. Greven af Artois følte en stærk Harme over sin Unaade; han var overtydet om, at Ministrene vilde fratage ham hans Udsigter til Tronen, fattede fornyet Had til dem og erklærede sig fra nu af ikke blot for deres Fjende, men endog for en Fjende af enhver, der ikke nærede samme Anskuelser som han.

Imidlertid var Kongressen i Aachen aabnet, Underhandlingerne toge strax deres Begyndelse, og Landets Rømning blev uden Vanskelighed vedtagen i Principet. Nogle Dage senere kunde Ludvig XVIII. skrive til sin Minister: »Jeg har levet længe nok, siden jeg ved Deres Hjælp har kunnet se Frankrig befriet og det franske Flag vaje over Frankrigs Byer.« I Følge den vedtagne Traktat skulde Okkupationshæren have forladt sine Kantonnementer den 30te November; Frankrigs Gjældsbeløb, saa vidt Omkostningerne ved Okkupationen og Krigserstatningen angik, blev

fastsat til to Hundrede fem og tresindstyve Millioner. Dette var dog kun den ene Del af Kongressens Opgave, den skulde nu træffe Bestemmelse om Frankrigs Stilling i Evropa, om det skulde optages i de fire Stormagters Forbund. Medens disse Underhandlinger stode paa, og Richelieu søgte at modarbejde enkelte Magters Uvilje, besluttede Czar Alexander paa Hertugens indstændige Ønske at tilbringe nogle Timer i Paris for at aflægge Ludvig XVIII. et Besøg. Kongen af Preussen ledsagede ham, og de tvende Monarker indtraf den 28de Oktober i Paris, hvor Vilhelm III. tilbragte nogle Dage, medens Alexander I. tog afsted samme Aften efter at have dineret i Tuilerierne med den kongelige Familie og haft en langvarig Samtale med Kongen, hvem han vilde bevise, at han udelukkende var indtruffen i Paris for at besøge ham; Ludvig XVIII. havde den Trøst at høre Evropas mægtigste Fyrste rose hans Ministre og det Regeringssystem, de fulgte siden Kundgjørelsen af 5te Septb. 1815.

Samtidig foregik ogsaa Valgene. Fra Aachen fulgte Richelieu Valgkampens Udfald med en voxende Ængstelighed. »Jeg har Feber«, skrev han til Decazes, »indtil Resultatet bliver bekjendt. Hvis uheldigvis et af de revolutionære Navne kommer ud af Urnen, vil jeg forgjæves benytte de Argumenter, De giver mig; ingen vil tro mig.« Man kan vel forstaa, at han befrygtede, at de fremmede Suveræner skulde blive foruroligede og træffe Forsigtighedsanstalter mod en eventuel ny Revolution. Mod Slutningen af Oktober kjendte han Udfaldet af Valgene. og dette Udfald svarede ikke til hans Forventninger. Det ultraroyalistiske Parti var ganske vist blevet alvorlig medtaget, alle dets Kandidater vare slaaede, men til Fordel for det uforsonlige Venstre; General La Fayette og Manuel vare gaaede sejrrig ud af Kampen i Departementer, der hidindtil havde været kjendte for deres Hengivenhed for Kongedømmet. Listen over Venstres Held udviste ogsaa andre betydningsfulde Navne; heri laa

dog endnu ikke noget foruroligende, Majoriteten var god, og Ministeriet som saadant mistede ikke Tilliden.

Dette var derimod Tilfældet med Hertugen af Richelieu. Disse Valg af nogle af Venstres Mænd slog ham med Forvirring; i lang Tid havde han været behersket af Ønsket om at give Afkald paa Magten, saa snart Frankrig var befriet for den fremmede Okkupation. Kejseren af Rusland havde mangfoldige Gange bekæmpet denne Hensigt og under sit korte Besøg hos Ludvig XVIII. opfordret ham til at modsætte sig denne Tankes Realisation. Hertugen vidste altsaa, at det ikke vilde falde ham let at trække sig tilbage; men han havde lovet sig selv ikkun at forblive i Ministeriet, for saa vidt det maatte blive ham muligt at knytte Regeringen nærmere til Højre og at foretage enten i Ministeriet eller i Lovene saadanne Ændringer, han ansaa for uomgængelige til at sikre en slig Tilnærmelse. Der er Grund til at tro, at hans Beslutning blev ham paatrængt ved de Samtaler, han havde med Kongressens Medlemmer, der følte sig en Smule forskrækkede ved at se Mænd gjenindtræde i det offentlige Liv, hvis Fjendskab mod Bourbonerne var traadt for Dagen ved mangfoldige Lejligheder. Han blev saa meget desto stærkere paavirket fra denne Kant, dels fordi deres Betænkeligheder stemmede overens med hans egne Opfattelser, dels fordi han skulde sætte igjennem, at Frankrig blev optaget i Stormagternes Forbund. Naar alt kom til alt, talte han dog den Sag, han havde paataget sig, med saa stor Varme, og den Tillid, han indgød Evropa, var saa stor, at han virkelig fyldestgjorde det Haab, Ludvig XVIII. satte til ham. Frankrig blev optaget i Stormagternes intime Forbund, og ganske vist opretholdtes de Alliancebestemmelser, som afsluttedes 1814 i Chaumont mod Napoleon; men Forudsætningen herfor var dog blot Udbruddet af en ny Revolution i Frankrig.

Saaledes var Udfaldet af de mindeværdige Underhandlinger i Aachen; tre Aar efter den anden Invasion befriede

Kongressen Territoriet og gjengav Frankrig dets Plads og Indflydelse i den evropæiske Koncert; Richelieu havde dækket sig med Hæder, og da han i November vendte tilbage til Paris, maatte den Modtagelse, han fandt fra alle Sider, holde ham skadesløs for det Besvær, han havde udstaaet. Uheldigvis vendte han tilbage, forud indtagen mod Decazes, hvem han gav Skyld for de moderate Meningers formentlige Nederlag, og med den Overtydelse, at en Tilnærmelse til Højre var uundgaaelig, hvorvel han ikke vilde overgive det Magtens Tøjler. Denne Opfattelse bibragte fremdeles Hertugen den Tanke, at det ikke blot var nødvendigt at indføre visse Ændringer i Valgloven, t. Ex. at ombytte den delvise Fornyelse med en fuldstændig eller at lade Arrondissementsvalg træde i Steden for Departementsvalg; men at man ogsaa, om fornødent, maatte erstatte Loven med en hel ny efter Højres Ønsker. Sluttelig begyndte han at indlede hemmelige Underhandlinger med Mændene af dette Parti for at naa en Forstaaelse, der imidlertid snart blev anset umulig at gjennemføre, saa længe Decazes og hans Venner forbleve i Ministeriet.

Denne Situation fremkaldte et Brud mellem Politiministeren og Statsraadets Formand; det var øjensynligt, at en af de tvende maatte trække sig tilbage. Richelieu, støttet af Lainé, udgjorde Kabinettets Højre, Decazes, Marskalk Gouvion Saint-Cyr, Molé og Pasquier dannede dets Venstre. Ogsaa Decazes nærede den Formening, at Valgloven fornuftigvis maatte ændres; men han vilde ikke gaa saa vidt som til en fuldstændig Omkalfatring. Han var dernæst kun Politiminister, en Post, mange betragtede som unødvendig og farlig, og hvis Budget han ikke var sikker paa at kunne gjennemføre i Kammeret; han ønskede derfor Indenrigsministeriet, hvilket skulde naas ved en forandret Besættelse af de forskjellige Ministerposter; endelig var han saa langt fra at ville bøje sig for Højre, at han tvært imod mente, at Ministeriet burde støtte sig til venstre Centrum.

regere efter de Ideer, der havde faaet Overvægten den 5te September, og føre som Valgsprog Ludvig XVIII.'s Ord: »Enhver, der ikke er mod mig, er med mig.«

Alle disse Meningsforskjelligheder kom frem ved Richelieus første Konferencer med hans Kolleger; den tilsigtede Ombytning af Ministerposterne strandede, og Gouvion Saint-Cyr tog derfor Initiativet og foreslog Ministeriets Opløsning; han udtalte, at Richelieu med større Lethed vilde kunne lede Staten sammen med et helt nyt Ministerium, og denne Tanke fandt paa Stedet almindeligt Bifald. Richelieu var af samme Overbevisning og greb Pennen for at danne et Kabinet; men Lainés Vægring ved at blive ene tilbage med Richelieu og Hertugens faste Vilje ikke at ville skilles fra ham bragte ogsaa denne Kombination til at strande, hvad der var saa meget mere beklageligt, som Kamrene snart skulde samles, og man ikke gjorde sig Illusioner om den Indflydelse, det svækkede Ministerium vilde kunne udøve over dem. Decazes tilbød da at trække sig tilbage alene, og Richelieu gjorde intet Forsøg paa at beholde ham; men Gouvion Saint-Cyr og Pasquier vare overtydede om, at Ministeriet ikke kunde undvære en Mand, som baade var i Besiddelse af Kongens Venskab og en umaadelig Popularitet; de erklærede derfor, at hvis han trak sig tilbage, vilde de trække sig tilbage med ham. Krisen naaede saaledes ikke nogen Afgjørelse.

Hertugen af Richelieu blev mere og mere urolig; af ganske Hjærte søgte han Midler, som kunde tilfredsstille Højre uden at give det en overvejende Indflydelse paa Regeringen; han havde en Forudanelse om, at højre Centrum vilde nærme sig Højre, venstre Centrum derimod Venstre, og at Mellempartiet, hvorpaa Ministeriet tidligere havde støttet sig, stod paa Nippet til at forsvinde; han nærede endelig Mistillid til den lille Gruppe doktrinære, der følte mere Sympathi for Decazes end for ham, og søgte at komme

til Forstaaelse med Greven af Artois, den virkelige Fører for Højre.

Kamrenes Aabning fandt Sted i Midten af December. Trontalen indeholdt en Sætning, der kunde udtydes som en Tilnærmelse til Højre: »Jeg gjør Regning paa Deres Bistand for at tilbagevise de farlige Grundsætninger, som under Frihedens Maske angribe Samfundsordenen, gjennem Anarkiet føre til den absolute Magt, og hvis Held alt har kostet saa meget Blod og saa mange Taarer.« Dog disse Ord førte ikke de misfornøjede tilbage, og Udfaldet af de paafølgende Komitévalg viste, at Ministeriet paa Grund af sin Uenighed ikke mere øvede nogen Indflydelse i Kamrene. Hertugen af Richelieu troede imidlertid, at Grev Decazes var den egentlige Ophavsmand til de beklagelige Resultater, og Bitterhed, Mistanke og Uenighed brød mere og mere frem i Ministeriets Skjød og gjorde den fortsatte Samvirken til en Umulighed.

Med den rette Opfattelse af en konstitutionel Konges Rolle havde Ludvig XVIII. vel vogtet sig for at fremsætte sin personlige Opfattelse. Han ønskede at beholde Decazes, for hvem han efter sine egne Ord nærede »et Venskab, der havde sin Rod i Ministerens paa én Gang solide og elskværdige Egenskaber«; men han holdt ogsaa paa Richelieu, der havde ydet Landet saa fremragende Tjenester, og som efter hans Formening kun kunde afløses af Talleyrand, der indgød ham den mest levende Antipathi. Kongen følte derfor en virkelig Sorg, da han som Følge af Udfaldet af Komitévalgene modtog Hertugens skriftlige Demission, og Lainé, Molé, Pasquier og Decazes nogle Timer senere fulgte Richelieus Exempel. Ludvig XVIII. skrev da til Richelieu, at han paa Grund af den Forvirring, hvori han var stedt, ikke kunde give ham noget endeligt Svar, men anmodede ham om at opsætte sin endelige Beslutning, til de havde haft en Samtale.

I Følge denne Opfordring begav Førsteministeren sig

til Kongen, der ikke lagde noget Dølgsmaal paa sin Sorg over at skilles fra ham, saa meget mere som han i dette Tilfælde var nødsagen til at ty til Talleyrand; Ludvig XVIII. fremdrog i det hele alle de Argumenter, som maatte egne sig til at holde Ministeren paa sin Post, og Richelieu trak sig da ogsaa tilbage, meget vaklende i sin Beslutning, men uden at paatage sig nogen bestemt Forpligtelse, og den næste Dag tilstillede han Kongen et langt Brev, hvori han opregnede de Betingelser, hvorunder han vilde forblive ved Roret, eller rettere han fastslog kun én Betingelse; thi i Grunden resumeredes alle hans Fordringer i det ene Punkt, Nødvendigheden af paa Stedet at fjærne Decazes ved at udnævne ham til Sendemand i Neapel eller St. Petersborg og indrømme ham otte Dage for at begive sig til sin Post. »Deres Majestæt véd, at jeg baade agter og holder af Decazes; men paa den ene Side er han uden Grund bleven fornærmet af et Parti, hvis Uforsigtigheder allerede have forvoldet saa mange Ulykker, og som det derfor er ham en Umulighed at nærme sig til; paa den anden Side derimod drives han i en Retning, hvis Doktriner true os med endnu større Farer, og saa længe han ikke holdes borte fra Frankrig ved en fremragende Ansættelse, ville alle Mænd, der staa i Opposition til Ministeriet, vedblive at betragte ham som Midtpunkt for deres Forventninger, og han vil saaledes, rimeligvis mod sin Vilje, blive en Hindring paa Ministeriets Vej.« Vore Læsere se, at Richelieu i denne Stund ganske stod under Højres Paavirkning og gjorde sig til Organ for dets Besværinger. Kongen følte en virkelig Sorg ved Tanken om den Fordring, han skulde stille til Decazes, særlig af Hensyn til hans sextenaarige Hustru, der var svag og i velsignede Omstændigheder; han bad Richelieu skaane ham for denne Sorg og nøjes med, at Decazes tog til sine Godser i Departementet Gironde; men Hertugen fastholdt Decazes's umiddelbare Afrejse til Rusland som en conditio sine qua non for sin Forbliven i Ministeriet,

og Kongen gav efter og meddelte med Taarer i Øjnene sin Yndling Richelieus haarde Forlangende, som Decazes imidlertid villig føjede sig efter.

Hertugen af Richelieu havde altsaa overtaget det Hverv at danne et nyt Kabinet; men han havde næret for store Forventninger om sin Magt, og hans forskjellige Kombinationer for at tilvejebringe et Ministerium af Højre og højre Centrum mislykkedes, saa snart de forskjellige Ministeræmner begyndte at diskutere deres Programmer. Hertugen indgav derfor sin endelige Demission og tilraadede Kongen at henvende sig til Marskalkerne Macdonald eller Marmont, Navne, som vel ikke behagede Kongen, men dog viste ham, at han ikke, hvad han havde befrygtet, var tvungen til at ty til Talleyrand; han raadførte sig med Pasquier, og denne konfererede atter med Decazes, som bladede om i Hofkalenderen og saaledes faldt paa den Idé at overdrage Magten til General Dessolles, en agtet Personlighed, der i 1814 havde sluttet sig til Kongen og senere stadig víst sig som Royalist og liberal. Da Kongen havde givet sit Minde, forberedte Decazes det nye Ministeræmne til den høje Stilling, man vilde betro ham, og Dessolles modtog Tilbudet og tilkaldte de Serre og Grev Jaucourt. Næppe vare disse Mænd komne sammen, før de medtoge Decazes som Indenrigsminister, og saaledes var det nye Ministerium dannet om Aftenen den 29de December. Dessolles blev Første- og Udenrigsminister, og af de øvrige Medlemmer fremhæve vi blot de Serre og Gouvion Saint-Cyr, henholdsvis som Justits- og Krigsminister. Den liberale Politik havde endnu engang vundet Sejren.

Saaledes endte det Ministerium, hvortil Richelieus Navn for stedse er knyttet; i over tre Aar havde det styret Frankrig, ført Landet gjennem talløse Farer og løst frygtelige Hindringer. Ministeriets tvende mest mærkelige Regeringsakter vare, næsten strax i dets Begyndelse, Opløsningen af det uforlignelige Kammer, en Bedrift, som er knyttet til

Decazes's Navn, og mod Ministeriets Slutning Frankrigs Befrielse, Hertugen af Richelieus Værk. Den første af disse Handlinger friede Monarkiet fra Ultraroyalisternes Aag, den sidste friede Frankrig fra det fremmede Aag; disse tvende Handlinger ere Ministeriets Æresadkomster, og da Richelieu gav Slip paa Magten af vidt drevne, men hæderlige Betænkeligheder, testamenterede han Landet Mindet om sin brændende Fædrelandskjærlighed; hans Navn bevarede en uvisnelig Glorie, som Efterverdenen ikke har mindsket.

Hans Tilbagetrædelse var en Ulykke for Monarkiet; det havde været heldigst, om han paa dette Tidspunkt havde forsøgt at regere med Højre; man kan uden Dristighed paastaa, at Forsøget ikke vilde være lykkedes; men Decazes's Forsøg vilde da have haft større Udsigt til Held; det var mod Højre, at det nye Ministerium maatte se at forsvare sig, og det blev Højre, som lammede dets Kraft, hvad det ikke saa let vilde have gjort, naar det først havde regeret med Richelieu, og dets Lidenskaber havde besejret denne Statsmands gode Hensigter.

Kabinettet Dessolles-Decazes fremtraadte imidlertid med gode Udsigter til Sejr; det talte i sin Midte de Serre, den bedste Taler i hine Aar, da den franske Talerstol straalede i uforlignelig Glans. Han hørte til de doktrinære, dette Parti, som paa en vis Maade dannede Venstre i det Centrum, som den nye Regering støttede sig til, og som til visse havde større Adkomster til at føre Statens Ror end baade Højre og Venstre: Højre, som ikke var Ven af Grundloven og vilde tilintetgjøre den; Venstre, som ikke holdt af Kongedømmet og vilde styrte det.

De Serres Udnævnelse og Decazes's Forblivelse ved Magten forpligtede det nye Kabinet til en energisk Fortsættelse af den Politik, som blev indviet ved Opløsningen i 1816; Landet, der havde befrygtet en Svingning over mod Ultraroyalisterne, aandede atter friere op.

IV.

Partistillingen under det nye Ministerium. — De Serres Holdning. — Pairskammerets Uvilje over for Ministeriet. — Det store Pairsskub. — Presseloven og Pressens Tilstand. — Uenighed i Ministeriet. — Abbed Grégoires Valg og dets Følger. — Mislykkede Underhandlinger med Højre. — Decazes som Førsteminister. — Mordet paa Hertugen af Berry.

Den Velvilje, der mødte den nye ministerielle Kombination, kunde dog ikke dølge de forestaaende Vanskeligheder, og navnlig nærede Indenrigsministeren, Ministeriets egentlige Fører, ingen Illusioner; mere end nogen af sine Kollegaer modtog han Beviser paa Højres Had; thi Partiet anklagede ham uafbrudt, fordi han — efter deres Anskuelse — ved Kammerets Opløsning havde rettet et Dødsstød mod Monarkiet, og medens dette Had maatte drive ham stærkere og stærkere over mod Venstre og tvinge ham til at søge sin Støtte her, var han ikke blind for den farlige Side ved den Hjælp, han saaledes var nødt til at modtage. Venstre var paa hin Tid ikke, hvad det senere blev: et samlet Udtryk for de forskjellige republikanske Anskuelser; det bestod af samtlige Mænd, der havde tjent eller støttet Republikken under dens dobbelte Form som Republik og Kejserdømme, saaledes at Partiets Medlemmer vel vare enige, naar der var Tale om, hvad man ikke vilde have, og hvad man vilde bekæmpe, nemlig Bourbonernes Dynasti, medens det maatte gaa i Stykker, saa snart det positivt skulde føre sit Ideal ud i Livet; de vare fremfor alt Fjender af Restaurationen, og den Hjælp, som de vare stemte for at yde en liberal Politik, var først og fremmest betinget af de Udsigter, denne Politik kunde skabe for deres Lidenskaber og Ønsker. Dette saae Decazes med langt større Klarhed end hans Kollegaer; fremfor alt nærede han Frygt for Vanskelig-

heder og Konflikter, der kunde styrke den ultraroyalistiske Opposition ved Bistand fra den Del af Venstre, hvis Sympathi for Øjeblikket syntes vunden for Ministeriet; Ministeriets Politik var derfor vanskelig og svanger paa Farer, og den nødvendiggjorde lige stor Kløgt og Mod; Decazes og de Serre, der mere og mere nærmede sig hinanden i Opfattelse og Synspunkter, besluttede dog at møde Situationen med Fasthed.

Under Debatterne om Ministeransvarlighedsloven gjorde de Serre sin Debut som Regeringens Ordfører; derpaa maatte han i Deputeretkammeret forsvare Forslaget om en Nationalbelønning til Hertugen af Richelieu; der skulde oprettes et Pengefideikommis paa halvtredsindstyve Tusende Francs i aarlig Rente, som skulde være knyttet til hans Pairsværdighed og følge den arvelige Ihændehaver af denne Værdighed. Vi have hørt, hvilke overordentlige Tjenester Hertugen havde víst Frankrig under de Forhandlinger, som førte til Landets Befrielse, og den foreslaaede Belønning var derfor vel fortjent; men Højre fandt Lejligheden passende til at indvie det Oppositionssystem, man fremtidig agtede at holde sig til; det kom til en langvarig, ren formel Debat, der maatte være ydmygende for Hertugens Stolthed, saa meget mere som han ikke selv havde ønsket noget, og sluttelig forvanskede Oppositionen hele det tilsigtede Præg ved at opstille en ny Lov, som udelukkede Fideikommissets Arvelighed. Hertugen af Richelieu var fattig; men han vilde ikke under slige Betingelser modtage en simpel Livrente; af Hensyn til Kongen troede han dog ikke at burde afslaa Pensionen helt og holden, men skjænkede Summen til Hospitalerne i Bordeaux. Under disse Debatter havde de Serre grebet Ordet med et personligt Held, som ikke mindskedes derved, at Regeringsforslaget faldt igjennem; i øvrigt havde de Følelser, som besjælede Højre, paa ny lagt sig tydelig for Dagen; det havde ikke kunnet modstaa Fristelsen til at

lade Vægten af sin Vrede falde paa Richelieu, der havde været med til at underskrive Ordonnancen af 5te September.

De følgende Dage lode disse Følelser træde endnu skarpere frem. Den 11te Januar 1819 fremsatte Finansministeren, Baron Louis, et Forslag om at flytte Finansaarets Begyndelse fra 1ste Januar til 1ste Juli, en Ændring, der retfærdiggjordes ved Nødvendigheden af at fastslaa regelmæssige Budgetter, et Krav, som Grundloven hævdede, men den bestaaende Praxis krænkede. Chartet havde sagt, at Skatterne skulde vedtages aarlig; men da Samlingerne aabnedes i November, kunde Finansloven først vedtages i de første Uger af det følgende Aar; dette havde atter nødvendiggjort midlertidige Love, som herved imidlertid forvandledes fra en Udvej til en ordinær Institution og derhos bandt Kammeret over for de financielle Spørgsmaal, som det ikke fik Tid at drøfte. For at raade Bod paa denne Mislighed kunde man enten skyde Samlingens Aabning sex Maaneder frem i Tiden, hvad man ansaa for en Umulighed, eller man kunde skyde Begyndelsen for Finansaaret tilbage. Den sidste Udvej greb Baron Louis, og der kunde ikke rejses nogen vægtig Indvending mod hans Forslag; thi ganske vist blev Kammeret imod Forfatningens Ord nødsaget til for en enkelt Gang at vedtage Skatternes Opkrævelse for hele atten Maaneder; men denne forbigaaende Krænkelse af den konstitutionelle Lov havde jo netop til Maal at sikre dens fremtidige strænge Overholdelse. Udvalget, der var nedsat til at prøve Forslaget, sluttede sig hertil, og Venstre viste sig ligeledes tilbøjeligt til at gaa ind herpaa; men Ultra'erne i Højre fattede pludselig en øm Kjærlighed for den Grundlov, de hidtil saa ofte havde haanet, og rejste sig med Voldsomhed mod denne saakaldte Krænkelse. Labourdonnaye gjorde sig til Tolk for deres Lidenskaber og Harme. »Man kan ikke grunde den offentlige Frihed paa Tilintetgjørelsen af alle Friheder, paa Under-

trykkelsen af Nationens Ønsker ved at paavirke Valgene, paa Tilsnigelsen af enhver Myndighed eller paa de mest vilkaarlige administrative Forholdsregler. Man fæstner ikke Monarkiet ved hver Dag at ofre Kronens Prærogativer og Tronens Sikkerhed, ved at udsaa Uro i Garden, Splid i Hæren og Uorden i Finanserne, alt for at beskytte Børsjobberne og de fremmede Kapitalister.«

Efter disse Hentydninger til forskjellige Regeringshandlinger i Løbet af de tvende sidste Aar sluttede Labourdonnaye med Forlangendet om Forslagets Forkastelse. Ogsaa Villèle optraadte med Styrke mod Regeringen; han var sikkerlig en ganske anden Personlighed end Labourdonnaye; han havde frigjort sig for sin Lidenskabelighed under de første Aars parlamentariske Kampe, var langt mere maadeholden og søgte med Dygtighed at omskabe Højre til et stort politisk Parti; men for at sikre sin Indflydelse var han dog ofte nødsagen til at smigre for dets Lidenskaber. Guizot, der nylig var bleven udnævnt til Direktør under Indenrigsministeriet, tilskrev efter Villèles Tale de Serre i følgende Udtryk: »Kjære Ven! De maa absolut tale i Morgen og tage haardt fat paa Labourdonnaye og Villèle. Jeg har i Dag talt med mange; Alverden er forundret og med rette. Man spørger hverandre, om Ministeriet er lamslaaet, stumt og død, og det ser virkelig saaledes ud. De maa ikke et Øjeblik finde Dem i at faa Skinnet saaledes mod Dem. Uvirksomhed, Nølen, Tavshed er i vort Land Døden. Louis er ikke Mand for at forsvare sig, De alene kan det, og De maa gjøre det. Jeg forsikrer Dem, at Sagen er alvorlig. Betænk, hvor vi styre hen: Vi isolere os hver Dag; i Kammeret knytte vi ingen Person til os; man véd ikke, hvor hen vi styre, hvor vi ere. En Regering er ikke mulig med sex Personer alene; vi maa have tyve, tredive, fyrretyve; vi maa gaa fremad i sluttet Trop og udstille Poster overalt, hvor det tegner til Angreb. For Guds Skyld! Fald dog ikke i Søvn paa Ministerbænken; det er absolut

nødvendigt, at De i Morgen er nærværende, at De tager Ordet, og naar De taler, hold Dem saa ikke blot til Loven, men tag hele Situationen i Betragtning. Lejligheden er god, og De er Mester for at gribe den.«

Dette mærkelige Brev røber Ministeriets hele Forlegenhed og gjorde sin Virkning; de Serre tog Ordet og besvarede i en stor Tale med Kraft alle de mer eller mindre lidenskabelige Indvendinger, som i Løbet af de sidste fire Dage havde fundet Gjenlyd fra Talerstolen; han paaviste først Lovens Nødvendighed for Finansernes regelmæssige Gang og svarede derpaa Labourdonnaye og de andre, som i flere Aars Forløb idelig havde angrebet Chartet, men nu pludselig havde opkastet sig til samvittighedsfulde og ivrige Forsvarere af samme: »Mine Herrer! De maa tro mig; paa visse Tegn kan man gjenkjende Forfatningens sande Venner, de virkelig konstitutionelle Mænd. Man ser dem ikke som nye Farisæere nøjes med en ren ydre Kultus og med Forfatningen paa Læberne rejse Betænkeligheder og spidsfindige Tvistepunkter angaaende Stavelser, Punktum'er og Komma'er, medens de uden Sky krænke Grundlovens væsentligste Paabud, alt efter som det stemmer med deres Lidenskaber og Interesser. At holde af, at følge Chartet er at forsvare de offentlige Rettigheder, Interesser og Friheder, som Chartet har anerkjendt og garanteret; det er at bekæmpe alle og enhver, som vil true og forurolige disse Rettigheder og Interesser. At holde af Chartet vil sige at finde vore Interessers, vore Rettigheders og Friheders fulde Sikkerhed i Statsinstitutionernes frie Ordning i Realiteten og ikke at søge denne Garanti i tomme Skyggebilleder. Mine Herrer! Lad os holde af Chartet paa denne Maade; lad os herved grundfæste den Trone, som har givet Chartet; lad Frankrig følge vort Exempel og blive gjennemtrængt af denne Aand, og i saa Fald behøve vi ikke at befrygte disse menederske Soldater eller disse frække Ytringer, man saa ofte har truet os med.« Med samme Varme tilbageviste de

Serre ogsaa de Anklager, Labourdonnaye havde udslynget mod Ministeriet; hans improvisatoriske Veltalenhed, der var præget af en sympathetisk Varme, vakte levende Bifald, og Loven gik igjennem i Deputeretkammeret.

Dette var dog kun forbigaaende Held, som ikke berøvede Oppositionen noget af dens Styrke og ikke kunde tæmme den Iver, hvormed Højre søgte at slutte en Koalition med Venstre og saaledes styrte Ministeriet. Angrebene skulde udgaa fra Pairskammeret, her udspandt sig nu de farligste Rænker. Landet levede under en Valglov, som ganske sikkert var mangelfuld, men dog bedre end den foregaaende, som det uforlignelige Kammer skyldte sin Oprindelse. Trods den Hengivenhed Frankrig nærede for denne Lov, som havde fæstnet den liberale Bevægelse, forlangte Pairskammerets royalistiske Majoritet, at der skulde foretages Modifikationer i samme mod Kongens, mod Ministrenes, mod Nationens Vilje, som i Deputeretkammeret fandt en Tolk i Lafitte, der forlangte, at Valgloven skulde opretholdes, som den var, som Grundlaget for den offentlige Fred og det konstitutionelle Monarki. Pairskammeret vedtog med otte og halvfemsindstyve Stemmer mod fem og halvtreds følgende Andragende, der var affattet af Marquis Barthélemy: »Kongen anmodes underdanigst at forelægge Kamrene en Lov, som underkaster Valgkollegiernes Organisation de nødvendigste Ændringer.« Deputeretkammeret, som nu opfordredes til at udtale sig om dette Andragende, forkastede det imidlertid med hundrede og halvtredsindstyve Stemmer mod fire og halvfems efter en glimrende Tale af de Serre, som afslørede alle de Kunstgreb, hvormed man haabede at ramme Ministeriet dødelig.

Under Debattens Løb udtalte Villèle sig mod Præfekternes Ret til at forberede Valglisterne; han nævnte exempelvis Departementet Gard, hvor Vælgertallet, der i Aaret 1817 kun var ni Hundrede en og halvfems, i 1818 var steget til sexten Hundrede; han fik til Svar, at denne

Forøgelse skyldtes tidligere vilkaarlige Forbigaaelser, og man havde herved villet bevise, at de Vælgere, hvem det hvide Rædselsregimente i 1815 havde holdt borte fra Stemmegivningen, nu kunde stemme uden Fare; man berørte ogsaa de Snigmord, som samme Aar vare forøvede i Nîmes, umiddelbart før Valgene, og da Villèle herimod indvendte, at hvis der var forefaldet Snigmord, maatte man straffe dem, styrtede de Serre op paa Talerstolen og erklærede, at Undertrykkelserne havde gjort dette til en Umulighed; overalt i Syden havde Partivæsenet frifundet Snigmorderne; det havde været en Umulighed at faa en eneste ugunstig Vidneforklaring, Rædselen slog alle med Stumhed. Denne Erklæring opirrede Ultra'erne, og Forkastelsen af Pairskammerets Andragende øgede yderligere deres Harme.

Der var hengaaet en og tyve Dage, siden Pairskammerets Majoritet havde foretaget sit aggressive Skridt; men imidlertid havde Ministeriet taget en betydningsfuld og klog Forholdsregel, hvis uundgaaelige og tvingende Nødvendighed bedst oplyses ved et Brev fra Guizot til de Serre: »Jeg føler en dyb Bekymring; jeg véd ikke, naar I ere færdige, hvorledes I ville blive færdige; og hvis I ikke selv blive færdige, vil man blive færdig med eder, uden eder, mod eder. Den offentlige Mening bliver Dag for Dag mere alvorlig.« Den 6te Marts udnævnte en kongelig Kundgjørelse tresindstyve nye Pairs og bortskyllede ved denne Masseudnævnelse med ét Slag den fjendtlige Majoritet i Palais Luxembourg, i samme Øjeblik som den troede at have gjort det af med Ministeriet og lagt sit Had mod samme for Dagen, dels gjennem Vedtagelsen af Adressen til Kongen, dels ved Forkastelsen af Baron Louis's oven omhandlede Lovudkast.

Dette »Pairsskub«, som Decazes og de Serre ivrig havde tilraadet, vakte Bestyrtelse hos Ultra'erne i begge Kamre og ved Hoffet, hvor alle, paa Hertugerne af Angou-

lême og Orléans nær, vare opbragte paa Kongen. Greven af Artois og Hertugen af Berry gave deres Harme frit Løb. Hertuginden af Angoulême udgød Taarer. »Se, det er Begyndelsen til vor Families Ligfærd«, udbrød Monsieur over for sin ældste Søn, Hertugen af Angoulême. Og Hertugen af Berry forglemte sig i den Grad, at han udtalte sig i fornærmende Udtryk om de nye Pairs, af hvilke flere havde haft Sæde under de hundrede Dage. Ogsaa det diplomatiske Korps lagde sin Misfornøjelse for Dagen; men Landet følte sig beroliget, Kongen bifaldt det gjorte Skridt fuldt ud, og Højre maatte udsone den Fejl, det havde begaaet ved uforsigtig at prøve paa en Forandring af Valglovene. Det gamle Regimentes Indflydelse i Pairskammeret var saaledes bleven i høj Grad rystet ved den nye Aand, man havde indpodet den høje Forsamling; dette Skridt afgav ganske vist ikke nogen bestemtGaranti, men det viste imidlertid dog, hvilken Retning Ministeriet tænkte at følge, det røbede Ministeriets Hensigt, og man kunde sige, at intet Kabinet saa beredvillig og saa hurtig havde rakt det liberale Parti Haanden. Det skulde i øvrigt snart gjøre et nyt Skridt fremad ved sin Presselov, hvis Diskussion spredte den franske Talerstols Ry vidt og bredt.

Ulykken var imidlertid, at Ministeriet ikke var aldeles ensartet i Meninger og Synspunkter; naar alt kom til alt, bar dets Sammensætning Spor af den Hurtighed, hvormed det var kommet i Stand. Dets Medlemmer vare for største Delen fremragende Personligheder; det talte saaledes Gouvion Saint-Cyr, der nylig havde víst sig som et betydeligt administrativt Talent, Portal, som skulde paatrykke den franske Marine et særligt Præg, Baron Louis, en erfaren Finansmand, de Serre, denne Periodes betydeligste Taler, og endelig Decazes, hvis personlige Dygtighed, Popularitet, afgjorte Held og den kongelige Gunst gjorde saa særlig skikket til at lede Regeringen. Selv kunde han dog kun med absolut Sikkerhed støtte sig til Marineministeren; den nomi-

nelle Konseilspræsident, Marquis Dessolles, Krigs- og Finansministrene hældede ved deres Naturel, deres Fortid og Forbindelser til Bonapartisterne eller til venste Centrum, i højere Grad end Decazes syntes om, og de Serres nervøse Livlighed knyttede ham efterhaanden nærmere til det Parti, hvor hans Venner, de doktrinære, søgte allierede, og hvor han selv drømte om at finde en Støtte for en Politik, der samtidig skulde være royalistisk og liberal.

Skjønt Decazes, som han sagde, vilde gjøre Kronen national og Frankrig kongeligsindet, fandt han dog, at hans Kolleger lode sig drage alt for langt bort fra den Vej, han ønskede at holde dem paa. Uenigheden var endnu ikke udpræget, den laa mere i Stillingens egen Natur, end den viste sig paa Overfladen; men Decazes, der paa den ene Side saae Højre, Faubourg Saint-Germain og Prinserne i Koalition mod sig, og paa den anden Side dog ikke mistvivlede om at danne et Mellemparti af de moderate Elementer fra begge Sider, Decazes vilde ikke lade sig bringe bort fra sin Vej, og han begyndte at spørge sig selv, om der ikke var Anledning til i den nærmeste Tid at ændre Kabinettets Sammensætning.

Saaledes var Sagernes Stilling, nogle Uger efter Ministeriets Dannelse, da de Serre den 22de Marts forelagde Deputeretkammeret de samlede Udkast til Presseloven. Disse Udkast, tre i Tallet, vare udarbejdede af Hertugen af Broglie og senere drøftede i en Kommission, bestaaende af Royer-Collard, Guizot og Barante. Deres Bestemmelser vare virkelig liberale og et stort Land værdige. Det første Udkast opregnede alle de Forbrydelser og Forseelser, som kunde begaas ved Pressens Misbrug: Offentlig Opfordring til Forbrydelser, offentlige Fornærmelser mod Kongens Person, Krænkelse af den offentlige Moral og gode Sæder, Bagvaskelser og offentlige Fornærmelser, forøvede i en Tale, Trusler og oprørske Raab, udstødte paa offentlige Steder eller fremførte i trykte Skrifter, Tegninger, Malerier og

Emblemer. Det andet Udkast regulerede Procesforfølgelsen og Kjendelserne: Beslaglæggelse kunde kun finde Sted efter Skriftets Udgivelse; Presseforbrydelserne og Forseelserne skulde for Kriminaldomstolene, det vil sige for Nævningeretter, simple Ærefornærmelser for Politiretterne. Det var særlig denne Udvidelse af Nævningeretternes Kompetence, som gav de foreslaaede Love deres særlige Præg. Det tredje Udkast fritog Bladene for en forudgaaende Avtorisation og Censur og krævede kun Kavtion, Angivelse af tvende ansvarlige Udgivere og den formelle Deponering hos Politiet. Indledningen til disse Love fastslog som Princip, at Presseforbrydelser og Forseelser hørte ind under Kategorien af almindelige Forbrydelser og Forseelser.

Pressen havde ingen Sinde været underkastet saa liberale Bestemmelser; i det følgende Halvhundredaar har man aldrig kunnet formulere bedre til Trods for de forskjellige Regeringers Bestræbelser for at gjøre om paa dem snart i udvidende, snart i indskrænkende Retning. Disse Love ere vedblevne at udgjøre det almindelige Grundlag, og Lovgivningen maa idelig vende tilbage til Bestemmelserne fra 1819, naar der opkastes Spørgsmaal om at fastslaa Avisernes Ansvarlighed. Pressen, der havde en Hovedinteresse i de nye Loves Vedtagelse, modtog dem ikke desto mindre med Uvilje: paa venstre Side under det Paaskud, at de ikke vare liberale nok, paa højre, fordi de vare alt for liberale. Højre vovede nu rigtignok ikke at komme frem med denne egentlige Aarsag til dets Misfornøjelse; men Chateaubriand, Ultra'ernes veltalende Organ, paastod i et bekjendt Skrift, at naar Lovforslagene vedtoges, vilde Pressefriheden ligne den Diskussionsfrihed, de kejserlige Kamre havde kunnet glæde sig ved, Beskyldninger, som vare fuldstændig uretfærdige. De Indvendinger, Aviserne fremførte, manglede skjellig Grund i lige saa høj Grad; naar Lovforslagene saaledes fremstilledes som et Stormløb mod Friheden, som et Angreb mod Kamrenes sunde Fornuft og Værdighed, var det kun et Forsøg

paa at skræmme Landet, i Haab om at Stemningen under denne Frygt skulde vende sig mod Forslagene, og Ministeriet saaledes kunde komme til at lide et Nederlag, der kunde medføre dets Fald.

Drøftelsen aabnedes den 11te April. Det ministerielle Parti lod Kommissionen høre ilde, fordi den ved Tillægsændringer yderligere havde svækket et Udkast, som allerede forud var liberalt nok. Dernæst kom Turen til Benjamin Constant, som nylig var indtraadt i det offentlige Liv; han krævede Nævn i alle Sager uden Undtagelse og forkastede ogsaa Straffeansvaret for Angreb mod den offentlige Moral, »fordi »moralsk« ikke lader sig definere.« Lainé forlangte uden Held, at en særlig Artikel skulde sætte Straf for Angreb mod Religionen; man nøjedes med at indskyde Ordene »og religiøse« mellem »offentlige« og »Moral«; han havde ogsaa kunnet ønske, at den parlamentariske Ansvarsfrihed udstraktes til Skrifter, der offentliggjordes af Pairs eller Deputerede, men kunde ikke gjennemføre denne Ændring, og lige saa ringe Held havde Manuel med en Ændring, som krævede et tilsvarende Privilegium for Petitioner.

De Serre forsvarede i Regeringens Navn Lovudkastene og bar næsten hele Diskussionens Byrde med en Veltalenhed, der sjælden er bleven naaet, aldrig overgaaet; hans nervøse, pathetiske Talent kom her til sin fulde Ret og havde aldrig glimret med saa stor Glans. Under disse store Debatter lod han sig forlede til den Ytring, at Majoriteten i Frankrigs lovgivende Forsamlinger altid havde været velsindet, og da han blev afbrudt af Labourdonnaye: »Hvad for noget! ogsaa i Konventet?« gjensvarede han: »ja, hvis Konventet ikke havde maattet stemme under Rædsel for Dolkene, vilde Frankrig aldrig være kommet til at beklage den mest rædselsfulde Forbrydelse.« Disse strængt taget nøjagtige, men fra et politisk Standpunkt vistnok ilde anbragte Ytringer opirrede Højre; de bleve snart forvanskede og maatte afgive Grundlaget for den Anklage, som Partiets Aviser rettede mod

de Serre, at han havde opkastet sig til Talsmand for den kongemorderiske Forsamling.

Den 21de April vedtoges det første Lovudkast med 143 Stemmer mod 58. Drøftelsen af andet Udkast, der drejede sig om Nævningerettens Anvendelse i disse Sager, begyndte næste Dag, og Loven blev navnlig bekæmpet af de fleste Deputerede, som hørte til Embedsklassen, og som nødig saae Politiretternes Kompetence formindsket. De Serre forsvarede denne Bestemmelse, og Begrebet »Bagvaskelse«, som her første Gang blev indført i den franske Lovgivning, blev fastslaaet efter en Debat, der udspandt sig mellem Justitsministeren og Royer-Collard angaaende en Ændring, hvori sidstnævnte krævede Ret til at bagvaske Embedsmænd, hvad dog forkastedes; andet Udkast blev dernæst vedtaget den 30te April, og det tredje den 5te Maj. Efter en Drøftelse, der ikke frembød noget af Interesse, tiltraadte Pairskammeret Deputeretkammerets Afstemninger, og Frankrig havde saaledes faaet en god og tydelig Presselov. Uden at afvente Lovenes Vedtagelse havde Ministeriet allerede ophævet Censuren.

Der fremkom strax et stort Antal nye Aviser, og de alt existerende udvidede sig; vi skulle anføre nogle enkelte, der den Gang nød eller hurtig vandt en mere almindelig Yndest: le Constitutionnel, l'Indépendant, Gazette de France, Journal des Débats, Moniteur, Journal de Paris, Minerve, le Conservateur, Bibliothèque historique. Blandt de talrige Skribenter, som i disse Tidender og Tidsskrifter tjente deres Partis Interesser, kunne vi nævne Chateaubriand, Benjamin Constant, Paul Louis Courrier, Saint-Simon, Étienne, Jay, Tissot, Augustin Thierry, Comte, Michaud, Lamennais, Guizot, Villemain, Rémusat, Sacy og m. fl. Ved Hjælp af disse glimrende Penne udfægtede Partierne deres Kampe; gjennem dem uddannedes den offentlige Mening, og saaledes vandt Pressen lidt efter lidt almindelig Indflydelse.

Efterhaanden som Pressen forgiftede Lidenskaberne,

bleve ogsaa deres Bølgegang i Kamrene mere og mere voldsom; der indløb en Del Petitioner, som krævede Tilbagekaldelse af de landsforviste og saaledes gave Anledning til en længere Debat. Ordføreren forlangte, at disse Bønskrifter skulde tilbagevises for at standse en Bevægelse, der truede med at brede sig, og de Serre, som tog Ordet efter ham, hævdede, at disse Bønskrifter havde et fælles Udspring og kun vare en Partimanøvre; under Bifaldsraab fra Højre drog han i store Træk Grænserne for den kongelige Naade: »Over for Kongemorderne kan der altsaa aldrig være Tale derom, medens de Individer, som ere forviste paa Tid, ganske maa henholde sig til den kongelige Naade.« Bønskrifterne bleve næsten enstemmig tilbageviste. Under Debatten havde en royalistisk Deputeret erklæret, at der i Paris existerede en ledende Komite, som ophidsede Departementerne til at indsende disse Petitioner, Royer-Collard bekræftede denne Anklage, og Benjamin Constant forsvarede kun svagt sit Parti mod denne Sigtelse.

Resten af Samlingen optoges af financielle Spørgsmaal, Regnskaberne for Aarene 1815—17 godkjendtes, og Finansloven for 1819 vedtoges. Indenrigsministeriets, Krigs- og Marineministeriernes Budgetter forøgedes betydelig, og der udspandt sig store Debatter om forskjellige Punkter; men de fortjene ikke nogen videre Omtale, thi det var overalt ene Partiinteresserne, som gjorde sig gjældende. De Talere, som ved Siden af Baron Louis mest toge Ordet og i Regelen for at bekæmpe ham, vare Villèle og Casimir Périer, der havde gjort de financielle Spørgsmaal til deres Specialitet.

Under den tilendebragte Session havde Ministeriet siddet i uafbrudt Held; alle dets Forslag vare gaaede igjennem, Modpartiets vare forkastede; men denne fra et parlamentarisk Synspunkt saa glimrende Situation skyldtes væsentlig den Indflydelse, de Serre øvede over Kammeret, og Ministeriets mere skarptsynede Medlemmer vare ikke blinde for Situationens Farer.

Først og fremmest var her den Uenighed, som herskede i Ministeriets Skjød og mere og mere skærpedes; den havde medført det besynderlige Resultat, at Decazes indledede Underhandlinger for at drage Højre over til sig, medens adskillige af hans Kolleger gjorde tilsvarende Skridt hos Venstre, en Modsigelse, som gav Ministeriet et holdningsløst Præg; Underhandlingerne førte i øvrigt ikke til noget Resultat, da begge Partier nok vilde vinde Ministrene, men ikke lade sig vinde af dem.

Hertil kom Pressens Fjendtlighed, som voxede Dag for Dag og forgiftede de mest dagligdagse Begivenheder. Endelig forværredes Stillingen yderligere ved den kongelige Families Uvilje; trods Kongens Vilje traadte Prinserne mere og mere decideret op mod Ministeriet, ophidsede af Greven af Artois og hans Venner, som kun saae Misdædere i Decazes's Parti og søgte at fravende dem Kongens Gunst. Denne sørgelige Antagonisme fandt Gjenlyd i Hæren, hvor den kom frem ved Sammenstød og Dueller imellem Linjetropperne og Garden, mellem de gamle og de nye Officerer. Samtidig begyndte ogsaa de hemmelige Selskaber at danne sig; de ventede kun deres Ideers Sejr af et Dynastiskifte og gik saa vidt, at de endog tilbøde Kongen af Hollands Søn, Prinsen af Oranien Kronen.

Der var heller ingen Mangel paa ydre Vanskeligheder, da den hellige Alliances Regeringer med Mistillid fulgte den politiske Udvikling i Frankrig. Havde Nævningerne ikke nylig frikjendt tvende Individer, som havde gjort sig skyldige i et Mordattentat paa Hertugen af Wellington? Pressens Dristighed og Demokratiets Anstrængelser fandt Efterlignere i Italien, England, Spanien, men især i Tyskland, hvor Fyrsterne i Avgust 1819 samledes i Karlsbad og traf de strængeste Forholdsregler mod Konspiratorerne. De franske liberale spurgte hverandre, om denne indledede Reaktion ikke ogsaa vilde finde et Tilsvar i Paris, om ikke Ministeriet vilde tage Del heri, og de mest voldsomme begyndte

at angribe Ministeriet ved at tillægge det Hensigter, som laa langt fra dets Tanker.

Gjennem slige Vanskeligheder skulde Ministeriet altsaa styre sin Kaas. Hvad forslog her Medlemmernes gode Ry og korrekte Holdning eller de Forbedringer og Reformer, som lidt efter lidt indførtes i Administrationens Grene? Man var altid prisgiven Tilfældighederne. Kamrets delvise Fornyelse hvert Aar prisgav Landet til en uophørlig Valgagitation, der gav Regeringens Modstandere en forønsket Lejlighed til idelig at mønstre deres Styrke. Tidspunktet for den aarlige Fornyelse nærmede sig igjen, Valgdagen var berammet til den 14de September, og Partierne rustede sig med en feberagtig Iver. Venstre fremsatte ved sin Komite i Paris en Række Kandidater, hvis blotte Navn havde en rædselsfuld betydende Klang; det var lutter uforsonlige Fjender af Bourbonerne. Ultra'erne, som særlig ledede Valgforberedelserne blandt Royalisterne, udtalte sig mod alle ministerielle Kandidater; i Mangel af en Mand af deres eget Parti lød Ordren paa hellere at vælge en revolutionær end en moderat.

Valgene fandt Sted; Højre havde kun kunnet sætte fem af deres igjennem; Ministeriet talte en Snes, og henved tredive hørte til Venstre; men blandt disse Deputerede var en enkelt, hvis Navn alene karakteriserede Situationen: Grégoire, den forhenværende konstitutionelle Biskop af Blois, der i Konventet havde været Førstemand til at kræve Kongedømmets Afskaffelse og med yderste Voldsomhed havde bifaldet Kongens Død, som han dog hændelsesvis var bleven hindret i at stemme for. Pariserkomiteen havde præsenteret ham til Valg i Isère; men hans Valg var kun blevet muligt ved Ultra'erne, som foretrak en jakobinsk for en ministeriel Kandidat. Dette Valg var derhos en ligefrem Fornærmelse mod Kongen; medens Ultra'erne søgte at vælte Ansvaret herfor over paa den Politik, Decazes havde fulgt efter at være naaet til Magten, og saaledes hævnede sig

over Opløsningen af det uforlignelige Kammer, den Sorg, de endnu ikke havde forvundet, kastede Kongen, der vidste bedre Besked, Skylden udelukkende paa Ultra'erne. »Broder,« sagde Greven af Artois, »De ser nu, hvor man fører Dem hen!« — »Ja, Broder!« svarede han, »jeg forudser det nok.« Meningen med dette Svar kan ikke være tvivlsomt, naar man sammenknytter det med en Passus i et Brev, han samme Dag skrev til Decazes: »Det er min Trøst, at Historien, der i Længden ikke smigrer nogen Person, vil fortælle, hvem vi skylde et sligt Valg.«

Den Dag, Ludvig XVIII. forudsagde, er kommen; den upartiske Historie har dømt, at vel var det en utilgivelig Fejl, naar Venstre forkastede den frisindede Politik, Monarkiet tilbød, og besvarede Tilbudet med en systematisk, skaanselsløs Opposition; men at det var en ikke lige saa uundskyldelig Fejl, naar en Del af Royalisterne understøttede disse Planer af Had til den maadeholdne Politik, Decazes søgte at skaffe Magten; den sidste Politik vilde have frelst Monarkiet, den første tilintetgjorde det.

Valget i Isère var imidlertid en Advarsel, Regeringen ikke kunde undlade at tage Hensyn til; man maatte for enhver Pris standse Venstres Fremvæxt og truende Overvægt i Kammeret. Den Tanke, nogle af Ministrene nærede en hemmelig Forkjærlighed for, en Reform i Valgloven, syntes det bedste Middel til at bøde paa Ondet; denne Tanke fandt Tilslutning hos Ministrene Decazes, de Serre og Portal og samlede ligeledes den lille Gruppe doktrinære, der bleve raadspurgte om dens Hensigtsmæssighed. Den tilsigtede Reform gik ud paa Ophævelsen af den delvise Fornyelse; Deputeretkammeret skulde fremtidig vælges for syv Aar og efter denne Tid fuldstændig fornyes. Der skulde atter indføres middelbare Valg; Arrondissements-Vælgerne skulde være mindst tredive Aar og betale to Hundrede Francs i Skat, Valgmændene skulde betale fire Hundrede og de Deputerede sex Hundrede Francs i direkte Skat.

Det var, som man vel ser, lige det modsatte af Loven af 1817, og det synes at have været klogere, om Decazes havde trukket sig tilbage, siden den Valglov, der var hans Værk, havde slaaet fejl, og han selv var nødsagen til at søge dens Modifikation. Han fattede ogsaa til fulde det modsigende i sin Opførsel og betænkte sig paa at tage Ansvaret for disse store Ændringer: han forsøgte at bevæge Hertugen af Richelieu til atter at tage Styret; men Hertugen vægrede sig herved, og Kabinettet var heller ikke heldigere, da det forsøgte at komme til en Forstaaelse med Villèle og saaledes vinde de Royalister, som lode sig inspirere af denne Statsmand. Villèle erklærede, at han ikke vilde bestemme sig, før han havde raadført sig med sin Ven Corbière, der den Gang opholdt sig i Bretagne, og han rejste virkelig afsted for at raadføre sig med ham. Højre havde imidlertid faaet Nys om, hvad der gik for sig, og formulerede i Villèles Fraværelse et Program, som indeholdt Minimum af de Betingelser, hvorunder det vilde stille sig til hans Raadighed. Det kunde imidlertid ikke komme til Enighed om dette Program; men Decazes, som ikke vilde indrømme Højre Magten, troede dog at kunne holde det i Tømme ved Beviser paa sin Velvilje; »Selskabet for Pressens Venner«, der truede med at blive et Centrum for Konspirationen, blev opløst, og Mairen i Brest, der havde taalt, at Biskoppen af Quimper blev fornærmet, blev afsat.

Disse Forholdsregler æggede uheldigvis blot Venstre uden at vinde Højre, saa meget mere som samtidig flere landsforviste bleve kaldte tilbage, og syv Pairs fra de hundrede Dage, de eneste, der ikke vare gjenindsatte i deres Rettigheder, bleve bemyndigede til at indtage deres Sæder i Pairskammeret. Ultra'erne nægtede at støtte et Ministerium, der ikke var fuldkommen for dem, og som det beskyldte for at begunstige revolutionære Rænker.

Man maatte imidlertid tage en Bestemmelse angaaende Valgreformen, og da Spørgsmaalet formelt blev rejst i

Statsraadet, brød Uenigheden løs; Udenrigsministeren Dessolles, Krigsministeren Saint-Cyr og Finansministeren Louis indgave, som man havde ventet, deres Demission, denne blev modtagen, og de fratrædende Ministre afløstes af Pasquier, der allerede havde været Justitsminister under Richelieu, General La Tour-Maubourg og Roy, en fuldendt Forretningsmand af de mest liberale Anskuelser. Paa Kongens Opfordring indtog Decazes Forsædet i Ministeriet.

Det var en Fejltagelse af Ludvig XVIII. og den Statsmand, der nu stod i Spidsen for Styret, naar de troede, at det saaledes modificerede Kabinet kunde øve nogen Indflydelse paa Højre. Ingen af de nye Ministre kunde haabe at vinde større Tilslutning fra denne Kant end de fratrædende; omvendt fuldbyrdede denne Fratrædelse Bruddet med Venstre, og Ministeriet var saaledes mere end nogen Sinde tidligere udsat for at se Majoriteten pludselig svigte. Rigtignok nærede Decazes endnu det Haab inden kort Tids Forløb at kunne ændre disse Stemninger; for at kunne arbejde med mere Frihed og uden at komme i Modsigelse med sin Fortid vilde han først løse Spørgsmaalet om de landsforviste og lod Kongen underskrive en Kundgjørelse, der aabnede Døren for alle landsforviste paa Kongemorderne nær, som jo vare forviste for stedse.

Samlingen aabnedes den 27de November 1819 med en Trontale, der berørte den kongelige Naadesakt, fremhævede den herskende Uro i Sindene og fremdrog Nødvendigheden af Forandringer i Valgloven.

Grégoire var ikke tilstede, han var ikke bleven tilsagt. Den almindelige Mening gik ud paa, at hans Valg ikke vilde blive godkjendt, ikke blot paa Grund af hans Fortid, men ogsaa af Hensyn til de grove Uregelmæssigheder, som vare forbundne med Valget. Selve Venstre, der nu fattede, hvilken Fejl Vælgerne i Isère eller rettere den ledende Valgkomite havde gjort sig skyldig i, var stemt for enhver Kombination, som kunde fjærne Grégoire, naar man blot ikke

fremdrog hans Fortid eller gjorde hans Udelukkelse afhængig af hans Stemmegivning i Konventet. Nogle af Venstres Medlemmer søgte endog, men forgjæves, at formaa ham til en frivillig Demission. Højre havde derimod allerede besluttet at annulere Valget. Den 6te December skulde Kammeret udtale sig om dette Spørgsmaal. I Begyndelsen forlangte man kun Valgets Annulation af formelle Grunde, Hensynet til de begaaede Uregelmæssigheder. »Der gives dog ogsaa en anden Grund«, udbrød pludselig Lainé, »den valgtes egen Uværdighed.« Da Spørgsmaalet saaledes engang var rejst, brøde Lidenskaberne løs, der rejste sig en voldsom Larm, Mødet suspenderedes, aabnedes atter, og først efter en lang lidenskabelig Debat, under hvilken Labourdonnaye, Manuel, Corbière og Courvoisier toge Ordet, blev Udelukkelsen vedtagen. Saaledes vendte Biskop Grégoire atter tilbage til det Mørke, han aldrig burde have forladt, efter først at have givet Anledning til en af de mest upolitiske og voldsomste Demonstrationer mod Bourbonerne.

Kammeret skulde dernæst behandle det ministerielle Forlangende om en midlertidig Bevilling for sex Maaneder, til Budgettet kunde blive vedtaget. I de private Højremøder, hvor man diskuterede den Modtagelse, det ministerielle Forlangende skulde møde, var Ultra'ernes Voldsomhed saa stor, at Villèle forfærdedes derover. Han havde altid over for sine Venner støttet Nødvendigheden af at bevillige Regeringen de Summer, som vare nødvendige til Statsstyrelsen; hans Fasthed indbragte ham nu uvillige Kommentarer fra Labourdonnayes Side, som endog drog hans Royalisme i Tvivl; Villèle besvarede dette med Foragt og fik sine Venner til at stemme for den midlertidige Bevilling, som da ogsaa gik igjennem med stor Majoritet trods Venstres Modstand, hvis Rækker styrkedes noget ved enkelte Ultra'ers Tilslutning.

Man skulde nu tage fat paa Valgreformen og de Serres Lovforslag; men Decazes nølede. En skæbnesvanger Om-

stændighed kom til; de Serre, der alene med Held havde kunnet støtte Reformen, var bleven ramt af et Brystonde og maatte efter Lægernes Raad tilbringe Vinteren i Nizza. Decazes maatte nu spørge sig selv, om Ministeriet uden hans mægtige Veltalenhed turde haabe at faa Kammeret til at gaa ind paa sit Lovudkast, som Højre modtog med Kulde, fordi det ikke saae alle sine Ønsker realiserede, som Venstre forkastede, fordi det kun brød sig om at øge Regeringens Forlegenheder og drage Fordel deraf, og som kun havde fundet Bifald hos de doktrinære. Decazes's Betænkeligheder fandt altsaa sin Forklaring i hans Frygt for et Nederlag. I Steden for at paaskynde Diskussionen gik alle hans Bestræbelser nu ud paa at forhale dens Begyndelse, til han kunde faa dannet en Majoritet, som var gunstig stemt for disse Forsøg, der skulde tilvejebringe en Kammermajoritet, som vilde skytte baade Chartet og Bourbonerne. Imidlertid søgte han vexelvis en Støtte hos Højre og venstre Centrum og underhandlede med Villèle og Royer-Collard. Alle disse Debatter og Underhandlinger stode paa hele sex Uger, og imidlertid spredtes en dyb Forvirring fra Kammeret til hele Landet, medens Venstres uforsonlige Iver voxede, og hele Højres Had var sluppet løs mod Decazes, der daglig saae sig angreben med yderste Voldsomhed i Greven af Artois's Aviser.

Datoen for den store Debat var endnu ikke berammet, da der indtraf en af disse dramatiske Begivenheder, som afgjøre et Lands og et Dynastis Skæbne, en Begivenhed, der var saa meget mere frygtelig, som den kom uventet og forspildte de overordentlige Anstrængelser fra alle de liberale Mænd, der efterhaanden havde skaret sig om Tronen. Den 13de Februar 1820 blev Hertugen af Berry snigmyrdet af Louvel.

(Fortsættes).

Hertuginden af Marlborough.

(Forts.)

II.

Opføret i 1688 syntes at skulle tilfredsstille Lady Churchill; hendes Ideer sejrede, og hendes Mand blev til Belønning for sine Tjenester udnævnt til Greve af Marlborough, Gehejmeraad og kongelig Kammerherre; men det gode Forhold imellem de kongelige Søstre skulde ikke blive af lang Varighed, og den enes Yndling kunde ikke undgaa den andens Mishag. Dronning Marie besad Fortrin og Dyder, der gjorde hende yndet af Folket, men hun manglede aldeles Hjærte, hun havde været en slet Datter, og hun blev en slet Søster. I Steden for at være Prinsesse Anna taknemmelig, fordi hun havde givet Afkald paa Tronen, nærede hun Mistillid til hende og vilde holde hende i et afhængigt Forhold. Anna fandt, at hun burde holdes skadesløs for sit Offer i Penge; men da hun kjendte Vilhelms despotiske Karakter og vidste, hvor fuldstændig Marie rettede sig efter ham, ønskede hun kun at være afhængig af Parlamentet og lade sine Indtægter fastsætte af Underhuset. Deraf opstod mange ubehagelige Stridigheder; en Aften var der et stort Skjænderi mellem Søstrene: »Hvad skal alt dette forestille?« spurgte Dronningen. — »Det skal forestille, at mine Venner bestræbe sig for at ordne min

Stilling.« — »Ja saa! Og maa jeg spørge, Madame, hvilke Venner kan De have andre end Kongen og mig?« — »Jeg havde ikke den Aften den Ære at ledsage Prinsessen,« tilføjer Lady Marlborough, »men da hun kom hjem, fortalte hun mig det Hele, og jeg har aldrig set hende saa opbragt.« I det Haab, at Prinsessen ved sin Venindes Indflydelse kunde bringes til at give efter, blev intet forsømt for at vinde denne; Smiger, Løfter, Trusler om at hendes Mand skulde falde i Unaade, alt blev forsøgt, men uden mindste Held. »Alt dette og meget andet endnu,« siger hun, »var saa langt fra at bringe mig til at gjøre, hvad der forlangtes af mig, at det tvært imod forøgede min Iver i Prinsessens Tjeneste. Jeg vilde have foretrukket at dø, fremfor at nogen skulde tro, at jeg var bleven kjøbt eller skræmmet til at forraade Prinsessen. Endelig blev Sagen vunden, og Parlamentet tilstod Prinsessen 50000 Pund om Aaret. Anna var sin Veninde meget taknemmelig og skrev kort efter til hende: »Jeg har noget at sige Dem; men jeg véd ikke, hvorledes jeg skal bære mig ad dermed. Jeg vilde gjærne bede Dem om at modtage en aarlig Gage paa 1000 Pund som Bevis paa mit Venskab, men paa den Betingelse, at De aldrig taler til mig derom; thi jeg vilde skamme mig ved at se en Person, hvem jeg skylder mere, end jeg nogen Sinde kan gjengjælde, lægge Vægt paa en saa ringe Ting.«

Lord og Lady Marlborough vare den Gang ikke rige, og de havde allerede flere Børn; desuagtet modtoge de først Prinsessens Tilbud efter at have raadført sig med deres Ven, Lord Godolphin, en hæderlig Mand, hvis trofaste Venskab under deres fælles lange politiske Løbebane er en Ære for dem, der nød godt deraf. Swifts giftige Pen forsøgte senere at kaste en hæslig Mistanke paa Lord Godolphins Forhold til Lady Marlborough; men ingen troede derpaa; endogsaa den stolte »Vicedronnings« Fjender erkjendte Sandheden af, hvad hendes Herskerinde en Dag havde sagt om hende, da hun søgte at forsvare hende mod Dronning

Maries Uvilje: »Hvad angaar hendes moralske Grundsætninger, da kunne de ikke være bedre, end de ere.«

Denne Dronningens Uvilje tiltog efterhaanden, som det slette Forhold mellem Søstrene traadte tydeligere frem. Efter nogle Forsøg paa at vinde Lady Marlborough opdagede Marie snart, at der intet var at haabe fra den Kant. For at fatte de Grunde, der hidførte et fuldstændigt Brud mellem Fyrstinderne og Lord Marlboroughs Unaade, er det imidlertid nødvendigt at sige nogle Ord om Partiernes Stilling i dette Øjeblik.

Toryerne, der af Strømningen i den offentlige Mening vare blevne dragne med ind i Rejsningen 1688, havde hurtig angret dette og begyndte at savne ikke just Jakob II., men snarere den retmæssige Tronfølger, hans lille Søn. Gejstligheden yndede ikke »den kalvinistiske Konge« og dadlede hans vidtgaaende Tolerance mod Dissenterne; kun en eneste af Biskopperne havde aflagt Eden til den nye Regent, og da Marie bad Ærkebiskoppen af Canterbury om hans Velsignelse, svarede han: »Lad hende først opnaa sin Faders, ellers vil min ikke blive hørt i Himlen.« Whiggerne, som havde vakt Oprøret, bleve deres Oppositionsaand tro, og Vilhelm gjorde intet for at vinde dem. Skjønt han var saa dygtig baade i Krigen og til Landets indre Styrelse, blev denne Mand dog først sent paaskjønnet af England, som han havde gavnet saa meget. Han var stifmoderlig behandlet af Naturen, lille, svag og sygelig; han yndede et stille, tilbagetrukket Liv og var meget tavs; hans Hukommelse var forbavsende, han besad en skarp Forstand og en meget udviklet kritisk Sans og iagttog klart Mennesker og Ting; men han var alt for tilbøjelig til Fordomme, til at give tørre, sarkastiske Svar, han elskede ikke sine nye Undersaatter og lod sig mærke dermed. Trods Dronningens og sine Venners Bestræbelser vilde han ikke bo i London, men trak sig tilbage til Hampton-Court, hvor han næsten udelukkende omgav sig med sine tro Hollændere, blandt

hvilke Bentinck, hvem han udnævnte til Hertug af Portland, indtog den første Plads. Han benyttede Marlborough uden at have Tillid hverken til ham eller til hans Hustru, hvis Søster i andet Ægteskab havde ægtet Hertugen af Tyrconnel, en erklæret Tilhænger af den landflygtige Konge. Medens Toryerne savnede Stuarternes Hof, fandt Whiggerne, at den nye, folkekaarne Regent satte de kongelige Forrettigheder alt for højt til Skade for de liberales Sag. De misfornøjede samlede sig gjærne hos Prinsesse Anna, hvor kjøbte Spejdere hørte og overbragte mange Ytringer, der vare meget krænkende for Kongen, som kaldtes »Caliban«, og for Bentinck, »Træmanden«. Forholdet forværredes Dag for Dag, endelig i 1692 brød Uvejret løs. Lady Marlborough siger med Foragt i sit »Forsvar«: »Det behagede Kongen at afsætte min Ægtefælle fra alle hans Embeder uden at give nogen Grund dertil.« Der blev angivet forskjellige; men den sande Grund kom først for Dagen mange Aar senere, da Stuarternes Papirer bleve fundne hos Kardinalen af York i Rom og udgivne. Blandt disse Papirer var et Brev fra Jakob II. saaledes lydende: »Nov. 1692. Mine Venner havde i Fjor til Hensigt at lade mig kalde tilbage af Parlamentet. De havde aftalt deres Fremgangsmaade, og Lord Churchill skulde foreslaa i Parlamentet, at alle fremmede skulde udjages af Raadet, Hæren og Landet. Hvis Prinsen af Oranien havde samtykket i dette Forslag, havde de haft ham i deres Magt; hvis han havde afslaaet det, vilde de have ladet Parlamentet erklære sig imod ham. Lord Churchill skulde erklære sig for Parlamentet med Hæren, og Flaaden skulde gjøre ligesaa og kalde mig tilbage. Man havde allerede begyndt at virke for denne Plan, da nogle tro, men indiskrete Undersaatter aabenbarede Sagen for Bentinck i den Tro, at Lord Churchill ikke virkede for mig, men for Prinsessen af Danmark, og at de gjorde mig en Tjeneste ved at forhindre Planens Udførelse.«

Der er al mulig Grund til at tro, at Lady Marlborough har været uvidende om Sammensværgelsen; hendes Hengivenhed for den protestantiske og liberale Sag var alt for vel bekjendt til, at nogen skulde forsøge at rokke den. Desuagtet maatte hun dele sin Mands Unaade; skjønt han efter at være bleven arresteret i Belgien og ført til Tower igjen var bleven løsladt af Mangel paa Beviser, fandt Dronningen det dog urigtigt, at hendes Søster beholdt Grevinden i sin Tjeneste og tillod Greven at bo hos hende. En Aften havde Lady Marlborough ledsaget Prinsessen i et Selskab hos Dronningen; næste Dag tilskrev denne sin Søster et meget haardt Brev, hvori hun erklærede, at hun ikke burde beholde sin Æresdame hos sig, at det var i højeste Grad besynderligt af hende at tage hende med til Hoffet, o. s. v. Man kan tænke sig Prinsessens Sorg og hendes Venindes Vrede, som for første Gang i sit Liv maatte døje en Ydmygelse. »Al den Unaade, Lord Marlborough var falden i, vilde ikke have voldet mig en eneste søvnløs Nat,« tilstaar hun aabent, »men jeg indrømmer, at det ikke behager mig at blive jaget bort.« Det Svar, hun indskød Prinsessen, var heller ingenlunde af den Art, at Marie følte sig tilfreds dermed; Anna forsvarede sin Veninde og erklærede, at hun vilde forlade sin Bolig i Nærheden af White-Hall og tage hen til Hertugen af Somersets Palads Sion, som man endnu for nogle Aar siden kunde se paa Trafalgar Square, prydet med en Løve, der hovmodig vendte Ryggen til City.

Stor var Vilhelms og Maries Vrede; heldigvis for Prinsessen var Godolphin endnu Finansminister og tillod ikke, at Loven blev krænket, ellers vilde Anna have været i stor Fare for at miste en god Del af sine Indtægter. Alle de smaa Krænkelser, man ellers kunde finde paa, bleve tilføjede hende; hendes Æresvagt blev fratagen hende, Ambassadørerne maatte ikke mere gjøre hende deres Opvartning, Borgmestrene i de Byer, hvor hun tog ind, fik Befaling til ikke at vise hende nogen Ære, og Hofmændene fjærnede sig

naturligvis. Den offentlige Mening dadlede imidlertid Dronningen strængt, og det var kun hendes energiske Optræden, da hun kort efter under Kongens Fraværelse frelste England fra Franskmændenes Indfald, som atter satte hende fast i Folkets Gunst. Prinsesse Anna tog sig imidlertid ikke alt dette nær, naar hun blot beholdt sin kjære Freeman. »Da jeg,« skriver denne, »ulykkelig over at se den skjændige Behandling, hun for min Skyld maatte udstaa, bønfaldt hende om at lade mig rejse, brast hun i Graad, erklærede, at Døden ene kunde skille hende fra hendes kjære Freeman, og da jeg bad hende om at raadføre sig med Prinsen af Danmark for at erfare, om hans Følelser stemte med hendes, skrev hun til mig: »For at adlyde min kjære Freeman har jeg sagt Prinsen alt, hvad hun ønskede; han vilde have styrket mig i min Beslutning, hvis det havde været nødvendigt, og vi bønfalde Dem begge om aldrig mere at nævne denne grusomme Adskillelse. Tro ikke, at jeg nogen Sinde vil give efter; Deres tro Morley kan taalmodig vente paa bedre Tider; lad mig endnu engang bede Dem om aldrig mere at tale om at forlade mig; thi det er det eneste, jeg ikke kan bære; saa længe derimod som De er god ved mig, kan intet krænke mig alvorlig, og gid jeg aldrig maa nyde et Øjebliks Lykke hverken i denne Verden eller i den næste, hvis jeg nogen Sinde bliver Dem troløs!«

Søstrene bleve aldrig mere forsonede til Trods for de Forsøg, der gjordes af den stakkels Prinsesse, som gjærne vilde have Fred. Et eneste Baand knyttede endnu den kongelige Families Medlemmer til hinanden, nemlig den lille Hertug af Glocester, den eneste overlevende af Jørgens og Annas Børn og Arving til Englands Trone. Dog ikke engang for hans Skyld vilde Dronningen gjøre den mindste Indrømmelse; naar Barnet var sygt, sendte hun Bud for at høre til ham; men hendes Bud havde Befaling til »ikke

at tage mere Hensyn til Moderen, end om hun havde været en Barnepige«, siger Lady Marlborough.

I 1695 døde Dronningen af Kopper, uden at have villet se sin Søster. Vilhelm tog sig sit Tab saa nær, at Anna tilsidesatte al Fornærmelse og skrev til ham. En Forsoning blev Følgen heraf, og Marlborough blev snart tagen til Naade igjen. Skeptisk og praktisk som Kongen var, viste han sig meget overbærende mod sine nye Undersaatters Betænkeligheder og Frafald; han havde haft Lejlighed til at lære Churchills Værd paa Valpladsen at kjende i Flandern og Irland og skattede ham tillige som en klog og maadeholden Raadgiver, og efter Freden i Ryswick 1697 besluttede han sig til at kalde ham tilbage, gjenindsætte ham i alle hans Værdigheder og tillige udnævne ham til Hovmester for den lille Hertug af Glocester, der den Gang var ti Aar. »Lær min Neveu at ligne Dem, Mylord,« sagde han til ham, »saa vil han blive fuldkommen.« Marlborough lod sig besejre; men intet kunde afvæbne hans Hustrus Harme mod ham, der havde ydmyget hende, og som vedblev at behandle hendes kjære Prinsesse med meget ringe Ærbødighed. Hendes Fjende vedblev imidlertid ikke længe at beklæde Englands Trone; syg og nedbøjet over Tabet af Hertugen af Glocester, der kun levede til sit ellevte Aar, døde Vilhelm af et Fald med Hesten henimod Slutningen af 1702; før sin Død havde han ved en Parlamentsakt ladet Arvefølgen overføre paa Huset Hannover, havde undertegnet den nye Alliancetraktat mod Frankrig og udnævnt Marlborough til Overgeneral og til Ambassadør i Nederlandene.

III.

Efter Dronning Annas Tronbestigelse begynder den Periode af Marlboroughs og hans Hustrus Liv, der paa engang var den mægtigste og den mindst lykkelige. Hele

Regeringens Byrde faldt nu tilbage paa Marlborough; han var tre og halvtredsindstyve Aar og stod i sin fuldeste Manddomskraft og paa Højden af sin Virkelyst og sine Evner; han ofrede sig nu ganske for sit Fædrelands Tjeneste og fortsatte det Værk, Vilhelm af Oranien havde begyndt, med et Mod og en Dygtighed, der dog ikke formaaede at skjærme ham hverken mod Utak eller Krænkelser. Lady Marlborough indsaa paa sin Side fuldkomment, at England var nødt til at føre en Kamp paa Liv og Død med Frankrig, ligesom hun før havde indset Nødvendigheden af Oprøret i 1688; men i Steden for at man skulde have troet, at hendes Magt nu vilde være sikret, saa at hun vilde blive Englands egentlige Dronning, var det fra dette Øjeblik af, at den Strid med Dronningen begyndte at spire, som endte med hendes Nederlag. Siden sit sidste Barns Død havde Anna følt Samvittighedsnag over sin fordums Opførsel mod sin Fader, og da han ogsaa døde, overførte hun sin skjulte Ømhed paa sin unge Broder, Prætendenten; hendes Sympathi var altsaa ganske naturlig paa Toryernes Side, som for største Delen bleve tro mod den lille landflygtige Prins. Whiggerne følte sig til Trods for Tronfølgeakten ikke ganske sikre, og Lady Marlborough blev deres Haab og Støtte; hun var ikke den, der vilde svigte sine Venner, men paa den anden Side var Dronningen en sand Stuart, der skinsyg vaagede over sine kongelige Rettigheder og var mindre tilbøjelig, end Prinsesse Anna havde været, til altid at give efter i alt.

I Begyndelsen gik alt godt; Lady Marlborough, som var bleven Overhofmesterinde, viste sig overalt sammen med Dronningen; hun ansaas for den mest indflydelsesrige Person i Landet, for den, der bortgav alle Pladser, Pensioner og Æresbevisninger; hun blev endog beskyldt for at sælge dem, en Bagvaskelse, hvorimod hun forsvarede sig med Harme, og for at standse de onde Tunger udstedte hun et Dekret, der forbød denne meget almindelige Trafik. Hele England

laa for hendes Fødder; selv Dronningens Morbroder, Lord Rochester, hendes personlige Fjende, »den Torn, der altid havde stukket hende i Foden«, kom til hende som Ansøger; hun forsikrede ham, at hun forstod at tilgive Forurettelser; men desuagtet traf det sig altid saa uheldigt, at den Plads, Lord Rochester søgte for en af sine Protegeer, var given eller lovet bort. Marlborough og Godolphin, der begge vare kloge og maadeholdne, alt for maadeholdne efter den utaalmodige Sarahs Mening, sørgede for at have Venner blandt begge Partier; desuagtet blev Ministeriet sammensat paa en for dem næsten fjendtlig Maade. Lady Marlborough »vilde forsøge, om hun ikke lidt efter lidt kunde forandre Dronningens Mening om Whiggerne, som hun havde lært at anse ikke blot for Republikanere, der hadede ethvert Spor af lovlig Myndighed, men tillige som uforsonlige Fjender af den anglikanske Kirke.« Det er morsomt at høre den sarkastiske, politiske Dame rive ned paa »disse Forkæmpere for Højheden, der kun vise deres Agtelse for Sagen ved stadig at benytte Ordet som en Talisman til at forhexe Sjælene med;« og den stakkels, tro, ulykkelige Morley svarer hende: »Jeg vil nødig være uenig med Dem i den allerubetydeligste Ting, kjære Mrs. Freeman; men jeg forsikrer Dem, at Deres Forestilling om en Tory er meget fejlagtig. Imidlertid vil jeg ikke sige mere om denne Sag; jeg bønfalder Dem kun om for min Skyld ikke at vise Deres Venner mere Velvilje end Kirkens.«

Marlborough maatte selv lide under sin Frues Herskesyge og Utaalmodighed; hun bebrejdede ham hans Troskab mod gamle Venner, hans Maadeholdspolitik; hun ærgrede sig over ikke at kunne indgyde ham sit eget Had til Toryerne, og den plagede Ægtemand fandt ikke i sin Magt og Storhed en tilstrækkelig Erstatning for Hjemmets svundne Fred.

Sjælden har nogen Mand efter at have overstaaet de første Ungdomsdaarskaber i højere Grad været besjælet af

Kjærlighed til sit Hjem; man kan ikke tænke sig noget mere rørende end Brevene til hans Hustru og hans Ømhed for deres Børn. »Du kan ikke tro,« skrev han engang til hende i de første Aar af deres Ægteskab, »hvor jeg er henrykt over Børnene. Da de ikke have andre end mig (Lady Churchill var bunden af sin Hoftjeneste), elske de mig saa højt, at de altid ere om mig, kysse mig og kjæle for mig. De røde Skjolder have tabt sig, og naar du kommer, vil du finde dem dejlige. Miss (den ældste af hans Døtre) trækker mig i Ærmet og siger, at hun vil skrive til kjære Moder;« og Generalen førte selv Barnets Haand og lod hende skrive: »Jeg sender dig et Kys, kjære Moder. — Harriet.« Hverken Tiden, eller de hyppige og lange Adskillelser, eller det overvældende Arbejde, eller Sejrens Rus, intet kunde svække hans trofaste Kjærlighed. I Felten, til Hest, efter et Slag, overalt viste han, at han mindedes hende med den største Kjærlighed. »Mit Hjærte og min Sjæl ere hos dig. Vær god imod mig, saa er jeg vis paa at være lykkelig.« Disse og lignende Ord strømmede bestandig fra hans Pen. Efter Ramillies skrev han til hende: »Tro mig, jeg elsker dig højere end min Hæder;« og før Malplaquet: »Dine Bekymringer optage mine Tanker mere end Evropas Skæbne, som nu skal afgjøres.«

Paa dette Tidspunkt, hvortil vi ere naaede, var Lady Marlborough tre og fyrretyve Aar, men hendes Skjønhed straalede endnu i al sin Glans. Man véd fra hendes samtidige, at hun bevarede den meget længere, end det plejer at være Tilfældet. Lady Mary Wortley Montague har sagt, at hun endnu i sin Alderdom havde beholdt meget af sin Skjønhed; hendes Øjne vare straalende og udtryksfulde, og hun havde endnu det pragtfulde Haar, hvorom hun gjærne fortalte følgende Anekdote: »Marlborough blev aldrig træt af at beundre hendes dejlige, lyse Krøller; en Dag, da han rimeligvis havde tilladt sig at være af en anden Mening end sin Frue og Herskerinde, blev hun meget opirret og

grundede paa, hvorledes hun bedst kunde straffe ham; pludselig fandt hun paa at afklippe de Krøller, hvoraf han var saa stolt, og lægge dem i et Forværelse, som han var nødt til at komme igjennem, naar han gik ind til sig selv. Til sin store Skuffelse saae hun ham gaa flere Gange frem og tilbage uden at sige noget, uden at vise hverken Vrede eller Sorg, og tilsyneladende ganske uvidende baade om sin Forbrydelse og sin Straf; hun sluttede deraf, at han ikke havde set Haaret og løb ind for at tage det bort igjen; men det var forsvundet. Nu vidste hun hverken ud eller ind, og da hun saae sig i Spejlet, begyndte hun at føle, at hun havde begaaet en Dumhed. Hertugen sagde aldrig noget derom, men da han var død, fandt hun sine Krøller omhyggelig opbevarede i et Gjemme, hvor han havde alt, hvad der var ham dyrebarest.« Naar hun kom der til, tilføjer Lady Montague, gav hun sig næsten altid til at græde.

Dennne Blidhed og Ro forlod aldrig Hertugen; han var ved enhver Lejlighed saa fuldkommen Herre over sig selv, siger Hertuginden, at hun blev meget forbavset over at se ham kaste det Afskedigelsesbrev paa Ilden, Dronningen sendte hende, da hun faldt i Unaade. Engang da han en Aften til Hest blev overfalden af et heftigt Uvejr, kaldte han paa sin Rideknægt og forlangte sin Kappe; Remmen var daarlig spændt, Kappen kom ikke, og Hertugen kaldte endnu engang; Rideknægten svarede i en muggen Tone: »Om der saa regnede Skomagerdrenge ned, Mylord, maa De vente, til jeg er færdig.« Gjennemblødt, men rolig vendte Marlborough sig til den Ven, der ledsagede ham, og sagde: »Jeg vilde ikke for alt i Verden have den Fyrs Sind.« Dette sjældne Herredømme over sig selv var det som i Forening med hans store Elegance, hans udsøgte Høflighed og hans slebne flydende Tunge gav ham saa megen Magt; enten det gjaldt om at vinde Kejseren af Tyskland, Kurfyrsten af Brandenburg, Karl XII. af Sverige

eller Storpensionæren af Holland, Heinsius, lykkedes det ham altid lige godt.

Den spanske Arvefølgekrig skulde afgjøre, om Ludvig XIV. skulde vedblive at være almægtig, eller om Evropa skulde gjenvinde sin Uafhængighed. Marlborough, der var Overgeneral og Regeringens befuldmægtigede, bar i ti Aar denne overvældende Byrde med en beundringsværdig Kraft og Dygtighed. I hendes Mands Fraværelse paalaa det Lady Marlborough. støttet af den forstandige Godolphin, at vaage over Generalens og Whiggernes Interesser, som bleve i høj Grad truede af Dronningens Sympathi for Toryerne; hun blev reven ind i den politiske Hvirvel og havde mere at gjøre end de fleste Ministre; angreben af nogle, smigret af andre, udfoldede hun en utrættelig Virksomhed og Energi, disputerede med Ministrene, selv med Godolphin, holdt Dronningen i Ave, styrede sit Hus og korresponderede med det halve England. Det er først ved at studere denne Brevvexling, at man rigtig kommer paa det rene med, hvor stor hendes Indflydelse var baade i England og i Udlandet.

Datidens største Mænd hylde hendes Magt. Den excentriske Lord Peterborough, der kommanderede den engelske Hær i Spanien, og hvis fabelagtige Bedrifter nær havde skjænket Karl af Østerrige Kronen, skriver til hende ved sin Bortrejse: »Jeg véd ikke, om jeg skal være Dem mest taknemmelig for de ufortjente Gunstbevisninger, jeg har modtaget af Dem, eller for alt det gode. De gjør os alle. Hvis det ikke smagte alt for meget af Papisteri, vilde jeg tillægge Dem som vor Helgeninde Æren for den gunstige Vind, der i dette Øjeblik fører os afsted. Vær omhyggelig for Dem selv, Madame, af Hensyn til alles Vel; gid ingen overdreven Glæde eller Sorg maa skade den Kvindes Sundhed, der bidrager saa meget til den almindelige Lykke.« Lord Sunderland, der senere blev hendes Svigersøn, slutter et af sine Breve saaledes: »Jeg vil sige Dem ganske ærlig og uden mindste Smiger, at hvis England bliver frelst, skyldes

det ene Deres Iver, Omsorg og Anstrængelser.« Da Karl af Østerrige af de allierede var bleven udraabt til Konge i Spanien under Navn af Karl III. og kom til England i 1703 for at bede om ny Hjælp til at fortsætte Kampen mod Filip V., Ludvig XIV.'s Sønnesøn, sørgede han for at gjøre sig behagelig for Lady Marlborough. En Aften, da hun, som hendes Stilling krævede, bød Dronningen den Skaal, hvori hun skulde dyppe sine Fingre efter Maaltidet, tog den unge Ærkehertug Skaalen fra hende, betjente Dronningen i hendes Sted, og da han gav hende den tilbage, stak han paa hendes Finger en af sine Ringe, der vurderedes til 25000 Francs. To Aar senere troede han ikke at kunne takke Dronningen bedre end gjennem hendes Veninde. »Madame,« skrev han, »da Dronningen vedbliver at staa mig bi med den største Ædelmodighed, vilde jeg gjærne vise hende min Taknemmelighed paa den Maade, der kunde behage hende mest. Tillad mig derfor at sende hende min oprigtige Tak gjennem den Person, der er hende mest behagelig.« Det var i 1705; Lady Marlborough var endnu mægtig; men hun var allerede ikke mere fuld saa »behagelig.«

Marlborough havde imidlertid ydet sit Fædreland og sine allierede de største Tjenester. Allerede i 1703, endnu før han vandt sine store Sejre, var han bleven hædret med Parlamentets Tak, Titlen af Hertug og 5000 Pund Sterling om Aaret. Dronningen kunde kun tilstaa denne Gage, saa længe hun levede, skjønt hun gjærne vilde have sikret Hertugen den for bestandig. Toryerne grebe denne Lejlighed til at ramme hendes Favoriter og fik Parlamentet til at stemme mod Dronningens Ønske til stor Harme for den nybagte Hertuginde, der helst vilde have afslaaet det hele. Imidlertid vandt hun derved, at det kom til et fuldstændigt Brud mellem hendes Mand og det Parti, hun hadede. Da Toryerne ogsaa havde modsat sig Dronningens Ønske om, at Prinsen af Danmark skulde dele Regeringen med hende,

og hun kun ved Marlboroughs Partis Bistand opnaaede at sikre ham en passende Indtægt i Tilfælde af, at han overlevede hende, sluttede hun sig nærmere til Whiggerne; men det var kun en forbigaaende Tilbøjelighed, og hendes indskrænkede Stivsind førte hende snart tilbage til hendes tidligere Vildfarelser. De politiske Lidenskaber ophidsedes mere og mere; Overgeneralen beskyldtes for i sin personlige Interesse at bortødsle Englands Ejendom og forlænge en umulig Kamp mod det mægtige Frankrig; de allierede voldte ham paa deres Side tusende Vanskeligheder, nogle af Skinsyge, andre af Smaalighed. Krænket, urolig, svækket beholdt han kun sin Stilling af Pligtfølelse og af Hensyn til sin Hustrus og Godolphins Bønner; som Svar paa alle disse Angreb og Indvendinger foretog han i 1704 sin dristige Marche mod Donau og vandt Sejren ved Blenheim, der endelig gjorde et alvorligt Skaar i Ludvig XIV.'s Almagt.

Denne Sejr gjorde en umaadelig Virkning; de misundelige maatte tie, »og de viste deres Ærgrelse saa tydelig,« siger Hertuginden, »at man skulde tro, det var dem og Kirken og ikke Frankrig, som var bleven slaaet.« Den tyske Kejser gjorde Marlborough til Fyrste af Mindelheim; ved sin Tilbagekomst til England blev han modtagen med Processioner, Gilder og Taler; Underhuset bragte Dronningen en Adresse, hvori det bad hende tilstaa en særlig Belønning til ham, der havde befriet Evropa og hædret de engelske Vaaben. Dronningen foreslog at overlade ham den kongelige Ejendom Woodstock, Huset Plantagenets gamle Borg, der havde været Vidne til Henrik II.'s og den skjønne Rosamundes Elskov, og hvor Dronning Elisabeth havde henlevet sin sørgelige Ungdom, og dér opføre et nyt Slot paa Nationens Bekostning og forandre Navnet Woodstock til Blenheim; Forslaget blev modtaget med Begejstring.

Marlborough, som havde foraarsaget al denne opbrusende Sejrsglæde, var imidlertid den roligste af dem

alle; han var kommen tilbage til England, udmattet af Anstrængelse, lidende meget af Hovedsmerter og kun længselsfuld efter at hvile sig i Hjemmet. Aldrig havde Hertuginden været ham kjærere; før hans Afrejse havde der hersket en Del Uenighed mellem dem, men hun havde bag efter faaet Samvittighedsnag derover og havde tilbudt at rejse til ham for at dele hans Arbejde og Fare. Der findes et elskværdigt Brev fra ham som Svar paa dette Tilbud. »Dit Brev af 15de April har jeg i dette Øjeblik modtaget, efter at det ved en Fejltagelse var blevet sendt til Amsterdam; jeg vilde ikke for alt i Verden have, at det skulde være gaaet tabt; jeg er saa glad over det, at jeg vilde ønske, jeg havde tusende Liv at sætte til for at gjøre dig lykkelig. Før jeg begyndte at skrive, har jeg brændt det næstsidste Brev (han havde maattet give Hertuginden sit Ord paa at tilintetgjøre alle hendes Breve), men hvis du vilde tillade mig at beholde dette kjære Brev, vilde jeg være lykkelig ved ofte at læse det igjen og ved Tanken om, at man vilde finde det efter min Død. Jeg elsker dig i dette Øjeblik højere end nogen Sinde; du har gjort mig saa lykkelig, at jeg vilde ønske, jeg kunde trække mig tilbage fra min Stilling.«

Efter Slaget ved Blenheim rev han et Blad ud af sin Lommebog og skrev med Blyant til Hertuginden uden at stige af Hesten, som han ikke havde forladt i sexten Timer: »Jeg har kun Tid til gjennem dig at formelde Dronningen min Respekt. Sig hende, at hendes Soldater have vundet en glimrende Sejr. Marskalk Tallard og de andre Generaler ere i min Vogn, og jeg forfølger Resten.« Tallard var Chef for den franske Hær, og Frankrig mistede ved denne Lejlighed 40000 Mand. (Forts.)

S. M.

Reformatoren Johannes Bugenhagen,

(født 24. Juni 1485).

(Slutning).

IV.

Paa Hjemrejsen fra de danske Lande fik Bugenhagen endnu noget at gjøre med sin saa tilvante Gjerning, Reformation, Organisation og Visitation, nemlig i Brunsvig og i Hildesheim; vi skulle ikke dvæle derved, ligesom han selv vistnok heller ikke har dvælet derved længere, end det var højst nødvendigt; nu stod hans Hu til Wittenberg, til Gjerningen dér og til Samlivet med Vennerne; Wittenberg var jo blevet hans andet Hjem, og det blev Hjemmet for ham i hans Livs Aften. Kun én Gang senere kaldtes han for en længere Tid bort der fra — vi kunne lige saa godt strax omtale det; det var kun et Par Aar derefter, nemlig i 1544, at der i Pommern ved den daværende Biskop i Cammin Manteuffels Død var opstaaet Strid mellem Landets to Regenter om Besættelsen af Bispedømmet; den ene af dem vilde endog have en Dreng, den syttenaarige Greve af Eberstein, sat paa Bispestolen, et Skridt, som alle de wittenbergske Theologer paa det bestemteste fraraadede; begge Hertugerne enedes da endelig, og Domkapitlet sluttede sig enstemmig til dem, om at kalde til Bispedømmet i Cammin den lutherske Præst, hvis Navn i Pommern sagtens har

haft bedst, i alt Fald mest hjemlig Klang, Pomeraneren Bugenhagen; men han vægrede sig af forskjellige Grunde ved at overtage Kaldet, indtil han endelig efter mange Overtalelser fra høje og lave lod sig bevæge til, hvad vi nu ville kalde, at »lade sig konstituere i Embedet«. »Saa er jeg da bleven en naadig Herre«, skriver han derom; men det varede kun et halvt Aars Tid, inden han atter kunde vende tilbage til Wittenberg; og glad var han over saa hurtig at kunne slippe for at være Prælat.

Han levede endnu i fjorten Aar og røgtede sin Gjerning, saa godt han formaaede, og saa godt som Forholdene tillode; men i mange Henseender hvilede der et Tryk over ham i hans Livs Aften; Alderdommen og dens Skrøbeligheder gjorde sig tidlig gjældende; Melanchton havde Ret i at sige efter Bugenhagens Død, at medens han tidligere havde haft sin Guld- og Sølvalder, kom nu, og især efter Luthers Død, hans Kobber- og Jærnalder; allerede før sin første Rejse til Danmark var han bleven tunghør og noget svagelig, og i sine sidste Leveaar var han blind paa det ene Øje. Blandt Vennerne i Wittenberg var der indtraadt nogen Spænding, der bevirkede et køligere Forhold; Melanchton nærmede sig mere og mere i sin Opfattelse af Nadverlæren til den kalvinske Anskuelse, medens Luther stod fast paa sit gamle Stade, og til ham som den »kjære Herre og Mester« sluttede sig Bugenhagen; noget egentligt Brud kom det dog endnu ikke til i Luthers Livstid; det var til visse ikke uden Grund, at Luther lod Melanchton høre drøje Bebrejdelser, fordi han 1540 egenmægtig havde foretaget Forandringer i en ny Udgave af den augsburgske Konfession; men alligevel blev Venskabsbaandet ikke sønderrevet; det var først en Menneskealder senere, at de to Retninger begyndte i den Grad at forkjætre hinanden, at Kristne og Muhamedanere næppe kunde staa skarpere over for hverandre, end de strænge Lutheranere stode over for de

mildere »Filippister«, som de kaldtes efter Filip Melanchton, eller »Kryptokalvinister«, som man i Regelen benævnede dem.

Et stort Tab, det der vel af alle ramte ham haardest og smertede ham dybest, traf Bugenhagen d. 18de Februar 1546, i det hans »Herre og Fader«, hans trofaste Ven, med hvem han gjennem et fjerdedel Aarhundrede havde delt Frygt og Haab, Alvor og Gammen, men som først og sidst havde været knyttet til ham i den fælles Tro, — Morten Luther — afgik ved Døden; Luther havde længe følt, at han næppe blev nogen gammel Mand, og allerede henved en halv Snes Aar i Forvejen havde han i Bugenhagens Nærværelse gjort sit Testamente, ligesom han, da han mærkede, hvorledes Kræfterne toge af, oftere havde ytret Ønsket om at vandre bort fra dette Liv, efterdi han følte, som han selv sagde, at han »ikke mere var Verden til nogen Nytte«; men dobbelt tungt har Dødsfaldet vel været for Bugenhagen, da denne ikke kunde staa ved Vennens Dødsleje og lukke hans Øjne — Luther døde, som bekjendt, ikke i Wittenberg, men i sin Fødeby Eisleben, hvor hen han nogle Dage tilforn var rejst for at søge at skaffe Forlig til Veje mellem to uenige Grever af Huset Mansfeld; men hans Lig førtes til Wittenberg; Bugenhagen, der særlig havde været hans Sjælesørger, var en af dem, der holdt Ligtale over ham, da han den 22de jordfæstedes i Slotskirken; han talte — paa Tysk — over 1. Thess. 4., 13—14: »Jeg vil, Brødre, at I ikke skulle være uvidende om de hensovede, paa det I ikke skulle sørge som de andre, der ikke have Haab; thi dersom vi tro, at Jesus er opstanden, da skal og Gud saaledes føre de hensovede ved Jesus frem med ham;« — men han mægtede for Graad ikke at fuldføre sin Ligprædiken; han maatte standse midt i sin Tale, hvorpaa Melanchton tog fat og holdt en herlig Ligtale paa Latin.

Med bange Anelser havde Luther tilbragt sin sidste Levetid, og med bange Anelser lukkede han sine Øjne; thi han følte, at der i den Kamp, som hidtil var bleven kæmpet

med Ordets Vaaben, snart efter hans Død skulde indtræde den sørgelige Vending, at andre Vaaben skulde bruges; og han tog ikke fejl, han havde set alt for klart.

Politiske Forhold havde bragt den i sit Hjærte luthersksindede, men ærgjærrige og troløse Hertug Morits af Sachsen til at slutte sig til Kejseren, der havde givet ham Løfte om Værdigheden som sachsisk Kurfyrste, naar Landet var erobret. Atter kom Spørgsmaalet op, om det for Religionens Skyld var tilladt at modsætte sig Kejseren, og de wittenbergske Reformatorer afgave nu den Erklæring, at naar man med Vished vidste, at Kejseren vilde begynde en Religionskrig, var man ikke alene berettiget til at modsætte sig, men endog til at komme ham i Forkjøbet; men var man ikke aldeles sikker derpaa, skulde Fyrsterne hellere se Tiden lidt an, inden de grebe til Vaaben; her i dette Tilfælde kunde man ikke nære Tvivl om Kejserens Hensigter, og de protestantiske Fyrster begyndte Krigen; men deres Raadvildhed og Langsomhed i Modsætning til den Hurtighed, hvormed Kejseren og Morits trængte frem, var fordærvelig for dem; de forenede Hære hastede mod Wittenberg. Alle vare overbeviste om, at naar Kejserens Tropper, blandt hvilke der var en Mængde fanatiske Spaniere, havde indtaget Wittenberg, vilde der blive foretaget et forfærdeligt Blodbad paa Protestanterne; næsten alle Byens Præster og Professorer, selv Melanchton, flygtede; men ligesom en Del Aar tilforn i Pestens Tid blev Bugenhagen med nogle faa andre tilbage; og dog var ingen af dem alle i den Grad Gjenstand for Katholikernes Had som han, hvem man efter Luthers Død, og det næppe uden Grund, betragtede som Hovedet for de mest ægte Protestanter; han havde ogsaa nylig i høj Grad henledet Fjendernes Opmærksomhed paa sig ved et Skrift, han i Anledning af det brændende Spørgsmaal om den forestaaende Kamp havde udgivet; »Til andre Præster«, var Titelen; i det han formanede til Bod og Bøn, havde han samtidig opmuntret

dem til med Tapperhed at modsætte sig Guds Ords Fjender; lige saa lidt var det ukjendt, at han havde skrevet til Nabokirkerne i Böhmen, Schlesien og Lausitz og raadet dem til ikke at agte paa Katholikernes Opfordringer til at træde under deres Faner, »fordi man i det hele taget ikke maa rette sig efter uretfærdige Begjæringer.« Der kunde altsaa være Fristelser nok for ham til at sørge for sin personlige Sikkerhed, især naar han fik Breve, som paa en eller anden Maade vare blevne bragte ind i den belejrede Stad, og hvori det meddeltes, at Kejseren havde til Hensigt at sløjfe Byen, og især at lade sin Vrede gaa ud over Bugenhagen, hvem han vilde lade hugge i saa smaa Stykker, at man kunde spille Bold med dem. Alle disse baade indre og ydre Tilskyndelser til at forlade Wittenberg ansaa Bugenhagen som Fristelser fra Djævelen; thi hvis han drog bort, kunde det med Sikkerhed forudses, at alle de andre Præster vilde følge efter, saa den ulykkelige By vilde blive uden Sjælesørgere i den forestaaende Trængselstid; han blev da; men sin Hustru og sine Børn bragte han i sikker Forvaring, for at de ikke ved deres Klager skulde berøve ham den Rolighed og Fasthed, han trængte til, naar han skulde trøste andre. Det gik da ogsaa til sidst, som man maatte vente, — de kejserlige Tropper rykkede 23de Maj 1547 ind i Byen, som havde set sig i den sørgelige Nødvendighed at aabne sine Porte for dem; men alligevel gik det langt bedre, end man havde haft Grund til at mene; Kejseren viste sig langt mildere stemt, end nogen havde kunnet ane; da nogle af hans Ledsagere havde raadet ham til at brænde Luthers Lig og sprede Asken for alle Vinde, skal han have svaret: »Jeg fører ikke Krig mod de døde, men mod de levende«; og det var saa langt fra, at nogen krummede et Haar paa Bugenhagens Hoved, at han endog fik fuldstændig Tilladelse til paa sædvanlig Vis at holde Gudstjeneste, ja i hele Ugen før Pinse prædikede han endog hver Dag for en talrig Forsamling af

Byens Indbyggere og de fremmede Tropper over Forskjelligbederne mellem den protestantiske og den katholske Lære; det synes ogsaa, at Kejseren ved at se Protestanterne paa nært Hold i den By, der egentlig var Reformationens Arnested, i meget har forandret sin Mening om dem til det bedre. En Lettelse var det jo dog naturligvis, da de katholske Tropper forlode Byen, og Hertug Morits, der nu skulde være Kurfyrste, og som i Hjærtet var Protestantismen hengiven, tog Wittenberg i Besiddelse; han opfordrede strax Bugenhagen og de andre Professorer til at gjenoptage deres Virksomhed ved Universitetet og viste dem og Byens andre Indbyggere al mulig Venlighed; dog trods alt dette maa det have været haardt for den gamle Kurfyrstes Undersaatter at skulle hylde Morits som hans Efterfølger; men Johan Frederik havde jo givet Afkald paa sit Land, Forholdene havde været ham ugunstige, men gunstige for Morits, og der var jo da intet andet for Sachserne at gjøre end at bøje sig under den tvingende Nødvendighed; naturligvis havde onde Tunger snart nok at sige om, at Bugenhagen havde forraadt sin gamle Landsherre, ja at han havde solgt sig selv, sin Overbevisning og Samvittighed — man vidste endog at nævne Prisen: en Hat fuld af Penge!

At en saadan Beskyldning dybt maatte saare Bugenhagen, er indlysende; men der rettedes snart Beskyldninger imod ham, som vistnok i langt højere Grad maatte krænke ham, nemlig at han skulde have svigtet den Tro, han hidtil havde kæmpet for. Det vilde føre os for langt ind i Theologien, dersom vi nøjere skulde gaa ind paa Forholdene og Forhandlingerne, efter at Kejseren og hans Parti aabenbart havde sejret og vare blevne Situationens Herrer. Kejseren søgte at bringe Enhed igjen til Veje i Kirken; men indtil Konciliet i Trient, som foreløbig var blevet udsat 1547, igjen kunde komme til at træde sammen, udstedte han 1548 paa Rigsdagen i Augsburg det saakaldte »Augsburger-Interim«, der skulde være den Norm, hvorefter

man foreløbig, »interimistisk«, havde at rette sig; der var ganske vist gjort Protestanterne nogle Indrømmelser; men dette »Interim« var dog ikke til Behag, hverken for den ene eller den anden Side; overalt, hvor det indførtes, maatte det ske med Magt; men Kejseren var forsigtig nok til end ikke at sende Anmodning om dets Indførelse til Reformationens Hjemsted Sachsen; her maatte der imidlertid ogsaa nødvendigvis tages foreløbige Bestemmelser, Morits samlede de wittenbergske Theologer til et Møde i Leipzig, hvor Landdagen var samlet, og forelagde et Udkast til et nyt »Interim«, der imidlertid aldrig blev vedtaget, hvorfor Bugenhagen offentlig i sin Kirke takkede Gud, da det tog alt for lidet Hensyn til Protestanterne; ja han skrev til Kong Kristian, at han var »glad ved, hverken at skulle staa til Regnskab for »Hinterim« eller for »Furim«; men Morits gjorde et Uddrag deraf, nogle enkelte Artikler, som han forordnede til foreløbig Rettesnor for den sachsiske Kirke (»det lille Interim« eller »Leipziger-Interim«). Bugenhagen havde været til Stede ved Forhandlingerne om det; men den af Reformatorerne, som indtog den mest vaklende Holdning, og paa hvem derfor Bebrejdelserne for dette uheldige Resultat nærmest bør tilskrives, var ikke Bugenhagen, men den stille og fredelskende Melanchton, der dog her som overalt, hvor han optraadte vaklende, handlede i den bedste Hensigt i Fredens Interesse. Bugenhagen var imidlertid den, som var Gjenstand for den største Forbitrelse, da man ansaa ham for at være Hovedet for Protestanterne og mente, at dette Leipziger-Interim især skyldtes ham som den, der havde staaet bag ved alle Forhandlingerne.

Bugenhagen følte sig i sit inderste krænket over disse Beskyldninger og de deraf flydende Skjældsord, især da de kom fra Mænd, der tidligere havde staaet ham nær; indlade sig i en Polemik med dem havde han ikke Lyst til, han havde allerede tidligere udtalt som sit Ønske at kunne tilbringe Resten af sit Liv i Ro; lejlighedsvis berørte han

Sagen og sin Stilling dertil i sine Forelæsninger og i en enkelt Prædiken; og ligeledes sendte han en Skrivelse derom til de Byer, i hvilke han tidligere havde lært, for at de ikke skulde mene, de havde haft med en tvetunget Mand at gjøre, hvilket jo i høj Grad vilde skade Reformationens Sag. Ogsaa i private Breve til sine Venner, f. Ex. Hans Tavsen og Kristian den tredje, omtaler han Sagen for at rense sig for enhver Mistanke.

At de Sjælslidelser, som baade Krigen og de derefter følgende uhyggelige Stridigheder inden for Protestanternes egen Lejr voldte ham, ogsaa i høj Grad maatte virke skadelig paa hans i Forvejen svage Legemskonstitution, vil enhver kunne sige sig selv; han søgte da ogsaa senere saa vidt muligt at holde sig i Ro og indskrænke sin Virksomhed til sin Prædikestol og sit Katheder; i Regelen var han hvert andet Aar Universitetets theologiske Dekanus, indtil han havde fyldt »Støvets Aar«, de halvfjerdsindstyve; da ophørte han i 1556 baade med at prædike og at holde Forelæsninger, men vedblev dog, saa længe han mægtede det, at søge Kirken baade Søndage og Søgnedage; men ogsaa det maatte han ophøre med nogen Tid før sin Død, — saa kom Vennerne til ham og talte Trøstens Ord til ham; en Gang kom Melanchton for at besøge ham, men da var han i den Grad forandret, saa selv denne Ven ikke kunde kjende ham; han skriver, at han syntes ikke at se Bugenhagen, men kun en Skygge af ham, og han bad til Gud, at han dog vilde skaane ham for en saadan langsom Hendøen. Bugenhagen længtes ogsaa selv efter sin Bortgang, talte med Henrykkelse om sit Saligheds Haab og styrkede sig ved et af sine Valgsprog: »Befal Herren dine Veje, og haab paa ham selv i Dødens Stund« — i sin kraftige Arbejdstid havde han et andet Valgsprog, han ofte brugte, hvilket han efter Joh. Evang. 17de Kap. 3dje Vers havde dannet som et latinsk Distikon, der kan oversættes: »Dersom du kjender Jesus ret, er det nok, selv om du intet

andet véd; kjender du ikke Jesus, er det intet, selv om du véd alt andet«. — I de sidste tre Uger af sit Liv var han sengeliggende, og ved Midnatstid mellem d. 19de og 20de April 1558 hensov han blidt og rolig i sin Hustrus og tre Børns samt en Del Venners Nærværelse; allerede den følgende Aften stededes han til Hvile ved det venstre Hjørne af Alteret i den Kirke, hvor han — med de kortere og længere Afbrydelser — i 36 Aar havde været en nidkjær Ordets Forkynder. Ved hans Død sørgede ikke blot hans nærmeste, men Wittenbergs Universitet, som han havde været saa meget for, og hele Staden Wittenberg, med hvilken han i den lange Aarrække havde delt Glæder og Sorger, gode og onde Dage; men overalt, hvor han i sin kraftige Manddom havde virket som Reformator og Organisator, er Budskabet blevet modtaget med Vemod; ogsaa her i Danmark, hvor han endnu efter de mange Aars Forløb havde trofaste Venner i Live, først og fremmest Kong Kristian, med hvem han til kort før sin Død stod i levende Brevvexling, men ogsaa de danske Biskopper Tavsen og Sadolin og Broderparret Palladius; alle disse Mænd fulgte ham i Graven i Løbet af et Par Aar. Hans Hustru derimod overlevede ham paa tolvte Aar — hun døde 28de Juli 1569; om Børnene er kun lidet bekjendt, og det lidet har ingen videre Interesse for os danske, da, saa vidt vides, ingen af dem eller af Bugenhagens senere Efterkommere traadte i nogen Forbindelse med vort Fædreland.

Hans Død gav naturligvis Anledning til forskjellige Lovtaler saa vel i bunden som i ubunden Stil, og da mest paa Latin. Skjønt Lovtaler som oftest ikke have synderligt Værd som Kilder til en Mands sande Karakteristik, synes dog her Forfatterne at have holdt sig inden for de rette Grænser. En bekjendt Forfatter i vort Aarhundrede, Rudelbach, der har skildret hans Levned, har vistnok tegnet Billedet af ham paa den rette Maade i følgende Linjer: »Evangelisk Ædruelighed og Trofasthed var Grundtrækket i

hans Karaktér; Gud havde skjænket ham et rigt Maal af Gaver og Kræfter; men det bedste endnu var, at han kunde bevare dem i Ydmyghed. I sin snævre Kreds kunde han foragte Verden, hvis Gunst han aldrig havde bejlet til, og selv Misundelsens og Bagtalelsens Pile skadede ikke hans Gjerning i Gud; thi ogsaa han maatte gaa gjennem gode og onde Rygter og bevarede under dem den Sandhed, som med Guds Ord er vort mægtigste Vaaben, naar vi kæmpe for hans Sag. Hans Arbejder for Reformationen skulle ikke glemmes i Aarhundredernes Løb; den evangelisk-lutherske Kirke skal bevare hans Minde blandt de rette Bekjenderes.«

— At der maaske nu et eller andet Sted i Tyskland i Anledning af 400-Aars-Fødselsdagen vil blive rejst et varigt Mindesmærke om ham — der haves adskillige Portræter af ham — vil være rimeligt nok. Vi danske, der jo staa i stor Taknemmelighedsgjæld til ham, have allerede i mange Aar haft et Mindesmærke for ham: i Jægerspris Slotshave findes en trekantet Pyramide til Ære for Ansgar, Luther og Bugenhagen; Fodstykket er en Klippe med Indskriften: Matth. 13., 18.; paa Spidsen findes en gylden Stjærne med Underskriften: Daniel 12., 3.; paa de tre Sider staa de tre Navne indhuggede.

Vilhelm Bang.

Fra den franske Restaurationstid.

V.

Hertugen af Berrys Mord. — Reaktionære Forholdsregler. — Richelieus andet Ministerium. — De doktrinære svigte Richelieu. — Offentlige Uroligheder. — Valgloven. — Militærkomplotter. — Hertugen af Bordeaux's Fødsel.

Den 13de Februar 1820 blev Hertugen af Berry myrdet af Louvel. Prinsen og hans Hustru vare om Aftenen i Operaen, som den Gang laa i Richelieugaden lige over for Bibliotheket. Prinsessen vilde tage hjem før Forestillingens Slutning, da hun ikke følte sig rigtig vel, og Hertugen af Berry fulgte hende til Vognen, som holdt i Rameaugaden; hun var stegen ind, og hendes Mand havde sagt hende Farvel og vilde lige vende tilbage til sin Loge, da en Person banede sig Vej imellem de tre, fire Mennesker, der stode omkring Hertugen, kastede sig over ham, ramte ham med et voldsomt Dolkestød over højre Hjærte og tog Flugten. »Jeg er myrdet«, udbrød Hertugen af Berry, »den Mand har dræbt mig ... Jeg er død, jeg holder Grebet til Dolken«. To af hans Kavalerer styrtede ved disse Ord afsted efter Morderen, fulgte af Skildvagten og en Lakaj; ved Hjælp af en Opvarter fra en Kafé fik de fat i ham lidt længere borte.

Imidlertid var Hertuginden af Berry styrtet ud af Vognen for at hjælpe sin Mand, som havde vristet Dolken ud af sit Bryst. »Jeg er død!« gjentog han med rystende Stemme; »en Præst! Hustru! lad mig dø i dine Arme.« Man bragte ham først ind i den lille Salon, som laa bag hans Loge, senere ind i en større Sal og lagde ham her paa en improviseret Seng, medens man efter hans Ønske sendte Bud efter hans spæde Datter, hvem han ønskede at kysse før sin Død, og efter Biskoppen af Chartres, hvis religiøse Bistand han vilde benytte. Hertuginden af Berry laa knælende ved hans Leje som Bytte for den skrækkeligste Fortvivlelse. Lægerne, mellem dem den berømte Dupuytren, indtraf lidt efter lidt; Saaret var efter deres Mening absolut dødeligt, da Dolken var trængt ind lige til Fæstet, og de kunde kun søge at lindre den saaredes Smerter. Medens de raadførte sig indbyrdes og søgte at indgyde ham et Haab, de ikke selv nærede, og han ikke mere nærede, var den kongelige Familie efterhaanden indtruffen, først Greven af Artois, den døendes Fader, og Hertugen af Angoulême, hans Broder med samt sin Hustru, en Datter af Ludvig XVI., fremdeles Hertugen af Enghien, Hertugen og Hertuginden af Orléans, Ministrene, de franske Marskalker og Prinsens Venner, blandt dem Chateaubriand.

Overvældede af Smerte vare de med Øjnene fulde af Taarer Vidner til denne langsomme Dødskamp, der blev gjort endnu pinligere ved Hertuginden af Berrys fortvivlede Udbrud, som vare saa heftige, at hendes døende Husbond søgte at berolige hende: »Kjære!« udbrød han med høj Røst, »søg at skaane dig lidt for det Barns Skyld, du bærer under dit Hjærte.« Saaledes fik de tilstedeværende at vide, at Louvel dog ikke havde ramt hele det kongelige Hus i dets yngste Medlems Person; den visnende Stamme kunde skyde et frisk Skud.

Kongen indtraf Klokken fem om Morgenen; paa Grund af hans legemlige Svaghed havde man først lidt efter lidt

turdet gjøre ham bekjendt med Brodersønnens nær forestaaende Død. Hertugen af Berry havde uafladelig søgt at skaffe sig Underretning om Morderen og Bevæggrunden til hans Forbrydelse, og da han nu saae Kongen træde ind, løftede han sig lidt op og udbrød: »Onkel, jeg beder dig om Naade for Manden.« — »Det skal vi tale nærmere om«, svarede Ludvig XVIII. — »Kongen har ikke svaret Ja; den Mands Benaadning vilde dog have mildnet mine sidste Øjeblikke«. Han talte næsten ikke mere, hans Endeligt nærmede sig med stærke Skridt, og da man paa hans Begjæring skiftede hans Stilling, begyndte Dødskampen. Trods hendes Skrig førte man Hustruen bort; men hun sled sig løs af sine Hofdamers Arme og kastede sig paa ny over Lejet; hendes Mand var udaandet i en Alder af to og fyrretyve Aar. Efter et sidste Udbrud af Fortvivlelse lod hun sig føre bort; man bad ogsaa Kongen trække sig tilbage. »Jeg har endnu en sidste Pligt at opfylde mod min Søn«, svarede han, nærmede sig og lukkede den dødes Mund og Øjne.

Samme Nat blev Morderen underkastet et foreløbigt Forhør i Decazes's og Pasquiers Nærværelse. Han hed Louvel, var Sadelmagersvend, havde ingen medskyldige og havde besluttet successive at ramme alle Prinser af Familien Bourbon, hvem han betragtede som Frankrigs værste Fjender; han lagde ingen Anger for Dagen, og hans Fanatisme holdt sig ud over det Mord, han havde gjort sig skyldig i.

Hertugen af Berry havde næppe udaandet sit sidste Suk, før hele det Had, der saa længe var trukket sammen over Decazes's Hoved, brød løs i sit fulde Raseri. Den unge Enke gav selv Signalet dertil; hin sørgelige Nat, da Kongen traadte ind i Operaens Korridor for at lukke sin Brodersøns Øjne, kastede Prinsessen sig for hans Fødder, pegede med skjælvende Haand paa Decazes, der udtømte sig i frugtesløse Anstrængelser, og udbrød: »Sire, jeg besværger

Dem om at fjærne denne Mand.« Dette var dog et Udbrud af sønderrivende Smerte, de følgende Demonstrationer kunde derimod ikke forsvares ved samme Undskyldning; de skyldtes kun politisk Lidenskab.

Ved Kammermødets Aabning den 13de Februar besteg Clausel de Coussergues Talerstolen og forlangte, at Konseilspræsidenten skulde sættes under Anklage. Dette Forlangende, som modtoges med Knurren, indbragte den følgende Dag Forslagsstilleren et harmfuldt Gjensvar fra Decazes's Svigerfader Saint-Aulaire, og han blev kaldet til Orden; men Forslaget vedblev at svæve over Ministerens Hoved som et Vidnesbyrd om den vilde Glæde, hvormed hans Fjender i den offentlige Ulykke søgte et Paaskud til at styrte ham. I samme Møde blev der i øvrigt fremført mangfoldige Trusler og begaaet mange uforstandige Handlinger; de beviste noksom, hvor stor Fare den offentlige Frihed nu svævede i.

Det var ikke første, og det blev ikke heller sidste Gang, at en isoleret Forbrydelse fremkaldte reaktionære Forholdsregler; man havde tidligere set, og vi have selv senere set, at de offentlige Myndigheder have gjort de liberale Ideer ansvarlige for ethvert forbryderisk Forsøg mod Tronen. Intet er mere sørgeligt, men intet mere menneskeligt; det vilde være at rejse alt for store Krav til den menneskelige Forstand og Koldblodighed, om man under slige Omstændigheder krævede, at den skulde se Sandheden modig i Øjnene og lytte til Fornuftens Røst. En eneste Taler, General Foy, spillede modig denne Rolle; medens Kammeret beredte sig til at rette en Adresse til Kongen, og flere af dets Medlemmer toge Ordet for at udtrykke det Ønske, at Kronen vilde besvare Snigmordet med kraftige Forholdsregler, forlangte General Foy med Veltalenhed, at Adressen kun skulde omtale de Taarer, man udgød for Tabet af en Fyrste, over hvem hele Frankrig sørgede, særlig, tilføjede han, »alle Frihedens Venner, fordi de vel vide, at

man vil bruge dette afskylige Attentat som Paaskud til et Forsøg paa at ødelægge de Friheder og Rettigheder, Monarken i sin Visdom har indrømmet og tilstaaet.«

Under de løsslupne Lidenskaber fandt slige Ord imidlertid intet Ekko; den royalistiske Presse udmærkede sig ved sin Voldsomhed. Chateaubriand skrev: »Den Haand, som har ført Stødet, er ikke den mest skyldige«; nogle Dage senere tilføjede han, i det han omtalte Decazes: »hans Fod er gleden i Blod.« Martinville, Hovedredaktøren for »Le Drapeau blanc«, gik endnu videre; han fortalte, at man havde set Decazes hviske med Louvel som til en medskyldig, og udbrød: »Ja Decazes, det er Dem, som har dræbt Hertugen af Berry; græd og bønfald Himmelen om at tilgive Dem; thi Menneskene ville ikke tilgive Dem,« en afskylig Anklage, som ikke engang de, der fremførte den, troede paa; den har ikke kunnet holde sig en eneste Dag for Historiens Domstol, men beviste med en grulig Klarhed Ultraroyalisternes ubændige Heftighed.

Man indskrænkede sig dog ikke til Ord alene, der organiseredes en ligefrem Sammensværgelse mod Decazes; Kongens Omgivelser bønfaldt ham om at skille sig af med sin Minister, og nogle forrykte Hjærner udklækkede den Plan at bortføre ham og lade ham forsvinde; de officiøse Advarsler i denne Retning bleve saa bestemte, at man ansaa det for nødvendigt at holde særlig Vagt om Ministeren, skjønt han for sin Person kun víste en foragtelig Ringeagt over for disse ynkelige Planer.

Til syvende og sidst forfulgte alle disse rasende kun et eneste Maal: de vilde paavirke Kongens Sind snarere ved Frygt end ved Bønner, som de nok vidste vilde være unyttige. Ludvig XVIII. vedblev at forsvare Decazes, og disse Angreb bragte ham til Fortvivlelse: »Det er mig, de angribe; det er mit System; men jeg vil frelse mit Land uden Ultra'erne«; han anede nok, hvor megen Partiaand der gjemte sig bag Højres Harme, og for øvrigt toge ikke

engang alle Højres Medlemmer Del i dette Felttog mod Decazes. Kongen hengav sig ikke desto mindre til en Illusion, naar han troede at kunne holde sin Minister ved Roret; af Hensyn til Monarken og for at besvare hans Tillid lod Decazes, som om han delte denne Illusion; men hans Opfattelse var mere uhildet; paa selve Hertugens Dødsdag skrev han til de Serre, som laa syg i Nizza: »Vi ere alle snigmyrdede.«

Under den usandsynlige Antagelse, at han kunde beholde Ledelsen af Statsstyrelsen, maatte Decazes efter Kongens Ønske forberede en Række Undtagelseslove, som tilsigtede atter at vinde de Medlemmer af Højre, som ikke vare aldeles uforsonlige. Den 14de Februar bleve disse Love indbragte i Kamrene; den ene suspenderede den personlige Frihed og traf Bestemmelser til Værn for Kongen, hans Familie og Tronen; en anden gjenindførte en femaarig Censur for Aviserne.

Det var en stor Sorg for Decazes, da han maatte give Højre en slig Oprejsning og saae sig nødsagen til at indrømme, at Forsøget med en liberal Regering var slaaet fejl. Denne Tilstaaelse var en Domfældelse af hans eget System; naar man allerede nogle Dage tidligere, da han kom frem med Ændringer i sin egen Valglov, med rette havde forment, at det var klogest, om han selv trak sig tilbage, kunde man med endnu større Ret nære denne Opfattelse nu, da han med skæbensvanger Nødvendighed maatte desavouere den politiske Retning, han hidtil havde fastholdt. Dog Kongen nægtede med Haardnakkethed at lade ham fare, modstod alle Skridt, erklærede, at Decazes var ham uundværlig, og paaberaabte sig Umuligheden af at erstatte ham, medens der udspandt sig tusende Intriger for at faa Bugt med hans Vilje.

Her mødte først Talleyrand frem; ansporet af Vitrolles gav han efter for sin egen Ærgjerrighed og troede atter at være bleven en politisk Mulighed; han gik endog saa vidt,

at han tilbød Villèle en Portefeuille, men denne afslog Tilbudet; thi dels troede han endnu ikke Timen slaaet, for at Højre kunde gribe Magtens Tøjler, dels vilde han hellere slutte sig til højre Centrum og støtte Hertugen af Richelieu; Talleyrand eller Richelieu, det kom Decazes's Fjender ud paa ét; Vitrolles, den mest lidenskabelige af dem alle, bestormede Greven af Artois med Bønner om at paavirke Kongen og sætte Ministerens Afskedigelse igjennem; han bønfaldt ham om at forlade Tuilerierne og trække sig tilbage til Palais Élysée, hvis han ikke naaede sit Ønske. Han raadede ham endog at gifte sig igjen, for at man kunde bevare Haabet om at se en mandlig Arving forene Bourbonernes Rettigheder, selv om Hertuginden af Berry skulde nedkomme med en Prinsesse; saaledes vilde man naa at fjærne Huset Orléans fra Tronen.

Blandt alle de stærke Bemærkninger, man søgte at bringe Kongen for Øre, var der kun en eneste, som syntes at have praktisk Værd; den gik ud paa at gjenudnævne Hertugen af Richelieu; men han gjorde Vanskeligheder; han huskede, at Greven af Artois's og hans Venners Bistand ved anden Lejlighed havde svigtet ham, at han havde fundet denne Fyrste blandt sine Modstandere. »Han vil ved en senere Lejlighed bære sig ad mod mig, som han nylig har baaret sig ad mod Dem«, sagde han til Decazes, »og jeg har ingen Garanti for Varigheden af hans Bistand.«

Imidlertid søgte Greven af Artois ogsaa at paavirke selve Decazes, og Ministeren gjensvarede ham, at han var villig til at trække sig tilbage, naar Kongen tillod det; men at det under alle Omstændigheder var »Monsieur« og ikke ham, som var en Hindring for Dannelsen af et Ministerium Richelieu. Greven af Artois besluttede da at begive sig til denne Statsmand; han lovede ham sin Støtte med disse Udtryk: »Sammensæt Deres Ministerium af hvem De vil, og som det synes Dem for godt, og vær forvisset om, at jeg skal være enig i alt, at jeg vil billige alt, at

jeg vil støtte alt. Deres Politik skal være min. Jeg skal være Deres første Soldat.«

Dette Løfte, som Fyrsten skulde forglemme saa hurtig, gjorde en Ende paa Hertugens Modstand; han lovede at være Decazes's Efterfølger, naar Kongen gav sidstnævnte sin Afsked. En Aften, fire Dage efter Mordet paa Hertugen af Berry, da Greven af Artois og Hertuginden af Angoulême vare alene med Ludvig XVIII., kastede de sig for hans Fødder og bønfaldt ham om at afskedige Decazes, hvem Hertugen af Angoulême ikke mere vovede at forsvare, hvem Hertuginden af Berry ikke mere vilde se, med hvem Kamrene vægrede sig ved at arbejde sammen, og hvis Person var den eneste Hindring for Gjennemførelsen af de Love, han havde foreslaaet.

Kongen følte sig saaret over sin Families Ord og afslog denne Aften at føje sig efter deres Bønner. Han havde gjort Modstand i fire Dage; men han begyndte at ane Sandheden, den Sandhed, at Decazes var bleven en Umulighed som Minister, at Hertugen af Richelieu ene var i Stand til at samle en Majoritet af Højre og højre Centrum; han gav altsaa sit Samtykke til et Offer, der var lige smerteligt for hans Hjærte som for hans Forstand, og fandt sig i at blive slæbt med til en Reaktionspolitik. Han vilde i det mindste, at Decazes, hvem han kaldte sin Søn og sin Ven, kun skulde fjærnes, overvældet med hans Naadesbevisninger; han udnævnte ham til Hertug, Minister uden Portefeuille og Medlem af Gehejmeraadet; da Hertugen af Richelieu dernæst indvendte, at Decazes vilde være en Fare for Ministeriet, naar han forblev i Paris, udnævnte Kongen ham til Ambassadør i London.

Det nye Ministerium dannedes den 20de Februar; Hertugen af Richelieu blev Førsteminister uden Portefeuille, Siméon afløste Decazes som Indenrigsminister, i øvrigt fandt ingen anden Forandring Sted, og dog skulde Kabinettet

slaa ind i et helt andet Spor, end Majoriteten af dets Medlemmer nylig havde betragtet som det rette.

I det Øjeblik Richelieu greb Magtens Tøjler, var baade den indre og ydre Situation meget alvorlig. Evropa var grebet af en dyb Gjæring; i Tyskland og Italien organiseredes hemmelige Selskaber, i Spanien fremkaldte det bourbonske Hus's tyranniske Regimente Tilløb til Rejsninger, og selv i Frankrig blæste en revolutionær Vind. Blands Paris's og de øvrige store Stæders Ungdom søgte man idelig at vinde Tilhængere for en Liga, hvis Formaal skulde være at bekæmpe det gamle Regimentes Aand og vække en ny Aand, som man udtrykte sig; fremragende Mænd af Venstre gjorde sig til Tolk for denne Appel til en Rejsning og søgte i selve Regeringens Fejl et Middel til at kuldkaste den.

Hertugen af Richelieu var ikke blind for Situationens Farer; han søgte at besværge dem ved en intim Alliance med Prinserne og de dynastiske Partier; han søgte at gjøre Ende paa al Splid og Misforstaaelse, at skare Royalisterne om Kongen og, som han udtrykte sig, regere fornuftig med Bistand fra Højre. Dog det beroede ikke paa ham at paabyde de fjendtlige Lidenskaber Tavshed eller at holde dem i Tømme; han mægtede ikke at føre Højres Hedesporer tilbage, de vedbleve at nære Mistillid til enkelte af Ministeriets Medlemmer og befrygtede Decazes's Tilbagekomst; endnu mindre evnede han at omvende Venstre eller at berolige de doktrinæres Bekymring; thi dette Parti var opbragt over den sejerrige reaktionære Politik, som de uafladelig havde bekæmpet siden Kongens Tilbagekomst.

Blandt Højres Rækker fandtes ganske vist enkelte Mænd, hvem den politiske Fanatisme ikke gjorde i den Grad blinde og døve, at de fuldt vel forstode, at Monarkiets Redning beroede paa Enigheden mellem alle Royalister; men de udgjorde kun et ringe Tal, og Villèle, der var Fører for

disse Mænd, var trods sin Oprigtighed allerede Gjenstand for Mistillid og Beskyldninger fra flere Hold.

Under slige Omstændigheder skulde altsaa Hertugen af Richelieu tage Arv efter Decazes, og Arven var tung; den bestod fremfor alt i de tre store Lovforslag, som Kongens Vilje paatvang hans Efterfølgere; det ene gjenindførte Censuren over alle Aviser, det andet suspenderede den personlige Frihed, det tredje reformerede Valgloven. Tidens mest betydelige Mænd toge Del i hine Debatter, som fremkaldte lidenskabelige Scener; vi skulle indskrænke os til et kort Omrids.

Den Lov, som gjenindførte Censuren og følelig indskrænkede Pressens Rettigheder, blev forelagt i Pairskammeret, dér begyndte Drøftelsen den 26de Februar. Fremtidig maatte ingen Avis eller noget periodisk Skrift udgaa uden forudgaaende Billigelse; Manuskripterne skulde underkastes Administrationens Skjøn. Slige Bestemmelser vilde nogle Uger tidligere ikke have vundet Talsmænd hos det moderate Højre; men Decazes's Fald, der var fulgt efter Louvels Forbrydelse, havde ændret Stemningen, og man var nu villig til at indrømme Richelieu, hvad man vilde have nægtet hans Forgænger. Under de Serres fortsatte Sygdom maatte Udenrigsministeren Pasquier besvare de rejste Indvendinger, og med uvæsentlige Ændringer blev den nye Lov vedtagen i sin hele Strænghed med hundrede sex og tredive Stemmer mod fire og halvfjerds, og Richelieu kunde altsaa gjøre Regning paa en Majoritet i denne høje Forsamling.

I Deputeretkammeret fik Debatterne et helt andet Præg. Venstres Aviser havde som en Indledning fordoblet deres Voldsomhed; nogle erklærede, at de sørgelige Reaktionshelte fra 1815 stode bag Ministeriet, andre gik saa vidt, at de erklærede den Overenskomst, som dannede det konstitutionelle Monarkis Grundlag, for sønderreven. Disse Voldsomheder fandt Gjenlyd paa Talerstolen; Pasquier, Portalis og

Siméon forsvarede Loven med deres indflydelsesrige Veltalenhed; men de havde den Sorg at se de doktrinære med Royer-Collard og Camille Jordan som Ordførere slutte sig sammen mod Ministeriet. Dette Parti, der var saa svagt i Tal, men saa indflydelsesrigt ved sit Talent, havde en særlig vanskelig Stilling; man forlangte, at de skulde erklære sig mod Pressefriheden, til hvis Forsvar de altid havde udfoldet saa stor en Energi, men de fandt det umuligt at gaa ind herpaa; de indvendte, at man ikke maatte svare Kronens Fjender med Undtagelseslove; det var Tidens Ulykke, at disse saa rigtige Indvendinger kun kunde styrke Venstres Rænker.

Det vilde føre for vidt, om vi skulde gjengive alle de Taler, som bleve holdte ved denne Lejlighed; man hørte General Foy, Lainé, Labourdonnaye, Siméon, Royer-Collard, Villèle, Lafayette, Manuel, Benjamin Constant og andre, som for største Delen lagde mere Lidenskabelighed end Retfærdighed for Dagen. Oppositionens Heftighed naaede den yderste Grænse; men Loven blev desuagtet vedtagen den 30te Marts 1821.

Kammeret havde allerede vedtaget den Lov, der i enkelte Tilfælde suspenderede den individuelle Frihed. Venstre besvarede nu disse Love ved at aabne en Subskription til Understøttelse for de eventuelle Ofre for de nye Love; der dannede sig endog en Hovedkomite, hvis Program i Begyndelsen var ligefrem oprørsk, og som først senere blev ændret paa udtrykkeligt Forlangende af enkelte Medlemmer, hvis Navn man uden deres Vidende havde skrevet under, men som for øvrigt ikke vovede at gjøre Indsigelse mod slig mislig Adfærd.

Disse Debatter havde blottet hele den Bitterhed og Splid, som beherskede Kammeret; Højre sejlede kun med Uvilje i det nye Kabinets Kjølvand, og Venstre laa paa Lur for at drage Fordel af Ministeriets mindste Fejl. Stillingen var saa vanskelig, at adskillige politiske Person-

ligheder ikke troede, at Richelieu kunde magte Forholdene; de mindedes den umaadelige Gunst, Decazes havde staaet i, de kunde umulig antage, at Kongen vilde lade ham falde for stedse, de troede paa Muligheden af, at denne Statsmand atter kunde komme til Magten og grundede deres Forventninger herpaa. De kjendte kun Kongen daarlig; ved adskillige Lejligheder i sit Liv, særlig da Blacas faldt i Unaade, havde han víst, at han af Naturen var glemsom over for sine Yndlinge, naar han ikke længere havde dem om sig. For øvrigt havde disse Mænd en fuldstændig falsk Opfattelse af Situationen; Decazes var ikke blot ude af Stand til at skabe en Majoritet i Kammeret; men hans blotte Tilbagekomst til Paris vilde have været nok til at vække Mishag hos den Majoritet, som støttede Ministeriet.

Hertugen af Richelieu havde en Følelse af denne Fare; han viste derfor Decazes den fuldeste Tillid og holdt ham à jour med den politiske Stilling under hans tvungne Ophold paa Landet, men bønfaldt ham samtidig ikke at komme tilbage til Paris, saa længe Forhandlingerne om Valgloven ikke vare afsluttede. Han prædikede ikke for døve Øren; Decazes fattede fuldt vel, at hans Tilbagekomst til Magten var en Umulighed, og da en af hans Venner, Courvoisier, søgte at overtyde ham om, at han alene mægtede at gjøre en Ende paa Øjeblikkets Forlegenheder, svarede han, »at han hverken vilde være Richelieus Efterfølger, ej heller gaa om Bord paa et Skib, hvor hver Matros manøvrerede paa egen Haand.«

Saaledes maatte Ministeriet kæmpe med daglige Vanskeligheder, som endnu forøgedes ved de doktrinæres fuldstændige Frafald; Kammerets forskjellige Afstemninger kunde ikke gaa og gjælde for afgjorte og endelige Sejre, og det var heller ikke tilstrækkeligt, at man vandt disse parlamentariske Sejre, naar man ikke kunde overtyde Folket om Nødvendigheden af de paagjældende Love; men de gjorde aabenlyst ikke Spor af Nytte: Loven om de individuelle

Friheders Suspension kom kun i ringe Grad til Anvendelse, og Censurloven havde den uheldige Side, at den under en upopulær Form skaffede Regeringen et Vaaben, som den med Lethed kunde finde i Straffeloven. Censuren traadte i Kraft, og flere Aviser forsvandt; men da man fritog de allerede existerende fra at indhente Regeringens Avtorisation, overlevede de fleste Blade de Forholdsregler, man greb imod Pressen. Desforuden udkom fra alle Kanter billige Flyveskrifter, der ikke kom ind under Lovens Forskrifter, men ikke anrettede mindre Skade end de mest fjendtlige Aviser.

Ved denne Tid — i Slutningen af April og Begyndelsen af Maj — var alt i en feberagtig Bevægelse. Pressen gav Tonen an, Politiken optog alles Sind, og man underholdt sig kun om herhenhørende Mellemspil; snart var det Studenterne, som i Flokke droge gjennem Paris's Gader under Raabet: »Leve Chartet! Ingen Undtagelseslove!«, en anden Gang lød samme Raab i Grenoble paa Hertugen af Angoulêmes Vej; næsten samtidig søgte man tvende Gange at faa Hertuginden af Berry til at føde for tidlig, i det man lod Petarder springe ved Indgangen til Tuilerierne; en Livgardist, som pludselig blev angreben paa Gaden, var nær bleven snigmyrdet.

Under disse Forhold begyndte Debatterne om den nye Valglov, som gik ud paa at indføre to Slags Valgmænd; den ene Klasse sammensattes efter Arrondissementerne, bestod af alle, der ydede 300 Francs i Skat, og udnævnte 248 Deputerede; samtidig havde imidlertid disse Arrondissements-Valgmænd for hvert Departement at vælge nye Valgkollegier, hvis Medlemmer betalte 1000 Francs i Skat og havde at vælge 172 Deputerede. Det saaledes sammensatte Kammer skulde vælges for fem Aar og fornyes aarlig med en Femtedel. Denne Lov, der allerede skrev sig fra Ministeriet Decazes, tilsigtede at gjøre Ende paa den lavere Grundejerstands voxende Indflydelse til Fordel for Gods-

ejerne; men den nye Lov fandt heller ikke nu nogen synderlig god Modtagelse, og Richelieu ombyttede den med en anden, noget modificeret Lov, skjønt det første Udkast allerede var gaaet til et Udvalg, hvad strax fremkaldte voldsomme Protester fra Venstres Side, som nægtede, at Regeringen kunde tage et Forslag tilbage, der allerede var drøftet i et Udvalg og saaledes blevet Kammerets Eje.

General Foy aabnede Forhandlingen; han krævede direkte Valg og Vælgernes Frihed for Loven; med det Maadehold, som betegnede hans hele loyale Karakter, gjorde han sig til Tolk for Venstres Besværinger, i det han hævdede, at Regeringen vilde skabe et Vælger-Aristokrati. Han fulgtes af Labourdonnaye, den voldsomste af alle Royalisterne; han mente, at Loven ikke gav den store Besiddelse den behørrige Betydning, men ansaa den dog for et Fremskridt i Sammenligning med den gjældende Lov og sluttede med at anbefale dens Vedtagelse. Royer-Collard gjenoptog under en anden Form General Foys Indvendinger; ogsaa han vilde beholde Ensartetheden i Vælgerkorpset og erklærede, at Loven stred mod Ligheden; den skrev sig fra Ministeriets Frygt for en Parti-Majoritet, men han erklærede lydelig, at han ikke nærede en slig Frygt, en Erklæring, som fremkaldte det Gjensvar fra Pasquier, at den ærede Taler viste en mærkelig Mangel baade paa Hukommelse og Forudseenhed. Andre Talere fra begge Partier afløste flere Dage hverandre paa Talerstolen, men ingen kastede noget nyt Lys over Sagen.

Den 27de Maj betraadte Lafayette Talerstolen og tog Ordet angaaende Lovens første Paragraf, som indeholdt Bestemmelserne om de tvende Arter Valgmænds-Kollegier. Hans Tale blev en Lovprisning for Revolutionen over for Monarkiet. Lafayette, der endnu stadig var lige øm med Hensyn til sin Popularitet, som han havde bragt og endnu skulde bringe saa mange Ofre, erklærede, at Loven var en Travesti paa Grundloven, og at den følgelig løste ham fra

hans Troskabsed. Dette var Grundtanken i hans Bevisførelse, og han begik den endnu større Uret at ende sin Tale med en ligefrem Appel til Revolutionen: »Ved saaledes at true Slægten med at miste alle Revolutionens Frugter vil man let nøde den til selv at tilegne sig den evige Sandheds og den suveræne Retfærdigheds hellige Grundsætninger.«

Disse Ord fremkaldte den største Bevægelse i Salen. De Serre var for nogle Dage siden vendt tilbage fra Nizza, og ham tilkom det at besvare Lafayettes Ord. Han besteg Talerstolen med et Ansigt, der bar tydelige Spor af Lidelser og Tegn paa Sorg, en Sorg, som havde sin Aarsag ikke blot i det Sprog, han nylig havde hørt, men endnu mere, fordi han blandt de Mænd, som nu havde sluttet sig sammen med Venstre mod den forelagte Lov, fandt sine kjæreste Venner, de doktrinære, ved hvis Side han saa længe havde siddet, og som han nu saae sig nødsagen til at bekæmpe, skjønt enkelte af dets Medlemmer, særlig Guizot, besvor ham om ikke at skille sig fra dem.

For Øjeblikket tilkom det ham imidlertid kun at svare General Lafayette. »Jeg vil ikke nu diskutere de Meninger, De nylig har hørt; mine Kræfter ville ikke strække til; men der gives dog visse Ting, min Pligt og min Ære ikke tilstede mig at lade gaa hen. Den foregaaende ærede Taler har fortalt os om tvende Tidsaldere: Revolutionens første Tider og det nærværende Øjeblik. Den første Tidsalder henhører under Historien, som vil dømme den, og som vil dømme det ærede Medlem. Den ærede Taler har stillet sig i Spidsen for de Mænd, som have angrebet og omstyrtet det gamle Monarki; jeg er overtydet om, at overspændte, men ædle Bevæggrunde have drevet ham hertil; men saa maa han have saa megen Retfærdighedsfølelse, at han ikke undrer sig over, at Mænd, hvem Æren og Pligten knyttede til dette Monarki, have forsvaret det, før de lode det falde. Han maa udvise saa megen Retfærdighed, at han ikke giver Ofrene for disse Tider Skylden for alle

Revolutionens Onder, som have tynget saa haardt paa dem. Mon hine Tider ikke have indbragt det ærede Medlem smertelige Erfaringer og nyttige Minder? Han har sikkerlig flere Gange følt, han maa, med Døden i Hjærtet og Rødmen paa sin Pande, have følt, at naar man først har sat de folkelige Masser i Bevægelse, mægter man ikke blot ikke altid at standse dem, naar de ile mod en Forbrydelse, men man er ofte nødsagen til at følge, undertiden endogsaa at føre dem.«

Levende Bifald modtoge disse Ord, som gave Lafayette en fortjent Lektion. De Serre endte sin Tale uden at indlade sig paa selve Sagen; han lod Royer-Collard tale, som bekæmpede Systemet med de dobbelte Valgmænds-Kollegier, og Camille Jordan, som foreslog Arrondissements-Valg, og hvis Forslag først kom til Afstemning. Efter at have hørt dem betænkte han sig imidlertid ikke paa at tage Ordet mod sine gamle Venner for at frelse Loven. Understøttet af Pasquier fik han Ændringsforslaget forkastet, og Grundtanken om de tvende Arter Valgkollegier gik igjennem med fem Stemmers Majoritet. Debatten kom nu til at dreje sig om de følgende Paragrafer.

I Mødet den 4de Juni forefaldt et alvorligt Mellemspil; Mødet var lige blevet aabnet, og Forhandlingerne skulde lige tage deres Begyndelse, da Camille Jordan forlangte, at Forhandlingerne skulde opsættes, indtil Forsamlingen var sikret mod ydre Opløb. I flere Dage havde ilsindede Mænd samlet sig gruppevis flere Steder, særlig ved Indgangen til den lovgivende Forsamling, og udstødte støjende Raab, særlig Leveraab for Chartet. Her forelaa Spiren til Oprør, der yderligere forgiftedes ved Nærværelsen af flere Gardeofficerer, som civilklædte blandede sig med Urostifterne og raabte »Kongen leve!« naar man omkring dem brølte »Chartet leve!«

Disse Demonstrationer antoge snart Præget af Oprør, de nødvendiggjorde den væbnede Styrkes Mellemkomst, og

i et af disse Sammenstød blev en ung Student Lallemand dræbt af et Geværskud, et Ulykkestilfælde, som yderligere æggede Stemningen. Regeringen fik Underretning om, at General Fressinet og det gamle Konventsmedlem Pelletier om Formiddagen den 5te Juni vilde fremkalde et Oprør og organisere de Folkemasser, som vare spredte omkring i Gaderne. Der blev strax truffet Foranstaltninger til at forpurre slig Oprørsfærd, og Marskalk Macdonald fik Befalingen over de Tropper, som skulde undertrykke disse Forstyrrelser af den offentlige Ro.

Det var i Løbet af Dagen den fjerde Juni, at Regeringen traf disse Foranstaltninger, og Camille Jordan troede at maatte forlange en foreløbig Udsættelse af de parlamentariske Forhandlinger. De Serre modsatte sig med Kraft dette Forslag, i det han dels beviste, at det forestaaende Opløb kun skyldtes Opraabene til Oprør i Venstres Aviser, dels antydede de Forholdsregler, man havde grebet for at begrænse Optøjernes Omfang, og han satte ogsaa igjennem, at Forhandlingerne aabnedes. Imidlertid gjorde Kavalleriet uden for Palais Bourbon et Indhug paa Massen; men Urostifterne, som sprængtes tilbage over Karrouselpladsen, samlede sig atter længere borte og formerede sig kolonnevis. En afskediget Oberst Duvergier stillede sig i Spidsen for Skarerne, som forøgedes med nye Masser fra Forstæderne og atter vendte tilbage mod Tuilerierne ad Gaden Saint-Antoine og langs Quaierne. Man sendte Kyradsererne og Gensdarmerne imod Tumultuanterne, som uden Møje bleve jagne paa Flugten, og General Fressinet og Oberst Duvergier arresteredes. Optøjerne fortsattes de følgende Dage og bleve navnlig faretruende den 6te Juni, da store Skarer fulgte den unge Lallemands Ligfærd*); men endelig

*) Samme Dag dømte Pairskammeret Hertugen af Berrys Morder til Døden, og Henrettelsen fandt Sted næste Dag. Processens Gang havde tilstrækkelig godtgjort, at den elendiges For-

lykkedes det dog Myndighederne at gjøre sig til Herre over Optøjerne, og efter lange Debatter og trods lidenskabelige Taler fra Venstres Side — Lafitte erklærede endog, at Kongen blev forraadt af sine Ministre — gik Valgloven den 12te Juni 1820 igjennem i Deputeretkammeret med 154 Stemmer mod 95. Loven blev stadfæstet i Pairskammeret under mere fredelige og værdige Forhold.

Saaledes endte denne voldsomme parlamentariske Krise; Valgloven af 1817 havde tilsigtet at udelukke Højre fra Regeringen og fremme en Bevægelse af Centrum over mod Venstre. Læserne have set, hvorledes og hvorfor dette Forsøg, som Statsgrunde og Klogskab indgød Decazes og hans Venner, ikke havde kunnet lykkedes. Det er altsaa let forstaaeligt, at Øjemedet med Loven af 1820 var at føre Højre tilbage til Regeringen, og dette Maal blev naaet, ja overtruffet. Ved de Valg, som fandt Sted i November for at gjenvælge den fratrædende Femtedel af Kammeret, sendte Vælgerne 75 Medlemmer fra Forsamlingen af 1815 tilbage til de Bænke, hvor fra de nylig vare fordrevne.

Slutningen af Samlingen 1820 prægedes af en mer og mer inderlig Forening mellem Højre og Regeringen. Forhandlingerne om Finansloven styrkede denne Enighed, og Ministeriet lagde tydelig sin fremtidige Retning for Dagen ved at vise, at det ikke vilde finde sig i, at nogen Embedsmand indtog en oppositionel Holdning; den sparede ikke engang det doktrinære Parti, skjønt det var sammensat af Monarkiets Tilhængere og talte flere af de Serres Venner. Royer-Collard, Barante, Camille Jordan, Guizot og flere, som havde Sæde i Statsraadet, bleve afsatte samtidig med Lafitte, som var Direktør for Frankrigs Bank. Kongen tilbød Royer-Collard at beholde sin Gage, men denne modtog ikke Tilbudet.

---

brydelse var en enestaaende Handling, som særlig skyldtes den revolutionære Presses Ophidselser.

Hvad der forefaldt i den personlige Politik, fik sine Eftervirkninger i Militærstanden. Saa længe Marskalk Gouvion Saint-Cyr, der hyldede liberale Ideer, var Krigsminister, foretog han Forandringer i Hæren overensstemmende med sine Ideer, medens General Latour-Maubourg nu foretog Forandringer i modsat Retning, og saaledes trængtes Mænd af utvivlsomt Værd over i de misfornøjedes Rækker og bleve farlige Redskaber i Hænderne paa Monarkiets Fjender.

Denne Sagernes Stilling fremkaldte Militærsammensværgelsen af 19de Avgust; den organiseredes i et Handelsetablissement, som kaldtes »den franske Basar«, laa i Gaden Cadet og styredes af en pensioneret Oberst Sauzet. Denne Officer havde samlet et Antal gamle Kammerater om sig og under denne Maske organiseret en virkelig Oprørskomité. En gammel Kaptejn Nantil ved Departementet Meurthes Nationalgarde fremsatte her et Tilbud om at fremkalde en revolutionær Bevægelse ved Hjælp af de Regimenter, som laa i Garnison i Paris.

Det var saa langt fra, at Oberst Sauzet og hans Venner forkastede dette Tilbud, at de tvært imod overdrog Bataillonschef Bérard i Forening med Nantil at undersøge, hvilke Chancer man havde for et heldigt Udfald. I Slutningen af Juli Maaned kunde de tvende Officerer berette, at flere Regimenter af Nationalgarden i Departementet Nord, to Garderegimenter og et stort Antal Officerer, hvoriblandt sex Generaler, havde erklæret sig villige til at slutte sig til den Bevægelse, det gjaldt at fremkalde; man havde endog fundet Bistand hos General Lafayette. Man var rigtignok ikke kommen til nogen Enighed om, hvad man skulde stille op, naar man havde styrtet Bourbonerne. Nogle vilde kalde Napoleon II. paa Tronen, medens andre, deriblandt General Lafayette, vilde forbeholde Landet en fri Afgjørelse. Man opgav at træffe en definitiv Beslutning, og enhver Bestemmelse i saa Henseende blev opsat til efter Revolutionen,

hvis Udbrud blev fastsat til den 10de Avgust; men i sidste Øjeblik forlod Lafayette Paris i Forening med Marquis d'Argenson, som ogsaa var indviklet i denne Sag, og skjønt de sammensvorne ilede efter ham og søgte at faa ham tilbage til Hovedstaden, vogtede han sig vel herfor. De sammensvorne Nantil, Bérard, Rey og Dumoulin besluttede da uden ham at rejse Oprørsfanen Natten mellem den 19de og 20de Avgust; de talte sluttelig i deres Rækker flere Medlemmer af Kammeret og mange højere Officerer; de havde Forbindelser med talrige Regimenter i største Parten af Frankrigs store Byer og troede sig sikre paa Udfaldet.

Uheldigvis kan man ikke organisere Komplotter af denne Art uden Indblanding af et stort Antal Personer og maa følgelig udsætte sig for Medlemmernes Aabenmundethed. Den 15de Avgust var Regeringen ved flere Angivelser underrettet om, hvad der var i Gjærde, og den 20de samme Maaned vare de fornemste skyldige i dens Hænder eller, for at tale mere nøjagtig, de, som havde kompromitteret sig mest; thi de fornemste skyldige vare netop hine Kammermedlemmer, som ikke havde skyet at slutte sig til dette Komplot, og som Regeringen for Øjeblikket renoncerede paa at forfølge.

Paris og Frankrig bleve meget foruroligede ved at erfare, hvilken Fare Monarkiet var undsluppet. Man troede først, at Sammensværgelsens Opdagelse vilde have til Følge, at de doktrinære og alle de af Venstres Mænd, som ikke vare Bourbonernes uforsonlige Fjender, vilde slutte sig til Regeringen; men dette blev ingenlunde Tilfældet, ethvert Parti beholdt sit Stade, og man naaede saaledes Tidspunktet for Valgene, hvis Udfald vi oven for berørte.

I dette Øjeblik saae det royalistiske Parti sine nylige Sejre kronede ved en Begivenhed, man siden Hertugen af Berrys Mord havde været beredt paa, men hvis Opfyldelse man ikke ret havde turdet haabe. Morgenen den 29de September underrettede fire og tyve Kanonskud Pariserne om, at Her-

tuginden af Berry var nedkommen med en Søn, og at Frankrigs kongelige Hus altsaa nu havde en Arving.

VI.

Royalistiske Demonstrationer. — Kammerets Fornyelse og Venstres Nederlag. — Processen mod de sammensvorne fra 19de Avgust. — Madame du Cayla.

Natten mellem den 28de og 29de September følte Hertuginden af Berry Veer, der bebudede den nær forestaaende Nedkomst. Alt havde i flere Dage været beredt paa at modtage det kongelige Barn ved hans Indtrædelse i Livet, og for at hans Fødsel kunde foregaa i Overværelse af Vidner, som ikke tillode at rejse Tvivl om Barnets Legitimitet. Marskalk Suchet, Hertugen af Albuféra, og Marskalk Coigny med tre Nationalgardister fra Slotsvagten havde faaet Bolig i Tuilerierne, for at de ufortøvet kunde være til Stede ved Barselkvindens Seng, naar deres Nærværelse gjordes nødig.

Begivenhedens Hurtighed havde dog nær forspildt disse Forsigtighedsregler. Før Kammerjomfruen, der var ilet til ved Prinsessens Skrig, havde kunnet tænde Lys, var Hertuginden nedkommen og forkyndte, »at det var en Dreng«; hun var modig nok til ikke at lade Operationen fuldbyrde, før Vidnerne vare indtrufne. Madame Gontaut skyndte sig at underrette de tvende Marskalker, en Hestgarder, flere Nationalgardister samt den vagthavende Officer, og i deres Overværelse løsnedes Barnet fra Moderen. Faa Øjeblikke senere indtraf Greven af Artois, Hertugen og Hertuginden af Angoulême, Hertugen og Hertuginden af Orléans.

Kongen kom sidst; han havde i Haanden en prægtig Buket Diamanter, som han bød Prinsessen, efter at have

kysset hende, i det han sagde »Dette er til Dem«; han tog Barnet i sine Arme og tilføjede: »Dette er til mig.« Hans Broder, som stod ved hans Side, rakte ham da en Hvidløgsknop, som man havde hentet fra Pau; han gned den nyfødtes Læber med den og lod Barnet nyde et Par Draaber Jurançonvin. Saaledes var fra Henrik IV.'s Tider den nedarvede Ceremoni ved alle franske Prinsers Fødsel; der manglede blot Jeanne d'Albrets Sang, som Hertuginden af Berry beklagede ikke at kjende, saa hun ikke kunde synge den for Kongen.

I samme Øjeblik forkyndte fire og tyve Kanonskud fra Tuilerierne denne Begivenhed, som fyldte Tronens Venner med Glæde og lægede den kongelige Families dybe Saar. Hestgardens Kaserne ved quai d'Orsay illumineredes pludselig; trods den tidlige Morgentime samlede sig sympathetiske Skarer i Rivoligaden under Vinduerne til det Værelse i Tuilerierne, hvor Hertugen af Bourdeaux nylig var født. Klokken sex om Morgenen ønskede Hertuginden af Berry, at de tilstedeværende Soldater skulde i hendes Værelse passere Revue for hendes Søn, som saaledes blev hilset af mere end halvandet Hundrede; alle de Personer, som presenterede sig, bleve indladte. Bourbonernes Fjender havde udslynget saa mange Fornærmelser om Enkehertugindens Svangerskab; saa mange Forbrydelser vare blevne forsøgte for at hindre dens Fuldbyrdelse: saa mange Forventninger vare nu knyttede til denne Vugge, at den unge Moder ønskede at knytte hele Nationen til sine Forventninger og gjøre den delagtig i sin Glæde.

Den offentlige Glæde kunde maale sig med Moderens; i Dagens Løb maatte Kongen gjentagne Gange fra Tuileriernes Balkon hilse de jublende Skarer, som trængte sig sammen i Slotsgaarden. Den royalistiske Presse fejrede Begivenheden, Restaurationens tvende store Digtere, Victor Hugo og Lamartine, besang den, og de fremmede Diplomater talte i samme Toneart. »Dette Sorgens og Mindernes

Barn er ogsaa Evropas Barn«, sagde den pavelige Nuntius: »det er et Varsel og en Garanti for den Fred og Ro, som bør følge saa store Rystelser«. Og Czar Alexander skrev til Kongen: »Jeg beder Deres Majestæt tro, at jeg fuldt ud erkjender den Titel »Evropas Barn«, hvormed man har hilset Hertugen af Bordeaux.«

Huset Bourbon var saaledes forynget og styrket ved Fødselen af en Arving; naar de fjendtlige Partier i dette Øjeblik gave deres Harme Luft, var Aarsagen, at de fuldt vel fattede, hvor meget deres Chancer vare sunkne. Ministeriets Optræden fandt sin Støtte i Evropas velvillige Stemning, og da Højre og højre Centrum havde nærmet sig hinanden, stod Ministeriet kun over for en enkelt Fjende, det liberale Parti, som det kaldtes, skjønt det ved sine Uforsigtigheder snarere kompromiterede end styrkede Frihedens Sag; men desto værre fandt det en Støtte hos det doktrinære Parti under Royer-Collard og Camille Jordan, en Støtte, som let kunde føre Landet bag Lyset angaaende Partiets sande Hensigter.

De Serre, der havde set sine Illusioner briste ved Decazes's afmægtige Anstrængelser, og som var forfærdet ved Hertugen af Berrys Mord, brød nu fuldstændig med sine gamle Venner, og i Steden for at være et Baand paa Kabinettet, som var opsat paa at gjøre fælles Sag med Højre, drev han det videre i denne Retning. Ultra'erne behøvede kun at lade Sagerne gaa deres Gang; alt tydede paa, at den Time nærmede sig, hvor deres Indflydelse, som var slaaet ned og holdt i Tømme ved det uforlignelige Kammers Opløsning, atter vilde stige saa stærkt, at den kunde fremkalde nye Forviklinger.

Imidlertid nærmede Dagen sig til de nye Valg. Regeringen havde længe vaklet mellem Spørgsmaalet, om man skulde skride til delvise eller almindelige Valg; man havde sluttelig besluttet sig for det første Alternativ; den 18de Oktober sammenkaldte en kongelig Ordonnance Arrondisse-

mentsvælgerne for den ene Femtepart, som havde at vælge 51 Deputerede; den 12te November skulde Departementskollegierne vælge deres 172 Repræsentanter.

Forfattere fra de forskjellige Partier udtømte deres Iver i voldsomme Flyveskrifter; en af Ultra'ernes værste Hedesporer Martainville, Redaktøren af »Le Drapeau blanc«, udsendte den »royalistiske Bombe«, hvori han overvældede Ministeriet Richelieu med Anklager. Benjamin Constant, Fiévée og særlig Guizot toge ogsaa Del i denne Pennekrig; sidstnævnte lod Ministeriet høre ilde, fordi det havde ophørt med sine Forsøg paa at vinde Venstre og ved sine Tilnærmelser til Højre havde brudt den i 1815 indgaaede Alliance mod Ultra'erne.

Sammenstødet mellem saa modstridende Anskuelser medførte et Resultat, man havde kunnet vente sig, og som man har set saa mange Gange senere: Frankrig var splittet mellem tvende uforsonlige Partier, Fortidens og Fremtidens, hvis langvarige Kampe under vexlende Former lige til den sidste Tid have forgiftet den indre Udvikling. Kabinettet Decazes havde søgt at indtage en mæglende Stilling mellem begge Partier, men støttede sig nærmest til Venstre; Richelieu optog den samme Bestræbelse med Støtte fra Højre; men hans Kabinet skulde ikke naa bedre Resultater end dets Forgænger; det maatte vende sig mod Højre, hvis lidenskabelige Følelser idelig tolkedes af General Donnadieu, Clausel de Coussergues og Labourdonnaye; men man maa billigvis indrømme, at Richelieu ikke havde andet Valg, siden Decazes's Nederlag tydelig havde víst, at Venstre aldrig vilde indlade sig paa at støtte Bourbonernes Trone.

De forestaaende Valg fremtvang en Union mellem Ultra'erne og det ministerielle Parti; Ministeriet lod fremdeles Kongen udstede en Proklamation, som betydede Vælgerne, at de havde at tage deres Kandidater mellem de udprægede Royalister, og det endelige Resultat oversteg de dristigste Forventninger. Af 223 Valg talte Venstre kun 33, og det

triumferende Parti kunde styrke sine Rækker med et stort Antal Mænd, hvem Ordonnancen af 5te September havde fjærnet fra de offentlige Anliggender.

En saa stor Sejr medførte imidlertid flere Farer end Fordele; den aftvang Kongen den aandrige Bemærkning: »Vi ere nu akurat i samme Situation som den stakkels Ridder, der ikke havde saa megen Smidighed, at han kunde komme op paa sin Ganger; han bad til St. Jørgen med saa stor Inderlighed, at Helgenen gav ham mere, end han bad om, og den stakkels Ridder faldt ned paa den modsatte Side.«

Man kan uheldigvis ikke raade Bod paa en vanskelig Stilling ved aandrige Vittigheder, og efter Højres Sejr saae Kabinettet sig nødsaget til at optage nogle Medlemmer af dette Parti i sin Midte; man henvendte sig til nogle af Partiets mest moderate Medlemmer, Villèle, Corbière og Lainé, som ofte havde søgt at holde deres mest exalterede Fæller i Tømme, og som kunde skaffe Ministeriet en Støtte fra 160 Deputerede; de maatte imidlertid nøjes med at blive optagne som Ministre uden Portefeuiller, da intet af Kabinettets ældre Medlemmer havde Lyst til at opgive sin Plads. For fuldstændig at besegle Ministeriets Union med Højre tilbød man Chateaubriand Ambassadørposten i Berlin, et Tilbud, han modtog. Højres Sejr var saaledes fuldstændig, og man maatte snarest nære den Frygt, at Regeringen kun kunde beholde Styret mod ganske at underkaste sig Partiets Formynderskab. De første Debatter efter Kamrenes Aabning skaffede da ogsaa Ultra'erne mere end én Anledning til Angreb paa et Ministerium, der ikke syntes royalistisk nok.

Fra denne Stund datere sig de fjendtlige Angreb, som rettedes mod Ministeriet fra Mænd, hos hvem Regeringen havde Ret til at vente en ubegrænset Støtte. De sørgelige Dage fra Kammeret 1815 syntes vendte tilbage; man hørte paa ny de samme heftige Stemmer, som den Gang havde

vovet at gjøre sig til Organ for Emigranternes Fordringer, som ivrede for at gjenoprette det gamle Regimente og haabede at udslette Revolutionens Erobringer af Historien. Tribunen gjenlød af deres Retskrav og opbragte Klager, og der udkrævedes hele de Serres lidenskabelige Veltalenhed og Villèles hensynsløse, sunde Forstand for at holde Stand herimod; man skulde have troet at maatte prisgive alt, hvad der var indvundet i Løbet af de fem sidste Aar, hvis det liberale Parti ikke, trods Venstres forbigaaende Nederlag, i sine Rækker havde talt bestemte, frygtesløse Mænd.

Man kan ikke nægte, at dette Parti den Gang gjorde Fyldest; men Ulykken var, at det ikke nærede Tillid til Bourbonernes Regimente; de fleste af dets Medlemmer drømte kun om den kongelige Myndigheds Fald og dets Afløsning ved et nyt Dynasti. De doktrinære gik vel ikke saa vidt; men de nærede den Illusion, at Monarkiet kunde støtte sig til Revolutionen og kunde regere saaledes uden at gaa til Grunde. Følgen af denne Illusion blev, at de vare ikke mindre farlige Fjender for den kongelige Myndighed end selve Venstre, og at sidstnævnte Parti, som de ganske vist vægrede sig ved at følge i dets yderste Konsekvenser, dog kunde paaberaabe sig deres Bistand som et retfærdiggjørende Argument for sin Holdning.

Domstolene vare imidlertid optagne af de tvende Processer, som førtes mod Ophavsmændene til Optøjerne i Juni 1820 og Komplottet af 19de Avgust. Som et Forspil til disse Processer, af hvilke den ene førtes for Politiretten, den anden for Pairskammerets Domstol, tjente en mindre Sag mod tvende Individer, Gravier og Bouton, der vare skyldige i de Forsøg, som under Hertuginden af Berrys Svangerskab foretoges for at fremkalde en Abort; de skyldige dømtes til Døden, men Prinsessen opnaaede deres Benaadning, eller rettere en Forandring af Straffen.

Hvad de tvende andre Sager angaar, voldte de Regeringen Sorger nok, særlig den sidste. Som Følge af Juni-

optøjerne blev der arresteret ti Individer; Undersøgelsen vakte Mistanke om, at flere Deputerede havde haft Haand med i Spillet ved denne Lejlighed; men man ansaa det ikke for hensigtsmæssigt videre at forfølge disse Undersøgelser, som maaske havde kunnet paavise deres Delagtighed, og da det frembød Vanskeligheder at faa fat i de virkelige skyldige, slap otte af de anklagede for videre Tiltale, og blot tvende bleve anholdte og dømte til milde Straffe.

Den berørte Mistanke blev imidlertid til Vished, da man skred til Undersøgelse af Komplottet fra den 19de Avgust. De Politiforhør, som tilstilledes Pairskammerets Domstol, godtgjorde, at de militære sammensvorne maatte have haft Forhandlinger med Generalerne Foy og Lafayette, med Voyer d'Argenson, Corcelles, Chauvelin, Manuel, Lafitte og andre politiske Personligheder, hvem den Kommission, der fik det Hverv at fastslaa Processens Grundlag, dog drog i Betænkning at inddrage under Sagen, skjønt der forelaa alvorlig Anledning til Mistanke. Kommissionens Betænkeligheder og Sky for politiske Processer, der kunde kompromittere politiske Personligheder, lagde sig ogsaa for Dagen, da den maatte udtale sig om et Forlangende fra Generalprokurøren, der krævede yderligere Undersøgelser, og Ministeriet delte denne Betænkelighed, da det var bange for at nære den fjendtlige Stemning, der i Hæren næredes mod den kongelige Familie af en stor Mængde Officerer. Prokurørens Forlangende blev afvist, og heraf fulgte, at man ogsaa maatte opgive at føre andre skyldige for Domstolene, t. Ex. Oberst Fabvier, der havde været en af Mellemmændene mellem de militære og de civile Konspiratorer, og hvis Indiskretioner man havde Grund til at befrygte. Under slige Omstændigheder tabte Proceduren en stor Del af sin Vigtighed, men ikke desto mindre lagde den Beslag paa Regeringens Opmærksomhed og ophidsede Stemningen i den første Halvdel af Aaret 1821. Først den 16de Juli 1821 blev Processen afsluttet med det Resultat, at tre anklagede

bleve dømte in contumaciam til Døden, tre andre til fem Aars Fængsel og 2000 Francs i Straf, tre til mindre Straffe, og fem og tyve bleve frifundne.

Medens alle disse Begivenheder forefaldt, var der i Tuilerierne indledet en Intrigue af en mere delikat Karakter, der imidlertid maa lidt nærmere berøres paa Grund af den Indflydelse, den kom til at øve paa de følgende Begivenheder. Decazes's Uvenner følte en vedblivende Uro ved Kongens uforstilte Sorg over at have maattet lade denne Statsmand falde. Denne Kongens Sorg vilde slet ikke fortage sig, og saaledes var den styrtede Statsmand endnu farlig; man ventede at se ham atter komme tilbage og gjenvinde en Indflydelse, som hans Afrejse til London vel havde rokket, men ikke tilintetgjort. Saaledes fødtes den Idé at lade en ny Personlighed dukke op, som kunde erstatte Decazes i Ludvig XVIII.'s Gunst.

Kongen holdt af sine Yndlinge med mere Begejstring end Stadighed. Da hans Sundhedstilstand tvang ham til uafbrudt Ro, var han nødsagen til at søge Venner og fortrolige blandt sine Omgivelser; men hans Venskabsfølelse var betinget af den stadige Omgang, og han glemte sine Yndlinge, naar de ikke mere vare i hans Nærhed. Saaledes havde Hertugen af Avaray, Madame Balbi, de Blacas og sluttelig Decazes afløst hinanden som Kongens Yndlinge; men ingen anden savnede han saa haardt som sidstnævnte, og Decazes's Uvenner forstode, at de maatte se at faa ham bragt i Glemme.

Allerede flere Maaneder før Ministerens Fald havde man introduceret en endnu ung, forførerisk Kvinde, Madame du Cayla, hos Kongen; hun havde først fremtillet sig som Ansøgerske; hun søgte at opnaa en Naadesbevisning for sine Børn, der vare gjorte arveløse af deres Bedstefader; Kongen havde modtaget hende med Velvilje, og han havde i den Grad fundet Behag i hende, at han havde villet bringe hende i Forbindelse med Decazes; men hun havde afslaaet

dette efter Tilskyndelse af sin Ven, Vicomte Rochefoucauld, en af de Mænd, som med størst Iver bekæmpede Førsteministerens Indflydelse. Hun nøjedes saaledes med at aflægge hyppige Besøg hos Kongen, der fandt lige saa megen Behag i hendes interessante Underholdning som i hendes smukke Ansigt; hendes Venners Planer gik nu ud paa, at hun skulde tilintetgjøre Decazes's Yndest hos Kongen, og efter Ministerens Fald samtykkede hun i at være et Redskab for en politisk Gruppe, der i sin Midte talte Vicomte Rochefoucauld, Hertugerne af Civrac og Doudeauville, Kardinalen af Luzern og andre Medlemmer af yderste Højre. Saaledes havde dette Parti snart i Kongens Nærhed en tro Personlighed, som nærede en fuldstændig Hengivenhed for dets Interesser, og gjennem hende kunde de altid lade Kongen tilflyde Meddelelser, som de holdt for nyttige at gjøre ham bekjendt med.

Naar Madam Cayla talte med Ludvig XVIII., og naar hun skrev til ham, hvad der skete temmelig hyppig, var det altsaa yderste Højre, som udtalte sig gjennem hendes Mund eller førte Pennen for hende. Den unge Kvinde kom daglig mere og mere i Yndest hos Kongen, hun blev en mægtig Støtte for sine Venner, og hendes Indflydelse blev saa betydelig, at vi snart ville se den strænge og alvorlige Villèle være nødsagen til at tage Hensyn til hendes Personlighed eller rettere til de politiske Personligheder, hos hvem hun hentede sine Inspirationer, og hvis Raad hun fulgte.

Naar man studerer Historiens store Begivenheder, naar man søger til deres Kilder, støder man ikke sjælden paa tilsyneladende ubetydelige Aarsager; men trods deres Ubetydelighed kan Historikeren ikke lade dem uænsede. Derfor maa han ogsaa tegne en Profil af denne Favoritinde, som ikke havde noget til fælles med sine ældre Søskende og ikke var andet for den legemssvage Monark end en behagelig,

interessant Selskabsdame, hvis politiske Indflydelse dog mere end én Gang gjorde sig gjældende i de sidste Aar af Kongens Regering.

VII.

Revolutionære Bevægelser i Spanien og Italien. — Deres Følger for Frankrigs Vedkommende. — Yderste Højre erklærer sig mod Ministeriet. — Loven om de gejstlige Lønninger. — Villèle og Corbière udtræde af Ministeriet. — Grækenlands Rejsning. — Napoleons Død. — De hemmelige Selskaber. — Kongregationen og dens voxende Magt. — Valgene i 1821 og Højres Sejr. — Ultra'erne triumfere. — Richelieu hos Greven af Artois. — Kabinettet tager sin Afsked. — Det moderate Regimentes Ophør.

Medens det franske Ministerium var optaget af de nys skildrede, indre Vanskeligheder, gik den revolutionære Bevægelse, baaren af hemmelige Selskaber, sin Gang gjennem de tvende sydlige Halvøer. En Rejsning af de oprørske Regimenter i Cadiz tvang Ferdinand VII. til at anerkjende Forfatningen af 1812, og General Pepe aftvang Kongen af Neapel lignende Løfter; men den hellige Alliance, særlig Fyrst Metternich, laa heller ikke paa den lade Side, og Østens Monarker samledes først i Troppau, senere i Laibach og vedtoge her en militær Intervention i Italien. Forgjæves havde de engelske Sendemænd nedlagt Protest mod disse Beslutninger og Frankrig stillet Forslag om en Mægling; Ludvig XVIII.'s Sendemænd undertegnede dog sluttelig Kongressens Bestemmelser, thi først for sent modtoge de Richelieus Ordre til at nægte deres Underskrift; men det franske Ministerium fandt sig i sine Sendemænds Overilelse; det tænkte mulig-

vis, at dets Samtykke senere vilde give Frankrig en Ret til at optræde i Spanien, som Østerrige nu optraadte i Neapel.

De fjendtlige Partier i Deputeretkammeret forbleve heller ikke ligegyldige Tilskuere ved disse politiske Begivenheder; Venstres Førere angrebe de franske Diplomaters Holdning paa Kongressen i Laibach og beskyldte Ministeriet for at gaa Metternichs Ærender, medens yderste Højre tvært imod besværede sig over, at Frankrig ikke paa Kongressen havde erklæret sig mod Revolutionen. En særlig fremtrædende Rolle spillede General Donnadieu, Helten fra Grenoble, som var besjælet af et brændende Had til Hertugen af Richelieu; han vovede endog at beskylde Ministeriet for »at desorganisere og fordærve Hæren, at prisgive Frankrig til Nabostaternes Naade, at prædike Foragt for Religionen, Moralen og den svorne Troskabspligt, og at det havde bragt Monarkiet i en saadan Stilling, at det ikke kunde samle et Troppekorps uden Fare for sig selv.«

Trods alle Ministeriets Anstrængelser kunde det altsaa hverken lykkes at gjenoprette Enheden i Højre eller at vinde Ultra'ernes Tillid. Forgjæves overøstes deres Tilhængere med Naadesbevisninger. I Anledning af Hertugen af Bordeaux's Daab — med Ministeriets Samtykke var der aabnet en Subskription, for at man kunde skjænke Prinsen Slottet Chambord i Faddergave — bleve Blacas og Montesquiou ophøjede til Hertuger og Chateaubriand optagen som Minister uden Portefeuille; ogsaa Embedsmænd af alle Grader bleve udelukkende tagne blandt Partiets Protegeer; men disse Tegn paa Velvilje kunde ikke vinde denne Gruppe af yderliggaaende Personligheder, skjønt Greven af Artois havde lovet Richelieu at forsvare ham imod dem; de sparede hverken paa voldsomme Angreb fra Talerstolen eller bagtaleriske Insinuationer eller noget som helst andet Middel for at styrte disse Ministre, som ikke vilde gjøre tilstrækkelig Kur til dem; de kom med Angivelser mod dem til Kongen, de bønfaldt ham om at afskedige dem, og disse Anstrængelser

voxede, da de oven omtalte milde Straffe bleve idømte Konspiratorerne af 19de Avgust.

Det umulige i at fæstne en moderat Regering var den væsentligste Aarsag til Ministeriets Svaghed, og denne Svaghed voxede Dag for Dag, hvad de parlamentariske Debatter godtgjorde med grusom Tydelighed. Loven om den kommunale og departementale Styrelse gav Ministeriet Lejlighed til at forsvare de Ideer om en stram Administration, som alle franske Regeringer i de sidste hundrede Aar have hyldet, medens Højre greb Lejligheden til at udtale sin Forkjærlighed for Decentralisationen. Loven om de gejstlige Indtægter gav Stødet til ny Splid; overensstemmende med de Forpligtelser, man havde indgaaet over for Pavestolen, gik Lovens Bestemmelser ud paa Oprettelsen af tolv nye Bispedømmer foruden de alt existerende to og halvtreds; desuden forudsatte Loven, at der kun kunde komme ét Bispedømme paa hvert Departement. Det Udvalg, som nedsattes for at prøve Forslaget, erklærede, at Forslaget ikke stemmede med Frankrigs religiøse Interesser og ændrede det, i det man navnlig forlangte, at Ministeriet efter Samraad med den hellige Stol skulde have Ret til at udvælge saa mange Bisper, det vilde.

I en lidenskabelig Betænkning fremstillede Bonald dette Forslag som en Følge af de Udplyndringer, Kirken havde været et Offer for. Venstre blev, som naturligt var, opbragt over denne Betænkning, der førte det gamle Regimentes umaadeholdne Krav frem igjen under en ny Form, Krav, man kjendte saa godt fra det uforlignelige Kammer. Labourdonnaye, en af de voldsomste Talsmænd for disse Krav i det uforlignelige Kammer, opkastede sig ogsaa nu til deres Talsmand, medens Royer-Collard paa det modsatte Partis Vegne forgjæves lod sin veltalende Røst høre. For ikke at se sin Majoritet sprængt maatte Ministeriet give efter og samtykke i Oprettelsen af tredive nye Bispesæder, altsaa atten ud over det oprindelige foreslaaede Tal, dog

med det Forbehold, at de gejstlige Fonds kunde bære de Udgifter, som fulgte af disse Udnævnelser. Paa denne Betingelse gav Højre sit Samtykke til Loven, og Venstre kunde paa ny gjøre gjældende, denne Gang med en vis Ret, at Ministeriet havde abdiceret sin Magt i Ultra'ernes Hænder.

Regeringen forlangte dernæst, at Kammeret skulde vedtage en Forlængelse af Censurens Varighed, et Forslag, som gav General Foy Lejlighed til at paapege, hvorledes Pressefriheden var sat uden for Lov og Ret, ligesom han udkastede et mørkt Billede af Hæren, der var upaalidelig, opbragt og mistænkt. Forslaget medførte imidlertid ogsaa en anden, langt vigtigere Følge, Villèles og Corbières Udtrædelse, og løsnede saaledes Forbindelsen mellem Højre og højre Centrum.

De tvende Ministre vare indtraadte i Kabinettet med en begrænset Indflydelse og uden bestemte Betingelser; de bare kun med Utaalmodighed Ansvaret for en Politik, de ikke billigede fuldt ud, og vare overtydede om, at naar de vedblivende knyttede deres Skæbne til et Ministerium, hvor de dog ikke kunde gjøre deres Vilje gjældende, vilde de sætte deres Ry og Indflydelse paa Spil uden at gavne deres Parti; følgelig søgte de et anstændigt Paaskud til at opgive deres Stilling, naar de dog ikke kunde gjøre deres Ideer gjældende. Under Forhandlingerne om Loven stillede Højres Medlemmer tvende Forslag; det første gik ud paa, at Censuren skulde falde bort, saa længe Valgkollegierne vare samlede; det faldt vel igjennem, men havde dog givet Labourdonnaye Lejlighed til at beskylde Villèle for Frafald, en latterlig Beskyldning, som den anklagede Minister besvarede med den Vending, at hvis der ikke gaves andre Monarkister end Labourdonnayes Lige, var deres Tal meget ringe. Den anden Ændring foreslog Endefristen for Censurens Varighed til tre Maaneder efter den næste Samlings Aabning, og denne Ændring blev vedtagen med Støtte fra Villèles Venner, skjønt de Serre fremhævede, at denne Frist

ikke var lang nok til at gjennemføre en Presselov. Kongen beklagede sig over denne Afstemning, han rettede netop sine Beklagelser til Villèle, og denne havde saaledes det Paaskud, han søgte, eller rettere, som Højre havde valgt; thi, som Royer-Collard rigtig udtrykte sig, Højre vilde tage sine Førere bort fra Ministeriet og unddrage det sin Bistand, naar det ikke gjennem sine Mænd kunde øve en afgjørende Indflydelse paa Regeringens almindelige Ledelse.

Højre holdt nu en Sammenkomst, hvor de paagjældende Spørgsmaal bleve drøftede; man forlangte to Portefeuiller for Villèle og Corbière og Krigsministeriet for Hertugen af Belluno; med det Antal Stemmer, som Højre raadede over i Kammeret, var dette Krav det mindste, man kunde nøjes med. Chateaubriand, som var indtruffen fra Paris, erklærede, at hvis dette billige Forlangende ikke blev indrømmet, vilde han opgive sin Gesandtskabspost. Underhandlingerne stode paa i tolv Dage; men i sidste Øjeblik trak Hertugen af Richelieu sig tilbage, i det han som flere af Kabinettets andre Medlemmer befrygtede at styrte sig selv, hvis han saaledes overgav sig til Højre paa Naade og Unaade. Harmfuld over de idelige Krav, man rettede til ham, erklærede han til Villèle og Corbière, at det stod dem frit at trække sig tilbage eller at forblive i Ministeriet med den Stilling, de beklædte. De forlode begge Paris samme Dag.

Denne Krise endte saaledes med Opløsningen af den Alliance, der efter Decazes's Fald var indgaaet mellem Højre og højre Centrum, og Kabinettet svævede saaledes ved Samlingens Slutning (31te Juli 1821) i den mest usikre Stilling. I forbigaaende være det bemærket, at Greven af Artois, til Trods for de Forpligtelser, han nylig havde paataget sig over for Richelieu, ikke havde foretaget noget Skridt for at mindske sine Venners Fordringer og hindre et saa skæbnesvangert Brud.

Nye udenlandske Vanskeligheder, nye diplomatiske Forviklinger vare imidlertid komne til; Rumænerne rejste sig

under Alexander Ypsilanti, Grækerne paa Morea, Peloponnes og Øerne i Archipelagos fulgte det givne Exempel, og den stærke Modsætning mellem de russiske Interesser og Sympathier paa den ene og Østerriges og Englands paa den anden Side begyndte allerede at gjøre sig gjældende. Czaren foreslog den franske Regering at gaa sammen til et fælles Foretagende, hvis Maal skulde være Tyrkernes endelige Udjagelse af Evropa; han opfordrede endog Frankrig til paa et Kort at antyde de Lande, man kunde ønske at vælge af det eventuelle tyrkiske Bytte. Hvad enten dette Førslag nu var oprigtigt eller ikke, blev det i hvert Fald ikke akcepteret; Hertugen af Richelieu ønskede, at man vilde rette Tilbudet til ham under den sædvanlige Form for diplomatiske Forhandlinger, saaledes at han kunde bevare et sikkert Bevis for de indledede Underhandlinger; men Ruslands Svar udeblev. Paa dette Punkt bleve Sagerne staaende, og de orientalske Anliggender indvikledes mere og mere.

I Slutningen af Juli indtraf Efterretningen om Napoleons Død paa St. Helena, den 5te Maj 1821. Budskabet vakte kun en ringe Bevægelse; siden den faldne Kejser havde ophørt at være en Fare for Verdensfreden, havde Frankrig kun Øje for hans Ulykke, og denne Ulykke vakte kun Medlidenhed. Bevægelsen vilde rimeligvis have været endnu ringere, hvis ikke Digterne havde grebet Anledningen til at besynge den kejserlige Hæder, dens Storhed og Undergang. Victor Hugo, Lamartine, Béranger, Casimir Delavigne berømmede Napoleon i Vers, der snart vare paa alles Læber; med eller mod deres Vilje lagde de saaledes Grundlaget til den napoleonske Legende, som en stor Historiker senere skulde udbrede ved sine Arbejder, og som tredive Aar senere bidrog saa mægtig til Oprettelsen af det andet Kejserdømme. Største Parten af de Generaler, som havde tjent under Napoleon, tjente nu under Ludvig XVIII.; da Rapp, Kongens Adjutant, fik Efterretningen om sin gamle Herskers Død, brast han i Taarer, som han forgjæves søgte

at skjule for sin nye Herre. »Græd kun«, sagde Kongen, »disse Taarer gjøre Deres Hjærte Ære, og jeg agter og holder kun saa meget mere af Dem.«

Marskalk Bertrand, en af Napoleons Ledsagere under hans Landflygtighed, var i 1816 bleven idømt Dødsstraf, men vendte ikke desto mindre tilbage til Frankrig i Forvisning om, at Mindet om hans lange Troskab vilde beskytte ham; han blev da ogsaa virkelig indbefattet under Amnestien, samtidig med at andre Officerer bleve benaadede med Ventepenge; samtidig benaadedes ogsaa Grev Lavalette, hvis Flugt i 1816 havde vakt saa stor Opsigt, og denne Naadesbevisning afsluttede de strænge Forholdsregler, som fulgte paa Neys Henrettelse; der er saa meget mere Grund til at minde om disse Benaadninger, der ære baade Kongen og hans Regering, som de fjendtlige Partiers Opførsel langt fra skulde opmuntre til slig Mildhed.

Sammensværgelsen af 19de Avgust havde kun dannet Forspillet til nye Sammensværgelser, der organiseredes mod Slutningen af Richelieus Ministerium, utvivlsomt opmuntrede ved Pairsdomstolenes Mildhed. Denne Højesteret havde, som omtalt, taget i Betænkning at eftersøge de virkelig skyldige af Frygt for at finde alt for højtstaaende Personligheder og havde kun idømt de overbeviste Konspiratorer milde Straffe, som enkelte havde unddraget sig ved Flugt. To af disse Flygtninge, Dugied og Beslay, som vare vendte tilbage til Frankrig efter deres Fællers Afstraffelse, fik den Tanke at samle de spredte hemmelige Selskaber under en Centralledelse og at organisere dem efter italiensk Mønster. De meddelte deres Planer til nogle af deres Venner, der ligesom de selv enten allerede havde været indblandede i de foregaaende Forsøg paa Rejsning eller af brændende Overbevisning nu lode sig forlede til at deltage i lignende Forsøg. I hemmelige Sammenkomster mødtes saaledes en Række unge Mænd, der senere indlagde sig Navn i Politiken, Videnskaberne eller Filosofien, t. Ex. Augustin Thierry,

Buchez, Pierre Leroux, Charles de Rémusat og Duvergier de Hauranne. De tvende sidste afsloge dog at tage yderligere Del i disse Sammenkomster, saa snart de fik Kjendskab om deres endelige Maal; men de øvrige laante villig Øren til de rejste Forslag.

Dette var den franske Karbonarismes Vugge; snart spredte dette Selskab sig over hele Frankrig og delte sig i særlige Ventaer, Centralventaer og høje Ventaer, der sluttelig samledes i en øverste Venta, hvorfra Ordrerne udgik trinvis til de nedre Afdelinger. Organisationen var saaledes, at største Delen af Deltagerne ikke kjendte hverandre, og enhver enkelt var uvidende om, hvem der dikterede de Love, han forpligtede sig til at lystre blindt hen. Hvert Medlem af Selskabet lovede at bevare Tavsheden, maatte betale et maanedligt Tilskud af en Franc og skulde altid være i Besiddelse af en Bøsse, Ammunition og fem og tyve Patroner.

Forbundet var næppe organiseret paa det givne Grundlag, før det modtog talrige Rekrutter. Der udsendtes Hververe til alle Kanter, til Øst, Vest og Syd, og man fandt overalt Mænd, der vare besjælede af Iver for at støtte den begyndende Propaganda. I Saumur existerede allerede et lignende Selskab under Navnet »Frihedens Riddere«; det bestod især af afskedigede Officerer og havde en gammel Stabslæge Grandmesnil til Formand; den parisiske Sendemand behøvede næppe at vise sig, før en Sammensmeltning af de tvende beslægtede Selskaber gik for sig. Norden viste sig mere rebelsk over for de sammensvornes Forslag; men i Juli 1821 var dog Nettet udspændt over hele Frankrig, og takket være deres Snildhed kunde Organisatorerne i et givet Øjeblik fremkalde en frygtelig Oprørsbevægelse.

Det falder vanskeligere at fastslaa, hvilket Maal de sammensvorne forfulgte undtagen Bourbonernes Forjagelse; Enigheden faldt bort, saa snart der blev Tale om at af-

gjøre, hvad de vilde gjøre efter Sejren, og de mødtes kun i den fælles Hadefølelse mod det kongelige Hus; men var dette Had nu virkelig retfærdiggjort? Guizot har skrevet derom: »Hverken Regeringens Handlinger eller den nærmeste Fremtid saarede eller truede Landets Rettigheder og Interesser i saa høj Grad, at der heri laa nogen Berettigelse for en slig Omvæltningsbevægelse. De vigtigste Retsinstitutioner vare endnu i fuld Kraft, den offentlige Frihed var vel angreben, men gjorde sig endnu stærkt gjældende, den offentlige Orden var ikke bleven alvorlig antastet, og Landet gik frem i Velstand. Der gaves vel rimelige Aarsager til en offentlig og virkelig Opposition, men ingen rimelige Bevæggrunde til Sammenrottelse eller Revolution.« Hvad Guizot saae saa tydelig tredive Aar senere, havde Politikerne fra 1821 imidlertid desto værre ikke Øje for, forblindede, som de vare af deres Had. Karbonarismens Organisatorer behøvede kun at appellere til General Lafayette for at indlemme ham i deres Rækker, eller rettere, for at hæve ham til deres Hoved, og d'Argenson, Manuel, de Corcelles og mange andre, for største Parten Deputerede, fulgte ham. Benjamin Constant, General Foy og Casimir Périer vægrede sig dog ved at kaste sig ind i dette Æventyr, skjønt de hørte til det oppositionelle Venstre. Hvis Hovederne for denne mægtige Organisation havde kunnet naa Enighed om den Form, man vilde give den eventuelle Regering, vilde Sammensværgelsen have været langt farligere for Restaurationens Regimente; men nu drømte nogle, t. Ex. Lafayette, om en Republik som den amerikanske, andre t. Ex. Manuel, vilde vende tilbage til Forfatningen af 1791 og saaledes udslette mere end et Fjerdedels-Aarhundrede af Frankrigs Historie, hvorhos man skulde raadspørge Landet i Henhold til en Paragraf af bemeldte Forfatning, som udsatte dens Revision til Udløbet af en Trediveaarsfrist. Endelig ønskede mange simpelthen en blot og bar Tilbagevendelse til Kejserdømmet med Kongen af Rom eller til Kongedømmet under

et nyt Dynasti. Over for en saa stor Uenighed maatte man vedtage, at der efter Sejren skulde sammentræde en konstituerende Forsamling, som skulde se at bilægge den. Da de personlige Ønsker saaledes vare trængte tilbage, kunde Karbonarismen aabne sig for Mænd af de mest modstridende Anskuelser; Bonapartister og Jakobinere kunde her gaa sammen Haand i Haand, og det var tilstrækkeligt at kalde sig Fjender af Bourbonerne for her at finde Plads. Vi have været Vidne til den vidtstrakte revolutionære Associations Fødsel og skulle senere se Resultaterne af dens Virksomhed.

En hel anden Association, der allerede havde bestaaet i flere Aar, udviklede sig samtidig til Forsvar for Trone og Kirke, i det den skiftede Karakter som Følge af den mægtige Støtte, Højres progressive Triumf maatte yde de religiøse Ideer, der nu fik Fodfæste i selve Regeringen. Den Gang Pius VII. var Kejserens Fange, var der blevet stiftet et Selskab for at vedligeholde Forbindelserne mellem ham og de Katholiker, der vare blevne hans Sag tro; den havde Forbindelser i alle Departementer og talte blandt sine Førere gamle Emigranter, der vare Bourbonernes Sag hengivne, t. Ex. Mathieu de Montmorency, Jules de Polignac, Marquis de Rivière og de Rougé, under hvis Befaling der skarede sig et stort Antal Royalister. Selskabet opløste sig ingenlunde efter Restaurationen, men styrkedes tvært imod, spredte sine Forgreninger til alle Sider og trængte ind i Administrationen, i Generalraadene, Kamrene, Værkstederne og Skolerne; det delte sig i Lokalkomiteer, som fik deres Befalinger fra Centralkomiteen i Paris og bragte dem til Udøvelse. Det uforlignelige Kammer var den første Frugt af denne Ultraroyalisternes Bestræbelse for at øve en hemmelig Magt jævnsides med Regeringen, indtil man selv kunde bemægtige sig samme. Greven af Artois var det egentlige Hoved for dette Selskab, som først blev virkelig opløst og politisk talt besejret i 1830, og hvis Indflydelse

man kan paapege gjennem hele Restaurationshistorien, og som ikke tilgav Decazes Kundgjørelsen af 5te September, saa lidt som den senere skulde tilgive Martignac de Forholdsregler, han greb mod Jesuiterne.

Jævnsides med dette Selskab, der havde organiseret sig i al Stilhed og i Modstrid med Loven, gaves der endnu andre. Det vigtigste, der ledededes af en Jesuit, førte Navnet »Kongregationen« og havde sit Samlingssted i Fremmedmissionens Seminarium, hvor dets Medlemmer mødtes en Gang om Ugen for at hengive sig til Fromhedsøvelser og paatage sig visse Forpligtelser, t. Ex. ikke at gaa i Komedie. Disse Selskaber kom ganske naturligen til at staa under det ældre Selskabs Indflydelse og bleve i dettes Haand et virksomt Aktionsmiddel. Ultraroyalisterne og de Medlemmer af Kleresiet, som hørte til Jesuiterne, haabede gjennem disse Selskaber at kunne lede en Del af den franske Ungdom i deres Aand, et Resultat, der var saa meget nemmere at naa, som de unge Ærgjerrigheder ad denne Vej ved en behændig draperet Trosiver kunde vinde mægtige Patroner. Hele dette Indbegreb af beslægtede Broderskaber gik under Navnet »Kongregationen«, uden at Publikum ret kjendte hverken deres Grundlag eller indre Samhørighed, og medens man i øvrigt i høj Grad overdrev deres Betydning.

De Politikere, som repræsenterede Kongregationens Ideer, følte deres Forventninger stige ved Højres voxende Fremgang. Samtidig med at Karbonarismen beredede Jorden for sine Sammensværgelser, bragte Kongregationen alle sine Tropper i Ilden; den begunstigede de religiøse Missioner i alle Departementer; snart skulde den tvinge Ministeriet Villèle til at skjærme disse voldsomme Demonstrationer, som skjulte politiske Rænker under Religionens Kaabe, og denne mægtige Beskyttelse fandt man, selv naar der var Tale om hele Regimenter, som under deres Officerers Kommando og med Musiken i Spidsen gik til Kirken og til

Alters. Slige lynsnare Omvendelser fejredes i latterlige Udtryk af de ultraroyalistiske Blade, og alle de Partier, som havde sluttet sig sammmen mod Regeringen, overdreve til Gjengjæld og forsætlig disse Kongregationens Forsøg, hvori de fandt en Berettigelse for deres egen Adfærd.

Man kan sige, at fra denne Dag og indtil Restaurationens Slutning var den franske Politik paavirket af disse tvende rivaliserende Samfund, der tvistedes om den herskende Indflydelse. Det var Kongregationen, som styrtede Ministeriet Richelieu, som skabte Ministeriet Villèle og atter knuste det, da det energisk vilde unddrage sig dens Indflydelse; det var Kongregationen, som forspildte Ministeriet Martignacs Anstrængelser og bragte Ministeriet Polignac til Roret, der skulde tilintetgjøre Monarkiet; den spillede stadig Karbonariernes Kort og retfærdiggjorde disses Voldsomheder ved sine egne Daarskaber. Hvad man kjender til Kongregationen, berettiger til den Paastand, at Bourbonerne snarere bukkede under for Vægten af dens Fejlgreb end for sine Fjenders Slag.

Mellem slige gjærende Lidenskaber skulde Richelieu altsaa styre Statens Skib. Hans redelige Hjærte, hans tidligere Forpligtelser og hans personlige Sympathier hindrede ham i at opgive Højre og andensteds søge en Støtte, som det oven i Kjøbet ikke længere var Tid til at vinde; han fandt kun ligegyldige og Modstandere, og selv Kongen beskyttede ham ikke længere mod disse. Ludvig XVIII. var gammel, syg og blev Dag for Dag svagere; kun Mindet var nu tilbage om denne moralske Energi, han havde givet saa mange Beviser paa, denne stædige Vilje, som haardnakket havde holdt ud, da der var Tale om at forsvare Decazes; det var næppe nok, at den endnu af og til og med lange Mellemrum brød lynsnart frem. Kongen havde dog endnu Mod til at nægte Greven af Artois at tage Del i Ministerraadet, et Forslag, selve Richelieu var kommen frem med i Haab om, at denne Føjelighed skulde stemme

Højre til hans Gunst. Ludvig XVIII. vilde ikke i levende Live udlevere Kronen til sin Broder; men det var et af hans sidste Tegn til Modstand. Greven af Artois følte trods alt, at Magten gled over i hans Hænder.

For øvrigt havde han hos Kongen en duelig Advokat, Madame du Cayla, der idelig talte hans Sag. Fra den Dag, hun som Ansøgerske betraadte Tuilerierne, havde hun gjort rivende Fremskridt i den kongelige Gunst. Kongen nærede de ømmeste Følelser for hende; i Parken Saint-Ouen, som han nylig havde kjøbt, lod han bygge et Slot til hende; hun havde frit Indpas i Tuilerierne, og naar hun ventedes, interesserede Kongen sig ikke for noget andet. Hele Madame du Caylas Indflydelse stod til hendes Venners Raadighed; for Øjeblikket gik hendes Politik ud paa at tilvejebringe en Tilnærmelse mellem de tvende Brødre, mellem hvem der aldrig havde kunnet fæstne sig nogen Tillid. Ultraroyalisterne troede paa deres nærforestaaende Sejr, og deres Fordringsfuldhed voxede med deres Forventninger. De havde Forbindelser i selve Ministeriet; for at behage dem havde Corbière en Gang foreslaaet at afsætte et stort Antal Præfekter, hvis eneste Uret var, at de beklædte Pladser, man vilde raade over til Fordel for Kongregationens Kreaturer. Paa deres Opfordring forlangte Krigsministeren nu Bemyndigelse til at afskedige hundrede og halvtresindstyve Generaler, hvem yderste Højre betragtede som altfor moderate. Hertugen af Richelieu forkastede det sidste Forslag, som han havde afvist det første; det var en yderligere Anledning til Misnøje med ham, og Greven af Artois kunde ikke lægge Dølgsmaal paa sin Uvilje.

Saaledes øgedes Forviklingerne indad- som udadtil; Oppositionens Voldsomheder forøgede Venstres Yndest hos Befolkningen; det havde kjække og talentfulde Mænd til sin Raadighed; medens nogle af Partiets Førere indlode sig paa Komplotter, der smeddedes af de hemmelige Selskaber, gjorde dets Skribenter, Paul-Louis Courrier, Béranger og

Cauchois-Lemaire, under forskjellige Former Propaganda for dets Doktriner, som en ivrig Presse mægtig hjalp til yderligere at sprede.

Man var naaet til Oktober Maaned; Kamrenes Møder skulde snart atter aabnes; men forud for denne Aabning skulde der gaa den aarlige Fornyelse af en Femtedel af Medlemmerne. Ministeriet havde været af delte Meninger om denne Foranstaltnings Hensigtsmæssighed; var det ikke bedre at opløse en Forsamling, hvor man ikke længere kunde finde en fast og sluttet Majoritet? Saaledes mente Pasquier; han antog, at Opløsningen vilde besværge de Farer, han og hans Kollegaer vare vaabenløse mod. Flere af hans Embedsfæller vare af samme Anskuelse; Forsøget var ganske vist dristigt; men det frembød paa den anden Side store Fordele. Dog Hertugen af Richelieu og de Serre vovede ikke at ty til en Opløsning, og Pasquier kunde ikke faa dem fra et Forsøg, de endnu vilde anstille for at gjenvinde Højre. Villèle, som stod mellem dem og Ultra'erne, og hvis Raad Richelieu endnu søgte, skjønt han ikke længere havde Sæde i Ministeriet, Villèle troede, at man kunde optage Kampen mod Ultra'erne uden at sprænge den vægelsindede Majoritet, der stod bag Ministeriet.

De partielle Valg fandt Sted i Slutningen af Oktober. Alle Kandidater, som ikke hørte til Højre, bleve energisk bekæmpede, Royer-Collard ikke undtagen; Kabinettets mere liberale Medlemmer kunde ikke hindre de Serre i at bekæmpe hans tidligere Ven med samme Iver, som om han var Kronens mest uforsonlige Modstander. Royer-Collard blev lige fuldt valgt; men det var en af den ministerielle Oppositions faa Triumfer. Centrum tabte et stort Antal af sine Medlemmer, der afløstes af Højres Mænd; dette Parti vandt henved halvtresindstyve Stemmer, hvoraf mindst en Snes vilde forøge Ultra'ernes Styrke. Endnu et saadant Valg til, og man maatte overlade Magten til Ultra'erne, som

efter deres Sprog at dømme allerede mente at have den i Hænde.

De revolutionære Lidenskaber vare vel modfaldne, men ikke afvæbnede, de fandt tværtimod en ny Anledning til Ophidselse i Ultra'ernes Held, og i flere store Byer kom det til skandaløse Demonstrationer. Ministeriets Stilling syntes mere og mere vanskelig, og da Pasquier udnævntes til Pairs af Frankrig, tog man denne Udnævnelse som et sikkert Bevis paa, at Ministrene selv ikke ventede at beholde deres Embeder ret længe. Hertugen af Richelieu gjorde Regning paa Villèle for at gjenvinde det tabte Terræn; men medens han krydsede mellem Skjærene for at vinde Tid, havde Intriganterne forskjellige Kombinationer for med det Maal at afløse et Ministerium, som aabenlyst stundede mod sit Endeligt.

Ultra'erne gjorde strax ved Samlingens Aabning et, i øvrigt mislykket Forsøg paa at hæve Villèle til Kammerpræsident; men denne Demonstration oplyste ikke Ministeriet om dets Svaghed; det mente uden alt for store Vanskeligheder at kunne tilendebringe en Samling, i hvilken man kun havde faa Love at anmode Parlamentet om; det var en Illusion. Naar et stort Parti, og det var Højre paa hin Tid, deler sig i flere Fraktioner, som kun mødes i visse Punkter, er det i Regelen den mest voldsomme, som trækker de andre med sig, og heraf rejser sig et ubodeligt Onde for den Regering, som støtter sig paa slige Fraktioner. Naar Ultra'erne overlodes til deres egen Skæbne, vare de ude af Stand til at danne et Ministerium; men de vare i Stand til at forspilde alle Anstrængelser fra det Ministeriums Side, hvis Fald de ønskede, og som de følgelig forberedte. I den faste Beslutning at bekæmpe og styrte Ministeriet Richelieu henvendte de sig først til Villèles Gruppe; men da de ikke her fandt den tilsvarende brændende Iver, betænkte de sig ikke paa at nærme sig Venstre, hvor de vare forvissede om at finde en hurtig og beredvillig Bistand. Blot det kunde

bringe Forstyrrelse i Magtens Udøvelse var Venstre villig til alt, endog til en Stund at finde sig i Ultra'ernes Regimente, som det rigtig nok mente kun vilde blive af kort Varighed; det fik Løfte om Censurens Undertrykkelse, og paa dette Vilkaar lovede Venstre at tjene Ultra'ernes Planer.

Diskussionen om Svaradressen paa Kongens Trontale var den Valplads, hvor Partierne agtede at maale Kæfter. Ved Venstres Bistand bleve Labourdonnaye og de øvrige Førere for yderste Højre satte ind i det Udvalg, som skulde formulere Svaradressen, og hvor Ministeriet kun talte en eneste Repræsentant. Den Adresse, der foresloges, var en Krigserklæring til Kabinet, og det lykkedes Ultra'erne at faa den antagen.

Vi skulle anføre de Afsnit, som domfældte den ministerielle Politik. Det første var saaledes affattet: »Sire! Vi ønske Dem til Lykke i Anledning af Deres uforanderlige, venskabelige Forhold til de fremmede Magter, i den faste Tillid, at en saa dyrebar Fred ikke er kjøbt ved Ofre, som ere uforenelige med Nationens Ære og Kronens Værdighed.«

I andet Afsnit udtaltes en Beklagelse over »de utilstrækkelige og sene Forholdsregler, man havde grebet for at hindre den skadelige Kornindførsel fra Udlandet«, en Omstændighed, der betragtedes som den fornemste Grund til Agerbrugets slette Stilling.

Det tredje Afsnit endelig udtalte: »Deres Folk venter det fulde Maal af Deres Velgjerninger; det forventer de nødvendige Institutioner, uden hvilke Chartet ikke kan bestaa.«

Den sidste Sætning indeholdt Bekræftelsen paa det Løfte, Ultra'erne havde givet Venstre om Censurens Ophævelse, saa fremt de naaede til Magten; det var Betalingen for Venstres Bistand. De tvende andre Sætninger vare rettede mod Regeringens Holdning paa Kongresserne i

Troppau og Laibach og mod dens Adfærd under Agerdykningskrisen.

Efter at Ultra'erne havde paanødt Udvalget dette Sprog, paanødte de ogsaa deres Allierede det samme Sprog. Royer-Collard tog heller ikke i Betænkning at indtræde med sine Venner i denne Koalition, hvortil yderste Højre havde grebet Initiativet. Ved at give Koalitionen sine Stemmer sikrede han dens Sejr, som han omvendt kunde have givet Ministeriet Sejren i Hænde; man kan kun beklage at finde en Mand af Royer-Collards Præg som Deltager i en saa umoralsk Alliance, uden at der kan anføres en tilstrækkelig Grund til Forsvar herfor.

Diskussionen fandt Sted den 20de November, samtlige anførte Afsnit vedtoges, og den sluttelige Afstemning udviste 174 Stemmer for Adressen mod 88. Koalitionen havde sejret, og Ministeriet maatte nu enten fratræde eller opløse Kammeret; men Hertugen af Richelieu agtede at fortsætte Kampen, som om Partiet ikke endnu var endelig tabt.

Sandt nok, Kongen udreves af sin sygelige Ligegyldighed ved den Harme, han følte over den unaturlige Alliance mellem de tvende extreme Partier; han vilde ikke skilles fra sit Ministerium og erklærede, at han ikke vilde taale Oplæsningen af en slig Adresse, som var en Fornærmelse mod hans Krone; han udtrykte det Ønske at give et strængt Svar og paalagde de Serre at affatte dette, og da Kammerpræsidenten med tvende Sekretærer Aftenen den 29de November fik Audiens hos ham, tog Kongen Adressen af hans Haand, lagde den paa et Bord og sagde i en Tone, som var præget af Harme:

»Jeg kjender den Adresse, De vil overrække mig. Jeg véd, hvilke Vanskeligheder der frembyder sig for Kornsalget. Skjønt jeg fuldt vel mindes en nylig Dyrtid, har jeg for første Gang i Frankrig begrænset Indførselen af Korn fra Udlandet. Lovene ere bragte til Udførelse; men

ingen Lov kan forudse Ulemperne ved en altfor rigelig Høst. Hele Evropa søger for Tiden Midler herimod. De Forbedringer, hvoraf Kammeret udkaster en Skildring, tale til Fordel for min Regerings Handlinger; de kunne vinde i Fasthed og Fremvæxt ved Kammerets ærlige Samarbejde og Klogskab. I Landflygtighed og under Forfølgelser har jeg hævdet mine Rettigheder, mit Navns og det franske Navns Ære. Paa min Trone og omringet af mit Folk harmes jeg ved den blotte Tanke, at jeg nogen Sinde skulde kunne ofre Nationens Ære eller min Krones Værdighed. Jeg vil helst tro, at Størsteparten af dem, som have voteret denne Adresse, ikke have vejet disse Udtryk. Hvis de havde haft Stunder til at værdsætte dem, vilde de ikke have fundet sig i en Anklage, jeg som Konge ikke vil karakterisere, men jeg som Fader vil se at glemme.«

Dette Sprog vakte Uro i Koalitionens Rækker; den troede heri at se Truslen om en nær forestaaende Opløsning, og som det altid gaar, de, der havde ladet sig tage paa Slæbetovet, udtømte sig i Bebrejdelser mod dem, som havde ført dem paa Glatis. Hvis Kammeret var blevet opløst i dette Øjeblik, vilde rimeligvis ingen Protest have ladet sig høre, og Ministeriet havde ved denne Forholdsregel haft Udsigt til at gjenvinde sin Indflydelse og Styrke; men her til udkrævedes en yngre Konge og mere energiske Ministre. Da den ventede Kundgjørelse om Opløsningen udeblev, fattede Koalitionens Medlemmer Mod paa ny og kastede sig med Kraft ind i et nyt Felttog; Villèle afslog ganske vist at tage Del i deres Voldsomheder, men opgav dog Ministeriets Sag, han hidindtil havde støttet.

Efter disse alvorlige Mellemspil er det vanskeligt at forstaa, hvorledes Hertugen af Richelieu kunde fatte Tillid paa ny og tro paa Muligheden af at holde sig ved Roret. Han havde over for sig denne halv-politiske, halv-religiøse Forening, hvis Oprindelse og Tankesæt vi have lært at kjende, og som førte Greven af Artois i sine Ledebaand; i

Kongregationens Hænder var han kun et blindt og villigt Redskab, skjønt han rigtignok indbildte sig at være dens Hoved. Hertugen af Richelieu følte sig imidlertid opmuntret ved Kongens Fasthed og opgav endnu ikke Haabet om at knuse Koalitionen. I dette Haab fremkom han den 3dje December med et Lovforslag, som forhøjede Straffen for Presseforbrydelser og skabte nye Straffeforseelser. Dette var en Fyldestgjørelse til Højre, som mangfoldige Gange havde rejst disse Krav og ikke kunde undlade at vedtage dem, lige saa lidt som Venstre kunde undgaa at bekæmpe dem. Et Brud mellem de tvende Partier syntes uundgaaeligt; men uheldigvis beredte Ministeren selv Koalitionen et Terræn, hvor den kunde holde sammen; han kom samtidig frem med Forslaget om at beholde Censuren til Udgangen af 1825.

De tvende Love fremkaldte de voldsomste Debatter i Kammeret, og Koalitionens Førere angrebe Ministeriet i et Sprog, der stred mod al parlamentarisk Skik og Brug. Et af yderste Højres Medlemmer, Delalot, gik saa vidt, at han kaldte Pasquier »en kejserlig Politibetjent og Bourbonernes offentlige Bagvasker«, og General Donnadieu var ikke langt fra at forøge disse skandaløse Æreformærmelser; Ministeriets Forsvar for disse saa illiberale Love var mat og foranledigede kun nye Beskyldninger, og da man endelig skulde afgjøre, hvilken Lov der først skulde gaa til Behandling, vare Koalitionens Medlemmer enige om at give Censurloven Fortrinet; dens Forkastelse var sikker nok.

Den 11te December valgtes Medlemmerne til det Udvalg, som skulde drøfte det indbragte Forslag, og de toges udelukkende blandt Koalitionens Medlemmer. Allerede tre Dage tidligere havde fem Ministre, deriblandt Pasquier og Siméon, indleveret deres Demission, som de ikke agtede at tage tilbage, medmindre Richelieu besluttede sig til at opløse Kammeret, en yderlig Forholdsregel, der rigtignok nu kom temmelig sent, og som han veg tilbage for. Her-

tugen vilde heller ikke blive ved Roret, med mindre han kunde beholde alle sine Kollegaer, og afviste en Kombination, som beholdt de Serre og Roy og optog Villèle og Corbière som nye Medlemmer. Under slige Omstændigheder troede han at maatte gjøre et Skridt hos Greven af Artois.

Vore Læsere mindes vel det Moment, da Decazes efter Mordet paa Hertugen af Berry maatte give Afkald paa Magten, og Hertugen af Richelieu besluttede sig til at blive hans Efterfølger, men først efter indstændige Anmodninger og et udtrykkeligt Løfte fra Greven af Artois's Side om en fast Støtte hos yderste Højre. I de forløbne tvende Aar, hvor han idelig havde været nødsagen til at bekæmpe Vanskeligheder, som skreve sig fra dette Partis Utaalsomhed og voxende Fordringsfuldhed, havde Richelieu flere Gange maattet spørge sig selv, om Greven af Artois virkelig holdt sit Ord og forsvarede ham mod Ultra'erne. Nu, da Situationen Dag for Dag blev alvorligere, vilde han være sikker paa dette Punkt, før han traf sin endelige Bestemmelse. Samtalen var imidlertid næppe indledet, før det var ham indlysende, at den Støtte, hvorpaa han med Rette havde kunnet gjøre Regning, vilde svigte ham. Greven af Artois hørte paa Hertugen med Utaalmodighed, svarede ham næppe og tilraadede ham at opgive det liberale Element i sit Ministerium og søge en Forstaaelse med Villèle til Dannelsen af et nyt Kabinet, hvori han kunde beholde Forsædet. Richelieu vilde imidlertid ikke, som vi have hørt, skilles fra sine Kollegaer; han sagde Fyrsten dette, og efter at have udviklet Højres Urimeligheder tilføjede han, at det nu afhang af hans Højhed at gjøre Ende herpaa. Monsieur fastholdt imidlertid Nødvendigheden af, at der blev gjort hans Venner Indrømmelser, og for at gjøre Ende paa Samtalen erklærede han, at han ikke vilde blande sig i den hele Sag. Hertugen af Richelieu mindede ham da om hans Forpligtelser, hvorpaa Greven af Artois udbrød: »Kjære

Hertug! De har taget mine Ord alt for bogstavelige. Forholdene vare derhos den Gang saa vanskelige.« Smertelig overrasket trak Hertugen af Richelieu sig tilbage og begav sig til Pasquier, hvor han ved sin Indtrædelse udbrød: »Han svigter sit Ord, sit Ord som Adelsmand.« Da han samme Aften fortalte Kongen den Samtale, han havde haft med hans Broder, svarede Ludvig XVIII.: »Ja, hvad skal man sige? Han har konspireret mod Ludvig XVI, han har konspireret mod mig, han vil konspirere mod sig selv!«

Denne Bemærkning var ganske vist profetisk, men kunde uheldigvis ikke redde Ministeriet. Det var dødsdømt, Richelieu fattede det og indgav sin Demission. »Det er ikke Kongen, det er ikke Monsieur, det er ikke Kamrene, som jager mig bort«, skal han have udbrudt; »jeg jages paa Døren ved en Intrige, en ren og skær Intrige, jeg har været til Nar for!« Han sigtede til Ultra'ernes Anstrængelser, som havde fundet et saa lydigt Redskab i Madame du Cayla, der herskede almægtig over Ludvig XVIII.'s Sind.

Den 12te December 1821 ophørte Ministeriet Richelieu at leve, og i Løbet af faa Timer havde der dannet sig et Ministerium, hvori ingen af de fratrædende Ministre vilde tage Sæde. Villèle og Corbière kaldtes til Kongen og modtoge det Hverv at danne det nye Ministerium; Villèle overtog Financerne, hans Kollega blev Indenrigsminister, Krigsministeriet tilfaldt Hertugen af Belluno, Marskalk af Frankrig, medens Grev Mathieu de Montmorency, et af Kongregationens mest fremtrædende Medlemmer, blev Udenrigsminister og Grev Peyronnet, Generalprokurør i Bourges, skulde være Justitsminister. Alle disse Valg vare lidet heldige, største Delen af de nye Ministre manglede fremragende Dygtighed. Før disse Udnævnelser vare definitive, vilde Villèle, der var Sjælen i det nye Kabinet, dog endnu gjøre et Skridt hos de Serre, hvem han ønskede at beholde som Kollega. »Det skal jeg nok vogte mig for«, svarede de Serre; »for øvrigt ville I ikke holde eder ved Roret i

fjorten Dage.« Han tog vel Fejl i denne Forudsigelse; men hans Vægring gjør ham i hvert Fald Ære; han vilde ikke beholde Magten som en Naadegave af Højre.

Den 15de December meddelte »Moniteur« Navnene paa de nye Ministre, som vare kaldede af Kongen eller rettere af Greven af Artois, der havde opstillet Listen paa dem og ved deres Hjælp vilde øve en aktiv Indflydelse paa Regeringen til sin og sine Venners Fordel. Hertugen af Decazes, som var Ambassadør i London, indgav øjeblikkelig sin Demission og afløstes af Chateaubriand, medens de Serre fik Ambassaden i Neapel. Saaledes forsvandt alle Mænd af højre Centrum sammen med Richelieu; de vare besejrede af en unaturlig, skandaløs Koalition, som kun havde til Maal at styrte dem, men var ude af Stand til at gaa et eneste Skridt sammen, en Koalition, hvis Medlemmer kun skulde finde hverandre igjen for successive at styrte Ministerierne Villèle og Martignac.

(Fortsættes).

De vigtigste Begivenheder i Aaret 1884.

De tre nordiske Riger.

1.

Danmarks Rigsdag var vel »samlet« ved Nyaarstid 1884; men Folkethinget holdt ikke sit første Møde efter Juleferien før den 15de Januar, Landsthinget endog først den 15de Februar. De faa i Landsthinget fremsatte Lovforslag vare nemlig enten endnu ikke færdige fra Udvalgenes Behandling eller allerede — paa Grund af Thingets store Overensstemmelse med Ministeriet — efter en hurtig Behandling oversendte til Folkethinget. Her vare derimod de fra Landsthinget eller Ministeriet modtagne Lovforslag for største Delen gjemte i det saakaldte »Nimandsudvalg«, der i Samlingen 1883—84 var Udtrykket for den i de senere Aar fortsatte »Visnepolitik«, — den Taktik, som Thinget fulgte i Kampen mod Ministeriet.

En Undtagelse fra denne Taktik gjorde Folkethinget dog med det Lovforslag om overordentlige Foranstaltninger til Forsvarsvæsenets Fremme, som Krigsministeren havde fremsat i Thinget den sidste Dag før dets Juleferie. Dette blev nemlig den 18de Januar henvist til et særligt Udvalg paa 15 Medlemmer; men da det var det samme Forslag, som det samme Folkething den 3dje April

1883 havde standset ved en motiveret Dagsorden, var det let at forudse, at Regeringen heller ikke denne Gang vilde kunne faa det vedtaget. Det blev da ogsaa ved anden Behandling, den 2den April 1884, efter et udførligt Ordskifte i to lange Møder, forkastet med 66 Stemmer mod 26.

Finansloven havde Folkethinget endelig vedtaget den 8de Marts. Da Landsthinget henviste den til et Udvalg, fremlagde Finansministeren den 18de Marts Forslag til en midlertidig Finanslov »overensstemmende med de ikke faa tidligere Love med samme Formaal«, hvilket er at give særlig Landsthinget rigeligere Tid til at behandle Finanslovforslaget. Det overraskede derfor mange, at Landsthinget, især paavirket af sit virksomme Medlem Professor Matzen, — for hvis stigende Indflydelse tidligere Minister Kriegers mere og mere traadte i Skygge —, henviste den midlertidige Finanslov til det Udvalg, som var nedsat om Finansloven. Over begge Sager blev der samtidig afgivet Betænkning, og begge bleve opførte paa Dagsordenen den 29de Marts; men medens selve Finansloven gik uforandret til tredje Behandling, forkastede Landsthinget med 42 Stemmer mod 11 den midlertidige af Regeringen fremsatte og af Folkethinget vedtagne Finanslov, efter at Ordføreren (Matzen) havde udtalt sig for kun i Nødstilstand at bruge en saadan Lov og da i en ny Affattelse, og efter at Finansministeren, Konsejlspræsident Estrup, havde erklæret sig enig heri. Den 31te Marts, Finansaarets sidste Dag, var Finansloven færdig fra Rigsdagen, i det Landsthinget da vedtog den enstemmig i Folkethingets Affattelse, uagtet Landsthingsudvalget i sin Betænkning havde ytret »alvorlig Tvivl« om, hvor vidt det turde tilraade Thinget at »akceptere« den; men dette tilraadedes dog, fordi Regeringen havde udtalt, at den kunde »bruges til Administrationens Førelse«. Saa lidet tilfredsstillede Finanslovens Indhold dog Landsthingets Flertal, at Udvalgets Ordfører (Schlegel) ved anden Behandling endog

udtalte, at en privat Mand, der indrettede sig paa lignende Maade i økonomisk Henseende, »burde erklæres umyndig.«

At Rigsdagssamlingen derefter blev fortsat endnu i hele to Maaneder uagtet den ringe Udsigt til Frugter af en videre Forhandling imellem en Regering, som Folkethinget atter og atter havde erklæret sin Mistillid, og to Kamre, af hvilke det ene støttede den des ivrigere, jo stærkere det andet modarbejdede den, — det skyldtes Regeringens Ønske om at opnaa Rigsdagens Samtykke til den spanske Handelstraktat, som efter megen Tvivl og langvarig Forhandling endelig var bleven undertegnet i Kjøbenhavn den 29de Marts. Forslaget om Rigsdagsbeslutning blev den 5te April af Folkethinget henvist til Finansudvalget. Dette fandt det rigtigst, at de i »Nimandsudvalget« hvilende Lovforslag om Told- og Skibsafgifter, samt en Beskatning af Brændevin og Øl, overførtes til det samme Udvalg, og efter Indstilling af dettes Flertal vedtog Folkethinget den 21de Maj Toldlovforslaget i en fra Regeringens Forslag afvigende Affattelse enstemmig med 58 Stemmer. I Landsthinget standsedes det imidlertid den 26de Maj med 41 Stemmer mod 15 ved en Dagsorden, i hvilken det hedder, at »det foreliggende Lovforslag er uantageligt, endog som Grundlag for Forhandling om en Toldreform«, og at »Landsthinget derhos anser det for ikke blot unødvendigt, men endog uforsvarligt at knytte Beslutningen om den spanske Handelstraktat til Spørgsmaalet om en Toldreform«. Dagen efter, den 27de Maj, vedtog Folkethinget med 57 Stemmer mod 16, Rigsdagsbeslutningen om den spanske Handelstraktat med den Betingelse, at der samtidig med eller inden denne Beslutnings Ikrafttræden »udkommer en Lov, hvorved Lov angaaende Krigsskat paa Brænderidriften og Vareindførselen af 5te Avgust 1864 ophæves fra den 1ste April 1885, og hvorved de i ovennævnte Traktat indeholdte Tarifbestemmelser erholde Lovskraft.« Denne Betingelse blev den 29de Maj med 37 Stemmer mod

14 forkastet af Landsthinget, som derpaa sendte det derved ændrede Forslag tilbage til Folkethinget. Dette fastholdt imidlertid ved sin den 30te Maj foretagne Afstemning Rigsdagsbeslutningen om den spanske Handelstraktat i den under 27de Maj vedtagne Form og sendte den atter over til Landsthinget. Da dette samme Dag ogsaa fastholdt sin tidligere Form, var Beslutningen om den spanske Handelstraktat bortfalden.

Ogsaa med et andet af Regeringen fremsat vigtigere Lovforslag havde Folkethinget gjort en Undtagelse fra den som Regel fulgte »Visnepolitik«, uden at dog derved opnaaedes noget. Det var Lovforslaget om Bestyrelsen af Statsbanerne. Det var den 13de Maj med Ændringer vedtaget og sendt til Landsthinget; men her blev det den 21de Maj med 36 Stemmer mod 14 standset ved en Dagsorden: »da der under de forhaandenværende Omstændigheder ingen Udsigt er til, at en fortsat Behandling af det foreliggende, for Landsthinget uantagelige Lovforslag vil bringe noget Resultat, og Regeringen i den bestaaende Lovgivning har Hjemmel til at ordne Statsbanernes Forvaltning, indtil en ny Lov kan blive til.«

Med en anden Undtagelse fra »Visnepolitiken« var Folkethinget heldigere. Den gjaldt Regeringens Lovforslag om Udgifter ved Sindssygevæsenet og om Oprettelsen af en Anstalt for sindssyge i Fyn, der den 7de Maj 1884 udkom som Lov. Ved denne Lovs almindelige Del fik Hartkornet en Lettelse, hvis Gjennemførelse fra de fleste Sider erkjendtes for ønskelig. Som medvirkende Grund til at denne Sag nød Fremme, anførtes fra Modstanderes Side, at Venstre vilde vise en Opmærksomhed mod Monrad, ved hvis Valgsted, Middelfart, den i Lovens særlige Del omtalte nye Sindssygeanstalt skulde oprettes.

Foruden denne Lov, Finansloven og Tillægsbevillingsloven indskrænkede Frugterne af denne Rigsdags Lovgivning sig til 6 mindre Love, som vedkom saakaldte »løbende

Sager«, saasom om Indfødsrets Meddelelse, om Stempelbegunstigelser, om Vederlag for Kontorhold o. l.

Rigsdagens Slutning foregik den 31te Maj. Det var for Folkethingets Vedkommende den sidste Samling i den treaarige Valgperiode, hvilken første Gang under Ministeriet Estrup (siden 1875) udløb, uden at være afbrudt ved Opløsninger af Thinget. Forberedelserne til de ny Folkethingsvalg begyndte strax efter Rigsdagens Slutning med en Styrkeprøve mellem Partierne i Hovedstaden, hvor det politiske Liv i de senere Aar havde begyndt at røre sig stærkere og stærkere. Ved den 35te Gang tilbagevendende Grundlovsfest, den 5te Juni, gjorde nemlig det spændte Forhold mellem Partierne og den forskjellige Opfattelse af Grundlovens baade Aand og Bogstav en for alle Partier fælles Fest umulig. Ministeriets Tilhængere droge i Procession til Tivoli, Socialdemokraterne til Klampenborg Banegaard for at holde Fest i Dyrehaven, hvorimod de andre Oppositionspartier under det fælles Navn af »liberale« droge fra Frihedsstøtten paa Vesterbro til Frederiksberg. Det første Tog synes at have været det mindste, Socialdemokraternes det største.

Da Ophidselsen i Sindene tegnede til at blive stærk, besluttede Regeringen at gjøre Tiden indtil Valgene saa kort som mulig. Allerede den 9de Juni blev det derfor kundgjort, at, »da Valgperioden for Rigsdagens nuværende Folkething udløber den 26de Juli d. A., hvilken Dag falder paa en Tid, da Høsten mulig vil optage manges Tid og Kræfter«, udskrives et nyt almindeligt Valg til Folkethinget til den 25de Juni. Som Følge heraf var det nødvendigt at foretage en formel Opløsning af Folkethinget Dagen før Valget. Valgrøret var meget stærkt, især i Hovedstaden. Af dennes 9 Kredse var kun én, den 7de, repræsenteret af en »liberal«. Alle de tidligere Folkethingsmænd stillede sig til Gjenvalg; men i de 4 første Kredse opstilledes der »liberale«, i 7de en Tilhænger af Ministeriet,

i 5te, 8de og 9de socialdemokratiske Modkandidater. Oppositionsgrupperne støttede hinanden i Kampen under det fælles Tilraab: »Bort med Ministeriet Estrup!« Kampens Udfald blev, at det ministerielle Højre i Kjøbenhavn tabte 1ste Kreds (Rimestad) til en »liberal« (Trier) samt 5te (Goos) og 9de (den snart efter afdøde Poulsen) til to Socialdemokrater (Holm og Hørdum), hvis Parti derved første Gang fik Repræsentanter i Rigsdagen. Til Oppositionens Sejr i 1ste Kreds bidrog, at den valgte Kandidat havde vundet særlig Tillid ved sine Fortjenester af Arbejdernes Aftenundervisning ved Studentersamfundet, hvis Formand han var, og til Højres Nederlag i den store 5te Kreds medvirkede, at dens tidligere Folkethingsmand havde indladt sig paa en uforsigtig Forbindelse med de radikale eller revolutionære Socialister for ved deres Hjælp at bekæmpe sine farligste Modstandere, de mere maadeholdne Socialdemokrater.

Ogsaa i det øvrige Land led det ministerielle Parti saa store Tab, at det i det nyvalgte Folkething næppe kunde gjøre Regning paa mere end 19 (af 102) Medlemmer og altsaa var indskrænket fra et Mindretal paa omtrent en Fjerdedel til et paa næppe en Femtedel af det hele Folkething. At Ministeriet Estrup dog endnu ikke vilde trække sig tilbage, tilkjendegav det bl. a. derved, at det mødte i uforandret Sammensætning for den overordentlige Rigsdag, som var samlet den 14de—16de Avgust for at prøve Valgbreve, at det den 29de Avgust kun afløste et af sine mest fremragende, men af Sygdom overvældede Medlemmer, Skeel, som Indenrigsminister med Hilmar Finsen, Kjøbenhavns Overpræsident og tidligere Landshøvding paa Island, og at det endelig den 12te September optog i sin Midte Direktøren i Krigsministeriet, Oberst Bahnson, en ivrig Tilhænger af Kjøbenhavns Befæstning, som Krigsminister, medens den hidtilværende Krigs- og Marineminister Ravn vedblev at forestaa Marineministeriet.

Imidlertid var der den 30te Juli valgt 3 Tilhængere af Ministeriet ved Udfyldingsvalg til Landsthinget, et i Odense, et i Horsens og et i Randers, hvor Sæder i Landsthinget dog kun derved vare blevne ledige, at tre lige saa sikre Tilhængere af Ministeriet vare døde. I Aarets Løb foregik endnu et Personskifte i Landsthinget, i det et nyt Medlem (ligeledes ministeriel Højremand) valgtes i Aalborg den 17de December i Steden for den forhenværende Indenrigsminister Skeel, tillige Landsthingsmand, som var død den 5te November.

I Aarets første Halvdel gjennemførte Undervisningsministeriet ad administrativ Vej den allerede den 25de Oktober 1883 ved en kongelig Anordning foretagen Omordning af de højere Skoleembedsexaminer ved Universitetet, hvorom nærmere Bestemmelser fastsattes ved en Bekjendtgjørelse af 21de April 1884. En anden kongelig Anordning af 29de Marts angik Fiskeripolitiet i Nordsøen uden for Søterritoriet. Grundlaget herfor var Loven af 27de April 1883, der havde været en af Forudsætningerne for en Konvention om Ordningen af dette Forhold; Konventionen var den 6te Maj 1882 i Haag bleven afsluttet imellem Danmark, Tyskland, Belgien, Frankrig, Storbritannien og Nederlandene og stadfæstet den 22de Maj 1883. Dens Bestemmelser ere især af Betydning for de talrige Fiskere paa Jyllands Vestkyst. Anordningens vigtigste Bestemmelser traadte i Kraft den 15de Maj 1884 og gjælde foreløbig i 6 Aar.

I Løbet af Forsommeren aabnedes 4 nye Jærnbaner: den 14de Maj den 3,8 Mile lange fra Skive til Glyngøre, hvorved bl. a. Mors kom i nærmere Forbindelse med Landet syd for Limfjorden; den 24de Maj den 4,05 Mil lange fra Horsens gjennem Bjerre Herred til Juelsminde, nord for Vejlefjordens Munding; den 1ste Juni den 3,9 Mil lange fra Tommerup Station (mellem Odense og Middelfart) til Assens, og den 19de Juni den 4,81 Mil lange Hadsherredbane

fra Aarhus over Odder til Hov ved Kattegattet. I alt var saaledes det danske Jærnvejsnet i Aaret 1884 forøget med 16,56 Mil. Den 23de Marts aabnedes en Dampsporvognsforbindelse mellem Østerbro og Klampenborg langs Strandvejen, den første Frugt af den allerede den 20de Februar 1875 givne Lov om Benyttelse af Lokomotiver paa Sporveje.

Med Aarets sidste Halvdel begyndte, som sædvanlig, en Række Møder i forskjellige Øjemed. Af danske Møder skulle nævnes: det 4de danske Skovbrugsmøde, der aabnedes den 3dje Juli i Silkeborg, Sparekassemødet i Svendborg den 21de—22de Juli, hvor 68 danske Sparekasser vare repræsenterede ved 96 delegerede, og Handelsmødet i Kjøbenhavn den 9de—11te September. Kjøbenhavn var desuden Mødestedet for to store internationale Sammenkomster: den med en Række glimrende Festligheder forbundne 8de internationale Lægekongres den 10de—16de Avgust og »den evangeliske Alliances« 8de Fællesmøde den 30te Avgust—6te September. Faa Dage efter, den 9de September, samledes første Gang det ved kongelig Resolution af 8de Oktober 1883 oprettede »kirkelige Raad« i Kjøbenhavn; men dets Møder, som sluttedes den 25de, vare ikke offentlige. Offentligt var derimod et Kirkemøde, som den 15de—16de Oktober holdtes i Odense. Kjøbenhavn var endelig Mødestedet for et Par skandinaviske Fagmøder (hvorom senere.)

En Hindring for den allerede længe forberedte store Lægekongres, hvortil alene Rigsdagen havde bevilget et Tilskud af 50,000 Kroner, truede længe, i det Kolera var udbrudt i det sydlige Evropa henimod Juni Maaneds Slutning. Farsoten syntes dog ikke at ville rykke Danmark nærmere, inden de store internationale Sammenkomster i Kjøbenhavn vare forbi; men strax efter den evangeliske Alliances Møde steg atter Frygten for, at Kolera skulde blive indført. Sundhedskollegiet fandt ikke Bestemmelserne i Lov af 2den Juli 1880 om Foranstaltninger mod smit-

somme Sygdomme tilstrækkelig betryggende, og efter dets Tilskyndelse lod Regeringen den 12te September udgaa en foreløbig Lov om »yderligere Foranstaltninger mod asiatisk Koleras Indførelse ad Søvejen.« Lykkeligvis blev Danmark denne Gang forskaanet for en saadan Ulykke.

Derimod ramtes det af en anden, aldeles uforudset Ulykke ved Kristiansborg Slots Brand den 3dje Oktober. Længe troede man at kunne blive Herre over Ilden, hvorfor Redningen ej begyndte strax; dog frelstes, i det baade høje og lave udsatte sig for store Farer og Anstrængelser, hele Malerisamlingen, Højesterets og Rigsdagens Arkiv, en ikke ringe Del af dens Bogsamling m. m. Faren for de tilstødende Bygninger var i Løbet af Natten overhængende; især truedes Slotskirken og Thorvaldsens Musæum, hvor Vinden bar paa, mindre Rigets store Bogsamling, Gehejmearkivet og Ministerialbygningerne. Efter en rasende Kamp mod Ilden, der krævede et Offer af to (eller tre) Menneskeliv, lykkedes det dog at indskrænke den til selve Slottet; men Dage, ja Uger efter ulmede Ilden endnu i Grunden.

Rigsdagen, som ved »aabent Brev« af 22de September var sammenkaldt til den 37te ordentlige Samlings Aabning paa Kristiansborg den 6te Oktober, maatte — i Henhold til et nyt »aabent Brev« af 4de Oktober — møde i Universitetets Festsal. Første Gang siden 1874 aabnede Kongen personlig Rigsdagen. I den Trontale, han oplæste, udtaltes, at den Ulykke, hvoraf Fædrelandet var blevet hjemsøgt, burde være en kraftig Opfordring til »at fremme Landets og Folkets aandelige og materielle Vel« og da »først og fremmest til at sikre Landets Selvstændighed ved hensigtsmæssige Foranstaltninger til dets Forsvar.«

Efter at Thingene havde konstitueret sig i to af Universitetets Høresale, modtaget den officielle Meddelelse om de to nye Ministres Udnævnelse, bemyndiget Formændene til at udtale for Kongen Thingenes Deltagelse i hans Sorg

over Slotsbranden, tilkjendegivet ved at rejse sig deres Tilslutning til Formændenes Mindeord om de to nys afdøde tidligere Rigsdagsmænd Fenger og Bruun, og endelig modtaget en Del forretningsmæssige Meddelelser, bleve Rigsdagens Møder udsatte til den 3dje November.

Det gjaldt nu om hurtigst muligt at skaffe Husly til de Statsmyndigheder, som vare blevne husvilde ved Slotsbranden. Den 21de Oktober kunde Højesteret gjenoptage sine afbrudte Møder i den græske Konges Palais i Bredgade, og ved overordentlige Anstrængelser, især fra Ingeniørkorpsets Side, lykkedes det i 4 Uger at faa Fredericiagadens Kaserne, det tidligere Landkadet-Akademi, indrettet til midlertidigt Hjem for Rigsdagen. Ved Gjenoptagelsen af dennes Møder den 3dje November udtalte Landsthingets Formand Liebe »det Bønnens og Haabets Ord«, at alt, hvad der her skulde foregaa, maatte ske »i en god Aand til Forsamlingens Ære og til vort Fædrelands sande Gavn«, medens Folkethingets Formand Berg udtalte, at Thinget vil »føle det som sin uafviselige Pligt at gjøre sit bedste for, at den Landet ødelæggende konstitutionelle Strid mellem Ministeriet og Thinget kan finde en Afslutning, der stemmer med Forfatningens Krav og Thingets Ære«, for at man kan komme til »at fremme de saa længe forsømte Krav, som Landet med stigende Styrke fordrer løste.«

I de nærmest følgende Dage foregik bag Folkethingets Kulisser, men uden at kunne skjules for Almenheden, en ny Gruppering i Venstre. Anledningen hertil var følgende. At »den Landet ødelæggende konstitutionelle Strid mellem Ministeriet og Thinget« efter Venstres Valgsejr den 25de Juni ingen »med Forfatningens Krav og Thingets Ære« stemmende Afslutning kunde finde uden ved Ministeriet Estrups Afgang, var intet Tvistepunkt imellem Venstrepartiets indflydelsesrigeste Mænd, Berg og Hørup, som begge vare Medlemmer af »Folkethingets Venstre« eller den saakaldte »radikale« Gruppe. Men medens den

første mente, at det med dette Formaal for Øje vilde være af stor Betydning, om den »radikale« Gruppe, som hidtil kun havde samvirket med den »moderate« gjennem delegerede, sluttede sig sammen med denne til et fælles Parti, mente derimod Hørup, at en saadan Sammenslutning var unødvendig, maaske endog skadelig, men i alt Fald ubetimelig. Til Bergs Mening sluttede sig den »moderate« Gruppe; i den, han selv tilhørte, blev han derimod overstemt. Derfor dannede han den 8de November et nyt Parti, det saakaldte »danske Venstre«, som kom til at bestaa af den »moderate« Gruppes 23 Medlemmer, 21 (Berg medregnet) af den »radikale« Gruppe og nogle faa Venstremænd, der hidtil havde staaet uden for Partierne, men nu sluttede sig til det nye Parti, som saaledes kom til at tælle 48 Medlemmer. De 25 »radikale«, som forbleve i »Folkethingets Venstre«, kaldtes derefter, i Modsætning til »de danske«, af Modstandere som oftest »Evropæerne«. »Morgenbladet« blev »de danskes«, det siden den 1ste Oktober af Hørup udgivne nye Blad »Politiken« »Evropæernes« Hovedorgan i Pressen. Af Udtalelser i disse to Blade skinnede det igjennem, at Misforstaaelsen mellem de to Venstregrupper fremdeles vedvarede, og Højres Presse ventede en Splittelse af Venstre. Imidlertid enedes de to Grupper dog snart om en Form for Samarbejde, i det der valgtes en Fællesbestyrelse paa 9 Medlemmer, 3 fra den »radikale« og 6 fra den »moderate« Gruppe. Fra Fællesbestyrelsen kunde der gjøres Indstillinger til hver især af Grupperne, og saa vel denne Bestyrelse som et bestemt Antal Medlemmer kunde kræve Fællesmøde, hvis Beslutning skulde gjælde for det samlede Venstres, dog med Ret til at tage Særstilling. Paa dette Grundlag sluttedes der den 19de November Overenskomst mellem Venstregrupperne, og for at forebygge ny Splittelse udgik den 23de November fra de tre Medlemmer af »Bestyrelsen for Folkethingets

Venstre« en i »Politiken« meddelt aaben Skrivelse »Til vore Meningsfæller.«

Folkethingets Partigruppering var saaledes følgende: Foruden de to Venstregrupper paa henholdsvis 48 og 25 Medlemmer talte Oppositionen 10 Medlemmer, nemlig 8 »liberale« og 2 Socialdemokrater, saa at den samlede Opposition udgjorde 83. Det ministerielle Højre talte 19 Medlemmer.

Medens der endnu forhandledes imellem Venstregrupperne om den ovennævnte Overenskomst, fandt Finanslovforslagets første Behandling Sted den 12te November. Denne Behandling plejer at træde i Steden for den i andre lovgivende Forsamlinger sædvanlige »Adressedebat«, hvor den almindelige politiske Stilling er Gjenstand for Ordskiftet, og en saadan var ogsaa denne Gang ventet; men den Mærkværdighed hændtes, at Forhandlingen sluttede, efter at kun en eneste Taler havde haft Ordet. Efter at nemlig Finansudvalgets Ordfører i de senere Aar, Holstein-Ledreborg, havde rettet et skarpt Angreb paa Ministeriet, ventede man, at dettes Chef vilde tage Ordet; men da han tav og ingen anden begjærede Ordet, lød Formandens Klokke. I samme Øjeblik begjæredes Ordet af flere; men Forhandlingerne vare og bleve sluttede. Den 14de November valgtes til Finansudvalget 12 Medlemmer af Venstre (8 »moderate« og 4 »radikale«), 1 »liberal« og 2 ministerielle Højremænd.

Den 19de November kom det første af en Række Lovforslag, der vare fremsatte af Ministeriet, til første Behandling i Folkethinget. Som første Taler optraadte Formanden for det tidligere »Nimandsudvalg«, der i den foregaaende Samling havde taget de fleste af Regeringens Lovforslag i Forvaring (Boisen), og foreslog nu at bruge en i alt Fald i Formen skarpere Fremgangsmaade over for Ministeriet, nemlig at standse denne Sag saa vel som flere senere ved følgende Forslag til Overgang til Dagsordenen: »I det

Folkethinget efter Valget den 25de Juni med forøget Styrke maa fastholde, at en Forhandling om Reformer med dette Ministerium er ørkesløs, gaar Thinget over til Dagsordenen.« Dette vedtoges med 63 Stemmer mod 18. Med 66 mod 15 vedtoges det Dagen efter at standse Regeringens Lovforslag om en Alderdomsforsørgelsesanstalt, hvilket ikke engang Socialdemokraterne vilde forhandle med dette Ministerium. Paa samme Maade standsedes samme Dag andre af Ministeriet fremsatte Lovforslag, og Formanden havde saaledes ved Mødets Slutning intet at sætte paa Thingets Dagsorden. Dets Møder bleve derfor udsatte indtil videre, medens Finansudvalget arbejdede. Inden Juleferien holdt Folkethinget først atter et Par Møder den 18de—20de December, dels for at modtage og paa forskjellig Maade at behandle et Par Lovforslag, dels for at nedsætte to Udvalg om løbende Sager: Kontorholdsvederlag og Indfødsret.

Den 21de November havde Landsthingets Formand heller ikke mere at sætte paa Dagsordenen; men her gjenoptoges Møderne dog allerede den 5te December, da de to militære Ministre lod anmelde Lovforslag om overordentlige Bevillinger til Forsvarssagens Fremme, nemlig »til Befæstninger« og »til Flaadens Udvikling«. Ogsaa flere vigtige Sager bleve fremsatte eller behandlede, hvorefter Landsthinget begyndte sin Juleferie samme Dag som Folkethinget, den 20de December.

I Begyndelsen af December havde imidlertid det danske Folk under Nutidens Brydninger modtaget et forfriskende Indtryk af Holbergsfester til Minde om, at det var 200 Aar siden den nyere dansk-norske Litteraturs Grundlægger var født (den 3dje December 1684). Især »den danske Skueplads«, hvis Skaber han med rette kaldes, var heldig med en Række Festforestillinger, hvorved fire af hans bedste Komedier opførtes den 3dje—6te December.

Tidligere paa Aaret havde et andet, noget yngre Minde samlet danske af alle Partier tæt ved Danmarks politiske

Sydgrænse. Det var den 15de April, da et Mindesmærke for de danske Sønderjyders Talsmand H. A. Krüger († den 27de Avgust 1881) afsløredes i Ribe. Vestjylland fik derefter den 7de—9de Juni et kjærkomment Besøg af et Par Tusende Sønderjyder, baade Mænd og Kvinder, og den 22de—29de s. M. gjæstede henved 300 Piger fra det danske Sønderjylland Kjøbenhavn og Omegn. Hvor megen Glæde disse end havde af Besøgene, maatte de og deres Meningsfæller dog bag efter lide meget derfor af de tyske Myndigheder. Udvisningerne fortsattes efter en stigende Maalestok, og flere Afskedigelser og Suspensioner fandt Sted; saaledes afskedigedes bl. a. de Kommuneforstandere, som havde deltaget i Vestjyllandsfærden. Ja den svensk-norske Vicekonsul, Bankdirektør Amorsen i Haderslev, som havde været blandt Deltagerne, blev i Følge den tyske Rigsregerings Klage af den svenske Udenrigsminister afskediget fra den Stilling, som han i 22 Aar havde beklædt.

Et af de mest paafaldende Exempler paa de tyske Myndigheders Forfølgelsesiver var den Sag, der blev anlagt mod 16 unge Piger i Aabenraa, fordi de den 16de Juli i et privat Hus, hvor Vinduerne stode aabne, havde sunget nogle danske Sange. Fortyskningen af de dansktalende Distrikter ved Undertrykkelse eller Indskrænkning af deres Modersmaal efterstræbtes med voxende Iver, saaledes bl. a. ved Indførelse af en ny tysk Sangbog. Imod disse Bestræbelser blev der den 20de Maj af de danske Sønderjyders Repræsentanter i den tyske Rigsdag, Gustav Johannsen og Hans Lassen, overrakt den preussiske Kultusminister et Andragende med 8471 Underskrifter; men der blev ikke taget ringeste Hensyn dertil.

Ved Rigsdagsvalget senere paa Aaret bleve de to nysnævnte Repræsentanter ikke gjenvalgte. Johannsen var forrige Gang kun bleven valgt paa Grund af Uenighed blandt Tyskerne; hans Kreds tilfaldt nu dem. Den anden Kreds var saa afgjort dansk, at der i den kun kunde være

Tale om en dansk Rigsdagsmand; men Uenigheden om Edsaflæggelsen medførte, at Junggreen blev opstillet som Kandidat ved Siden af Lassen. Junggreen sejrede ved det den 11te November foretagne Omvalg og indbragte allerede den 27de November et Lovforslag om Retssproget i de Landsdele, som ikke havde tysk Folkesprog.

Af danske, døde i Aaret 1884, kunne nævnes: Biskopperne Gerhard Peter Brammer, † 12te Januar, og Hans Lassen Martensen, † 3dje Februar; de filosofiske Professorer Povl Sophus Vilhelm Heegaard, † 27de Marts, og Rasmus Nielsen, † 30te September; de tidligere Ministre Johan Christian Jessen, † 6te Februar, Vilhelm August Borgen, † 27de Maj, Carl Emil Fenger, † 21de September, og Erik Vilhelm Robert Skeel, † 5te November; de forhenværende Landsthingsmænd Mads Pagh Bruun, † 23de September, og Grosserer Moritz Gerson Melchior, † 19de September; Generalerne Carl Philip Friedemann Maximilian Müller, † 28de Oktober, og Herman Laurits Scharffenberg, † 25de November; Meteorologen Kaptejn Niels Henrik Cordulus Hoffmeyer, † 16de Februar, Naturhistorikeren Jørgen Christian Schjødte, † 22de April, Kirurgen Professor Valdemar Holmer, † 8de Juli, Forstanderen for Abnormanstalterne Professor Johan Christopher Henrik Rummelhoff Keller, † 21de Maj, og Forfatteren Theodor Vilhelm Kjerstrup Rumohr, † 15de Oktober. Desuden bør nævnes Landgrev Friederich af Hessen, † 14de Oktober, som 1851 gav Afkald paa den danske Trone til Fordel for sin Søster, vor nuværende Dronning, og hendes Slægt.

Paa Island var Althinget ikke samlet 1884; men i Aarets Løb stadfæstedes flere Love, som vare Frugter af forrige Althings lovgivende Virksomhed. Blandt disse maa nævnes en udførlig Lov af 12te Januar om Bortbygsling og Brug af Jordejendomme, hvorved enhver Jordejer forpligtes til, for saa vidt han ikke selv benytter Jorden, at leje den til en anden. Samme Dag stadfæstedes en Lov

om Kreaturers Død af Magerhed, hvorved der anordnes Tilsyn med, at Repsbeboerne have tilfredsstillende Huse og tilstrækkeligt Foder til de Kreaturer, som de holde om Vinteren.

De videnskabelige Undersøgelser paa Grønland fortsattes i 1884 ved ikke mindre end 3 Expeditioner.

For de danske Øer i Vestindien bragte Aaret 1884 ingen Lettelse i det økonomiske Tryk. Den 6te September højtideligholdtes som Halvandethundredaars-Dagen for St. Croix's Optagelse blandt Danmarks Kolonier.

2.

Om Aaret 1884 har bragt Forfatningskampen i Norge til en Afslutning, er et Spørgsmaal, som maa besvares forskjellig, efter som man gjør Statsraadssagen, Parlamentarismen eller Kongens Veto til Kampens Kjærne. Som endelig maa Afslutningen betragtes, for saa vidt den Grundlovsændring, som siden 1821 havde staaet paa Dagsordenen og som oprindelig havde fremkaldt den Aar for Aar heftigere Partikamp, uigjenkaldelig blev gjennemført, i det der aabnedes Statsraaderne Adgang til Deltagelse i Storthingets Forhandlinger. Foreløbig maa Afslutningen derimod kaldes, for saa vidt Parlamentarismen — hvortil nys nævnte Grundlovsændring unægtelig var et Skridt — næppe kan siges at være slaaet fast, saa snart der dannes en Regering af Folkerepræsentationens Flertal, men først, naar Regeringens Overensstemmelse med dette vinder Hævd og bliver statsretlig Sædvane. Ingen Løsning fik Spørgsmaalet om Kongens Vetoret i Grundlovssager, da der blev sluttet Forlig mellem Kongen og Storthinget paa et andet Grundlag end »9de Juni-Beslutningen« af 1880. Da imidlertid Forfatningskampen ophørte, uden at den synes at ville blusse op paa ny, kan Aaret 1884 med rette betegnes som et Mærkeaar i Norges Historie.

Begivenhedernes Udvikling er i Aarets første Halvdel næsten dramatisk. Den 10de Januar gjenoptog Rigsretten sine Møder efter Juleferien. Den 28de Januar samledes de Repræsentanter for Norges Venstreforeninger, som vare indkaldte til et Møde i Hovedstaden, og valgte den 29de en midlertidig Bestyrelse. I de samme Dage uddelte Krigsbestyrelsen skarpe Patroner til Kristianias Garnison, to Feltkanoner opplantedes, og to Munitionsvogne bleve fuldpakkede med Kardæsker og Sprænggranater. Den 31te Januar kom Kong Oskar den 2den fra Stockholm til Kristiania, og den 2den Februar aabnede han personlig Storthinget med en af Statsminister Selmer medunderskreven, forholdsvis kort og forretningsmæssig Trontale.

Imidlertid gik Rigsretten sin Gang. Realitetsproceduren sluttedes endelig den 18de Februar, og det anklagede Ministeriums Chef tog selv Ordet i Slutningsmødet. Han rettede et heftigt Angreb paa selve Domstolen. Skulde Dommen gaa ham imod — saaledes slutter Selmer — »da vil det visselig smerte mig dybt; men det vil ikke være en Sorg for mig eller min Skæbne; thi jeg har Bevidstheden om at have gjort min Pligt. Det vil være en Sorg over den tunge Sandhed, at det har lykkedes politisk Vildledelse at berøve Landet endog dets dyrebareste Skat, det Værn, som retskaffen Færd skal have i Domstolene. — — Det vil — — — være en Sorg for mit Fædreland, dets Ære og dets Fremtid.« Voteringen i denne Sag begyndte den 22de Februar, og den 27de afsagdes Rigsretsdommen over Selmer. Fordi han havde tilraadet Kongen ikke at fuldbyrde Storthingsbeslutningerne af 17de Marts 1880 om Statsraadernes Adgang til Storthingets Forhandlinger og af 14de Juni 1882 om Bevillinger til Folkevæbningssamlagene m. m., samt kun delvis dem af 16de og 17de Juni 1882 om Jærnvejenes Centralstyrelse, blev han dømt til at »have sit Embede som Statsminister og Medlem af Kongens Raad forbrudt,« hvorhos han havde at udrede Sagens Omkost-

ninger, bl. a. i Salær til de tre Aktorer i alt 15,000 Kroner. Venstre havde for en stor Del ventet, at Dommen — efter Ministeransvarlighedslovens Ord — skulde have lydt paa Uværdighed til at beklæde noget Embede, Ombud eller Bestilling, og fandt den derfor ikke stræng nok. Paa den anden Side fandt Højre den aldeles uretfærdig, og da Selmer efter Dommens Forkyndelse kom til Syne i Storthingets Dør, hilstes han med længe vedholdende Hurraraab af den uden for ventende Mængde. I sin Bolig modtog han Besøg af Kongen, Dronningen, Kronprinsen, mange Embedsmænd og Borgere, som bevidnede ham deres Deltagelse.

Da Rigsretsdommen den 28de Februar var oplæst for Odelsthinget, begjærede en af Højres Førere (Roll) Ordet for at udtale sig i Anledning af den oplæste Dom, og da hans Begjæring blev afslaaet med 46 Stemmer mod 37, overrakte han Præsidenten en af 31 Højre-Medlemmer den 27de Februar undertegnet skriftlig Erklæring. Præsidenten oplæste denne, hvori udtales, »at der ikke gjennem Rigsretsdom kan frakjendes nogen af Statsmagterne den Stilling og de Funktioner, som ved Grundloven ere dem anviste.« De samme 31 Medlemmer af Odelsthinget lode Dagen efter udgaa en Opfordring til Medborgere om at dække de Udgifter, som Rigsretssagen havde paaført og vilde paaføre Statsraadets Medlemmer. En Komité af 5 Mænd udstedte dernæst den 3dje Marts et Opraab til Meningsfæller i hele Norge om at yde Bidrag. Indsamlingen fik det Udfald, at Komiteen den 1ste April — umiddelbart efter Dommens Afsigelse over den sidste af de sagsøgte Statsraader — kunde indbetale alle de Omkostninger og Bøder, som Rigsretten havde paalagt de domfældte. Saa vel de selv som deres Defensorer hædredes desuden ved Festmiddage.

Rigsretsdommen af 27de Februar overbragtes Kongen den 1ste Marts af en af Retten valgt Deputation, som bestod af 8 Lagthingsmænd og 4 Højesteretsassessorer. De saae den fra Embedet dømte Statsminister og de øvrige

Ministre ved Kongens Side. Kongen forholdt sig tavs. Ved et Vink med Haanden bød han Statssekretæren modtage Domsakten, og afskedigede derpaa Deputationen ved et Nik med Hovedet.

I Sverige gjorde Dommen et stærkt Indtryk. Det svenske Folk delte sig næsten paa samme Maade som det norske i et Venstre og et Højre. Det sidste søgte at gjøre gjældende, at Dommens Udførelse og videre Følger udsatte Rigernes Forening for at sprænges. Denne Mening synes strax at have paavirket den svensk-norske Konge i høj Grad. Han paalagde nemlig Chefen for de svenske Ministre, som vare til Stede i Kristiania, at ytre sig paa egne og Kollegers Vegne om et Par i Dommen berørte Spørgsmaal. Den 6te Marts afgav den svenske Statsminister Thyselius sin Erklæring, som han havde affattet i fuld Overensstemmelse med de andre svenske Ministre. Den gik ud paa, »at Unionen forudsætter og betinger, at i Norges Grundlov lige saa lidt som i Sveriges nogen Ændring maa kunne vedtages uden Kongens Bifald og Samtykke, samt at Norges væbnede Styrke ligesom Sveriges skal være stillet under den fælles Konges Befaling og Overhøjhed.« Allerede Rygtet om denne Erklæring, hvis Ordlyd først den 26de Marts blev bekjendt, ophidsede Sindene paa begge Sider end mere imod hverandre. Blandt Nordmændene, som frygtede Indgreb i Norges Selvstændighed af Hensyn til Foreningen med Sverige, begyndte endog enkelte indflydelsesrige ministerielle at vakle. I disse Dage, den 7de Marts, indbøde 62 Mænd i Kristiania til at danne en »liberal« politisk Forening.

Imidlertid ventede Storthinget endnu paa, om Kongen vilde lade Rigsretsdommen fuldbyrde og afskedige Selmer, eller om han vilde følge yderste Højres Raad og undlade det. Endelig, den 11te Marts, udgik en af Statsminister Kierulf medundertegnet Kundgjørelse om Kongens Beslutning. Heri tilkjendegav han vel, at han ikke kunde anse

Dommen for afgjørende Grundlovsfortolkning eller for noget i ringeste Maade bindende Fortilfælde. Han vilde derfor ikke i noget Punkt eller i nogen Henseende anse sig for indskrænket i sin Beføjelse til fremtidig som hidtil at styre Riget med al den Myndighed, som efter Grundloven rettelig tilkom ham; men dog fandt han under de foreliggende Forhold at burde lade Selmer — som selv havde ønsket det — træde tilbage som Statsminister og bestemte derfor, at han skulde fratræde sit Embede. Ved samme Lejlighed bevidnede Kongen ham sin naadige og varme Anerkjendelse for hans lange Embedsvirksomhed og tro Tjeneste, samt udnævnte ham til svensk Serafimerridder. Da den nævnte Udtalelse desuden indeholdt adskilligt, som maatte mishage Rigsretten, gjorde den ikke Storthinget venligere stemt, uagtet Kongen i Virkeligheden havde bøjet sig for Rigsretsdommen, for saa vidt han afskedigede Selmer.

Inden Kundgjørelsen om Selmers Afsked naaede Storthinget, havde dette forberedt et Skridt til at fremskynde Sagen. For at erfare, om Selmer efter sin Domfældelse havde givet Møde i Statsraadet som Statsminister, fremsatte Præsidenten i Odelsthinget (H. Bentsen) den 12te Marts det Forslag, at Thinget i Henhold til Grundloven skulde begjære sig forelagt de Statsraadsprotokoller, som vare førte siden den 27de Februar. Dette Forslag blev den 15de Marts enstemmig vedtaget. De udleverede Protokoller bleve overgivne til Protokolkomitéens Prøvelse.

Rigsretten fortsatte imidlertid sin Virksomhed med Sagerne mod de ti andre Statsraader. Under Sagen mod Kierulf fremsatte en af Defensorerne (Bergh) Bemærkninger om Rettens Sammensætning, og Dagen efter, den 8de Marts, henstillede han til Retten at beordre fremlagt den Protokol, som var ført i Storthingets Venstreforening og dennes Femtenmandsudvalg i 1883. Rigsretten afgav den Kjendelse, at Defensor kunde søge Protokollen eller bekræftet Gjenpart af den gjort tilgængelig for Retten, for

saa vidt Indholdet vedkom Sagen. »Foreningen af Storthingsmænd til diskuterende Møder« svarede imidlertid, at den ikke fandt sig beføjet til at udlevere sin Protokol, og de vedkommende Medlemmer af Retten vilde ikke meddele Oplysninger om Foreningens private Møder. Derefter erklærede Defensor, at han fandt det unyttigt at forsøge noget virkeligt Forsvar; han indskrænkede sig derfor til at nedlægge »Protest mod en saadan Retsøvelse« og fratraadte Skranken. Statsminister Kierulf forlod ligeledes Retten, og Sagen mod ham kunde saaledes strax optages til Doms. Inden Dommen, der ligesom Selmers lød paa Embedsfortabelse, afsagdes den 17de Marts, havde Rigsretten ved Kjendelser bestemt, at alle Medlemmer burde deltage i Paakjendelsen af den fremsatte Inhabilitetsindsigelse, og derefter, at denne ikke skulde tages til Følge. Da Rigsretten den 19de traadte sammen i Sagen mod Statsraad Vogt, erklærede Defensor (Heffermehl), at han, efter hvad der var passeret i Sagen mod Kierulf, agtede »ikke at afgive Tilsvar eller nedlægge Paastand«. Den 20de dømtes derefter Vogt fra Embedet, og paa samme Maade gik det Slag i Slag med Dommene over de andre Statsraader. Holmboe, Helliesen, Jensen, Munthe og Bachke dømtes (den 21de—26de Marts) fra Embedet, Johansen, Schweigaard og Hertzberg (den 29de Marts — 1ste April) til en Bøde af 8000 Kroner hver. De fandtes nemlig kun skyldige i de to sidste Anklagepunkter (om Skytteforeningerne og Jærnvejsstyrelsen): Johansen var den eneste af de daværende Ministre, som den 29de Maj 1880 — om end noget ubestemt — havde tilraadet Kongen at stadfæste Grundlovsændringen om Statsraadernes Adgang til Storthinget, medens Schweigaard og Hertzberg først senere vare blevne Statsraader. De fra Embedet dømte Ministre bleve vel efterhaanden afskedigede, men stadig med Bevidnelse af Kongens naadige og varme Anerkjendelse. Da man den 17de Marts kunde forudse, at Bachke sidst vilde blive dømt til Embeds-

fortabelse, blev han da konstitueret som midlertidig Statsminister, og da han 12 Dage efter faldt, blev den 5 Dage tidligere som Statsraad konstituerede Stiftamtmand Rye hans Eftermand som konstitueret Statsminister; men denne Konstitution varede kun til den 3dje April, da et nyt Ministerium dannedes.

Forinden havde Kongen været en Uges Tid i Stockholm. Den 19de Marts afrejste han fra Kristiania efter at have beskikket Kronprinsen til Vicekonge under sin Fraværelse, en Udnævnelse, som krænkede Nordmændenes Selvstændighedsfølelse. Paa Stockholms Centralbanegaard blev Kongen den 20de modtagen af det højeste svenske Aristokrati, de fornemste Embedsmænd, Repræsentanter af Rigsdagens Højre og en Folkemængde paa flere Tusender, der ved Togets Ankomst istemte et kraftigt Hurra for Kongen. Efter at Damer havde strøet Blomster for hans Fødder, rettede han sin Gang til det Sted, hvor en Del af andet Kammers Medlemmer stod samlede. Til dem holdt han en Tale, der snart blev et almindeligt Samtaleæmne. Han sagde, at han havde gjort, hvad han som Unionskonge havde anset bedst for begge Rigerne; Rigsdagens Kamre havde ikke kunnet deltage i hans Beslutninger; men hvad han havde gjort, havde han gjort af et godt Hjærte og oprigtig Overbevisning, og han haabede, at det svenske Folk ogsaa opfattede det saaledes. Disse Ord hilstes med nye Hurraraab, men opfattedes af mange i Norge, — hvortil de naturligvis strax telegraferedes —, som om han havde villet gjøre det svenske Folk til Dommer over sin Optræden i den norske Forfatningskamp, og allerede Dagen efter indeholdt den norske Oppositions Hovedorgan, Kristiania »Dagbladet« en skarp ledende Artikel med Overskrift »Kongen i Stockholm«. Den 26de Marts tryktes den svenske Statsminister Thyselius's ovenomtalte Skrivelse i den officielle svenske Posttidning, og samme Dag kom Kongen atter tilbage til Kristiania. Han bestemte strax, at retslig Tiltale maatte rejses

mod »Dagbladets« Redaktør for Artiklen af 21de Marts saa vel som imod den — for Tiden i Paris boende — norske Digter Bjørnstjerne Bjørnson for en tidligere af ham underskreven Artikel i Bladet »Verdens Gang«, hvori der ogsaa mentes at være udtalt fornærmelige Ord om Kongen. Ligeledes besluttedes Tiltale mod Udgiveren af »Indtrønderen« og Redaktøren af »Dagsposten«.

Den 3dje April dannedes endelig Ministeriet Schweigaard. Sit politiske Præg fik det derved, at det betydeligste af de Medlemmer af Ministeriet Selmer, som kun vare dømte til Bøder, gjenoptoges som norsk Statsminister i det nye Ministerium, medens ogsaa de øvrige Statsraader hørte til samme Parti. Venstre saae i dets Dannelse et Tegn paa, at Kampen skulde fortsættes, og Storthinget opgav nu den afventende Stilling, det havde indtaget i den sidste Tid. Den 9de April blev der af Protokolkomiteen afgivet Betænkning over de til den henviste Statsraadsprotokoller fra 27de Februar til 11te Marts, og det oplystes, at Selmer virkelig havde deltaget i Statsraadets Forhandlinger efter Domfældelsen. Flertallet mente derfor, at der maatte kunne rejses ny Rigsretstiltale saa vel imod ham som imod de øvrige Ministre, der havde deltaget i Statsraadet den 11te Marts uden at gjøre Indsigelse mod den da udstedte kongelige Kundgjørelse. Imod de allerede afsatte Ministre ansaa man dog Rigsretstiltale for unødvendig, og imod de nuværende Ministre, navnlig det nye Ministeriums Chef, vilde man ogsaa »for Tiden« undlade det; men viste det sig, at de fortsatte det forrige Ministeriums Politik, vilde der atter blive rejst Tiltale for Rigsretten, og der kunde da ventes en strængere Dom end sidst.

Storthingets næste betydeligere oppositionelle Skridt var Fremdragelsen af et tidligere Tvistepunkt med Regeringen: Lensmandsloven. To Gange tidligere havde den været uændret vedtagen og behøvede nu kun en tredje Vedtagelse for i Følge Grundlovens § 79 at blive Lov, om

end Kongen ikke vilde stadfæste den. Efter at Odelsthinget den 22de April havde vedtaget dens omstridte § 4 med 52 Stemmer mod 32, fattede det den tredje Gangs uændrede Beslutning til Lov om Lensmænds Ansættelse. Den 18de April havde Storthinget med 70 Stemmer mod 38 bevilget Statsbidrag til en kommunal Middelskole i Brevik, saaledes at der ingen Hindring lagdes i Vejen for, at Kommunen kunde anlægge Skolen paa Grundlag af Fællesundervisning for Drenge og Piger. Den 24de April besluttedes det dernæst, at den af Thinget i Henhold til en tidligere Beslutning af 15de Maj 1882 udnævnte Kommission til Drøftelse af Johan Sverdrups Lovforslag om Rettergangsmaaden i Straffesager bemyndigedes til at fortsætte sit Arbejde og derunder at inddrage senere tilkomne Spørgsmaal, bl. a. om Overretternes Nedlæggelse. Den 26de April besluttede Storthinget efter en tre Dage lang Forhandling med 80 Stemmer mod 32 at udsætte Behandlingen af Marinebudgettet, hvori yderligere Nedsættelse end af Komiteen foreslaaet mentes at burde ske, og det af politiske Hensyn, i det man vilde vise sin Mistillid til Ministeriet.

Mest udpræget oppositionelt var dog det Skridt, som Odelsthinget foretog den 5te Maj i Anledning af Rygter om, at Regeringen i Januar skulde have forberedt et Statskup bl. a. ved at lade Laasene paa 20000 Geværer ved de søndenfjældske Tropper hemmelig afskrue og gjemme, saa at disse vilde have savnet brugelige Vaaben, naar Kongen havde ladet svenske Tropper rykke ind over Grænsen for, støttende sig til dem, at kunne tilsidesætte Rigsrettens Dom; ligeledes skulde Regeringen i samme Hensigt have overflyttet 5 Millioner Kobberhylsepatroner fra Hovedøen til et Magasin paa øvre Akershus Fæstning. Da Grundlovens § 75 h giver Storthinget Ret til at stævne enhver — Kongen og den kongelige Familie undtagen — for sig i Statssager, havde et Medlem fra Søndre Bergenhus Amt Vollert Konow foreslaaet, og derefter Odelsthinget med

50 Stemmer mod 30 vedtaget at indkalde Armédepartementets Chef, Statsraad L. C. Dahll, for at afgive Oplysning i de nævnte Henseender. Han mødte i Thinget den 7de Maj og maatte da besvare dels disse Spørgsmaal, som Præsidenten rettede til ham, dels andre, som med Thingets Samtykke stilledes af Konow. Det fremgik af Svarene, at Rygterne ikke havde været aldeles grundløse; men da Dahll havde kastet Ansvaret paa sin Forgænger, den fra Embedet dømte Statsraad Munthe, besluttede Odelsthinget den 19de Maj at indstævne denne til Erhvervelse af yderligere Oplysninger. Generalmajor Munthe tilstillede Odelsthinget en Anmeldelse om Forfald paa Grund af Sygdom, men afgav tillige et skriftligt Svar paa de opstillede Spørgsmaal. Odelsthinget fandt ikke dette tilfredsstillende og henviste det til Protokolkomiteen, men vilde uden Tvivl strax have forfulgt Sagen videre, dersom der ikke imidlertid var foregaaet et Omslag i højere Kredse, hvorved den politiske Stilling fuldstændig forandredes.

I sin Kamp mod Ministeriet var Storthinget stadig blevet støttet af en voxende Skare Meningsfæller baade i Norge og Sverige. Den først i Marts stiftede »liberale« Klub i Kristiania havde hurtig vundet Tilslutning af flere Tusender, og det var en Opmuntring for Storthingets Flertal, da den indbød dets Repræsentanter til en Festmiddag den 10de Maj. Under et Besøg i Stokholm havde den norske Højskoleforstander Ullmann den 22de April holdt et Foredrag om Norges Forfatningskamp for flere Hundrede Personer, hvoriblandt over 100 Rigsdagsmænd, som derefter indbøde ham til et Gilde. Ved denne Lejlighed forsikredes fra svensk Side, at den norske Forfatningsstrid ikke berørte Foreningen mellem de to Riger, og at ingen skulde bevæge Sverige til at blande sig i Norges indre Sager. Ikke længe efter, den 13de Maj, vedtog andet Kammer Stockholmsrepræsentanten Hedins Forslag til en Grundlovsændring om udenrigske Sagers Behandling, hvorved man fremtidig

vilde hindre saadanne hemmelige Forhandlinger med fremmede Magter, som efter Rygtet skulde have fundet Sted i Anledning af den politiske Kamp i Norge. Den 16de Maj afløstes Ministeriet Thyselius af Ministeriet Themptander, og den nye svenske Statsminister, hvis Meninger om det norske Spørgsmaal meget nærmede sig andet Kammers Flertals, synes strax at have paavirket Kongen i denne Sag. Det første synlige Tegn paa et begyndende Omslag i Kongens Stemning viste sig deri, at han den 19de Maj i det norske Statsraad tilkjendegav som sit Ønske, at alle de Straffesager, der for Tiden vare anlagte for Fornærmelser mod hans Person, skulde hæves. Snart efter rygtedes det, at den norske Regering, — som hidtil havde undladt at svare de to af Storthinget valgte Repræsentanter til Jærnvejenes Centralstyrelse paa deres Forespørgsel, om de i Henhold til Rigsrettens Dom kunde indtage Pladserne, — nu endelig vilde bøje sig for Dommen ikke alene i dette Punkt, men ogsaa i det andet og altsaa anvise Formanden for Folkevæbningssamlagene de 40000 Kroner, som Storthingene 1882 og 1883 havde bevilget til dem, og Rigsretten derefter havde erkjendt dem berettigede til, men som Formanden derefter forgjæves havde begjæret hos Ministeriet.

Tilbage stod det første og vigtigste af de 3 Punkter i Rigsretsanklagen: den nægtede Stadfæstelse af Grundlovsbestemmelsen om Statsraadernes Adgang til at deltage i Storthingets Forhandlinger. Det blev snart klart for Storthingets Flertal, at intet varigt Forlig mellem dette og Regeringen kunde bygges paa de to mindre vigtige Punkter alene; indtil videre maatte derfor Kampen mod Ministeriet Schweigaard fortsættes. I et privat Møde af Odelsthingets Venstre foreslog Johan Sverdrup den 28de Maj at indkalde Statsminister Schweigaard for at give Thinget mere tilfredsstillende Oplysninger om Regeringens tilsyneladende Statskupforberedelser end de, som de militære Statsraader

Dahll og Munthe havde givet. Inden man iværksatte dette Skridt, hvis videre Følger let kunde forudses: ny Rigsret og Statsraadets strængere Domfældelse, besluttede Storthingets Flertal dog at gjøre et sidste Forsøg paa mindeligt Forlig. Det gjentog det Tilbud, som det havde gjort, inden Ministeriet Selmer tiltaltes for Rigsretten, nemlig at omgaa »9de Juni-Beslutningen« paa den af den moderate Højremand, Storthingsmanden fra Brevik, Livius Smitt, foreslaaede Maade: Storthinget skulde fjerde Gang gjentage sin Beslutning om Statsraadernes Deltagelse i dets Forhandlinger og tilføje som ny Bestemmelse, at forhenværende Statsraader kunde vælges til Storthingsmænd, hvor de end boede (medens ellers ingen kan vælges uden for sin Valgkreds). Gjennem Sverdrup blev Regeringen underrettet om, at det nævnte Tilbud vilde blive gjentaget, naar man i et nyt Ministerium under en Chef som den 1872 aftraadte Statsraad O. J. Broch fik Sikkerhed for et Systemskifte. Højre holdt Partimøde samme Dag, og dets Flertal besluttede ikke længer at afvise det gjorte Tilbud. Saaledes var Ministeriet Schweigaards Stilling undergravet, og den 31te Maj meddelte Statsministeren Kongen sit Ønske om at fratræde.

Da Kongen den 5te Juni var ankommen til Kristiania, indgav Ministeriet officielt sin Afskedsbegjæring. Samme Dag lod Kongen Dr. O. J. Broch kalde for at forhandle med ham om den Overenskomst, paa Grundlag af hvilken det maatte anses muligt at danne et nyt Ministerium, og allerede den 7de Juni kunde Johan Sverdrup i Henhold til Forhandlinger med Broch fremsætte et Forslag til Beslutning i Storthingets Venstreforening. Den foreslaaede Ordning bestod af 5 Punkter: 1) Livius Smitts Grundlovsændring. 2) Bevillingen til Folkevæbningssamlagene. 3) Ordningen af Jærnvejenes Centralstyrelse. 4) Lensmandsloven. 5) Et Ministerium Broch, hvori Storthingets Venstre blev repræsenteret ved Mænd af sin Midte — alt paa Grundlag af

Venstres Opfattelse af disse Punkter. Beslutningen skulde fattes — som det blev ført til Protokols i Venstres Møde — »til Bilæggelse af den nærværende Konflikt og for at tilvejebringe Samarbejde mellem Statsmagterne«, samt »under Forudsætning af Tilslutning fra den udøvende Magts Side.« Af de 70 Medlemmer, som deltog i Afstemningen over dette Forslag, stemte kun 6 imod det, og det nærmest af den Grund, at »9de Juni-Beslutningen« af 1880 saaledes blev omgaaet. Det Spørgsmaal, hvorom der i de 4 sidste Aar havde været ført en Hovedkamp, om hvor vidt Kongen havde Vetoret i Grundlovssager, — dette vigtige Forfatningsspørgsmaal blev staaende i det uklare.

Beslutningens Gjennemførelse mødte imidlertid Modstand fra det uforsonlige Højres Side. Kongens Optræden blev betegnet som en ydmygende »Vandring til Canossa«, og der blev lagt Broch alle mulige Hindringer i Vejen, i det man haabede, at han da maatte opgive Forsøget, og at Kongen saa atter maatte udnævne et rent Højreministerium. Den første Del af denne Opgave lykkedes, i det Broch — træt af den næsten planmæssige Modarbejdelse — den 23de Juni bad Kongen om at fritages for det ham overdragne Hverv, at danne et nyt Ministerium; men den sidste Del af Opgaven mislykkedes fuldstændig. Det viste sig, at yderste Højre ikke havde agtet tilstrækkelig paa den sidste Del af den gyldne Regel, hvori hele den politiske Kunst i Grunden bestaar: at holde fast i rette Tid og give efter i rette Tid. Nu henvendte Kongen sig nemlig til Johan Sverdrup, der ivrigst havde virket for et Ministerium Broch, og som paa Grund af sin svage Helbred kun med Betænkelighed overtog Hvervet. Men da han først havde paataget sig det, løste han Opgaven med stor Lethed og Hurtighed.

Allerede den 25de Juni var Ministeriet Sverdrup dannet, og den 26de fandt Udnævnelsen Sted, i det Sverdrup selv blev Statsminister i Norge samt midlertidig Chef for Marine- og Postdepartementet, Generalkonsul Richter norsk

Statsminister i Stokholm, Professor Blix Chef for Kirke- og Undervisningsdepartementet, Sorenskriver L. Daae for Armédepartementet, Sorenskriver A. A. Sørensen for Justits- og Politidepartementet, Lensmand Sofus Arctander for Indredepartementet og Bonden, Bankadministrator Baard Haugland for Finans- og Tolddepartementet, samt Byretsassessor Jakob Stang og Sognepræst Jakob Sverdrup norske Statsraader i Stockholm. Den endnu ubesatte Plads som Chef for Revisionsdepartementet blev den 16de Juli udfyldt med Grosserer Birger Kildal.

Hvad der saa længe havde staaet i Stampe, fremmedes nu med en rivende Fart i Løbet af den halve Snes Dage, Storthinget endnu forblev samlet, og uden for dette gik samtidig Festlighederne Slag i Slag. Efter Indbydelse af den »liberale« Forening i Kristiania holdtes den 27de Juni et Møde, paa hvilket 71 Mænd udstedte Opfordring til Medborgere i og uden for Hovedstaden om at bringe Kongen og Storthinget en storartet Hyldest Søndag den 29de. Denne bragtes i Form af et bølgende, jublende Folketog paa mindst 10000 Mennesker, medens telegrafiske Hilsener og Adresser indløb trindt om fra det øvrige Norge. Den 30te stadfæstede Kongen den længe omstridte Lov om Lensmænds Ansættelse. Samme Dag vedtog Storthinget med 84 Stemmer mod 25 det bekjendte, oprindelig af Livius Smitt fremsatte Forslag om Statsraadernes Adgang til Storthinget. Denne vigtige Grundlovsændring stadfæstedes den 1ste Juli, og det var et højtideligt Øjeblik, da den tidligere mangeaarige Storthingspræsident Johan Sverdrup som Statsminister i Spidsen for hele Statsraadet traadte ind i Storthinget for at deltage i dets Eftermiddagsmøde den 2den Juli. Forhandlingerne gjaldt det Sverdrupske Forslag om Stemmerettens Udvidelse, der vedtoges med 81 Stemmer mod 30. Denne Grundlovsændring stadfæstedes den 4de Juli af Kongen. Allerede den 1ste Juli var der udgaaet en kongelig Resolution om,

at Centralstyrelsen for Statens Jærnveje skulde tiltrædes af to af Storthinget valgte Medlemmer. Da ogsaa Storthingets Bevilling til Folkevæbningssamlagene udbetaltes, vare saaledes de 3 Punkter, der nævntes i Rigsretstiltalen mod Ministeriet Selmer, ude af Verden. Til Gjengjæld gjorde nu ogsaa Storthinget flere Indrømmelser, hvor det hidtil havde modsat sig Regeringens Ønsker. Den 3dje Juli bevilgede det enstemmig 40000 Kroner til faste extraordinære Assessorer i Højesteret, og den 4de forhøjede det Kronprinsens Appanage fra 30000 til 80000 Kroner om Aaret. Samme Dag forhandlede Odelsthinget om Protokolkomiteens Indstilling i Anledning af den tidligere Krigsminister, Generalmajor Munthes Besvarelse af de til ham rettede Spørgsmaal; nu var Thinget forsonlig stemt og fandt under de nuværende Omstændigheder ikke Grund til at foretage videre i Sagen. Lige over for Ministeriet Selmer tilkjendegav det dog sin Misbilligelse ved at bifalde (med 43 Stemmer mod 23) følgende Indstilling fra Protokolkomiteen: »Uagtet Odelsthinget finder, at der ved forhenværende Statsminister Selmers Deltagelse i Statsraad den 29de Februar og 1ste Marts sidstleden og ved Resolutionen af 11te Marts næst efter angaaende Rigsretsdommen i Sagen mod Statsminister Selmer ikke er tillagt vore forfatningsmæssige Institutioners Virksomhed den samme tilkommende Gyldighed, og ikke er værnet om Rigets grundlovsmæssige Ret og Selvstændighed, vil Odelsthinget efter Omstændighederne ikke i den Anledning træffe nogen Forføjning.« Med denne Beslutning blev der paa en Maade taget politisk Afsked med Fortiden som en Kamptid. Den Mand, hvem det fremfor nogen skyldtes, at Kampen havde faaet dette Udfald, var Johan Sverdrup, og Storthinget viste sin Anerkjendelse heraf ved at opstille hans Buste i sit Forsamlingsværelse den 6te Juli. Dagen efter sluttedes Storthinget.

Foruden de nævnte vigtige Frugter af denne Storthingssamlings Virksomhed maa endnu nævnes nogle andre til-

endebragte Lovgivningsarbejder af mindre Vigtighed. Den 26de Maj udkom en Lov om Beskyttelse for Varemærker, den 6te Juni Love om Forandringer i Kriminallovgivningen og Bodsfængselsloven, den 14de Juni tre Love: om Beskyttelse af undersøiske Telegrafkabler udenfor de territoriale Farvande, om Forandringer i Fattigloven og om Kvinders Adgang til at underkaste sig Universitetets Examiner, tage akademiske Grader og i Almindelighed nyde godt af Universitetets Legater og Stipendier. Den 1ste Juli udgik en Lov om Ændringer i Lov om Mandtallene m. v. (d. e. Valgloven). Ogsaa i finansiel Henseende fik dette Aars Storthing Betydning. Med 81 Stemmer mod 27 besluttede det den 13de Maj at anmode Regeringen om at lade undersøge den højeste Kurs for 4 Procents Statsobligationer eller de gunstigste Betingelser for et Statslaan paa 25 Mill. Kroner. Som Følge af disse Undersøgelser, hvis Udbytte snart forelaa Storthinget, bemyndigede dette den 29de Maj enstemmig Regeringen til at afslutte med »Commerz- und Diskonto-Bank« i Hamburg et Laan af ovennævnte Størrelse, lydende paa 4 Procents aarlig Rente og Afbetaling i 42 Aar som til en Kurs af 98,05 Procent.

Vel havde den heftige Forfatningskamp ikke, som andensteds, bragt den lovgivende Virksomhed til at gaa i Staa; men mangen en nyttig Reforms Fremme havde dog maattet lide derunder. For at bøde herpaa var det en af Ministeriet Sverdrups første Opgaver at forberede Reformer ved Nedsættelsen af Kommissioner. Storthingets tidligere Beslutning (af 24de April) om en Jury-Kommission blev den 24de Juli tagen til Følge af Regeringen, og denne vigtige Kommission kunde allerede den 10de December offentliggjøre sit Udkast til Lov om Rettergangsmaaden i Strafsager og til Lov om Ophævelse af Overretten og om Lagmandsretterne som Ankedomstol i borgerlige Retstrætter. Den 31te Juli nedsattes en Forsvarskommission for at

tage de foreliggende Hærordningsforslag og Spørgsmaalet om Ændringer i Værnepligtslovgivningen under Overvejelse. Den 13de Oktober nedsattes en Kommission til at tage Sportel- og Stempel-Lovgivningens Gjennemsyn under Overvejelse. En af Kirkedepartementet 1878 nedsat Kommission om Ordningen af teknisk Undervisning traadte paa ny sammen den 17de November. Den 22de November nedsattes en Kommission om Søfarts-Lovgivningen, den 6te December en om Bank-Væsenet. I den Grad viste Statsminister Sverdrup sig besjælet af Reformiver, at han den 25de September tilstillede Kirkedepartementet et Forslag til Reform i Folkeskolevæsenet, at han den 30te December lod kundgjøre en Forestilling til Indredepartementet om Betryggelse af Arbejdernes Fremtid, og at han selv — i Egenskab af Chef for Postdepartementet — den 8de November traadte sammen med Statsraaderne for Indre-, samt Finans- og Told-Departementerne, med vedkommende Departementsembedsmænd og enkelte særlig sagkyndige til Udarbejdelsen af en almindelig Plan for Udviklingen af Norges Samfærdselsmidler.

Medens Regeringen støttedes af den tidligere Opposition, var det tidligere Regeringsparti nu blevet Opposition. Den 25de Avgust samledes Delegerede fra Norges Grundlovsforeninger til et Fællesmøde i Kristiania for at forhandle om den politiske Stilling og ordne en samlet Opposition mod Regeringen ved en fast Organisation af Højrepartiet over hele Landet. Dagen efter vedtoges Love for de konservative Foreningers Centralstyrelse, og dennes Medlemmer valgtes; den 8de Oktober udsendte den en Rundskrivelse til Landets konservative Foreninger med Forslag til disses fremtidige Program. Den 7de Oktober indbød Staden Kristianias Storthingsmænd politiske Meningsfæller til et Møde den 10de, og paa dette besluttedes Dannelsen af en konservativ Forening i Kristiania; denne konstitueredes dog først endelig den 22de December.

Arbejderbevægelsen fra de to foregaaende Aar fortsattes i dette. Da det var besluttet at nedsætte Arbejdslønnen ved Akers mekaniske Værksted, holdtes et Massemøde i Kristiania Arbejdersamfund den 30te Juli. Den 1ste Avgust nedlagdes Arbejdet af de fleste Arbejdere paa Værkstedet, og disse udstedte et Opraab til Standsfæller. Da et nyt Massemøde af omtrent 800 Arbejdere var blevet holdt i Arbejdersamfundet den 6te Avgust, og dette Møde havde opfordret Arbejdere og Arbejdervenner i hele Norge til at støtte de arbejdsløse, voxede Bevægelsen, og den 21de Avgust stiftedes paa et tredje Massemøde sammesteds et Arbejderforbund og et Arbejderorgan. Vel maatte de Arbejdere, som havde nedlagt Arbejdet, den 22de gaa ind paa den af Bestyrelsen for Værkstedet besluttede Nedsættelse af Lønnen; men »det norske Arbejderforbund« vedblev at bestaa, og dets midlertidige Bestyrelse udstedte den 30te Oktober en Opfordring til Arbejdere i By og paa Land om at slutte sig til Forbundet, hvis Formaal skulde være at samle Norges Arbejdere til Samvirken for fælles Interesser og til Værn om fælles saa vel som om den enkeltes Rettigheder. Den 29de November blev der af udvalgte fra Bestyrelserne for Kristiania Arbejdersamfund, Fagforeningernes Centralkomité, den norske Haandværks- og Industriforening og Kristiania Ynglingeforening indbudt til at indtræde i en Forening for Oprettelsen af et Arbejderakademi i Kristiania.

En Kunstudstilling — for første Gang under offentlig Kontrol og understøttet ved Statsbidrag — aabnedes den 18de Oktober i Kristiania.

Af Nordmænd, døde i 1884, kunne nævnes: forhenværende Statsminister Frederik Stang, † 8de Juni, de forhenværende Statsraader Christian Jensen, † 3dje September, og Generalmajor Adolf Frederik Munthe, † 7de September, Professor Georg Vilhelm Lyng, † 19de Marts, Digteren

Andreas Munch, † 27de Juni i Kjøbenhavn, og Forfatterinden Marie Colban, † 27de Marts i Rom.

3.

I Sverige traadte Rigsdagen, som den plejer, sammen den 15de Januar. Ved dens højtidelige Aabning, den 17de, oplæste Kongen en Trontale, hvori han erklærede, at han ikke for denne Rigsdag vilde gjentage de omfattende Forslag om en ny Ordning af Rigets Forsvars- og Skattevæsen, der vare faldne 1883, men derimod indskrænke sig til at foreslaa enkelte Forbedringer i det bestaaende, saasom Oprettelsen af Træntropper og Forøgelse af Søkrigsmateriellet. De »store Spørgsmaal« maatte hvile. Blandt enkelte Regeringsforslag, som bebudedes i Trontalen, maa nævnes de Lettelser for Befolkningen, som vilde følge af Postafgifternes og Kaffetoldens Nedsættelse.

I det hele taget forløb Rigsdagen jævnt, indtil den sluttedes den 15de Maj. Der forberedtes en vigtig Reform i gift Kvindes formueretlige Stilling ved en Skrivelse af 7de Maj til Regeringen, hvis Hovedindhold omtrent er følgende: Til gift Kvindes Særeje skal ikke alene — som nu — den faste Ejendom paa Landet, men ogsaa den i Staden regnes, som hun enten arver eller inden Ægteskabet har erhvervet, og over sit Særeje skal hun selv raade, medens Manden, der fremdeles forvalter Fællesejet, dog ikke uden Hustruens Samtykke maa afhænde eller pantsætte den faste Fællesejendom. Ej heller skal hendes Særeje hæfte for Mandens Gjæld under Ægteskabet, med mindre hun har samtykket i Gjældsstiftelsen. Reformen, hvortil især private Forslag af Friherre Stackelberg og Bankdirektør Wallenberg havde givet Stødet paa denne Rigsdag, var dog for omfattende til, at Rigsdagsskrivelsens Indhold snart kunde ventes virkeliggjort i et fuldstændigt udarbejdet Regerings-

forslag. Derimod udkom allerede den 5te Juli en Forordning, hvorved ugift Kvindes Myndighedsalder fra Nyaar 1885 nedsattes fra det 25de til det 21de Aar, og denne bliver saaledes den samme som i næsten alle Lande (undtagen Danmark). Ogsaa denne Reform var foranlediget ved et privat Lovforslag af Friherre Stackelberg. Et Regeringsforslag til en ny Lov om Tilsyn med Formynderes Forvaltning af umyndiges Ejendom vedtoges uændret og lovfæstedes ved Forordning af 18de April.

Paa Straffelovgivningens Omraade gjennemførtes en længe forberedt Reform, nemlig Vand- og Brødstraffens Afskaffelse (Forordning af 16de Maj). Kirkelovgivningen blev noget ændret paa Grundlag af Forhandlingerne paa Kirkemødet i 1883; saaledes bleve nogle Eder afskaffede ved en Forordning af 16de Maj og det præstelige Examensvæsen ændret ved Forordning af 18de April. Paa Handels- og Næringslovgivningens Omraade maa nævnes en ny Patentlov. en ny Grubevedtægt (Forordninger af 16de Maj), og en Lov om Beskyttelse af Varemærker (udstedt den 5te Juli). Af landmilitære Regeringsforslag gik kun ét betydeligere igjennem, nemlig om Oprettelsen af en Trænbatallion paa c. 300 Mand, og dette opnaaedes endda kun ved en Fællesafstemning med 167 Stemmer mod 164. Paa det sømilitære Omraade var Rigsdagen derimod mere imødekommende.

Paa Samfærdselsmidlernes Omraade vedtoges det at indkjøbe Sundswall-Torpshammer Jærnvejen for Statens Regning og at yde Laan til den Jærnvej, som skal forbinde Gøteborg med Helsingborg. Der vedtoges dernæst Nedsættelse i Brevportoen fra Nyaar 1885. Det i Trontalen bebudede Forslag om Kaffetoldens Nedsættelse fandt ikke Tilslutning hos Rigsdagens Flertal, som derimod nedsatte den høje Tetold og begründede denne Nedsættelse ved Haabet om, at den fattigere Del af Befolkningen for en

Del vilde drikke Te i Steden for Brændevin, naar hin Drik blev billigere.

Arbejderspørgsmaalet kom til at spille en hidtil ukjendt Rolle paa denne Rigsdag, hvilket især skyldtes Hedins omfattende Forslag om Ulykkestilfælde og Alderdomsforsikring for Arbejdere. Udbyttet af Forhandlingerne blev en Skrivelse til Regeringen, hvori den opfordredes til »at undersøge, om og hvor vidt Foranstaltninger maatte findes tjenlige til Ordning af Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere med Hensyn til mulige Ulykkestilfælde under Arbejdet, saa vel som til Indretning af Alderdomsforsikring for Arbejdere og med dem ligestillede Personer, samt derefter fremsætte de Forslag for Rigsdagen eller foretage de Anordninger i øvrigt, som Omstændighederne maatte foranledige.« I Følge denne Skrivelse nedsatte Regeringen den 3dje Oktober en Komité. Blandt flere andre Rigsdagsbeslutninger til Gunst for Arbejdersagen skal nævnes en efter privat Forslag ydet Bevilling paa 15000 Kr. til Forelæsninger for Arbejdere.

En Skattelettelse af Betydning kom Rustholderne til gode, i det Rigsdagen besluttede, at Staten fra 1885 skal overtage deres Forpligtelse til at anskaffe og underholde visse Udrustningssager til den »inddelte« Soldat, dels til Rytteren, dels til Infanteristen og dels til Baadsmanden. En endnu større Skattelettelse — til Dels en Forberedelse til Grundskatternes Afskrivning — følger af Rigsdagens Beslutning om Statens Indløsning af »Skattefrælserenter« og »Patronatstiende« samt deres Omsætning i Penge. For visse Jordbrugere vil det være en betydelig Skattelettelse, at Bygning og Vedligeholdelse dels af Thinghuse og Herredsfængsler og dels af Præstegaarde herefter udredes af alle, som betale Skat til Kommunen, medens hidtil Besiddere af saakaldet privilegeret Jord have været fritagne for at deltage i disse Byrder, der paahvile de andre Grundejere; Loven herom udkom den 26de September. Derimod

besluttede Rigsdagen en mindre Skatteforhøjelse, ved at vedtage Regeringens Forslag om at fastsætte Betalingen for et Registrerings-(»Bouppteeknings-«)Stempel til 60 Øre for hvert fulde 100 Kroner af Boets Beholdning, naar Arveladeren kun efterlader fjærnere Arvinger eller er død uden kjendt Arving.

Kort før Slutningen af Samlingen, den sidste inden de almindelige Valg til andet Kammer efter den treaarige Valgperiodes Udløb (den 12te Maj), udstedte en Fraktion af det store »Landmandsparti«, den Rundbäckske Gruppe, et Program, som syntes beregnet paa at danne et nyt Bondeparti med Tilnærmelse til Centrum og rettet mod »Skaaningerne«.

Dagen efter Rigsdagens Slutning, den 16de Maj, foregik et Ministerskifte, i det Finansdepartementets Chef (siden 8de Marts 1881) Themptander, født 1844, blev Statsminister i Steden for den gamle Thyselius. Dennes Udtrædelse af Statsraadet synes nærmest at være foranlediget ved norske Hensyn, i det Thyselius havde vakt Misstemning imod sig i visse indflydelsesrige Kredse ved den i det foregaaende (under »Norge«) omtalte Skrivelse af 6te Marts, medens derimod Themptander antoges i den senere Tid at have paavirket Kongen i Retning af en Udjævning af Striden mellem den norske Regering og Storthinget. I øvrigt var det bekjendt, at Thyselius kun meget ugjærne 1883 havde overtaget den svenske Statsministerpost efter Grev Posse og ved første passende Lejlighed ønskede at fratræde. For saa vidt havde han imidlertid ikke skuffet Forventningerne, som man af ham kun havde ventet et »Forretningsministeriums« Opgaver løste. At dette ogsaa var lykkedes ham, beviste den netop sluttede Rigsdags Frugter. Ved Thyselius's Afgang blev en konsultativ Statsraadsplads ledig, og denne blev allerede den 19de Maj besat med Friherre Tamm, født 1838.

I Sommerens Løb var Sveriges Hovedstad Samlings-

stedet for flere Fagmøder. Blandt disse skal nævnes den 6te internationale Døvstummekongres fra 1ste til 3dje Juli, det 5te almindelige Møde af svenske industridrivende (»Industriidkare«) fra 28de til 30te Avgust og den anden svensk-lutherske Præstekonference fra 2den til 4de September.

I Sveriges forskjellige Egne holdtes, nærmest paa Grund af de forestaaende Nyvalg til andet Kammer, alene i Juli—September 110 Folke- eller Valgmøder, hvor der sædvanlig blev vedtaget Beslutninger. Nogen Indflydelse paa disse, om end langt fra nogen overvejende, havde den Rundbäckske Rigsdagsgruppes Program af 12te Maj. Det er de »store Spørgsmaal« om Forsvars- og Skattevæsenets Ordning, som dele Vælgerne. I den Henseende holdt den nævnte Gruppe paa en begrænset Udvikling eller saakaldt »Fixering« af Inddelingsværket og en begrænset Lettelse af Jordbrugets Byrder, medens det gamle Landmandsparti tilsigtede i Forsvarssagen Inddelingsværkets Ophævelse og Indførelsen af almindelig Værnepligt og i Skattesagen Grundskatternes fuldstændige Afskrivning. For dette sidste Punkt udtalte sig 54 Møder, intet for begrænset Afskrivning eller saakaldet »Lindring.« I Forsvarssagen udtalte 22 Møder sig for Inddelingsværkets Afskaffelse, 13 for dets Overtagelse af Staten, 28 for at fordele Omkostningerne ved Inddelingsværket paa alle Beskatningsgjenstande og c. 10 for det Rundbäckske Standpunkt: »Fixeringen«.

I den Retning, som var antydet ved Folkemødernes Tilkjendegivelser, faldt ogsaa Valgene i September ud, i alt Fald paa Landet. Af Landkredsenes c. 150 Repræsentanter i andet Kammer gjenvalgtes c. 90, og til de c. 60 nye Medlemmer kom endnu et Par paa Grund af Folkemængdens Tilvæxt. Om end det gamle Landmandsparti maatte have tabt nogle Stemmer ved nye Repræsentanters Valg, ansaas dette Tab dog fuldt opvejet ved Partiets Forøgelse med 4—5 Stemmer i første Kammer. Af dettes Medlemmer udløb nemlig for 25—30 den niaarige Valg-

periode omtrent paa samme Tid. Ogsaa til dette Kammer gjenvalgtes de fleste afgaaende Medlemmer, og i det hele taget maatte saaledes den nye Rigsdag skjønnes i alt væsentligt at have den samme Stemning som den gamle.

Særlig Interesse frembød Valgene til andet Kammer i Stockholm, hvilke foregik den 26de September. Under den varme Valgkamp spillede det »norske Spørgsmaal« en stor Rolle. Ligesom i Nordens to andre Hovedstæder var her opstaaet en »liberal« Bevægelse, og den »liberale« Liste sejrede, dog kun med ringe Overtal. Den mest omstridte af de 19 Repræsentanter var Hedin, der bekæmpedes af det hidtil i Hovedstaden raadende Parti, sine gamle Vælgere, fordi han havde stillet sig paa Storthingets Side i den norske Strid, havde været en af Ophavsmændene til Festen for Nordmanden Ullmann den 22de April og kort efter i andet Kammer havde stillet sit Forslag til Grundlovsændring (se under »Norge« S. 25), som blev vedtaget af andet, men ikke af første Kammer. Han fik dog omtrent $^2/_3$ af de afgivne Stemmer. Over Valget blev der imidlertid klaget af det konservative Blad »Nya Dagliga Allehandas« Redaktør, Dr. K. A. Lindstrøm. Klagen blev den 23de Oktober paakjendt af Overstatholderembedet i Stockholm, Valget forkastet og et nyt Valg af 19 Medlemmer udskrevet. Denne Kjendelse blev indanket for den højeste Domstol; men denne stadfæstede ikke alene Valgets Ophævelse, men tilkjendegav tillige sin Mening om Udarbejdelse af nye Valglister. Omvalget kunde derfor først udskrives til den 9de Januar 1885.

Af Overenskomster med fremmede Stater kunne mærkes: en om Beskyttelse for undersøiske Telegrafkabler, stadfæstet den 19de December, i Henhold til en af Rigsdagen den 30te April vedtagen Lov, og en om Beskyttelse af den litterære Ejendomsret og Kunstværker, afsluttet den 15de Februar mellem Sverige-Norge og Frankrig, ud-

vexlet den 17de Juli. En lignende Overenskomst udvexledes den 9de Oktober med Italien.

Af Svenske, døde i 1884, kunne nævnes: forhenværende Statsminister Edvard Henrik Carleson, † 1ste April, de forhenværende Statsraader Olof Immanuel Fåhræus, † 28de Maj, Generalløjtenant Erik Oskar Weidenhielm, † 20de Avgust, Ludvig Theodor Almqvist, † 26de Avgust, Otto Wilhelm Staël v. Holstein, † 15de Oktober, og Biskop Lars Anton Anjou, † 12 December, Biskopperne Carl Olof Bjørling, † 20de Januar, og Ebbe Gustav Bring, † 12te Avgust, forhenværende Rigsarkivar Bror Emil Hildebrand, † 30te Avgust, den udmærkede Dampskibs- og Maskinkonstruktør Otto Edvard Carlsund, † 24de Februar, og den forhenværende Skuespiller, Forfatteren Johan Jolin, † 13de November.

4.

Den politiske Kamp i Norge, som havde saa stor Indflydelse paa Sveriges Forhold, fulgtes naturligvis ogsaa i Danmark med levende Deltagelse. Derfor maatte det gjøre et stærkt Indtryk, især i Kjøbenhavn, at man her netop paa den heftig bevægede Valgdag den 25de Juni modtog telegrafisk Meddelelse om det norske Venstres Sejr. Da den nye norske Statsminister Sverdrup senere paa Sommeren besøgte Danmark, blev han af Repræsentanter fra danske Venstremænd, valgte rundt om i Landet, hyldet ved en Fest paa Skodsborg den 6te Avgust. Som Partifest blev Sverdrupfesten naturligvis bedømt meget forskjelligt fra de forskjellige Sider.

Den 4de Juli afsløredes paa Skamlingsbanken, nær det politiske Danmarks Sydgrænse, et Mindesmærke for N. F. S. Grundtvig. Til denne Højtidelighed havde man valgt 40aarsdagen, siden han paa dette Sted talte til Sønder-

jyderne. Indskriften, som sattes paa Stenen, lød: »Svenske og norske Folkehøjskoler rejste denne Sten.«

Holbergsfesterne, som vi allerede have omtalt under »Danmark«, maa ogsaa nævnes her under fælles nordiske Begivenheder, da Holbergs Minde ogsaa fejredes i de to andre Riger, navnlig i hans Fødeland Norge. I hans Fødeby Bergen afsløredes paa Højtidsdagen den 3dje December hans Billedstøtte, udført af J. Børjesson.

Fagmøder for hele Norden holdtes som sædvanlig i Sommerens Løb. Saaledes aabnedes den 8de Juli det tredje nordiske Abnormskolemøde i Kristiania, den 16de Juli det 4de nordiske Boghandlermøde i Kjøbenhavn, den 31te Juli det 6te nordiske Tandlægemøde i Kjøbenhavn, den 27de Avgust det 5te nordiske Juristmøde i Stockholm.

Ligesom Nordens Hovedstæder, især Kjøbenhavn, havde været Samlingssteder for store internationale Møder, saaledes holdtes paa den anden Side i Udlandet et Par Møder eller Kongresser af Interesse for Norden, nemlig »Voldgifts- og Fredsforeningens« anden internationale Kongres i Bern og den afrikanske Konference i Berlin. Om den sidste vil der blive Tale under »Tyskland«, den første skal her omtales. Den for faa Aar siden i London stiftede »International arbitration and peace association«, hvis første Møde var holdt i Brüssel 1882, holdt sin anden Kongres i Bern den 5te—8de Avgust. Der mødte Deltagere fra alle tre nordiske Riger, og efter Forslag af den danske Rigsdagsmand Frederik Bajer vedtog Forsamlingen enstemmig den 6te Avgust en lignende Beslutning som den paa en anden Forenings Kongres i Genève 1883 vedtagne om de tre nordiske Rigers Nevtralisering. I Bern fik Beslutningen følgende Titel: »Spørgsmaalet om interoceaniske Kanalers Nevtralisering anvendt særlig paa de skandinaviske Stater«. Forslagsstilleren valgtes paa Kongressens sidste Dag til dens Præsident, og kom saaledes til at slutte den.

Rusland.

I Slutningen af 1883 var der indtraadt et mere venskabeligt Forhold mellem Rusland og Tyskland og derefter ogsaa et bedre Forhold mellem Rusland og Østerrige-Ungarn. Den russiske Udenrigsminister Giers kom paa Tilbagerejsen fra Montreux den 20de Januar 1884 til Wien, hvor han blev modtagen med stor Opmærksomhed af Kejseren og havde flere Konferencer med Udenrigsministeren Grev Kalnoky. Hovedgjenstanden for disse dannede vistnok Forholdene paa Balkanhalvøen, hvor begge Kabinetter lovede at opretholde de bestaaende Tilstande. Den russiske Regering søgte derefter fuldstændig at gjenoprette det tidligere venskabelige Forhold til Tyskland. Efter en Forhandling i Februar mellem den russiske Militær-Attaché i Berlin, Fyrst Dolgoruki, og Bismark bleve de ved den tyske Grænse samlede russiske Tropper trukne tilbage, og samtidig blev den russiske Sendemand i Paris, Fyrst Orlov, som var Bismark særlig kjærkommen, forflyttet til Berlin. Den 26de Februar kom en russisk Sendefærd med Kejserens Onkel, Storfyrst Michael, i Spidsen til Berlin for at lykønske Kejser Vilhelm i Anledning af 70aarsdagen for hans Udnævnelse til St. Georgsridder. Den 18de Maj besøgte dernæst Kejser Vilhelms Sønnesøn Prins Vilhelm Hoffet i St. Petersborg og overbragte Storfyrst-Tronfølgeren Nicolaus, født den 18de Maj 1868, ved hans Myndighedserklæring den sorte Ørns Orden. Den unge tyske Prins blev naturligvis modtagen med stor Forekommenhed, hvilket gjengjældtes, da Kejserinden af Rusland den 4de Juni kom igjennem Berlin.

Den fuldendte Tilnærmelse mellem de tre østlige Stormagter fandt sit Udtryk ved en Sammenkomst den 15de September i Skiernevice i Polen mellem de tre Kejsere og deres ledende Ministre. Det drejede sig her ikke om Afslutning af en ligefrem Alliance; men man søgte at opnaa

Enighed om at opretholde den bestaaende politiske Orden og Freden.

Ved Indtrædelsen i det tysk-østerrigske Forbund har Rusland faaet frie Hænder i Asien, hvor det allerede den 12te Februar havde taget Merv i Besiddelse, efter at 4 af Turkomannernes Kaner og 24 Ældste havde underkastet sig Czarens Herredømme. Dog vare ikke alle Turkomanstammer enige i denne Underkastelse; henved 1500 Familier forlode deres Land og drog til Afghanistan. Hidtil gjaldt Merv, som behersker Vejen til Herat, i England for et noli me tangere; men det af sine ægyptiske Vanskeligheder optagne engelske Ministerium fandt sig nu i den fuldendte Kjendsgjerning.

Den imod 14 Nihilister aabnede Højforræderisag i St. Petersborg, som sluttedes den 10de Oktober, viste, at Nihilismen havde udbredt sig blandt Officererne. Blandt de anklagede var en ung Kone, Vera Filipov, som havde virket med stor Iver for Nihilismen; hun tillige med 7 andre dømtes til Døden, 6 til Fængsel; dog blev Dødsdommen kun fuldbyrdet paa to Officerer. Den 19de Oktober fængsledes Nihilisten Lopatin i St. Petersborg; i hans Bolig fandt man bl. a. et Album med mange Nihilisters Portræter og Navne. Talrige Fængslinger bleve Følgen heraf.

Den 1882 bilagte Strid med Paven fornyedes igjen i Juli 1884, fordi Paven modtog en Deputation af Græskunerede, som klagede over de orthodoxe Russeres Undertrykkelser. Den russiske Regering saae heri en Indblanding i Ruslands indre Forhold og kaldte sin Sendemand i Rom, Butenjev, tilbage. De strænge Forholdsregler mod Polakkerne ere derefter igjen begyndte. Den romersk-katholske Biskop i Vilna, Hrynieviecki, er bleven fjærnet fra sit Embede og forvíst til Jaroslav; men i Løbet af to Dage indsamledes der 150000 Rubler til ham, og store Skarer ledsagede ham til Banegaarden, hvor de knælede i stille Bøn. Lige ved Aarets Ende, den 27de December, udstedtes

en Ukas, der forbyder Polakker og Katholiker at kjøbe eller forpagte Landejendom i Kiev, Podolien, Volhynien, Lithauen og Hviderusland.

Den 1ste Juli døde den fra Sebastopol og Plevna bekjendte General Grev Todtleben i Badet Soden.

Rumænien.

Ministerpræsidenten Bratiano, den tidligere radikale, som efterhaanden, især efter sine Sammenkomster med Bismarck, var bleven mere og mere konservativ, gjennemførte den Kamrene forelagte Forfatningsrevision, i hvilken Valgloven ikke, som de radikale havde ønsket, udvikledes i Retning af almindelig Stemmeret. Kamrene sluttedes den 20de Juni; men den 14de Juli holdt det radikale Parti en offentlig Forsamling for at udtrykke sin Utilfredshed. Der blev udstødt Forhaanelser og Trusler, endog mod Kongen, og det kom til Tumulter, som dog hurtig bleve dæmpede.

Kamrene opløstes den 5te Oktober; de nye Kamre aabnedes den 27de November, efter at Valgene vare faldne ud til Gunst for Regeringen. Kong Karol besøgte den 30te Avgust Kong Milan i Belgrad, den 9de November Kejseren af Østerrige i Wien.

Serbien.

Det i Oktober 1883 indsatte konservative Ministerium Cristic havde strængt kuet de radikales Opstand og opløst den radikale Skuptshina. De nye Valg af 23de Januar 1884 gave Fremskridtspartiet, som før 1883 havde haft

Magten under Ministeriet Pirotshanaz, Flertallet i Skuptshinaen. Da Ministeriet Cristic ikke ganske stemmede overens med dette Parti, blev det i Februar afløst af et Ministerium Garashanin, som i det indre hylder et moderat Fremskridt, i det ydre Forbindelsen med Østerrige. Skuptshinaen aabnedes den 21de Maj i Nish af Kong Milan med en Trontale, som gik i denne Retning. Forsamlingen, af hvis 170 Medlemmer 145 hørte til Regeringspartiet, antog alle Regeringens Forslag, bl. a. med Hensyn til strængere Straffe for Presseforseelser. Af de 9 radikale, som havde faaet Sæde i Skuptshinaen, bleve 2, som havde billiget Opstanden, udelukkede af Forsamlingen. Skuptshinaen sluttedes den 28de Juni. Den 4de September aabnedes Jærnbanen Belgrad—Nish. Paa samme Tid opholdt Kong Milan sig i Wien som Kejserens Gjæst.

Tyrkiet.

Sultanen gjorde et Forsøg paa at ophæve de særskilte Postkontorer, som flere Stormagter have i Tyrkiet, »da den tyrkiske Regering selv vilde paatage sig hele Postvæsenet«; men Magterne vilde ikke betro den det, og alt blev ved det gamle. Fra den østerrigsk-ungarske Regering har Porten faaet et eftertrykkeligt Tilhold om at opfylde den med Østerrige-Ungarn, Serbien og Bulgarien afsluttede Traktat, i Følge hvilken den skal forlænge de tyrkiske Jærnbaner til den serbiske og bulgariske Grænse.

Den 16de April afløste Assim Pasha Aarifi Pasha som Udenrigsminister. Den 10de Maj døde den tidligere Minister Midhat Pasha i Landflygtighed.

I Østrumelien blev Generalguvernøren Aleko Pasha efter sin 5aarige Embedstids Udløb ikke gjenvalgt, da den russiske Regering, som han ikke altid havde villet rette sig

efter, protesterede derimod. I hans Sted udnævnte Sultanen i Maj med alle Magternes Samtykke Chrestovic, som i de 5 Aar havde staaet i Spidsen for Justitsdepartementet i Filippopel.

I Bulgarien steg Ruslands Indflydelse igjen ved den russiske Generalkonsul Jonins og Krigsministeren, den russiske General, Fyrst Kantakuzenos's Virksomhed. Vel blev efter Forhandlingerne mellem Rusland og Østerrige Jonin i Marts kaldt tilbage og udnævnt til Sendemand i Brasilien; men en Folkeforsamling i Sofia den 31te Maj, som fordrede Østrumeliens Forening med Bulgarien, syntes endnu at være paavirket af ham. En Forsamling i Tirnovo fattede den samme Beslutning og sendte den ved en Deputation til Fyrst Alexander, som svarede, at han som Bulgarer sympathiserede med Bevægelsen, men som den paa Grund af Berliner-Traktaten valgte Fyrste maatte sige, at Tiden dertil endnu ikke var kommen.

Med Serbien opstod der en Strid, fordi de der fra flygtede Førere for Opstanden i 1883 vel bleve internerede, men fik Ophold nær ved Grænsen, hvor fra de gjorde Indfald i deres Fædreland uden at blive hindrede af den bulgariske Regering. Da Ministeriet Zankov ikke tog Hensyn til Serbiens Forestillinger, afbrød den serbiske Regering sin diplomatiske Forbindelse med Bulgarien; men Stormagterne optraadte mæglende og gjorde Ende paa Striden.

Da de nye Valg til Nationalforsamlingen i Juni faldt ugunstig ud for Ministeriet Zankov, tilbød dette sin Dimission. Fyrsten vilde afvente Nationalforsamlingens Meningsytringer; men da den i Juli traadte sammen i Tirnovo og i Følge en Koalition mellem de konservative og de radikale valgte de sidstes Fører Karavelov til Præsident, traadte Ministeriet tilbage. Karavelov dannede et nyt Ministerium og overtog selv Finanserne.

Grækenland.

Ogsaa i 1884 holdt Trikupis sig ved Roret og fik ligesom 1883 et Tillidsvotum af Kammeret. Kong Georg deltog den 4de Maj i Højtidelighederne ved Aabningen af Jærnbanen Volo—Larissa. Ogsaa Linjerne Piræus—Elevsis og en Del af Linjen Piræus—Patras fuldendtes. Kongen afrejste den 2den Juni med sin Familie fra Athen for at besøge flere Hoffer; Besøget i Wien bidrog navnlig til at hidføre et meget venskabeligt Forhold til Østerrige-Ungarn. Først den 8de Oktober vendte Kongen igjen tilbage.

Østerrige-Ungarn.

I det østerrigske Rigsraads Deputeretkammer, som optog sine Forhandlinger den 22de Januar, opstod der en heftig Strid om »Statssproget«. I Gjerningen er det Tysk, men da det ikke er slaaet fast i Forfatningen, foreslog Grev Wurmbrand, støttet af hele Venstre, en Sproglov og det tyske Sprogs forfatningsmæssige Stadfæstelse som Statssprog. Dette Forslag forkastedes den 29de Januar med 186 Stemmer (Højre med Ministrene) mod 155. Dermed var Sprogdebatten dog ikke forbi; thi to Dage efter stod et Forslag af Herbst paa Dagsordenen, som fordrede Ophævelsen af Sprogforordningen af 19de April 1880, i Følge hvilken Embedsmænd i Böhmen og Mähren skulde bruge Landssprogene lige over for de Indbyggere, som betjente sig af dem. Mange Tyskere havde paa Grund deraf maattet opgive deres Embeder. Forslaget blev forkastet, i det Overgang til Dagsorden vedtoges med 175 Stemmer mod 161.

I Anledning af disse to Forslags Forkastelse samlede det forenede Venstres Klub sig den 6te Februar for at tage

under Overvejelse, om samtlige Medlemmer af Partiet skulde træde ud af Deputeretkammeret. Det blev imidlertid med 75 Stemmer mod 25 vedtaget, at man ikke skulde gribe til dette yderste Middel, men fortsætte Kampen for Tyskheden i Rigsraadet. Til denne Beslutnings Vedtagelse bidrog to Forordninger, som Ministeriet havde udstedt den 30te Januar, da Venstre ved disse frygtede for at blive forhindret i at optræde uden for Rigsraadet. Ved den ene Forordning suspenderedes indtil videre 5 Artikler af Statsgrundloven af 1867, som indeholde Bestemmelserne om den personlige Frihed, Husrettens Ukrænkelighed, Brevhemmelighedens Sikkerhed, Forsamlings- og Foreningsretten og Trykkefriheden, for Jurisdiktionerne Wien, Kornneuburg og Wiener-Neustadt; ved den anden ophævedes Edsvorneretten for Wien og Kornneuburg indtil Aarets Udgang. Grunden til Indførelsen af denne saakaldte »lille Belejringstilstand« var den almindelige Ængstelse over Arbejderbefolkningens vilde Optræden og Anarkistpartiets Uvæsen, som bl. a. havde ført til Mord paa to Politiembedsmænd. En Lov af 5te Marts 1869 tillod Suspension af Statsgrundloven, »naar højforræderske Foretagender eller saadanne, som udsatte den personlige Sikkerhed for Fare, bleve aabenbare i videre Udstrækning«; men Venstre vilde ikke indrømme, at de trufne Forholdsregler bleve retfærdiggjorte derved. Imidlertid erklærede Deputeretkammeret dem (med 177 Stemmer mod 137) for berettigede (den 15de Februar), og Herrehuset tiltraadte den 6te Marts næsten enstemmig denne Beslutning. Nogle Hundrede mistænkelige Personer bleve derpaa udviste fra Wien, og da mange af dem derefter bosatte sig i Pest og lode det anarkistiske Organ: »die Zukunft«, som var undertrykt i Wien, udkomme dér, bleve 36 af dem den 14de Marts fængslede.

Budgettet vedtoges af Deputeretkammeret den 26de Marts, og den 28de Maj sluttedes Rigsraadets Samling. 3 Dage efter udstedtes et aabent Brev, hvorved de fleste

Landdage opløstes. De forenede Slaver og klerikal-fødale, som allerede ved Valgene i 1883 havde faaet Overhaanden i Böhmen og Krain, fik ved de nye Valg nu ogsaa Flertallet i Øvre-Østerrige, Salzburg og Mæhren. Landdagene samledes for største Delen i September. I Böhmen foreslog Herbst en administrativ Adskillelse mellem tyske og slaviske Distrikter; men Forslaget afvistes med 141 Stemmer mod 66.

Rigsraadet traadte igjen sammen den 4de December. Ministerpræsidenten Grev Taaffe fremsatte et Lovforslag om Forlængelse af Edsvorneretternes Suspension i Wien og Korneuburg og denne Forholdsregels Udstrækning til Wiener-Neustadt. Finansministeren Dunajevski forelagde Budgettet for 1885, atter med et Underskud. Efter Vedtagelsen af et foreløbigt Budget m. m. tog Rigsraadet Juleferie.

Grundlaget for den ydre Politik var Forbundet med Tyskland, som befæstedes ved flere Møder. Den 5te Avgust havde Kejser Frants Josef et Møde i Ischl med Kejser Vilhelm, som overværedes af Udenrigsministeren Kalnoky og den ungarske Ministerpræsident Tisza. Den 15de Avgust besøgte Kalnoky Fyrst Bismarck i Varzin, hvor de to Statsmænd konfererede et Par Dage med hinanden. Den 15de September mødtes dernæst alle tre Kejsere og deres ledende Ministre i Skiernivice, og Kalnoky kunde den 4de November i et Delegations-Udvalg erklære, at der havde víst sig den fuldstændigste Enighed mellem de tre Magter. Delegationerne vare denne Gang samlede i Pest fra den 27de Oktober til den 18de November. De bevilgede alle Regeringens Fordringer og udtalte deres fulde Tillid til Grev Kalnokys Ledelse af de udenlandske Anliggender.

I Ungarn havde Overhuset den 12te Januar atter det i Underhuset to Gange med stor Stemmeflerhed vedtagne Regeringsforslag om borgerlige Ægteskaber mellem kristne og Jøder til Behandling. Tisza fremstillede det forgjæves som det bedste Middel til at smelte Jøderne sammen med

de øvrige Statsborgere: mange østerrigske Magnater, som ellers aldrig benyttede deres Ret til at stemme i det ungarske Overhus, vare ilede Lovens Modstandere til Hjælp, og Forslaget forkastedes anden Gang med 200 Stemmer mod 191. Det maatte altsaa tages tilbage; men Overhuset havde opbragt den offentlige Mening mod sig, og man begyndte at tænke paa dets Reform. Underhuset vedtog den 8de Februar Budgettet for 1884, som udviste et betydeligt Underskud. Rigsdagen sluttedes den 20de Maj.

De nye Valg til Underhuset afholdtes i Maj og Juni under de voldsomste Kampe. Man sloges ikke blot med Stokke og Stene, men endog med Skydevaaben; den militære Magt maatte skride ind, og der laa døde og saarede paa Pladsen. Bestikkelser og Tvang anvendtes efter en stor Maalestok. Slovakerne vovede slet ikke mere at opstille nationale Kandidater; Sachserne i Transsilvanien optoge og bestode derimod Valgkampen. Rumænerne og Serberne fik kun 4 Repræsentanter. Tisza opnaaede igjen et stort Flertal. Rigsdagen samledes den 27de September. »Kongens« Trontale forkyndte bl. a. et Lovforslag om en Reform af Overhuset. Det af Finansministeren Szapary forelagte Budget for 1885, som udviste et noget mindre Underskud end det forrige, blev vedtaget den 5te December.

Blandt de af Magyarerne undertrykte Folkeslag højtideligholdt Sachserne i Transsilvanien i Avgust 700aarsdagen for Grundlæggelsen af deres Nybygder i Hermannstadt. Sammesteds holdt Rumænerne den 3dje Juni et Møde og vedtoge at holde fast ved deres nationale Kamp. De stærkeste Demonstrationer mod Magyarernes Herredømme fandt dog Sted i Kroatien, hvor det yderliggaaende nationale Parti under Starcevic aabenlyst stræber efter en Løsrivelse fra Ungarn. Efter at det paa mange Maader havde forstyrret Landdagen, blev denne den 31te Avgust opløst efter sin treaarige Valgperiodes Udløb. Ved de nye Valg forefaldt der Optøjer i Agram, hvor derfor den lille Belej-

ringstilstand blev indført. Da Landdagen aabnedes i Oktober, indbragte Starcevic's Parti, der var blevet forøget ved Valgene, en Adresse, som gjorde Fordring paa Dalmatien, Istrien, Krain, Kärnthen og Steiermark for det kroatiske Kongerige og tillod sig et usømmeligt Sprog mod Regeringen. Da Præsidenten nægtede dens Oplæsning, forstyrrede de ethvert Forsøg paa Forhandling ved den voldsomste Spektakel. Til sidst bleve 15 Medlemmer af Partiet udelukkede af Landdagen.

Tyskland.

I den preussiske Landdag, som igjen traadte sammen efter Juleferien den 7de Januar, spillede som sædvanlig Forhandlinger om de kirkepolitiske Love Hovedrollen. I Forfatningen af 31te Januar 1850 havde 3 Artikler givet den katholske Kirke en af Staten næsten ganske uafhængig Stilling; men 1875 vare disse Artikler blevne ophævede. Nu foreslog Reichensperger deres Gjenindførelse. Kultusministeren v. Gossler udtalte sig bestemt derimod og erklærede ved denne Lejlighed, at Ministeriet maatte modsætte sig Gjenindsættelsen af de to Ærkebiskopper Ledochovski i Posen og Melchers i Köln. Det konservative Parti foreslog en motiveret Dagsorden, »da den evangeliske og katholske Kirkes Selvstændighed og Forsoningen mellem de kirkepolitiske Modsætninger kan naas ad Speciallovgivningens allerede betraadte Vej«. Denne Dagsorden forkastedes den 19de Januar med alle Stemmer mod de konservative, Reichenspergers Forslag mod Centrums og Polakkernes Stemmer.

Et Par Dage efter blev Biskoppen af Münster benaadet og gjenindsat, og Tilbageholdelsen af Statstilskuddene fandt saaledes nu kun Sted for Diøceserne Posen og Köln. Imod denne Undtagelse optraadte Windthorst den 5te Marts; men hans Forslag om, at Tilbageholdelsesloven af 22de April 1875 fra den 1ste Maj 1884 skulde sættes ud af

Virksomhed, blev forkastet med 209 Stemmer mod 152. Ogsaa under Behandlingen af Kultusministeriets Budget optraadte Windthorst flere Gange med Klager og Besværinger, og v. Gossler erklærede igjen den paa ny fordrede Gjenindsættelse af Kardinal Grev Ledochovski for en Umulighed, især efter at denne paa sin Fødselsdag i Oktober 1883 var bleven overøst med Adresser og Lykønskninger fra sin Diøces, i hvilke Polens Enhed var bleven stærkt fremhævet. 2 Dage før Samlingens Slutning (den 19de Maj) androg de klerikales utrættelige Forkæmper endnu paa, at Regeringen skulde forelægge et Lovforslag om den kirkepolitiske Lovgivnings Revision; hvad der hidtil var indrømmet Katholikerne var aldeles ikke tilstrækkeligt. Kultusministeren svarede, at Tiden til at fremkomme med nye Lovforslag endnu ikke var kommen, og Windthorsts Andragende blev forkastet med 168 Stemmer mod 116.

Et Andragende af den som Antisemit bekjendte Pastor Stöcker om, at Regeringen vilde sørge for, at Undervisningen i Søndagsskolen blev forbudt under Højmessen, blev vedtaget med de konservatives og Centrums Stemmer. Derimod stemte kun de konservative for sammes andet Andragende om, at Regeringen vilde sørge for at afhjælpe den kirkelige Trang i større Menigheder, især i de store Byer, fremfor alt i Berlin, hvor der navnlig i Forstæderne kom 80 til 90000 Indbyggere paa én Kirke. I det hele var Samlingens Udbytte ikke stort: foruden Budgettet kun en Kreds- og Provinsialordning for Hannover og nogle Jærnvejes Overgang til Statsejendom.

Den tyske Rigsdag var imidlertid bleven aabnet den 6te Marts. Dagen før var der efter lange Forhandlinger sket en Sammensmeltning af Fremskridtspartiet og Secessionisterne til ét Parti, som antog Navnet »det tysk-frisindede Parti«. Den Mand, der især havde bragt denne Sammensmeltning i Stand og blev det forenede Partis vigtigste Leder, var Eugen Richter; men da hans Navn var

alt for nøje knyttet til Fremskridtspartiet, blev Formandspladsen i det nye Parti overdragen til den mindre udprægede Friherre Schenk von Stauffenberg. Nogle Secessionister vilde ikke gaa ind paa Sammensmeltningen, fordi den i det væsentlige var en Overgang til Fremskridtspartiet. Det nye Parti kom til at tælle 99 Medlemmer og var saaledes det talrigste næst efter Centrum, som med sine welfiske Hospitanter havde 107 Medlemmer. Dets Program indeholdt bl. a. følgende Foreningspunkter: lovlig Organisation af et ansvarligt Rigsministerium, Opretholdelse af den étaarige Finanslov, Tale-, Valg-, Presse-, Forsamlings- og Foreningsfriheden samt af direkte og hemmelige Valg, Bekæmpelse af Statssocialismen, Skattefrihed for de nødvendige Livsfornødenheder, Afkortelse af Tjenestetiden.

Den første Anledning til Strid mellem Partierne gav Laskers Minde. Denne indflydelsesrige Rigsdagsmand havde overanstrængt og mismodig i Aaret 1883 gjort en Rejse til Nordamerika og var død i New York den 4de Januar 1884. Repræsentanthuset i Washington havde den 9de Januar fattet en Resolution, hvori hans Fortjenester af Tyskland vare stærkt fremhævede, og den amerikanske Sendemand i Berlin, Sargent, havde oversendt denne til Rigskansleren med Anmodning om, at han vilde tilstille Rigsdagen den; men Fyrst Bismarck havde afslaaet det og sendt Resolutionen tilbage til den kejserlige Sendemand i Washington, Eisendecher, i det han bemærkede, at han ikke kunde anerkjende den udtalte Dom om den afdøde, »at hans faste og konsekvente Optræden for de frie og liberale Ideer væsentlig havde fremmet hans Folks sociale, politiske og økonomiske Forhold.« Eisendecher forelæste Rigskanslerens Skrivelse for den amerikanske Statssekretær Frelinghuysen, som vel beklagede, at Fyrst Bismarck ikke havde villet tilstille Rigsdagen Resolutionen, men erklærede, at man ikke tænkte paa nogen ubeføjet Dom eller Indblanding. Lige over for Nordamerika voldte denne Sag

altsaa ikke videre Vanskeligheder; men i Rigsdagen fremkaldte den heftige Scener. Da nemlig Præsidenten v. Levetzow den 7de Marts med et Par Ord havde omtalt Laskers Død, rejste Rickert (tysk-frisindet) sig for at takke for de mange Beviser paa Deltagelse i denne udmærkede Mands Død, især for det amerikanske Repræsentanthuses Deltagelse. Imod denne Udtalelse protesterede flere konservative; men Richter erklærede, at han og hans Meningsfæller brød sig lige saa lidt om deres Protest som om »Rigskanslerens ubeføjede Indblanding« i denne Sag. Til Svar holdt Bismark den 13de Marts en Tale, hvori han udtalte sig dadlende om Laskers politiske Virksomhed.

Umiddelbart derefter kom det paa ny omarbejdede Forslag til Lov om Forsikring for Arbejdere, der have lidt Legemsbeskadigelser eller Døden ved Ulykkestilfælde, hvilket Trontalen havde erklæret for denne Samlings Hovedopgave, til første Behandling. Efter at Socialdemokraten v. Vollmar havde udtalt sig mod Loven, fordi den ikke omfattede hele det arbejdende Folk og Skadeserstatningen var for lav, og flere Medlemmer af det tyskfrisindede Parti havde erklæret den for unødvendig, medens Talere af de andre Partier kun gjorde Indvendinger mod Enkeltheder, holdt Bismarck den 15de Marts en udmærket Tale, hvori han lige over for Socialdemokraterne erklærede, at han ikke lagde nogen Vægt paa deres Føreres Indvendinger, fordi disse modsatte sig ethvert Forsøg paa at afhjælpe Arbejdernes Nød for ikke at miste Herredømmet over dem. Det gjaldt, sagde han videre, Besvarelsen af det Spørgsmaal, om Staten havde den Pligt at sørge for sine hjælpeløse Medborgere. Han paastod, at den havde denne Pligt. Naar man derimod indvendte, at det var Socialisme, saa forskrækkede det ham ikke; uden en vis Stats-Socialisme kunde man i det hele ikke regere; enhver Lov om Fattigpleje var Socialisme. Naar man beraabte sig paa Friheden, saa forstod enhver derved kun Frihed for sig selv og ikke for andre. »De

(det frisindede Parti) forstaar ved Frihed egentlig »Herredømme«, ved Talefrihed »Talernes Herredømme«, ved Pressefrihed Redaktionernes og Bladenes overvejende Indflydelse. Ja det finder hyppig Sted i alle Trosbekjendelser, at man ved Kirkens Frihed forstaar Præsternes Frihed.« Efter hans Anskuelse havde de politiske Partier og deres Gruppering efter politiske Programmer overlevet sig selv og vilde efterhaanden tage Stilling efter de økonomiske Spørgsmaal og mere end hidtil drive Interessepolitik; det laa i Tidens Aand.

Der blev nedsat et Udvalg paa 25 Medlemmer, og i dette bleve de konservative enige med Centrum om nogle Ændringer i Regeringsforslaget. Den saaledes ændrede Lov blev den 27de Juni vedtagen af Rigsdagen og derefter af Forbundsraadet; den 6te Juli undertegnedes den af Kejseren. I den første af dens 111 Paragrafer opregnes de Klasser af Arbejdere, som skulle forsikres mod Følgerne af de ved deres Virksomhed indtrædende Ulykkestilfælde, naar deres aarlige Arbejdsfortjeneste ikke overstiger 2000 Mark. Forsikringerne skulle betales af Arbejdsgiverne, der træde sammen i Fagforeninger. Skadeserstatningen skal bestaa i Helbredelsesomkostningerne og en aarlig Rente, saa længe som Arbejdsudygtigheden varer. Naar en Arbejder bliver fuldstændig arbejdsudygtig, udgjør Renten 66²/₃ Procent af Arbejdsfortjenesten; bliver han delvis uskikket til at arbejde, nedsættes den i Forhold til Skadens Størrelse. Dør Arbejderen, faar hans Enke 20 Procent af den afdødes Arbejdsfortjeneste indtil sin Død eller Giftermaal og hvert Barn indtil det 15de Aar 15 Procent, dog en Familie i alt ikke mere end 60 Procent.

Samtidig med Forsikringsloven behandlede Rigsdagen Socialistloven, som Regeringen fordrede forlænget til den 30te September 1886. Efter to Dages Debatter blev den henvist til et Udvalg paa 21 Medlemmer; imod Udvalg stemte de konservative, som vilde have Forlængelsen ved-

tagen strax, og Socialisterne, som naturligvis vilde have den forkastet. Kejseren var meget misfornøjet med, at Flertallet havde gjort Indvendinger, og da Forbundsraadet og Rigsdagens og Landdagens Præsidier den 22de Marts overbragte Lykønskninger til hans Fødselsdag, ytrede han bl. a.: »Man syntes at glemme, af hvilke Tilstande en saadan Lovs Nødvendighed var fremgaaet. Han havde først maattet udgyde sit Blod, inden det blev klart, hvilke Farer man gik i Møde, og Oppositionen mod Loven var derfor personlig rettet mod ham. Naar man troede, at Loven nu kunde undværes, fordi Bevægelsen ikke mere var saa synlig, saa var det en Vildfarelse; han, i hvis Hænder alle Traade løb sammen, kunde bedømme det.«

Skjønt man vidste, at en Forkastelse af Regeringens Forslag vilde medføre Rigsdagens Opløsning, foreslog Udvalget dog med 10 Stemmer mod 10, at Loven ikke skulde forlænges, men androg tillige paa, at Rigsdagen vilde beslutte at udtale den Forventning, at der maatte blive forelagt den et Lovudkast, hvorved man kunde imødegaa de Farer, som fremgaa af forbrydersk Anvendelse af Sprængstoffer. I Henhold hertil lod Regeringen udarbejde en Dynamitlov og afventede Socialistlovens videre Skæbne. Dennes anden Behandling begyndte den 8de Maj. Formanden for det tyskfrisindede Parti, v. Stauffenberg, aabnede Debatten. Han nægtede ikke, at Loven var fremkaldt ved Nødværge, men troede, at den havde været frugtesløs, og at Udviklingen af det anarkistiske Parti netop var Frugten af dens lange Varighed. Windthorst vilde vel have de socialdemokratiske Bevægelser bekæmpede ved alle Midler; men han havde en stærk Modbydelighed for alle Undtagelseslove, »fordi vi Katholiker nu i 12 Aar have maattet lide bittert under saadanne«. Bismarck holdt en lang Tale, som mest var rettet mod Fremskridtspartiet; hvortil dets Bestræbelser føre, viste han ved Norges Exempel. Hans Slutningsord vare: »Ville De være fri for

Socialistfaren, saa vælg ikke nogen deputerede af Fremskridtspartiet!« I et senere Svar til Richter ytrede han bl. a.: »Med inderlig Overbevisning kan jeg sige, at Liberalismen, som den repræsenteres af Richter, Fremskridtsdemokratiet og det parlamentariske Herredømme, ikke har nogen Fremtid, og jeg betragter det som mit Livs Opgave, som min Pligt mod Kejseren og Landet, at bekæmpe denne Liberalisme til mit sidste Aandedræt; det er ligefrem min forbandede Skyldighed. Retten til Arbejde anerkjender jeg ubetinget.« Afgjørelsen faldt den 10de Maj: Lovens Forlængelse blev vedtagen med 189 Stemmer mod 157. For den stemte de konservative og de nationalliberale, 37 af Centrum og 25 af de tyskfrisindede, blandt dem Forckenbeck. Ved tredje Behandling blev den vedtagen den 12te Maj.

Et Par Dage efter vedtoges Regeringsforslaget om, at der fastsættes Straf for enhver, der laver, omsætter eller med sit Vidende er i Besiddelse af Sprængstoffer uden at have angivet det for Myndighederne.

Af private Lovforslag vedtog Rigsdagen den 25de Juni med 246 Stemmer mod 34 Windthorst's Andragende om Ophævelse af Rigsloven af 4de Maj 1874, som paabød Internering eller Udvisning af dømte og ulydige gejstlige. Det samme Forslag var allerede antaget 1882 med 233 Stemmer mod 115, men Forbundsraadet havde nægtet sin Stadfæstelse.

Rigsdagen sluttedes den 28de Juni. I den sidste Tid havde Interessen især drejet sig om den nye tyske Kolonialpolitik (se neden for) og et Regeringsforslag om Pengeunderstøttelse af Rigsmidler til Postdampskibsforbindelser med Østasien og Avstralien. Forslaget mødte megen Modstand og naaede kun til et Udvalg.

Af Rigsdagens Partier havde de nationalliberale mere og mere sluttet sig til Bismarcks Politik og udtalte dette paa Partimøder i Heidelberg (23de Marts), Neustadt

an der Hardt (13de April) og Berlin (18de Maj); mindre Møder sluttede sig til disse. Derimod havde Centrum igjen vist sig mere fjendtligt mod Regeringen, og dennes mange Indrømmelser havde ikke tilfredsstillet det katholske Parti. Preussens Sendemand i Rom, Schløzer, kunde ikke udrette noget: saa længe der var noget af Majlovene tilbage, var Vatikanet uforsonligt.

Ved Siden af Landdag, Rigsdag og Forbundsraad var imidlertid en gammel Indretning, det preussiske Statsraad, som ikke havde været samlet i 30 Aar, bleven kaldet til Live. Dets Virksomhed skulde være raadgivende med Hensyn til Forberedelsen af nye Love. Den 11te Juni undertegnede Kejseren en Bekjendtgjørelse, hvorved Kronprinsen udnævntes til dets Præsident, Fyrst Bismarck til dets Vicepræsident, c. 80 andre ansete Mænd til Medlemmer foruden c. 50, der vare stemmeberettigede ved Fødsel eller Embede. Statsraadets Aabning fandt Sted den 25de Oktober. Det fik til første Behandling 3 Lovudkast om Forsikringslovens Udvidelse til flere Klasser af Arbejdere, om Understøttelsen til Dampskibsfarten og om Postsparekasser. Dets Forhandlinger sluttedes den 13de November, hvorefter Lovudkastene gik til Forbundsraadet.

Den for Tyskland betydningsfuldeste Begivenhed i Aaret 1884 var Aabningen af den tyske Kolonialpolitik. Efter at Firmaet Lüderitz i Bremen 1883 havde erhvervet sig et 900 □ M. stort Stykke Land ved Bugten Angra Pequenna i Sydvestafrika, havde det søgt Beskyttelse under det tyske Flag. Den engelske Regering erklærede rigtignok den 22de November 1883, at den betragtede en fremmed Magts Fordringer paa Suverænitet i Landet mellem det portugisiske Overherredømmes Sydgrænse og Kaplandets Nordgrænse som Indgreb i dens legitime Rettigheder; men Bismarck vilde ikke anerkjende disse Rettigheder og erklærede den 24de April 1884, at Lüderitz's Anlæg stod under det tyske Riges Beskyttelse. Lige saa

lidt vilde han anerkjende Kapregeringens Fordringer paa Land Nord for Oranjefloden, og den engelske Regering maatte fuldstændig trække sig tilbage fra sit tidligere Standpunkt: den 22de Juni erklærede den, at den anerkjendte det tyske Skytsherredømme over Angra Pequenna, og den 22de September lod den overgive en Note i Berlin, hvori den hilsede Tyskland som Nabo paa de hidtil herreløse Dele af Kysten (mellem Oranjefloden og Kap Frio).

End videre hejsedes det tyske Flag paa flere Steder i Guinea, hvor den til Vestafrika sendte Generalkonsul Dr. Nachtigal sluttede Traktater med uafhængige Høvdinger, navnlig i Kamerun, som blev taget umiddelbart i Besiddelse. Den 30te Oktober løb 4 Krigsskibe ud fra Wilhelmshafen, og i December dæmpede disse en Opstand af Negere i Kamerun. Ved disse Erhvervelser aabnedes der en vid Mark for de hamburgske Firmaer, der allerede i flere Aar havde drevet Handel i disse Egne.

Ogsaa i Avstralien fandt den tyske Regering det rigtigst at sikre sig Øer, som endnu ikke vare besatte af Englænderne, og det tyske Flag hejsedes derfor paa Ny-Guineas Nordkyst og de nærmest øst derfor liggende Øer: Admiralitetsøerne, Ny-Britannien og Ny-Irland. Dette vakte stor Misfornøjelse i de engelsk-avstralske Kolonier, som fordrede, at England skulde protestere derimod; men uagtet Lord Derby den 2den Juli havde sagt i Overhuset, at det vilde blive betragtet som en mod England uvenlig Handling, nøjedes England dog nu med at tage Ny-Guineas Sydkyst i Besiddelse (den 6te November).

Hvor mægtig en Stilling Tyskland pludselig har faaet paa det koloniale Omraade, viste sig tydelig ved den vestafrikanske Konference, som traadte sammen i Berlin den 15de November. I den nylig oplukkede store Kongostrøms Flodland vare forskjellige Nationers Interesser komne i Strid. Portugal havde fra gammel Tid af Besiddelser i disse Egne, Frankrig havde nylig besat flere Punkter, og

det »internationale afrikanske Selskab«, som stod under Kongen af Belgiens Protektorat og blev ledet af det mørke Fastlands store Gjennembryder Stanley, havde gjort det til sin Opgave, at aabne Kongolandet for Civilisationen og alle Nationers frie Handel; det var allerede anerkjendt af de forenede Stater i Nordamerika og havde sluttet en Overenskomst med Frankrig, ved hvilken dette lovede ikke at lægge nogen Hindringer i Vejen for dets Virksomhed, hvorimod Selskabet forpligtede sig til, hvis det opløste sig, først at tilbyde Frankrig sine Besiddelser til Salg. Derimod havde England og Portugal den 26de Februar sluttet en Traktat i London, i hvilken den engelske Regering anerkjendte Portugals Overhøjhed over det nedre Kongoland, men betingede sig, at britiske Skibe og Varer med Hensyn til Told skulde nyde samme Ret som portugisiske; rigtignok skulde der være fri Handel paa Kongo og Zambese for alle Nationer; men derfra undtoges »saadanne Afgifter, som den engelsk-portugisiske Kommission paalagde«. Imod denne Bestemmelse, som gjorde det muligt for England at fortrædige andre Nationers Handel, optraadte Fyrst Bismarck, og den 26de Juni maatte Gladstone gjøre Underhuset den Meddelelse, at den engelske Regering havde opgivet Traktaten med Portugal, fordi andre Magter, især Tyskland og Frankrig, havde gjort eftertrykkelige Forestillinger imod den. Tyskland og Frankrig havde i denne Sag faaet fælles Interesser imod England, som desuden paa andre Steder uden for Evropa havde lagt Hindringer i Vejen for den franske Kolonialpolitik. Bismarck aabnede derfor Forhandlinger med den franske Sendemand i Berlin, Courcel, og de to Stormagter bleve enige om (den 28de Oktober) at lade udgaa Indbydelser til en Konference i Berlin, som skulde beslutte Handelsfrihed paa Kongo og Niger og fastsætte Regler for gyldige Landerhvervelser i deres Flodlande.

Efter at England havde gjort nogle Indvendinger og taget nogle Forbehold, navnlig med Hensyn til Niger, ved

hvis nedre Løb det næsten var eneste Ejer, aabnedes Konferencen, som bestod af Repræsentanter for de 6 Stormagter, de forenede Stater i Nordamerika, Danmark, Sverige-Norge, Nederlandene, Belgien, Spanien, Portugal og Tyrkiet. I de Møder, Konferencen holdt inden Aarets Udgang, fastsatte den Grænserne for Kongobækkenet i en meget vid Udstrækning og vedtog fuldstændig Frihed og Lighed for Handelen og Skibsfarten i samme under Opsyn af en international Kommission. Det »internationale afrikanske Selskab« blev allerede den 8de November anerkjendt af Tyskland, derefter efterhaanden af de andre Magter, af de fleste dog først 1885. Den 22de December holdt Konferencen sit sidste Møde før Juleferien.

Imidlertid havde ogsaa den tyske Rigsdag været samlet. Efter at dens treaarige Valgperiode var udløben, var der foretaget nye Valg den 28de Oktober. Regeringspartiet (konservative og nationalliberale) fik ved disse 155 Repræsentanter, dets erklærede Modstandere 235. Centrum, som talte 99 Medlemmer foruden 10 welfisksindede, og de tyskfrisindede, som udgjorde 63 foruden 7 »Demokrater«, havde under Udfyldingsvalgene sluttet et Forbund »ad hoc«. Socialdemokraternes Tal var steget til 24. I Trontalen, med hvilken Kejseren den 20de November aabnede Rigsdagen, sagde han bl. a.: »Jeg glæder mig over Udlandets Tillid og især over, at Venskabet med Østerriges og Ruslands Monarker, som staa mig særlig nær ved Fædrenes Tradition, de regerende Huses Slægtskab og Landenes Naboskab, ved vort Møde i Skiernivice har kunnet besegles paa en saadan Maade, at jeg kan holde dets uforstyrrede Varighed for sikret for lang Tid.«

Til Rigsdagens Præsident valgtes efter Overenskomst mellem Partierne en konservativ, v. Wedell-Piesdorff, til Vicepræsidenter en klerikal og en tysk frisindet, altsaa en Repræsentant for ethvert af de 3 stærkeste Partier. Præsidenten foreslog, at det næste Møde skulde begynde med

Finanslovens Behandling; men Oppositionen viste strax sin Magt ved at sætte igjennem, at et Par private Forslag først skulde sættes paa Dagsordenen. Det ene af disse, som gik ud paa, at Rigsdagens Medlemmer skulde have Diæter og Erstatning for Rejseomkostninger, fremkaldte en længere Forhandling, som ogsaa drejede sig om en Foranstaltning af Rigskansleren, hvorved Rigsdagsmændenes Frikort paa Jærnvejene vare blevne indskrænkede til kun at gjælde for Rejsen fra deres Hjem til Berlin og tilbage. Bismarck anførte som Grund til sin Bestemmelse, at flere Rigsdagsmænd havde misbrugt deres Frikort til Rejser paa 1 a 2000 Mil i samme Samling. Da det blev fremhævet, at Rigsdagen 7 Gange med stadig voxende Flertal havde vedtaget Diæter, svarede han: »Jeg bliver ikke imponeret af Rigsdagens Flertal. Jeg har ikke ladet mig imponere af hele Evropa, og De vil imponere mig! De er sammensatte efter Partitendenser og forud bestemte paa enten at stemme for eller mod Regeringen. Partierne kæmpe om Magten: Regeringspartiet for den nationale Politik for Kejser og Rige, 100 Herrer for Gejstlighedens Herredømme. — — Saa er der 98 demokratiske deputerede; jeg kalder dem Republikanere; thi det er ligegyldigt, om man vil have et Rige med en arvelig eller en valgt Præsident. — — Endelig er der 40 Herrer af fremmede Elementer, som kæmpe mod Riget selv; dertil høre Franskmændene, jeg mener de fransksindede Elsassere, Polakkerne og Welferne. — — Navnet »det tyskfrisindede Parti« bruger jeg ikke gjærne, da jeg hverken holder det for tysk eller frisindet. — — Rigsdagen er ikke eneherskende her i Landet og vil aldrig blive det.« Ved tredje Behandling vedtoges Diætloven den 17de December.

Den 3dje December gjentog Windthorst sit oven for omtalte Forslag om Ophævelse af Loven af 4de Maj 1874 mod ulydige gejstlige, som den 25de Juni var bleven vedtagen med stort Flertal af Rigsdagen, men den 17de November atter forkastet af Forbundsraadet. Bismarck er-

klærede, at han kun holdt paa Majloven for den polske Bevægelses Skyld; saa længe den romerske Kurie ikke gjorde nogen Indrømmelse, kunde den preussiske Regering ikke vige et Haarsbred længere tilbage. Ved Forhandlingerne om Ærkebispestolen i Posen, som endnu vare i Gang, lod den sig lede af den Grundsætning, at den kun kunde tage imod en Prælat, om hvem den med Sikkerhed vidste, at han ikke havde nogen Sympathi for Polens Gjenoprettelse. Windthorsts Forslag blev denne Gang vedtaget med 217 Stemmer mod 93.

Det ligeledes oven for omtalte Regeringsforslag om Understøttelse til Dampskibsforbindelser med Østasien og Avstralien blev nu igjen forelagt med den Forøgelse, at ogsaa en Linje for Samkvemmet med Afrika var optagen og det aarlige Rigsbidrag forhøjet til 5,400,000 Mark. Ved første Behandling den 1ste December henviste Statssekretær Stephan til Forslagets store Betydning for den nu aabnede Kolonialpolitik, som var hilset med Bifald af den langt overvejende Del af Nationen. Forslaget blev henvist til et Udvalg paa 21 Medlemmer.

Ved Forhandlingerne om Finansloven, som begyndte den 27de November, nedsatte Flertallet paa mange Punkter Regeringens Fordringer. Særlig Opsigt vakte det, at en Gage paa 20000 Mark til en ny Departementsdirektør i Udenrigsministeriet, som Bismarck havde erklæret for aldeles nødvendig, den 15de December ved anden Behandling blev nægtet med 141 Stemmer mod 119. Mod denne Nægtelse udtalte den offentlige Mening sig med stor Styrke: talrige Breve og Adresser til Rigskansleren udtalte Nationens Tillid og Taknemlighed, medens der fremkom mange Ytringer af Harme over Oppositionens Smaalighed og Mangel paa Patriotisme. Den 18de December tog Rigsdagen Juleferie.

I Elsass-Lothringen optraadte den tyske Regering paa samme Maade som i Slesvig mod de unge Mænd, der opholdt sig i Landet uden at være tyske Undersaatter: de

maatte enten lade sig udskrive til den tyske Hær, eller ogsaa bleve de udviste. I det hele var det forbi med Statholderen v. Manteuffels Forsoningsforsøg og »Avtonomisternes« mindre skarpe Optræden. Ved en Forordning af 21de November undertrykte Statholderen 3 Dagblade, og til Rigsdagen valgtes lutter klerikale og Medlemmer af Protestpartiet.

I Hertugdømmet Brunsvig døde den 78aarige Hertug Vilhelm, som havde regeret over 50 Aar, den 18de Oktober paa sit Slot Sibyllenort i Schlesien. Han havde aldrig været gift, og med ham uddøde den ældre welfiske Linje; den legitime Arving var Hertug Ernst Avgust af Cumberland af den yngre welfiske Linje. I Følge Lov af 16de Februar 1879 overtog et Regentskabsraad midlertidig Regeringen; men endnu førend dette havde udstedt sin Proklamation, bekjendtgjorde Generalmajor v. Hilgers, Kommandør over den 40de Infanteribrigade, at Kejseren havde overdraget ham Kommandoen over de i Hertugdømmet staaende Tropper, og at det tyske Rige havde at prøve, hvem der skulde være den afdøde Hertugs Efterfølger. Hertugen af Cumberland udstedte derimod fra Gmunden et aabent Brev, hvori han erklærede, at han tog Hertugdømmet i Besiddelse. Tillige rettede han en Skrivelse til Kejseren; men denne vilde ikke modtage hans Udsending. Det brunsvigske Statsministerium, til hvilket det aabne Brev var overrakt til Undertegning og Offentliggjørelse, svarede den 22de Oktober, at Regentskabsraadet havde overtaget Styrelsen og var anerkjendt af Rigsregeringen, og dette havde bemyndiget Ministeriet til at afslaa Hertugens Opfordring. Hertugen rettede derpaa den 4de November en Rundskrivelse til de tyske Fyrster, hvori han bad dem betænke, at et Indgreb i hans suveræne Fyrsteret tillige truede deres suveræne Ret. Da denne Henvendelse naturligvis var lige saa frugtesløs som de andre, maatte

Hertugen lade sig nøje med at modtage den ham af Hertug Vilhelm testamenterede betydelige Privatformue.

England med Ægypten.

Ved Nyaarstid 1884 syntes hele det øvre Nilland at være i Færd med at falde i Mahdiens Hænder og løsrive sig fra det ægyptiske Herredømme: saa vel Nubiens Hovedstad Kartum, hvor der fandtes mange Evropæere, som Havnestaden Suakim ved det røde Hav vare udsatte for stor Fare. Da den ægyptiske Regering var aldeles afhængig af England, syntes det at være dettes Pligt at forsvare det for Ægypten saa vigtige øvre Nilland. I en Note af 2den Januar forlangte derfor den ægyptiske Regering, at England enten skulde paatage sig Forsvaret af Sudan eller give sit Minde til, at Landene mellem den øvre Nil og det røde Hav bleve overgivne Sultanen, Ægyptens nominelle Overherre, til Besættelse og Forsvar. I sit Gjensvar af 6te Januar erklærede den engelske Regering, at den ikke havde noget imod det sidste, naar Porten alene vilde bære Omkostningerne, og Expeditionen fik sit Udgangspunkt fra Suakim. Tillige gav den Kediven det Raad, at trække alle sine Tropper, som stode syd for Vadi-Halfa eller den anden Nilkatarakt, tilbage og opgive alt Land paa hin Side af denne Grænse. En saadan Opgivelse vilde den ægyptiske Konsejlspræsident Sherif Pasha ikke indlade sig paa; han indgav derfor den 7de Januar sin Dimission, og Nubar Pasha dannede et nyt Ministerium. Der blev derpaa givet Ordre til at rømme Kartum.

Derimod forsøgte man at forsvare Stillingen ved det røde Hav. Da Mahdiens ivrige og dygtige Tilhænger Osman Digma gjorde gjentagne Angreb paa Suakim og

holdt de mindre Fæstninger Sinkat og Tokar indesluttede, drog den ægyptiske Overanfører Baker Pasha ud fra Suakim for at befri disses Garnisoner, men blev den 4de Februar slaaet imellem Trinkitat og Tokar. Ægypterne kastede sig ned paa Jorden og bade om Naade, og efter at have mistet over 2000 Mand maatte Baker trække sig tilbage til Suakim. Her maatte han lade engelske Marinesoldater gaa i Land og forkynde Standretten, da de indfødte sværmede fra Mahdien, og de ægyptiske Tropper vare upaalidelige. I Sinkat forsvarede derimod Kommandanten Tevfik Pasha sig til det yderste og faldt til sidst den 11te Februar med hele Garnisonen, 600 Mand i Tallet, i et fortvivlet Udfald Byens mandlige Befolkning blev derpaa myrdet, Kvinder og Børn solgte som Slaver. For at undsætte Tokar ankom Generalmajor Graham den 21de Februar med 4000 Mand af de engelske Tropper fra Kairo i Suakim; men samme Dag overgav Besætningen i Tokar sig til Oprørerne. Imidlertid drog Graham dog frem, slog Osman Digma den 29de Februar ved El-Teb og tvang den 1ste Marts Oprørerne til at overgive Tokar, hvorefter han igjen drog tilbage til Suakim. Under et nyt Udfald der fra kom det til Træfningen ved Tamanieb, hvor Osman Digma kæmpede med stor Tapperhed og bragte Englænderne i ikke ringe Fare. men dog til sidst blev fuldstændig slaaet og mistede 4000 Mand. Englænderne, som havde 100 døde og 150 saarede, tog den fjendtlige Lejr, og Osman Digma trak sig tilbage til Bjærgene. Graham foretog endnu nogle Rekognosceringer; men da Fjenden ingensteds holdt Stand, og et Tog ind igjennem Ørkenen for at aabne en Forbindelse med Kartum over Berber ikke laa i hans Plan eller syntes alt for vanskeligt, forlod han den 3dje April med de fleste af sine Tropper Suakim og vendte tilbage til Kairo. Selv begav han sig til London.

Imidlertid var der foregaaet en Begivenhed, der havde draget alles Blikke til Kartum. Den 18de Januar var den

berømte General Gordon, der tidligere havde víst udmærket Mod og Dygtighed og mageløs Uegennyttighed i Kina og som Generalguvernør i Sudan især havde bekæmpet Slavehandelen, fra Belgien, hvor han stod i Begreb med at overtage en ledende Stilling i Kongo under det internationale afrikanske Selskab, i Følge et Ministerraads Beslutning bleven kaldet til London og afrejste strax til Ægypten. Hans Indflydelse gjaldt for saa stor, at man troede, at han kunde bringe Mahdiens Tilhængere til at falde fra ham og ham selv til at lade sig nøje med Kordofan. Der blev ikke medgivet ham Tropper, men 120000 Pd. Sterl. Hans Instruktioner lød nærmest paa, at han skulde undersøge Stillingen i Sudan og gjøre Forslag til at sikre Garnisonerne og de kristne, udfinde den bedste Maade til at rømme det indre Sudan og sikre Havnene ved det røde Hav for England. Den engelske Generalkonsul i Ægypten, Sir Evelyn Baring, skulde være Mellemmand mellem ham og Regeringen. I øvrigt var Formaalet for hans Sendelse uklart og ubestemt; man troede, at England ved ham vilde bringe Sudan fra Ægyptens under sin Indflydelse.

Gordon ankom den 24de Januar til Kairo og naaede den 18de Februar til Kartum. Hans nærmeste Plan var at gjengive de smaa Sultaner, der før det ægyptiske Herredømme vare uafhængige, deres Selvstændighed og overlade Mahdien Kordofan. Hans Skrivelse til denne blev imidlertid besvaret med et Afslag; derimod raadede Mahdien Gordon til at gaa over til Islam og blive hans Statholder. Stor Opsigt vakte en Bekjendtgjørelse fra Gordon, hvori han, den ivrige Fjende af Slaveriet, lovede at anerkjende dette. En modsat Fremgangsmaade vilde have skaffet ham alt for mange Fjender. Først gjaldt det nu om at sikre sig Tilbagevejen til Ægypten, og han gjorde derfor den 16de Marts et Udfald med sin lille Hær af Ægyptere, Sudanesere og Bashibozuker; men to sudanske Pashaer toge strax Flugten og huggede endog ind paa deres egne Folk; de bleve

senere henrettede. Hele Foretagendet mislykkedes aldeles, og den 25de Marts vægrede Bashibozukerne sig ved at marchere ud, saa at Gordon maatte lade 270 af dem afvæbne. Stillingen blev Dag for Dag betænkeligere, da Stammerne omkring Kartum vare i aaben Opstand og truede Stæderne Berber og Dongola. Gordons Haab om, at Graham vilde rykke frem til Berber og aabne Vejen til Suakim, blev, som oven for omtalt, skuffet. Nubar Pasha foreslog vel den engelske Regering Udrustningen af et engelsk-ægyptisk Tog til Berber; men efter et Ministerraad den 23de April fik han det Svar, at et Tog til Berber for Øjeblikket var umuligt og først kunde afgaa om 4 Maaneder. Saa længe ventede Mahdiens Tilhængere ikke: den 26de Maj erobrede de Berber og nedhuggede Garnisonen og den mandlige Befolkning.

Det engelske Parlament var blevet aabnet den 5te Februar. Regeringen forkyndte Forslag om Udvidelse af Valgretten og Reformer af Lokalbestyrelsen, navnlig i London; med Hensyn til Ægypten vare Udtalelserne meget uklare. Den 7de Februar anmeldte Marquis'en af Salisbury i Overhuset, Northcote i Underhuset Forslag til et Mistillidsvotum til Ministeriet paa Grund af dets vaklende Holdning, som havde været Grunden til de ulykkelige Begivenheder i Sudan: paa det første Sted vedtoges det med 181 Stemmer mod 81; men i Underhuset forkastedes det med 311 Stemmer mod 262. Ministeriet vilde vistnok have lidt et Nederlag, hvis ikke den største Del af det liberale Parti havde lagt mere Vægt paa Gjennemførelsen af de indre Reformer end paa Bevaringen af Sudan. Et endnu mindre Flertal fik Ministeriet, da Hicks-Beach gav den almindelige Harme over, at Gordon blev ladt i Stikken, Udtryk ved den 2den Maj at foreslaa et nyt Dadelsvotum: det blev kun forkastet med 303 Stemmer mod 275. Ogsaa Baker Pasha, som i Maj vendte tilbage til England, anklagede i et Brev til Times Regeringen, som ved sin Er-

klæring om Sudans Opgivelse endog drev de tro Araberstammer til at slutte sig til Oprørerne.

Imidlertid var Regeringen ogsaa i anden Henseende bleven nødt til at indrømme sin ægyptiske Politiks daarlige Resultater. Ægypten, som under den fransk-engelske Kontrol havde opfyldt alle sine finansielle Forpligtelser, var under det engelske Protektorat sunket saa dybt, at det hverken kunde betale Afdrag og Renter af sin store Statsgjæld eller udrede Skadeserstatning til de Evropæere, som havde lidt Tab ved Alexandrias Bombardement. Et nyt Laan paa 8 Mill. Pund Sterl. var blevet nødvendigt, og dette vilde man i England tilvejebringe ved at give det Prioritet foran den gamle Gjæld, medens man vilde nedsætte dennes Renter og udsætte dens Amortisation. Dette kunde imidlertid ikke ske uden Forandringer i den ægyptiske Likvidationslov af 18de Juli 1880, som var udarbejdet af en international Kommission og garanteret af Stormagterne. Derfor indbød det engelske Kabinet den 22de April Stormagterne og Porten til en Konference; men Tyrkiet og Frankrig forlangte, at Konferencen ikke blot skulde behandle Likvidationsloven, men ogsaa Ægyptens politiske Stilling. Med Frankrig indlod England sig paa Forhandlinger, og disse førte til en Overenskomst, i Følge hvilken Frankrig gav Afkald paa Gjenoprettelsen af den fransk-engelske Kontrol over Ægypten, medens England forpligtede sig til at drage sine Tropper ud af Landet ved Begyndelsen af Aaret 1888. Den internationale Gjældskommissions Virksomhed skulde udvides saaledes, at den skulde raadspørges ved Fastsættelsen af det ægyptiske Budget og have Ret til Veto mod enhver Udgift, der overskred det.

Den 17de Juni meddeltes denne Overenskomst til de andre Magter, som gave deres Samtykke, og den 23de blev den forelagt Parlamenterne i England og Frankrig; paa begge Steder blev den kølig modtaget, da man mente, at

der var gjort for store Indrømmelser til Modparten. Efter at Konferencen var aabnet den 28de Juni, forelagde Lord Granville det engelske Finansforslag; men Frankrig, som havde en med Ægyptens Finanser meget fortrolig Raadgiver i den tidligere Generalkontrolør i Kairo, Blignières, erklærede det for uantageligt. »Ægypten var i Stand til at opfylde sine Forpligtelser uden Afkortning, naar det blev styret fornuftig og ikke skulde betale saa store Summer til den engelske Okkupation.« Frankrig stillede derfor den 22de Juli det Modforslag, at Okkupations-Omkostningerne skulde nedsættes med 5 Mill. Francs om Aaret, og at Renterne ikke skulde nedsættes af den ægyptiske Statsgjæld, men derimod af de engelske Suezkanal-Aktier. Medens de to Finansprojekter stode skarpt lige over for hinanden, gjorde den tyrkiske Sendemand Mussurus Pasha Forbehold med Hensyn til Portens Suverænitet, og den 28de Juli stillede den tyske Sendemand Grev Münster Forslag om at tage en Reform af det ægyptiske Sundhedsvæsen under Overvejelse paa Grund af den Fare, der truede Evropa ved det mangelfulde Opsyn med de fra Indien kommende Skibe. Konferencens Præsident Lord Granville vilde imidlertid hverken tilstede Behandlingen af dette Forslag eller af Erstatnings-Spørgsmaalet, som den franske Sendemand Waddington den 2den Avgust bragte paa Bane. Konferencen opløste sig uden Resultat; men England var kommet til at staa meget isoleret i den evropæiske Politik. I England var man i det hele tilfreds med, at Ovrenskomsten med Frankrig ikke var bleven fuldbyrdet, og haabede nu selvstændig at kunne komme til at ordne det ægyptiske Spørgsmaal.

Under Indtrykket af denne Stemning og Frygten for Gordons Skæbne besluttede det engelske Ministerium at sende den første Admiralitetslord (Marineministeren) Lord Northbrook til Ægypten for at undersøge dets finansielle Stilling og gjøre Forslag til dennes Forbedring, samt at forberede en Expedition til Gordons Redning. Den dertil fordrede

Bevilling paa 300000 Pd. Sterl. blev given med 174 Stemmer mod 14. Den 31te Avgust afrejste saa vel Lord Northbrook som General Wolseley, der var udnævnt til Hjælpe-expeditionens Anfører. Kort efter deres Ankomst til Ægypten indløb der Efterretning om, at det var lykkedes Gordon den 24de Juli og den 30te Avgust at tilføje Mahdiens Tropper Nederlag og sprænge Ringen om Kartum. Den 3dje Oktober sejlede han med Dampskibe ned ad Nilen og tilbageerobrede Berber; men Oberst Stewart, som han havde sendt forud, led Skibbrud og blev tillige med sine Ledsagere myrdet af Araberne. Senere meldte Rygtet, at Kartum var faldet i Mahdiens Hænder og Gordon fangen. Denne Efterretning var vel falsk; men General Wolseley foretog dog nu sit Tog op ad Nilen, som ved sine Katarakter frembød mange Vanskeligheder. I November ankom han til Dongola, hvis Styrer (Mudir) var bleven den ægyptiske Regering tro, og drog derfra til Korti, hvor 2400 Mand samlede sig. Her modtog han beroligende Efterretninger fra Gordon; men dennes Stilling var dog ved Aarets Ende meget farlig.

Imidlertid havde den ægyptiske Regering paa Lord Northbrooks Raad gjort Indgreb i Likvidationsloven. Den 18de September meddelte nemlig Nubar Pasha den internationale Gjældskommission, at Regeringen havde besluttet indtil den 25de Oktober at lade de Indtægter, der skulde anvendes til Afdrag paa Gjælden, flyde i den ægyptisk Finanskasse. Mod dette Brud paa Folkeretten protesterede den 25de September Frankrigs, Tysklands, Østerriges og Ruslands Repræsentanter; ogsaa Italien, som i den sidste Tid, misfornøjet med de ringe Resultater af sin Forbindelse med Tyskland og Østerrige, havde sluttet sig nærmere til England, indgav en Protestnote, dog i en mildere Form. Frankrigs, Østerriges og Italiens Repræsentanter, som tillige med Englands Repræsentanter dannede den internationale Gjældskommission, i hvilken Tyskland og Rusland ikke vare repræsenterede, sagsøgte dernæst den ægyptiske Rege-

ring ved den internationale Domstol. Medens Sagen stod paa, sendte Nubar Pasha den 26de Oktober Magterne en Rundskrivelse, hvori han meddelte, at Indbetalingerne til Kommissionen fra denne Dag vilde blive gjenoptagne; men den 9de December dømte den internationale Domstol i første Instans den ægyptiske Regering til at tilbagebetale de Summer, den imidlertid ulovlig havde modtaget. Paa samme Tid fordrede Tyskland og Rusland at blive repræsenterede i Gjældskommissionen; men paa Grund af Englands Modstand henstod denne Sag ved Aarets Ende endnu uafgjort.

Den 2den November vendte Lord Northbrook tilbage til London; men den af ham forelagte Plan til en Ordning af de ægyptiske Finansforhold blev igjen forandret, inden den blev forelagt Stormagterne. Disses Svar fulgte ikke inden Aarets Ende; men da det nye Forslag atter gav nye Laan, som England skulde skaffe til Veje, Fortrin for de gamle Laan, som for største Delen vare i franske Hænder, var der ingen Udsigt til, at det vilde blive antaget.

Forholdene i Vestafrika, hvor Englands Anmasselser bleve eftertrykkelig viste tilbage, have vi allerede omtalt under »Tyskland«; men ogsaa i Sydafrika begyndte den engelske Overmagts Modstandere at søge en Støtte hos den nye Kolonialmagt. Den transvaalske Republiks Sendemænd, som i November 1883 havde aabnet Underhandlinger i London om en Revision af den 1881 afsluttede Konvention, sluttede den 27 Februar 1884 en ny Traktat med England, hvis vigtigste Bestemmelser vare følgende: Transvaal skal herefter hedde »den sydafrikanske Republik« og ikke længer staa under Englands Overherredømme, dets Gjæld til England skal nedsættes og dets Vestgrænse udvides ved Indlemmelsen af nogle Betshuaner-Distrikter. Fra London begave de sydafrikanske Sendemænd sig til Portugal for at underhandle om en Jærnbane fra Transvaals Hovedstad Pretoria til Delagoa-Bugten, der fra til Holland for at afslutte et Laan og til sidst over Paris til Berlin. Her

bleve de den 8de Juni paa den mest smigrende Maade modtagne af Kejseren, og i sin Tiltale til denne sagde den transvaalske Præsident Paul Krüger: »Deres Majestæt! Hvis det engang igjen gaar os ilde, saa hjælp De os!« De forvirrede og usikre Forhold i Sydafrika føre nemlig til idelige Stridigheder mellem det engelske og hollandske Element i Befolkningen og blodige Kampe med og mellem de indfødte Stammer, der siden Diamantgrubernes Bearbejdelse have faaet Lejlighed til at skaffe sig Masser af Skydevaaben. Ligesom det under indre Kampe i Betshuanernes Land 1882 var lykkedes Boererne at stifte to nye Republiker: Stellaland og Goshen, saaledes lykkedes det dem paa samme Maade 1884 at grunde en »ny Republik« i Zululandet. Boererne i disse smaa Republiker og de to større ældre (Transvaal- og Oranjefristaten) søge ved at forbinde sig med hinanden at modstaa England, der vil holde dem borte fra umiddelbar Forbindelse med Havet.

Den største indre Begivenhed i England i 1884 var Gjennemførelsen af den Valgreform, som Gladstone betragter som Kronen paa sin lange politiske Virksomhed. Ved Reformbillen 1832 fik endnu kun 3 Procent af Befolkningen Valgret, ved den anden Valgreform 1867 steg Forholdet til 10 Procent; men Arbejderbefolkningen paa Landet var bleven tilsidesat i Sammenligning med Arbejderne i Byerne. Ved det nye Forslag fik enhver, der betaler 10 Pd. Sterl. i aarlig Husleje eller udreder Fattigskat, Valgret, hvorved Vælgertallet forøges fra 3 til 5 Mill. Denne tredje Reformbill blev vedtagen af Underhuset ved anden Behandling den 7de April med 340 Stemmer mod 210, ved tredje Behandling den 25de Juni, men forkastet af Overhuset den 8de Juli med 205 Stemmer mod 146. De konservative haabede, at Ministeriet skulde blive nødt til at opløse Parlamentet, og at derefter Misfornøjelsen med Gladstones udenlandske Politik skulde skaffe dem Flertallet i det nye Underhus; men i en Forsamling af Parlamentets liberale

Medlemmer erklærede Gladstone den 10de Juli, at Kabinettet havde bestemt snarest muligt at slutte den nuværende Samling, men i Efteraaret at indkalde Parlamentet til en ny Samling for atter at forelægge Reformbillen.

Loven om Londons Bestyrelse var den 8de April bleven vedtagen uden Indvending ved første Behandling i Underhuset. Den skal bringe Enhed til Veje i Kæmpestadens gamle indviklede Administration, som skal samles under en Borgmester og et Kommuneraad paa 240 Medlemmer. Staden deles i 39 Distrikter, hver med sit Raad, som skal besørge de mindre vigtige lokale Forretninger. I Overhuset androg de konservatives Fører, Lord Salisbury, paa Nedsættelsen af en Kommission til Undersøgelse af Arbejderboligerne. Prinsen af Wales, som selv havde besøgt Arbejderdistrikterne og overtydet sig om Boligernes elendige Tilstand, anbefalede Undersøgelsen og deltog selv i den derefter nedsatte Kommissions Møder. Den 8de Maj vedtog Underhuset igjen med 238 Stemmer mod 127 Forslaget om Tilstedelse af Ægteskab med den afdøde Kones Søster. Derimod forkastede det den 1ste Maj Forslaget om Tilladelse af Ligbrænding og den 14de Maj Forslaget om en Tunnel under Strædet ved Calais. Overhuset forkastede den 20de Juni et Andragende af Gladstones Ven, Lord Roseberry, som gik ud paa at optage Repræsentanter for Videnskaber, Kunst og Handel i Huset. En Reform eller endog Afskaffelse af Overhuset blev nu ogsaa stærkere og stærkere fordret af Blade og Forsamlinger, der vare forbitrede over dets Modstand mod Valgreformen. Efter Parlamentets Slutning den 14de Avgust rejste Gladstone til Edinburg, hvor han i flere Taler til sine Vælgere udtalte sig om Ministeriets Politik.

Den stigende Ophidselse hos den store Mængde gjorde imidlertid baade de konservative og de maadeholdne liberale betænkelige, og da Parlamentet den 23de Oktober samledes til en overordentlig Session, vare saa vel hine som

disse tilbøjelige til at indgaa en Overenskomst. Efter at Underhuset den 11te November havde vedtaget den paa ny forelagte Reformbill ved tredje Behandling, traf de to store Partiers Førere Salisbury og Gladstone den 19de November en Aftale, som deres Venner i de følgende Dage toge Del i. Det blev bestemt, at Overhuset vilde gaa ind paa Valgreformen, naar Regeringen inden dens endelige Vedtagelse vilde forelægge et Lovforslag om en ny Inddeling af Valgkredsene, hvis Grundtræk man var bleven enig om, og gjøre dets Antagelse til et Kabinetsspørgsmaal. De konservative vilde nemlig sikre sig mod, at de liberale, naar først Valgreformen var vedtagen, kunde indrette Valgkredsene efter deres Fordel. Den 1ste December indbragte Gladstone Valgkredsbillen i Underhuset. Derefter skulle Stæder med mindre end 15000 Indbyggere gaa op i Landdistrikterne, Stæder paa 15000—50000 skulle have 1, Stæder paa 50000—165000 2 Repræsentanter; London skal have 37. Underhusets Medlemsantal forøges med 6 Medlemmer for England og 12 for Skotland og bliver saaledes 670. Samme Dag, den 5te December, som denne Bill blev vedtagen ved anden Behandling i Underhuset, vedtog Overhuset i 3dje Behandling Valgreformloven, som derefter strax blev stadfæstet af Dronningen. Parlamentssamlingen sluttedes den 6te December.

I Irland havde Modsætningen mellem Orangisterne og Nationalpartiet ved Nyaar 1884 naaet et farligt Højdepunkt. Nyaarsdag samledes to Møder, et af hvert Parti, i samme By, Dromore i Tyrone-Shire. De to Partier vare i Færd med at komme i Haandgemæng, da de bleve adspredte af Konstabler og Rytteri. To Protestanter bleve dødelig saarede. 8 Dage efter afholdt Nationalpartiet et Møde i Clonmell til Ære for Davitt, som der fremsatte sin Theori om Konfiskation og Uddeling af Land. Flere Møder vare ansatte fra begge Sider paa samme Dage, men Regeringen forbød dem, og derefter ophørte for nogen Tid

denne Bevægelse med »meetings« og »contre-meetings«. Den 8de Juni begyndte den igjen, da et stort Nationalist-Møde var sammenkaldt til Newry. Ved Mødets Slutning drog en Hob mod Orangistklubben og de mest ansete Protestanters Huse, hvorefter Nationalpartiets Møder igjen bleve forbudte. Derimod holdt Orangisterne uforstyrrede Møder i Ulster; men i Minedistriktet Cleator i Cumberland, hvor der var mange irske Arbejdere, angrebe disse Protestanterne med Stenkast og Revolverskud. Der var c. 50 saarede og 1 dræbt. De agrariske Forbrydelser i Irland vare blevne sjældnere; men desto større Skræk vakte Dynamit-Attentaterne i England, som udgik fra amerikanske Irlændere. Den 26de Februar skete der saaledes en Explosion ved Viktoria-Stationen paa Jærnvejen fra London til Brighton, der opdagedes Helvedesmaskiner paa flere Steder, og den 30te Maj exploderede en Helvedesmaskine i Politiets Centralbureau i London og to andre i St. James-Square, den ene i en af Londons konservative Klubber. Ikke alle Irlændere af Nationalpartiet billigede disse afskylige Foretagender, ikke engang James Stephens, Chef for Feniersammensværgelsen 1866—67, nu Flygtning i Paris, naturligvis heller ikke de irske Deputerede. Disse havde ved Parlamentets Aabning i Februar gjenvalgt Parnell til deres Formand, Justin Mac Carthy, en af de mest maadeholdne, til Viceformand i deres Bureau. Imellem de to Parlaments-Samlinger sluttede de en hemmelig Overenskomst med den radikale Fraktion af Kabinettet, i Følge hvilken de stemte for Valgreformen, imod at Ministeren for Irland, Trevelyan, som var traadt bestemt op imod dem, fik en anden Plads i Ministeriet. I Steden for den den 5te November afdøde blinde Fawcett blev Shaw Lefevre udnævnt til Generalpostmester. Vicekongen i Ostindien, Lord Ripon, som havde vakt Englændernes Misfornøjelse ved sin Retfærdighed mod Hinduerne, blev afløst af Sendemanden i Konstantinopel, Lord Dufferin.

Den kongelige Familie havde den Sorg, at Dronningens fjerde Søn Prins Leopold, Hertug af Albany, den 28de døde i Cannes.

Nederlandene.

Den 21de Juni døde den eneste mandlige Arving til Tronen, Prins Alexander af Oranien, født den 25de Avgust 1851, ugift. Kong Vilhelm den 3dje har af sit andet Ægteskab med Prinsesse Emma af Waldeck en Datter Vilhelmine, født den 31te Avgust 1880, som har Arveret i Nederlandene, men ikke i Luxemburg, hvor Hertugen af Nassau er den legitime Tronfølger. Da Kongen er 67 Aar gammel, ilede man med at tilvejebringe en Regentskabslov. Ved denne, som blev vedtagen næsten enstemmig af Kamrene i et samlet Møde den 1ste Avgust, blev Formynderskabet for den mindreaarige Tronarving overdraget Dronningen. Denne Lov havde en Forfatningsændring til Følge. Artikel 198 i den nederlandske Forfatning bestemmer nemlig, at der under et Regentskab ikke maa foretages nogen Forfatningsændring. Denne Bestemmelse maatte nu ophæves, hvis den paatænkte Forfatningsrevision, som nedsætter den høje Census, ikke muligvis skulde udsættes i en lang Fremtid. Da en Forfatningsændring kun kan foretages af nyvalgte Kamre, blev der i Oktober foretaget en Opløsning, og nye Valg fandt Sted. Der valgtes til Deputeretkamret 42 liberale og 44 ikke-liberale, til Senatet 26 liberale og 13 ikke-liberale. De sidste omfatte Katholikerne, de strænge Kalvinister og de konservative; de to første Fraktioner holdes kun sammen ved Fjendskab mod den konfessionsløse offentlige Undervisning. Deputeretkamret vedtog den 28de November Forfatningsændringen med 66 Stemmer mod 8.

Belgien.

Siden Valgene den 11te Juni 1878 havde de liberale haft Magten; men et fuldstændigt Omslag indtraadte ved Valgene til Deputeretkamret den 10de Juni 1884, ved hvilke de klerikale fik et Flertal af 34 Stemmer; endog i selve Brüssel vandt de en afgjort Sejr. Strax derefter indgav Ministeriet Frère-Orban sin Dimission, og Malou, der havde været Ministerpræsident før 1878, dannede et nyt Ministerium, af hvis Medlemmer flere, navnlig Jakobs, Woeste og Vandenpeerebom, ansaas for yderlige klerikale, ja for Medlemmer af Jesuiterordenen. Da de liberale endnu havde Flertallet i Senatet, blev dette opløst, og ved de nye Valg den 8de Juli fik de klerikale ogsaa der et Flertal af 17 Stemmer. De nærmeste Opgaver for Ministeriet Malou vare Gjenoprettelsen af den diplomatiske Forbindelse med Pavestolen og Omstyrtelsen af den liberale Skolelov af 1879. Den første blev den 8de Avgust vedtagen af Kammeret med 73 Stemmer mod 44. Den nye Skolelov bestemte, at Staten ikke mere skulde give Bidrag til Elementarskolen, og overlod Kommunerne Valget, om de vilde holde Kommuneskoler paa egen Bekostning eller sende de skolepligtige Børn til de bestaaende Privatskoler, som ledes af Gejstligheden. Befolkningen paa Landet og i mange Byer foretrak naturligvis det sidste; kun i større Byer med liberale Kommunalbestyrelser kunde Kommuneskoler med verdslige Lærere holdes vedlige. Imod denne Lov, som blev vedtagen i Kammeret den 30te Avgust med 80 Stemmer mod 49, i Senatet den 10de September med 40 Stemmer mod 25, udbrød der en heftig Bevægelse blandt de liberale i Stæderne. Den »liberale Forening« foranstaltede den 31te Avgust en stor Demonstration, hvori over 100000 Mennesker skulle have deltaget: et umaadeligt Tog begav sig til det kongelige Slot og overrakte en Adresse, hvori Kongen blev opfordret til at nægte den nye Skolelov Stad-

fæstelse. Som Moddemonstration foranstaltede de katholske Foreninger den 7de September ligeledes et Tog gjennem Brüssels Gader; men dette blev standset af de liberale, hvorefter der fulgte voldsomme Slagsmaal med et Par Hundrede saarede. Kongen lod sig ikke paavirke af Demonstrationerne, men stadfæstede Loven, hvorefter Samlingen sluttedes den 12te September.

Ikke længe efter, den 19de Oktober, afholdtes der Kommunevalg, og ved disse, som foretoges efter en anden Valgmaade, sejrede de liberale i alle større Stæder, undtagen de to strængt katholske, Brügge og Mecheln, og i mange mindre Kommuner. For den nye Skolelovs Virkninger var dette af stor Betydning; thi i mange Kommuner reddedes nu de offentlige Skoler. Men ogsaa Kongen lod sig herved paavirke til at forlange Fjærnelsen af Jndenrigs-, Justits- og Kultus-Ministrene Jakobs og Woeste. Hele Ministeriet Malou indgav derpaa sin Dimission, og den noget mere moderate klerikale Beernaert dannede den 26de Oktober et nyt Ministerium. Der indførtes nogle Lettelser ved Anvendelsen af den nye Skolelov, og de mange Lærere, som vare komne ud af Virksomhed, fik noget højere Ventepenge. Kamrene aabnedes igjen den 11te November.

Schweiz.

Forbundsforsamlingen holdt Møder den 10de—22de Marts, 4de—28de Juni og 2den—20de December. Ikke mindre end 4 af deres Beslutninger bleve underkastede Folkeafstemning og den 11te Maj forkastede ved en Alliance mellem de konservative og de klerikale med c. 200000 Stemmer mod 150000. Af større Betydning var kun den ene Beslutning, som gav Ret til at appellere fra Kantonsdomstole til Forbundsdomstolen.

Ved de nye Valg til Nationalraadet den 26de Oktober vandt de liberale og radikale en afgjort Sejr over de klerikale og konservative. Valgene gave Anledning til en Strid imellem Forbundsraadet og det klerikale Statsraad i Kanton Tessin, som vilde omstyrte to liberale Valg i Lugano og først ved Truslen om militær Exekution blev bragt til Fornuft. Til Forbundspræsident for 1885 valgtes Forbundsraad Schenk.

Under Forhandlinger med Pavestolen om Besættelse af to Bispesæder satte Schweiz sine Fordringer igjennem. Paven viste mærkeligt nok her en større Eftergivenhed end lige over for Preussen. Schweiz's Asylret blev stærkt misbrugt af Anarkister, som især fra Genève udsendte voldsomme Opraab; dog bleve nogle af dem udviste.

Frankrig.

Ministeriet Ferry, der havde holdt sig siden den 21de Februar 1883, syntes ved Aarets Begyndelse sikret mod indre og ydre Vanskeligheder. Kamrene aabnedes den 8de Januar. Den 16de indgav den Deputerede Revillon en Adresse, i hvilken de arbejdsløse Arbejdere i Paris fordrede, at Kammeret skulde træffe Forholdsregler til at afhjælpe deres Nød. Yderste Venstre angav, at af 40000 Murere kun 10000 vare sysselsatte, og at især Snedkerne lede Nød under Udlandets Konkurrence. Til sidst kom det til en Interpellation af Langlois om Ministeriets økonomiske Politik. Diskussionen herom varede fra den 24de Januar til den 2den Februar. Ferry indrømmede, at nogle Grene af Paris's Industri lede af daarlige Kaar; men Staten kunde ikke blande sig deri; den maatte holde paa Arbejdets Frihed. Dog fik Clémenceau med et lille Flertal vedtaget, at der skulde nedsættes en Kommission af Deputerede til Under-

søgelse af Forholdene; men ved Valget af dens Medlemmer sejrede Ministeriet: blandt dens 44 Medlemmer hørte ikke engang 10 til dets Modstandere. Denne store Kommission, som valgte Spuller til sin Formand, udrettede i øvrigt aldeles intet.

De talrige Reformer, der i de sidste Aar vare indførte i Elementarundervisningen, gjorde en samlet Lov om denne ønskelig. Der var derfor allerede 1882 blevet nedsat en Kommission med Paul Bert i Spidsen, som 1883 forelagde et Lovudkast, der dog først den 16de Februar 1884 kom til Behandling i Kammeret. De Spørgsmaal, som vakte mest Opmærksomhed og Strid, vare Bestemmelsen om, at Undervisningen udelukkende skal betros verdslige Lærere, og Forhøjelsen af Lærernes Løn. Den sidste blev forkastet, fordi Ministeriet erklærede, at Finansernes Tilstand ikke tillod den; den første blev vedtagen, uagtet det vil blive vanskeligt at faa de 3000 kongreganistiske Lærere og Lærerinder, som for Øjeblikket ere i Virksomhed, erstattede. Uden Hensyn hertil bestemtes det, at for Fremtiden ingen mandlig Kongreganist maa ansættes, og at de nu ansatte i Løbet af 5 Aar skulle fratræde; for Kvinderne bleve Terminerne noget længere.

Den af Kammeret allerede vedtagne Lov om Ægteskabsskilsmisse blev den 24de Juni vedtagen af Senatet med nogle Indskrænkninger. Den 19de Juli gik Kammeret ind paa disse, og Ægteskaber kunne altsaa nu opløses i Frankrig. I Aaret 1884 blev endelig ogsaa den længe bebudede Forfatningsrevision gjennemført, men rigtignok i et langt ringere Omfang, end de radikale ønskede. Ferrys Forslag, som blev forelagt i Kammeret den 24de Maj, gik i det væsentlige ud paa, at de livsvarige Senatorer efterhaanden skulde afløses af saadanne, som bleve valgte paa 9 Aar, og at Senatets Indflydelse paa Finansloven skulde formindskes. Det blev vedtaget 414 Stemmer mod 113; men Senatet vilde ikke opgive sin Ligeberettigelse i Finans-

spørgsmaal, medens det gik ind paa, at Bestemmelserne om Senatorernes Valg udgik af Forfatningen. Den til en Forfatningsforandring nødvendige af Senat og Kammer sammensatte Kongres samledes derpaa i Versailles den 4de Avgust. Den meget indskrænkede Forfatningsrevision blev her vedtagen den 13de Avgust med 509 Stemmer mod 172; men de radikale vilde ikke deltage i Afstemningen og protesterede mod denne »Udfordring til Demokratiet«. Ogsaa Prins Jerome Napoleon protesterede; men hans Demonstrationer gjorde ikke mere noget Indtryk, især efter at der ved en Strid mellem ham og hans Søn, Prins Viktor Napoleon, var indtraadt en Spaltning i det bonapartistiske Parti.

Kamrene sluttede deres Samling den 16de Avgust, men traadte igjen sammen den 14de Oktober. I denne Samling behandledes den Lov, som i Følge Kongressens Beslutning skulde gives om Senatorvalgene. I Senatet vedtoges det, at 225 Senatorer skulde vælges af Repræsentanter for Departementerne og Kolonierne, 75 af Senatet selv paa 9 Aar; men i Kammeret vedtoges den 2den December med 260 Stemmer mod 216 et Forslag af den radikale Floquet, hvorefter alle Senatorerne skulde vælges ved almindelig Stemmeret. Til sidst blev man enig om (den 9de December), at alle 300 Senatorer skulde vælges af Repræsentanter for Departementerne, Arrondissementerne og Kommunerne, og medens hidtil enhver Kommune lige fra den mindste Landsby til selve Paris havde stillet 1 delegeret, skulde de delegeredes Tal nu kunne stige til 30. De smaa Kommuner fik saaledes dog en stor Overvægt, og hvor stor en Betydning dette havde, fremgik af de sidste Kommuneraadsvalg den 4de Maj. Ved disse havde nemlig Regeringen vundet en afgjort Sejr i Provinserne, medens over Halvdelen af de i Paris valgte hørte til dens Fjender.

Af Frankrigs Foretagender uden for Evropa havde de paa Madagaskar ikke stor Betydning. Hovaerne vægrede

sig stadig ved at anerkjende det franske Protektorat paa Øens Nordvestkyst og Franskmændenes Ret til at erhverve Grundejendom paa hele Øen. Admiral Miot, som i Maj overtog Kommandoen, besatte dog nogle Pladser og bragte nogle Stammer til at underkaste sig. Desto vigtigere vare Begivenhederne i Østasien. I Tongkin indtog General Millot den 12te Marts Bak-Ninh med 14000 Mand. 22000 Kinesere gjorde kun ubetydelig Modstand og trak sig derpaa tilbage. Den 13de April indtog han dernæst Honghoa, hvor 15000 Kinesere ligeledes snart trak sig tilbage. Franskmændene vare nu Herrer over den røde Flods Delta. I Peking blev man forskrækket over deres Fremgang og tilbøjelig til Underhandlinger. Den 11te Maj sluttedes der i Tientsin imellem Kaptejn Fournier og den mægtige Vicekonge af Petsheli, Li-Hung-Tshang, en Traktat, ved hvilken Kina overlod Frankrig Tongkin, aabnede sine 3 sydlige Provinser for den franske Handel og lovede at afslutte en for Franskmændene gunstig Handelstraktat.

Kort efter (den 6te Juni) sluttedes der mellem Kejseren af Annam, Kien Fuc, og den franske Sendemand Patenotre en ny Traktat, som egentlig forvandlede Annam til en fransk Provins. Frankrig overtog Ledelsen af dets Udenrigspolitik, en fransk Resident fik Ophold i Hovedstaden Huē, i hvis Citadel der skulde ligge fransk Besætning, Frankrig fik Ret til at besætte ethvert som helst Punkt i Annam, og Bestyrelsen af Finans-, Told-, Post- og Telegrafvæsenet skulde staa under fransk Ledelse. Ligeledes blev Kongeriget Kambodja, der siden 1863 havde staaet under Frankrigs Protektorat, ved en Traktat af 17de Juni bragt i fuldstændig Afhængighed. Kong Norodom havde søgt at unddrage sig Frankrigs Indflydelse og havde bl. a. bortforpagtet sine Toldindtægter til Kinesere og Tyskere; men Guvernøren i Fransk-Koshinkina, Thomson, tvang ham med Vaabenmagt til at underkaste sig. I Annam blev rigtignok den unge Kien Fuc, lige som forrige Aar hans For-

gænger, den 2den Avgust ryddet af Vejen ved Gift af de mod Frankrig fjendtlig sindede Mandariner; men hans yngre Broder fulgte ham, uden at der skete noget Brud paa Traktaten med Frankrig.

I Frankrig glædede man sig over nu endelig at have sikret Herredømmet i Annam og Tongkin, hvor endnu i Januar Mandarinerne havde foranstaltet Myrderier blandt de kristne; men Glæden varede kun kort. I Kina udbrød der stor Misfornøjelse med Traktaten i Tientsin: det fredeligsindede Parti ved Hoffet i Peking under Ledelse af Prins Kung blev styrtet, og den unge Kejsers Fader, Prins Chun, kom i Spidsen for Regeringen. Li-Hung-Tshang havde vel modtaget en Note af Kaptejn Fournier, hvori Terminerne for Rømningen af de Pladser, som Kineserne havde inde i Tongkin, vare fastsatte; men de fornødne Ordrer vare ikke tilstillede de kinesiske Kommandanter, og da en fransk Afdeling den 23de Juni rykkede frem for at tage Fæstningen Langson i Besiddelse, blev den angreben af en langt overlegen kinesisk Styrke og maatte trække sig tilbage med Tab. Frankrig forlangte en stor Skadeserstatning for dette Brud paa Traktaten i Tientsin, og da Kina nægtede at betale denne, besluttede den franske Regering at tage Repressalier. Den 5te Avgust bombarderede Kontraadmiral Lespés Forterne ved Kelung paa Formosa og blokerede Havnen, og den 18de Avgust sejlede Viceadmiral Courbet med 10 Skibe op ad Floden Min, kastede Anker foran Futsheus Arsenal og ødelagde den 23de en kinesisk Flaade og Dagen efter Arsenalet. Disse Tab føltes imidlertid ikke saa meget i Peking, at den kinesiske Regering derved blev tilbøjelig til at give efter, og da Ferry, som ønskede at faa Ende paa Krigen, begyndte at underhandle, skruede den sine Fordringer saaledes op, at Frankrig blev nødt til igjen at optage sine krigerske Foretagender. Saa vel paa Formosa som i Tongkin viste det sig imidlertid, at den franske Styrke ikke var tilstrækkelig, og Ferry maatte derfor

i December forlange større Bevillinger, som bleve vedtagne af Kamrene med betydeligt Flertal.

I øvrigt var den økonomiske Stilling ikke gunstig, og Arbejderspørgsmaalet blev i de store Stæder mere og mere betænkeligt. Situationen var ogsaa bleven forværret ved den Koleraepidemi, hvoraf især Marseille og Toulon hjemsøgtes. I Paris viste den sig kun svagt, og man lod sig ikke af den afholde fra at fejre Nationalfesten den 14de Juli. Ved denne krænkedes den tyske Fane; men Ferry ilede med at udtale sin Beklagelse.

Af Franskmænd, døde i 1884, fortjene at nævnes: Napoleon den 3djes Statsminister Eugène Rouher, † den 3dje Februar, og to forhenværende Medlemmer af den nationale Forsvarsregering: Admiral Fourichon, Marineminister i 1876, † den 24de November, og Eugène Pelletan, som kort i Forvejen var udnævnt til livsvarig Senator, † den 13de December.

Spanien.

Ministeriet Posada-Herera, som havde stødt ikke blot de konservative med Canovas del Castillo i Spidsen, men ogsaa Flertallet i Cortes under Sagasta fra sig ved umodne demokratiske Planer, blev allerede styrtet ved Adresseforhandlingen den 17de Januar. Derefter dannede Canovas et nyt Ministerium. Efter at der var udnævnt 50 nye Præfekter, opløstes Cortes. Udfaldet af de nye Valg gav, som altid i Spanien, et stort Flertal for Ministeriet. Cortes vare samlede fra den 20de Maj til den 26de Juli, men vare næsten hele Tiden kun beskæftigede med Adressedebatten. Nogle Militær-Revolter bleve strængt kuede; men meget ondt Blod satte Politiets brutale Optræden mod de frisindede Studenter i Madrid den 20de November.

Koleraen kom fra Sydfrankrig til Spanien; men langt skrækkeligere vare de Ødelæggelser, som et Jordskjælv i Provinserne Granada og Malaga anrettede i Aarets sidste Dage.

Portugal.

Cortes aabnedes den 15de December, og Ministeriet Fontes de Mello forelagde et Udkast til en Forfatningsrevision, i Følge hvilket den arvelige Pairsværdighed skal afskaffes, hvorimod Pairerne herefter dels skulle vælges af Folket, dels udnævnes paa Livstid af Kongen.

Italien.

Nationale Højtideligheder fandt Sted den 5te Januar ved Overførelsen af Viktor Emanuels Lig fra hans midlertidige Grav til den endelige lige over for Rafaels Hvilested i Pantheon og efter den deputerede Sellas Død (den 13de Marts); han havde 3 Gange været Finansminister og havde i 1870 især virket til Roms Besættelse.

Depretis vedblev at være Ministerpræsident, men omdannede den 30te Marts sit Ministerium ved at optage 4 nye Ministre af det maadeholdne Venstre i Steden for mindre yndede Mænd. Forholdet til Vatikanet vedblev at være meget spændt, især efter at den italienske Regering efter Dom havde besluttet at sælge de til Kollegiet for Troens Udbredelse (Propaganda'en) hørende Grundejendomme og give det Statsobligationer for det indkomne Beløb.

Koleraen fandt til Trods for meget strænge Afspærringer ogsaa sin Vej til Italien og optraadte navnlig med stor

Voldsomhed i Neapel. Kong Umberto viste ved denne Lejlighed stort Mod og vakte derved almindelig Beundring.

Nordamerika.

I de forenede Stater optoge Forberedelser til Præsidentvalget og selve Valget al Interesse, og Forhandlingerne i den 48de Kongres's første Samling, som var traadt sammen i December 1883, havde ikke stor Betydning, da intet af Partierne ønskede at binde sig lige over for den nye Regering. Den daarlige Retstilstand traadte stærkt frem ved Oprøret i Cincinnati den 28de—30te Marts, som foranledigedes ved en alt for mild Dom over en Morder, men udartede til voldsomme Pøbeloptøjer, som maatte dæmpes med væbnet Magt.

Det republikanske Parti afholdt den 6te Juni en Nationalkonvention i Chicago, hvor det opstillede den tidligere Udenrigsminister Blaine som sin Kandidat til Præsidentpladsen; men de saakaldte uafhængige Republikanere vare ikke tilfredse med dette Valg, fordi de frygtede, at Blaine vilde begunstige Korruptionen. Den 11te Juli traadte det demokratiske Parti sammen til et Nationalkonvent, ligeledes i Chicago, og opstillede Guvernøren i New York, Cleveland, som sin Kandidat. Cleveland havde med stor Energi bekæmpet Korruptionen i Administrationen og de saakaldte Ringe. Derfor sluttede de uafhængige Republikanere sig til ham, og efter en heftig Kamp mellem de to Partier sejrede han den 4de November ved Valget. Efter 24 Aars Forløb ere saaledes Demokraterne igjen komne i Besiddelse af Præsidentværdigheden.

Den 48de Kongres traadte igjen sammen den 1ste December. Præsident Arthur meddelte i sit Budskab, at Indtægterne i Finansaaret 1883—84 havde givet et Overskud af 58 Mill. Dollars, klagede over Handelsflaadens

stærke Nedgang og forkyndte Afslutningen af en Traktat med Nikaragua, som gav Unionsregeringen Ret til Anlæggelse af en Kanal, en Jærnbane og en Telegraflinje gjennem denne Stat. Disse de forenede Stater tilhørende Anlæg vilde træde stærkt i Vejen for den internationale Panama-Kanal; men deres Udførelse møder store Hindringer i de umaadelige Omkostninger og især i den aabenbare Krænkelse af en 1850 mellem England og de forenede Stater afsluttet Traktat, som forbyder Anlæggelsen af en saadan kun den ene af Magterne tilhørende Kanal.

I Mejiko blev General Porfirio Diaz for anden Gang valgt til Præsident.

Sydamerika.

I Ecuador blev General Coamano valgt til Præsident; men i Slutningen af Aaret udbrød der en Opstand under General Alfaro.

Imellem Chile og Bolivia kom det endelig til en Fred (den 4de Maj), i Følge hvilken det af Chilenserne besatte Kystland skulde forblive under deres Styrelse, men Bolivia skulde have Handelsfrihed, særlig i Havnen Arica. I Peru fandt Præsident Iglesias, der havde sluttet Fred med Chile 1883, stærk Modstand hos de mange, der vare misfornøjede med Fredens haarde Bestemmelser. I Spidsen for disse trængte General Caceres den 27de Avgust ind i Lima, men blev igjen fordreven og maatte trække sig tilbage til Bjærgene. Under saadanne Forhold kunde de chilensiske Tropper, hvis sidste Afdeling skulde rømme Peru den 30te Juli, ikke forlade Landet. Dettes Tilstand var trøstesløs.

I Argentina optraadte den pavelige Nuntius Matera paa en saa anmassende Maade, at han blev udvist af Landet (den 14de Oktober).